શ્રીમદ્ પૂજ્યશ્રી ગોપાળજી સ્વામી-ગ્રંથમાળા મણકો ૮ મો.

જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તપ.

ગ્રંથ સર્પણ.

શ્રીયુત દાનવીર,

શેઠ દેવીદાસ લક્ષ્મીદાસ ઘેવરીઆ.

જ્ઞાન દાનના અતિ મહાન કાર્યમાં આપ તન, મન અને
ધનવડે હસતે મુખે પ્રસન્ન ચિત્તથી સદાય સહાય કરો
છો છતાં સાદાઈ સમભાવના અને નિરાભિમાનપણું
નીરખી અંતઃકરણના ભાવિક ઉદ્ગારો અને
ઉછળતી ઉર્મિઓ વડે ગુણો ગાઈ
આ ગ્રંથ સમર્પણ વડે
કૃતાર્થ થાઉં છું.

શાર્દુલ વિક્રિડીત.

દેવીને લક્ષ્મીતણો સુંદર છે, સહવાસ જે નામમાં;
વિદ્યા દ્રવ્ય સચોગ દુર્લભ છતાં, જેના રૂડા ધામમાં.
દાતા સુજ્ઞ સ્વધર્મનું હિત ચહો, ઔદાર્ય દિલદામમાં;
સત્કીર્તિ સમતા અને સુજનતા, પ્રાવીણ્ય સત્કામમાં.
લક્ષ્મીદાસ સુપુત્ર સુજ્ઞ જન છે, સાદાઇ સમભાવમાં;
દાના દીન દયાળ દેવ સમ છે, ઉપકારના કામમાં.
સદ્ગુણુ આપતણા ઘણા અનુભવી, કૃતાર્થ દિલભાવમાં;
અર્પું મોહનમાળ પ્યાર ધરજો, સ્વિકારી સન્માનમાં.

આષાઢી પૂર્ણિમા
સં. ૧૯૮૨.

લી. સંઘસેવક,
ખીમચંદ ખોડીદાસ ભાવસાર.

ૐ શાન્તિ.

ભાગ ૪ થો.

પૃષ્ટ ૧૬૧ થી ૧૮૦ સુધી.

વિષય	પ્રશ્નાંક

ભાગ સાતમો.

પૃષ્ટ ૨૬૯ થી ૨૮૭ સુધી.

ભાગ ૧૦ દશમો.

પૃષ્ઠ ૪૧૮ થી ૫૦૧ સુધી.

તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉત્તમ ખજાનો.

શાસ્ત્રજ્ઞાનના જીજ્ઞાસુઓ માટે અપૂર્વ તક

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

(પૂર્વાર્દ્ધ—નવ ભાગમાં.)

પ્રયોજકઃ—પંડિત પ્રવર પૂજ્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ.

વર્તમાન સમયે જૈન સાહિત્ય યુગે વર્તતાં સુષુપ્તિ કાળમાં છેલ્લાઃ ઘણાં વર્ષથી તત્વજ્ઞાનનો આવો અમૂલ્ય ગ્રંથ બહાર પડેલો જાણવામાં નથી, આ ગ્રંથમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર. તપ, દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય, કર્મ ગુણ સ્થાન, નવતત્વ, ધ્યાન વગેરેનાં સ્વરૂપો, તેના વિધ વિધ ભેદો, આત્મ શક્તિના વિકાસના અનેક વિધ ઉપાયો, અનેક શંકાઓ અને કુતર્કોના યુક્તિ પુરઃસર સમાધાનો એ વગેરે કુલ ૯૭૨ વિષયોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તત્વ જીજ્ઞાસુઓ માટે આ ગ્રંથ અમૃત તુલ્ય ઉપયોગી અને અનંત ઉપકારછે.

વીશ વર્ષનો અવિશ્રાન્ત પરિશ્રમ.

વિશ્વ વિખ્યાત અધ્યાત્મજ્ઞાની ગચ્છાધિપતિ શ્રી ગોપાલજી સ્વામીના પટ્ટ શિષ્ય પૂજ્ય ગુરૂવર્ય શ્રી મોહનલાલજી મહારાજ કે જેઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા ઘણાં વર્ષથી સતત ઉદ્યુક્ત રહે છે, જેમની જિનાગમો ઉપર અચળ શ્રદ્ધા છે, સૂત્રોનાં ગુઢ રહસ્યોનો ઉકેલ કરવામાં જેમની કુશાગ્ર બુદ્ધિ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે અને જેઓ બહુ સૂત્રોના વિશેષણને સર્વથા યોગ્ય છે, તેમણે ભવ્ય જીવોના ઉપકાર નિમિત્તે તેમને

વિદ્વાન મુનિશ્રી તિલોકચંદ્રજી મહારાજ.

લુણી—કચ્છથી સં. ૧૯૮૦ના ભાદ્રપદ વદ ૦)) ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

"પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાનું પુસ્તક મળ્યું; સદરહુ પુસ્તકમાં નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના કેટલીક બાબતના અગત્યના ખુલાસાઓ ઘણાજ સારામાં સારા મળે છે અને તે પૂજ્ય મહારાજના જીંદગી પર્યંતના અથાગ પરિશ્રમનું ઉંચામાં ઉંચું ફળ છે. સાધુમાર્ગી (સ્થાનકવાસી) જૈનોમાં અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકોમાંથી આ એક પુસ્તક ઘણુંજ સુંદર અને ઉચ્ચ સ્થાન ભોગવવા પામશે. સિદ્ધાંત રસિકોને એમાંથી ઘણુંજ જાણવા સમજવા અને હૈયામાં ધારવાનું જરૂર મળશેજ અને એ બધા પૂજ્ય મહારાજશ્રીનો ઉપકાર જીંદગી પર્યંત માનશે."

શ્રી નંદલાલજી મારૂ—ઇંદોર.

તા. ૩૦—૯—૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કે:—

"आपकी भेजी हुइ एक प्रत" श्री प्रश्नोत्तर मोहनमाला कीआइ। वह देखी। पुस्तक अत्यंत आवश्यक व महत्वकी है। मुनि श्री १००८ श्री दोलतऋषिजी महाराजने भी इसकी अच्छी तारीफकी है। इसलिये हमे भी इसकी आवश्यकता मालूम हुई।"

બાલ બ્રહ્મચારી પં. શ્રી અમોલક ઋષિજી ફરમાવાથી વીર સં. ૨૪૫૦ના આસો શુ. ૧૫ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

"પુસ્તક માંહેનો કેટલોક ભાગ પઠન કરી બહુ ખુશી થયા, આવા જ્ઞાનસાગર, સૂક્ષ્મ જ્ઞાનના સ્પષ્ટીકરણરૂપ પુસ્તકોની બહુ આવશ્યકતા છે. તેની ખોટ આ ગ્રંથથી બહુ ભાગે ઓછી થઇ છે.

પૂજ્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ કડીથી દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાસ્ત્ર વિશારદ પુન્ય શ્રી હાથીજી મહારાજ સં. ૧૯૮૧ના પોષ વ. ૪ના પત્રમાં લખાવે છે કે:—

પરિશ્રમ લઇ આવી સરળ ભાષામાં પુસ્તક રચીને આપે મહાન ઉપકારક કાર્ય કરેલ છે. ઉત્તરાર્દ્ધ સત્વર બહાર પાડવા કૃપાવંત થશોજી.

મુનિશ્રી વિનયચંદ્રજી મહારાજ (બરવાળા સંપ્રદાય.)

વીરમગામથી સ્વ. પૂજ્યશ્રી ઉમેદચંદ્રજી મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી વિનયચંદ્રજી મહારાજ લખાવે છે કેઃ—

મહારાજશ્રીએ પુસ્તક ઘણું સારૂં રચેલ છે, જૈન ધર્મના રહસ્યનું તત્વ તેમાં ઘણું સારૂં ગોઠવેલું છે, પુસ્તક જોઇ અમોને ઘણો સંતોષ થયો છે."

શેઠજીશ્રી હરખચંદભાઇ વેલજી.

પોરબંદરથી જ્ઞાન પ્રેમી સુજ્ઞ શેઠજી શ્રી હરખચંદભાઈ વેલજી તા. ૧૯–૯–૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કેઃ—

"ગુણવંત પુણ્યના ભંડાર પૂજ્ય મહારાજ સાહેબ શ્રી મોહનલાલજી મહારાજે રચેલ "પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળ" નું પુસ્તક ઘણુંજ સરસ તથા જનસમાજને જરૂરીઆત પુરી પાડે તેવું છે, વાંચતા ઘણો આનંદ આપે છે. ઘણુ ખુલાસા થાય છે, ઘણા પ્રશ્નો ચર્ચવા ઠીક પડે છે, ઘણોજ ઉપકાર થયો."

દફતરી શ્રી વનેચંદ પોપટભાઈ (મોરબી).

મોરબીથી તા. ૧૪–૯–૨૪ ના પત્રમાં લખે છે કેઃ—

અત્રેની લાઇબ્રેરીમાં 'પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા' નામનું પુસ્તક ભેટ મળ્યું છે. તે વાંચી જોતાં મહારાજશ્રીનું સૂત્રનું બહોળું જ્ઞાન તથા પરિશ્રમ હોય તેમ સાબીત થાય છે. આવો ગ્રંથ જૈન સ્થાનકવાસી મુનિઓમાં ક્વચ્યેજ બહાર પડેલ જણાય છે. આ ગ્રંથ અવલોકન કરતાં તેમાં જે બુદ્ધિ તથા શક્તિ વાપરી છે તે મહારાજશ્રીની અથાગ મહેનતને આભારીછે

ગ્રંથકર્તાનું નિવેદન.

दुर्लभं त्रयमेवैतद्देवानुग्रह हेतुकम् ॥
मनुष्यत्वं मुमुक्षुत्वं महापुरुष संश्रय ॥ १ ॥

અર્થ:—મનુષ્ય જન્મ, મહા પુરૂષોનો આશ્રય અને મોક્ષેચ્છા એ ત્રણે દુર્લભ છે, જો દેવનો અનુગ્રહ હોય તોજ એ મળે છે. દેવને પણ દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ મળે, પરંતુ સદ્ગુરૂ વિના સદ્ધર્મ ભાવના કે **સમકીત** પ્રાપ્તિ થવી અતિ દુર્લભ છે. સમકીત એટલે વીતરાગની વાણી પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, આ શ્રદ્ધા વડેજ અનેક આત્માઓ સિદ્ધ ગતિ પ્રાપ્ત કરી અનંત સુખમાં બિરાજે છે, મોક્ષનાં અનંત સુખો ભોગવે છે, આ સર્વ સુખના દાતા સદ્ગુરુ અને તેનો સુયોગ તેનું નામજ સત્સમાગમ.

પૂર્વ પુણ્યના યોગે મ્હને મારી લઘુ વયમાંજ સદ્ગુરુનો યોગ મળેલો મ્હારા એ પરમ પવિત્ર ધર્મગુરુ પૂજ્યપાદ શ્રી ગોપાળજી સ્વામીએ મારા પર અનુગ્રહ કરી મને વીતરાગ વાણીરૂપી અમૃતપાન કરાવ્યું, પૂર્ણ ખંતથી મારૂં જીવન વૈરાગ્ય ભાવમાં ઓતપ્રોત કરી દીધું, મ્હારા રચેલા સર્વ ગ્રંથો તેઓશ્રીના અનુગ્રહનુંજ પરિણામ છે, પ્રશ્નોત્તરનો શોખ તેઓશ્રીની કૃપા પ્રસાદીનું ફળ છે અને જૈનેતર પ્રશ્નોને જૈન સત્રના આધારે સિદ્ધ કરવાની શક્તિ તે તેઓશ્રીની શક્તિનોજ પ્રતાપ છે.

પ્રવૃત્તિના ચાલુ જમાનામાં જિનાગમોના અભ્યાસમાં ચંચુપાત કરવાને અસમર્થ જૈન સમાજ કે જૈનેતર સમાજનું ધાર્મિક અધઃપતન થતું મ્હારા જોવામાં આવતાં યથાર્થ સ્વરૂપમાં સ્હેલી અને સ્પષ્ટ ગુર્જરગીરામાં આગમોને ગોઠવીને તે આધારે અન્ય મતવાળાનું શંકા સમાધાન જૈન શાસ્ત્રાનુસાર કરી જૈન સમાજને સત્યાર્થ દૃઢ કરવા, જૈનેતર મુજ્ઞ જનોને

ઉપોદ્ઘાત.

अर्हन्तो भगवन्त इन्द्रमहिताः सिद्धाश्चसिद्धिस्थिताः
आचार्या जिनशासनोन्नतिकराः पूज्याउपाध्यायकाः ।
श्री सिद्धांतसुपाठकामुनिवरा रत्नत्रयाराधकाः
पञ्चैते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं कुर्वन्तु वो मंगलम् ॥

અર્થ—(૧) ઇન્દ્ર મહારાજે પૂજેલા અરિહંતપ્રભુ;
(૨) સિદ્ધિમાં રહેલા સિદ્ધ પ્રભુ;
(૩) જીનશાસન ઉન્નતિ કરનારા આચાર્યજી મહારાજ;
(૪) પૂજવા યોગ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ;
(૫) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ત્રણે રત્નોના આરાધક મુનિરાજ
આ પાંચે પરમેશ્વરો તમારૂં કલ્યાણ કરો.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રથમ પંચ પરમેષ્ટિનું, વર્ણન અતિ રસાળ;
પ્રથમ ભાગમાં ગોઠવી, ગુંથી મોહનમાળ.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના પ્રથમ ભાગમાં પંચ પરમેષ્ટિને માટે જગતના અનેક જીવોને ઉદ્ભવતા અટપટા પ્રશ્નોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. જૈન તથા જૈનેતર માનવીઓની શંકાઓનું સંપૂર્ણ સમાધાન કરી ૧૦૮ પ્રશ્નો મૂકી તેનો ખુલાસો કરવામાં આવેલ છે, દાખલા દૃષ્ટાંતો અને ન્યાયથી યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવ્યું છે, એ રીતે પ્રથમ ભાગ પૂર્ણ કરી આ મોહનમાળાનું આદિ સ્વરૂપ ખિલવ્યું છે, આ ભાગ વિદ્યાર્થી જીવનને જ્ઞાનાભિમુખ કરવા, મનુષ્ય જીવનની જિજ્ઞાસા પોષવા અને મુમુક્ષુઓની ઇચ્છા તૃપ્ત કરવા આબાલવૃદ્ધ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, અને અન્ય માતાનુયાયીઓ એ સર્વને સદા ઉપયોગી છે.

દ્વિતીય ભાગ.

દ્વિતીય ભાગ જળ સ્નાનનો, ગૂઢાર્થ ધર્મ રસાળ;
બ્રહ્મચારી ત્યાગી તણો, ગુંથી મોહનમાળ.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના ચોથા ભાગમાં આચારાંગ આદિ જૈન સુત્રો કઇ ભાષામાં છે, કોઇ પ્રાકૃત તો કોઇ માગધી અને કોઇ સંસ્કૃત તો કોઇ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં હોવાનું જણાવે છે, આમ જુદા જુદા મિથ્યાવાદો મટાડવા અને ખરી હકીકત જૈન સુત્રના દાખલા વડે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા આચારાંગ આદિ સૂત્રો અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, તેવું પ્રતિપાદન કરવા આ ભાગની રચના કરી છે, આ ભાગ વાંચવાથી જૈન સૂત્રની રચના કઇ ભાષામાં છે તેનો નિર્ણય આપોઆપ થઇ જાય છે, આ ભાગથી જૈન સુત્રો અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, તેવું સિદ્ધ થઇ શકે છે; એટલે આ વિષયમાં શંકાશીલ જીવોને આ ભાગ અતિ ઉપયોગી છે.

પાંચમો ભાગ.

ષડકલ્પો સાધુતણા, જૈનકલ્પી અધિકાર;
એકલ વિહારીતણો, પંચમ ભાગે સાર.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના પાંચમા ભાગમાં જૈનધર્મના સાધુઓના છ કલ્પ વિષેની ગુંથણી યથાર્થ સ્વરૂપમાં કરી છે; તેમજ જૈનકલ્પી અને તે સિવાયના એકલવિહારી સાધુઓ વગેરેનું સ્વરૂપ મનન કરવાયોગ્ય આપ્યું છે આ ભાગ સાધુ સાધ્વીઓને અતિ આદરણીય થઇ પડે તેમ છે. જૈનસુત્રાનુસાર ઉપર્યુક્ત સિદ્ધ કરવામાં દાખલા દષ્ટાંતો આપી આ ભાગ પૂર્ણ કર્યો છે. આ ભાગ સાધુ સાધ્વીઓને ઉપયોગી છે.

છઠો સાતમો ભાગ.

ભવી અભવીના ભેદની રચના સૂત્રાધાર,
સમકિત કેવળજ્ઞાનની સત્તાનો અધિકાર.
આત્મા અષ્ટ પ્રકારના સોળે કળા સ્વરૂપ,
દર્શાવી બે ભાગથી મોહનમાળ અનુપ.

આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાના છઠા અને સાતમા ભાગમાં ભવી અને અભવી સંબંધી બહુજ ગંભીર અને જાણવા યોગ્ય બાબતોના પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે સમકીત અને કેવળજ્ઞાન સંબંધી ભવી અને અભવીને માટે કેટલાક એમ માને છે કે સર્વ જીવ પાસે આ સત્તા રહેલી છે તેમજ કેટલાક એમ પણ માને છે કે એ તો નવું જ પ્રાપ્ત થાય છે આત્મા પાસે સતામાં સમકિત કે કેવળજ્ઞાન નથી એમ નોખા નોખા પ્રશ્નો ઉઠવાથી બંને પક્ષોનું સુત્રાધારે સમાધાન કરવા માટે આ પ્રકારના આત્મા અને આત્માની પાસે રહેલી સોળ કળાઓનું સ્વરૂપ જણાવવા સાથે ઘણા ન્યાય અને દષ્ટાંતોથી

અગિયારમો ભાગ.

જૈન ધર્મ અનાદિ છે, સ્વતઃ સિદ્ધ અરિહંત;
વેદ પુરાણો સાખદે, ઋષભ દેવ ભગવંત.

કેટલાક કહે છે કે જૈન ધર્મ વેદમાંથી નીકળ્યો છે, કોઇ કહે છે કે બૌદ્ધ ધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે, એમ કેટલાક કહે છે કે ગૌત્તમે આ ધર્મ ચલાવ્યો છે, એમ જુદા જુદા અવાજો નીકળતા સાંભળી તેની શંકાનું સમાધાન કરવા આ પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળાનો અગિયારમો ભાગ રચવામાં આવ્યો છે. જૈન ધર્મ અનાદિ છે, ઋષભદેવ ભગવાનથી શરૂ થઈ અદ્યાપિ પર્યંત ચાલતો આવ્યો છે, એવું વેદ, પુરાણો અને અન્ય પ્રાચીન ગ્રંથોના દાખલાઓ આપી સિદ્ધ કર્યું છે. જૈન ધર્મ કોઇપણ મતમાંથી નીકળ્યો નથી, પરંતુ અનાદિ છે, એમ શાસ્ત્રાધારે અનેક દાખલાઓ વડે સિદ્ધ કર્યું છે. આ ભાગમાં ઉપર્યુક્ત બાબત સંપૂર્ણપણે સાબીત કરી બતાવી છે, આ ભાગથી જૈન ધર્મ અનાદિ છે, તે સિદ્ધ કરી સર્વેના ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે, આ ભાગ સર્વેને અતિ ઉપયોગી છે.

એકાદશ આ ભાગની, મનહર મોહનમાળ;
વાંચે વિચારે આચરે, ફળ પામે તત્કાળ.

લી. સંઘ સેવક,
માસ્તર ભાણજી અભયચંદ.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણુકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧ લો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧ લો.

પ્રશ્ન ૧ લું—નવકારમંત્રનાં કેટલાક પાંચ પદ કહે છે ને કેટલાક નવ પદ કહે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં પ્રથમજ શરૂઆતમાં પાંચ પદ કહ્યાં છે અને કોઇ આચાર્યે એ પાંચ પદની સાથે એક ગાથા ઉમેરી નવ પદ કર્યાં છે એમ પણ કેટલાક કહે છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—એ ગાથા કોઇ સૂત્રની તો નથી કે?

ઉત્તર—કોઇ સૂત્રમાં જોવામાં આવતી નથી.

પ્રશ્ન ૩ જું—એ ગાથા કહેવાનો હેતુ શો છે?

ઉત્તર—હેતુ તો માત્ર એજ છે કે-મૂળનાં પાંચ પદ છે તેનું માહાત્મ્ય જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪ થું—પાંચ પદનું માહાત્મ્ય કેવી રીતે જણાવ્યું છે તે ગાથા સહિત જણાવશો.

ઉત્તર—તે ગાથા આ પ્રમાણે છે. સાંભળો–એસો પંચ નમુક્કારો, સવ્વ પાવ પણાસણો; મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, પઢમં હવઈ મંગલં. ૧ આમાં એમ જણાવે છે કે-નમો અરિહંતાણં, જાવ સવ્વ સાહૂણં, એસો પંચ એ પાંચ નમુક્કારો નમોકાર, નમસ્કાર કરવાનાં એ પાંચ પદ, સવ્વપાવપણાસણો સર્વ પાપનો નાશ કરનારાં છે. અને મંગલાણં ચ સવ્વેસિં, સર્વ મંગલમાં પઢમં હવઇ મંગલં, આ પ્રથમ મંગળ છે. એટલે દુનિયામાં વર્તતાં સર્વ લૌકિક મંગલોમાં આ લોકોત્તર મંગળરૂપ પાંચ પદનું સ્મરણ તેજ પહેલું અને મહામંગળ છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે—લૌકિક મંગલના અનેક ભેદ છે, પણ તે મંગલનું અમંગલ કોઈ વખત થાય, પરંતુ લોકોત્તર મંગલ આ ભવ અને પરભવ સદાય મંગલકારીજ હોય છે. માટે ગણધર દેવ જેવા મહાજ્ઞાનીઓએ પણ મંગલાચરણમાં નમો અરિહંતાણં વગેરે પાંચ પદનુંજ સ્મરણ કરેલ છે. જેવી રીતે ગીતા અને ગીતા માહાત્મ્ય ભિન્ન છે તેવીજ રીતે

પ્રશ્ન ૭ મું—કર્મનો કર્તા જ્યારે આત્મા છે તો આત્મા આત્માનો વેરી થયો એમ કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—તેમાં કહેવાને કાંઇ વાંધો નથી. કેમકે કષાય આત્મા, જોગ આત્મા (અશુભ જોગ આત્મા) અને અજ્ઞાન આત્મા તે આત્માના વેરીજ છે. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા, નરક નિગોદાદિકનાં દુઃખના આપનારા આત્મકાર્યનો વિનાશ કરનારા છુપા શત્રુ તો એજ છે. શ્રી સુયગડાંગજી સૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-कोहं च माणं च तहेव मायं लोभं चउत्थं अज्झत्थ दोसा; ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે કષાય આત્મા છે તે દ્રવ્ય આત્માની સાથે મળી જઇને મૂળ આત્માનો સ્વભાવ જે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ તેનો છુપી રીતે કે પ્રગટ રીતે પણ નાશ કરે છે, એટલે નિર્મળ આત્માને દોષિત બનાવે છે. આઠે કર્મને ઉત્પન્ન કરનાર આ ચાર કષાયરૂપી ચંડાળ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—કર્મને ઉત્પન્ન કરનારાં કર્મનાં બીજ તો રાગ અને દ્વેષ એ બેજ કહ્યાં છે તે કેમ?

ઉત્તર—રાગ દ્વેષ કહો કે કષાય કહો તે એકજ છે. કષાયના ચાર ભેદ જે ક્રોધ, માન, માયા, ને લોભ તેમાં બે પ્રકૃતિ રાગની છે ને બે પ્રકૃતિ દ્વેષની છે. ક્રોધ અને માનનો દ્વેષમાં અને માયા તથા લોભનો રાગમાં સમાવેશ થાય છે. રાગદ્વેષ એ બેજ કર્મનાં બીજ છે અને દ્રવ્યે તથા ભાવે આત્માને હાની કરનારાં છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—ક્રોધાદિ ચારે બોલ દ્રવ્યે અને ભાવે હાની કેવી રીતે કરે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮મા અધ્યયનમાં ગાથા ૩૮ મી कोहो पीइं पणासेइ माणो विणय नासणो; माया मित्ताणि नासेइ, लोभो सव्व विणासणो ૩૮.

અર્થ—ક્રોધ જે છે તે દ્રવ્યે ને ભાવે પ્રીતિનો નાશ કરે છે. દ્રવ્યથી સંબંધીઓ સાથે અને ભાવથી ધર્મ સાથે પ્રીતિ થવા દે નહિ ને હોય તો નાશ કરે. માન જે છે તે પણ દ્રવ્યે અને ભાવે વિનયનો નાશ કરે છે. દ્રવ્યે માતા પિતા અને વડીલોનો વિનય થવા ન દે, અને ભાવથી ગુર્વાદિકનો વિનય થવા ન દે. માયાથી દ્રવ્યે અને ભાવે મિત્ર ભાવનો નાશ થાય છે. દ્રવ્યે સંસાર વ્યવહારનાં કામ સંબંધી મિત્ર ભાવ થવા ન દે અને ભાવે સર્વ પ્રાણીઓમાં આત્મવત્ બુદ્ધિરૂપ મૈત્રી ભાવના થવી જોઇએ તેનો

પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી તેવાઓનો આત્મા વ્યાકુલ રહ્યા કરે, તેના વિરૂદ્ધની વાત ગમે નહિ પણ ઉલટો દ્વેષ કરે લોભી માણુસને માનની ઇચ્છા વિશેષ રહે છે. પણ ઉલટો માનનો ભંગ થવાથી દ્વેષની કષાયની વૃદ્ધિ થાય છે. લોભી માણુસને વસ્તુ મેળવવા માયા (કપટ)નું સેવન વિશેષ કરવું પડે છે. તેથી પ્રીતિનો વિનયનો અને મિત્રતાનો નાશ થવા સાથ તમામ દોષોનો ભાગીદાર લોભી માણુસ ગણાય છે. માટે આ ચંડાળ ચોકડી અકંદરે આત્માને અહિતનીજ કરનારી છે. ધર્મને અને મોક્ષને અટકાવનારી આ ચોકડી છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—આત્માના હિતચિંતક પુરૂષે શું કરવું ?

ઉત્તર—તે વિષે દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની ૩૭ મી ગાથામાં સારો ખુલાસો આપ્યો છે. સાંભળો.

कोहं माणं च मायं च, लोभं च पाववड्ढणं ।
वमे चत्तारि दोसाइं, इच्छंतो हिय मप्पणो ॥ ३७ ॥

અર્થ—ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ આ ચારે પાપનાજ વધારવાવાળા છે, માટે આત્માનું હિત ઇચ્છનારા જનોએ એ ચારે દોષોને આત્માનું અહિત કરનારા જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—ઉપર કહેલા ચારે કષાયનો ત્યાગ કરવાનો કોઈ અકસીર ઉપાય છે ? હોય તો ઉપકાર બુદ્ધિએ બતાવો.

ઉત્તર—અકસીર ઉપાય મહાવીર પરમાત્માએ પોતેજ અનુભવ કરીને બતાવ્યો છે. સાંભળો. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના ૮ મા અધ્યયનની ૩૯ મી ગાથા.

उवसमेण हणइ कोहं, माणं मद्दवया जिणे ।
मायं अज्जव भावेणं, लोभं संतोसओ जिणे ॥ ३९ ॥

અર્થ—ઉપશમરૂપી ફાકી ભરવાથી ક્રોધરૂપી મહાદરદનો નાશ થાય છે. એટલે ક્રોધને હણનાર માત્ર ક્ષમાજ છે. માનનો નાશ કરનાર માર્દવપણું એટલે નિરભિમાનપણું છે અર્થાત્ અભિમાન રહિત થવાથી માનનો નાશ થાય છે. માયાનો (કપટનો) ત્યાગ કરવો હોય તેણે આર્જવપણું એટલે સરલપણું ધારણ કરવું. અને જેને લોભ જીતવો હોય તેણે સંતોષ ધારણ કરવો. સંતોષીને લોભ પરાભવ કરતો નથી.

અહિંયાં એમ જણાવે છે. કે આઠ કર્મ જે છે તે સકલ જીવને એટલે સર્વ જીવને વેરી ભૂત શત્રુ તુલ્ય છે; તે કર્મરૂપી વેરીને હણીને જેણે અરિહંતપદ ધારણ કર્યું છે તેને અરિહંત કહેવા તે પદને પ્રથમ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—અહિંયાં એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે શત્રુને હણવામાં કષાયની જરૂર પડે છે; કષાય વિના શત્રુનો નાશ થતો નથી તો પછી કર્મરૂપી શત્રુનો વિના કષાયે કેવી રીતે નાશ કર્યો ?

ઉત્તર— તમારી શંકા વિચારવા જેવી છે, તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. અગ્નિ બે પ્રકારનો છે એક તેજસકાયનો અગ્નિ અને બીજો હીમનો અગ્નિ. તેજસકાયના અગ્નિથી વણ વગેરે બળેલું વખતે પાલોવે છે, પણ હીમરૂપ અગ્નિથી બળેલું વણ વગેરે ફરી પાલવતું નથી. દ્રવ્ય શત્રુને હણવામાં કષાયરૂપ અગ્નિ પ્રજ્વલિત થવાનો સંભવ છે; પરંતુ ભાવ વેરીને હણવામાં તો ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિનીજ આવશ્યક્તા છે. કર્મરૂપી શત્રુને હણવાને ક્ષાંત્યાદિ ગુણોજ શાસ્ત્રકારે જણાવ્યા છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે खमा सुरा अरिहंता એવો કયો શૂર પુરૂષ છે કે કર્મરૂપી શત્રુને હણ્યા ? ઉત્તરમાં ક્ષમાવાન એવા અરિહંત ભગવાન કે જેને ઘણા ઘણા પરિસહ ઉપસર્ગો પ્રાપ્ત થતાં પણ એવી ક્ષમા ધારણ કરી દીધી કે જેનું એક રૂંવાડું પણ પ્રજ્વલિત નહિ થતાં તેજ ક્ષમાવડે જેણે કેવળજ્ઞાનને કેવળ દર્શન પ્રગટ કર્યું એજ શૂરામાં શૂરા ક્ષમાવાન અરિહંત ભગવાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ક્ષમારૂપ ઠંડી અગ્નિથી કર્મનો નાશ થાય તે વાત ઠીક છે પણ બીજનો નાશ થવાને કાંઇ બીજો ઉપાય હોવો જોઇએ.

ઉત્તર—બીજો ઉપાય એ કે બીજને અગ્નિમાં શેકીને દગ્ધ કરી દીધા પછી વાવે તો તેનો અંકુરો ફુટે નહિ, તેમ કર્મને દગ્ધ કરી નાખવાથી તેના બીજને બાળી નાખવાથી ભવરૂપી અંકુરો પ્રગટ થતો નથી એમ ભગવતીજીની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજીની ટીકામાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો. પહેલાજ પદના અર્થમાં ચાલતા અધિકારમાં કહ્યું છે કે :-

दग्धबीजे यथात्यंतं प्रादुर्भवति नांकुरः
कर्म्म बीजे तथा दग्धे, न रोहंति भवांकुरः ॥ १ ॥

સિદ્ધપદ મોટું છે. વળી અરિહંત તીર્થંકર મહારાજ દીક્ષા લેતી વખતે પણ સિદ્ધાણં નમો કિચ્ચા સિદ્ધ ભગવંતને નમસ્કાર કરે છે એમ આચારાંગ સૂત્રનું વાક્ય છે માટે અરિહંત પદથી સિદ્ધ પદ મોટું છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—તો પછી ગણધર દેવ જેવા મહાપુરૂષોએ પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર નહિ કરતાં અરિહંતને નમસ્કાર કર્યો તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—સિદ્ધને ઓળખાવનારા અરિહંત ભગવંત છે. ગણધર દેવના ગુરૂ પણ અરિહંત છે. જ્ઞાનના દાતા અરિહંત છે વગેરે કારણોને લઇને શિષ્યે ગુરૂનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કરવા ગણધર દેવે પ્રથમ નમસ્કાર અરિહંત ભગવંતને કર્યો હોય એમ જણાય છે. અન્ય મતમાં પણ કહ્યું છે કે—

ગુરૂ ગોવિંદ દોનું ખડા, કિસકું લાગું પાય;
ગોવિંદસેં ગુરૂ બડા, કે જેણે ગોવિંદ દિયા બતાય. ૧

પ્રશ્ન ૨૬ મું—તો પછી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૦ મા અધ્યયનમાં પ્રથમ મંગળાચરણમાં ગણધર દેવે સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને પછી ભાવથી સંજમીને નમસ્કાર કર્યો તેમાં અરિહંતને કયા પદમાં ગણ્યા?

ઉત્તર—અહિંયાં ગણધર દેવે બહુજ વિવેકથી બે પદની ઘટના કરી છે. આ બે પદમાં ઘણા અર્થનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—એ બે પદ અને તેનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હા, જી સાંભળો.-सिद्धाणं नम्मो किच्चा, संजयाणं च भावओ ગણધર મહારાજે પ્રથમ સિદ્ધને નમસ્કાર કરી અને સંયમીને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો. એ પહેલો ભાંગો.

૨. બીજે ભાંગે-સિદ્ધ શબ્દમાં અરિહંતને સાથે ગણીને સિદ્ધ અને અરિહંત બંનેને સાથે નમસ્કાર કરી પછી તમામ સંયમીઓને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો.

૩. ત્રીજે ભાંગે-સિદ્ધને નમસ્કાર કરીને સંયમી તીર્થંકરથી માંડી તમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

૪. ચોથે ભાંગે-સિદ્ધ અને ભાવથી સંયમ ગુણે વર્તતા તમામ સંયમીને નમસ્કાર કર્યો.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—પહેલે ભાંગે સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો તે તો ઠીક પણ સંયમીને ભાવથી નમસ્કાર કર્યો તે શી રીતે?

પ્રશ્ન ૩૩ મું—લોકાગ્ર ભાગ કઈ દિશાનો લેવો?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લેવો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાગ્ર કેટલો છે ને સિદ્ધ કેટલામાં ને ક્યાં રહ્યા છે?

ઉત્તર—ઉર્ધ્વ દિશાનો લોકાગ્ર એક રાજમાં છે ને સિદ્ધના જીવ મનુષ્ય લોકની અઢી દ્વીપની સીધી લીટીએ અઢી દ્વીપના જેટલાજ વિસ્તારવાળા પ્રદેશમાં એટલે કે ૪૫ લાખ જોજનની હદમાં ચૌદ રાજલોકની ઉપરની ટોચે રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—સિદ્ધશિલા, મુકિતશિલા સૂત્રમાં સાંભળી છે ને તે ઉપર સિદ્ધ રહ્યા છે. એમ સાંભળીએ છીએ તે કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયા ઉપર રહ્યા છે એમ ન સમજવું. પણ મુકિતશિલાના ઉપલા તળીયાથી એક જોજન છેટે લોકાગ્ર છે એટલે લોકનો અગ્ર ભાગ છે અર્થાત્ લોકનો અંત છે ત્યાં સિદ્ધ ભગવંત રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સિદ્ધને ત્યાંજ રહેવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—ઉપર અલોક છે માટે ત્યાં અટક્યા એમ પન્નવણાજી સૂત્રનું બીજું પદ તથા ઉત્તરાધ્યયનનું ૩૬ મું અધ્યયન જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપર કહ્યા સૂત્રમાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો; પ્રથમ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યું છે કે—कहिं-पडिहया सिद्धा ? कहिंसिद्धा पइट्ठिया ?; कहिं बोन्दिंचइत्ताणं ? कत्थ गंतूण सिज्झइ ! उत्त० अध्य० ३६ गा. ५६ मी.

અર્થ—અહો પૂજ્ય! અહો ભગવન્! અહિંથી સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલા સિદ્ધ ભગવંત તે ક્યાં પ્રતિહત થયા? ક્યાં ખલાણા? ક્યાં અટક્યા? અર્થાત્ ક્યાં ગયા તે સિદ્ધ ક્યાં પ્રતિષ્ઠયા? ક્યાં રહ્યા? ક્યાં શરીરને છાંડયું અને ક્યાં જઇને સિદ્ધ થયા? આ પ્રમાણે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યા બાદ ભગવંત મહાવીર દેવે કહ્યું કે હે ગૌતમ! સાંભળ.

अलोए पडिहया सिद्धा, लोयग्गे च पइट्ठिया;
इहं बोन्दि चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिज्झइ. उ. अ. ३६ गा. ५७ मी.

બડીને માટીનો લેપ અને કાથીના ભીડાનું દ્રષ્ટાંત આપી જણાવ્યું છે કે-
બડીને આઠ માટીના લેપ અને આઠ કાથીના ભીડા વડે ભારે થયેલી
બડીને જળાશયના તળે જઇને બેસવાનો સ્વભાવ છે. લેપ અને ભીડાથી
ક્ત થયેલી તુંબડીને સ્વભાવેજ ઉંચી જળને અગ્રભાગે રહેવાનો સ્વભાવ
તેમ ચાર ગતિરૂપ સંસાર સમુદ્રમાં આઠ કર્મના લેપે મિથ્યાત્વાદિ
વડ ગાંઠયોના ભારે કરી આત્મા તળે જઇ બેસે છે. તેજ આત્મા જ્યારે
ર્માદિકથી નિર્લેપ થાય છે ત્યારે તુંબડીની પેઠે લોકાગ્રે જઇ ઠરે છે. અર્થાત્
ર્મ રહિત આત્માની નિર્લેપ તુંબડીની પેઠે ઉર્ધ્વગતિજ હોય છે. વગેરે
ગવતીજી સૂત્રમાં સિદ્ધ પરમાત્માની ઉર્ધ્વ ગતિને માટે અનેક ન્યાય
ષ્ટાંતો આપ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—જીવનો કર્મ ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ છે તે મૂલના સ્વભાવને છોડીને સિદ્ધ કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—જીવનો અને કર્મનો જો કે મૂલનો (અનાદિ) સંબંધ છે તોપણ તથા પ્રકારની સામગ્રી મળવાથી કર્મ ગ્રહણ કરવાનું છોડીને જીવ-શિવપણું પામી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—આ સંબંધી કાંઇ દ્રષ્ટાંતો છે?

ઉત્તર—હા જી, સાંભળો. પારાનો મૂળ સ્વભાવ ચંચળ અને અગ્નિમાં અસ્થિર રહેવાનો (ઉડી જવાનો) છે, પણ તથા પ્રકારની ભાવના દેવાથી પારો વહ્નિમાં સ્થિર રહે છે. અગ્નિમાં દાહકતાનો મૂલ સ્વભાવ છે, પણ તથા પ્રકારના પ્રયોગથી મંત્રયોગ અથવા ઔષધિ વડે બાંધવાથી અગ્નિમાં પ્રવેશ કરનારને અગ્નિ દહન કરતો નથી, તથા સત્ય શિયલના પ્રભાવે પણ અગ્નિ દહન કરતો નથી. અગ્નિનું ભક્ષણ કરનાર ચકોર પક્ષીને અગ્નિ પોતાનો સ્વભાવ બદલી જવાથી દહન કરતો નથી. તેમજ અભ્રક, સુવર્ણ, રત્ન કંબલ અને સિદ્ધ પારાને અગ્નિ દહન કરતો નથી. એવે વખતે અગ્નિમાંની મૂલ દાહકતા કયાં જાય છે? લોહચુમ્બક પાષાણમાં લોહ ગ્રહણ કરવાનો સહજ સ્વભાવ છે, પણ જ્યારે અગ્નિથી તે મૃત (ભસ્મીભૂત) થાય છે, અથવા તેના દર્પ (પ્રભાવ) ને હરણ કરનારી બીજી ઔષધિથી તેને સંયુક્ત કરવામાં આવે છે ત્યારે તેનો લોહ ગ્રહણ કરવાનો સ્વભાવ નષ્ટ થાય છે. તેજ પ્રમાણે સિદ્ધોમાં કર્મ ગ્રહણ કરવાનો યોગ સ્વભાવ જતો રહે છે. ધાન્ય પ્રમુખનું બીજ જ્યાંસુધી તેના મૂલ સ્વભાવમાં વિકાર થયો હોતો નથી, ત્યાંસુધી ધાન્યાંકુરની ઉત્પત્તિ કરે છે, પણ જ્યારે તે બીજ બળી જાય છે ત્યારે અંકુરોત્પત્તિ થતી નથી. તેવીજ રીતે સિદ્ધ

જન્મ સમયથી મરણના અંત સુધીમાં આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ તેમજ રોગ, જરા, પરવશપણું આદિ દુઃખોની સંસારને અંગે રહેલા જીવોને કાંઈ સીમા હોતી નથી. એમાંનાં કોઇપણું પ્રકારનાં દુઃખ સિદ્ધમાં નથી એજ સિદ્ધનું સુખ. આ ઉપરાંત આપણી કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે તેવું અકલ્પ્ય; અકથ્ય, અગમ્ય, અતીંદ્રિય અને અનિર્વચનીય એવું આત્માનું સ્વાભાવિક અનંતસુખ સિદ્ધ ભગવંતને હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—સંસારમાં રહેલાં ચાર પ્રકારનાં તથા બીજાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ જણાવ્યાં તે માંહેલું દુઃખ સિદ્ધમાં નથી તે તો ઠીક. પણ ત્યાં તેમને કરવાનું શું? જેમ સંસારમાં દુઃખ ઘણાં છે, તેમ સુખ પણ ઘણાં છે. ભલે સિદ્ધમાં દુઃખ નથી, પણ ખાવાં, પીવાં આનંદ મોજશોખ ઉડાવવો, રમત ગમતમાં આત્માને આનંદમાં રાખવો વગેરે સુખોમાંનું સુખ સિદ્ધમાં હોવું તો જોઇએ અને તે જ્યારે ન હોય ત્યારે સુખ શાનું

ઉત્તર—હે ભાઇ! એ સુખ તો બધા દેહધારીને માટે છે. સિદ્ધ ભગવંત દેહધારી નથી. સંસારી જીવ સક્રિય છે, સિદ્ધના જીવ અક્રિય છે જે સક્રિયને કરવાનું છે તે અક્રિયને કરવાનું નથી. વ્યવહાર માત્ર સક્રિયને છે, અક્રિયને કોઇ પ્રકારનો વ્યવહાર નથી. આચારાંગ સૂત્રનું વાક્ય છે અકમ્મસ્સ ववहारो न विज्जइ જેને આપણે સુખ માનીએ છીએ તે વ્યાવહારિક સુખ છે તે પૌદગલિક સુખ છે. જે પ્રકારે જે વસ્તુના ભોગ વડે માનેલુ સુખ તે કોઇ વખત દુઃખરૂપ થઇને ઉભું રહે છે. દુધપાક, બાસુંદી કે શીખંડ વગેરે મિષ્ટ ભોજન જમતાં જેટલો આનંદ થાય છે, તેટલોજ આનંદ બલ્કે તેથી વિશેષ દુઃખરૂપ તેજ સમય તે વસ્તુનું વમન કરતાં થાય છે. અને જ્યારે તે વિક્રિયા રૂપે પ્રગમે છે ત્યારે તેનાં દુઃખની સીમા રહેતી નથી તો પછી ક્ષણભરનું સુખ કે ક્ષણ માત્રનો આનંદ શા કામનો? કામ ભોગને આશ્રિત સાંસારિક સુખ તે તો પામ (ખસ) વાળાને ખરજ ખણવાથી થતી મીઠાશ તુલ્ય છે.

કામ ભોગ પ્યારા લગે, ફલ કિંપાક સમાન;
મીઠી ખાજ ખુજાવતાં, પીછે દુઃખકી ખાણ. ૧

આ સુખ તે સુખ નથી પણ એકાંત દુઃખજ છે. જ્યારે આવા કૃત્રિમ અને કલ્પિત સુખમાં જ્ઞાની પુરૂષો પણ આનંદ માનતા નથી, તો પછી સિદ્ધમાં ના એવો ખોટો આનંદ હોયજ ક્યાંથી? માટે સિદ્ધનું સુખ તો અવિનાશી બીજાજ પ્રકારનું છે.

નથી. એજ પ્રમાણે સિદ્ધોમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રિયાઓ વિના અનંત સુખ છે. તેમના સુખભરને તેઓજ જાણે છે. જ્ઞાની તે કહેવાને સમર્થ નથી કેમકે તે નિરૂપમ છે. જૈનતત્ત્વ સાર.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજે તો સિદ્ધનાં સુખનું સ્વરૂપ જાણ્યું હશે, તો તેવા જ્ઞાની પુરૂષોના કથનથી સિદ્ધનાં સુખનાં સ્વરૂપનો કાંઇક પણ પ્રકાશ હોવો જોઇએ. તો તે વિષે સૂત્ર કાંઇ જણાવે છે ખરૂં?

ઉત્તર—સૂત્ર એમ જણાવે છે કેઃ-મનુષ્ય લોકમાં કે દેવલોકમાં એવો કોઇ પદાર્થ નથી કે તેની ઉપમા દઇને સિદ્ધનાં સુખને અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજ પણ બતાવી શકે?

પ્રશ્ન પર મું—સિદ્ધના સુખના મુકાબલામાટે લોકમાં કોઇ એવો પદાર્થ નથી કે ઉપમા દઇ અનંત જ્ઞાની પણ સમજાવી શકે તે સમજાયું પણ જે સુખ જોવામાં આવે તે કહી શકે તો ખરા કે?

ઉત્તર—વનવાસી ભીલને રાજાએ પોતાના મહેલમાં છ મહિના રાખી તેના કર્ણપુટપર કાંઈ પણ અવાજ નહિ પડવા દેતાં અનેક પ્રકારનાં રસ વ્યંજન સહિત મિષ્ટ ભોજનો, પુષ્પની શય્યા અને અરીસાભુવનની અંદર નેત્રને ગમતા અનેક પદાર્થોથી લેવાતો આનંદ આ તમામ સુખના અનુભવવાળો ભીલ જ્યારે પોતાના કુટુંબને મળે ત્યારે તેને કોઇ પૂછે કે ભાઇ તું આટલો વખત કયાં રહ્યો, તેં શું ખાધું પીધું અને તેં શું કર્યું? વગેરે પૂછતાં તે ભીલ શું ઉત્તર દઇ શકે? એક વાહ! વાહ! સીવાય કાંઇ કહી શકે નહિ. તેમ મહાવીર જેવા અનંતજ્ઞાની પુરૂષે પણ ગૌત્તમના સિદ્ધના સુખના પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એજ ઉત્તર આપ્યો કે, સિદ્ધનું સુખ હું જાણું દેખું છું, અનુભવું છું, પણ કહેવાને શક્તિવાન નથી. જેમ મુંગાને અલૌકિક સ્વપ્ન આવે તે શું કહી શકે? તેમ જ્ઞાની પુરૂષો સિદ્ધનાં સુખને જાણવા શક્તિવાન છે, પણ કહી શકવા શક્તિવાન નથી.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—તો હવે ટુંકામાં સિદ્ધનું સુખ જાણી શકીએ તેવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—શાસ્ત્રમાં ન્યાય દાખલા તો ઘણા હોય પણ આપણે એક ટુંકાજ દાખલાથી સમજી શકીએ તેવો ન્યાય શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના બીજા કણ પદમાં જણાવ્યો છે. ને અત્રે દાખલ કરીએ છીએ.

नवि अत्थि माणुसाणं, तं सोक्खं नविय सव्व देवाणं;
जं सिद्धाणं सोक्खं, अव्वाबाहं उवगयाणं. ॥ १२ ॥

ઉત્તર—ઉપરના કહેલ અધિકારમાં કહ્યું છે કે—ગાથા—

जत्थय एगो सिद्धो, तत्थणंता भवक्खय विमुक्का ।
अण्णोण्णा समोगाढा पुट्ठा सव्वेवि लोगंते ॥९॥
फुसइ अणंते सिद्धे, सव्व पएसेहिं नियम सो सिद्धा ।
तेवि असंखेज्ज गुणा, देसपएसेहिं जे पुट्ठा ॥१०॥

અર્થ—જ્યાં એક સિદ્ધ હોય ત્યાં અનંત સિદ્ધ હોય. સિદ્ધ એટલે ભવભ્રમણરૂપવિનાશ તેથી રહિત તથા જન્મ મરણરૂપભવનો ક્ષય કરી, સર્વ કર્મથી, મુક્ત થયેલા એવા સિદ્ધ પરમાત્મા અન્યોન્ય-પરસ્પર એક બીજામાં મળેલા લોકના અંતને સ્પર્શીને રહ્યા છે. ૯

પોતાના આત્મોના સર્વ પ્રદેશમાં એક સિદ્ધ, અનંત સિદ્ધના આત્માનો સ્પર્શ કરીને રહ્યા છે. એકેક સિદ્ધને અસંખ્યાતા આત્મપ્રદેશ છે તે સર્વ દેશથી વા પ્રદેશથી સ્પર્શી રહ્યા છે. ૧૦

આનો પરમાર્થ એ છે કે ૪૫ લાખ જોજનની માંહેલી કોર અનંતા સિદ્ધનો સમાવેશ આ પ્રમાણે થાય છે કે-જ્યાં એક સિદ્ધ ત્યાં અનંતાસિદ્ધ અને જ્યાં અનંતાસિદ્ધ ત્યાં એક સિદ્ધ, એટલે અન્યોન્યસિદ્ધના જીવો ફરસીને રહેલા છે. માટે સમાવેશનો વાંધો આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું.—એકેક સિદ્ધને રહેવાની જગ્યા કેટલી હોય ?

ઉત્તર—જે મનુષ્ય અહિંથી સિદ્ધ થાય તેનાં શરીરનાં પ્રમાણમાંથી ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં બાકીના બે ભાગના જેટલી, એક સિદ્ધ જગ્યા રોકે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું.—થોડામાં થોડી અને ઘણામાં ઘણી કેટલી અવઘેણા-વાળા સિદ્ધ થાય ?

ઉત્તર—થોડામાં થોડી બે હાથની, અવગાહનાવાળા અને મધ્યમ સાત હાથની, અને ઉત્કૃષ્ટી પાંચસેં ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય. પાંચસેં ધનુષ્યની, અવગાહનાવાળાનો સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં ત્રણસેં તેત્રીશ ધનુષ્યને બત્રીશ આંગુલનો અને બે હાથની અવગાહનાવાળાનો એક હાથને આઠ આંગુલનો ઘન પડે. એટલે બે હાથથી, માંડીને પાંચસેં ધનુષ્ય સુધીની અવઘેણાવાળા મનુષ્યો સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. તો તેની હદમાં રહેલો મધ્ય અવગાહનાવાળાનો પણ જે જીવ સિદ્ધ થાય તેનો ત્રીજો ભાગ બાદ કરતાં શરીરના બે ભાગ જેટલી જગ્યા સિદ્ધ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધના જીવની, અવગાહના રહે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—મુક્તિ માર્ગનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલતો રહે, અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. આ વાક્ય પરસ્પર વિરૂદ્ધ કેમ ન પડે ?

ઉત્તર—આ વિષે પૂર્વાર્દ્ધના ૪ થા ભાગમાં ૩૧ મા પ્રશ્નમાં ઘણો ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે. તોપણ વિશેષ ખુલાસાને માટે સાંભળો. અનંત જ્ઞાની ભગવંતે જે ભાવ જાણ્યા તેજ પ્રકાશ્યા. ભગવંતનું એ વચન અસત્ય નથી, પણ અલ્પ બુદ્ધિવાળા જીવોના ચિત્તમાં તેના વિચારમાં તે વાત બેસે નહિ. એ સ્વાભાવિક છે. એ ઉપર અલૌકિક દૃષ્ટાંત છે, તે સાંભળતાંજ શ્રોતાજનોનું મન સ્થિર થાય તેમ છે. નદીઓનાં હ્રદ (મૂળ)માંથી (દ્રહમાંથી) જે પ્રવાહ નીકળીને સદાકાળ સમુદ્ર ભણી વહે છે, તોપણ હ્રદો (દ્રહો) ખાલી થતાં નથી. નદી પ્રવાહ બંધ થતો નથી, અને સમુદ્ર કદી પૂર્ણ થતો નથી. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી નીકળીને ભવ્ય જીવો મુક્તિમાં જાય છે, તોપણ સંસાર ખાલી થતો નથી, ભવ્ય જીવો ખૂટતાં નથી, અને મુક્તિ ભરાતી નથી. આ દૃષ્ટાંત અને દાર્ષ્ટાન્તિકનું સામ્ય–સરખાપણું સમ્યક્ પ્રકારે અવલોકન કરનારની અર્હદ્વચનમાંજ પ્રતીતિ થશે, અન્યત્ર નહિ.

બીજું પણ એક લાગુ પડતું દૃષ્ટાંત પ્રમાણના જાણકારોએ એ સાંભળવા યોગ્ય છે. કોઈ બુદ્ધિશાળી જન્મથી માંડીને મરણ પર્યંત ત્રણ લોકના સર્વ-શાસ્ત્રોનું હિંદુઓના ષડ્ (છ) દર્શન અને યવન શાસ્ત્રોનું, આત્મ શક્તિથી પઠન કરતો અસંખ્ય આયુષ્ય નિર્વહન કરે, તોપણ તેના અશ્રાન્ત પાઠથી તેનું (હૃદય) કદી શાસ્ત્રાક્ષરોથી પૂર્ણ થાય નહિ. શાસ્ત્રાક્ષરો ખૂટે નહિ અને શાસ્ત્રો ખાલી થાય નહિ. તેવીજ રીતે સંસારમાંથી ગમે તેટલા ભવ્યો મુક્તિમાં જાય તોપણ મુક્તિ પૂરાય નહિ. ભવ્યો ખૂટે નહિ અને સંસાર ખાલી થાય નહિ. અર્થાત્ મુક્તિ માર્ગ અંતરાય વિના વહેતો રહેશે. આ દૃષ્ટાંત અને દાર્ષ્ટાન્તિકની ભાવના વિજ્ઞો (જાણકારો) એ સ્વચિત્તમાં ચિન્તવી લેવી અને એવા અનેક દૃષ્ટાંતો યોજવાં. (જૈનતત્ત્વસાર.)

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સિદ્ધ પરમાત્માને ત્યાં કરવાનું શું ?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગની રમણતામાં–આનંદમાં રહેવા શીવાય બીજું કાંઈ કરવાનું નથી. શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં બીજા પદમાંની ૧૨ મી ગાથામાં કહ્યું છે કેઃ—

केवलणाणु वउत्ता, जाणंति सव्वभाव गुणभावे;
पासंति सव्वओ खलु, केवल दिट्ठी दिणंताहि ॥१२॥

અર્થ—સિદ્ધના જીવ, કેવળજ્ઞાનના ઉપયોગવડે સર્વ દ્રવ્ય પદાર્થોના દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને જાણે છે, તેમજ કેવળ દર્શનવડે સર્વ ભાવને દેખી રહ્યા

નિરંજન દેવ કેવા છે? તો કે તેમને કાયા (પાંચ શરીરમાંનું શરીર) નથી, મન નથી, રૂપ નથી, મોટા કવીશ્વર તે પણ રૂપને કળી શકયા નથી. ઇચ્છા નથી, મોહ નથી, સંસાર વિષે ફરી આવવું નથી, દ્વેષ નથી, વેષ નથી, મદ નથી, માન નથી.

सिद्धान नार्यो न नरोनक्लींबाः वक्तुत्वयोगा न चलानसंति;
न श्रेष्टि संहार कृदोन दृश्या, भोगार्थिनोना कृति धारकानः ॥ ५ ॥

અર્થઃ—સિદ્ધ તે સ્ત્રી વેદે નથી, પુરૂષ વેદે નથી, નપુંસક નથી, વાત કરવા યોગ નથી, એટલે આપણે મુખે કહી શકીયે તેવા નથી, અથવા મન, વચન, કાયાના યોગ નથી, ત્યાંથી ચળાવાવાળા નથી, અથવા ચલન સ્વભાવ નથી, શ્રેષ્ટી સંહાર કરતા નથી, દ્રષ્ટિગોચર આવે એવા નથી. ભોગના અર્થી નથી, આકારવંત નથી, આવા નિરંજન દેવ સિદ્ધ સ્વરૂપી રહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જેને આપણે નિરંજન કહીએ છીએ. સિદ્ધ કહીયે છીએ. તેને અન્યમતમાં ઇશ્વર કહે છે: તો અન્યમતના શાસ્ત્રમાં ઇશ્વરનું સ્વરૂપ કેવું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઇશ્વરના સ્વરૂપ માટે વેદાંત મતમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

नभूमिर्नचापोनवाह्निनवायु, नचाकाश मास्तेननिद्रानतंद्रा;
नग्रीष्मो नशींतो नद्वेषो नवेषो, नयस्यास्तिमूर्तिस्त्रिमूर्त्तिस्त्वमीडे ॥ १ ॥

અર્થ—ઇશ્વરનું સ્વરૂપ તે ભૂમિ-પૃથ્વીરૂપ નથી, પાણીરૂપ નથી, અગ્નિરૂપ નથી, વાયુરૂપ નથી, આકાશરૂપ નથી, નિદ્રારૂપ નથી, તંદ્રારૂપ નથી, ઉષ્ણ નથી, શીત નથી, દ્વેષમય નથી, વેષરૂપ નથી, કોઇ પ્રકારની મૂર્તિ કે ત્રિમૂર્તિરૂપ ઇશ્વર નથી.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—તો હવે ઇશ્વર કેવા છે? તે સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—ઇશ્વર अजंशाश्वतंकारणम् कारणानाम् शिवंभापकं केवलं भापका नामः तुरियंतमः पारमार्थतहीनं, प्रपद्ये परंपावन द्वैतहीनं ॥१॥

અર્થ—ઇશ્વર અજન્મ છે, જન્મ લેતા નથી, શાશ્વતા છે, કારણનું પણ કારણ છે એટલે આપણે જેની ઉપાસના કરીએ છીએ, તે પણ તેમની ઉપાસના કરે; ચિતસ્વરૂપી કૈવલ્યસ્વરૂપી જ્ઞાનીઓજ તેમનું સ્વરૂપ કહી શકે. ત્રણ પ્રકારની વય માંહેલી વય નથી. આદિ અંતરહિત પરમપદને પ્રાપ્ત થયેલા પવિત્રમાં પવિત્ર અદ્વૈત એકજ ઇશ્વર સ્વરૂપે છે.

૪

ભાષાન્તર—મુક્ત જીવોને જણાવવા માટે કોઇ ઉપમા છેજ નહિ; કેમકે તેઓની અરૂપી હયાતી રહેલી છે. તેમજ તેઓને કશો પણ અવસ્થા વિશેષ છે નહિ, માટે તેમને જણાવવા માટે કોઇ શબ્દની પણ શક્તિ નથી. (૩૩૩)

કેમકે તેઓ નથી શબ્દરૂપ, નથી સ્પર્શરૂપ, નથી રૂપરૂપ, નથી ગંધરૂપ અને નથી રસરૂપ. (અને વાચ્ય વસ્તુના વિશેષ તો માત્ર એ, શાબ્દાદિક પાંચ ગુણજ છે. તે મુક્ત જીવોમાં છે નહિ. માટે તેઓ અવાચ્ય છે. (૩૩૨)

સિદ્ધ પરમાત્માની વ્યાખ્યા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂત્રમાં કહી છે તે મૂળપાઠ સાથે જણાવી.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સિદ્ધ ભગવંત મનુષ્ય ક્ષેત્રથી એટલે આપણાથી સાત રાજ છેટે રહ્યા છે. તો એટલે છેટેથી તે આપણું કલ્યાણ કેવી રીતે કરી શકે ?

ઉત્તર—આપણું કલ્યાણ તો આપણેજ કરવાનું છે. એટલે જે રસ્તે પરમાત્માએ મુક્તિ મેળવી; સિદ્ધ પદ ધારણ કર્યું છે; તે રસ્તાને આપણે પકડશું;-તે પંથને વિષે ચાલશું, તો આપણે પણ તે પદને ધારણ કરી શકશું. એટલે જ્યારે સિદ્ધ સમાન આપણો આત્મા શક્તિવાન થશે ત્યારે તે આપોઆપ પોતેજ મુક્તિ પદ મેળવી શકશે, માટે આપણું કલ્યાણ તો આપણેજ કરવા શક્તિવાન છીએ. તોપણ સાત રાજ રહ્યા-સિદ્ધ પરમાત્મા પણ આપણા આત્માનું કલ્યાણ કરવાને શક્તિવાન છે તે વાત કાઢી નાખવા જેવી નથી.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—શું ન્યાયથી તે આપણું કલ્યાણ કરી શકે છે ?

ઉત્તર—એક તો એ કે-તેમના ધ્યાનના પ્રભાવથી આપણો આત્મા નિવૃત્તિ પામે છે. બીજું કારણ નીચેના ન્યાયથી જાણશો. પ્રજ્ઞા પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે:—

यथाऽग्नि तापः सुख दोजनानां, शीतं सदा हंति न संसयोस्ति ; श्री सिद्ध जायेहि तथा चज्ञेयं, पापं प्रकुर्पं च द्रिमत्र चित्रं

અર્થ:—યથા દૃષ્ટાંતે-જેમ અગ્નિનો તાપ દૂર રહ્યા મનુષ્યોને સુખ રૂપ થાય છે. એટલે ટાઢથી પરાભવેલા મનુષ્યોની શીતને હણવાને સદાય અગ્નિ શક્તિવાન છે. એ દૃષ્ટાંતે સિદ્ધ પરમાત્માના સ્મરણ વડે ઘણાં પાપના સમૂહનો નાશ થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય. અર્થાત્ સિદ્ધ પરમાત્મા સાત રાજ

આ ચૂકયો.) બ્રહ્માંડરૂપી મંડપને ટોચે રહી અદશ્યપણે પોતાને વરવા મળેલા ના ગુણોનું નિરીક્ષણ કરતી, તેમજ સુમતિ દાસી દરેક પંથના સેવન કરનારાની તમામ હકીકત જણાવતી એક બીજા પંથનું અર્થાત્ મતવાદીઓનું ઉલંઘન કરતી નિરીક્ષણ કરતી ચાલી જાય છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું--મુક્તિ સુંદરી કેવા ગુણવાળાને વરવાની ઇચ્છા ધરાવતી હશે?

ઉત્તર--જે ગુણો વડે પોતે જે પદ મેળવ્યું છે. તેવાજ ગુણવાળા એટલે પોતાના બરાબરી ગુણોવાળાને વરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે, અને તેનેજ શોધતી ફરે છે. અર્થાત્ પોતાની દીવ્ય દષ્ટિ વડે તેને જુએ છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું--મુક્તિ સુંદરીને કેવા ગુણોવાળા પુરૂષો જોઇએ છીએ તે તો જણાવો?

ઉત્તર--હયો, જુઓ સાંભળો--

पंचासव परिन्नाया, तिगुत्ताछसुसंजया; पंचनिगहणा धीरा, निग्गंथाउज्जुदंसिणो. ॥११॥ द० अ० ३ ॥ हत्थसंजए, पायसंजए, वायसंजए संजए इंद्रियस्स; अज्झप्परए सुसमाहिअप्पा, सुत्तत्थं च विआणइजेसभिक्खु ॥ द० अ० १० गा० १५॥ तवोगुण प्पहाणस्स, उज्जुमइखंति संजमरयस्स; परीसहे जिणंतस्स, सुलहा सोगइतारिसगस्स. ॥ अ० ४ गा० २७ ॥

અર્થ—(મુક્તિ સુંદરી આવા પુરૂષોની શોધ કરે છે.)

હિંસાદિ પાંચે આશ્રવના ત્યાગી, મન આદી ત્રણે ગુપ્તિએ ગુપ્ત, છકાય-પૃથ્વ્યાદિ છકાયના રક્ષક, પાંચે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાવાળા, બાવીસ પરિસહ ઉત્પન્ન થયે, ધૈર્ય ધારણ કરવાવાળા, માયા કપટરૂપ ગ્રન્થિ રહિત, સંયમ સામી જેની દ્રષ્ટિ છે (એવા નિગ્રંથ કે, જેના) હાથ, પગ, વચન અને ઇંદ્રિયો એકંત સંયમ રૂપજ હોય તથા ' अध्यात्मरतः ' પ્રશસ્તધ્યાના સક્ત-શુભ ધ્યાનમાં જે આસક્ત હોય, જેનો આત્મા સદાય સમાધિમાં લીન હોય. સૂત્ર અને અર્થનો વિજ્ઞાન સહિત યથાતથ્ય જાણ હોય, એવો હોય તેને હું ખરો ભિક્ષુ કહું છું ॥ (તે ભિક્ષુ) તપના ગુણે કરી પ્રધાન, કપટ રહિત-સરલ, મતિવંત, ક્ષમાવંત, અને સંયમને વિષે રમણતા કરવાવાળા અને પરિસહાને જીતવાવાળાને, સુગતિ (મોક્ષની પ્રાપ્તિ-મુક્તિ સુંદરી વરવી) સુલભ છે.

અર્થ—જે પદને સૂર્ય, ચંદ્રમા કે અગ્નિ પ્રકાશ કરી શકતા નથી અને જે પદને પામીને ફરી યોગીઓ પાછા આવતા નથી તે મારૂં ઉત્તમ ધામ છે. ૬.

તેમજ પ્રજ્ઞા પ્રકાશમાં પણ કહ્યું છે કે-નિરંજન પદ પામ્યા પછી 'પુનરાગમોન' આ સંસારમાં ફરી આગમન તેમનું હોતું નથી.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રોમાં જ્યાં નમોથ્થુણંનો પાઠ આવે છે ત્યાં પહેલું નમોથ્થુણં સિદ્ધ ભગવંતનું, બીજું અરિહંત તીર્થંકર મહારાજનું ને ત્રીજું ધર્મ ગુરૂનું એમ ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવામાં આવે છે. તેમાં એક સવાલ ઉઠે છે કે—પહેલું નમોથ્થુણં સિદ્ધ ભગવંતનું છે ને તેમાં ગુણ તો બધા તીર્થંકરના આવે છે તેનું કારણ શું ?

ઉત્તર—નમોથ્થુણં તો સિદ્ધ ભગવંતનુંજ છે, પણ જે તીર્થંકરો મોક્ષગતિને પામીને સિદ્ધ થયા તે તીર્થંકરોના ગુણોનું વર્ણન કરીને સિદ્ધનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—જ્યારે પહેલા નમોથ્થુણંમાં તીર્થંકર અને સિદ્ધ બન્નેના ગુણોનો સમાવેશ થાય છે, તો પછી બીજું તિર્થંકરનું જુદું પાડવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—બીજું નમોથ્થુણં વર્તમાન તીર્થંકરને માટે એટલે કેવળપદે તીર્થંકર હયાતી ધરાવતા હોય તેને માટે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—તીર્થંકર હયાતી ન ધરાવતા હોય તો ?

ઉત્તર—તીર્થંકરની હયાતી ન હોય તો સિદ્ધનું તો ખરૂંજ અને ગુરૂની હયાતી હોય તો ગુરૂનું.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—તીર્થંકર અને ગુરૂની હયાતી ન હોય તો ?

ઉત્તર—એક સિદ્ધનુંજ નમોથ્થુણં સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું-સૂત્રના મૂળ પાઠથી ઉપરના પ્રશ્નોનો ખુલાસો થાય તેમ છે ?

ઉત્તર—હા, જી. મૂળ પાઠમાંજ તમામ ખુલાસો છે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—અમારા સાંભળવામાં તો ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવાં એમ ધારણામાં છે તો ત્રણ નમોથ્થુણં કહેવાનું કોઈ સૂત્રમાં છે ? હોય તો તે જણાવશો ?

ઉત્તર—મહાવીરના શાસનમાં ભળ્યા તે કેશી સ્વામી અને રાજા પ્રદેશીને બુઝવ્યા તે કેશી સ્વામી બન્ને જુદા છે. (તેનો ખુલાસો સાંવત્સર વાંચવો હોય તો જુઓ પૂર્વાર્ધ ભાગ ૧૬ઠ્ઠો પ્રશ્ન ૮૯ થી ૯૬ સુધી) એટલે પ્રદેશી રાજાને બોધ દેનાર તે કેશી સ્વામી પહેલા થયા છે. તે વખતે મહાવીરની હયાતી હતી કે નહિ તે સંબંધે સૂત્રમાં કાંઇ ખુલાસો જણાતો નથી. પણ પ્રદેશી રાજાએ તીર્થંકરનું નમોથ્થુણં નથી કીધું, તે તો સૂત્ર સાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—અર્હન્નક શ્રાવકના વખતમાં મલ્લિનાથ હતા છતાં તેમનું નમોથ્થુણં કેમ કહેવામાં આવ્યું નહિ હોય ?

ઉત્તર—તે વખતે મલ્લિનાથ ભગવાન સંસારમાં હતા, અવ્રતીપણે હતા—અર્હન્નક શ્રાવક બાર વ્રત ધારી પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા, સંસારમાં રહેલા તીર્થંકરને નમોથ્થુણં કહ્યું નથી. તે ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને નમસ્કાર ન કરે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—જે શાસનના અધિકારી તીર્થંકર મહારાજ મોક્ષ ગયા પછી તેમનું નમોથ્થુણં તે શાસનના તીર્થમાં કહેવામાં આવતું નથી, પણ મહાવિદેહમાં તો સદાય તીર્થંકર હોયજ. તેમનું બીજું નમોથ્થુણં કહે તેમાં શો વાંધો ?

ઉત્તર—જો વાંધો ન હોત તો અરણક શ્રાવક તથા પરદેશી રાજા કહેત, પણ તે તો કાંઇ છેજ નહિ. માટે દરેક શાસનના અધિકારી તીર્થંકરનેજ નમોથ્થુણં લાગુ થતું હોય એમ સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—હાલની સ્થાનકવાસીની પ્રવૃત્તિમાં સામાયિકાદિ ઉચ્ચરતાં શ્રીમંધરસ્વામીની આજ્ઞા લેવામાં આવે છે તે વિષે શું સમજવું ? સૂત્રના ન્યાયે આ પ્રવૃત્તિ ઠીક લાગે છે કે કેમ ?

ઉત્તર—આ જમાનામાં ઠીક અઠીકનું કાંઇ જોવાનું નથી. તેમાં આ વર્ગને માટે તો જેને જે ઠીક લાગ્યું તેજ ઠીક, એમ માની લેવામાં આવે તેનો ઉત્તર કાંઇ હોયજ નહિ. પણ સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે આ વાત લાગુ થાતી નથી. દાખલા તરીકે—રાજકોટમાં રહેલી રાજકોટની વસ્તી ગોંડલ કે મોરબીના રાજાની આજ્ઞામાં રહેવાની ઇચ્છા ધરાવે તે વાત ઉચિત ગણાય! અહિયાં જ્યારે બાદશાહી રાજ્ય હતું ત્યારે તેની આજ્ઞા મનાતી. હાલ જ્યારે યુરોપિયનની સત્તા પ્રવર્તે છે, ત્યારે તેની આજ્ઞા આખા હિંદુસ્તાનમાં મનાય છે, છતાં કોઇ જર્મન કે ફ્રેંચની આજ્ઞા ચિંતવે તે શા કામની ?

પ્રશ્ન ૯૭ મું--ત્યારે કોઈ એમ કહે કે-સાધુજી હોય તો તેમની આજ્ઞાએ સામાયિકાદિ ઉચરીએ છીએ તે ન હોય તો સ્થાપનાચાર્ય કરી પંચિંદિયો ભણી સામાયિક ઉચરીએ છીએ.

ઉત્તર—પંચિંદિયો ભણનારા તેનો હેતુ જાણતા હોત તો સ્થાપનાચાર્ય કરવાની જરૂર રહેત નહિ. પંચિંદિયો ભણી આજ્ઞા માગવાનો પ્રથા જો મૂળથી હોત તો બીજા વર્ગને આચાર્યની આજ્ઞા માગવામાં વાંધો આવત નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પંચિંદિય એટલે શું-ને તેનો હેતુ શું ?

પંચિંદિય એટલે આચાર્યના ૩૬ ગુણની બે ગાથાછે.

તેમાં પહેલા પદમાં પંચિંદિય શબ્દ આવે છે. તે ઉપરથી પંચિંદિય કહેવામાં આવે છે. તેનો હેતુ સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરતી વખતે કહેવાનો.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—સામાયિકાદિ વ્રત, ઉચરવાના સંબંધમાં પંચિંદિય કેવી રીતે કહેવામાં આવે છે ?

ઉત્તર સાંભળો ગાથા—

पंचिदिय संवरणो, तह नवविह बंभचेर गुत्तिधरो;
चउविह कसायमुक्को, इअअठ्ठारस्स गुणेहिं संजुतो ॥ १ ॥
पंच महव्वयजुत्तो, पंचविहायार पालण समथ्थो;
पंचसमिउ तिगुत्तो, छत्तीस गुणो गुरुमझ ॥ २ ॥

આમાં એમ જણાવે છે કે પાંચ ઈન્દ્રિયના સંવરવાવાળા, તેમજ નવવિધે બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિના ધારક, ચાર પ્રકારના કષાયથી મુકત એ અઢાર ગુણે કરી સંયુકત, પાંચ મહાવ્રતને વિષે જુનેલા, પાંચ મહાવ્રત યુકત પાંચ પ્રકારના આચાર પાળવાને વિષે સમર્થ. પાંચ સમિતિએ સુમતા ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્તા એ છત્રીશ ગુણે કરી સહિત હોય તે મારા ગુરૂ છે.

આટલું કહીને એટલે ઉપરની બે ગાથા કહીને ઇચ્છામિ ખમાસમણો ઈત્યાદિ પાઠ બોલીને વંદણા-નમસ્કાર કરીને સામાયિકાદિકની આજ્ઞા માગે આનો પરમાર્થ એજ છે કે:—ઉપર કહેલા ગુણવાળા ગુરૂ આચાર્ય ગમે ત્યાં હોય પણ આ બે ગાથા બોલીને તેમની આજ્ઞાયે સામાયિકાદિ વ્રત ઉચરવાને જરા પણ વાંધો નથી. જેમ તીર્થંકરની આજ્ઞા સર્વત્ર વર્તે છે. તેમ ગુરૂ આચાર્યની આજ્ઞા પણ સર્વત્ર વર્તે અર્થાત્ શિષ્ય ગમે ત્યાં વિચરે, પણ ગુરૂની આજ્ઞા તો તેની સાથેજ હોય તેમ ચારે તીર્થને માટે ગુરૂ

આ આઠ પ્રતિહાર એો રીતે પણ કહે છે:—

अशोक वृक्षः सुरपुष्प वृष्टि, दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च।
भामण्डलं दुंदुभिरातपत्रं, सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥

જ્યાં જ્યાં તીર્થંકર મહારાજનું બીરાજવું થાય ત્યાં અશોક વૃક્ષ બની આવે. ૧ દેવકૃત, પુષ્પની વૃષ્ટિ થાય. ૨ દિવ્યધ્વનિ. ૩ ચામર. ૪ સિંહાસન. ૫ ભામંડલ. ૬ દુંદુભી. ૭ અને છત્ર. ૮ એ આઠ પ્રાતિહાર્ય તીર્થંકર મહારાજના પુન્ય પ્રતાપે બની આવે છે. આઠ એ અને ચાર મૂલાતિશય-તે અપાયાપગમાંતિશય* ૧ જ્ઞાનાતિશય ૨પુજાતિશય, વચનાતિશય, ૪ મળી ૧૨ ગુણ અરિહંત, ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—સિદ્ધ ભગવંતના ગુણ કેટલા અને કયા કયા?

ઉત્તર—સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે:—

नाणंच दंसणं चेव, अव्वाबाहं तहेव सम्मत्तं;
अक्खयठिइअरुवइ, अगुरुलहु वीरीयं हवइ ॥ १ ॥

કેવળજ્ઞાન ૧, કેવળદર્શન ૨, અવ્યાબાધ સુખ ૩, ક્ષાયકસમકિત ૪, અક્ષય સ્થિતિ ૫, અરૂપીપણું ૬, અગુરૂ લઘુ ૭, અનંત આત્મિક શક્તિ ૮, ॥ એ આઠ ગુણ સિદ્ધ ભગવંતના જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ઉત્તરાધ્યયનના ૩૧ મા અધ્યયનમાં એક બોલથી માંડી ૩૩ બોલની વ્યાખ્યા કરી છે. તેમાં ૩૧ મો બોલ, सिद्धाइ गुण સિદ્ધના ગુણનો કહ્યો છે. અને આવશ્યક સૂત્રમાં ए गति साए सिद्धाइ गुणेहिं કહેલ છે એટલે સિદ્ધના ૩૧ ગુણ કહ્યા તે કયા?

ઉત્તર—(૫) સઠાણ (૫) વર્ણ (૫) રસ (૨) ગંધ (૮) સ્પર્શ (૩) વેદ, એમાંનું સિદ્ધમાં કાંઇ નથી. એ ૨૮ બોલ અને (૨૯મો) અશરીરપણું (૩૦મો) અસંગપણું, અને (૩૧મો બોલ) જ્ઞાનાવરણી, આદિક આઠ કર્મ ખપાવ્યા છે. તે કુલ એકત્રીશ સિદ્ધના ગુણ જાણવા. આચારાંગજીમાં પણ સિદ્ધના એજ ગુણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—'નમો અરિહંતાણ' અને 'નમો સિદ્ધાણ' એ બે પદની સમજુતી તો બરાબર થઈ, હવે ત્રીજું પદ 'નમો આયરિયાણ' આ પદની વ્યાખ્યા શી રીતે છે?

---

*અપાયાપગમાતિશયનો અર્થ પૂર્વાર્દ્ધના ૭ ભાગમાં-૭૯ માં પ્રશ્નથી જાણવું.

કોઇ મુનિ અઢીદ્વીપ બહાર ગયા હોય તેને માટે અથવા કોઇ દેવે સાધુનું અપહરણ કરી અઢીદ્વીપ બહાર મૂકયા હોય તેને માટે અથવા નહિ તીર્થંકર પદમાં કે નહિ સિદ્ધ પદમાં એવા વર્તતા સામાન્ય કેવળી અથવા નહિ આચાર્યપદમાં કે નહિ ઉપાધ્યાય પદમાં સ્વયંબુદ્ધ, પત્યેક બુદ્ધાદિ, તથા નહિ સ્વલિંગમાં-એટલે સાધુપણાના વેશમાં નહિ એવા ગૃહસ્થલિંગી, અથવા અન્યલિંગી, ભાવચારિત્રે વર્તતા એ બધાનો સમાવેશ કરવાને માટે સવ્વ સાહૂણં શબ્દ કહ્યો હોય એમ જણાય છે. 'તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.'

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સાધુજીના કેટલા ગુણ ને કયા કયા ?

ઉત્તર—'સત્તાવીસાએ અણગાર ગુણેહિં' અણગાર સાધુના સત્તાવીશ ગુણ કહ્યા છે તે એ કે :—

छव्वय छकाय रक्खा, पंचिंदिय लोह निग्गहोखंती,
भाव विसोही पडिलेहणय, करणे विसुद्धीय ॥ १ ॥
संयम जोए जुत्तोज, कुसल मण वयणकाय संरोही,
सीयाइ पिंड सहणं, मरण उवसग्गसहणंच ॥ २ ॥

૭ વ્રત ૬ છકાયની રક્ષા ૧૨, પાંચ ઇંદ્રિય અને લોભનો નિગ્રહ કરવો ૧૮ ક્ષમા ૧૯, ભાવની વિશુદ્ધિ કરવી. ૨૦ વિધિએ પડિલેહણ કરવું ૨૧, કરણ વિશુદ્ધિ શુદ્ધ ક્રિયા કરવી ૨૨, સંયમને વિષે જોગને જોડવા ૨૩, કુશલ શુભ મન, વચન, કાયાના જોગને સંહરવા અર્થાત્ ત્રણ જોગને ગોપવવા ૨૩, સીતનો પરીસહ સહન કરવો ૨૫, ક્ષુધાનો પરીસહ સહન કરવો ૨૬, અને મરણનો ઉપસર્ગ સહન કરવો ૨૭ એ સત્તાવીશ ગુણ સંયુક્ત સાધુ મુનીરાજ હોય.

ઇતિશ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામીતત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત " શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા ઉત્તરાર્દ્ધ " ભાગ ૧ લો સમાપ્ત.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૨ જો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય–કેટલાક કહે છે કે:–જૈનના સાધુની કરણી આચાર વિચાર વગેરે તમામ ધર્મના ત્યાગીઓથી ચડીઆતાં છે, પરંતુ એક બાબતમાં તેઓ પશ્ચાત રહે છે. તેનું શું કારણ હશે?

ઉત્તર—કઇ બાબતમાં પશ્ચાત રહે છે, તે ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવશો.

પ્રશ્ન ૨ જું—બાબત તો એક એજ છે કે–જૈનના સાધુ ન્હાતા નથી, તદ્દન મલીન રહે છે, તેથી તે દુનીયાના ત્યાગીઓની અપેક્ષાએ અપવાદમાં ગણાય છે. માટે તે વિષે જૈન શાસ્ત્રથી તથા અન્ય શાસ્ત્રથી ખુલાસો થવો જોઇએ.

ઉત્તર—જો જૈનના સાધુ બીજા તમામ ત્યાગીઓથી ક્રિયાકાંડમાં ચડીઆતા મનાતા હોય તો આ (નહિ ન્હાવાની) ક્રિયા અપવાદમાં કેમ આવે? તે ક્રિયા પણ ચડીઆતીજ હોવી જોઇએ. જો ત્યાગીઓમાં તફાવત તો ત્યાગમાં પણ તફાવત અને ત્યાગમાં તફાવત તો ક્રિયાકાંડમાં પણ તફાવત એ બધો તફાવત અહિંને અંગે છે. પણ મુક્તિ માર્ગમાં તફાવત નથી. મુક્તિને માર્ગે ચાલવાવાળાને માટે તો એકજ રસ્તો છે, અને તે રસ્તો સણ ઋષભદેવ ભગવાનથી માંડી મહાવીર પરમાત્મા સુધીના તમામ તીર્થંકર મહારાજનું એકજ વાક્ય છે કે:—

जस्सट्ठाए किरइ नग्गाभावे मुंडभावे अन्हाणयं अदंतघुवणयं अच्छत्तयं अणोवाहणयं भूमिसेज्जा फलहसेज्जा कट्ठसेज्जा केसलोओबंभचरवासो परघरप्पवेसो लद्धावलद्धी उच्चावया गामकंटया बावीसं परीसहोवसग्गा अहियासिज्जइ तमट्ठं आराहेइ जाव सव्व दुक्खप्पहीणे ॥

એટલે જે ત્યાગીઓએ મોક્ષને અર્થે કરવાનું હતું તે કરીને મોક્ષ-ગતિ પ્રાપ્ત થયા. તો મોક્ષના સાધનને માટે સ્નાનની આવશ્યકતા બીલકુલ નથી, આ વાત સિદ્ધ થઇ.

જૈનના સાધુ જો મોક્ષના સાધનને માટે ન્હાતા ન હોય તો પછી પ્રશ્નકારને શું કહેવાપણું છે?

મસ્તક મુંડેલ, અને ભાવથી મન મુંડેલ, વળી જેનાં રોમ-(કક્ષાદિકના) અને નખ દીર્ઘપણાને પામેલા હોય, અને મૈથુનવૃત્તિ જેની ઉપશાંત થયેલ હોય અર્થાત મૈથુનથી ઉપશમ્યા હોય, એવાં યોગીઓને સ્નાનાદિક વિભૂષાનું શું કાર્ય ? જેને શરીરની દરકાર નથી તેવા યોગી, તેવા ત્યાગી પુરૂષને વળી સ્નાનાદિક વિભૂષોની જરૂર હોયજ શાની ? અર્થાત્-નજ હોય એટલેથી નહિ અટકતાં ખરો ત્યાગી ગમે તે મતનો હોય તે સ્નાનાદિ વિભૂષાનાં ફળ માઠાંજ જાણે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—સ્નાનાદિકનો અર્થ તો આપણે સમજીએ છીએ કે ન્હાવું, પણ વિભૂષાનો અર્થ એજ છે કે-બીજો કાંઇ થાય છે ?

ઉત્તર—ઘણે ભાગે બન્નેનો એકજ અર્થમાં સમાવેશ થાય છે. વિભૂષા શબ્દમાં સ્નાન પહેલુંજ હોય છે. સ્નાન કર્યા પછી તેના અંગે શરીરની થતી ક્રિયા ચંદનાદિકના વિલેપનાદિક તે વિભૂષા કહેવાય છે. તે ગાથા-

सिणाणंह अदुवा कक्कं लोद्धं पउमगगाणिय; ।
गायसु वट्टणट्टाए नायरंति कयाइवि ॥६६॥

સ્નાન અથવા અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યોથી શરીરનું ઉવટણ કરવું અથવા શરીરને ઉગટવાને અર્થે-શરીરને દીપાવવાને અર્થે અનેક પ્રકારનાં દ્રવ્યો લગાવવાં અથવા સ્નાન કર્યા પછી ચંદનાદિકે શરીરને દીપાવવું-આનું નામ વિભૂષા કહેવાય છે. તે ત્યાગી પુરૂષો અચારે નહિ. કદાચિત કોઇ વખત પણ તેનો સ્વીકાર કરે નહિ. આનો પરમાર્થ એ છે કે-સ્નાન અને શરીરની શોભા વિભૂષા શબ્દમાં સમાઇ જાય છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—વિભૂષા કરવાવાળાને શું ફળ પ્રાપ્ત થાયછે ?

ઉત્તર—સાંભળો-

विभूसा विचियं भिक्खु कम्मं बंधइ चिक्कणं;
संसारसायरे घोरे जेणं पडइ दुरुत्तरे ॥ ६६ ॥

જે કોઈ ભિક્ષુ વિભૂષાને વિષે વળગ્યા રહે છે. અર્થાત્ વિભૂષામાંજ તેની વૃત્તિ સદાકાળ રહ્યા કરે છે. એવા ભિક્ષુ-સાધુને ચીકણાં કર્મનો બંધ થાય છે. એવા નિવડ કર્મના બંધને લઇને સંસારરૂપ ઘોર સમુદ્રમાં પડેલા જીવને તરીને પાર પામવું દુષ્કર હોય છે. એમ અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજનું કહેવું છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—કોઇ એમ કહે કે, આ વાત જૈનશાસ્ત્રની છે. અને જૈનના સાધુ સ્નાન કરતા નથી. તે કારણ પણ સમજાયું કે શાસ્ત્ર જ્યારે

કરોડ રહી શકે તેવું અનુમાન ફ્રેંચ શાસ્ત્રીએ કર્યું છે મહાવીર પરમાત્માએ એક જળનાં બિંદુમાં અસંખ્ય જીવ સ્થાવર અપકાયના કે જે આપણી દ્રષ્ટિએ ન આવે તેવા પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા કેવળ જ્ઞાન વડે પ્રકાશેલા તેને ઉપરના લેખો ટેકો આપનાર થઇ પડે છે. બસ આ બે પુરાવાપર પુરતો લક્ષ ખેંચવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—આ સવાલ માટે તમે શું કહેવા માગો છો ?

ઉત્તર—અમે એ કહેવા માગીએ છીએ કે-સ્નાન સંબંધીમાં ભોગીની વાત અલગ રાખો ; પણ ત્યાગી પુરૂષો દયા ધર્મ પાળે છે કે કેમ ? દરેક ધર્મના ત્યાગીઓ જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા છે કે કેમ ? જો દયા ધર્મ પાળતા હોય, જીવની હિંસાથી નિવર્ત્યા હોય તો તેવા ત્યાગીઓને ઉપરના લખાણ પ્રમાણે વિચાર કરી તેના પર દ્રષ્ટિ દે તો એક પણ જળનાં બિંદુથી ન્હાવાનો અધિકાર તેને ઘટતો નથી.

જ્યારે એક બિંદુ જળમાં છત્રીશ હજાર ચારસેં ને પચાસ અને એક પોષ્ટની ટીકીટ પર સમાય એટલા જળનાં બિંદુવામાં અઢી કરોડ હાલતા ચાલતા-હરતા ફરતા જીવની સંખ્યા કહી તો તેના પ્રમાણમાં સ્નાન કરવાવાળા પોતાના શરીર પર કેટલા જીવોના લોહી માંસનું લેપન કરી પવિત્રપણું કેવી રીતે માનતા હશે ? એ જરા વિચાર કરવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—ત્યારે કોઈ કહે કે-અમારા શાસ્ત્રમાં તો ન્હાવાથીજ પવિત્રપણું જણાવે છે. આવી બાબતો કોઇ જાહેરમાં લાવતું નથી. તેમ અમારા ધર્મગુરૂઓ પણ અમને આવા દોષો જણાવતા નથી. પરંતુ અમારા ધર્મગુરૂઓ પોતજ એમ માને છે, અને અમને પણ એમ જણાવે છે કે જેમ જેમ વધારે વાર નાહીયે તેમ તેમ તપની વિશેષ વૃદ્ધિ થાય છે. એથી અમારો આત્મા નિર્મળો થાય છે. અને તેથી અધીક લાભ સુતા જળને જગાડવામાં માનીયે છીએ. એટલે સ્થિર પડેલા જળમાં પડેલો સ્નાન કરે તેને વધારે લાભ માનવામાં આવે છે. એમ અમારા ધર્મગુરૂઓ બતાવે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—દિવસને રાત્રિના ચોવીસ કલાકમાં ન્હાવાનો ભાગ કેટલા કલાકનો લેતા હશો ? જો કે ચોવીશે કલાકનો વખત ન્હાવા ખાતે લેતા નથી. પણ તમારી માન્યતા પ્રમાણે ચોવીશે કલાક બલકે આખી જીંદગી જળમાંજ રહેનારા મચ્છ કચ્છાદિકના તપનું શું કહેવું ? તમારા કહેવા પ્રમાણે તમારાથી પણ તેનો આત્મા વિશેષ નિર્મળો માનતા હશો કેમ ?

રાત્રિના સ્થિર પડેલા જળમાં જળાશ્રિત અસંખ્ય જીવો જળની અંદર રહેનારા અને જળના અવકાશે સ્થિર થયેલા ઉડતા જીવો, તેના

જળ આદિ કોઇ પણ જીવની કદાપિ પત્ર-હિંસા ન કરવી, જે મારી હિંસા-મારો વિનાશ નહિ કરે તેનો હું પણ વિનાશ નહિ કરૂં.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-વિષ્ણુ શબ્દે જીવ સમજવો. એટલે જળ, સ્થળ વગેરે તમામ ઠેકાણે આખા બ્રહ્માંડમાં જીવ ભરેલા છે. તે હુંજ છું. એમ જાણીને કોઇ જીવને હણશો નહિ.

તો જળના જીવોને હણતાં વિષ્ણુને હણનારા ગણાશો કે કેમ? આમાં તમોને ન્હાવાની જગ્યા કયા ઠેકાણે રહી?

પ્રશ્ન ૧૬ મું—તો શું અમારા શાસ્ત્રમાં જળથી દેહની શુદ્ધિ અને દેહથી મનની અને મનથી આત્માની શુદ્ધ કહી છે તે ખોટી?

ઉત્તર—તે ખોટી તમારી જીભેજ કહો છો. અને શાસ્ત્ર તો મૂળેથીજ ખોટી કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—એવો અમારા શાસ્ત્રનો એક તો દાખલો બતાવો.

ઉત્તર—લ્યો, સાંભળો,-તમારા મનુસ્મૃતિમાંજ અધ્યાય-૫ મે-શ્લોક ૧૦૯ મે-કહ્યું છે કે-

अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति, मनः सत्येन शुद्ध्यति ;
विद्या तपोभ्यां भूतात्मा, बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति ॥१०९॥

પાણી વડે ગાત્રો (શરીરના અવયવો) શુદ્ધ થાય છે. સત્ય વચન વડે મન શુદ્ધ થાય છે, બ્રહ્મવિદ્યા અને તપ વડે જીવાત્મા શુદ્ધ થાય છે, અને જ્ઞાન વડે બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે.

જળ શુદ્ધિથીજ થયેલા દેહવડે મન શુદ્ધિ અને આત્મ શુદ્ધિ માનવી તે તો ભ્રમણા છે. શાસ્ત્ર તો ખુલ્લા શબ્દોમાં કહે છે કે-સત્ય વડે મનની શુદ્ધિ અને જ્ઞાનને તપ વડે આત્માની શુદ્ધિ કહી છે. આ શિવાય શુચી અશુચી વગેરેની વ્યાખ્યા તથા સ્નાનાદિક કોને લાગુ છે. અને કોને દોષિત છે વગેરે જૈન શાસ્ત્રો અને અન્ય શાસ્ત્રો તમામ ખુલાસા આપે તેમ છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે-જૈનના સાધુને માટે ઉપર જણાવેલા પાણીના દોષોને માટે-એટલે અસંખ્ય જીવોના રક્ષણને અર્થે જો ન્હાવાનો નિષેધ છે તો જેમ પોતે પીવામાં ઉન્હુ જળથી નિભાવ કરે છે તેમ ઉન્હુ જળથી ન્હાઇને સાફ રહેવાને શો વાંધો આવે તેમ છે?

ઉત્તર—અરે ભાઇ! જેને ત્યાગ પાળવો છે-જેને બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું છે તેને માટે શાસ્ત્રકારે બહુજ ધ્યાન રાખવું પડે છે. જૈનના સાધુને

ઘણા જીવોની વિરાધના કરવાવાળો થાય. કારણકે સ્નાન કરવાથી તે જીવો પાણીના પ્રવાહ સાથે તણાઇને મરી જાય, તેથી સાધુપણાનો-સંયમનો નાશ થાય. એટલા માટે નિર્દોષ જળથી-ઠરેલા પાણીથી કે ઉષ્ણ-ગરમ પાણીથી પણ સાધુ સ્નાન કરે નહિ. એવું જાવ જીવ પર્યંત-જ્યાંસુધી જીવે ત્યાંસુધી અસ્નાન રૂપ ઘોર વ્રત જૈનના સાધુ ગ્રહણ કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—આહા હા હા ??? કેવો ખ્યાલ? જ્યારે અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ-સાધુઓ અને બ્રહ્મચારીઓ સ્નાન કરવામાંજ તપ અને વ્રત માને છે, ત્યારે જૈન ધર્મના સાધુઓ અસ્નાનને ઘોરવ્રત ધારણ કર્યું માને છે; એટલે આકરામાં આકરૂં વ્રત માને છે. આ તે કેવું આશ્ચર્ય? આનો તો નિર્ણય કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—હે ભાઇ! નિર્ણય તો શાસ્ત્ર કરી આપશે.-તમે મુંઝાઓમાં સાંભળો, પ્રથમ બ્રહ્મચારીઓને કેવી રીતે વર્તવું જોઇએ તે નીચેના શ્લોકોથી જણાઈ આવશે.

स्नान मुद्वर्त्तनाभ्यंग, नख केशादि सत्क्रिया;
गंधमाल्यं प्रदीपं च, त्यजंति ब्रह्मचारिणः ॥१॥

સ્નાન, ઉવટણ (શરીરને સાબુ પ્રમુખે ઉગટવું) તેલાદિકથી અભ્યંગન કરવું, નખ, અને કેશાદિકને સમારવા, સુગંધી પદાર્થો, પુષ્પની માળા અને દીવો. એટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીએ તજવાં.

सुखशय्या नवं वस्त्रं, तांबूलं स्नान मंडनं;
दंतकाष्टं सुगंधं च, ब्रह्मचर्यस्य दूषणाः ॥२॥

પલ્યંકાદિક શય્યામાં સૂવું, સૂક્ષ્મ-ઝીણાં અને નવાં વસ્ત્રનું પહેરવું, તાંબુલ, સ્નાન, અને શણગાર, કાષ્ટનું દાતણ, અને સુગંધી પદાર્થો, આટલાં વાનાં બ્રહ્મચારીને દૂષણ ઉપજાવનારાં છે એમ પુરાણસારની હુંડીમાં કહ્યું છે.

કહો, ભાઇ, અહિંયાં બ્રહ્મચારીને કોઇ ઠેકાણે સ્નાન કરવાનો સંબંધ જણાય છે? સ્નાનાદિ ઘણા પદાર્થો દૂષણ ભરેલા હોવાથી તજવા કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ગંગા વગેરે તીર્થના સ્થળને માનો છો કે કેમ?

ઉત્તર—ગંગા વગેરે તીર્થનાં સ્થળને તીર્થરૂપે કેટલાક માને છે એમ અમે જાણીએ છીએ.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ગંગાદિક તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી અમારાં પાપોનો નાશ થાય છે. અને અમારો આત્મા પવિત્ર થાય છે. અર્થાત્ અમારા આત્માનો મોક્ષ થાય છે, તેમાં તમે શું કહી શકો તેમ છો?

મોક્ષ નથી, કેમકે પાણી નાખવા થકી તદાશ્રિત જીવોનો ઘાત થાય છે તે માટે એમ કર્યા થકી મોક્ષ પ્રાપ્ત ન થાય.

તે વિષે ૧૪ મી ગાથામાં દૃષ્ટાંત સહિત જણાવે છે કે—

उदगेण जे सिद्धि मुदाहरंति, सायं च पायं उदगं फुसंता ।
उदगस्स फासेण सियाय सिद्धि, सिज्जंसु पाणा बहवे दगंसि ॥१६॥

અર્થ—જેઓ પાણીએ કરી મોક્ષ પ્રરૂપે છે એટલે સંધ્યા, પ્રભાત અને ચકારના ગ્રહણ થકી મધ્યાન્હને વિષે પાણીનો સ્પર્શ કરવા થકી (સ્નાન કરવા થકી-ન્હાવા થકી) મુક્તિ કહે છે તે પણ મુધા જાણવો; કેમકે ઉદકના સ્પર્શ થકી જો સિદ્ધિ થાય તો પાણી માટે સર્વ કાળ માછલાં પ્રમુખ જીવો રહે છે અથવા જાળ પણ પાણીમાં રહે છે તેને પણ મુક્તિ હોવી જોઇએ તેમ તો થતું નથી, કારણકે પાણી જેમ અનિષ્ટ મળને હરણ કરે છે તેમજ ઇષ્ટ મળ જે સુગંધ દ્રવ્ય છે તેને પણ હરણ કરે છે. ॥૧૪॥

मच्छाय कुम्माय सिरी सिवाय, मग्गूय उगद्दग रक्खसाय ।
अठाणमेयं कुसला वयंति, उदगेण जे सिद्धि मुदाहरंति ॥ १५ ॥

उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा, एवं सुहं इच्छामित्तमेवं ।
अंधं वणेयार मणुस्सरित्ता, पाणाणि चेवं विणिहंति मंदा ॥१६॥

અર્થ—જો ઉદકના સ્પર્શ નાવા થકી મોક્ષ થાય તો માછલાં કૂર્મક એટલે કાચબા, દેડકાં તથા સર્પ, જળકાગ, જળચર જીવ, વિશેષ, જળમાણસ એટલે મનુષ્યાકૃતિ જેવા રાક્ષસ એ સર્વ મોક્ષગામી થશે, તે કારણ માટે જે કુશલ એટલે તીર્થંકર દેવ તેણે એ અસ્થાન-અયુક્ત કહ્યું છે તો શું કહ્યું છે, તો કે. ઉદક થકી (સ્નાન થકી) જે મોક્ષ કહે છે તે પુરૂષ અજ્ઞાની પાપિષ્ટ, પાખંડી, અલ્પમતિવાળા જાણવા, ॥૧૫॥ ઉદક જો અશુભ કર્મરૂપ મળને હરણ કરે તો એમજ શુભ એટલે પુણ્ય તેને પણ હરણ કરે અને જો પુણ્યને હરણ ન કરે તો કર્મ મળ પણ અપહરી શકે નહિ માટે જે ઉદક થકી (ન્હાવા થકી) સિદ્ધિ કહે છે તે એ વચન, ઇચ્છા માત્રજ બોલે છે; જેમ જાત્યંધ પુરૂષ માર્ગ દેખાડનાર હોય તો તેની પછવાડે ચાલવા થકી વાંછિત માર્ગ પામીએ નહિ તેમ મુર્ખ પ્રાણી પણ ધર્મની બુદ્ધિએ પ્રાણીઓનો વિનાશક એવા શૌચ માર્ગને સેવન કરતા થકા મોક્ષ પામે નહિ. એમ ભગવંત કહે છે. ॥૧૬॥

પ્રશ્ન ૨૫ મું—હવે કાંઇ કહેવાનું છે ખરૂં ?

उदहारी अहसीते सदा उदक मातेरि ।
सय्यानं दंडमयं मीता वाचादोस ममद्विता ॥
कस्स ब्राह्मणत्वं मीतो सदा उदक मातेरि ।
बेध मानेहि गत्तेहि सीतं वंघयसे सुसं ॥

આ ટાઢમાં ભિક્ષુણી સંઘના ભયથી (મને દોષ આપશે એવા ભયથી) પાણી ભરવા હું આ પાણીમાં ઉતરૂં છું. પરંતુ હે બ્રાહ્મણ! તારા આ ઠંડીથી અકળાઈ ગએલાં ગાત્રથી તું આ પાણીમાં ઉતરે છે તે કોના ભયથી? ઠંડીથી તું અકળાઈ ગએલો લાગે છે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું—"હું પુણ્ય કર્મ કરૂં છું અને પાપનો નિરોધ કરૂં છું." એ જાણવા છતાં હે પુણ્ણિકા તું આ પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે? જે કોઇ વૃદ્ધ કે તરૂણ પાપ કરે છે તે પ્રાતઃ સ્નાનથી તે પાપથી મુક્ત થાય છે (એ તને ખબર નથી શું?)

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! સ્નાનથી પાપમુકત થવાય છે એ તું અજ્ઞાનને લીધે કહે છે.

૨ દેડકું, કાચબો, સાપ, મગર, ઇત્યાદિ પાણીમાં રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓ સ્વર્ગેજ જવાનાં છે કે શું?

૩ બકરા મારનારા, ડુક્કર મારનારા, માછલા મારનારા-કોળી, પારાધી, ચોર, ફાંસીની શિક્ષા થઇ હોય તે માણસો અને બીજા પાપી લોકો સ્નાન કર્યાથી પાપ કર્મથી મુક્ત થશે કે શું?

૪ હે બ્રાહ્મણ! આ નદીઓ જો તારૂં પાપ વહીને લઈ જશે તો તે સાથે પુણ્ય પણ લઇ જશે, એટલે તારૂં પુણ્ય પણ જશે.

૫ માટે હે બ્રાહ્મણ! જે પાપના ભયથી તું નિત્ય આ પાણીમાં ઉતરે છે તેજ પાપ તું કરીશ નહિ. અમસ્તો ઠંડીથી તારાં શરીરને દુઃખી શા માટે કરે છે?

પુણ્ણિકાનો આ ઉપદેશ સાંભળીને બ્રાહ્મણ સંતુષ્ટ થયો અને એક વસ્ત્ર લઇને તેની પાસે આવ્યો, અને તેને કહ્યું 'હે પુણ્ણિકા! તેં મને કુમાર્ગેથી સુમાર્ગે વાળ્યો માટે આ વસ્ત્ર હું તને આપું છું'

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! તારૂં વસ્ત્ર તારી પાસેજ રહેવા દે, હું તે લેવા ઇચ્છતી નથી. તું જો દુઃખથી બ્હીનો હોય, તને દુઃખ અપ્રિય હોય, તો એકાંતમાં કે લોક સમુદાયમાં તું પાપ કર્મ કરીશ નહિ.

उदहारी अहसीते सदा उदक मातेरि ।
सय्यानं दंडमयं भीता वाचादोस ममद्दिता ॥
कस्स ब्राह्मणत्वं भीतो सदा उदक मातेरि ।
वेघ मानेहि गत्तेहि सौतं बंध्यसे सुसं ॥

આ ટાઢમાં ભિક્ષુણી સંઘના ભયથી (મને દોષ આપશે એવા ભયથી) પાણી ભરવા હું આ પાણીમાં ઉતરૂં છું. પરંતુ હે બ્રાહ્મણ! તારા આ ઠંડીથી અકળાઈ ગએલાં ગાત્રથી તું આ પાણીમાં ઉતરે છે તે કોના ભયથી? ઠંડીથી તું અકળાઈ ગએલો લાગે છે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું—"હું પુણ્ય કર્મ કરૂં છું અને પાપનો નિરોધ કરૂં છું." એ જાણવા છતાં હે પુષ્ણિકા તું આ પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે? જે કોઇ વૃદ્ધ કે તરૂણ પાપ કરે છે તે પ્રાતઃ સ્નાનથી તે પાપથી મુક્ત થાય છે (એ તને ખબર નથી શું?)

પુષ્ણિકા બોલી–૧ હે બ્રાહ્મણ! સ્નાનથી પાપમુકત થવાય છે એ તું અજ્ઞાનને લીધે કહે છે.

૨ દેડકું, કાચબો, સાપ, મગર, ઇત્યાદિ પાણીમાં રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓ સ્વર્ગેજ જવાનાં છે કે શું?

૩ બકરા મારનારા, ડુક્કર મારનારા, માછલા મારનારા–કોળી, પારાધી, ચોર, ફાંસીની શિક્ષા થઇ હોય તે માણુસો અને બીજા પાપી લોકો સ્નાન કર્યાથી પાપ કર્મથી મુક્ત થશે કે શું?

૪ હે બ્રાહ્મણ! આ નદીઓ જો તારૂં પાપ વહીને લઇ જશે તો તે સાથે પુણ્ય પણ લઇ જશે, એટલે તારૂં પુણ્ય પણ જશે.

૫ માટે હે બ્રાહ્મણ! જે પાપના ભયથી તું નિત્ય આ પાણીમાં ઉતરે છે તેજ પાપ તું કરીશ નહિ. અમસ્તો ઠંડીથી તારાં શરીરને દુઃખી શા માટે કરે છે?

પુષ્ણિકાનો આ ઉપદેશ સાંભળીને બ્રાહ્મણ સંતુષ્ટ થયો અને એક વસ્ત્ર લઇને તેની પાસે આવ્યો, અને તેને કહ્યું 'હે પુષ્ણિકા! તેં મને કુમાર્ગેથી સુમાર્ગે વાળ્યો માટે આ વસ્ત્ર હું તને આપું છું'

પુષ્ણિકા બોલી–૧ હે બ્રાહ્મણ! તારૂં વસ્ત્ર તારી પાસેજ રહેવા દે, હું તે લેવા ઇચ્છતી નથી. તું જો દુઃખથી બ્હીતો હોય, તને દુઃખ અપ્રિય હોય, તો એકાંતમાં કે લોક સમુદાયમાં તું પાપ કર્મ કરીશ નહિ.

ઉત્તર—હજી જરા કહેવાનું છે, સાંભળો:- એક ગાથા સાંભળો:-

पावाइं कम्माइं पणुल्लयंति, सिओदगं तु जइ तं हरिज्जा ।
सिज्झिंसु एगे दगसत्त घाती, मुसं वयंते जल सिद्धिमाहु ॥ १७ ॥

અર્થ—જે જીવ પ્રાણી કરી જીવ ઘાતાદિક અનેક પાપ કૃત્યો કરી, કર્મ ઉપાર્જીને પછી શીતોદક એટલે પ્રિયપ્યાપે પાણીનો સ્પર્શ કરી (સ્નાન કરી) ઉપાર્જીત કર્મનો નાશ કરીને સિદ્ધિ પામે તો પાણીને યોગે કરી કોઈ એક જીવ ઘાતક એવા માછીગર પ્રમુખ પણ સીજે તે માટે જે ઉદક (સ્નાન) થકી, સિદ્ધિ કહે છે તે મૃષાવાદ બોલે છે. ॥ ૧૭ ॥

પરવાદીઓ જે સ્નાનાદિકથી મોક્ષ, યા પુણ્ય-યા ધર્મ માને છે; તેના માટે તીર્થંકર મહારાજે ન્યાય યુક્ત, નિષેધ કરી બતાવ્યો, અને પોતાના સાધુ માટે ૨૧ મી ગાથાનાં બીજા પદમાં वियडेण साहट्टुय जे सिणाइं फासुक પાણીએ એટલે નિર્દોષ પાણીએ સ્નાન કરે તે સંયમ થકી, દૂર વર્તે છે. એમ શ્રી તીર્થંકર ગણધર કહે છે. અને (૨૨) મી ગાથાના છેલ્લા પદમાં કહ્યું છે કે:- विरते सिणाणाइसु इत्थियासु સ્નાન, અભ્યંગ, ઉગટણાદિકને વિષે તથા સ્ત્રીને વિષે વિરતિ હોય એટલે જે સ્ત્રીથી નિવર્ત્યો હોય તે સ્નાન અભ્યંગ, ઉગટણાદિકથી નિવર્તે પણ કુશીલ દોષ આચરે નહિ ઇત્યર્થ:-

પ્રશ્ન ૨૬ મું—સ્નાન માટે બૌદ્ધ ધર્મ શું જણાવે છે?

ઉત્તર—ઠીક જણાવે છે, સાંભળો "ચરિત્રમાળા પુસ્તક ૩ થી ૮ (ભારતનાં સ્ત્રી રત્ન) ગ્રંથ ૧ લો–બે–ભાગમાં–કર્તા શીવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત, "પ્રકાશક" સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, સંવત ૧૯૬૮–નું પહેલું આ પુસ્તક ૬૮૨ પાનાનું છે.–તેમાં પાને ૫૭૫ મે–"રત્ન ૮૯–પુણ્ણિકા" એ નામનાં રત્નમાં લખ્યું છે કે–બૌદ્ધ ધર્મના ભિક્ષુસંઘમાં જેવી રીતે સારિપુત્ર કાત્યાયન વગેરે મોટા તત્ત્વજ્ઞાની ધર્મોપદેશક થઇ ગયા છે, તેવીજ રીતે ભિક્ષુણીસંઘમાં ક્ષેમા ઉત્પલવર્ણા વગેરે ભિક્ષુણીઓ થઇ ગઇ છે. કેટલેક પ્રસંગે મોટા મોટા વિદ્વાન પુરૂષોને પણ તેમણે અધિકાર યુક્ત વાણીએ ઉપદેશ કરીને સન્માર્ગે વાળ્યા હતા; તેમાંની એક પુણ્ણિકા નામની ભિક્ષુણીની ગાથા પાલી ગ્રંથોમાંથી અહિં ઉતારીએ છીએ.

પુણ્ણિકા નામની ભિક્ષુણી સવારમાં ઉઠીને વિહારમાંની ભિક્ષુણીઓ માટે પાણી ભરવા નદી ઉપર ગઇ હતી, ત્યાં એક બ્રાહ્મણ પ્રાતઃ સ્નાન કરતો હતો તેને જોઇને તે બોલી.

उदहारी अहसीते सदा उदक मातेरि ।
सत्यानं दंडभयं भीता वाचादोस ममद्दिता ॥
कस्स ब्राह्मणत्वं भीतो सदा उदक मातेरि ।
वेध मानेहि गत्तेहि सीतं वेदयसे भुसं ॥

આ ટાઢમાં ભિક્ષુણી સંઘના ભયથી (મને દોષ આપશે એવા ભયથી) પાણી ભરવા હું આ પાણીમાં ઉતરૂં છું. પરંતુ હે બ્રાહ્મણ! તારા આ ઠંડીથી અકળાઈ ગએલાં ગાત્રથી તું આ પાણીમાં ઉતરે છે તે કોના ભયથી? ઠંડીથી તું અકળાઈ ગએલો લાગે છે.

બ્રાહ્મણે કહ્યું—"હું પુણ્ય કર્મ કરૂં છું અને પાપનો નિરોધ કરૂં છું." એ જાણવા છતાં હે પુણ્ણિકા તું આ પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે? જે કોઇ વૃદ્ધ કે તરૂણ પાપ કરે છે તે પ્રાતઃ સ્નાનથી તે પાપથી મુક્ત થાય છે (એ તને ખબર નથી શું?)

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! સ્નાનથી પાપમુક્ત થવાય છે એ તું અજ્ઞાનને લીધે કહે છે.

૨ દેડકું, કાચબો, સાપ, મગર, ઇત્યાદિ પાણીમાં રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓ સ્વર્ગેજ જવાનાં છે કે શું?

૩ બકરા મારનારા, ડુક્કર મારનારા, માછલા મારનારા—કોળી, પારાધી, ચોર, ફાંસીની શિક્ષા થઇ હોય તે માણસો અને બીજા પાપી લોકો સ્નાન કર્યાથી પાપ કર્મથી મુક્ત થશે કે શું?

૪ હે બ્રાહ્મણ! આ નદીઓ જો તારૂં પાપ વહીને લઇ જશે તો તે સાથે પુણ્ય પણ લઇ જશે, એટલે તારૂં પુણ્ય પણ જશે.

૫ માટે હે બ્રાહ્મણ! જે પાપના ભયથી તું નિત્ય આ પાણીમાં ઉતરે છે તેજ પાપ તું કરીશ નહિ. અમસ્તો ઠંડીથી તારાં શરીરને દુઃખી શા માટે કરે છે?

પુણ્ણિકાનો આ ઉપદેશ સાંભળીને બ્રાહ્મણ સંતુષ્ટ થયો અને એક વસ્ત્ર લઇને તેની પાસે આવ્યો, અને તેને કહ્યું 'હે પુણ્ણિકા! તેં મને કુમાર્ગેથી સુમાર્ગે વાળ્યો માટે આ વસ્ત્ર હું તને આપું છું'

પુણ્ણિકા બોલી-૧ હે બ્રાહ્મણ! તારૂં વસ્ત્ર તારી પાસેજ રહેવા દે, હું તે લેવા ઇચ્છતી નથી. તું જો દુઃખથી બ્હીતો હોય, તને દુઃખ અપ્રિય હોય, તો એકાંતમાં કે લોક સમુદ્દમાં તું પાપ કર્મ કરીશ નહિ.

૨ જો તું પાપ કર્મ કરે છે અગર કરીશ તો ગમે ત્યાં નાસી જાઈશ તો પણ તું દુઃખથી મુક્ત થવાનો નથી.

૩ જો તું દુઃખથી બ્હીનો હોય, તને જો દુઃખ અપ્રિય હોય તો તું બુદ્ધને શરણે જા, અને તેના સંઘને શરણે જા, શીલના નિયમ પાળવાથી તારૂં કલ્યાણ થશે.

આ ઉપરથી તે બ્રાહ્મણ બૌદ્ધમતાનુયાયી થયો. આવી પુણ્ણિકાના ઉપદેશથી સન્માર્ગે ચડેલો એ બ્રાહ્મણ આગળ જતાં મોટો સાધુ થયો. ત્યારે તેણે ઉદ્‌ગાર કહાડયા કે "પહેલાં હું માત્ર નામનોજ બ્રાહ્મણ હતો; પરંતુ હવે ખરો બ્રાહ્મણ થયો છું. કારણ હવે હું ત્રૈવિદ્ય (બૌદ્ધ ધર્મમાં કહેલી ત્રણ વિદ્યા જાણનારો) છું. હું વેદ સંપન્ન જ્ઞાન સંપન્ન) છું. હું પુરોહિત (સ્વસ્તિ મુખના લાભવાળો) છું. હું સ્નાતક (ભક્ત) છું."

ધન્ય છે પાપીઓને સત્પથગામી કરનારી પુણ્ણિકા જેવી દેવીઓને! ઇતિ

બૌદ્ધધર્મના ત્યાગીઓને પણ ન્હાવાનો નિષેધ છે એમ ઉપરનો લેખ સાબીત કરી આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—શિષ્ય—જૈનધર્મના અને બૌદ્ધધર્મના ત્યાગીઓ માટે નહિ ન્હાવાના દાખલા દલીલોથી પૂરતા ખુલાસા જેમ કરી બતાવ્યા તેમજ અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓને માટે પણ શાસ્ત્રોક્ત ખુલાસા થઈ જાવે તો, જૈન ધર્મના ત્યાગીઓ કેમ ન્હાતા નથી; એવી ઘણા લોકોની શંકાઈ સમાધાન થઈ જાય. અને સૌ કોઈ સમજી શકે કે ત્યાગી લોકોને ન્હાવાનો ધર્મ નથી. દરેક ધર્મમાં ત્યાગીઓને ન્હાવાનો નિષેધ છે એમ ખુલ્લી રીતે જણાવવું જોઈએ.

ઉત્તર—હે ભાઇ! બ્રહ્મચારીને ન્હાવું તે દૂષણ ભરેલું છે,—ત્યજવા યોગ્ય છે વગેરે પૂર્વે કહી બતાવ્યું છે. તે અન્ય મતના શાસ્ત્રોનુંજ અન્ય મતના બ્રહ્મચારીઓનેજ માટે લખાણ છે. જ્યાં બ્રહ્મચારી શબ્દ આવ્યો ત્યાં ત્યાગ તો આવીજ ચુકયો. બ્રહ્મચર્ય શબ્દ ત્યાગનેજ લાગુ છે. બ્રહ્મચર્ય વિના ત્યાગ હોતો નથી. બ્રહ્મચર્યને આશ્રીનેજ ત્યાગીઓનો ત્યાગ છે. માટે ત્યાગીઓ અને બ્રહ્મચારીને માટે અથવા તો મોક્ષના અભિલાષી—આત્મ કલ્યાણની ઇચ્છા ધરાવનાર ગમે તે ધર્મના હો પણ સ્નાન માટે શિવપુરાણમાં ઘણો સારો ખુલાસો આપ્યો છે.

આ રીતે સ્નાન કરવું કહ્યું છે, તે

ઉત્તર—હાજી સાંભળો શ્લોક.

आचार वस्त्रं जल गालितेन, सत्य प्रसन्न क्षम शीलनेन;.
ज्ञानांबुना स्नाति नरोहि नित्यं, किं तस्य भूय सलिलेन कृत्य ॥ १ ॥

આચારરૂપી વસ્ત્ર વડે જળને ગાળવું. તે આચાર કયો અને જળ શું? કે સત્ય, પ્રસન્ન, ક્ષમા અને શીલરૂપી આચાર વડે જ્ઞાનરૂપી જળને ગાળીને જે મનુષ્યો નિત્ય સ્નાન કરે તેને નદી વગેરે જળના સ્નાનની શી જરૂર છે? તે સ્નાન તેને શા માટે કરવું જોઇએ. અર્થાત્ જ્ઞાન જળથી સ્નાન કરવું એજ ત્યાગીઓને માટે શ્રેષ્ઠ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—કોઇ એમ કહે કે શાસ્ત્રમાં जलस्नाने मलस्त्यागो કહેલ છે તો જળ સ્નાનથી કર્મ મળનો ત્યાગ કેમ ન થાય?

ઉત્તર—આ વિષે શિવપુરાણમાં કહ્યું છે કે—

नोदक क्लिन गात्रोपि, स्नान इत्येन शुध्यते;
सस्नानो योदमः स्नानः, सबाह्याभ्यंतरः शुचि. ॥१॥

મલિન ગાત્ર પણ જળ વડે કે સ્નાન વડે શુદ્ધ થતાં નથી તો કર્મ મળની શુદ્ધિ—કર્મ મળનો ત્યાગ થાયજ ક્યાંથી? કર્મ મળ ત્યાગ કરવાને ખરૂં સ્નાન તો ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું તેજ છે. તે સ્નાનથી બાહ્યાભ્યંતરની શુદ્ધિ શુચિ થાય છે.

न मृतिका नैवजलं, नाप्यग्निः कर्म्मशौधनः;
शौधयंति बुधाकर्ग, ज्ञानध्यान तपो जलैः ॥ २ ॥

મૃતિકા, જળ અને અગ્નિ વડે કર્મનું શોધન થતું નથી અર્થાત્ જળ સ્નાનાદિકથી કર્મનું ટળવાપણું એટલે આત્મની શુદ્ધિ થતી નથી. કર્મનું શોધન એટલે આત્મની શુદ્ધિ કરવાને જ્ઞાની પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપ રૂપ જળનુંજ સ્નાન બતાવે છે. કર્મ મળનો ત્યાગ કરનાર પવિત્ર પાણી તો જ્ઞાન, ધ્યાન ને તપજ કહેલ છે. (ઇતિ શિવપુરાણે) પુરાણ સાર હુંડીમાં.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—સ્નાન કરવાથી નિર્મળ થવાય કે નહિ?

ઉત્તર—આદિત્ય પુરાણમાં તો ચોકખું કહ્યું છે કે—

अत्यंत मलिनो देहा, देही चात्मात्म निर्मलं;
उभयोरंतरं ज्ञात्वा, कस्यशौचं विधीयते. ॥१॥

૨ જો તું પાપ કર્મ કરે છે અગર કરીશ તો ગમે ત્યાં નાશી જઈશ તો પણ તું દુઃખથી મુકત થવાનો નથી.

૩ જો તું દુઃખથી બ્હીતો હોય, તને જો દુઃખ અપ્રિય હોય તો તું બુદ્ધને શરણે જા, અને તેના સંઘને શરણે જા, શીલના નિયમ પાળવાથી તારૂં કલ્યાણ થશે.

આ ઉપરથી તે બ્રાહ્મણ બૌદ્ધમતાનુયાયી થયો. સાધ્વી પુણ્ણિકાના ઉપદેશથી સન્માર્ગે ચઢેલો એ બ્રાહ્મણ આગળ જતા મોટો સાધુ થયો, ત્યારે તેણે ઉદગાર કહાડયા કે "પહેલાં હું માત્ર નામનોજ બ્રાહ્મણ હતો; પરંતુ હવે ખરો બ્રાહ્મણ થયો છું. કારણ હવે હું ત્રૈવિદ્ય (બૌદ્ધ ધર્મમાં કહેલી ત્રણ વિદ્યા જાણનારો) છું. હું વેદ સંપન્ન જ્ઞાન સંપન્ન) છું. હું પુરોહિત (સ્વસ્તિ સુખના લાભવાળો) છું. હું સ્નાતક (ભક્ત) છું."

ધન્ય છે પાપીઓને સત્પથગામી કરનારી પુણ્ણિકા જેવી દેવીઓને! ઇતિ

બૌદ્ધધર્મના ત્યાગીઓને પણ ન્હાવાનો નિષેધ છે એમ ઉપરનો લેખ સાબીત કરી આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—શિષ્ય–જૈનધર્મના અને બૌદ્ધધર્મના ત્યાગીઓ-માટે નહિ ન્હાવાના દાખલા દલીલોથી પૂરતા ખુલાસા જેમ કહી બતાવ્યા તેમજ અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓને માટે પણ શાસ્ત્રોક્ત ખુલાસા થઈ આવે તો, જૈન ધર્મના ત્યાગીઓ કેમ ન્હાતા નથી; એવી ઘણા લોકોની શંકાઈ સમાધાન થઇ જાય. અને સૌ કોઇ સમજી શકે કે ત્યાગી લોકોને ન્હાવાનો ધર્મ નથી. દરેક ધર્મમાં ત્યાગીઓને ન્હાવાનો નિષેધ છે એમ ખુલ્લી રીતે જણાવવું જોઇએ.

ઉત્તર—હે ભાઇ! બ્રહ્મચારીને ન્હાવું તે દૂષણ ભરેલું છે,–ત્યજવા યોગ્ય છે વગેરે પૂર્વે કહી બતાવ્યું છે. તે અન્ય મતના શાસ્ત્રોનુંજ અન્ય-મતના બ્રહ્મચારીઓનેજ માટે લખાણ છે. જ્યાં બ્રહ્મચારી શબ્દ આવ્યો ત્યાં ત્યાગ તો આવીજ ચુકયો. બ્રહ્મચર્ય શબ્દ ત્યાગનેજ લાગુ છે. બ્રહ્મચર્ય વિના ત્યાગ હોતો નથી. બ્રહ્મચર્યને આશ્રીનેજ ત્યાગીઓનો ત્યાગ છે. માટે ત્યાગીઓ અને બ્રહ્મચારીને માટે અથવા તો મોક્ષના અભિલાષી–આત્મ કલ્યાણની ઇચ્છા ધરાવનારા ગમે તે ધર્મના હો પણ સ્નાન માટે શિવ-પુરાણમાં ઘણો સારો ખુલાસો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—શિવપુરાણમાં કેવી રીતે સ્નાન કરવું કહ્યું છે, તે જણાવશો?

ઉત્તર—હાજી સાંભળો શ્લોક.

आचार वस्त्रं जल गालितेन, सत्य प्रसन्न क्षम शीलनेन;.
ज्ञानांबुना स्नाति नरोहि नित्यं, किं तस्य भूय सलिलेन कृत्य ॥ १ ॥

આચારરૂપી વસ્ત્ર વડે જળને ગાળવું. તે આચાર કયો અને જળ કયું? કે સત્ય, પ્રસન્ન, ક્ષમા અને શીલરૂપી આચાર વડે જ્ઞાનરૂપી જળને ગાળીને જે મનુષ્યો નિત્ય સ્નાન કરે તેને નદી વગેરે જળના સ્નાનની શી જરૂર છે? તે સ્નાન તેને શા માટે કરવું જોઇએ. અર્થાત્ જ્ઞાન જળથી સ્નાન કરવું એજ ત્યાગીઓને માટે શ્રેષ્ઠ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—કોઇ એમ કહે કે શાસ્ત્રમાં जलस्नाने मलस्त्यागो કહેલ છે તો જળ સ્નાનથી કર્મ મળનો ત્યાગ કેમ ન થાય?

ઉત્તર—આ વિષે શિવપુરાણમાં કહ્યું છે કે—

नोदक म्लिन गात्रोपि, स्नान इत्येन शुध्यते;
सस्नानो योदमः स्नानः, सबाह्याभ्यंतरः शुचि. ॥१॥

મલિન ગાત્ર પણ જળ વડે કે સ્નાન વડે શુદ્ધ થતાં નથી તો કર્મ મળની શુદ્ધિ—કર્મ મળનો ત્યાગ થાયજ ક્યાંથી? કર્મ મળ ત્યાગ કરવાને ખરૂં સ્નાન તો ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું તેજ છે. તે સ્નાનથી બાહ્યાભ્યંતરની શુદ્ધિ શુચિ થાય છે.

न मृतिका नैवजलं, नाप्यग्निः कर्म्मशौधनः;
शौधयंति बुधाकर्म, ज्ञानध्यान तपो जलैः ॥ २ ॥

મૃતિકા, જળ અને અગ્નિ વડે કર્મનું શોધન થતું નથી અર્થાત્ જળ સ્નાનાદિકથી કર્મનું ટળવાપણું એટલે આત્મની શુદ્ધિ થતી નથી. કર્મનું શોધન એટલે આત્મની શુદ્ધિ કરવાને જ્ઞાની પુરૂષો જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપ રૂપ જળનુંજ સ્નાન બતાવે છે. કર્મ મળનો ત્યાગ કરનાર પવિત્ર પાણી તો જ્ઞાન; ધ્યાન ને તપજ કહેલ છે. (ઇતિ શિવપુરાણે) પુરાણ સાર હુંડીમાં.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—સ્નાન કરવાથી નિર્મળ થવાય કે નહિ?

ઉત્તર—આદિત્ય પુરાણમાં તો ચોકખું કહ્યું છે કે—

अत्यंत मलिनो देहा, देही चात्मात्न निर्मलं;
उभयोरंतरं ज्ञात्वा, कस्यशौचं विधीयते. ॥१॥

अत्यंत मलिनो देहा, नव श्रोत समन्वितं;
श्रवते च अहोरात्रं, कथं स्नानेन शुद्धयति. ॥२॥

આ શરીર છે તે તો અત્યંત મલિનજ રહ્યું છે. અને શરીરમાં રહેલો આત્મા આત્મ સ્વરૂપે નિર્મળ છે. એમ જ્ઞાની પુરૂષો શરીર અને આત્માનો અંતર જાણે છે. તેમાં શરીરની શુદ્ધી કેવી રીતે થઇ શકે? શરીર તો અત્યંત મલિન છે. કારણકે પુરૂષને નવ દ્વાર અને સ્ત્રીને બાર દ્વાર અહોરાત્રી શ્રવ્યાં કરે છે, વહ્યાં કરે છે. તે સ્નાન વડે કેવી રીતે શુદ્ધ થાય-કેવી રીતે નિર્મળ થાય? અર્થાત્ સ્નાન વડે શરીરની શુદ્ધિ થતી નથી તો આત્મ શુદ્ધિ તો થાયજ કયાંથી? વળી સ્કંદ પુરાણમાં કહ્યું છે કે—

न शरीर मलं त्यागात, नरो भवति निर्मलं;
मनस्य तु मलोत्यक्ति, भवत्यंत स निर्मलं ॥१॥

શરીર ઉપરનો મેલ ત્યાગવાથી કાંઇ મનુષ્યો નિર્મળ થતાં નથી, પરંતુ મનનો મેલ કાઢવાથીજ તે નિર્મળ થાય છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—કેટલાક કહે છે કે-અમારા દરેક શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-ગંગાદિ તીર્થનાં જળમાં સ્નાન કરવાથી કર્મરૂપી મળનો નાશ થાય છે અને તે જીવ સ્વર્ગગતિને પામે છે, માટે અમારે તીર્થના જળનું માહાત્મ્ય વિશેષ છે તેમાં તમે શું કહો તેમ છો?

ઉત્તર—તે વિષે સ્કંદ પુરાણ એમ જણાવે છે કે—

जायते च मृयते च, जलेष्व च जलोकसि;
न च गच्छन्ति ते स्वर्गे, मविशुद्ध मनोर्मला ॥१॥

જળની અંદર અર્થાત્ તીર્થના જળની અંદર રહેલા જીવો તે તેમાંજ જન્મે છે અને તેમાંજ મરે છે પણ તે સ્વર્ગે જતા નથી. કારણકે મનની શુદ્ધિ થયા વિના નિર્મળ થવાતું નથી. તો જ્યાં સુધી મન શુદ્ધ ન થાય, મનનો મેલ ન ખસે ત્યાં સુધી સ્વર્ગે પણ જાય નહિ.

चित्त मतर्गतं दुष्टं, तीर्थस्नाने न शुद्धयति,
शतशोपि जलेर्धौतं, शुरामंड मिवाशुचि ॥१॥
मृदामार सहस्रेण, जलकुंभ शतेन च;
न शुद्धयति दुराचारा, स्नाना तीर्थे शतैरपि ॥२॥

જેનું ચિત્ત અંતર્ગત દુષ્ટ હોય તે તીર્થનાં સ્નાન વડે પણ શુદ્ધ થતું નથી. જેમ મદિરાનો ભાંડ સો વાર જળે કરી ધોવાથી અંદર શુદ્ધ ન

થાય તેમ અંતર્ગત મલિન ચિત્ત પણ તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થાય. હજાર વાર માટીએ સાફ કરી સેંકડા ગમે જળના ઘડાથી ધોવે તોપણ જેમ મદિરાનો ઘડો અંદર શુદ્ધ થતો નથી—ઘડાની અંદરથી વાસના જતી નથી તેમ દુરાચારી મનુષ્યો તીર્થનાં જળમાં સેકડા વાર સ્નાન કરે તોપણ તે શુદ્ધ થતાં નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—કોઇ કહે કે અમારા તીર્થના મહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે–ગમે તેવા કૃત્યના કરવાવાળા અપરાધી જીવો હોય, તે ગંગાદિ તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી શુદ્ધ થાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વિષે તીર્થાધિકારમાં ઠીક કહ્યું છે. સાંભળોઃ—

आरंभे वर्तमानस्य, मैथुनेपुरतस्य च;
कुतः शौच भवे तस्य, ब्राह्मणस्य युधिष्टिरः ॥१॥
कामरागो मदोन्मत्तो, जे स्त्रीय वशवर्त्तिनः;
न ते जलेन शुद्धन्ति, स्नान तीर्थे शतैरपि ॥२॥
नः गंगा न च केदारं, न प्रयाग न पुष्करं;
न ज्ञानं न च होमश्च, न तपः न जपः कुर्यात् ॥३॥

જે આરંભને વિષે વર્તેલા એટલે જીવની હિંસાના કરનારા, અને મૈથુનને વિષે રકત–આસકત, તે કેવી રીતે શૌચ થાય? શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહે છે કે–હે યુધિષ્ટિર! ઉપર કહેલી વૃત્તિવાળા બ્રાહ્મણ હોય, તોપણ તે શૌચ-પવિત્ર કહેવાતા નથી. જે પુરૂષ કામ ભોગને સંગે કરીને મદોન્મત્ત–ઉન્મત્ત થયેલો–જેની વૃત્તિ સ્રીને વિષેજ વર્તે છે, તેવા પુરૂષો જળ વડે તો શુદ્ધ થતા નથી પણ તીર્થના સ્નાન વડે પણ તે શુદ્ધ થતા નથી. એટલે ગંગા, કેદાર, પ્રયાગ અને પુષ્કરાદિકના તીર્થ તથા જ્ઞાન, હોમ, તપ અને જપ કરવાથી ઉપરોકત પુરૂષો શુદ્ધ થતા નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—તીર્થના સ્નાનથી શુદ્ધ ન થવાનો કોઇ દૃષ્ટાંતિક પુરાવો છે?

ઉત્તર—એમ સાંભળીએ છીએ કે જ્યારે પાંચ પાંડવોએ મહાભારત યુદ્ધ કર્યું, ઘણાં માણસોનો યુદ્ધમાં ક્ષય થયો, કુટુંબનો સંહાર કર્યો વગેરે પાપ લાગવાથી તે પાપનું નિવારણ કરવા અડસઠ તીર્થ કરી તે પાપથી મુકત થવા તીર્થ કરવા જવાનો નિશ્ચય કરી પાંચે પાંડવો શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ પાસે આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે આગમનનું કારણ પૂછતાં પાંડવોએ

પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે સ્મિત પૂર્વક કરી પાંડવોનો ઉત્સાહ ભંગ ન પાડતાં પાંડવોને એક તુંબડી આપી ભલામણ કરી કે અહો પાંડવો! જે જે સ્થળે જે જે પ્રકારે તમે તીર્થયાત્રા કરો તેજ પ્રમાણે આ તુંબડીને પણ કરાવજો.

પાંડવો તીર્થ યાત્રા કરીને શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવ્યા. બાદ કડવી ઝેરી તુંબડીને વેદારી પાંડવો વગેરે તમામને તીર્થવાસી તુંબડીની પ્રસાદી–ચેપ આપી દરેક જનોએ માથે ચડાવી મુખમાં મુકી કે તરતજ પાંડવો વગેરે તમામના મુખના ચહેરા બદલાઇ ગયા. તુંબડી એવી કડવી હતી કે જેનો રસ ગળા હેઠે ઉતરી શકે તેમ નહોતું, તેમ સભાનું અપમાન થવાના ભયથી કોઇ ઉઠી શકતું પણ નહિ. આવી કફોડી સ્થિતિમાં આવી ચડેલા પાંડવો વગેરેને મુખમાંથી ઓગાળ કાઢી નાખવાની આજ્ઞા થવાથી મુખને સાફ કરી પાંડવો વગેરે આવીને બેઠા. બાદ શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે પ્રશ્ન કર્યું.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે પાંડવો પ્રત્યે શું પ્રશ્ન કર્યું?

ઉત્તર—એ પ્રશ્ન કર્યું કે અહો પાંડવો! મોઢાં કહાણાં કેમ થઈ ગયાં? પાંડવો કહે મહારાજ! તુંબડીની ચેપ તો ઝેરથી પણ અધિક કડવી–ગળા હેઠે ઉતરે નહિ તેવી તેથી અમો તો મુંઝાઇ ગયા. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે કહ્યું કે, તમે તમારૂં પાપ ધોયું, પણ મારી તુંબડીનું પાપ ધોયું નહિ, તમે તુંબડીને તીર્થના જળે સ્નાન કરાવ્યું લાગતું નથી; તેમ તીર્થ સંબંધી કાંઇ પણ ક્રિયા કરી હોય એમ જણાતું નથી. તમારી પેઠે તુંબડીને તીર્થ યાત્રા કરાવી હોય તો તેની કડવાશ કેમ રહે? પાંડવો કહે મહારાજ! જેટલી ક્રિયા અમે કરી છે તેટલીજ ક્રિયા તુંબડીને કરાવી છે. શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહે તો પછી તુંબડીની કડવાશ કેમ ન ગઇ? જો તુંબડીની કડવાશ નથી ગઇ તો તમારાં કર્મો પણ નથી ગયાં. એ વાત ચોકસ જાણવી.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પાંડવો કહે–અહો મહારાજ! પછી અમારાં પાપોનું નિવારણ કેમ થાય? અમો પાપથી કેમ મુકત થઇએ? એવું કયું તીર્થ સ્થળ છે કે જેમાં સ્નાન કરવાથી અમારા પાપ કર્મોનો નાશ થાય?

ઉત્તર—શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહે છે કે–અહો પાંડુ પુત્રો! અહો પાંડવો! જો તમારે પાપથી મુકત થવું હોય તો હું કહું તે સાંભળો!

सत्यं तीर्थं तपः तीर्थं, तीर्थमिंद्रियनिग्रहः;
सर्वभूतदया तीर्थं, मेतत्तीर्थमुदाहृतं ॥१॥

પ્રથમ હું તમને તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવું છું. પાપ કર્મથી મુક્ત થવાને ખરૂં તીર્થ આ પ્રમાણે છે. સત્ય તે પ્રથમ તીર્થ (૧) બીજું તપ તીર્થ (૨) ત્રીજું ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો તે તીર્થ (૩) અને ચોથું તીર્થ સર્વ ભૂત પર દયા કરવી તેજ. આ ચાર તીર્થનેજ હું તીર્થ કહું છું.

પ્રશ્ન ૩૯ મુ—આ ચાર તીર્થમાં સ્નાન કરવાનું તો કાંઇ જણાયું નહિં કે આ પ્રકારે સ્નાન કરવાથી આત્મા શુદ્ધ થાય છે, તે પણ જણાવવું જોઇએ.

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો પણ પાંડવો પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે કહી બતાવ્યો છે કે સાંભળો. શ્લોકઃ—

आत्मानदी संयम तोय पूर्णा, सत्या दुहा शीलतटा दयोर्मिः ।
तत्राभिषेकं कुरु-पांडुपुत्राः न वारिणा शुद्धयति चांतरात्मा ॥ १ ॥

इति महाभारते.

આત્મારૂપી નદીને વિષે સંયમરૂપ પૂર્ણ ભરેલું પાણી, સત્યરૂપ (પાણી આવવાનો) પ્રવાહ, શીલરૂપી (નદીના બન્ને તરફના) તટ-કાંઠા, દયારૂપ (પાણીમાં ચડતી) ઉર્મિ-ઉછાળા, હીલોળા, (એવી જ્ઞાનરૂપી ગંગા) તેને વિષે અહો પાંડુ પુત્રો! અભિષેક કરો કે તમારાં પાપ કર્મોનો નાશ થાય. પરંતુ, ચાપુનઃ અંતરાત્મા વારિણા નશુદ્ધયંતિ-એટલે પાણી વડે અંતરાત્મા શુદ્ધ નહિ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાત્મારૂપ ગંગા નદીમાં, સંયમરૂપ પાણીમાં સ્નાન કરવાથી અંતરાત્મા શુદ્ધ થાય છે, પણ પાણીથી શુદ્ધ થતો નથી. એમ મહાભારતમાં-તિર્થાધિકારે કહેલ છે. (પુરાણ સાર હુંડીમાં).

૧૯ પ્રશ્ન ૪૦ મુ—તીર્થાદિ કરવાવાળાને કાંઇક તો ફળ હોવું જોઇએ કે નહિ? શું અમારા પૂર્વાચાર્યો તીર્થનું માહાત્મ્ય વૃથા કહી ગયા હશે?

ઉત્તર—તે વિષે ભાગવતમાં દશમે સ્કંધમાં સારૂં કહ્યું છે સાંભળો શ્લોકઃ-

यस्यात्म बुद्धि कुणपे त्रिधातुके स्वधीः कलत्रादिषु भौमइज्यधिः ;
यत्तीर्थबुद्धिः सलिलेन कर्हचित्, जनेष्वभिज्ञेषु स एव गोखरः ॥ १ ॥

ત્રણ ધાતુ (વાત, પિત્ત અને કફ) નું બનેલું જે શરીર, તેને વિષે જેની આત્મબુદ્ધિ છે, સ્ત્રી પુત્રાદિકને વિષે જેની મારાપણાની બુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વ્યાદિક પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થયેલા પદાર્થોને વિષે જેની પૂજનની બુદ્ધિ છે, અને નદી આદિ જળાશયને વિષે જેની તીર્થ બુદ્ધિ છે. આવી બુદ્ધિવાળાં મનુષ્યો જ્ઞાની પુરૂષોના વૃંદમાં કેવી શોભા પામે છે? તો કે

જેમ ગાયના ટોળામાં ગયેલ ગોઝા ને પામે તેમ જ્ઞાનીઓની ગ્રમામાં ઉપર કહેલા બુદ્ધિવાળા શોભા પામે. વળી ગીતા સારમાં પણ કહ્યું છે કે શ્લોકઃ—

तीर्थेषु पशुयज्ञेषु, काष्ट पाषाण मृण्मये;
प्रतिमायां मनुजाये, ते नराः मूढ चेतसा. ॥१॥

તીર્થને વિષે, પશુના યજ્ઞને વિષે, કાઇ પાષાણ માટી આદિ પ્રતિમાને વિષે જેનું મન પ્રવર્ત્યું છે તેવા મનુષ્યોની ચેતના મૂઢ થઇ ગયેલી સમજવી. (ઇતિ પુરાણ સાર હુંડી.)

પ્રશ્ન ૩૮ મું—કોઇ એમ કહે કે અમારા શાસ્ત્રમાં ગંગાદિ તીર્થોના સ્નાન વડેજ શુદ્ધ થવાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—તે વિષે પણ પુરાણ સારમાં કહ્યું છે કે શ્લોકઃ-

चित्तं शम दमः शुद्धं, वदनं सत्यभाषणैः;
ब्रह्मचर्यादि कायश्च, शुद्धो गंगा विनासिक ॥१॥

શમ, દમ, (ક્ષમા અને ઇંદ્રિયોને દમવા) વડે કરીને જેણે ચિત્તની વૃત્તિને શુદ્ધ કરી છે, સત્ય બોલવે કરી મુખને પવિત્ર કર્યું છે અને બ્રહ્મચર્યાદિકે જેણે કાયાને શુદ્ધ કરી છે, આવા પુરૂષો ગંગા વિના સદાય શુદ્ધ ને પવિત્રજ હોય છે, તેને કાંઇ ગંગાદિ તીર્થોની જરૂર પડતી નથી.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—શુચિ કેટલા પ્રકારની છે?

ઉત્તર--શુચિ બે પ્રકારની છે, એક દ્રવ્ય શુચિ અને બીજી ભાવશુચિ.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—દ્રવ્યશુચિ અને ભાવશુચિનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર--સાંભળો.

शुचिर्भूमिगतंतोयं शुचि नारी पतिव्रता;
शुचि द्धर्म परो राजा, ब्रह्मचारी सदा शुचि ॥१॥

ભૂમિગત જળ તે સદાય શુચિ ગણાય છે, વ્યવહારમાં તેનો કોઇ નિષેધ કરતું નથી; માટે શુદ્ધ ગણાય છે, પતિવ્રતા નારી તે પણ શુચિ એટલે પવિત્ર ગણાય છે, ધર્મિષ્ટ રાજા તે પણ શુદ્ધ ને પવિત્ર ગણાય છે, અને બ્રહ્મચારી તો સદાય શુચિ છે—સદાય શુદ્ધ ને પવિત્ર ગણાય છે. ચાર પ્રકારની શુચિમાં પહેલો બોલ દ્રવ્યે શુચિનો ને ઉપલા ત્રણ બોલ ભાવશુચિના.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—અશુચિ કેટલા પ્રકારની ને તેનું સ્વરૂપ શી રીતે છે? તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—અશુચિ પણ ચાર પ્રકારે કહી છે તે એ કે શ્લોકઃ—

अशुचि करुणाहीनं, अशुचि नित्य मैथुनं;
अशुचि परद्रव्येषु, अशुचि परनिंदा भवेत् ॥१॥

દયાહીન–દયા રહિત પુરૂષ ૧ નિત્ય મૈથુનના સેવવાવાળા ૨ પર દ્રવ્યના લુંટારા–યા પર દ્રવ્યના ઈચ્છનારા ૩ અને પારકી નિંદાના કરનારા ૪ આ ચારે પુરૂષો સદાય અશુચિમય–અપવિત્રજ છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શૌચ કેટલા પ્રકારે થાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—શૌચ પાંચ પ્રકારે કહ્યું છે તે સાંભળો શ્લોકઃ—

सत्य शौचं तपः शौचं, शौचमिंद्रियनिग्रहं;
सर्वभूतदया शौचं, जल शौचं तु पंचमं ॥ १ ॥

ઈતિતીર્થાધિકારે (પુરાણુસાર હુંડી) (૧) સત્ય, (૨) તપ, (૩) ઈંદ્રીયોનો નિગ્રહ, અને સર્વ પ્રાણી–ભૂતપર દયા (૪) અને પાંચમું જળ શૌચ, આ પાંચ પ્રકારના શૌચમાં પહેલા ચાર ભાવ શૌચ છે, ને પાંચમો જળ શૌચ કહ્યો તે દ્રવ્ય શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—સાંભળો–દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચ નીચે પ્રમાણે છે. શ્લોક

जलस्नाने मलस्त्यागो मंत्रस्नाने सदा शुचि
तपस्नाने कर्मभ्रंति ज्ञानस्नाने परं पदः ॥१॥

જળના સ્નાન વડે માત્ર શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, ભગવત્ સ્મરણરૂપ–પરમેષ્ટિના ધ્યાનરૂપ મંત્રના સ્નાન વડે બાહ્યાભ્યંતર સદાશુચિ–સદા પવિત્રજ હોય છે, તપરૂપી સ્નાન કરવાથી કર્મોનો નાશ થાય છે. અને જ્ઞાનરૂપી સ્નાન વડે પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. જળ સ્નાન તે દ્રવ્ય સ્નાન છે. બાહ્ય સ્નાન છે તેથી તો શરીર ઉપરના મેલનોજ ત્યાગ થાય છે, તેથી કાંઈ આત્મા પવિત્ર થતો નથી. આત્માની પવિત્રતા માટે તો ભાવ સ્નાન કે જે ભગવત્ સ્મરણ મંત્ર સ્નાન (કોઇ શ્લોકમાં મંત્ર ને ઠેકાણે શીલ સ્નાન પણ કહે છે) તપ સ્નાન અને જ્ઞાન સ્નાન એજ આત્માને શુદ્ધ કરનાર–પવિત્ર કરનાર– નિર્મળ કરનાર કહ્યાં છે. દ્રવ્ય સ્નાન તે કર્મ બંધનો હેતુ છે. અને ભાવ સ્નાન તે કર્મ બંધથી મુક્ત થવાનો હેતુ છે. દ્રવ્ય શૌચ અને ભાવ શૌચમાં આટલો તફાવત છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—જૈનના સાધુ જ્યારે દ્રવ્ય સ્નાન (જળ સ્નાન) કરતા નથી તો ભાવ સ્નાન કેવી રીતે કરે છે? તે તો જણાવો?

ઉત્તર—જૈનના સાધુ ભાવ સ્નાન બે પ્રકારે કરે છે. એક દેશ સ્નાન ને બીજું સર્વ સ્નાન.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—દેશ સ્નાન કેવી રીતે ને સર્વ સ્નાન કેવી રીતે કરે છે તે તો જણાવો?

ઉત્તર—જ્યારે ભિક્ષાર્થે કે દેહ ચિંતાદિ કારણે પોતાના મુકામથી બહાર જઈને પાછો આવે ત્યારે જતાં આવતાં અજાણપણે (કીડી કુંડુ આદિની વિરાધના થઈ હોય) પાપ લાગ્યું હોય તો પાપને ટાળવાને માટે ઇરિયાવહીનું પ્રતિક્રમણ કરવામાં આવે છે. અને લાગેલાં પાપના પ્રાયશ્ચિત ગમનાગમનની ચિંતવણરૂપ ઇરિયાવહીના પાઠનો કાઉસગ્ગ-એટલે કાયાને થતા ઉપસર્ગ સહન કરવાનો તપ. તે એ રીતે કે અમુક સમય સુધી અડોલ મૂર્તિ એ ધ્યાનારૂઢ બની-શરીરને હલાવ્યા ચલાવ્યા વિના સ્થિર-સ્થાયી વૃત્તિ એ આત્મા ચિંતવણા કરી લાગેલાં પાપની માફી માગીને તે જીવોની ક્ષમા ચાહવી. અને આત્માની સાક્ષીએ પરમાત્મા સિદ્ધ ભગવંત યા તીર્થંકર દેવ યા ગુરૂ મહારાજની સમક્ષ બે હાથ જોડી લાગેલા પાપની આલોચના કરી લાગેલાં પાપરૂપ મળનો ત્યાગ કરવારૂપ દેશ સ્નાન જાણવું. દૃષ્ટાંત તરીકે-જેમ વ્યવહારમાં હાથપગાદિ કોઇ અમુક અંગને થોડા જળથી સાફ કરવામાં આવે છે. અને વ્યવહારમાં શુદ્ધ ગણાય છે. તેમ અલ્પ વખતનું અલ્પાપાપ ટાળવાને માટે ઇરિયાવહીના પ્રતિક્રમણરૂપ દેશસ્નાન કહ્યું-

પ્રશ્ન ૪૬ મું—જૈનના સાધુને ભાવથી સર્વ સ્નાન કરવાની વિધિ કેવા પ્રકારની છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—જૈનના સાધુને ભાવસ્નાન હંમેશાં બે વખત કરવામાં આવે છે, એટલે આખા દિવસની અંદર સૂર્યોદયથી સુર્યાસ્ત સુધીમાં પોતાનાં વ્રત, નિયમ, સંયમ ધર્મને વિષે મન, વચન ને કાયા વડે અતિચારાદિક દોષ લાગેલા હોય, અથવા હલણ ચલણાદિ ક્રિયાથી કોઇ પણ જીવની વિરાધના થઇ હોય ઉપયોગ શૂન્યથી યા પ્રમાદને વશ કે પોતાની બેદરકારીથી કાંઈ પણ પાપ, અજાણપણે સેવાણું હોય તેની શુદ્ધિને માટે સાયંકાલ-સંધ્યાસમયે પ્રતિક્રમણ કરી ચોરાશી લક્ષ જીવાયોની માંહેલા કોઇ પણ જીવનો અપરાધ કર્યો હોય તેની અનંતજ્ઞાનીની સાક્ષીએ માફી માંગી આત્માને નિર્મળ કરવો તે જૈન ધર્મના મુનિઓને સાયંકાળનું સ્નાન જાણવું.

જીવે સૂર્યાસ્તથી સૂર્યોદય સુધીમાં રાત્રીના સમયમાં હલન ચલનાદિ ક્રિયાથી તથા નિદ્રાવસ્થામાં અંગોપાંગ ફેરવવાથી તેમજ સ્વપ્નાવસ્થામાં કાંઇ દોષ લાગ્યા હોય, તથા રાત્રિના જે નિયમો પાળવાના હોય તેમાં શૂન્ય ઉપયોગ થવાથી, તથા પ્રમાદ વશે કાંઇ પણ અતિચારાદિ દોષ લાગ્યા હોય, અથવા જૂ, માંકડ વગેરે કોઇ જીવ ચંપાણા હોય, દુઃખી થયા હોય યા મરણ પામ્યો હોય ઇત્યાદિ અજાણપણે કાંઇ પણ દોષ લાગ્યા હોય તે પાપના નિવારણ માટે પ્રાતઃકાળનું પ્રતિક્રમણ કરી આત્માને નિર્મળ કરવાનું જૈનના સાધુને પ્રાતઃસ્નાન કહ્યું છે. આ, બે વખતનું સ્નાન જ્યારથી દીક્ષિત થયો ત્યારથી જીવિત પર્યંત અવશ્યમેવ કરવાને અનંતજ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજનું ફરમાન છે, અને જૈન મુનિઓ પણ હમેશાં ભાવસ્નાનથીજ નિર્મળ થાય છે. મનુસ્મૃતિમાં પણ કહ્યું છે કેઃ—

पूर्वां संध्यां जपंस्तिष्ठन्नैशमेनो व्यपोहति ।
पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम् ॥

અધ્યા ૨ શ્લોક ૧૦૨.

અર્થ—પ્રાતઃકાળે ઉભા રહીને ગાયત્રીનો જપ કરનારો પુરૂષ પોતાનાં રાત્રિમાં કરેલાં પાપનો નાશ કરે છે. અને સાયંકાળે બેસીને ગાયત્રીનો જપ કરનારો પુરૂષ દિવસે કરેલાં પાપનો નાશ કરે છે. આ શ્લોકની ફુટનોટમાં લખે છે કેઃ—આ શ્લોકમાં પ્રાતઃકાળની સંધ્યા કરવાથી રાત્રિનાં અને સાયંકાળની સંધ્યા કરવાથી દિવસના પાપનો નાશ થાય છે. એમ કહ્યું છે કેઃ—તે પરથી એમ સમજવાનું નથી કે, મનુષ્યો જે જે પાપ કરે છે, તે બધાં સંધ્યા કરવાથી નાશ પામે છે, જો એમ હોય તો પછી બ્રહ્મહત્યાદિક મહા પાપોને માટે શાસ્ત્રમાં કહેલાં પ્રાયશ્ચિતો નિરર્થક થઇ પડે, માટે આ શ્લોકનું તાત્પર્ય એવું છે કે, રાત્રે શય્યામાં આળોટતાં માંકડ, ચાંચડ વગેરે મરી જાય તથા દિવસે ઉઠતાં બેસતાં અને હાલતાં ચાલતાં અજાણતાં જે કંઇ જીવહિંસા થઇ જાય, તેવાં સામાન્ય પાપો સંધ્યા વંદનથી નાશ પામે છે, અને બુદ્ધિથી વૃદ્ધિ થાય છે. (૧)

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અજાણપણામાં લાગેલાં પાપને ટાળવાને માટે બે વખતના પ્રતિક્રમણરૂપ સ્નાન સ્નાનથી નિર્મળ થવા જણાવ્યું તે તો બરાબર છે પણ જાણપણાથી થયેલાં પાપને ટાળવાનો શો ઉપાય? (૨)

ઉત્તર—જાણતાં થયેલું પાપ ગુરૂ સમક્ષ જાહેર કરી, ગુરૂ તે પાપના નિવારણ માટે જે પ્રાયશ્ચિત આપે તે પ્રમાણે જપતપાદિ કરવાથી જાણપણામાં થયેલાં પાપનું નિવારણ થાય છે, અર્થાત્ તે પાપથી મુક્ત થવાય છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—જળ સ્નાનથી છવાહંસા સિવાય બીજી નુકસાની છે કે શાસ્ત્રકારને તેનો નિષેધ કરવા વિશેષ જરૂર પડે છે.

ઉત્તર—હા, છ, મોટો દોષ છે. તે દોષ એવો છે કે, સાધુ ધરાવનારા ત્યાગીઓ, અને બ્રહ્મચર્યવ્રતના પાળવાવાળા બ્રહ્મચારીઓ તે મતના હોય તે તમામને માટે સ્નાન જે છે તે તેઓના બ્રહ્મચર્ય ભંગ કરવાને મદદગાર છે, માટે દરેક શાસ્ત્રમાં સ્નાનનો નિષધ કરેલ છે

પ્રશ્ન ૪૯ મું—એવો કોઇ પ્રામાણિક શ્લોકબંધી દાખલો છે જે વાત તમામ કબુલ કરે?

ઉત્તર—કામશાસ્ત્રમાં કામને-વિષય વિકારને પ્રદીપ્ત કરે તેવા સ્ત્રી સોળ શણગાર કહ્યા છે તેમાં પહેલો શણગાર સ્નાન કહ્યો છે, અને પુરૂષ સોળ શણગારમાં મસ્તકનો ચહેરો (ક્ષૌર) કર્યા બાદ સ્નાનનુંજ આગેવા પણું કહ્યું છે. આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે:-ત્યાગીઓ, બ્રહ્મચારીઓ સ્નાનનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—સ્ત્રી અને પુરૂષના સોળ શણગાર વિષે શ્લોકબંધી હોય તો જણાવશો?

ઉત્તર-સાંભળો, સોળ શણગાર વિષે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિતમ.

आदौ मंजन चारु चीर तिलकं, नेत्रांजनं कुंडलं,
नाशा मौक्तिक पुष्पहार कुरत्नं झंकारका नेपुरं;
अंगे चंदन लेप, कुंचकमणि क्षुद्रावली घंटिका,
तांबूलं करकंकणं चतुरता शृंगार स्त्री षोडषः ॥१॥

અને કોઇ ગ્રંથમાં આ રીતે પણ ૧૬ શ્રૃંગાર કહ્યા છે:-

(૧) પીઠી ચોળીને ન્હાવું, (૨) સાફ કપડાં પહેરવાં, (૩) હાથે પગે મેંદી (અલતો), (૪) શિર કેશ સમારવા, (૫) ચંદન કેશરની આડ અથવા ચાંદલો, (૬) આભૂષણ-ઘરેણાં, (૭) મુખવાસ-તાંબુલ, (૮) સ્નેહ-મધુર સ્વરે ગાયન, (૯) અંજન-નેત્રાંજન, (૧૦) કટાક્ષ-વાંકી નજરે જોવું, (૧૧) મધુર ભાષણ, (૧૨) મંદ હસવું, (૧૩) ચિત્તને વિષે ચતુરાઇ, (૧૪) હંસ ગજ ગામિની, (૧૫) પ્રતિવ્રતા, (૧૬) ક્રીડા, એ ૧૬ સ્ત્રીના શૃંગાર. હવે પુરૂષના ૧૬ શ્રૃંગારનો શ્લોક નીચે પ્રમાણે છે.

क्षौरं मज्जन चारु चीरं तिलकं गात्रे सुगंधा र्चिनं,
कर्णे कुंडल मुद्रिका च मुकुटं पादौ च चर्मोचितौ;
हस्ते खड्ग पटंबरे कटी छूरी विद्याविनोदं मुखं,
तांबूलं मति शीलता चतुरता शृंगार तेषोडषः ॥२॥

આ પ્રકારે પુરૂષના સોળ શ્રૃંગાર કહ્યા છે. તેમાં એટલુંજ જાણવાનું છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષના સોળ શૃંગારમાં આગેવાનપણામાં સ્નાન મુખ્યત્વે કહેલું છે, તો સ્નાનથી માંડી સોળે શણગાર મદને ઉત્પન્ન કરનાર અને કામને દીપાવનાર-દીપ્ત કરનાર, જેમ અગ્નિમાં ઘૃત નાખવાથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે તેમ વિષયાશકત સ્ત્રી પુરૂષને સ્નાનાદિ સોળે શણગાર કામરાગને, વિષયને પ્રદીપ્ત કરે છે, માટે યતિ-સાધુ-ત્યાગી-બ્રહ્મચારીને સ્નાન સર્વથા વર્જિત છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—સ્નાનથી કામ દીપ્ત થાય છે. મદને ઉત્પન્ન કરે છે એવો શાસ્ત્રોકત દાખલો હોય તો જણાવશો ?

ઉત્તર—જુઓ, જૈન સૂત્ર સૂયગડાંગજી અધ્યયન ૭ મે ગાથા ચૌદમીની ટીકામાં-બાબુવાળા છાપેલ પાને ૩૩૯ મે કહ્યું છે કે—

यतीनां ब्रह्मचारिणा मुदकस्नानं दोषायैव ॥
तथा चोक्तं स्नानं मद दर्पकरं कामांगं प्रथमं स्मृतं;
तस्मात्कामं परित्यज्य न च स्नांति दमे रताः ॥१॥

યતિ-સાધુ અને બ્રહ્મચારીને ઉદક-જળ સ્નાન જે છે તે દોષ ભરેલું છે. કારણકે સ્નાન તે કામ અને મદને દીપ્ત કર્તા છે. કામનાં સોળ અંગ છે તેમાં સ્નાન પહેલું અંગ કે જે કામની સ્મૃતિને કરનાર છે, તેટલા માટે કામને તજવાવાળાએ નયસ્નાન સ્નાન કરવું નહિ, પરંતુ ઇંદ્રિઓને દમવામાં રક્ત રહેવું. કહો હવે કાંઇ કહેવાનું છે ? ત્યાગીઓને કે બ્રહ્મચારીને સ્નાન કરવું કોઈ પ્રકારે ઉચિત ગણાય તેમ છે ? જૈનધર્મના ત્યાગીઓ અને અન્ય ધર્મના ત્યાગીઓ, બ્રહ્મચારીઓ, બ્રહ્મચર્ય મતના પાળવાવાળા ગમે તે મતના હોય તેને સ્નાન દ્રવ્યે અને ભાવે દોષિત કર્તા છે, એમ બંને પક્ષના શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ થાય છે, તમામ ધર્મનાં શાસ્ત્રો સ્નાનનો નિષેધ કરે છે. એમ આપણે ઘણા દાખલા-દલીલોથી નિર્ણય કર્યું, તો પણ પ્રશ્નકારને જે શંકા હોય તે પ્રગટ કરવી.

પ્રશ્ન પર સું—ગંગા માહાત્મ્યમાં કહ્યું છે કે શ્લોકઃ—

गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात् योजनानां शतैरपि;
मुच्यते सर्व पापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥१॥

જે સેંકડો સહસ્ર કોશ દૂરથી પણ ગંગા ગંગા કહે તો તેનાં પાપ નષ્ટ થઇને તે વિષ્ણુ લોક અર્થાત્ વૈકુંઠે જાય છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ પ્રમાણે સત્યાર્થ પ્રકાશમાં લખ્યું છે ખરૂં. તેનો ઉત્તર દયાનંદજીએ એવા પ્રકારનો કર્યો છે કે–આ શ્લોક પોપ પુરાણનો છે, મિથ્યા હોવામાં શી શંકા? કેમકે ગંગા ગંગા કહેવાથી પાપ કદી પણ છૂટતાં નથી જો છૂટતાં હોય તો દુઃખી કોઈ રહે નહિ? અને વળી પાપ કરવાથી કોઈ પણ ડરે નહિ, જેમકે આજકાલ પોપ લીલામાં પાપ વૃદ્ધિ પામતું રહ્યું છે. મૂઢોને એવો વિશ્વાસ છે કે અમે પાપ કરી તીર્થ યાત્રા કરીશું તો પાપોથી નિવૃત્તિ થઇ જશે. એજ વિશ્વાસ પર પાપ કરીને આ લોક અને પરલોક નાશ કરે છે; પરંતુ કરેલું પાપ તો ભોગવવુંજ પડે છે.

પ્રશ્ન પ૩ સું—તો કોઇ તીર્થ સત્ય છે કે નહિ?

ઉત્તર—(ઉપરના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં દયાનંદજી કહે છે કે–આ પ્રકારનાં તીર્થ સત્ય છે.) વેદાદિ સત્ય શાસ્ત્રોનું ભણવું, ભણાવવું, ધાર્મિક વિદ્વાનોનો સંગ, પરોપકાર ધર્માનુષ્ઠાન યોગાભ્યાસ, નિર્વૈર, નિષ્કપટ, સત્ય ભાષણ, સત્યનું માનવું, સત્ય કરવું, બ્રહ્મચર્ય સેવન આચાર્ય, અતિથિ, અને માતા-પિતાની સેવા, પરમેશ્વરની સ્તુતિ, પ્રાર્થના, ઉપાસના, શાન્તિ, જીતેંદ્રિયતા, સુશીલતા, ધર્મયુક્ત પુરૂષાર્થ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન આદિ શુભ ગુણ કર્મ દુઃખોથી તારવાવાળા હોવાથી એ તીર્થ છે અને જે જળ અને સ્થળમય છે તે તીર્થ કદા નથી થઇ શકતાં, કેમકે “ जना यैस्तरन्ति तानि तीर्थानि ” મનુષ્ય જેણે કરીને દુઃખોથી તરે છે તેનું નામ તીર્થ છે. જળસ્થળ તારક નથી કિન્તુ બુરાડી મારનાર છે. પ્રત્યુત નૌકા આદિનું નામ તીર્થ થઇ શકે છે, કેમકે એનાથી પણ સમુદ્રાદિને તરાય છે.

समान तीर्थे वासी ॥ १ ॥ अ० ४ पा० ४ । १०८ ॥
नमस्तीर्थाय च ॥ यजुः १६ ॥

જે બ્રહ્મચારી અને આચાર્ય એક શાસ્ત્રને સાથે સાથે ભણતા હોય તે સર્વ સતીર્થ–સમાન તીર્થ સેવી હોય છે જે વેદાદિ શાસ્ત્ર અને સત્ય

ભાષણાદિ ધર્મ લક્ષણોમાં સાધુ હોય તેને અન્નાદિ પદાર્થ આપવા અને તેમની પાસેથી વિદ્યા લેવી ઇત્યાદિ તીર્થ કહેવાય છે.

ઇતિ સત્યાર્થ પ્રકાશઃ ॥ એકાદશ સમુલ્લાસઃ ॥

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ખરૂં તીર્થ કયું માનવું ?

ઉત્તર—ખરૂં તીર્થ અને ખરૂં સ્વરૂપ પૂર્વે સારી રીતે વિસ્તારથી કહેવાય ગયું છે, તોપણ ખરૂં તીર્થ જાણવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ તમારાજ મતના આધારે "અતિત્ય પુરાણ" માં જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે અહિંયાં જણાવું છું. સાંભળો શ્લોકઃ—

जंगमं स्थावरं चैव, द्विविधि तीर्थ मुच्यते;
जंगमं ऋषय स्तीर्थ, स्थावरं तं निषेवते ॥ १ ॥

અહિંયાં બે પ્રકારે તીર્થ કહેવામાં આવ્યાં છે. એક જંગમ તીર્થ અને બીજું સ્થાવર તીર્થ. જંગમ તીર્થ તે ઋષિઓ પોતે ; અને સ્થાવર તીર્થ તે ઋષિઓ જેનું સેવન કરે છે તે.

પ્રશ્ન ૫૫મું—જંગમ તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો–આવા ગુણવાળાને જંગમ તીર્થ કહેવામાં આવે છે.–શ્લોક—

आहिंसा सत्य मस्तेयं, ब्रह्मचर्यं सुसंयमः ।
भिक्षावृति रताये च, तं तीर्थ जंगमं स्मृतं ॥ २ ॥

અહિંસા, સત્ય, અદત્તવ્રત, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ પ્રકારનો સંયમ અને ભિક્ષાવ્રતિને વિષે રક્ત આટલા ગુણવાળા હોય તેને જંગમ તીર્થ કહીયે.

પ્રશ્ન ૫૬મું—સ્થાવર તીર્થનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—

अगाघ विमले शुद्धे सत्य शील समं हृदे ;
स्यातव्यं जंगम स्तीर्थे, ज्ञानार्जवदयावरै :

જંગમ તીર્થના હૃદયરૂપી દ્રહમાં અગાધ નિર્મળ અને શુદ્ધ સત્ય, શીલ, સમ, જ્ઞાન; આર્જવ અને દયારૂપી સંપુર્ણ જળે સ્યાતવ્યં કહેતાં ભરેલ તેને સ્થાવર તીર્થ કહીયે.

એટલે જંગમ તીર્થ તે ઋષિ અને તેમાં રહેલા ગુણો તે સ્થાવર તીર્થ, અર્થાત્ સત્ય, શીલ, સમદમ, જ્ઞાનાર્જવ અને દયારૂપ જળમાં

હંમેશાં ઋષિ લોકો સ્નાન કરી સદા શુદ્ધ અને પવિત્રજ રહે છે. તેને કાંઇ બાહ્ય જળની જરૂર પડતી નથી.

ઇતિ અતિત્ય પુરાણે (પુરાણ સાર ટુંકી).

ભ્રમનાશક—પરમાર્થ દર્શન ચોથી આવૃત્તિ સં. ૧૯૬૧ આત્માનંદજી કૃત. પાને ૧૯૪મે કહ્યું છે કે—

તીર્થાદિ માનવાવાળા તે મહા મુર્ખ છે. એમ તીર્થાદિનિષેધના શ્લોકમાં કહેલ છે અને ભાગવતના શ્લોકના અર્થમાં લખેલ છે કે નદી, નાળાં, પર્વત અને મકાનમાં તીર્થનો સમાવેશ કરે છે, તે મનુષ્ય પશુ જેવો (બળદ) છે એમ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—તીર્થ જાત્રા વિષે જૈન ધર્મના શાસ્રમાં કાંઇ જણાવે છે કે કેમ ?

ઉત્તર—જૈન ધર્મના શાસ્રમાં એ વિષે ઘણીએ બીના છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—તમે તીર્થ જાત્રા માનો છો ?

ઉત્તર—હા, જી, અમે તીર્થ યાત્રા માનીએ છીએ.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—અમે તો એમ માનીએ છીએ કે જૈન લોકો તીર્થ યાત્રા માનતા નથી, અને તેમનાં શાસ્રમાં તીર્થ યાત્રા સંબંધી કાંઇ પણ હોય તેમ જણાતું નથી. હવે જ્યારે કહો છો કે અમે તીર્થ યાત્રા માનીએ છીએ તો તે તમારા સૂત્રથી જણાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો. ભગવતીજી સૂત્ર શતક ૧૮મે ઉદ્દેશે ૧૦ મે તમારીજ પેઠે શ્રી મહાવીર પરમાત્માને સોમીલ બ્રાહ્મણે યાત્રા સંબંધીનું પૂછેલું પ્રશ્ન किंतेभंतेजत्ता ? હે ભગવંત તમારે યાત્રા કઇ ? ત્યારે ભગવંત કહે—

सोमिला जं मे तव नियम संजम सज्झाय ।
ज्झाणाव सग मादीएसु जोएसु जयणा सेतं जत्ता ॥

હે સોમીલ જે અમારે તપ, નિયમ, સયંમ, સઝાય, ધ્યાન અને આવશ્યક ઇત્યાદિકને વિષે યોગનું જોડવું, તેનું યતન કરવું. છયકાય જીવની યતના કરવી તે યાત્રા કહીએ, એ પ્રકારે સોમીલ પ્રત્યે મહાવીરે જણાવેલી યાત્રા.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—આ વિષે બીજો દાખલો છે ? હોય તો જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો. શ્રી જ્ઞાતાજી સૂત્ર અધ્યયન ૫ મે શ્રી થાવર ચા પુત્રે અણુગાર પ્રત્યે સુકદેવ પરિવ્રાજકે પ્રશ્ન કર્યું કે જતામેભંતે હે પૂજ્ય તમારે યાત્રા છે? ત્યારે સ્થાવરચા પુત્રે અણુગારે ઉત્તર આપ્યો કે—

સુયોંજત્તાવિમે—હે સુક! અમારે યાત્રા છે એમ ઉત્તર દીધો:—

तएणं से सुए थावच्चा पुत्तं एवं वयासी सेकिंतं भंते जत्ता? सुया जणं मम णाणे दंसण चरित्त तव संजम माइएहिं जोएहिं जयणा सेयं जता.

ત્યાર પછી તે સુક પરિવ્રાજકે થાવરચા પુત્ર અણુગારપ્રત્યે એ પ્રકારે પૂછયું કે હે પૂજ્ય તમારે કઇ યાત્રા છે? તમે કેવા પ્રકારની યાત્રા માનો છો? ત્યારે થાપરચા પુત્ર અણુગારે કહ્યું કે હે સુક! જે અમારે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સંયમ ઇત્યાદિકને યોગે કરી યતન કરવું. છયકાયની યતના કરવી તેને અમે યાત્રા કહીયે.—જૈન સૂત્રોમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે યાત્રા કહી છે. આ ભાવયાત્રા જૈન યા જૈનેત્તર ગમે તે કરે તેનો આત્મા નિર્મળ થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—જૈન સૂત્રમાં તીર્થ સંબંધી કાંઇ જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—હા, જી, સારી રીતે જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—તમે તીર્થ કોને કહો છો?

ઉત્તર—તીર નામ કાંઠો. થ નામ ત્યાં રહેલ તે તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૩મું—શેનો કાંઠો? નદીનો, કુવાનો, સરોવરનો કે સમુદ્રનો? એને કાંઠે ઘણા જીવો રહેલા હોય, ઘણા પદાર્થો રહેલા હોય એ બધાને તીર્થ માનવા?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારનાં છે. એક દ્રવ્ય તીર્થ અને બીજું ભાવ તીર્થ.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—દ્રવ્ય તીર્થ કોને કહો છો?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા નદી, કુવા, કુંડ, વાવ, સરોવર ને સમુદ્ર કે જે તીર્થ રૂપે મનાય છે તે દ્રવ્ય તીર્થ છે તે તીર્થ આત્માને મલીન કર્તા છે. તે તીર્થને કાંઠે રહેલા નદી પ્રમુખમાં પડેલા તણાઇને મૃત્યુ પામેલા નાના મોટા ઘણા જીવો નાશ પામતા જોઇએ છીએ અને સાંભળીએ પણ છીએ, તે તીર્થ તો કુતીર્થ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—તો પછી ભાવ તીર્થ કોને કહો છો? તે સ્વરૂપ જણાવો, તે જાણીએ તો ખરા.

ઉત્તર—ભાવ તીર્થનું સ્વરૂપ જ્ઞાની પુરૂષોએ એવા પ્રકારે જણાવ્યું છે કે સંસારરૂપ સમુદ્રને તરીને પેલે પાર સામે કાંઠે સ્થ નામ ઇચ્છીત વસ્તુની પ્રાપ્તિને માટે એટલે મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિને માટે મુક્તિપુરી જવાને માટે તત્પર થયેલા તેને ભાવ તીર્થ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—ભાવ તીર્થના અધિકારી કોણ ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સૂત્રના ૨૦માં શતકના ૮મા ઉદ્દેશે શ્રી મહાવીર દેવની દૃષ્ટિએ આવેલા સાધુ સાધવી શ્રાવકને શ્રાવિકા આ ચારને તીર્થ કહ્યા છે. તેહને મોક્ષ ગામી કહ્યા છે. સંસારરૂપ સમુદ્રને તરીને પાર પામનારા કહ્યા છે, એટલે મહાવીરના ફરમાન પ્રમાણે વર્તનારા ચારે તીર્થ મોક્ષના અધિકારી છે માટે તેને ભાવ તીર્થ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—તીર્થમાં તો સ્નાનની બાબત આવે છે ને આમાં કાંઇ સ્નાનની વાત આવી નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જે તેમના વ્રત, નિયમ, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, જપ, તપ, જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ ભાવ જળે સ્નાન કરી અતિચારાદિ દોષોવાળા કર્મરૂપ મળનો ત્યાગ કરવો તેમના ગુણોરૂપ જળમાં ન્હાવું તે ભાવ સ્નાન છે. આમાં પ્રથમ કહેલા જંગમ તીર્થ અને સ્થાવર તીર્થનો સમાવેશ થઇ જાય છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—આનો અર્થ એમ થાય છે કે જૈનનાજ સાધુ સાધવી શ્રાવક અને શ્રાવિકા તેજ તીર્થમાં ગણાય, બીજા નહિ. આ વાત કેમ સંભવે ?

ઉત્તર—આ વાક્ય વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિનાનું છે. પ્રથમ જૈનનો અર્થ જાણો કે "જયતીતિ જૈન" જે ઇંદ્રિયો પર જય મેળવે, ઇંદ્રિયોને જીતે અર્થાત્ કર્મરૂપી શત્રુઓને જીતે તે જીન અને તેજ પ્રમાણે પરાક્રમ કરનારા તે જૈન. તમે ઇંદ્રિયોને જીતો, કર્મરૂપી શત્રુઓ પર જીત મેળવો તો તમે પણ જૈનોજ છો. જૈનમાં એવો ભેદ ભાવ નથી કે બ્રાહ્મણ તરે ને ચાંડાળ ન તરે. ચાંડાળમાં તીર્થના ગુણો હોય તો તે પણ તરે. ગમે તે વ્યક્તીમાં તીર્થના ગુણો હોય તે મહાવીરની દ્રષ્ટિએ તો જૈનજ છે.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—અહીંયાં એક તર્ક ઉત્પન્ન થાય છે કે જ્યારે સંસારરૂપી સમુદ્ર તરવો તે નાવ વિના કેવી રીતે તરી શકાય ? માટે અહીંયા નાવની જરૂર પડશે ખરી, તો સંસારરૂપ સમુદ્રને તરવાને માટે નાવ કઇ બતાવો તેમ છો ?

ઉત્તર—ભાઇ! અમારા સૂત્રમાં બે પ્રકારની નાવ કહી છે. એક છિદ્રવાળી નાવ, અને બીજી છિદ્ર વિનાની નાવ. તેમાં જે છિદ્રવાળી નાવ સમુદ્રમાં પાર ગામી ન થાય, ને છિદ્ર વિનાની નાવ તે પાર પામે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સંસારરૂપ સમુદ્રને પાર પામવામાં વળી છિદ્રવાળી નાવ કઇ સમજવી?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અશુભ જોગ, જીવહિંસા, અસત્ય ભાષણ, અદત્ત, ચોરી, મૈથુન, અબ્રહ્મચર્ય, અને પરિગ્રહની તીવ્ર ઇચ્છા, તથા નિંદા, ઝેર, વેર, ઈર્ષા વીગેરે મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરનાર મનુષ્યના શરીરરૂપ નાવ તે છિદ્રરૂપ છે. એવા છિદ્રોવાળા નાવ પાર તો ન પામે, પણ નાવ તેનો ચલાવનાર નાવિક અને અંદર નાવમાં બેઠેલા ઉતારૂઓ સર્વ સમુદ્રના તળે જઈ બેસે, એમ સૂયગડાંગ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—સૂયગડાંગસૂત્ર નાવ વિષે શું જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો. સૂયગડાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ૩૧-૩૨મી ગાથામાં કહ્યું છે કે:—

जहा अस्साविणिं णावं, जाइ अंधो दुरुहिया
इच्छई पारमागंतुं, अंतराय विसीयई ॥ ३१ ॥

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठि अणारिया ;
संसार पार कंखी ते संसारं अणुपरियट्टंति त्तिबेमि ॥ ३२ ॥

અર્થ—જેમ છિદ્ર સહિત એવી નાવ, તેને વિષે જાતિ અંધ એટલે જન્માંધ પુરૂષ ચઢીને પાર પામવા વાંછે પરંતુ પાર પામે નહિ, કિંતુ અંતરાલે એટલે વચમાંહે જતે બુડી જાય ઇત્યર્થ:॥ ૩૧॥ હવે એ દૃષ્ટાંત દર્ષ્ટાંનીઓ સાથે મેળવે છે. જેમ સછિદ્ર નાવે ચડયો થકો અંધ પુરૂષ પાર પહોંચે નહિ તેની પેરે કોઇ એક શ્રમણ (સાધુ નામ ધરાવનારા) તે મિથ્યા દૃષ્ટિ એટલે જૈન પ્રણિત ધર્મ થકી વિપરીત દૃષ્ટિ તથા અનાચારી તે પોતાના દર્શનને અનુરાગે (અનેક પ્રકારના આશ્રવો સેવતા,) સંસારનો પાર પામવાને વાંછે છે. પરંતુ તે સંસાર માંહેજ જન્મ જરા મરણાદિ અનેક ગતિને વિષે કલેશ અનુભવતો અનંત કાળ સુધી તે પરિભ્રમણ કરે.

તે મોક્ષ સુખને તો પામેજ કયાંથી? એમ જ્ઞાની પુરૂષો કહી ગયા છે. આનો પરમાર્થ એ છે કે ધર્મરૂપી પાટીયાથી રહેલ શરીરરૂપ નાવ અને

ધર્મગુરૂ અથવા જીવરૂપી નાવડીઓ શાસ્ત્રમાં કહેલ છે; એટલે જે ધર્મ પાંચે ઇંદ્રિઓને વિષય કષાયાદિકે પોષણરૂપી છિદ્રોવડે શરીરરૂપી આશ્રવવાળી નાવમાં અજ્ઞાની-જાત્યાંધરૂપ નાવિક તથા જીવ અને તેના આશ્રિતે આશ્રવવાળી નાવમાં બેઠેલા, પાર પામવાના બદલે મધ્ય સમુદ્રરૂપ સંસારમાં તળે જઇને બેસવારૂપ અધોગતિમાં ગોથાં ખાય છે. પરંતુ ઇચ્છિત નગરરૂપ મોક્ષ નગરીને પ્રાપ્ત થતા નથી. અર્થાત્ આશ્રવરૂપ છિદ્રોમાંથી પાપ કર્મરૂપ જળનો પ્રવાહ આવવાથી-તેના ભારથી ઉપર કહેલી નૌકા અને તેમાં બેઠેલા તમામ મધ્ય સમુદ્રના તળાંને સ્વાધીન થાય છે. માટે તેવી નાવનો આશ્રય લેવો નહિ એમ શાસ્ત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૨ મું--શાસ્ત્રમાં કેવી નાવનો આશ્રય લેવા કહ્યું છે? અને કેવી નાવથી પાર પહોંચાય છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર--ઉત્તરાધ્યયનના ૨૩ મા અધ્યયનમાં આ પ્રકારની નાવ કહી છે તે સાંભળો—

ગાથા.

जाउ आसा वि णी नावा, नसापारस्स गामिणी ;
जानि रास्सावि णीनावा, साउपारस्स गामिणी ॥ ७१ ॥

અહિંયાં કેશી સ્વામીએ નાવ સંબંધી પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગૌત્તમ ગણધર કહે છે કે જે નાવ આશ્રવવાળી એટલે શ્રાવિણી (ગાબડાવાળી-છિદ્રવાળી) છે તે પાર પહોંચશે નહિ; પણ જે નાવ નિશ્રાવિણી (છિદ્ર રહિત) છે તે સમુદ્રને સામે તીર પહોંચી શકશે-એટલે આશ્રવરૂપ છિદ્ર રહિત નાવ પાર પહોંચી શકે.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—એવી કઇ નાવ કે જે નાવમાં બેસવાથી ઇચ્છિત સ્થાનકે—મોક્ષ નગરીએ સહીસલામતે પહોંચી શકાય? એવી નાવ કઇ? ને તેમાં બેસીને પાર પામનારા કોણ?

ઉત્તર—આજ અધ્યયનમાં કેશી સ્વામીએ ગૌત્તમ પ્રત્યે કહ્યું છે કે એવી નાવ કઇ કે જેમાં બેઠે પાર પામીએ એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગૌત્તમ ગણધરે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે-

ગાથા

सरिर माहुनाविति, जीवो वुच्चर नाविउ ;
संसारो अ नवोवुत्तो, जंवरंति महेसिणो ॥ ७२ ॥

શરીરરૂપી નાવ છે, જીવરૂપી નાવિક છે. જીવ તે નાવનો ખેલણહાર છે, અને સંસાર (ભવ-ભ્રમણ) રૂપ સમુદ્ર છે; એવા સંસાર સમુદ્રને મહર્ષિઓજ તરી શકે છે, અને તેવી નિરાશ્રવી નાવમાં બેઠેલા મહર્ષિઓના આશ્રતો પણ સંસાર સમુદ્રને પાર પામી મુક્તિપુરીએ દાખલ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—સંસાર સમુદ્ર તરવાને નાવનું સ્વરૂપ બરાબર બતાવ્યું પણ હજી તીર્થ સંબંધીની વાત અધર છે તો જ્યારે તમે તીર્થ માનવું કબુલ કરો છો તો તમારે એવું તીર્થનું કયું સ્થળ છે કે જેમાં ન્હાવાથી કર્મ મળનો ત્યાગ થાય આત્મા પવિત્ર થાય, એવું તીર્થ બતાવો.

ઉત્તર—સાંભળો, એવું તીર્થ બતાવીયે. જોકે પ્રથમ તીર્થ સંબંધી જૈન ધર્મના અને અન્ય ધર્મના પુષ્કળ દાખલા અપાઇ ગયા છે તોપણ વિશેષ જાણવાની ઇચ્છા જણાવવાથી જૈન ધર્મમાં તીર્થનું સ્વરૂપ કેવી રીતે કહ્યું છે તે જણાવીએ છીએ. જૈન ધર્મના શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રમાં ૧૨મા અધ્યયનમાં યક્ષસેવિતમાતંગમુનિ હરિકેશી અણગારને બ્રાહ્મણોએ તીર્થ સંબંધીની પુછા કરી છે અને તેનો ઉત્તર હરિકેશી મુનિએ બહુ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—બ્રાહ્મણોએ શું પૂછયું છે અને માતંગ ઋષિએ શો ઉત્તર આપ્યો છે તે પણ જણાવશો.

ઉત્તર—હરિકેશી મુનિ પ્રત્યે બ્રાહ્મણો પુછે છે કે-હે મુનિ?

के ते हरए केय ते संति तिथ्ये, कहं सिएहाओ तरयं जहांसि; ।
आइक्खणे संजय जक्खपूइया, इच्छामु नाओ भवओ सगासे ॥ ४५ ॥

હે યક્ષપૂજિત ઋષિ! કોણ ત્હમારે દ્રહ? કવણ તુમ્હારે પાપ દૂર કરવાનું તીર્થ. કિહાં ન્હાતાં-સ્નાન કરતાં કર્મરૂપ મેલ ટળે? કર્મરૂપી મેલ ટાળવાને આપ કેવી રીતે સ્નાન કરો છો? એ સર્વ આપની પાસેથી જાણવાને અમે ઇચ્છિએ છીએ. એ સાંભળીને માતંગમુનિ ઉત્તર આપે છે.

धम्मे हरए बंभे संति तित्थे, अणाविले अत्त पसन्न लेसे ;
जहिं सिएहाओ विमलो विसुद्धो, सुसीइं सुओ पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥

અહો બ્રાહ્મણો! અમ્હારે ધર્મરૂપ દ્રહ છે, એટલે અહિંસારૂપ દયા મૂલ વિનયમૂલ જે ધર્મ તે રૂપ દ્રહ છે. કર્મ મેલનો ત્યાગ કરવાને બ્રહ્મજ્ઞાન બ્રહ્મચર્ય શાંતિ તીર્થ છે, તે તીર્થ કેવું છે. તોકે-આત્માને સદા શાન્ત મિથ્યાત્વાદિક મેલ રહિત નિર્મળ કરનાર પ્રશસ્ત બત્રી—(તેજુ, પદ્મ,

શુક્લ) લેશ્યારૂપ જળે કરીને સહિત છે; તેમાં હું સ્નાન કરૂં છું અને મળ રહિત નિર્મળ, વિશુદ્ધ અને શિતલીભૂત થઇને સર્વ દોષને છાંડું છું.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—આવું જ્ઞાન કોણે બતાવ્યું છે? અને તેમાં ન્હાવાવાળા કોણ?

ઉત્તર—

एयं सिणाणं कुसलेहिं दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं ;
जहिं सिन्हाया विमला विशुद्धा, महारिसी उत्तमं ठाणं पत्ते त्तिबेमि ॥४७॥

એસ્નાન–પૂર્વોક્ત કર્મરજ વિનાશક સ્નાન, અહો બ્રાહ્મણો કુશલ પંડિતોએ જ્ઞાનીએ તત્ત્વજ્ઞ કેવલીએ શોધી કાઢયું છે, દીઠું છે, એ મ્હોટું સ્નાન–સર્વ સ્નાનમાં ઉત્તમ સ્નાન, ઋષીશ્વરોને મુનિઓને એ સ્નાન પ્રશસ્ત ભલું–પ્રશંસવા યોગ્ય, એવા સ્નાનને વિષે મહા મુનિઓ તેમાં સ્નાન કરીને નિર્મળ અને વિશુદ્ધ થયા છે અને ઉત્તમ સ્થાન (મુક્તિ) ને વિષે ગયા છે.

આ તીર્થ યાત્રા એવા પ્રકારની છે કે ગમે તે વ્યક્તિ તેનું સેવન કરે તો મોક્ષ ફળનેજ આપનાર છે. તે વિષે છેતાલીસમી ગાથાની ટીકામાં કહ્યું છે કે:—

यदुक्तं ब्रह्मचर्येण सत्येन, तपसा संयमेन च ;
मातङ्गर्षिर्गतः शुद्धिं, न शुद्धिं स्तीर्थयात्रया. ॥ १ ॥

બ્રહ્મચર્ય, સત્ય, તપસ્યા, અને સંયમ વડે, માતંગઋષિ–હરિકેશી અણગાર ઉત્તમ સ્નાન કરી કર્મ મળ રહિત નિર્મળ થઇ સિદ્ધ ગતિને પામ્યા માટે સર્વોત્તમ–શ્રેષ્ઠ તીર્થ યાત્રા અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજે બતાવેલા તેજ કર્મરૂપ મળને હણનાર–આત્માને નિર્મળ કરનાર છે. આ સિવાયના બીજા તીર્થ યાત્રા (દુનિઆએ માનેલ તે) આત્માની શુદ્ધિ કરનાર નથી એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—શિષ્ય–દિગંબર મતમાં તીર્થ વિષે કાંઇ કહ્યું છે કે કેમ? હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—દિગંબર મતનું "આદિપુરાણ" ૧૭૬૮ પૃષ્ઠનું સંવત ૧૯૭૩ ની સાલમાં છપાએલ છે, તેનાં પર્વ ૧લે–પૃષ્ઠ ૧૯ મે શ્લોક ૧૨૩ મે ત્રીજા પદમાં કહ્યું " સરિર દ્રચરિતં તીર્થં, જીનેંદ્ર દેવકા ચરિત્રહી તીર્થહૈ. પૃષ્ઠ ૩૯ મે–પર્વ " સંગ્ક ૩૯ મે–૫૮ ત્રીજે–કહ્યું છે કે–

मुक्त्युपायो भवेत्तीर्थं," संसारसे पार करनेवाले और मोक्ष के कारण सम्यग् दर्शन सम्यग् ज्ञान अने सम्यक् चारित्र तीर्थ कहलातेहे.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—શિષ્ય–અહો મહારાજ આપે તીર્થ સ્નાન વિષે પુષ્કળ વ્યાખ્યા જણાવી ઉપકાર કર્યો હવે કાંઇ આ વિષે જણાવવા જેવું હોય તોપણ જણાવશો.

ઉત્તર—ગુરૂ–અહો હે વત્સ ? તીર્થ વિષે એક અધ્યાત્મ કવિતા તને સંભળાવું તે સાંભળ. આત્મહિતોપદેશને વિષે અધ્યાત્મ ગીતામાં કહ્યું છે કે–

ચોપાઈ.

તીર્થ નાવાને ઇચ્છા કરે, કલેશ તણા કારણ નવી હરે;
ધર્મ તીર્થ શરીરમાં રહ્યો, સર્વ તીર્થથી અધીકો કહ્યો. ૧
તીર્થ તીર્થ શોધતો તું ફીરે, છતું તીર્થ હૃદયે નવી ધરે;
એ તીર્થ દેખાડશું જેહ, તે પણ આગળ ભણશું તેહ. ૨

દોહરા.

મુરખ પ્રાણી તે સહી, તીર્થ નાવા જાય;
ગંગા માતા કરીને પડે, ઉલટો દોષે ભરાય. ૩
તું તીરથ જાણે નહિ, કુ ગુરૂ તણે પ્રસંગ;
અંતરભાવ જાણે નહિ, બાહ્ય તીર્થ ભણે ગંગ. ૪
અંતરભાવ કહીશું હવે, તીરથની જે વાત;
ભાવ તીરથ જોતાં થકાં, ધર્મરૂચિ વિખ્યાત. ૫
કુગુરૂ કુદેવ કુસંગથી, ભવોભવ ભમીયા જેહ;
મિથ્યાત્વતણા જે તીર્થ છે, પાપતણા ઘર એહ. ૬
દેવ દેવી આરાધતાં, તીરથ કરતાં એહ;
હોમ વિધાન કરે ઘણાં, પાપ વધારણ તેહ. ૭
જીવ હિંસા તિહાં બહુ કરે, ચાહે સુખ અનંત;
જગત કરાવે જે વળી, તે સવિ નરક પડંત. ૮
જે તીરથ હિંસા ઘણી; ઉત્તમ તે ન કરંત;
જાણપણા વિણ જે કરે, ભવોભવ મરણ કરંત. ૯
એમ સંસાર વધારણા, પાપ તીર્થ કરે જેહ;
આત્મ તીર્થ જાણ્યા વિના, કર્મ ખપે નહિ તેહ. ૧૦

ચોપાઇ.

ચેતન સાંભળો તીર્થ વિચાર, આતમકું કહે ચેતન સાર;
બાહ્ય તીર્થ બહિરાતમ હોવે, બ્રહ્મરૂપક બહુ નહિ જોવે. ૧૧
બાહ્ય દ્રવ્ય તીર્થ જે કહ્યાં, તેહ તીર્થ સવિ એળે ગયાં;
મીથ્યા તીર્થ જે કહેવાય, ધર્મ તીર્થ વિના દુર્ગતિ જાય. ૧૨
જહાં આરંભ તે તીર્થ ઠરાવે, ષડ્ દર્શન પ્રભુ ચોઇ બતાવે;
હિંસા કરી જે તીર્થ ઠરાવે, હિંસ્યારંભીતે દુર્ગતી જાવે. ૧૩
દયા ધર્મ જીહાં તીર્થ કહીએ, તે તીર્થ કર્યે પાવન થઈએ;
જીવ દયા જિહાં ધર્મ વિચાર, એ તીર્થ સાચું અધિકાર. ૧૪
અંતર આતમ શુભ દ્રષ્ટી જોય, આતમ પરમાતમ સમ હોય;
આતમ તીર્થ શરીરમાં રહ્યો સર્વ તીર્થથી તે અધીકો કહ્યો. ૧૫
નિજ આતમ પ્રત્યે દૃખે તેહ, પરમાતમને ધ્યાવે એહ;
જાણ્યો નહિ જેણે નિજ આતમા, તેને ગંગાદિક તીરથ ગમ્યા. ૧૬
આતમ સમ ઉપરાંત તીર્થ, જળ નાહે હંસ્યા બહુ કીધ;
આતમ જ્ઞાને પવિત્ર જે કહે, પાપ મેલ છંડી ગહગહે. ૧૭

દોહરા.

જે તીર્થ હિંસા કહી, ચિત્ત ન ધરજો કોય;
જ્ઞાન થકી વિચારીને, તીરથ ફળ તવ હોય. ૧૮
એહ સ્વરૂપ જ્ઞાની કહ્યું, નિશ્ચે ને વ્યવહાર;
પરમાતમને ધ્યાવતાં, લહે પરમાતમ સાર. ૧૯

॥ ઇતિ તીર્થ વિચાર. ॥

પ્રશ્ન ૭૯ મું—જૈન લોકો ગંગા માતાને માનો છો કે નહિ?

ઉત્તર—અમો જૈની ગંગા માતાને માનીએ છીએ. જૈની-જૈન સાધુ જે પ્રમાણે ગંગા માતાને માને છે તે પ્રમાણે અન્યજનો માનતા હોય એમ જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—એમ કેમ બોલો છો? જૈન સિવાયનો ઘણો ભાગ ગંગા માતાને તીર્થરૂપે માનવાવાળા છે, છતાં તમે એમ કેમ કહો છો કે અમે જૈનજ માનીએ છીએ, ને બીજા તે પ્રમાણે નથી માનતા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—કારણ એ કે-માતા પ્રત્યે પૂત્રનો સંબંધ ભક્તિભાવનો છે. નહિ કે ધિંગામસ્તી કરવાનો, લાતપાટુ મારવાનો. ગંગા માતાને માનવાવાળા સુપુત્રતો તે કહીયે કે માતાનું રક્ષણ કરે, તેનું પ્રતિપાલન કરે.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ગંગામાતાને જૈનીઓ કેવા સ્વરૂપે માને છે તે કાંઇ અમે જાણતા નથી, તો તે ખુલ્લા શબ્દોથી જણાવશો કે જૈનીઓ ગંગામાતાને માને છે ખરા.

ઉત્તર—ગંગા માતાને જૈનના સાધુ માતા સમાન માને છે. માતાની પેઠે રક્ષણ કરે છે, પોતાના પગના તળાંનો જેમ માતાને સ્પર્શ ન થવા દે તેમ ગંગા માતાને પોતાના પગનો સ્પર્શ ન થવા દે. અર્થાત્ ગંગા સ્વરૂપી જળાશય નદી નાળાં પ્રમુખમાં નાઇલાજે પગ મૂકવો પડે. પગનાં તળાને ગંગા સ્વરૂપી જળનો સ્પર્શ થાય તો જૈનમુનિઓને પ્રાયશ્ચિત લેવું પડે, તેને માટે દીલગીરી જણાવવી પડે, માતાનો અપરાધ થયેલની માફી માગવી પડે વગેરે ગંગા માતાનું રક્ષણ કરવા રૂપ વ્રત જૈનના સાધુ જે પ્રમાણે પાળે છે તેવો એક પણ ગંગા માતાનો પુત્ર બતાવો? ગંગા માતા ગંગા માતા કહીને વૃથ્થા પોકારનાં પાડવાવાળાં તેમાં સ્નાન કરી પવિત્રતા માનવાવાળાં ઉલટા ધીંગામસ્તી કરી માતાને લાત પાટુ મારી માતા સાથે બથોડા ભરી અનેક પ્રકારે દુઃખ દેનારાં માતાના અપરાધી થયેલાં કેવી રીતે પવિત્ર થયાં ગણાશે? અર્થાત નહિજ ગણાય. પવિત્ર તો રક્ષણ કરે તેજ ગણાય; માટે ગંગા માતાનું રક્ષણ કરવાવાળા જૈનના સાધુ છે એમ ચોકસ માનો.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—અમારા શાસ્ત્રમાં તો ગંગાનું સ્નાન કરવાથી આત્મા શુદ્ધ અને પવિત્ર થાય છે. તો તમારે શુદ્ધ–પવિત્ર થવાને કોઈ બીજી ગંગા છે?

ઉત્તર—હાજી, સાંભળો–અમારી પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાની ગંગા. 'ગં' નામ જ્ઞાની–પરમબ્રહ્મ–અનંતજ્ઞાની–કેવળી ભગવંતનાં મુખમાંથી નિકળેલી 'ગા' નામ જ્ઞાન તે જ્ઞાનરૂપી ગંગા, એટલે અનંત જ્ઞાનીના મુખમાંથી નીકળેલી જ્ઞાનરૂપી ગંગામાં સ્નાન કરવાથી સદાય પવિત્ર અને શુદ્ધ થવાય છે તે ગંગામાં જૈનના સાધુ સ્નાન કરી સદાય શુદ્ધ ને પવિત્ર રહે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—અમારી તીર્થપણે મનાતી ગંગા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. તમારી ગંગા કયા હિમાલયમાંથી નીકળી?

ઉત્તર—ભાઈ અમારી ગંગા તો મહા હિમાલયમાંથી નીકળી છે. હિમ નામ શીતળતા–શાંત–ક્ષમા, તેનું આલય નામ ઘર એટલે શીતળતા–શાંતતા ક્ષમાનું ઘર અરિહંત ભગવાન છે. क्षमाशुरा अरिहंता અમારી જ્ઞાનગંગા તીર્થસ્વરૂપ હિમાલયના મુખમાંથી નીકળી છે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—તે ગંગા શા ઉપયોગમાં આવે છે?

ઉત્તર—શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત-સવાસો ગાથાનું સ્તવન છે તેની ત્રીજી ઢાળમાં-ગાથા ૨૯ મી તેમાં કહ્યું છે કે—

रागद्वेष मल गालवा, उपशम जल झीलो;
आतम परिणति आदरी, परपरिणति पीलो.
आतमतत्त्वविचारीए. ॥ २९ ॥

રાગદ્વેષરૂપ મેલ ગાળવાને માટે ઉપશમરૂપ જળમાં સ્નાન કરો તે ઉપશમ રસ આત્મજ્ઞાનથીજ પ્રાપ્ત થાય છે, તે માટે તત્ત્વ સંવેદને આત્મ પરિણતિ આદરીને પર પરિણતિ જે પુદ્ગલ તૃષ્ણા છે તે પર પરિણતિ ને પીલી નાખો-વિનાશ કરો.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—આવા પ્રકારનો એટલે અનંત જ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજાએ પ્રકાશેલા જ્ઞાનનો અપૂર્વ બોધરૂપી ગંગા જળમાં ન્હાઇને પ્રાણીઓ કેમ શુદ્ધ થતા નથી.

ઉત્તર—ભાઇ! ચેતનની પાસે સ્વભાવે હું અને મારાપણાની જડતા રહી છે. તેથી રાગદ્વેષરૂપી મલીનતા-મેલના પડળો વળી ગયાં છે. તે જ્ઞાનીઓનો ઉપદેશ સાંભળે તોપણ તે શુદ્ધ થઇ શકતો નથી. તે વિષે ઉપર કહેલા ગ્રંથમાં ૩૦ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-

हुं एहनो ए माहरो, ए हुं एणि बुद्धि;
चेतन जडता अनुभवे, न विमासो शुद्धि. आतम.

હું એમનો પુત્રાદિ છું, એ મ્હારા પિતાદિ છે, આ શરીર તેજ હું છું, ઇત્યાદિ મમત્વ બુદ્ધિએ આ ચેતન જડતાને અનુભવે છે. પણ નિર્મળ બુદ્ધિથી આત્મતત્ત્વની શુદ્ધિ વિમાસતો વિચારતો નથી. તે વિમાસવાની જરૂર છે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—આપ શૌચ વિષે શો અભિપ્રાય આપો છો?

ઉત્તર—શરીર સંબંધીના વ્યવહાર શૌચને માટે હાથ પગ કે શરીર સંબંધીનો કોઇ પણ અવયવ ખરડાણો હોય કે અશુદ્ધ થયેલો હોય તો ઉષ્ણ નિર્દોષ જળથી સાફ કરવાને શાસ્ત્રથી છૂટ છે; તેમજ વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરે કાંઇ પણ અશુદ્ધ કે અપવિત્ર થયું હોય કે કોઇ પ્રકારની અશુચીથી ખરડયું હોય સો તે પણ નિર્દોષ જળથી શુદ્ધ કરવાને શાસ્ત્રની છૂટ છે.

કારણ સિવાય દ્રવ્ય શૌચનો નિષેદ્ધ છે. વ્યવહાર શુદ્ધિ તે વ્યવહાર શૌચ છે. દ્રવ્ય શૌચ છે; તેથી કાંઇ આત્માની મલિનતા ટળતી નથી. આત્માની મલિનતા ટાળવાને માટે તો ભાવ શૌચની જરૂર છે. એક માણસ મરણ પથારીએ પડેલો હોય તેનું શરીર ખીછાનું અને વસ્ત્ર તદ્દન અપવિત્ર અને અશુદ્ધ હોય તોપણ તેના આત્માની પવિત્રતાને માટે તેનો અંત સમય સુધારવાને માટે દ્રવ્ય અશુચીની દરકાર નહિ કરતા તેને ભગવંતનું નામ યાદ કરવા સુચવીએ છીએ. તેના કર્ણપટ પર આપણે ભગવંતના નામના અવાજો માટે સ્વરે નાખીએ છીએ. તેમજ તેના આત્મ કલ્યાણને માટે ધર્મના શબ્દો પણ સુણાવીએ છીએ. ત્યાં કોઇ પ્રકારની દ્રવ્ય અશુચી અટકાયત કરતી નથી માટે આત્માને પવિત્ર કરવાને ભાવ શૌચ એજ ખરૂં શૌચ છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ભાવશૌચનું સ્વરૂપ શું ? તે જણાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો—"સદ્ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય" એ પુસ્તકમાં પાને ૬૯મે શૌચ વિષે કહ્યું છે કે:—

શૌચ એટલે-મન, વચન અને કાયાને પવિત્ર રાખવાં.

મનથી દુષ્ટ ચિંતન કરવું નહિ, વચનથી દુષ્ટ વચન નહિ બોલવું, અને શરીરથી દુષ્ટ કામ નહિ કરવું.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—કેટલાક શરીર શુદ્ધિ, શરીરની પવિત્રતાનેજ ધર્મ માને છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—તેના માટે પણ "સદ્ગુણ પ્રાપ્તિના ઉપાયમાં" પાને ૬૮મે જણાવે છે કે:—

દરેક ધર્મ કરણી કરતાં આપણાં હૃદયમાં વિશુદ્ધ ભાવ રાખવો.

ધર્મ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરિએ 'હૃદયની પવિત્રતા' નેજ ધર્મ તરીકે ગણી છે. તેમણે ધર્મનું આ પ્રમાણે લક્ષણ આપ્યું છે કે- पुष्टि शुद्धिमत् चित्तधर्मः અર્થાત્ પવિત્ર વિચારોના જોરથી મજબુત થયેલું અને પાપિષ્ટ વિચારો દૂર થવાથી વિશુદ્ધ બનેલું જે અંતઃકરણ તેજ ધર્મ છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—આત્માને ઉદ્ધાર થવાનો ખરો રસ્તો કયો ?

ઉત્તર—ઉપર કહેલાં પુસ્તકમાં પાને ૧૧૪મે કહ્યું છે કે:—

"મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત ભલે પણ દાનત બુરી."

એ કહેવત મુજબ આપણે વર્તન કરીએ, તો શી રીતે આપણે ઉદ્ધાર થાય? હૃદયની પવિત્રતા એજ આપણા ઉદયનું સાધન છે. અપવિ હૃદયવાળા બ્રાહ્મણ કરતાં પવિત્ર હૃદયવાળો જાતે ચાંડાળ હોય તોપણ ખરા માર્ગથી વધુ નજીક ગણાશે. મન શુદ્ધ હોય તો તેમાં સદ્ગુણોનં બીજ રોપાઇને ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે છે. (માટે મનની શુદ્ધિ કરવી મનને પવિત્ર રાખવું એજ આત્માનો ઉદ્ધાર થવાનો ખરો રસ્તો છે.)

પ્રશ્ન ૯૦ મું—જૈન ધર્મમાં હવન હોમ યજ્ઞ વિષે કાંઇ છે ખરૂં? અમારા શાસ્ત્રમાં હવન, હોમ, યજ્ઞ વગેરેથી આત્મા નિર્મળ અને પવિત્ર થાય છે. જેમ અગ્નિમાં સુવર્ણ મૂકવાથી સુવર્ણનો મેલ બળે છે તેમ યજ્ઞની અગ્નિથી કર્મ મેલ બળે છે. આ વિષે તમારૂં શું માનવું છે.

ઉત્તર—આ વિષે જૈન ધર્મના શ્રી સૂયગડાંગજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે કોઇ અન્ય દર્શનીઓ અગ્નીહોત્રીઓ એમ બોલે છે કે हुएण एगे पवयंति मोक्खं સુ૦ અ૦ ૭મું ગા૦ ૧૨મી પદ ૪થું કોઇ એક વળી હુતાશન એટલે અગ્નિના હોમ થકી મોક્ષ છે એમ પ્રરૂપે છે; જેમ સુવર્ણાદિકના મળને અગ્નિ બાળે છે તેમ આત્માના મળનો અગ્નિજ નાશ કરે છે.

આ પ્રમાણે બોલતા પ્રત્યે તેજ સૂત્ર ૭મા અધ્યયનની ૧૮મી ગાથામાં તે વિષે સારો ઉત્તર આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૯૧મું—શો ઉત્તર આપ્યો છે તે તો જણાવો?

ઉત્તર—સાંભળો-

हुतेणा जे सिद्धि मुदाहरंति, सायं च पायं अगणिं फुसंता ॥
एवं सिया सिद्धि हवेज्ज तम्हा, अगणिं फुसंता णकुंकमिणंवि ॥१८॥

અર્થ—હુતાશન્ જે અગ્નિ તે થકી જે મોક્ષ કહે છે એટલે સંધ્યા પ્રભાત અને મધ્યાહ્નને એમ ત્રિસંધ્યાએ અગ્નિને ફરસવે કરી ઘૃતાદિકે અગ્નિને વિષે હોમ કરવે કરી સિદ્ધિ છે એમ અગ્નિહોત્રી નામના દર્શનીઓ કહે છે. તેને પૂછીએ જે એમ કરવા થકી જો સિદ્ધિ થતી હોય તો અગ્નિના ફરસનાર કુકર્મી એવા લોહકાર અંગારદાહક કુંભકાર ભાડભૂંજા સોની પ્રમુખને પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થવી જોઇએ; કેમકે એ લોહકાર પ્રમુખતો સદા અગ્નિ તર્પણ કરતા થકાજ રહે છે. માટે (તમારા મતે) તે કુકર્મિઓ નજ જવા જોઇએ. યદ્યપિ તે દર્શનીઓ મંત્રનું કારણ દેખાડે તો તેને એમ કહેવું કે જે અત્યંત તમારા આજ્ઞાકારી હોય તે એવું તમારૂં જ કરૂં

પ્રમાણુ કરશે, પરંતુ અન્ય જનો એ વાત માને નહિ; જેમ તે ભસ્મ કરણે સરખા તો મંત્રે કરીશું વિશેષ છે.

પ્રશ્ન ૯૨મું—કોઇ એમ કહે કે યજ્ઞના હવનમાં જે વસ્તુ હોમ કરવામા આવે છે, એટલે અમારા શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે યજ્ઞમાં પશુ વગેરેનો અગ્નિહોત્ર મંત્રાદિકે કરવામાં આવે છે. તેણે કરી તેનાં કર્મોનો નાશ થવાથી તે મોક્ષને યા સ્વર્ગને પામે છે, એમ અમારા વેદવેત્તા પણ જણાવી ગયા છે.

ઉત્તર—આ વિષે દયાનંદજી પોતાના સત્યાર્થ પ્રકાશમાં જણાવી ગયા છે કે વેદમાં પશુ વધ યજ્ઞ છેજ નહિ, વગેરે ઘણું લખી ગયા છે.

બ્રહ્મનિષ્ટ સ્વામી શ્રી આત્માનંદજી-ભ્રમનાશક પરમાર્થ દર્શનમાં પાને ૧૯૪ મે કહી ગયા છે કે-"तीर्येषु पशु यज्ञेषु" જે મનુષ્ય તીર્થવા પશુ હિંસક યજ્ઞ કરે છે. તે नरा मूढ चेतसा તે મહા મૂર્ખ છે. (અર્થાત્ પશુ વધ યજ્ઞ કરનારની ચેતના મૂઢ બની ગઇ છે.)

હવે જ્યારે કોઇ એમ કહે છે કે-યજ્ઞમાં પશુ હોમ કરવાથી તે અમારા મંત્રના બળે મોક્ષ યા સ્વર્ગને પામે છે. આમ બોલનારાને પોતાને મોક્ષની કે સ્વર્ગની ઇચ્છા નથી કે શું? પોતાના કુટુંબીઓ સહચારિઓ અને આશ્રિતોને મોક્ષ યા સ્વર્ગ મોકલવાને કેમ પશ્ચાત્ રહેતા હશે? શું પશુ જેટલી દયા પોતાના કુટુંબાદિક ઉપર નથી? પોતાના યજેલા યજ્ઞ વડે પોતાના મંત્રના બળે પોતેજ મુક્તિ મેળવે તેમાં કોણ અટકાયત કરે છે? જો તમને અગ્નિમાં બળી મરવાથી થરથરાટ છૂટતો હોય તો પશુઓને માટે પણ એમજ સમજો. એ પણ આપણા જેવાં પ્રાણી છે માટે "आत्मवत् सर्व भूतेषु" આ વેદ વાક્યને આગળ કરી પોતાના બરાબર સર્વ પ્રાણીઓને માનો તેમાં મોક્ષને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—અમારા ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—બ્રહ્માએ સૃષ્ટિમાં પશુઓને યજ્ઞ માટે ઉત્પન્ન કર્યાં છે. જુઓ મનુસ્મૃતિ અધ્યાય ૫ મો શ્લોક ૩૯ મો.

यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयं भुवा;
यज्ञस्य भूत्यै सर्वस्य, तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥ ३९ ॥

બ્રહ્માએ પોતેજ યજ્ઞને માટે પશુઓને સરજ્યાં છે. અને તે યજ્ઞ સર્વ જગતની આબાદાની માટે છે; તેથી યજ્ઞમાં પ્રાણીનો જે વધ કરવામાં આવે છે તે વધ ગણાતો નથી.

ओषध्यः पशवो वृक्षा, स्तिर्यञ्चः पक्षिणस्तथा;
यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः, प्राप्नुवन्त्यु च्छ्रतीः पुनः ॥४०॥

સોમ વગેરે ઔષધિઓ, બકરાં વગેરે પશુઓ, ખેર વગેરે વૃક્ષો, તિર્યંચો તથા કપિંજલ વગેરે પક્ષીઓ યજ્ઞ માટે મરણ પામે છે, તો તેઓ બીજા જન્મમાં ઉત્તમ જાતિમાં જન્મે છે તથા સ્વર્ગમાં જાય છે.

આ પ્રમાણે અમારા ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—આપ ડાહ્યા અને શાણા હો તો આપ પોતેજ વિચાર કરો કે આવાં વાક્ય ધર્મ પુસ્તકમાં હોય ખરાં? અને આવાં વાક્યવાળાં ધર્મ પુસ્તક મનાય ખરાં? મુસલમાન ભાઇઓ જ્યારે એમ કહેશે કે અમારા કુરાન શરીફમાં કહ્યું છે કે-ખુદાએ પશુઓને મનુષ્યના ખોરાક માટે પેદા કર્યાં છે. આ વાક્યને તમે કેવું માનશો? ઉપરના વેદ વાક્યને આગળ કરી વેદમાં કહેલા દયા, દાન ને દમન અને કુરાનમાં કહેલા ખેર, મેર ને બંદગીનો વિચાર કરશો તો તમારાથી કોઇ પણ જીવનનો વિનાશ થાશે નહિં. " यज्ञार्थे करोति पापं, वज्र लेपो भविष्यति " આ વાક્ય ભૂલવું જોઈતું નથી.

યજ્ઞમાં કાંઇ પશુઓ પોતાની મેળે ઝંપાપાત ખાઇને પડતા નથી પણ બીચારા મોતના ભયથી ત્રાસ પામી કંપી ચાલે છે. તેના ઉપર અધર્મી લોકો મુખ, પગ બાંધીને બળાત્કારે શસ્ત્ર પ્રહારથી પ્રાણઘાત કરે છે, તેમાં તે વળી બન્નેમાંથી એકેની શુભ ગતિ કે સ્વર્ગ હોયજ કયાંથી? એક તરફથી યજ્ઞ સિવાય બીજું માંસ ખાવું નહિ અને બીજી તરફથી બ્રાહ્મણોને અમુક અમુક જાતિના માંસ ખાવાની છુટ આપે છે. તેને ધર્મ પુસ્તક માને કોણ? વળી યજ્ઞમાં પ્રાણીનો વધ કરવો, માંસ ખાવું અને સ્વર્ગ લેવું; તેવું બતાવનારા અને કર્મ કરનારાઓનેમાટે તો ધર્મશાસ્ત્ર નરક સિવાય બીજી ગતિ બતાવતાજ નથી એ વાત ચોકસ છે.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—કોઇ એમ કહે કે અમારા શાસ્ત્રમાં અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવામાં ધર્મ બતાવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ! તમે યજ્ઞનું સ્વરૂપ સમજો. યજ્ઞ બે પ્રકારના છે. એક દ્રવ્ય યજ્ઞ અને બીજો ભાવ યજ્ઞ. તેમાં જે દ્રવ્ય યજ્ઞ છે તે પાપ કર્મનાજ હેતુ છે એમ જૈન શાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્ર પુકારી રીતે જણાવે છે. જૈન ધર્મના ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૨૫માં અધ્યયનમાં ૩૦ની ગાથામાં કહ્યું છે કે:—

पशु घघा सव्वे वेया, जट्ठं च पावकम्मुणा ;
न तं तायंति दुस्सीलं, कम्माणि बलवंतिहं ॥ ३० ॥

(જ્યારે તમો કહો છો કે અમારા વેદ શાસ્ત્રમાં અશ્વમેધાદિ યજ્ઞ કરવા કહેલ છે.) તો જૈન શાસ્ત્ર એમ જણાવે છે કે—વેદ પશુ વધ કરી યજ્ઞ કરવાનું કહે છે પણ તે પાપના કારણરૂપ છે; તેઓ દુ:શીલનું (પાપ કર્મ કરનારનું) રક્ષણ કરી શકતા નથી (હીણાચારી પુરૂષને નર્કે પડતાં રોકી શકતા નથી) કારણકે કરેલાં કર્મ અતિ બળવાન છે, (અર્થાત્ કર્મથી બચાવનાર કોઇ નથી.) (ભાષાન્તર).

પ્રશ્ન ૯૫ મું—આ પ્રમાણે અમારૂં શાસ્ત્ર કાંઇ બતાવે છે?

ઉત્તર—હા, જી; સાંભળો:—ભારતના શાંતિ પર્વે કહ્યું છે કે:—

यदि प्राणि वधे धर्मो (यज्ञो) स्वर्गश्च खलु जायते,
संसार मोचकानां तु, कुतः स्वर्गो विध्यासते ॥ १ ॥

(પુરણ સાર)

જ્યારે પ્રાણીવધ યજ્ઞ કરવાથી ધર્મ થાય છે અને તે યજ્ઞના કરવાવાળા સ્વર્ગે જાય છે તો જે સંસાર થકી મુક્ત થયેલા તે કયા સ્વર્ગમાં જાય? પ્રાણી વધના કરવાવાળા જ્યારે સ્વર્ગે જાય ત્યારે પ્રાણી વધની હિંસાથી નિવૃત્ત થયેલા સ્વર્ગગામી ત્યાગીઓ વળી કયા સ્વર્ગે જાય? તો અહો બંધુઓ વિચાર કરો કે-

यूपं कृत्वा पशून् हंत्वा, कृत्वा रुधीर कर्दम्म ;
यद्येवं गम्यते स्वर्गो, नरके केन् गम्यते ॥ १ ॥

યજ્ઞને વિષે પશુ વધ કરનારા અને રૂધીરનો કર્દમ મચાવનારા એવા જ્યારે સ્વર્ગે જાશે ત્યારે નર્કે જવાવાળા કોણ ગોતવા? તે માટે શાસ્ત્ર કહે છે કે-

शोणितेनाद्रतं वस्त्रं, शोणिते नैव शुद्धति,
शोणिता द्रंतु यद्वस्त्रं, शुद्धं भवति वारिणा ॥ १ ॥

રૂધીરે ખરડાએલું વસ્ત્ર, રૂધીરના કુંડમાં ધોવાથી શુદ્ધ થાય નહિ. પરંતુ રૂધીરે ખરડાયેલું વસ્ત્ર તો જળ વડેજ પાણીમાં ધોવાથીજ શુદ્ધ થાય છે.

પૂર્વકૃત પાપ કર્મને ટાળવાને માટે મોટું અધર્મ મહા હિંસા કરી આત્માને શુદ્ધ કરવા પ્રરે તે કેવી રીતે શુદ્ધ થાય? અર્થાત્ કદી શુદ્ધ ન થાય પણ ઉલટો મહા મલીન થઈ અધોગતિને પામે છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—કેટલાક અધમ જાતિવાળા કોળી, નાળી, ભીલ, ઘેરી વાઘરી અને મલેચ્છ જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલા આપદ કાળમાં અથવા સ્વજન શરીરાદિક સુખ શાંતિને અર્થે ઘેટાં, બોકડા, પાડા વગેરેની માનતા માનનારા અને તેના હવન હોમના કરવાવાળા દેવ, દેવીના ઉપાસકો તથા તેના શાસ્ત્રના અધ્યાપકો તેમાં ભાગ લેનારા વગેરેની શી દશા થવાની?

ઉત્તર—એવા અધર્મના કરવાવાળા મહા અધર્મી લોકોને માટે તો નરક ગતિ સિવાય શાસ્ત્ર વિશેષ શું કહી શકે? તે વિષે શાસ્ત્ર પુકારી રીતે કહે છે કે:-

पशुना जे न हिंसति:, जे गृघा इव मानवा ;
ते मृता नरकं यांति, नृशंसा पापपोषका: ॥ १ ॥

જે હવન હોમ કે જીભાઇંદ્રિયના ગૃદ્ધિપણે પશુ વધાદિક કરવાવાળા એવા અધર્મી મનુષ્યો મરીને નરક ગતિને વિષેજ જાય છે, અને તેને પુષ્ટિના કરવાવાળા મદદગારો અધ્યાપકો પણ તેજ ગતિના સખાયા પાપના પોષક કરવાવાળા પણ તેજ ગતિના અધિકારી સમજવા.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પછી શું થવાનું?

ઉત્તર—અધર્મી જીવો નરકમાંથી નિકળીને મનુષ્ય યા તિર્યંચ ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય તોપણ નીચેના શ્લોક પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય. તે શ્લોક:-

स्वल्पायु विकला रोगी, विचक्षु बंधिर खलु:
वामन: पामन षंढो, जायते स भवे भवे ॥ १ ॥

અલ્પ આયુષ્ય પામે, વિકળ થાય, રોગી થાય, આંધળો થાય, (જન્માંધ થાય,) બ્હેરો (મુંગો બહેરો) થાય, ખજ થાય, વામન થાય, પામ-પત્ત-કોઢ વગેરે રોગીયો થાય, કોઢીયો થાય વગેરે નીચ ગતિમાં ભવો-ભવ અનેક પ્રકારનાં દુ:ખોને અધર્મી-હિંસક લોકો પામે છે.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—યાજ્ઞાદિ હવન હોમના કરવાવાળા દેવી દેવતાને નામે ઘેટાં, બોકડાના ભોગ આપે છે. તો શું તે માંસના ભોગી હશે? માંસના અર્થી હશે? દેવતા માંસ ખાતા હશે?

ઉત્તર—અરે, એ તો પોપજીની લીલા છે. માંસના અર્થી લોકોએજ એવું ધતીંગ ચલાવ્યું હોય એમ જણાય છે. દેવી દેવતાને આગળ કરી તેના નામે, તેના ઉપાસકો પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે, અને અનાથ પ્રાણીઓના પ્રાણ લૂંટે છે. મરવાના ભયથી બીચારાને કંપારી છૂટે અને મૃત્યુ

ચાલે ત્યારે તે અનાર્ય લોકો એમ જણાવે કે-જુઓ આના શરીરમાં માતાએ પ્રવેશ કર્યો છે, એમ કહી ભોળા લોકોને સમજાવે પણ પેલા બીચારા નિરપરાધી અનાથ જીવો પરવશ પડેલા સામા થઇ શકે નહિ તેવાઓના પ્રાણ ઉપર તરાપ મારનારા માંસ લોહીના લોલુપી, અમારી દેવી અમારી માતા આટલા જીવનો ભોગ માગે છે, તે પણ શક્તિહીનનેજ ગોતે છે. જો વાઘ, સિંહ કે ચિત્તા જેવાનો ભોગ માતાએ માગ્યો હોત તો માતાના ભક્તો માંસાહારીને ખબર પડત કે અમારી લીલા કેટલી આગળ વધે છે અને કેટલી વીશે સો થાય છે, તે વિષે શાસ્ત્રકારો ઘણું કહી ગયા છે પણ ભ્રમિતો પાસે કાંઇ કામ આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯મું—શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તે તો જણાવો?

ઉત્તર—અતિત્ય પુરાણમાં જે કહ્યું છે તે સાંભળો.

न सिंहो न च शार्दूलो, न व्याघ्र शरभो न च ;
अजापुत्रो बलिं दद्यात्, देवो दुर्बल घातकः. ॥ १ ॥

ઇતિ અતિત્ય પુરાણે. (પુરાણ સાર).

બલિદાનના દેવાવાળા (ઘરના ભુવાને ઘરના પાવળીયા), ને બલિદાનના લેવાવાળા દેવી દેવલાઓ, કેમ કોઇ સિંહ, વાઘ, સાવજ, દીપડા, ચિત્તા, શાર્દૂલ કે અષ્ટાપદનો ભોગ માગતા નથી? દેવો પણ બિચારા-ગરીબ, રાંક અને દુર્બલ એવા અજા પુત્ર-ઘેટાં, બોકડાની ઘાતનાજ ઇચ્છક થાય છે.

દોહરો.

હોમ હવનમાં હોય છે, નિર્બલ કેરી ઘાત ;
માગે નહિ કદી વાઘનો, ભોગ ભવાની માત.

બલિદાનના દેવાવાળા કંગાળ જીવોના ઘાતકી બને છે. પણ યાદ રાખજો કે એજ દશા પોતાની થવાની છે.

એક બકરાને પૂર્વ ભવનું જ્ઞાન થવાથી, તેણે જણાવ્યું કે:-

અમે મુસલમાન અરલકા, આપ કરત ઉપદેશ;
શિર કાટયાં સો કટાઉંગા, દેખો દાઢી કેશ. ॥ ૧ ॥

બસ, આ ધડો તમામ હિંસકોને લેવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે શાસ્ત્ર કાંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર—હા, જી, આ વિષે શિવપુરાણ એમ જણાવે છે?

कृतकर्म क्षयो नास्ति, कल्पकोटी शतैरपि ;

अवश्यमेव भुक्तव्यं, कृतकर्म शुभाशुभं. ॥ १ ॥

શુભ યા અશુભ પોતાનાં કરેલાં કર્મો જેવા પ્રકારે બાંધ્યા હોય તેવાજ પ્રકારે ભોગવ્યા વિના છૂટતાં નથી. કોટી કલ્પે બાંધેલાં કર્મો અવશ્ય મેવ, ભોગવવાં પડે છે. તેમાં જરા પણ શંકા કરવા જેવું નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—વેદાદિકમાં પશુવધ યજ્ઞ બતાવ્યો છે, અને પશુ-વધ યજ્ઞથી મહા કર્મ બંધ થાય છે. અને તે કર્મ અવશ્ય ભોગવવા પડે એમ પણ દરેક શાસ્ત્ર જણાવે છે તો અમારે શી રીતે કરવું?

ઉત્તર—તમે પૃછછા કરી, તે પ્રમાણે ભારતના શાંતિ પર્વમાં અર્જુને શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ પ્રત્યે પૂછયું છે. તેના ઉત્તરમાં શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે કહ્યું છે કે-શ્લોક:—

सर्वे वेदा नतः कुर्यात; सर्वे यज्ञा श्च भारतः ;

सर्वे तीर्था मिप्येकाश्च, य कुर्यात्प्राणिनां दया. ॥ १ ॥

હે ભારત ! હે અર્જુન ! જેમાં પશુ વધ-પ્રાણી જીવની હિંસા રહેલી હોય તેવા વેદ-શાસ્ત્ર, યજ્ઞ (હવન હોમ તીર્થ, અભિષેક (સ્નાન) વગેરે સર્વ કરવાં નહિ તો શું કરવું? તો કે-પ્રાણિ જીવની દયા કરવી. અને ધર્મ રાજા પ્રત્યે પણ શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે જે પ્રાણિવધ યજ્ઞ નહિ કરતાં, અહિંસાત્મક યજ્ઞ કરવા કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ધર્મ રાજા પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે યજ્ઞ વિષે શું કહ્યું છે તે શ્લોકથી જણાવશો?

ઉત્તર—યુધિષ્ટિર પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ કહેછે કે-શ્લોક-

मुवं माणिवधो यज्ञे, नास्ति यज्ञश्च हिंसक ;

सतो अहिंसात्मकार्य, सदा यज्ञो युधिष्टिरः ॥ १ ॥

હે યુધિષ્ટર ! જે દ્રવ્ય યજ્ઞ છે તે યજ્ઞને વિષે નિશ્ચે કરીને પ્રાણિનો વધ રહેલો છે, અને મારા કહેલા ભાવમાં યજ્ઞને વિષે હિંસાની નાસ્તિ છે તે માટે અહિંસાત્મક યજ્ઞ સદાય કરવો.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—અહિંસાત્મક યજ્ઞ કેવી રીતે થાય છે અને તેનું સ્વરૂપ કેવી રીતે છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો. અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞ કેવી રીતે કરવો ? એમ યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને પૂછતાં શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ અહિંસાત્મક ભાવ યજ્ઞનું સ્વરૂપ ધર્મરાજા પ્રત્યે જણાવે છે કેઃ—

इंद्रियाणि पिशुन कृत्वा वेदी कृत्वा तपोमई,
अहिंसा माहुतं कृत्वा, आत्म यज्ञं वदाम्यहं ॥ १ ॥

હે યુધિષ્ઠિર—સાંભળ. હું તને ભાવયજ્ઞનું સ્વરૂપ જણાવું. ઇંદ્રિયો-રૂપી પશુ કરવા, અને તપરૂપી વેદિકા કરવી, ને અહિંસારૂપ આહુતિ દેવી, આ રીતનો અહિંસાત્મક ભાવયજ્ઞ હું કહું છું.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અગ્નિહોત્ર કેવી રીતે કરવો ?

ઉત્તર—અગ્નિહોત્ર પણ એજ ઠેકાણે યજ્ઞની સાથે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજે જણાવ્યું છે કેઃ—શ્લોક

ध्यानाग्नो, जीव कुंडस्थे, दम मारूत दीपते;
असत्कर्म समीध क्षेपे, अग्निहोत्रं कुरुत्तमः ॥ २ ॥

જીવરૂપ કુંડને વિષે ધ્યાનરૂપી અગ્નિ, ઇંદ્રિયોના દમનરૂપ વાયરે કરી ધ્યાનરૂપી અગ્નિને દીપ્ત કરવો. અસત્કર્મરૂપ લાકડાં ઘૃતાદિક પ્રક્ષેપવાં–નાખવાં. આ પ્રકારનો અગ્નિહોત્ર ઉત્તમ ક્ષત્રી–તમે કરો.

આ પ્રમાણે ભારત માંહી શાંતિ પર્વના પહેલા પાયામાં કહેલ છે. (એમ પુરાણ સારમાં લખ્યું છે.)

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—યજ્ઞ વિષે જૈન શાસ્ત્ર શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉત્તરાધ્યયનના ૧૨મા અધ્યયનમાં બ્રાહ્મણોએ યક્ષ પૂજીત માતંગ મુનિ હરિકેશી અણગાર પ્રત્યે પૂછ્યું છે કેઃ—

कहं चरेभिक्खावुवयं जयामो, पावाई कम्माइं पणोल्लयामो,
अक्खा हिणो संजय जक्ख पूइया, कहं सुजट्टं कुसला वयंति ॥४०॥

હે સાધુ ? અમારે કેવી રીતે વર્તવું ? કેવી ક્રિયા કરવી ? અને પાપ કર્મથી કેવી રીતે દૂર રહેવું ? હે યક્ષ પૂજિત, જીતેન્દ્રિય સાધુ ? કેવે પ્રકારે કરેલા યજ્ઞને પંડિત પુરૂષો ઉત્તમ કહે છે ? આ પ્રકારે બ્રાહ્મણોએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હરિકેશી મુનિ કહે છે કે–

छज्जीवकाए असमारंभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा;
परिग्गहं इत्थिओ मान मायं, एयं परिन्नाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

सुसंवुडा पंचहिं संवरेहिं, इह जीवियं अणवकंखमाणा;
वोसट्ठ काया सुइचत्तदेहा, महाजयं जयइ जनसिट्ठं ॥ ४२ ॥

અહો બ્રાહ્મણો સાંભળો—છય, કાય, જીવની રક્ષા કરવી, મૃષાવાદ બોલવો નહિ, અદત્તાદાન લેવું નહિ; સ્ત્રી પરિગ્રહ, માન, માયાનો ત્યાગ કરવો અને ઇન્દ્રિયોને વશ રાખીને વર્તવું (૪૧) પાંચે આશ્રવ જેણે રૂંધ્યા છે. આ સંસારમાં જીવિતની યાચના પણ કરતો નથી, જેણે પોતાના દેહનો (મમત્વનો) ત્યાગ કરેલો છે, જે નિર્મળ વૃત્તિથી રહે છે, અને દેહને કોઇ અતિચારનો દોષ લાગવા દેતો નથી, એવો મુનિ (કર્મરૂપી) મહા યજ્ઞમાં વિજય મેળવે છે. (કોઈ પ્રતોમાં जन्नसंट्ठं) છે. એટલે એવા શ્રેષ્ઠ મુનિ, શ્રેષ્ઠ યજ્ઞના કરવાવાળા હોય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું— એ સાંભળીને બ્રાહ્મણો બોલ્યા કે-ગાથા-

के ते जोई केव ते जोईठाणं, का ते सुया किं च ते कारिसंगं,
ए हायते कयरा संति भिक्खू, कयरे ण होमेण हुणासि जोई ॥४३॥

હે સાધુ! તમારો અગ્નિ કેવો છે? તમારો અગ્નિ કુંડ કેવો છે! અગ્નિમાં ઘી હોમવાનો તમારો ચાટવો કેવો છે? તમારાં ઇન્ધન (છાણાં) કેવાં છે? આ સર્વ વસ્તુઓ વિના યજ્ઞ શી રીતે થઇ શકે? તમે અગ્નિમાં હોમ હવન શાનો કરો છો? આ પ્રકારે બ્રાહ્મણોએ મુનિ પ્રત્યે પ્રશ્ન કર્યું

ઉત્તર—મુનિ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે.-ગાથા-

तवो जोइ जीवो जोइठाणं, जोगासूया सरिरं कारिसंगं;
कम्मं पहा संजम जोगसंती, होमं हुणामिइ सिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥

તપ મારો અગ્નિ છે, જીવ અગ્નિ કુંડ છે. મન વચનનો શુદ્ધ વ્યાપાર (શુદ્ધ આચરણ) એ મારો ઘી હોમવાનો ચાટવો છે, શરીર ઇન્ધન રૂપ છે, અને કર્મ તેમાં બળે છે. સત્ દશ વિધે સંયમ યેગે અને શાન્તિ જેની પંડિત પુરૂષો સ્તુતિ કરી ગયા છે. તેનો હું હોમ હવન કરૂં છું.

આ પ્રમાણે જૈન ધર્મમાં યજ્ઞ, હવન, હોમ, વગેરે કરવાનું મૂળ પાઠથી જણાવ્યું અને તીર્થ સ્નાનાદિક વિષે પણ જૈન શાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્રના દાખલા દલીલોથી સારી રીતે પ્રથમ કહેવામાં આવી ગયું છે.

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—યજ્ઞ અને તીર્થ સ્નાન સંબંધીમાં જૈન શાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્રનો મુખ્ય હેતુ શું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તત્વજ્ઞાનની અપેક્ષાએ જ્ઞાની પુરૂષોની દ્રષ્ટિએ તો એકજ તત્ત્વ આવીને ઉભું રહે તેમાં કાંઇ ભેદ ભાવ હોતો નથી. તે નીચેના ન્યાયથી ખાત્રી થાશે. ઉપરના તમામ પ્રશ્નોનો સાર નીચેનાં ટુંક લખાણ પરથી જાણી લેશો. સત્યાર્થ સાગરમાં કહ્યું છે કેઃ—

" न मोक्षं भ्रमते तीर्थे, मोक्षं इंद्रिय निग्रहः "

તીર્થમાં ભમવાથી મોક્ષ નથી, પણ મોક્ષ તો ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં છે. એટલે ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી મોક્ષ મળે છે. વળી તેજ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કેઃ—

शील तीर्थ संयम यात्रा, शुभलेश्या जल न्हाय,
दया जग्न पूजा कही, जिनवर सूत्रा मांह ॥ १ ॥

શીલ બ્રહ્મચર્યરૂપી તીર્થ, સંયમરૂપ જાત્રા, શુભ લેસ્યારૂપી જળમાં સ્નાન કરવું, દયારૂપી જગ્ન અને પૂજા સૂત્રમાં તિર્થંકર મહારાજે કહેલ છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમાં પહેલા સંવર દ્વારમાં દયાનાં નામ કહ્યાં છે તેમાં બોલ ૨૯ મો વિસુદ્ધી વિશેષે શુદ્ધિ–બોલ ૪૭ મો જણ્ણો એટલે યજ્ઞ,–બોલ ૫૫ મો ચોક્ખા ચોખાઈ બોલ ૫૬ મો પવિત્તા પવિત્રતા–આ સર્વે દયાનાં નામ છે.

तस थावर सव्व भूय खेम करी एसा भगवती अहिंसा.

દયા–અહિંસા કેવી છે તો કે ત્રસ, સ્થાવર સર્વ પ્રાણી ભૂતની ક્ષેમની રક્ષાની કરનારી એવી અહિંસા ભગવતી તીર્થંકર મહારાજે કહી છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–અહિંસા એજ જગ્ન એજ તીર્થની પવિત્રતા વગેરે કહેલ છે.

અને ઇતિહાસ પુરાણમાં પણ એજ કહ્યું છે કેઃ—શ્લોક–

अहिंसा परमो धर्म स्तथाऽहिंसा परमो तपः;
अहिंसा परम ज्ञानं, अहिंसा परमं पदं ॥ १ ॥
अहिंसा परमं दानं, अहिंसा परमो दमः,
अहिंसा परमो यज्ञ, स्तथाऽहिंसा परमं पदं ॥ २ ॥

અહિંસા એજ પરમ ધર્મ છે, પરમ તપ છે, પરમ જ્ઞાન છે, પરમ પદ પણ અહિંસાજ છે. અહિંસા એજ પરમ દાન, પરમ દમ અને પરમ યજ્ઞ પણ અહિંસાજ છે, અહિંસાથીજ પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. (બ્રહ્મ

અહિંસામાંજ તમામ ધર્મનું સ્વરૂપ સમાયેલું છે.) માટે મહાભારતના અનુશાસન પર્વના ૧૧૬મા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે अभयं सर्व भूतेभ्यो અને મહાભારતનાં શાંતિ પર્વના ૧૯૦માં અધ્યાયમાં ભીષ્મે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે पवित्रं चदम: परम्; એટલે સર્વ પ્રાણિ ભૂત પર દયા રાખવી. સર્વને અભયદાન દેવું, અને ઇંદ્રિયોનું દમન કરવું એજ પરમ પવિત્રતા છે. (પ્રમાણ સહસ્રી શ્લોક ૧૬૩–૧૬૫માં)

ચાણક્ય નીતિ દર્પણમાં અધ્યાય ૧૭મે શ્લોક ૫૨મે કહ્યું છે કેઃ— ज्ञाने मुक्ति र्नतु मंडनेन. એટલે જ્ઞાનસે મુક્તિ હોતી હૈ, છાપા તિલકાદિ ભૂષણ સે નહીં. ॥

અધ્યાય ૮મે શ્લોક ૧૦મે કહ્યું છે કેઃ— न भावेन विना सिद्धि; स्तस्माद् भावोहि कारणम्. આત્માની શુદ્ધ ભાવના વિના આત્માની પવિત્રતા વિના સિદ્ધિ નથી. તેટલા માટે શુદ્ધ ભાવનાની જરૂર છે. શુદ્ધ ભાવના એજ આત્માની પવિત્રતા છે ને તેથીજ મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—શ્રી ઉત્તરાધ્યયનના ૧૨ માં અધ્યયનમાં યજ્ઞ વિષે કહેલી ૪૪ મી ગાથા–તથા તીર્થ સ્નાન વિષેની ૪૬ મી ગાથા સંબંધી હર્મન જેકોબી શું જણાવે છે.?

ઉત્તર–

"Penance is my fire; life my fireplace right exertion is my sacrificial ladle; the body the dried cowdung; Karman is my fuel; self control, right exertion and tranquility are the oblations, praised by the sages which I offer."

પ્રાયશ્ચિત મારી સગડી છે; જીંદગી મારી બળીદાનની જગ્યા છે; ખરો શ્રમ મારો બળીદાનનો કડછો છે; દેહ સુકાયેલ છાણું છે; કર્મ મારૂં બળતણ છે; પોતાના મનને પોતાના કાબુમાં રાખવો, ખરો શ્રમ અને શાંતિ તે એવા બળીદાનો છે કે જે ડાહ્યા પુરૂષોએ વખાણ્યા છે; આ બળીદાનો હું આપું છું.

"The law is my pond; celibacy my holy bathing place, which is not turbid and throughout is clear for the soul; there I make (or impurity)."

કાયદા કાનુન મારૂં તળાવ છે; બ્રહ્મચર્ય તે મારી પવિત્ર ન્હાવાની જગ્યા છે જેની અંદર મેલ નથી અને આત્માને માટે તમામ રીતે સ્વચ્છ છે,

આવી જગોએ હું ધર્મ ક્રિયા માટે પવિત્ર થાઉં છું, સ્વચ્છ, ચોકખો અને તદન શાંત થાઉં છું અને નીંદામાંથી એટલે મલીનતામાંથી મુક્ત થાઉં છું.

Quoted from Victor Hugo's "*Les Miserables*" Page 169. Extract from II the obedience of Martin Verga.

The Bernardines-Benedictines of this obedience fast all the year round, abstain from meat, fast in Lent and on many other days which are peculiar to them rise from their first sleep from one to three o'clock in the morning *to read their braviary and matins*, sleep in all seasons between serge sheets and on straw, make no use of the bath, never light a fire, scourge themselves every Friday, observe the rule of silence, *speak to each other only during the recreation* hours which are very brief, and wear drugget chemises for six months in the year from September 11th which is the Examination of the Holy Cross until Easter. These six months are a modification The rule says all year, but this drugget chemise in the intolerable the heat of summer, produced fever and nervous spasnes. The use of it had to be restored. Even with this palliation, when the nuns put on the chemise on the 14th September they suffer from fever; for three or four days. Obedience, poverty, chastity, preservance in their seclusion—these are their views which the rule greatly aggravates.

વીકટર હયુગો નામે પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ નવલકથાકારના "લામીઝરેબલ" નામે નવલકથાના "ઓબીડીઅન્સ ઓફ માર્ટીન વરગા" નામે વિષયનું પાને ૧૬૯ મે જે બીયાન કરેલ છે તેનું ટાંચણઃ—

"બરનારડાઇન્સ બેનેડીકટાઇન્સ" આ ફરમાનદારી મઠવાળા આખું વર્ષ લગભગ ઉપવાસ કરે છે, માંસાહારનો ત્યાગ કરે છે. "લેન્ટ" નામે પર્વમાં અને બીજા ઘણા દીવસો કે જે તેમની ગણતરીમાં હોય છે ત્યારે નીરાહારી રહે છે. પોતાની પહેલી નિદ્રામાંથી પ્રાતઃકાળે એકથી ત્રણ વાગતા સુધીમાં જાગ્રત થઇને નિત્ય નિયમનું વાચન કરે છે અને ઇશ્વર સ્તવનનાં પ્રભાતીયાં ઝીણાં સ્વરે લલકારે છે. બધી ઋતુઓમાં પરાળ ઉપર ગરમ કાપડની ચાદર નાંખી તેના વચ્ચે નિદ્રા લીએ છે. **સ્નાન કરતા નથી.** અગ્નિ સળગાવતા નથી. દર શુક્રવારે પોતાના શરીરને ચાબખાથી ફટકાવી કાઢે છે. મૌનવ્રત પાળે છે. અવકાશના સમય તે પણ ઘણા ટુંકા હોય છે ત્યારેજ એકબીજા વચ્ચે વાર્તાલાપ કરે છે; અને વર્ષમાં સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૧૪ મીથી ઉજવાતા પવિત્ર ક્રોસના ઉત્સવથી એપ્રીલ માસના

ઇસ્ટરના તહેવાર સુધી ગરમ જાડા ધાબળાનો ઝભ્ભો પહેરે છે. આમાં છ આસનો સંકોચ કરેલ છે. બાકી કાનુન આખાં વર્ષને માટે સુચવે છે. પરંતુ આ ગરમ જાડા ધાબળાનો ઝભ્ભો ગ્રીષ્મ ઋતુની ગરમીમાં અસહ્ય થઈ પડતો અને તાવ તથા જ્ઞાનતંતુના દર્દમાં પરીણમતો તેથી તેના ઉપયોગમાં ટુંકાણુ કરવી પડતી. આટલી ન્યુન્તા છતાં સાધવીઓને જ્યારે તે જાડો ઝભ્ભો તા. ૧૪ મીથી પહેરવો પડે છે ત્યારે ત્રણ ચાર દીવસ સુધી તેઓને તાવની બીમારી જણાય આવે છે. ફરમાવેલી આજ્ઞાનું પાલન કરવું, નિગ્રહ વૃત્તિ જાળવવી, શિયળ સાચવવું, એકાંતમાં રહેવાની વૃત્તિ તરફ તેમની લેન્ટ—આ તેમની વ્રતની બાધાઓ છે; તેથી ચુસ્તપણે વર્તવાને કાનુન વધારો કરે છે”

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા-ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૨ જો સમાપ્ત.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૩ જો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ભાગ ૩ જો.

પ્રશ્ન ૧ લું—કેટલાક કહે છે કે—વ્યાકરણ ભણ્યા વિના ભાષા જ્ઞાન થતું નથી. એટલે વ્યાકરણ ભણવાથીજ ભાષા જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે માટે વ્યાકરણ અવશ્ય ભણવું જોઇએ તેનું કેમ?

ઉત્તર—વ્યાકરણ ભણવાથી ભાષાજ્ઞાન એટલે શબ્દજ્ઞાન થાય ખરું પણ તેથી ભાષાની શુદ્ધિ થાય એમ જણાતું નથી; કારણકે ભાષાની શુદ્ધિ તો આત્માની શુદ્ધિ જેને હોય છે તેનેજ થાય છે.

વ્યાકરણના ભણવાવાળા તો દુનીઆમાં ઘણાય હોય છે; તેથી તે તમામ ભાષાની શુદ્ધિવાળા છે એમ કેમ કહેવાય? જૈનધર્મી, તથા અન્ય ધર્મી, મુસલમાન તથા ખ્રીસ્તિ વગેરે ઘણાઓ વ્યાકરણ શાસ્ત્રના પારગામી હોય છે તેથી શું થયું? અસત્યભાષી, માંસાહારી અને અન્યાયના કરવાવાળા શું તેઓ નથી હોતા? તો પછી તેવા અશુદ્ધ વર્તણુકવાળાની ભાષા શુદ્ધિ કેમ કહેવાય? શાસ્ત્રના ન્યાયથી તો જેને ભાષા સમિતિ હોય તેનેજ ભાષાની શુદ્ધિ હોય એમ જણાય છે. તેમાં વ્યાકરણની જરૂરીઆત જણાતી નથી. કર્કશ, કઠોર, સાવદ્ય, પરજીવને પીડા કે હિંસાકારી ઇત્યાદિ ભાષાના નહિ બોલનારને ભગવંતે ભાષા સમિતિવાળા કહ્યા છે માટે સત્ય અને સર્વ જીવને હિતકારી ભાષા બોલવી તે ભાષા શુદ્ધિ કહેવાય; તેમાં વ્યાકરણની, વિભક્તિની, તદ્ધિત કે સમાસ વગેરેની કેવી રીતે જરૂર પડે? અર્થાત નજ પડે.

પ્રશ્ન ૨ જું—કેટલાક વૈયાકરણી એમ બોલે છે કે—વ્યાકરણ નહિ ભણેલો તે અંધ, શબ્દકોષના જ્ઞાન વિનાનો તે બધિર (બહેરો) કાવ્ય (પીંગળ) જ્ઞાન વિનાનો પંગુ (પાંગળો—પગ વિનાનો) અને તર્કશાસ્ત્ર જ્ઞાન વિનાનો હોય તે મુંગો ગણાય છે. તે વિષેનો શ્લોક આ પ્રમાણે છે.

अव्याकृतिर्भवेदंधः, बधिरः कोश वर्जितः;
काव्यहीनो भवेत्पंगु, मूकस्तर्क विवर्जितः ॥ १ ॥

આ પ્રમાણે શ્લોક સહિત વૈયાકરણીઓ બોલે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વિધ વૈયાકરણીઓ પોતાના બનાવેલા ગ્રંથોમાં લખીને આગ્રહ કરી ગયા છે અને વ્યાકરણ નહિ ભણનારા સૈદ્ધાંતિકો પર પણ

એઅદબી ભાષાઓ વાપરી ગયા છે. પોતાનો વર્ગ વ્યાકરણ ભણેલો છે એમ જણાવવાને અને સૈદ્ધાંતિકોને હલકા પાડવાને એવા અભિમાની વાકયો ગ્રંથદ્વારા જોવામાં આવે છે કે તે વાંચવાથીજ ખાત્રી થઇ જાય છે કે–કેટલે દરજ્જે તેમની ભાષા સમિતિ સચવાણી હશે? અને વ્યાકરણના સણનારની ભાષા શુદ્ધિ કેવી છે તે પણ તરતજ જણાઇ આવશે.

જૈન અને જૈનેતરોના ગ્રંથો પર તથા કેટલાક લખાણો પરથી સૈદ્ધાંતિકો તેનું અનુકરણ લઇ સિદ્ધાંતનો અભ્યાસ બંધ પાડી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવવા લઇ મચ્યા હોય એમ જણાય છે. એટલે અમે પણ વ્યાકરણના ભણેલા છીએ એમ કહેવરાવવાને એ ઝુંડ ઉપાડયો છે. એમ "જૈન સમાચાર"–પુસ્તક ૨ જું–અંક ૨૯ મો–અમદાવાદ–સોમવાર તા. ૯ મી સપ્ટેમ્બર–૧૯૦૭–વીર સંવત્ ૨૪૩૩ ભાદ્રપદ શુદ ૨ ના પેપરમાં "મુનિરાજો સંસ્કૃતાદિનો અભ્યાસ કરી શકે કે?" એવા નામનો લેખ એક સૈદ્ધાંતિક મુનિના તરફથી મુકાયેલો છે તેમાં ઉપરનો શ્લોક વગેરે કેટલીક વ્યાખ્યા કરી સિદ્ધાંતના દાખલા આપી વ્યાકરણ ભણવાની આવશ્યકતા બતાવી છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—આગળના સાધુઓ વ્યાકરણના ભણેલા હતા એમ કોણ નાકબુલ કરે તેમ છે?

ઉત્તર—આગળના સૈદ્ધાંતિક મુનિઓ પંડિતના વર્ગમાં ગણાયેલા વ્યાકરણના ભણેલા હતા ખરા, પણ તે પ્રથમ પોતાનું–જૈન ધર્મનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવીને પછી વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવતા હતા. તેનું કારણ કે વ્યાકરણ જ્ઞાન અભિમાની હોવાથી જૈન ધર્મનું જ્ઞાન એટલે સ્વસમયનું જ્ઞાન પ્રથમ મેળવ્યા બાદ તે જ્ઞાન જો મેળવાય તોજ તે જીરવી શકાય એમ તેઓ માનતા હતા.

આજકાલના મુનિઓ દીક્ષા લીધી કે તરતજ તેવા તાજા શિષ્યોને સિદ્ધાંત શાસ્ત્ર કે થોકડા વગેરે જૈન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવ્યા વિના વ્યાકરણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે છે. હજી પોતાના ધર્મનું જ્ઞાન તો બીલકુલ હોયજ નહિ તે પહેલાં બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનના અભ્યાસમાં મચી રહેવાથી ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનના અજાણપણે લઇને ઘણાક અવળે રસ્તે ચઢી ગયેલા જોવામાં આવે છે. તેનું કારણકે ટીકા વગેરે અન્ય મતીઓનાં શાસ્ત્ર ઉપર તેમનું વધારે લક્ષ ખેંચાય છે, એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવાય છે. પોતાના ધર્મશાસ્ત્રની અપૂર્ણતાને લીધે અન્ય ધર્મિઓનાં શાસ્ત્રો વાંચવાથી પોતાના ધર્મની શ્રદ્ધા–આસ્તા ઘણીજ ઓછી રહે છે. ટીકા વગેરે વાંચવાથી

સિદ્ધાંતના વાક્યમાં ઘણા પ્રકારની શંકાઓ વેદીને છેવટે સિદ્ધાંત માગ પડી ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે; એવા કેટલાક દાખલા નજરે જોવામાં આવે છે ઉપરથી કેટલાક સૈદ્ધાંતિકો એવા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાથી પાછા રહે

પ્રશ્ન ૪ થું—સમ્યક્ જ્ઞાનના અજાણ એવા વ્યાકરણાદિ જ્ઞા મદે કોઇ એમ બોલે કે ઉપર કહેલો શ્લોક શું ખોટો હશે?

ઉત્તર—પૂર્વે જણાવેલો શ્લોક કોઇ વૈયાકરણી મતવાળાનો બનાવે જણાય છે. કારણ કે કોઇ જૈન સિદ્ધાંતમાં તેવી વાત છે નહિ કે—"વ્ય કરણ નહિ ભણેલો તે અંધ." એમ જો કહીએ તો વ્યાકરણના ભણે તમામ બ્રાહ્મણ વર્ગ, અન્ય આર્ય, અનાર્ય તથા તેમના સંસ્કૃત ભાષા વર્તતા જે શાસ્ત્ર વેદ પુરાણાદિ તે તમામ તમારા મતે દેખતા હોવા જોઈ અને તે તમામ શાસ્ત્ર પણ ભાષા શુદ્ધિવાળાંજ હોવાં જોઇએ.

પ્રશ્ન ૫મું--આ વિષે સૈદ્ધાંતિકોનું શું કહેવું છે?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિકોનું ઠીક કહેવું છે. જો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હોય તે પછી પીતાંબરી આત્મારામજીએ પોતાના બનાવેલા "અજ્ઞાન તિમર ભાસ્કર" પુસ્તક સંવત્ ૧૯૪૪માં છપાયેલ તેના પાને ૧૫૫મે પંક્તિ ૯મી-૧૦મી એ લખ્યું છે કે-વેદના બનાવવાવાળા અજ્ઞાની, નિર્દય, માંસાહારી ઇત્યાદિ વાક્યો લખ્યાં છે. તો વિચારો કે વેદના કર્તા શું સંસ્કૃત નહિ ભણ્યા હોય કે તેને એવા અઘટિત શબ્દો વાપરવા પડયા હશે?

વ્યાકરણ શાસ્ત્રના ભણેલા, દેખતા ને સત્ય ભાષી હોય તો તેઓનાં રચેલાં શાસ્ત્રોમાં પશુવધયજ્ઞ તથા બ્રાહ્મણોને માંસાહાર કરવો, ક્ષત્રીઓને યુદ્ધ, શિકાર, માંસાહાર વગેરે કરવાની છૂટ આપનાર તથા ધર્મ કે દેવ અર્થે પશુવધાદિ હિંસાઓ બતાવનાર વગેરે એવા એવા મહા અનર્થકારી કૃત્યો કેમ બતાવે? એવા મહા અનર્થકારી શાસ્ત્રના બાંધનાર વૈયાકરણી તેને તે દેખતા કહેવા કે આંધળા કહેવા તેતો જરા વિચાર કરો!

શબ્દકોષના જ્ઞાન વિનાનો બહેરો, કાવ્ય (પીંગલ) ના જ્ઞાન વિનાનો પગુ અને તર્કશાસ્ત્રના જ્ઞાન વિનાનો હોય તે મુંગો ગણાય. એમ કહેવે શું થયું? એવા શાસ્ત્રોમાં પત્ર અનર્થકારી બાબતો ઘણી હોય તેથી તે સત્ય ભાષી કેમ કહેવાય? જૈનશાસ્ત્રોમાં તો વ્યાકરણાદિ પૂર્વોક્ત હિંસાકારી શાસ્ત્રો ધિક્કારેલાં છે, અને તેવાં શાસ્ત્રોને નંદીજી વગેરે સૂત્રોમાં પાપશાસ્ત્ર કહેલાં છે. તો તેને બહુશ ભણાવવા કે તેની ભાષા શુદ્ધિ હોયજ કરવી!

જૈનશાસ્ત્ર અને અન્ય શાસ્ત્રમાં ઉપર કહેલાં તમારાં વાક્યોથી બીજુંજ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬ઠું—કોઇ કહે કે-અમારા વૈયાકરણ મતના કહેલા શ્લોકના અભિપ્રાયથી બીજા શાસ્ત્રો એથી બીજું શું કહેવા સમર્થ છે?

ઉત્તર—સાંભળો-જૈન શાસ્ત્રમાં તો ચોકખું કહ્યું છે કે-જ્ઞાન વિનાનો આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો. એમ મહા નિશીથ સૂત્ર જણાવે છે. તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

हतं ज्ञान क्रिया हीनं, हतं अन्नाण ओ क्रिया;
पासंतो पंगुलो दिठ्ठो, ध्यायमाणोय अंधलो ॥ १ ॥

અર્થ—જ્ઞાનવાન છે અને ક્રિયા નથી તથા ક્રિયાવાન છે અને જ્ઞાન નથી. એટલે જ્ઞાનવાન તે દેખતો છે, પણ ક્રિયા વિનાનો પાંગળો છે અને ક્રિયાવાન પગવાળો છે, પણ જ્ઞાન વિનાનો આંધળો છે. એટલે જ્ઞાન વિનાનો આંધળો અને ક્રિયા વિનાનો પાંગળો, એમ જૈનશાસ્ત્ર જણાવે છે.

જૈનશાસ્ત્રના ન્યાય જોતાં ભગવંતના ભાખેલા શ્રુત જ્ઞાન વડે ઇર્યા સમિતિ જોયા વિના ચાલનારો આંધળો કહેવાય અને નિર્ગ્રંથ પ્રવચન નહિ સાંભળનારો બહેરો ગણાય. સૂત્રમાં કહેલી સંયમાદિ ક્રિયા વિનાનો પંગુ (પાંગળા) અને નિર્વદ્ય ભાષા નહિ બોલનાર મુંગો ગણાય છે. એવો સિદ્ધાંતનો ન્યાય છે તે મૂકીને અવળે રસ્તે ચાલવું તે જૈનીનું અનુકરણ નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—શિષ્ય-ઉપરના અધિકારને લગતા શાસ્ત્રોક્ત કોઈ બીજા દાખલા છે? હોય તો બતાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો-"જૈનધર્મ પ્રકાશ" પ્રગટ કર્તા જૈનધર્મ પ્રસારક સભા-ભાવનગર-પુસ્તક ૨૬ મું-અંક ૫ મો-શ્રાવણ ૧૯૬૬ ના અંકમાં લખ્યું છે કે-

શ્રીમત્ ચિદાનંદજીકૃત-પ્રશ્નોત્તર રત્નમાળા. વિવેચન સમેત. (લેખક સન્મિત્ર કર્પૂરવિજયજી) એ નામના લેખમાં-પાને ૧૫૪ મે-પ્રશ્ન ૭૫ મે-કહ્યું છે કે-

જે નવિ સુણત સિદ્ધાંત વખાણ, બધિર પુરૂષ જગમેં તે જાણ.—

જે સર્વજ્ઞ-વીતરાગ પ્રણીત સિદ્ધાંત વચન કદાપિ સાંભળતોજ નથી, અથવા સાંભળ્યું તે નહિ સાંભળ્યા જેવું કરે છે. તે બધિર (બહેરો) જાણવો.

અસલની જુની-ગુજરાતી પાંચમી ચોપડીમાં-પાને ૧૦૫ મે
૪૪ મો-હિતનાં વચનો-

હરિગીત.

હિત કહ્યું સૂણે ન કંઇ તે, બધિર સરખો જાણવો;
થાય સ્વાધીન ક્રોધને તે, આંધળા સમ માનવો.
સારૂં જેહ બોલી ન જાણે, ગુંગ સરખો ધારવો;
સારૂં માઠું નહિ સમજતાને, પશુ સમજી કહાડવો.

પ્રશ્ન ૮ મું—કોઇ કહે છે, વ્યાકરણાદિશાસ્ત્ર ભણ્યા વિના ભા
શુદ્ધિ થાયજ નાહ તેનું કેમ?

ઉત્તર—એમ બોલતા પ્રત્યે કહેવું કે-તમારા કહેવા પ્રમાણે વ્ય
કરણાદિશાસ્ત્ર ભણ્યા વિના ભાષા શુદ્ધિ થાયજ નહિ તો પછી તેને આત્મ
કલ્યાણ કે મોક્ષ ફળ તો હોયજ ક્યાંથી? એ વાક્ય સૂત્ર સામી નજ
કર્યા વિનાનું જણાય છે. કેમકે ભગવંતે ઉત્તરાધ્યયનના ૨૪ માં અધ્યયનમાં
કહ્યું છે કે-પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ એ આઠનું જ્ઞાન થાય તોપણ
તેમાં ૧૨ અંગનું જ્ઞાન તેનો સમાવેશ થાય છે; એટલે આઠ પ્રવચન
માતામાં તમામ સિદ્ધાંત સમાય છે. અને એ આઠ પ્રવચન માતાને સાચે
મને સેવે છે-તેને આરાધે છે, તેને ઉતાવળી મોક્ષ ગતી મળે છે, એમ
તીર્થંકર મહારાજે કહ્યું છે. આનો પરમાર્થ એ છેકે -બીજાં શાસ્ત્રો પોતાનો
ધર્મ સચવાતાં ભણાય તો ભલે ભણવાં, નહિ તો પૂર્વોક્ત આઠ પ્રવચનને
આરાધવેજ બસ છે, તેજ મુક્તિપદને આપનાર છે.

આ ન્યાય વડે તમારાં કલ્પેલાં વ્યાકરણાદિશાસ્ત્રો નિરર્થક ઠર્યાં.

સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે સાધુ આર્યાને સામાયિક આદિ અગિયાર અંગ
ભણવાના અધિકાર ચલ્યા છે, પણ વ્યાકરણાદિક ભણવા ભણાવવાનું ચાલ્યું
નથી. તો પછી તે વ્યાકરણ, કે, શબ્દકોષ, કે, કાવ્ય (પીંગળ,) કે તર્ક
શાસ્ત્ર વગેરે ભણ્યા વિના તેઓની શબ્દ શુદ્ધિ કે ભાષા શુદ્ધ [illegible] [illegible]
થઇ હશે? તેઓ પ્રવચનના આરાધક થઇ ઉત્તમ ગતિને પામ્યાના
અધિકાર સૂત્રમાં પુષ્કળ ચાલ્યા છે. માટે શબ્દ શુદ્ધિ તો સમકિત ગુણના
આરાધકનેજ હોય છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—વૈયાકરણીય-એ વાત તો ઠીક છે, પણ [illegible]
તો એમ છે કે-વ્યાકરણાદિ ભણવાથી શુદ્ધ ઉચ્ચાર થાય [illegible]
[illegible] જ્ઞાન વિના અર્થના અનર્થ થઇ જાય એ ભણતા જોય છે. વગેરે [illegible]
કેટલાનું બેહદું થાય છે તે કેમ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-જૈન સિદ્ધાંતનો અર્થ વૈયાકરણીયજ કરી શકે એમ કદી બનવા સંભવ નથી. છતાં કોઇ એવું અભિમાન ધરાવતું હોય કે ગમે તેવો જૈન સિદ્ધાંતનો પાઠ હોય તેનો વ્યાકરણ ભણેલો યથાર્થ અર્થ કરી શકે. તેના માટે એટલુંજ કહેવાનું છે કે-જૈન સિદ્ધાંતના અજાણ, એવા પંકાતા વિદ્વાન સંસ્કૃતના પારગામી પાસે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવી જોશો; તો તરતજ માલૂમ પડશે કે તે કેવી રીતે અર્થ કરી શકે છે?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—એવાં બે પદ કયાં અને કયા સૂત્રનાં છે કે વૈયાકરણીય તેનો અર્થ ન કરી શકે?

ઉત્તર—પ્રશ્નકારને ઉપરના લખાણ ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખવાનું છે કે, અહિંયાં જૈનશાસ્ત્રના જાણ એવા વૈયાકરણીયને માટે એ સવાલ નથી, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રના અજાણ એવા વૈયાકરણીયને માટે નીચેનાં બે પદનો અર્થ કરાવવાનો છે. તે પદ એ છે કે-દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૯ મા અધ્યયનના ૩ જા ઉદ્દેશાની ૧૧ મી ગાથાના પહેલાજ બે પદ કે—

गुणेहिं साहू अगुणेहिं साहू, गिन्हाहि साहू गुणमुच्च साहू ;

બસ, આ બે પદનો અર્થ વૈયાકરણીયો કરી શકે તો એવું પરિમાણ બંધાય કે જૈન સૂત્રોના અર્થ વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનવાળા યથાર્થ કરી શકે છે.

આ વિષે આ એકજ દાખલો છે એમ માનવાનું નથી પણ આવા અનેક પાઠ રહ્યા છે કે જૈન સૂત્રોના જાણ અને વ્યાકરણના ભણેલાને પણ ગોથાં ખાવાનો વખત આવે છે.

ઉપરનાં બે પદનો અર્થ ટીકાવાળા તથા ભાષ્યવાળા પણ જેવો જોઇએ તેવો કરી શકયા નથી. તો પછી જૈનશાસ્ત્રના અજાણ એવા વૈયાકરણીયોને માટે તો કહેવાનુંજ શું?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—કોઇ એમ કહે કે એવું જૈનશાસ્ત્રનું કેવું અઘરૂં જ્ઞાન હશે કે વૈયાકરણીયો પણ તેનો અર્થ ન કરી શકે?

ઉત્તર—"જૈન ધર્મપ્રકાશ" પુસ્તક ૧૫ મું અંક ૩ જે મિતિ ૧૯૫૫ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૫ પૃ૯ ૪૧ મધ્યે.

પન્યાસજી ગંભીરવિજયજીએ પ્રોફેસર જેકોબીના જવાબમાં લખેલ છે કે—

પ્રથમ તો જૈનશાસ્ત્રનો અર્થ ગુરૂગમ્યને આધીન રહેલ છે તેથી સ્વતંત્રપણે એકલા ન્યાય કે વ્યાકરણના બળથી યથાર્થ કોઇથી બની શકતો નથી એજ.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—આ વિષે દિગંબર મત કાંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો. દિગંબરી ધર્મદાસજી કૃત "સમ્યક્
દીપિકા" નામનો ગ્રંથ સંવત ૧૯૪૮ માં છપાયો છે તેમાં પાને ૬
કહ્યું છે કે—

સ્વાનુભવ જ્ઞાનમયિ કોહુ ગુરૂ હૈ સો ન્યાય, વ્યાકરણ, કોશ, અ
કાર, કાવ્ય, છંદાદિક યુક્ત હૈ, સોભી સંસાર સાગર સૈં પાર ઉતાર
હૈ. બહુરિ કોહુ ગુરૂ હૈ સો સ્વસમ્યક્ જ્ઞાનાનુભવ હૈ, પરંતુ ન્યાય વ્યાક
કોશ અલંકાર કાવ્ય છંદાદિક રહિત હૈ, સોભી સંસાર સાગર સૈં
ઉતાર દેતા હૈ. ઇતિ.

જૈનશાસ્ત્રના રહસ્યની વાત તો ગુરૂ પરંપરાએ ભણનારા
વ્યાકરણના ભણેલા સચોટ કરી શકે છે. જૈનસિદ્ધાંતના રહસ્યને નહિ જા
નારા વૈયાકરણીયો ઘણાએ અર્થના અનર્થ કરી ધર્મને હાની પહોંચાડે છે
એવા કેટલાક દાખલા બની ગયેલા અને હજી પણ બનતા નજરેજ દે
છે. માટે તમારૂં લખાણ યા બોલવું પ્રમાણભૂત નથી.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—વ્યાકરણાદિ ભણવાથી શુદ્ધ ઉપદેશ દઇ શકાય એમ
કેટલાકનું માનવું છે તે કેમ?

ઉત્તર—શુદ્ધ ઉપદેશને માટે જો કોઇ વ્યાકરણાદિકની આવશ્યક્તા
જણાવતું હોય તો વ્યાકરણાદિના ભણવાવાળા કેટલાએકને સૂત્રની શ્રદ્ધા
હોનીજ નથી તો પછી તે શુદ્ધ ઉપદેશ કયાંથી કરી શકે? શુદ્ધ ઉપદેશના
કરવાવાળા તો શ્રી સૂયગડાંગજી સૂત્રમાં નીચેના ગુણવાળાને કહ્યા છે.
સાંભળો—ગાથા.

आयगुत्ते सया दंते, छिन्न सोए अणासवे ;
जे धम्मं सुद्ध मक्खाति, पडिपुन्न मणालिसं ॥ २४ ॥

સુ૦ સુ૦ ૧ લો અ. ૧૧ મું ગાથા ૨૪ ની.

અસ્યાર્થ—શુભ આત્મા મનને વિષયોથી રોકનારા, પાંચ ઇંદ્રિયોને
દમનારા, છેદ્યા છે શ્રોત-પાપ આવવાનાં દ્વાર જેણે અનાશ્રવી એવા
સંવરના ધરનાર પુરૂષ શુદ્ધ ધર્મ આખ્યાતી-કહી શકે છે. અદ્વિતીય
સર્વદૃષ્ટ યથાર્થ અલંકાર અનુત્તમ-એવા ગુણવાળા પુરૂષ શુદ્ધ ઉપદેશ
દઇ શકે છે.

ઉપર્યુક્ત ઉપદેશક ગુણવાળાને શુદ્ધ બાણી-શુદ્ધ ધર્મ કહેનારા કહ્યા
છે. પરંતુ વ્યાકરણાદિના ભણવાવાળાને સત્યવક્તા-સત્યવાદી કહ્યા નથી.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—વૈયાકરણીય-શ્રી ઠાણાયંગજી સૂત્ર ઠાણે ૭ મે તથા અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં મુનિને સંસ્કૃત ભાષા ભણવી પ્રશસ્ત કહી છે તે કેમ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-મુનિને ભણવા માટે-સંસ્કૃત ભણવાને પ્રશસ્ત કહેલ નથી. પણ તે ઠેકાણે સાત સ્વરના અધિકારમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષાના શ્લોક ગાતાં-તેનો સ્વર ઉચ્ચારતાં સાંભળનારને પ્રિયકારી લાગવાથી સ્વર મંડલમાં તે બે ભાષા ભગવંતે પ્રશસ્ત એટલે ભલી કહી છે. જેમ કોઈ મધુર સ્વરવાળો વસંતતિલકામાં ભક્તામર સ્તોત્ર સંસ્કૃત ભાષાનું કે પ્રાકૃત ભાષાનું (ગુજરાતી ભાષાનું) યા (દેશી ભાષાનું) ગાતો હોય ત્યારે સાંભળનારને અત્યંત પ્રિયકારક થઈ પડે છે. તેમ સ્વર મંડળમાં તે બે ભાષા પ્રિય લાગવાથી પ્રશસ્ત કહેલ છે. તેને અવળા અર્થમાં દોરી મુનિને તે બે ભાષા ભણાવી પ્રશસ્ત કહેલ છે એમ ઠોકી બેસાડવું તેજ વૈયાકરણીયોના અવળા અર્થ કરવાની સહી નાણી છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—વૈયાકરણીય-ઉપરોક્ત પેપરમાં (પહેલા સવાલમાં) જે જે ગાથા અને અર્થ લખ્યો છે તે શું ખોટો છે?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-ગાથા ખરી છે, પણ અર્થમાં તફાવત છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—વૈયાકરણીય-શો તફાવત છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-સાંભળો-ગાથા ને અર્થ બન્ને. ગાથા-

संक्कया पायया चेव, भणिईओ होंति दोणि वा ;
सरमंडलंमि गिज्जंते, पसत्थासि भ सिआ. ॥ १ ॥

એ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર-બાબુવાળા છાપેલ પાને ૩૧૭મે લખેલ છે. તેની ભાષા પાને ૩૨૦મે નીચે પ્રમાણે છે.

સંઠણયા શ્લોક એક સંસ્કૃત, બીજા પ્રાકૃત એ ભણતાં કહેતાં-ભાષા શ્રી તીર્થંકર ગણધરે કહી, સ્વર મંડળ કહેતાં-પડ્જાદિક સ્વર સમૂહે ગાઇ, તાનને વિષે પસત્થા ભણી શ્રી મહાઋષિએ ભાખી.

અહિં મુનિને ઉપરની બે ભાષા ભણવી પ્રશસ્ત કહી છે એવો અધિકાર નથી, પરંતુ સાત સ્વરના અનેક ભેદ બતાવ્યા છે, તેમાં તીર્થંકર ગણધરે (એવા મહાઋષિએ) સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા સ્વર સમૂહે ગીત (ગાયા) તાનને વિષે પ્રશસ્ત ભણી કહી છે.

પૂર્વે કહેલો જે તમારો અર્થ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ભાષા સ્વર મંડળે ભાષી ભણી, મહા ઋષિને માટે એમ ભગવાને ભાંખ્યું.

એ અર્થ ઉપરની મૂળ પાઠની કહેલી ભાષાના અર્થ પ્રમાણે મળ નથી. એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે એ અર્થ પોતાને ગમતો મરડીને કર્યો

વળી તમારા લખવા પ્રમાણે મહાઋષિને માટે સંસ્કૃત ભણવ ભગવાને ભાખ્યું હોય તો આજકાલના ભણનારા મહાઋષિની ઉપમા લાયક છે કે નહિ તે જરા વિચારવા જેવું છે. મહાઋષિની ઉપમા તે સિદ્ધાંતમાં તીર્થંકર-ગણધર જેવા ગુણવાળા મુનિઓને દેવામાં આવેલ તેટલે દરજ્જે આજકાલના મુનિઓને ગણી અથવા મૂળ ગાથાનો અવળો અર્થ કરી આશ્રવના સેવનાર બ્રાહ્મણો પાસે ભણી બ્રાહ્મણીયું જ્ઞાન મેળવવ ભગવંતનો એ ઉપદેશ નથી.

શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં વ્યાકરણશાસ્ત્રને મિથ્યા શ્રુત કહેલ છે. તથ સ્વરશાસ્ત્રને પણ પાપશાસ્ત્ર કહ્યાં છે. તો એવાં શાસ્ત્ર ભણવાની આજ્ઞા ભગવાન કેમ આપે ? તે પણ વિચાર કરવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—વૈયાકરણીય-શ્રી ઉવવાઇ સૂત્રમાં સાધુ સર્વ ભાષાના જાણ કહ્યા છે તે પાઠ 'सव्व भासाणु गामिणो' તે કેમ ?

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-એ તદ્દન અવળો અર્થ કર્યો છે. ઉવવાઇ સૂત્રમાં તે પાઠ સાધુના અધિકારમાં નથી. પણ ગણધરાદિકના અધિકારે કહ્યું છે કે-

दुवालसंगिणो समत्त गणिपिंडगधरा, सव्वक्खर सण्णिवाइणो, सव्व भासाणुगामिणो, अजिणा जिणसंकासा, जिणो इव अवितह वागरेमाणा, संजमेन तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरंति.

આ તમામ શબ્દ ગણધરને ઉદ્દેશીને છે, તેમજ વળી ભગવંતના ઉપદેશ વખતે તે વાત કહી છે તે પાઠ—

सव्वक्खर संणिवाईयाए पुणरत्ताए सव्व भासाणुगामिणीए सरस्सई जोयण णीहारिणा सरिणं अद्धमागहाए भासाए भासंति अरिहा धम्मं परिकहेइ.

અક્ષરાર્થ—સર્વ અક્ષરની સંધિ યથાયોગ્ય મેળવીને, સંપૂર્ણ વાને કરીને, સર્વ ભાષાને મળતી, ઘણી મીઠી એવી વાણીએ યોજન પ્રમાણે સંભળાય એવે સ્વરે, અર્ધ માગધી ભાષાએ પરમેશ્વરે ધર્મકથા કહી

એમાં સાધુ સર્વ ભાષાના જાણ કહ્યાનો સંબંધ બીલકુલ જેમ ન આ ઉપરથી વ્યાકરણના જાણ કેવા અર્થ કરે છે તે જણાઇ આવ

પ્રશ્ન ૧૮ મું—શિષ્ય-કેટલાક વ્યાકરણાદિ ભણવા માટે પ્રમાણ વધા પ્રશ્ન વ્યાકરણનો દાખલો આપે છે તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—સંસ્કૃતાદિ ભણવાં વિષે જે વ્યાકરણને લગતા પાઠના દાખલા પંન્નવણાના તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણના આપવામાં આવે છે તેથી સાધુને અવશ્ય વ્યાકરણ ભણવુંજ જોઇએ એવો નિશ્ચય થતો નથી. એ તો લૌકિક શાસ્ત્રના વરતારાની શબ્દશુદ્ધિની વ્યાખ્યા કરી છે. એટલે એકવચન દ્વિવચનાદિ શબ્દજ્ઞાન બતાવવા માટે છે, અને તે પ્રમાણે બોલવાથી શબ્દશુદ્ધિ ઉચ્ચારણ જ્ઞાન થયું એમ કહી શકાય, પણ તેથી ભાષા શુદ્ધિ થઇ એમ કહી શકાય નહિ. સત્ય ભાષણ વિના ભાષા શુદ્ધિ થતી નથી. વ્યાકરણના ભણવાવાળા અને તેને લગતા તમામ શાસ્ત્રના પારગામી તેમજ સ્વરસંધિ આદિ વિભક્તિ સહિત શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા શું અસત્ય ભાષી નથી હોતા? અર્થાત્ ઘણાએ જોવામાં આવે છે.

વ્યાકરણના નહિ ભણેલા તત્ત્વજ્ઞાની ભાષાસમિતિવાળા શુદ્ધ ઉચ્ચારના કરવાવાળા સત્યભાષી શું નથી હોતા? અર્થાત્ તે પણ ઘણાએ જોવામાં આવે છે. તો પછી આત્મશુદ્ધિ કે સત્ય ભાષા બોલવામાં વ્યાકરણાદિની શી જરૂર રહી?

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઇ એમ કહે કે-વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવ્યા વિના મગજ શક્તિ ખીલતી નથી, અને મગજ શક્તિ વિના ધર્મ સંબંધી કાર્ય બની શકતાં નથી; માટે સંસ્કૃતાદિ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—"સદ્ગુણ પ્રાપ્તિનો ઉપાય" તેના પાને ૭૨મે કહ્યું છે કે—ધર્મ સંબંધી સમ્યક્જ્ઞાન કંઇ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃત ભાષા જાણવાથી અથવા વ્યાકરણ કોષ કે ન્યાય ભણી જવાથી આવી શકતું નથી. ભાષા જ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન એ બે જૂદીજ વાતો છે. ઘણાએ વિદ્વાનો સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-યાવની આદિ ભાષાઓ જાણે છે, પણ તત્ત્વથી તદ્દન અજાણ્યા હોય છે, અને માતૃ ભાષા પણ શુદ્ધ બોલી ન જાણનારમાં કોઇ વખત તત્ત્વજ્ઞાનનો ભંડાર જોવામાં આવે છે. ભાષાજ્ઞાન કે ગોખણીયા સૂત્રજ્ઞાનવાળા ઘણાએ વિદ્વાનોએ ધર્મને નામે હિંસા ઉપદેશી છે. અને અભણ દેખાતા ઘણાએ 'પરમ હંસો' એ (એટલે પવિત્ર આત્મજ્ઞાનીઓએ) ઉચ્ચતમ પ્રકારની દયાનો પ્રચાર કર્યો છે. માટે મગજ શક્તિ કરતા હૃદય શક્તિ ધર્મમાં પહેલા નંબરની જરૂરીઆત ધરાવનારી ચીજ છે.

બસ, તત્ત્વજ્ઞાન અને ભાષા શુદ્ધિને માટે હૃદય શક્તિનીજ જરૂર છે. તેમાં વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર કે તર્કશાસ્ત્રાદિકની આવશ્યક્તા નથી એમ ઉપરના લખાણથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—કોઇ કહે કે એ વાત બધી ઠીક છે, પણ પૂર્વાચા વ્યાકરણાદિ તમામ શાસ્ત્રના પારગામી બહુધાએ હતા તો પછી આપણ ભણવામાં શું હરકત છે?

ઉત્તર—પૂર્વાચાર્યોનું સંસ્કૃત જ્ઞાન હતું તેના કારણો જુદાં હતાં તે આગળ જાણવામાં આવશે. અત્યારે આપણી માતૃભાષા તો સૂત્ર જ્ઞાન છે તેને બાજુપર રાખી જૈન મુનિઓને માટે વ્યાકરણાદિ ભણવાની ખાસ જરૂરીયાત બતાવવા હિમાયત ધરાવશું તો શાસ્ત્રમાં કહેલા વ્યાકરણને લગતા દાખલાના શાસ્ત્રો પણ જૈનશાસ્ત્રમાં સૂત્ર પ્રમાણે હોવા જોઇએ; એટલે વ્યાક રણ વગેરે તમામ સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવાનાં સાધનો (પુસ્તકો) પણ જૈનધર્મની શૈલિનાંજ હોવાં જોઇએ. તે તો અત્યારે કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવતાં નથી. અને જે જોવામાં આવે છે તે તો બ્રાહ્મણમતનાં શાસ્ત્રો બ્રાહ્મણોના આચાર્યના બનાવેલાં જોવામાં આવે છે તો તે પહેલા જૈનના સાધુઓ કયાંથી વ્યાકરણાદિનું જ્ઞાન મેળવતા હશે? તે પણ વિચારવા જેવું.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—વૈયાકરીણીય–એમાં શું વિચારવા જેવું છે? પૂર્વે હેમાચાર્યનું કરેલું હૈમવ્યાકરણ; તથા હેમી નામ માળા વગેરે સંસ્કૃતના ગ્રં જૈનાચાર્યનાં બનાવેલાં ઘણાંએ છે.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક–હેમાચાર્યને થયાનો કાળ તો લગભગ સાતસે વર્ષના અનુમાનનો ગણાય છે, અને વ્યાકરણાદિકના જ્ઞાનવાળા આચાર્યો તે તે પહેલાંના છે. એ ઉપરથી એમ પણ જણાય છે કે—કાંતો જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે તેવાં શાસ્ત્રો જૈન મતનાં હોવાં જોઇએ, અને કાંતો દીક્ષિત થયા પહેલાંના વ્યાકરણના ભણેલા હોવા જોઇએ પણ બહુ વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે જે વ્યાકરણના ભણેલા હતા તે ઘણે દરજ્જે બ્રાહ્મણોજ હતા; એટલે તેઓ પ્રથમ બ્રાહ્મણપણામાં તેમના મતનાં શાસ્ત્ર ભણી પછી જૈનાચાર્યના બોધથી તે સાધુ થયેલા અને પછી વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોની પ્રવૃત્તિ વધારે ચાલી હોય એમ જણાય છે પણ મૂળમાં જૈન સિદ્ધાંત સિવાય જૈન મુનિઓને બીજું જ્ઞાન મેળવવા આવશ્યકતા જણાતી નથી.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—કોઇ કહે કે—એવો કોઈ સબળ દાખલો છે કે—પૂર્વાચાર્યોને જૈન સિદ્ધાંત સિવાયની બીજી સંસ્કૃતાદિ જ્ઞાન મેળવવાની જરૂરીઆત જણાતી નહોતી?

ઉત્તર—પૂર્વના જૈનાચાર્યોના [illegible] પણ [illegible] નથી [illegible] [illegible] [illegible] વિશેષ [illegible] આવે છે [illegible] [illegible] [illegible] આવે છે કે—[illegible] જૈનના સાધુને વ્યાકરણાદિ [illegible]

ભણવાનું હતું નહિ, એમ કેટલાક જૈનશાસ્ત્રોના ન્યાયથી જણાઇ આવે છે. આગ્રાવાળા છાપેલા ઉત્તરાધ્યયનનાં પાને ૨૨૧ મે કહ્યું છે કે--

प्राकृत संस्कृता या षड्भाषा अथवा अन्या अपि देशविशेषात्
नाना रूपा भाषा वा पापेभ्यो दुःखेभ्यो न त्रायन्ते न रक्षन्ते.

એટલે પ્રાકૃત સંસ્કૃત આદિ ષટ્ ભાષા અથવા બીજી પણ અનેક પ્રકારની દેશ ભાષા તે આ જીવને પાપ થકી દુઃખ થકી મુકાવવા રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી, એમ કહ્યું છે અને સૂત્રની ભાષા બોલતાં ઘણા કર્મની નિર્જરા થાય છે એમ પણ સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર પડે કે નહિ ?

ઉત્તર—ભાષાની શુદ્ધિને માટે ભગવંતે દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં અચ્છી તરેહની વ્યાખ્યા કરી છે કે—મુનિને આવા પ્રકારની ભાષા બોલવી, અને આવા પ્રકારની ભાષા ન બોલવી. વગેરે ઘણાં સૂત્રમાં ભાષા સમિતિના અધિકાર છે, અને ભગવંતે તેવી ભાષા સમિતિના બોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા છે. તે વ્યાકરણાદિના નહિ ભણેલાને પણ એ ભાષા શુદ્ધિના જ્ઞાન વડે આજ્ઞાના આરાધક કહ્યા છે. એમ ઘણાં સૂત્રોના ન્યાય જોતાં ભાષાની શુદ્ધિ માટે વ્યાકરણાદિકની જરૂર જણાતી નથી.

પ્રશ્ન ૨૪ મું--કોઇ એમ કહે કે—પન્નવણાજીના ભાષા પદના અધિકારમાં પણ ચારે પ્રકારની ભાષા ઉપયોગ સહિત બોલતાં આરાધક કહ્યું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—તેનો પરમાર્થ એ છે કે સત્ય તથા અસત્ય ભાષા વગેરે ચાર પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જાણનાર ઉપયોગવંત તે સત્ય ને સત્ય અને અસત્ય ને અસત્ય વગેરે એટલે જેવી ભાષા હોય તેવી ભાષા કહેતાં આરાધક છે, એમ કહ્યું છે. પણ એમ કહ્યું નથી કે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતો એટલે અસત્ય કે મિશ્ર ભાષા બોલતો પણ આરાધક હોય એમ કદી હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે—તે ઠેકાણે તો એમ કહ્યું છે કે—ચાર ભાષા ઉપયોગ સહિત ભાખતો આરાધક કહ્યો છે, તે વિરાધક હોય નહિ, એમ કહ્યું છે. એટલે ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલનો આરાધક હોય. એમ કોઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આનો ઉત્તર ઉપરના પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે. તો પણ વિશેષ જાણવાને માટે-ઉપયોગનો અર્થ જ્ઞાન, એટલે જ્ઞાની પુરુષો જ્ઞાન દર્શનને ચારિત્રના ઉપયોગે પ્રવર્તનાર, તે ચારે પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જાણતો તે ચાર ભાષાનું પૃથક્કરણ કરતાં એટલે સત્યને સત્ય સ્વરૂપે, અસત્યને અસત્ય સ્વરૂપે, સત્યાસત્યને તે સ્વરૂપે ને વ્યવહાર ભાષાને વ્યવહાર ભાષા સ્વરૂપે ઉપયોગ સહિત ભાખતો આરાધક કહ્યો છે.

અને તે સાથે જણાવ્યું છે કે—

तेण परं असंजय अविरय अपडिहय अपच्चक्खाय पावकम्मे सच्चं वा भासं भासओ, मोसं वा, सच्चामोसं वा, असच्चामोसं वा, भासं भासओ नो आराहए, विराहए. ॥

એટલે, તે ઉપરાંત અસંજતી, અવિરતી અપચ્ચખાણે કરીને પાપ કર્મ હણ્યા નથી એવા, તે સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર કે વ્યવહાર એ ચાર પ્રકારની ભાષામાંથી ગમે તે ભાષા બોલતો આરાધક નહિ, પણ વિરાધક કહ્યો

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિષ્ય-ઉપયોગ સહિત ગમે તે ચાર પ્રકારની ભાષા માંહેલી ભાષાના બોલનારને આરાધક કહેલ છે. એવું કોઈ કોઈ વૈયાકરણી લાગુ કરીને કહે કે-વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં કહેલા નિયમો વિભક્તિ આદિકનું જ્ઞાન મેળવી એટલે એક વચનને એક વચને બોલાવવું, બહુ વચનને બહુ વચને બોલાવવું વગેરે શાસ્ત્રમાં કહેલા શબ્દજ્ઞાનના ઉપયોગથી બોલનારનેજ આરાધક જાણવો તેનું કેમ?

ઉત્તર—શબ્દ જ્ઞાનને માટે વિભક્તિ આદિ શબ્દ શુદ્ધિનાં શાસ્ત્રોની આવશ્યકતા હોય તો તેને કોઈ અટકાયત કરતું નથી પણ પન્નવણાજીમાં કહેલા આરાધક વિરાધકના સંબંધમાં એ વાત લાગુ થાય તેમ નથી, એમ ઉપરનો પાઠ સૂચવે છે. જુઓ તે પાઠમાં તો ચોકખું કહ્યું છે કે-અસંજતી, અવિરતિ, અપચ્ચખાણી ચાર માંહેલી ગમે તે ભાષા બોલે તોપણ તે વિરાધક છે. તો શાસ્ત્રના જાણનાર વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના ભણનાર તથા તેનું પઠન કરનાર તેને કેવા ગણવા? ને તેનું વ્યાકરણ કેવું ગણવું? તે જરા વિચાર કરવા જેવું છે. વૈયાકરણના મતે બધા આરાધક થવા જોઈએ, પણ તે અસંજતી અવિરતી અપચ્ચખાણી હોય તેનું શું સમજવું? તે પણ સૂત્ર સામી દૃષ્ટિ રાખી સાથે વિચાર કરવો.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—ચાર પ્રકારની ભાષા-સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર અને વ્યવહાર એ ચાર પ્રકારની ભાષા વિષે તમારું શું કહેવું છે?

ઉત્તર—સાધુને માટે તો દશ વૈકાલિક સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનમાં આથા મંઆંતાંજ કહ્યું છે કે-

चउण्हं खलु मासाणं, परिसंखाय पन्नवं ;
दोण्हं तु विणयं सिक्खे, दोन भासेज्ज सव्वसो ॥ १ ॥

અહિંયાં તો એમ કહ્યું કે-ચાર ભાષાનું સ્વરૂપ જાણીને પ્રજ્ઞાવાન સાધુ તે સત્ય અને વ્યવહાર એ બે ભાષા બોલવાનો વિનય શીખે, અને મૃષાને મિશ્ર એ બે ભાષા તો સર્વથા બોલે નહિ. તેમાં પણ સત્ય ભાષા કેવી બોલે તે વિષે એજ અધ્યયનમાં તથા સૂયગડાંગસૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-सच्चेसु या अणवज्जं वयंति એટલે સત્ય ભાષા પણ નિર્વદ્ય ભાષા બોલવી.

તો અન્ય મતનાં શાસ્ત્રો તથા જૈન ધર્મનાં શાસ્ત્રો ટીકા ગ્રંથ વગેરે સંસ્કૃત ભાષાનાં રચેલાં તેમાં જીવ હિંસાનો બોધ હોય તેવાં શાસ્ત્રો અને તેવાં શાસ્ત્રોના રચનારા, તથા તેવાં શાસ્ત્રોના પ્રરૂપક, વિભક્તિ આદિ જ્ઞાનેથી, ઉચ્ચારના કરવાવાળાને સત્ય ભાષી કેમ કહેવાય ? અર્થાત્ નજ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—અહિંયાં કોઇ કહે કે-વ્યાકરણ ભણ્યા વિના પંડિત કેમ કહેવાય ? માટે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનવું તે સાધુનું કામ છે?

ઉત્તર—વાહજી, વાહ, ભલે વ્યાકરણ ભણી પંડિત બનો. બસ, પંડિતપણું તો હવે વ્યાકરણમાંજ આવી સમાણું છે કે શું ? હા ખરી વાત છે. પેલા સુધરેલાનો પણ એજ મત છે અને તેનો પણ એજ અવાજ છે, સુધરેલા પણ એજ પ્રમાણે કહે છે કે સાધુઓ ! હવે અંગ્રેજી ભણો. તમારાં શાસ્ત્ર હવે અંગ્રેજીમાં છપાવાં માંડયાં છે, હવે તમારી પાસે અમારે બોધ લેવાની જરૂર નથી, એમ પણ કહેવા લાગ્યા છે, અને તે ખામી પૂરી પાડવાને કેટલાક સાધુઓ સાવદ્ય થયા છે તો પછી વ્યાકરણનું તો કહેવુંજ શું ?

હમણા મતૃ જ્ઞાન-સૂત્ર અભ્યાસની જરૂર ઘણી થોડી જણાય છે. હમણા તો પંડિત બનવાને અને દુનિયામાં વાહ વાહ કહેવરાવવાને (જાહેર ભાષણો આપવાને) તેવાજ પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવાની આવશ્યક્તા વિશેષ જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એવો નિર્ણય થાય છે કે-થોડા વખતમાં સૂત્ર જ્ઞાન લોપ થવાની એ નિશાની છે.

જૈન શાસ્ત્રમાં આર્ય ભાષા જે સૂત્રની ભાષા ભણવાની આજ્ઞા છે, અને અન્ય શાસ્ત્રમાં તો ત્યાંસુધી કહ્યું છે કે-

न वदेत् यवनी भाषा, प्राणैः कंठगतै रपि.

એ વાત તો તદ્દન ભૂલી જવા જેવીજ થઇ પડી છે. તેમજ જૈન ધર્મના અનુયાયી પણ સૂત્ર જ્ઞાનની વાત અલગ રાખી પંડિત બનવાને માટે વ્યાકરણાદિ જ્ઞાન મેળવવાને મંડી પડયા છે. જૈન શાસ્ત્રમાં પંડિત કોને કહેવામાં આવ્યા છે તે સામી તો નજર કરતાજ નથી.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—જૈન સૂત્રમાં પંડિત કોને કહ્યા છે?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં તો સર્વ વિરતિ સંયમ ગુણધારકને એટલે સમ્યક્‌જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રવંતને પંડિઆ–પંડિત કહીને બોલાવ્યા છે; અને અસંયતીને બાળ કહ્યા છે. તો વિચારો કે વ્યાકરણાદિના ભણેલા–અસંયતીને બાળની પંક્તિમાં મૂકવામાં આવે તો વ્યાકરણનો શો વિશેષ રહ્યો? અન્યમતમાં પણ ક્રિયાવાનને પંડિત કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—અન્યમતમાં શું વ્યાકરણાદિના ભણનારને પંડિત નથી કહ્યા?

ઉત્તર—હા, જી, નથી કહ્યા. રાજનીતિમાં કહ્યું છે કે—

पठकः पाठक श्चैव, ये चान्ये शास्त्र चिंतकाः ;
सर्वे व्यसनिनो मूर्खा, यः क्रियावान् स पण्डितः ॥ १ ॥

અસ્યાર્થઃ-સંસ્કૃત આદિ વિદ્યાના પઢવાવાળા, પઢાવવાવાળા, વેદ અન્યમત મતાંતરોના શાસ્ત્રોના ચિંતક સર્વ વ્યસની અર્થાત્ પઢવાવાળાને એક જાતનું વ્યસન પડયું હોય એમ સમજો. કારણકે ધર્મક્રિયા વિના મૂર્ખજ છે, જે ક્રિયાવાન હોય તેજ પંડિત જાણીયે:—

તેમજ શ્રી ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે-" क्रियावान् स च पंडितः "-ક્રિયાવાન તેજ પંડિત જાણવો.

આપણે તો ક્રિયાવાનને પંડિત કહેલ છે. અને વ્યાકરણના ભણેલને વ્યસની ને મૂર્ખ કહેલ છે.

વળી છઠ્ઠા અધ્યયના શ્લોક ૧૨ મે કહ્યું છે કે-यथार्थ त्तेन पंडितर- એટલે, પંડિતને સત્ય ભાષાથી ઓળખીએ અર્થાત્ યથાર્થ બોલે તે પંડિત કહીએ.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—કેવા ગુણધારીને પંડિત કહેવા? એવો કોઇ અન્ય સૂત્રનો દાખલો છે?

ઉત્તર—હાજી સાંભળો—શ્રી મહાભારતના ૩૨માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કેઃ—

आत्मज्ञान समारम्भ, स्तितिक्षा धर्म नित्यता ;
यमर्थानापकर्षन्ति, सर्वैःपण्डित मुच्यते ॥ १ ॥
निषेवते प्रशस्तानि, निन्दितानि न सेवते ;
अनास्तिकः श्रद्धधान, एतत्पण्डितलक्षणम् ॥ २ ॥
नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति, नष्टं नेच्छन्ति शोचितुम्;
आपत्सु च न मुह्यन्ति, नराः पण्डितबुद्धयः ॥ ३ ॥

અર્થ—જેનો આત્મા જ્ઞાન, સમ્યક્, આરંભ, અર્થાત્ જે નકામા આળસુ કદી ન રહે, સુખ, દુઃખ, હાની, લાભ, માન, અપમાન, નિંદા, સ્તુતિમાં હર્ષ શોક કદી ન કરે, ધર્મમાં નિત્ય નિશ્ચિત રહે, જેના મનને ઉત્તમ ઉત્તમ પદાર્થ અર્થાત્ વિષય સંબંધી વસ્તુ આકર્ષણ ન કરી શકે તે પંડિત કહેવાય છે. ॥ ૧ ॥ સદા ધર્મ યુક્ત કર્મોનું સેવન, અધર્મ યુક્ત કર્મોનો ત્યાગ, સત્યાચારની નિંદા નહિ કરવાવાળા, આસ્તિક, શ્રદ્ધાળુ હોય, એજ પંડિતનું લક્ષણ છે. ॥ ૨ ॥ અપ્રાપ્ત વસ્તુની ઇચ્છા કદી ન કરે, નષ્ટ થયેલા પદાર્થો પર શોક ન કરે, આપત્કાળમાં મુંઝાય નહિ તે બુદ્ધિમાન પંડિત જાણવો. ॥ ૩ ॥

એ પ્રમાણે દરેક શાસ્ત્રમાં ઉત્તમ ગુણવાળાને પંડિત કહ્યા છે. અને ગુણ રહિત એવા કદી વ્યાકરણ શાસ્ત્રાદિ ચારવેદના ભણનારા હોય તેથી શું થયું?

પ્રશ્ન ૩૨ મું—શું ચાર વેદના ભણવાવાળા પંડિત ન કહેવાય?

ઉત્તર—નીતિ દર્પણ અધ્યાય ૧૫ માં શ્લોક ૧૨ મેં કહ્યું છે કે—

पठंति चतुरो वेदान्, धर्मशास्त्राण्यनेकश: ;
आत्मानं नैव जानंति, दर्वी पाक रसं यथा ॥ १ ॥

અર્થ—ચારે વેદ અથવા અનેક ધર્મ શાસ્ત્ર પઢે છે, પરંતુ આત્મ જ્ઞાનને નહિ જાણનારો જેમ કડછી, પાકના રસના સ્વાદને જાણતી નથી તેમ જાણવું

વળી ભાગવતાદિ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

न शब्दशास्त्राभिरतस्य मोक्षो; न लोकचित्तग्रहणे रतस्य ।

હે યુધિષ્ટર!! શબ્દશાસ્ત્રમાં (વ્યાકરણમાં) આસક્ત થયેલાને, તથા લોકોના મન રંજન કરવામાં તલ્લીન થયેલાને, કંઇ મોક્ષ મળતો નથી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—વેદના ભણેલા પંડિત વિષે દિગમ્બર મત કંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર–દિગંબર મતના બ્રહ્મ વિલાસમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા એકતીસા

જોપે ચારો વેદ પઢે, રચી પચી રીઝ રીઝ,
પંડિતકી કલામેં પ્રવીન તૂં કહાયો હૈ;
ધરમ વ્યોહાર ગ્રંથ તાહૂકે અનેક ભેદ,
તાકે પઢે નિપુન પ્રસિદ્ધ તોહિ ગાયો હૈ;
આતમ કે તત્ત્વ તાકો મર્મ કહું ન રંચ પાયો,
તોલો તોહી ગ્રંથનમેં એસે કો બનાયો હૈ;
જૈસેં રસ વિંજનમેં કુડછી ફીરે સદૈવ,
મુંઢતા સ્વભાવસો ન સ્વાદ કચ્છુ પાયો હૈ. ૧

વિચારો કે પંડિતપણું અને મોક્ષ મળવાનું સાધન તો વિરક્ત ભાવ, વૈરાગ્ય દશા અને આત્મજ્ઞાનમાંજ રહ્યું છે. તેમાં વ્યાકરણાદિ લૌકિક શાસ્ત્રની શી જરૂર રહી? એવા ગુણની પ્રાપ્તિ કરવાને તો ધર્મશાસ્ત્રજ ખાસ ઉપયોગી છે. માટે તિર્થંકરદેવ પરમાત્માએ આત્મકલ્યાણને માટે શાસ્ત્રની પ્રરૂપણા કરી છે તે આપણા હિતને માટેજ છે, અને તેથીજ શાંત દશા પ્રાપ્ત થાય છે. જે ગુણ ધર્મશાસ્ત્રથી પ્રાપ્ત થાય છે તેવા ગુણની પ્રાપ્તિ અભિમાની એવા બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રથી કદી પણ થાતી નથી. એ વાત શાસ્ત્ર સિદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—વૈયાકરણીય–તમે વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રને અભિમાની શાને કેમ કહો છો?

ઉત્તર—સૈદ્ધાન્તિક–અમે તો શું કહીએ પણ પૂર્વે વિદ્વાન આચાર્યો કહી ગયા છે.

જુઓ "જૈન" પત્ર પુસ્તક પમું મુંબઈ રવિવાર તા. ૪થી ઓગસ્ટ સને ૧૯૦૭, અશાડ વદ ૧ વીર સંવત્ ૨૪૩૩ (અંક ૧૮મો) તેમાં પાને પમે મુનિ વિચાર મુનિ મહારાજ શ્રીચારિત્રવિજયનું વ્યાખ્યાન (એ [illegible] લેખ) તેમ. કહ્યું છે કે:-

સિદ્ધસેન દિવાકર (વિક્રમના સમયમાં થઈ ગયા. તે [illegible] [illegible] વિદ્વાના ગર્વને લીધે તેમને [illegible] નવકારના પાંચ પદને [illegible] રૂપમાં ફેરવી નાખ્યા અને પોતાની [illegible] આગમ સંસ્કૃત ભાષામાં ફેરવી નાખવા ઇચ્છા કરેલી. [illegible] ભગવાન [illegible] [illegible] સંસ્કૃતમાં ફેરવી

નાખવાના તેમના નિશ્ચયને ગુરૂએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને સંઘ બહિષ્કૃત કર્યા.

અત્યારે એથી પણ વધારે ગર્વિષ્ટ ઘણાએ જોવામાં આવે છે. તે એટલે સુધી કે દુનિઆમાં ગણાતા એવા કેટલાક વિદ્વાન્ મુનિઓ સંસ્કૃત જ્ઞાનના અભિમાની થકા પવિત્ર એવી સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષાને **મા,ગધી.** એવા શબ્દથી બોલતા સાંભળ્યા છે. એવાઓને શિક્ષા દેવા કોણ સમર્થ છે? આગળ તો સિદ્ધસેન જેવા જબરજસ્ત આચાર્યને પણ સંઘ બહાર કરતાં આંચકો ખાવામાં આવેલો નહોતો, અત્યારે તો સંઘ તો શું પણ તીર્થંકર મહારાજ જેવાથી પણ નહિ ડરનારા મનમાની ભાષાના બોલનારા આગળ પડતા સૂત્રની ભાષાને, **મા,ગધી** એવા શબ્દથી અપમાન કરનારા—સૂત્રની ભાષાને હલકી પાડનારા, માતૃ ભાષાની અવહેલના કરવામાં આંચકો નહિ ખાનારા, એવાઓને પોતાના માનેલા બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનું અભિમાન નહિ તો બીજું શું?

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રાચીન જૈનનું મૂળ જ્ઞાન કયું છે?

ઉત્તર—જૈનશાસ્ત્રની શૈલી જોતાં પ્રાચીન આચાર્યો જો કે વ્યાકરણ આદિ જ્ઞાનના કદાપિ અભ્યાસી હશે, પરંતુ પોતાના શાસનની મૂળ શૈલીનો લોપ નહિ કરતા સૂત્રની (માગધી) ભાષાને અવલંબી રહેલા હતા, એમ પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા ગ્રંથો પરથી ખાત્રી થાય છે. પૂર્વાચાર્યોના બનાવેલા પ્રાચીન ગ્રંથો માગધી ભાષામાં રચેલા ઘણાએ જોવામાં આવે છે. કાળાંતરે જેમ જેમ વ્યાકરણાદિનો અભ્યાસ વધતો ગયો તેમ તેમ સંસ્કૃત ભાષામાં ગ્રંથો રચાતા ગયા, તેવા ગ્રંથના રચવાવાળા પણ એમ લખતા ગયા હોય છે કે—માગધી ભાષા ઉપરથી એ સંસ્કૃતમાં રચેલ છે. એમ ઘણા ગ્રંથો પરથી સાબીત થાય છે કે પ્રથમના આચાર્યોના બનાવેલા ગ્રંથો માગધી ભાષામાંજ હતા, અને હજી પણ કેટલાક ગ્રંથો પૂર્વાચાર્યના બનાવેલા માગધી ભાષાના મોજુદ છે. એ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે જેમ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો ભગવંતની વાણી યુક્ત માગધી (અર્દ્ધ માગધી) ભાષામાં રચાયા છે, તેમજ કેટલાક ગ્રંથો પણ માગધી ભાષામાં રચાયા છે. એટલે જૈન ધર્મની મૂળ પ્રવૃત્તિ માગધી ભાષાનીજ છે. અને અન્ય ધર્મનાં પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં છે. એ વાત જગજાહેર છે. છતાં પોતાનાં ધર્મશાસ્ત્રોનું અપમાન કરવું અને અન્ય ધર્મીઓના શાસ્ત્રનું અનુકરણ કરવું તે સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિનું કર્તવ્ય નથી.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—પોસ્ત્ત ઇસ્ત્ત સૂત્રમાં શી રીતે જણાવ્યું છે?

ઉત્તર—સૂયગડાંગસૂત્ર શ્રુત સ્કંધ પહેલે—અધ્યયન ૧૪મે-ગાથા ૧૩મીમાં પંડિત નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે.

से कोविए जिणवयणेण पत्था, सूरोदए पासति चक्खुणे वा.

તેજ શિષ્ય ગુરૂકુલ વાસે વસતો થકો જીન વચન થકી સમસ્ત સૂત્રાર્થ વિચાર સમજીને પંડિત થાય. જેમ સૂર્યોદય થકી નિર્મળા નેત્ર વાળો પુરૂષ સર્વ માર્ગને જાણે તેમ સુશિષ્ય પણ હૃદયરૂપ નેત્રે કરી આગમ રુપ સૂર્ય પ્રકાશિત થવાથી નિર્મળ ધર્મરૂપ માર્ગને જાણે (એવો પંડિત હોય.)

અહિં પંડિતનું સ્વરૂપ સૂત્રમાં ઉપર પ્રમાણે કહેલ છે. પરંતુ વ્યાકરણ ભણીને પંડિત થવા કહ્યું નથી.

તેમજ વળી—શ્રી સૂયગડાંગજીની વૃત્તિમાં શ્રી શીલંગાચાર્યજીએ પંડિતનું લક્ષણ બતાવ્યું છે. કે—"पापाडीनः इति पंडितः" પંડિત હોય તે પાપ થકી ડરેજ. એટલે પાપ થકી ડરે તેજ પંડિત કહેવાય. ઇત્યર્થઃ-

પ્રશ્ન ૩૭ મું—પંડિતનું સ્વરૂપ અને તેની ઓળખાણ શી?

ઉત્તર—પિતાંબરી હુકમ મુનિકૃત "જ્ઞાન પ્રકાશ પ્રકરણ સંગ્રહ" ગ્રંથમાં પાને ૨૯૦ માં—જ્ઞાન ભૂષણમાં કહ્યું છે કે—उक्तंचः—

पाषाणेषु यथा हेम, दुग्धमध्ये यथा घृतं ;
तिलमध्ये यथा तैल, देहमध्ये यथा सिवं ॥ १ ॥
काष्टमध्ये यथा वह्नी, शक्तिरुपेण तिष्टति ;
अयमात्मा शरीरेषु, जो जानाति सःपन्डितः ॥ २ ॥

પાને ૨૯૧ મે—પંડિત સ્વરૂપ કહે છે. આ શરીરને વિષે પરમાત્મ સ્વરૂપ છે તેને જે ઓળખે છે તેજ પંડિત છે. તે આત્મ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના જે કોઇ બીજા ભણી ગણી પંડિત નામ ધરાવે છે. તે લૌકિક પંડિત છે, પણ લોકોત્તર પંડિત તો આવી રીતે આત્મ સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન થયું તેને લોકોત્તર પંડિત કહીયે. તે સ્વરૂપ જણાવે છે, જેમ પાષાણ વિષે હેમ-સોનું, દુધમાં ઘૃત, તલમાં તેલ, કાષ્ટમાં અગ્નિ રહેલ છે, તેમ આ શરીર મધ્યે શિવ સ્વરૂપી-સિદ્ધ સમાન પોતાના આત્માને જાણે તેનેજ પંડિત કહીયે ॥

પ્રશ્ન ૩૮ મું—જિન વાક્ય-લૌકિક પંડિતને લોકોત્તર પંડિત કો કેમ કહે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં જણાવે છે કે—જે લૌકિક પંડિત છે તે સારી જીવને સંસાર થકી છોડવી મોક્ષે જવા ન દે, શા માટે જે ના સમજવામાં એમ છે કે આપણો વાડો તૂટી જાય અને આપણા તની માન વૃદ્ધિ ન થાય અને સર્વે આત્મ જ્ઞાની થઈ જાય તેવારે આપણો ત કેમ ચાલે માટે હરેક રીતે આપણા વાડામાંથી નીકળવા દેવો નહિ, મ મોહ રાજાને કોઇ જીવ-સદ્ગુરૂ મળે તે વારે મહા સંતાપ થાય કે આપણું નાટક તૂટી જશે. એમ જાણી ઘણો શોચમાં પડે છે. તેમ લૌકિક પંડિત છે, તે પણ કોઇ જીવ આત્મજ્ઞાન પામ્યાની ખબર સાંભળે તેવારે તેના જીવને કેવું થાય છે કે જેમ કોઇ ઘરમાંથી અત્યંત વલ્લભ વસ્તુનો નાશ થાય તેનું જેટલું દુઃખ વેદે તેથી અનંતગણું દુઃખ વેદે છે. તે માટે એ લૌકિક પંડિત કહીએ, ને લૌકિક પંડિત એ વાડાના-મતના ચલાવનારા તેના થકી જ્ઞાન માર્ગ ઘણો દૂર છે. તે થકી કોઇ જીવ ધરમ પામી શકે નહિ.

તથા લોકોત્તર પંડિત તે તો (પોતે આત્મ સ્વરૂપના જાણનારા અને બીજા જીવોને) એક આત્મ સ્વરૂપનું ઓળખાણ કરાવે અને ધર્મ પમાડી મોક્ષે પહોંચાડે. (ઇતિ-જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રકરણ સંગ્રહ-જ્ઞાન ભૂષણું વાક્યં.)

પ્રશ્ન ૩૯ મું—વર્ત્તમાનકાળના પંડિતોનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળે, દુનિયામાં કહેવાતા પંડિતો માત્ર વાક્ચાતુરીથી લોકોનું મન રંજન કરવા અને લોકો પાસે પોતાનો વાહવાહનો પોકાર પડાવવા શાસ્ત્ર અને ધર્મ વિરૂદ્ધ વાતો કરી દુનિયાને ગમતો બોધ આપનારા અર્થાત્ સંસાર સુધારાનો બોધ આપવાથી પોતાનું સર્વસ્વ માનનારા, અને એમ પણ ખુલ્લી રીતે બોલનારા કે સંસાર સુધારવાની ધર્મગુરૂને જરૂર છે. વગેરે વાતોથી તથા ભાષણોથી સંતોષ માનનારા એવા પંડિત નામ ધરાવનારા એટલું પણ જાણતા નથી કે પાછું આંગણું વાળી સુધારતાં પોતાના ઘરમાં રજ ભરાય છે. જે ઉપદેશ મધુને દેવો ઘટે નહિ તેવો ઉપદેશ અથવા સાવદ્ય ઉપદેશ અથવા સત્ર વિરૂદ્ધ ઉપદેશ કરવાથી પોતાનો આત્મ કર્મ રજે મલીન થાય છે. તેની દરકાર નહિ રાખનારા માટે 'મહા પુરૂષોના સિદ્ધાંતો' એ નામના પુસ્તકમાં '૪' ના પાને પહેલે કહ્યું છે કે—

પંડિત ઔર મસાલચી, દોનોં સુઝે નાંહી;
ઔર ન કો કરે ચાંદના, આપ અંધેરે માંહી. ૧

માટે અહો વિદ્વાનો! અહો પંડિતો! મસાલચી રૂપ પંડિત નહિ બનતાં ધર્માત્મા પંડિત બનો અને દુનિયાનો ઉદ્ધાર કરો.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ધર્માત્મા પંડિતનું સ્વરૂપ કેવું હોય તે જણાવશો?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો—"મોક્ષ માર્ગ પ્રકાશ" પાને ૩૫૮ એ-પંડિતની સમજણ પાડે છે કે—

ઔર શાસ્ત્રાભ્યાસ વિષે ભી કંઇ તો વ્યાકરણ, ન્યાય કાવ્ય આદિ શાસ્ત્રકો બહુત અભ્યાસે હૈં, સો તો લોક વિષે પંડિતાઇ પ્રગટ કરનેકા કારણ હૈ, ઇન વિષે આત્મહિત નિરૂપણ તો હૈ નાહિં.—ઐસા ન કરના જો વ્યાકરણાદિક હી અભ્યાસ કરતે કરતે આયુ પૂરા હો જાય ઔર તત્ત્વ જ્ઞાનકી પ્રાપ્તિ ન બને.—

પાને ૩૫૯ મે-ઔર જો જીવ, શબ્દનકી નાના યુક્તિ વિષે અર્થ કરને કોહી વ્યાકરણ અવગાહે હૈ. વા વાદાદિક કર મહંત હોનેકો ન્યાય અવગાહે હૈ. ચતુરપનાં પ્રગટ કરને કે અર્થ કાવ્ય અવગાહે હૈં. ઇત્યાદિક લૌકિક પ્રયોજન લિયે ઇનકા અભ્યાસ કરે હૈં સો ધર્માત્મા નાહીં. ઇસલિયે જિતના બને થોરા બહુત ઇનકા અભ્યાસ કર આત્મહિત કે અર્થ તત્ત્વાદિકકા નિર્ણય કરે સોઇ ધર્માત્મા પંડિત જાનના.

"ચાણાક્ય નીતિ દર્પણ" ના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં શ્લોક ૧૨ મેં કહ્યું છે કે—"यथार्थत्वेन पण्डितम्—" પંડિતને સત્ય ભાષાથી ઓળખીએ. એટલે યથાર્થ બોલે તે પંડિત "ભાગવત્" એકાદશમ સ્કંધે-અધ્યાય ૧૯ મેં શ્લોક ૪૧ મેં કહ્યું છે કે-"पंडितो बंधमोक्षवित्—" વિદ્વાન હોય તે પંડિત નહિ પણ બંધ તથા મોક્ષને જાણતો હોય તેને પંડિત સમજવો.

આટલા અધિકારે પંડિતનું સ્વરૂપ જણાવ્યું તેમાં વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય કે તર્ક શાસ્ત્રની જરૂરીઆત જણાતી નથી. પણ આત્મ હિતને માટે તત્ત્વજ્ઞાનાદિકથી ધર્માત્મા બનવાની આવશ્યકતા જણાતી છે. ધર્માત્મા બંધ મોક્ષનું સ્વરૂપ જાણનાર, તેજ સંસાર સમુદ્રને તરી મોક્ષ ગતિને પામે છે. તેવા પુરૂષોનેજ શાસ્ત્રકારે પંડિત કહ્યા છે. આ વિષે નારાયણ પંડિત અને નારદીજીને થએલા સંવાદનો ન્યાય જાણવા યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—પંડિત અને નારદજીનો સંવાદ કેવી રીતનો છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—એક પંડિત સહેલગાહ કરવાને નાવની અંદર બેસી સમુદ્ર-માં મધ્ય દરીએ ફરવાને માટે નીકળ્યો, હોડીમાં બેઠેલા પંડિતે હોડીના ખેડનાર નાવડીયાને પૂછ્યું કે યાર ? કાંઇ વ્યાકરણ કે તર્કશાસ્ત્ર ભણ્યા છો ? નાવડીયે કહ્યું "નાજી" ત્યારે પંડિતે કહ્યું "તારી પા ઉમર અલેખે ગઇ" ફરી પંડિતજી બોલ્યા "ભાઇ ? કાવ્ય કોષ કે ન્યાયશાસ્ત્ર જાણો છો ?" નાવડીએ કહ્યું "નાજી" ત્યારે પંડિતજી બોલ્યા, "તારી અર્ધ ઉમર બરબાદ ગઇ" આમ વાર્તાલાપ કરતા દરિયાની અંદર તોફાન થવાનું ચિહ્ન નાવ-ડીયાના જોવામાં આવ્યું ને જણાયું કે હમણાંજ ભયંકર તોફાન થશે તેમ જાણી પંડિતજીને પૂછ્યું, "પંડિતજી ? કાંઇ સમુદ્રમાં તરવા ઉમવાનું જાણો છો ? પંડિતજી કહે "નાજી" ફરી પૂછ્યું કે પંડિતજી ? સમુદ્રમાં હમણાંજ તોફાન જાગશે માટે બચવાનું શાસ્ત્ર જાણો છો ? પંડિતજી ગભરાતા ગભ-રાતા બોલ્યા કે ના, ભાઈ તોફાન શાનું ? નાવડીયો કહે "પંડિતજી ? મારી તો અર્ધી ઉમર બરબાદ ગઇ, પણ આપની તો આખી ઉમર બરબાદ ગઈ એમ માની લ્યો. જુઓ, આ સમુદ્રની અંદરનું તોફાન હમણાંજ આ હોડીને ઉછાળીને ઉંધી નાખી દેશે. આપણે બન્ને સમુદ્રના તળીયાને સ્વાધીન થઇશું. પંડિતજી ? તમારા ઇષ્ટદેવને સંભારો ! આમ બોલતાંજ તોફાન નજીક આવ્યું અને હોડીને એકદમ ઉછાળી ઉંધી પાડી કે પંડિતજી અને નાવડીયો સમુદ્રને સ્વાધીન થયા. નાવડીઓ તરીને કાંઠે પહોંચ્યો અને પંડિતજી સમુદ્રની સહેલગાહ કરવા સમુદ્રમાં ગયા

આનો પરમાર્થ એ છે કે સંસાર સમુદ્ર તરવાનું જ્ઞાન જાણ્યા વિના અર્થાત્ સ્વસમય જાણ્યા વિના-વ્યાકરણ, તર્કશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર કે કાવ્ય કોષમાં જીંદગી ગુમાવવી તે નિરર્થક નીવડે છે. અર્થાત્ પરસમય સંસાર સમુદ્રથી તારી શકતા નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—વૈયાકરણીય—નંદીજી સૂત્રમાં—કહ્યું છે કે—સમ્યક્દૃષ્ટિ મિથ્યા સુત વાંચે ભણે તે સમશ્રુત કહેવાય. જાણગ્રીવા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વાંચવા ભણવા તે જૈન મુનિને સમશ્રુત છે.

ઉત્તર—સૈદ્ધાંતિક-તે વાત ખરી છે પણ તે ક્યારે કે-પ્રથમ સમ શ્રુત એટલે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી અર્થાત્ જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન નિવડ કર્યા પછી ભમે તે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે તેને માટે એ વાક્ય છે. પરંતુ જૈનના શાસ્ત્રની તો ગંધ પણ ન હોય તે પહેલાંજ "સંધિ" ભણવા મંડી પડે એટલે દીક્ષા લીધી કે તરતજ શિષ્યને પંડિત બનાવવા માટે ગુરૂ વ્યાકરણાદિ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવા મંડી પડે અને કેટલીક ઉમરનો ભોગ

તે બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનમાંજ આપે તેવાઓને જૈન સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન બીલકુલ ન હોય તેનું પરિણામ કેવું આવે તે વિચાર કરવાથી જણાઇ આવશે.

દાખલા તરીકે—આઠ કે દશ વર્ષની ઉમરની શરૂઆતથી અંગ્રેજી જ્ઞાનના અભ્યાસકને પૂરતી વય થવા સુધી તે જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઇ પણ જ્ઞાન જાણ્યું નથી. એવા કહેવાતા સુધરેલાને સરકારી કેળવણીના ભડ તરતું જે જ્ઞાન કે—"પૃથ્વી દડા જેવી ગોળ છે, તે ફરે છે, સૂર્ય ફરતો નથી સ્થિર છે. ઇશ્વર જગતનો કર્તા છે."—વગેરે જે જે જ્ઞાનની ચોટ થઇ છે, તે એવાઓ પાછળથી જૈનશાસ્ત્રનાં વાક્ય સાંભળી અરણ્યવાસી પેઠે ચમકે છે—અર્થાત્ ભડકે છે. તેનું મૂળ કારણ એજ છે કે—તેણે જ્યારે પ્રથમ જૈનશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવ્યું નથી જૈનસિદ્ધાંતથી તદ્દન અજાણ હોવાથી તે વાત તેને નવીન જેવી લાગવાથી તે વાત તેને શ્રદ્ધામાં નહિ આવતાં ઉલટી હાંસી કરવાનો વખત આવે છે અને તમામ શાસ્ત્રને ઉડાવે છે. પોતાનો કક્કો ખરો કરવા નજરે દેખીએ તેજ ખરૂં ઇત્યાદિક વાતો કરી તથા કલ્પિત ગોળા બતાવી પોતાની માન્યતા ખરી કરવા, અને શાસ્ત્રમાં કહેલ બીના તમામ ખોટી ઠરાવા પ્રત્યક્ષ દાખલા આપી, જુઓ તમારૂં મહાવિદેહ તે અમેરીકા, તમારૂં ભરતક્ષેત્ર તે હિંદુસ્તાન, તમારો ચુલહિમવંત પર્વત તે હિમાલય, તમારો વૈતાઢય તે વિંધ્યાચળ, અને હિમાલયમાંથી નીકળની ગંગા અને કરાંચી પાસે રહેલી સિંધુ નદી, તે તમારી ગંગા ને સિંધુ. દેવતાઓ તે ગોરા અને દેવાંગના તે મડમો, જુગલીયા તે ટાપુનાં રહેનારાં મનુષ્યો અને કલ્પવૃક્ષ તે ટાપુના મનુષ્યને ખાવાના ફળદ્રુમો વગેરે શાસ્ત્રોમાં રહેલા પદાર્થોને અત્યારે પોતાની નજરે આવતા પોતે કલ્પેલા પદાર્થોને મેળવી તે વાત સાબીત કરવા મથન કરતા જોઇએ છીએ અને તેનાં ગણિત પ્રમાણ શાસ્ત્ર સાથે નહિ મળતાં હોવાથી શાસ્ત્રને ખોટાં ઠરાવવામાં આંચકો ખાતા નથી. તેમજ પૂર્વ ભવને નહિ માનનારા, સ્વર્ગ નર્ક બધું અડિંગજ છે વગેરે નાસ્તિકપણાની શ્રદ્ધાને લઇને અનેક પ્રકારની કલ્પિત વાતો—મનાવટી સ્થાપ ઘેસલા કરી પોતાની મતિકલ્પનાએ માત્ર પોતાના મગજ ઉપર આધાર રાખી મરજી મુજબ બોલ્યા કરે, [illegible] શાસ્ત્રનું બીજું નહિ પણ તેજ કે જેણે પોતાના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પ્રથમ [illegible] નહીં મેળવેલું તેને પાછળથી પોતાના ધર્મસંબંધી શાસ્ત્ર જ્ઞાન [illegible] [illegible] શાને?

તેમજ પોતાના પરમાત્માના બાંધેલા સિદ્ધાંતથી અજાણ [illegible] જ્યારે બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના બીજ રોપી શાન ને [illegible] [illegible]

જ્ઞાન ને પુષ્ટી કરતા અન્ય શાસ્ત્રોથી તેનું સીંચન કરી તે વૃક્ષને મજબુત બનાવનારને તેનાં ફળ કેવાં ચાખવાં પડે છે તે અનુભવ થયેલાને જણાયું હશે.

અન્ય તીર્થીનો પરિચય કરવાથી સમકિતને મલીન કરે છે એમ જ્યારે જૈન સિદ્ધાંત કબુલ કરે છે ત્યારે તેનાં બનાવેલાં શાસ્ત્ર સમકિતને પુષ્ટિ કર્તા કેમ થશે? અર્થાત નહિજ થાય. માટે જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તેનો વિચાર કરો.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—જૈન શાસ્ત્રમાં શું કહ્યું છે તેતો જણાવો?

ઉત્તર—સાંભળો—ઉત્તરાધ્યયનના પહેલા અધ્યયનની ૮ મી ગાથાનાં પહેલાં બે પદ—તેમાં ચોકખું કહ્યું છે કે—अट्ठ जुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्ठाणि उ वज्जए ॥ ८ ॥—અર્થયુકત સૂત્ર શીખવાં, એટલે જેને વિષે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ રહ્યા છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવાં. અને તે સિવાયના નિરર્થક—ભગવંતના ભાખ્યા અર્થ વિનાના વ્યાકરણાદિ) તમામ શાસ્ત્ર વર્જવાં.

ભગવંતે તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભણવાની, શીખવાની આજ્ઞા આપી છે. હાલના બ્રાહ્મણીયા શાસ્ત્રમાં તથા ઇંગ્લીશ જ્ઞાનમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થનો સમાવેશ થઈ શકતો નથી. તે વાકય તો ફકત સિદ્ધાંતમાંજ છે, અને સિદ્ધાંતમાં કહેલાં વાકયોનું જ્ઞાન સિદ્ધાંતથીજ પ્રતિપાદન થાય છે. છતાં અન્ય શાસ્ત્રો ભણવા કે વાંચવની આવશ્યક્તા હોય તો પ્રથમ જૈન સિધ્ધાંતનું પુષ્કળ જ્ઞાન મેળવી લીધા પછી તેમ કરવાને અટકાયત હોવા સંભવ નથી. એમ જૈન શાસ્ત્રના કેટલાક ન્યાય ઉપરથી જણાઇ આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય—ભાષાના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નવ્યાકરણ તથા પન્નવણા સૂત્રનો દાખલો આપે છે તો તેમાં શી હકીકત છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—પ્રશ્નવ્યાકરણ, પન્નવણાજી તથા આચારાંગ એ ત્રણે સૂત્રમાં મુનિને ભાષા કેવી રીતે બોલવી, કઇ ભાષા બોલવી ને કઇ ભાષા ન બોલવી વગેરે બહુ સમનુતિથી જ્ઞાની પુરૂષોએ પ્રકાશ કરેલો છે. તેમાં પ્રશ્નવ્યાકરણમા વધારે વિસ્તારથી જણાવ્યું છે પણ તેમાં અનેક ભેદ અને રહસ્યો રહેલાં છે તે જાણ્યા વિના એકાંત વાદે અભિપ્રાય આપી દેવો તે કરતાં વિચાર યુક્ત સૂત્ર ન્યાયથી અભિપ્રાય આપવો તે વધારે યોગ્ય ગણાય.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—પ્રશ્નવ્યાકરણજી સૂત્રમાં ભાષા સંબંધી રહેલા ભેદ અને તેમાં રહેલા રહસ્યનું સ્વરૂપ જણાવશો?

ઉત્તર—શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમાં—બીજા સંવર દ્વારે—આગ
છાપેલ પાને ૩૭૭ મેથી શરૂઆતમાંજ કહ્યું છે કે— सच्चवयणं
ઇત્યાદિ-અહિંયાં સત્ય વચનનું સ્વરૂપ અને નિર્દોષપણું, પવિત્ર
મોક્ષનો હેતુ, અને સત્યતાનું માહાત્મ્ય તમામ ધર્મવાળાએ સ્વીક
વગેરે સત્ય વચનનું સ્વરૂપ અને તેના ગુણો, તથા અસત્ય-નિંદાદિથી
દોષો અને તેનાં ફળ વગેરે ૩૮૮ ના પૃષ્ટ સુધીમાં જણાવેલ છે. ત્યાર
પૃષ્ટ ૩૮૯ મેથી ૩૯૩ સુધીમાં કહ્યું છે કેઃ—

अह केरिसकं पुणाइं सचं तु भासियव्वं जंतं दव्वेहिं पज्जवेहि य गुणे
कम्मेहिं बहुविहेहिं सव्वेहिं आगमेहि य नामक्खायं निवात उवसग्ग तद्धिय स
संधि पय हेउ जोगिय उणाइ किरिया विहाण धातु सर विभत्ति वणजुत्तं

અહિંયાં તો સત્ય ભાષા બોલવાને માટે દ્રવ્ય ગુણને પર્યાય સહિ
કર્મે કરી બહુ વિધિયે-ઘણા પ્રકારે શિલ્પાદિ કલાયે કરી આગ
આગમ-સિદ્ધાંતને વિષે રહેલા અર્થ યુક્ત અર્થાત્ સિદ્ધાંતને
સિદ્ધાંતના સંબંધે જે રહેલા નામ કે-નિપાત, ઉપસર્ગ, તદ્ધિત, સમાસ
સંધિ, પદ, હેતુ યોગિક, ઉણાદિ, ક્રિયા, વિધાન, ધાતુ, સ્વર, વિભક્તિ
વર્ણયુક્ત ત્રણ કાળ-ગયો કાળ, વર્તમાન કાળ ને આવતો કાળ.

दसविहं पि सच्च जह भणियं तह य कम्मुणा हुंति दुवालस वि
होइ भासा, वयणं पि य होइ सोलस विहं, एवं अरहंत मणुन्नायं सम
संजएण कालं मिय वत्तव्वं.

દશ ભેદે સત્ય બોલવો જેમ કહ્યા તિમ છે, તિમ
લખણાદિ ક્રિયા કીજે તો સત્ય વચન હોઈ. ભાષાના બાર ભેદ
વચન પણ સોળ પ્રકારે જાણવો. એણી પરે તીર્થંકરે અનુજ્ઞા
છે કે, આરાધીને ચારિત્રીયે અવસરે બોલવો. (આ પ્રમાણે
પણ છે.)

ઉપરના પાઠમાં વ્યાકરણનું નામ નિશાન નથી પણ તેને
ઘણાં નામ કહ્યાં છે, તેનું શું કારણ? તે પણ જણાવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ઉપરના પાઠમાં વ્યાકરણનું નામ નહિ હોવાં
કારણ અને તેને બદલે નિપાત, ઉપસર્ગ, તદ્ધિત, સમાસ,
કહેવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—તેમાં અનેક શાસ્ત્રો રહેલાં છે ને એ સમસ્ત
વ્યાકરણ. માટે તે શબ્દશાસ્ત્ર સમસ્ત શાસ્ત્ર તેમ છે.

(૧) પહેલું તો એ કે-વ્યાકરણ શાસ્ત્ર તો નંદીજી વગેરે સૂત્રમાં ...ેલ છે.

(૨) બીજું કારણ-ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા ...વી છે, અને છઠ્ઠા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત ભાષા ત્રાણ શરણ નથી એમ કહ્યું છે.

(૩) ત્રીજું કારણ-દ્રવ્ય ગુણને પર્યાયનું સ્વરૂપ જાણીને સિદ્ધાંતને ...સારે ઉપરના કહેલા તમામ બોલ જૈન સૂત્રના આધારેજ હોવા જોઈએ.

(૪) ચોથું કારણ-ઉપરના પાઠમાં નિપાતાદિ જે બોલ કહ્યા છે તે ...માનકાળમાં જૈન સૂત્રની શૈલી પ્રમાણે નહિ જોવામાં આવતાં અન્ય ...નાં સંસ્કૃત ભાષાની પ્રવૃત્તિના જોવામાં આવે છે.

(૫) પાંચમું કારણ-ઉપરના પાઠમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય, બાર ...રની ભાષા અને સોળ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં છે તેનું સ્વરૂપ અહિંયાં ...ણાવ્યું નથી.

(૬) છઠ્ઠું કારણ-છેવટમાં લખ્યું છે કે-અરિહંત ભગવંતે-તીર્થંકર ...હારાજે એવી આજ્ઞા દીધી છે કે, ઉપરની કહેલી તમામ ભાષા ચારિત્રી-...એ કાળ અવસર દેખીને આલોચીને-અવસરે બોલવું.

આ ઉપરથી કોઈને કહેવું હોય તો એમ પણ કહી શકે કે-સૂત્રની ...ંચ પ્રકારની સજ્ઝાયની પેઠે વારંવાર પઠન કરવાને ઉપરના પાઠમાં કહેલી ...હીકત લાગુ થતી નથી.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—શ્રી નંદીજીસૂત્રમાં વ્યાકરણનો નિષેધ કેવી રીતે ...રવામાં આવ્યો છે?

ઉત્તર—જુઓ-લાલાવાળા છપાયેલ નંદીજીસૂત્રના પૃષ્ઠ ૧૫૫ મે ...હ્યું છે કે—

से किं तं मिच्छसुयं ? मिच्छसुयं जं इमं अण्णाणिएहिं मिच्छदिट्ठिएहिं ...सच्छंदबुद्धिमइविगप्पियं तंजहा—भारहं, रामायणं + + + वागरणं भागवयं + + + बावत्तरि कलाओ, चत्तारि वेया, संगोवंगाए्याइं मिच्छदिट्ठिस्स मिच्छ-...परिग्गहियाइं मिच्छसुयं.

अर्थ—अहो भगवन्! मिथ्याश्रुत किसे कहते हे? अहो गौतम! ...ो मिथ्यात्व दृष्टि अज्ञानीयोंने अपने स्वच्छंदी बुद्धि-मति कल्पना कर ...बनाये हुवे ग्रन्थ तथथा –१ भारथ, २ रामायण, + + + २२ व्याकरण,

૨૩ ભાગવત, +++ ૩૦ બહુતરે કલાકે શાસ્ત્ર, ૩૧ ચાર વેદ, ૩૨ શાસ્ત્ર અંગોપાંગ સહિત તથા-૧ શિક્ષાકલ્પ, ૨ વ્યાકરણ, ૩ છંદ નિરૂક્ત ૪ જ્યોતિષ, ૫ કાવ્ય, ૬ લક્ષણ-સામુદ્રિક, ઇત્યાદિ મિથ્યાત્વી કે બનાવે મિથ્ય શાસ્ત્ર છે.

અહિયાં તો ખુલ્લી રીતે વ્યાકરણ વગેરે મિથ્યાશ્રુત-મિથ્ય શાસ્ત્ર કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત નિષેધી છે એમ કહેવામાં આવે છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જે કારણ હશે તે સૂત્રની મૂળ ગાથા અને ટીકા વાંચશો તો તરત જણાઇ આવશે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—સૂત્રની મૂળ ગાથામાં શું કહ્યું છે તે જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-અધ્યયન ૪ થે-ગાથા ૧૩ તેમાં કહ્યું છે કે-ગાથા—

जे संखया तुच्छ परप्पवादी, ते पेज्जदोसाणुगया परज्झा;
एए अहम्मुत्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरस्सभेउ तिबेमि ॥१३॥

અર્થ—જે કોઇ તત્ત્વજ્ઞાન વિના, સંસ્કૃત ભાષાના સાઉણ્ડ [illegible] કિતાદિકે ઠાલા, પરનાં કીધાં શાસ્ત્ર તેહના પ્રરૂપનાર, તે મિથ્યાદિ [illegible] દ્વેષે પોહતા થકા, પરવસે પડયા છે; એ પૂર્વે કહ્યા તે. અધર્મ [illegible] એણે કારણ માટે એહવાં મિથ્યાત્વનાં (શાસ્ત્ર) ત્યજતા થકા. વાંછે [illegible] ગુણને, જાવ જીવ સુધી એટલે શરીર ભેદ થાય નિંહા સુધી. એમ [illegible] સ્વામી જંબુ પ્રત્યે કહેતા હતા ॥ ૧૩ ॥

પ્રશ્ન ૫૦ મું—ઉપરની ગાથાના સંબંધે ટીકામાં [illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-ટીકામાં નીચે પ્રમાણે કહે [illegible] ધ્યયનના ચોથા અધ્યયનના પાને ૨૭૭ મે.

यत्—[illegible] 'ये' इति अनिर्दिष्ट [illegible]

[illegible]

ावावुक्तवन्तो, यथा वा-' उक्तानि प्रतिषिद्धानि, पुनः सम्भावितानि च ।
ापेक्षनिरपेक्षाणि, ऋषिवाक्यान्यनेकशः १ ॥ '

इतिवचनाद्वचन निषेधनसम्भवादि भिरुपक्रतं स्मृत्यादि शास्त्रामन्वादयः, अतएव ' तुच्छ ' चितुच्छा यदृच्छाभिधायितयानिः साराः ' परप्पवाइ ' चि परेचते स्वतीर्थिक व्यतिरिक्ततया प्रवादिनश्च पर प्रवादिनः, ते किमित्याह ' पेज्जदोसाणुगया ' प्रेमद्वेषाभ्यामनुगताः प्रेमद्वेषानुगताः, तथाहि–सर्वथा संवा दिनि भगवद्वचसि निरन्वयो च्छेदैकान्तनित्यत्वादि कल्पनं वचन निषेधनसम्भा वनादि वा न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम्, अतएव च ' परज्झ ' चि देशी परत्वात्परवशा रागद्वेषग्रहग्रस्त मानसतया न ते स्वतन्त्राः, यदि तएवं विधास्ततः किमित्याह ' एते ' इति अर्हन्मतबाह्याः, अधर्म्मे हेतुत्वादधर्म्माः, ' इति ' त्यमुनो ल्लेखेन 'दुगुछमाणो' चि जुगुप्समानः उन्मार्गानुयायिनोऽमी इति तत्स्वरूपमव धारयन्, नतुनिन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात्, तदेवं विधश्च किं कुर्यादित्याह 'काङ्क्षेत्' अभिलषेत् 'गुणान्' सम्यग्दर्शनचारित्रात्मकान् भगवदागमाभिहितान्, किं नियतकालमेवैतान्यथेत्याह–यावच्छरीरत्–औदारिकात्यचकाराद्वाभेदः— पृथग्भावः शरीरभेदो, मरणाविमुक्तिर्वेतियावद्, अनेनैहैवसमुत्थानं कामप्रहाणादि च तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृविमदित्युक्तम्, एवं च काङ्क्षात्मकसम्यक्त्वातिचार परिहाराभिधानतः समक्त्वशुद्धिर्वेतिसूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इति परि समाप्ती ॥

સંસ્કૃતાદિક અન્યમતના શાસ્ત્રને માટે ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાને માટે ટીકાકારે ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—ટીકામાં શું કહ્યું છે તે સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી રીતે ૧૩ મી ગાથાનો સ્પષ્ટ અર્થ જણાવશો?

ઉત્તર—ડાક્ટર જીવરાજ ઘેલાભાઇ દોશી તરફથી છપાઇ મહાર પડેલું ઉત્તરાધ્યયનના ચોથા અધ્યયનની ૧૩ મી ગાથાના–ભાવાર્થમાં લખ્યું છે કે–

ભાવાર્થ—જે કોઇ તત્વના અજાણ અને સંસ્કૃત ભાષાના બોલનાર અને સમકિતાદિક ગુણે કરી રહિત સ્વતીર્થ થકી અનેરાંના કીધાં શાસ્ત્રના પ્રરૂપનાર એવા તે મિથ્યાત્વદષ્ટિ રાગદ્વેષને વશે પોતાના થકા પરવશ પડ્યા છે એ પૂર્વોક્ત કહ્યા તે અધર્મના હેતુ એવા મિથ્યાત્વાદિકને તજી જ્ઞાનાદિક ગુણને શરીરપર્યંત સુધી સાધુ ઇચ્છે. (અર્થાત્) કોઇ સંસ્કૃત ભાષાના બોલનાર છે પણ સમકિતાદિ ગુણે કરી રહીત અનેરાના કરેલા

૨૩ ભાગવત, + + + ૩૦ બહુતરે કલાકે શાસ્ત્ર, ૩૧ ચાર વેદ, ૩૨ શાસ્ત્રો અંગોપાંગ સહિત તથા-૧ શિક્ષાકલ્પ, ૨ વ્યાકરણ, ૩ છંદ નિરુ[illegible] ૪ જોતિષ, ૫ કાવ્ય, ૬ લક્ષણ-સામુદ્રિક, ઇત્યાદિ મિથ્યાત્વી કે બનાવે મિ[illegible] શાસ્ત્ર હૈં.

અહિયાં તો ખુલ્લી રીતે વ્યાકરણ વગેરે મિથ્યાશ્રુત-મિથ્[illegible] શાસ્ત્ર કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉત્તરાધ્યયનનાં ચોથા અધ્યયનમાં સંસ્કૃત [illegible] નિષેધી છે એમ કહેવામાં આવે છે તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—જે કારણ હશે તે સૂત્રની મૂળ ગાથા અને ટીકા [illegible] વાંચશો તો તરત જણાઇ આવશે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—સૂત્રની મૂળ ગાથામાં શું કહ્યું છે તે જણાવ[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો:-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર-અધ્યયન ૪ થે-ગાથા ૧૩ તેમાં કહ્યું છે કે-ગાથા—

जे संखया तुच्छ परप्पवादी, ते पेज्जदोसाणुगया परज्झा;
एए अहम्मुत्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरस्सभेउ तिबेमि ॥१३॥

અર્થ—જે કોઇ તત્ત્વજ્ઞાન વિના, સંસ્કૃત ભાષાના બોલવુ[illegible] ક્તિાદિકે ઠાલા, પરનાં કીધાં શાસ્ત્ર તેહના પ્રરૂપનાર, તે મિથ્યાદ્રિ[illegible] દ્વેષે પોહચા થકા, પરવસે પડયા છે; એ પૂર્વે કહ્યા તે, અધર્મ[illegible] એહ કારણ માટે એહવાં મિથ્યાત્વનાં (શાસ્ત્ર) ત્યજતાં થકા, વાંછ[illegible] ગુણને, જાવ જીવ સુધી એટલે શરીર ભેદ થાય તિહાં સુધી. એમ સુધર્મ સ્વામી જંબુ પ્રત્યે કહેતા હવા ॥ ૧૩ ॥

પ્રશ્ન ૫૦ મું—ઉપરની ગાથાના સંબંધે ટીકાકાર શું કહે છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ટીકામાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:-[illegible] ધ્યયનના ચોથા અધ્યયનના પાને ૨૭૭ મે.

[illegible]:—व्याख्या—'ये' इति अनिर्दिष्ट[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]निवृत्तयः, यद्वा [illegible]
[illegible], ते हि [illegible] निरवद्यो [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

ત છે કે-"બારે કોશી ભાષા બદલે:"- એટલે બાર બાર
ાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે
ી ભાષામાં-કળસો, થાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો,
ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મચ્છુ કંઠો તથા હળવદ વગેરેના
ો, થારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને
ાવવા" ને બદલે "મરવા આવવા" નું વપરાય છે. કપાટ-
" ને બદલે "આરિયા" કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે.
શમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા. તેને સૂત્રમાં જનપદ
. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું ?

ર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ ?

ર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો-કીસીકો કીસી નામસે સ્થાપના
(પાષાણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કોઇ દેવના
તે ચિત્રાદિ-ફોટા પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે
મ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે
ાડો માન્યો, તેને કોઇ કહે તારો ઘોડો આઘો રાખ. તેમ કહેતાં
ગે નહિ.)

ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું ?

ત્તર—નામ સત્ય તે-જૈસા નામ રખનેમેં આયા હોવે સો-
નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના ફીર ચાહે કુલ બઢતા હોવે યા
લે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાઇનું નામ લક્ષ્મી હોય
દિવસનું ખાવા ન હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય

શ્ન ૫૭ મું—પાંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ ?

ત્તર—રૂપ સત્યસો-સાધુકા રૂપ (વેષ) ધારવું કિયા પરંતુ ગુણ
તો ભીકસે સાધુ કહના (અસત્ય નહિ). અહીંયા ચારિત્રાદિ ગુણ
ાધુના રૂપે (વેષે) રહેલાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠ્ઠું પ્રતીત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—પ્રતીત સત્ય તે-અન્ય વસ્તુકા આશ્રય લેકર પ્રતીતિ કરનાસો
સત્ય જૈસે અનામિકાસે કનિષ્ટ અંગુલી છોટી હૈ વા તર્જની બડી હૈ

શાસ્ત્રના પ્રરૂપનાર એવા મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ છે. તે રાગ દ્વેષને વશરૂપ પરવશ પડયા છે. એવા અધર્મના હેતુ મિથ્યાત્વાદિકને તજીને સાધુ જ્ઞાનાદિક ગુણને જાવજીવ સુધી ઇચ્છે, કારણકે સંસ્કૃતાદિક ભાષા કોઈને તારતી નથી પણ સમકિતાદિક ગુણ જીવને તારે છે. માટે તે ગુણને ધારણ કરવા એમ સુધર્મા સ્વામી પોતાના જંબુ નામના શિષ્યને કહેતા હવા કે હે! જંબુ! જેમ મેં શ્રી મહાવીર દેવ પરમાત્માની સમીપે સાંભળ્યું હતું તેમ મેં તુજ પ્રત્યે કહ્યું ॥ ૧૩ ॥

પ્રશ્ન પર મું.—શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી સૂત્રમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં તેનું સ્વરૂપ ત્યાં મૂળ પાઠમાં જણાવ્યું નથી તો તે સત્યનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઠાણાંગ-ઠાણે ૧૦મેં દસ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં છે તે આ પ્રમાણે મૂળપાઠ :—

दसविहे सच्चे प. तं. जणवयं सम्मय ठ्ठवणा, नामे रूवे पडुच्च सच्चे य; ववहार भाव जोगे, दसमे ओवम्म सच्चे य ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—(લાલજીવાળા છાપેલ પાને ૮૦૭મે) દસ પ્રકારકે સત્ય કહે હૈ :-૧. જનપદસત્ય, ૨. સંમતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામ સત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીતસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. જોગસત્ય, ૧૦. ઉપમાસત્ય એ દસ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં.

પ્રશ્ન પ૩ મું—દસ પ્રકારના સત્ય કહ્યાં તેમાં પ્રથમ જનપદસત્ય કહ્યું તેનું સ્વરૂપ શી રીતે સમજવું?

ઉત્તર—[illegible] પાને દસ પ્રકારના સત્ય કહ્યાં છે તેમાં પ્રથમ [illegible]

[illegible]

કહેવત છે કે-"બારે કોષી ભાષા બદલે." એટલે બાર બાર ગાઉએ ભાષાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં-કળસો, થાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો વપરાય છે, ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મચ્છુ કાંઠો તથા હળવદ વગેરેના ગામોમાં કરશો, થારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને "મળવા આવવા" ને બદલે "મરવા આવવા" નું વપરાય છે. કપાટ-"આળીયા" ને બદલે "આરિયા" કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે. એટલે જે દેશમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા. તેને સૂત્રમાં જનપદ સત્ય કહે છે. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો-કીસીકો કીસી નામસે સ્થાપના. જૈસે કાષ્ટ (પાષાણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કોઇ દેવના નામની મૂર્તિ ચિત્રાદિ-ફોટા પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે બોલાવે, તેમ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે લાકડીનો ઘોડો માન્યો, તેને કોઇ કહે તારો ઘોડો આઘો રાખ. તેમ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—નામ સત્ય તે-જૈસા નામ રખનેમેં આયા હોવે સો-કુલવર્ધન નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના ફીર ચાહે કુલ બઢતા હોવે યા નહિ. એટલે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાઇનું નામ લક્ષ્મી હોય ને એક દિવસનું ખાવા ન હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પાંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—રૂપ સત્યસો-સાધુકા રૂપ (વેષ) ધારણ કિયા પરંતુ ગુણ નહિ હૈ તો ભીકસે સાધુ કહના (અસત્ય નહિ). અહીંયા ચારિત્રાદિ ગુણ રહિત સાધુના રૂપે (વેષે) રહેલાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠ્ઠું પ્રતીત સત્ય તે શું ?

ઉત્તર—પ્રતીત સત્ય તે-અન્ય વસ્તુકા આશ્રય લેકર પ્રતીતિ કરનાસો પ્રતીત સત્ય જૈસે અનામિકાસે કનિષ્ટ અંગુલી છોટી હૈ વા તર્જની બડી હૈ.

શાસ્ત્રના પ્રરૂપનાર એવા મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ છે. તે રાગ દ્વેષને વશરૂપ પરવશ પડયા છે. એવા અધર્મના હેતુ મિથ્યાત્વાદિકને તજીને સાધુ જ્ઞાનાદિક ગુણને જાવજીવ સુધી ઇચ્છે, કારણકે સંસ્કૃતાદિક ભાષા કોઈને તારતી નથી પણ સમકિતાદિક ગુણ જીવને તારે છે. માટે તે ગુણને ધારણ કરવા એમ સુધર્મા સ્વામી પોતાના જંબુ નામના શિષ્યને કહેતા હવા કે હે! જંબુ! જેમ મેં શ્રી મહાવીર દેવ પરમાત્માની સમીપે સાંભળ્યું હતું તેમ મેં તુજ પ્રત્યે કહ્યું ॥ ૧૩ ॥

પ્રશ્ન ૫૨ મું.—શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી સૂત્રમાં દશ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં તેનું સ્વરૂપ ત્યાં મૂળ પાઠમાં જણાવ્યું નથી તો તે સત્યનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઠાણાંગ-ઠાણે ૧૦મેં દસ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં છે તે આ પ્રમાણે મૂળપાઠ :—

दसविहे सच्चे प. तं. जणवयं सम्मय ठ्वणा, नामे रूवे पडुच सच्चे य; ववहार भाव जोगे, दसमे ओवम्म सच्चे य ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—(લાલજીવાળા છાપેલ પાને ૮૦૭મે) દસ પ્રકારકે સત્ય કહે હૈ :-૧. જનપદસત્ય, ૨. સંમતસત્ય, ૩. સ્થાપનાસત્ય, ૪. નામસત્ય, ૫. રૂપસત્ય, ૬. પ્રતીતસત્ય, ૭. વ્યવહારસત્ય, ૮. ભાવસત્ય, ૯. જોગસત્ય, ૧૦. ઉપમાસત્ય એ દસ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—દસ પ્રકારના સત્ય કહ્યાં તેમાં પ્રથમ જનપદસત્ય કહ્યું તેનું સ્વરૂપ શી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર—[illegible] દસ પ્રકારના સત્ય કહ્યાં છે તેમાં પ્રથમ જનપદસત્ય [illegible] (તથા અનુવાદ [illegible]

[illegible] पय उदक [illegible] देशभाषया [illegible]

[illegible]

[illegible]

કહેવત છે કે–"બાર કોષી ભાષા બદલે:"– એટલે, બાર બાર ગાઉએ ભાષાનું બદલાવું થાય છે. એમ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જેમકે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં–કળસો, થાળી, ગોળી, કેળા, માળો વગેરે શબ્દો વપરાય છે, ત્યારે હાલાર પ્રાંતમાં, મચ્છુ કાંઠા તથા હળવદ વગેરેના ગામોમાં કરશો, થારી, ગોરી, કેરા, મારો વગેરે શબ્દો બોલાય છે. અને "મળવા આવવા" ને બદલે "મરવા આવવા" નું વપરાય છે. કપાટ– "આળીયા" ને બદલે "આરિયા" કહેવું તે શુદ્ધ ભાષા માને છે. એટલે જે દેશમાં જે ભાષા બોલાતી હોય તે ભાષા. તેને સૂત્રમાં જનપદ સત્ય કહે છે. તે ભાષા બોલતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—બીજું સંમત સત્ય તે શું?

ઉત્તર—(બોલાવણીમાં સરખાપણું) અરવિંદ સો પંકજ.

પ્રશ્ન. ૫૫ મું—સ્થાપના સત્ય કોને કહીએ?

ઉત્તર—ત્રીજું સ્થાપના સત્યસો–કીસીકો કીસી નામસે સ્થાપના. જૈસે કાષ્ટ (પાષાણાદિક) કો ચિત્રિત કર સ્થાપના કરના. (કોઇ દેવના નામની મૂર્તિ ચિત્રાદિ–ફોટા પ્રમુખનું સ્થાપન કરી દુનિયા તે દેવને નામે બોલાવે, તેમ બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ તે સ્થાપના સત્ય. જેમ બાળકે લાકડીનો ઘોડો માન્યો, તેને કોઇ કહે તારો ઘોડો આઘો રાખ. તેમ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ચોથું નામ સત્યનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—નામ સત્ય તે–જૈસા નામ રખનેમેં આયા હોવે સો–કુલવર્ધન નામ વાલેકો કુલવર્ધન કહના ફીર ચાહે કુલ બઢતા હોવે યા નહિ. એટલે નિર્ધન છતાં કુલવર્ધનનું નામ હોય, બાઇનું નામ લક્ષ્મી હોય ને એક દિવસનું ખાવા ન હોય તોપણ તે નામે બોલાવતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—પંચમું રૂપ સત્ય તે કોને કહીએ?

ઉત્તર—રૂપ સત્યસો–સાધુકા રૂપ (વેષ) ધારણ કિયા પરંતુ ગુણ નહિ હૈ તો ભીકસે સાધુ કહના (અસત્ય નહિ). અહીંયા ચારિત્રાદિ ગુણ રહિત સાધુના રૂપે (વેષે) રહેલાને સાધુ કહેતા અસત્ય લાગે નહિ એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—છઠું પ્રતીત સત્ય તે શું?

ઉત્તર—પ્રતીત સત્ય તે–અન્ય વસ્તુકા આશ્રય લેકર પ્રતીતિ કરનાસો પ્રતીત સત્ય જૈસે અનામિકાસે કનિષ્ટ અંગુલી છોટી હૈ વા તર્જની બડી હૈ.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—સાતમું વ્યવહાર સત્ય તે કોને કહીએ?

ઉત્તર—વ્યવહાર સત્ય તે-ઘડા ગળતા હે ગીરિજલતા હે વગેરહ બોલના. (અહીં ત્રણ બળે છે. પાણી ગળે છે, વળી ભગવતીજીના આઠમા શતકે ઉ. ૬ ઠે અગ્નિ બળે છે-કહ્યું છે. પણ વ્યવહાર ભાષાએ ઘડો ગળે છે. ગિરિજલે છે કહેતાં અસત્ય નહિ.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—આઠમું ભાવ સત્ય તે શી રીતે?

ઉત્તર—ભાવ સત્ય તે-નિશ્ચયાત્મક-(જેમ શુકલ વરણમાં ભાવથી પાંચે વરણ રહ્યા છે પણ ઉત્કૃટપણે શુકલ કહેતાં તથા ગોળમાં ભાવથી પાંચે રસ રહ્યા છે પણ ગોળ ગળ્યો કહેતાં, અસત્ય નહિ. તેમજ શુકલમાં પાંચે વરણ અને ગળપણમાં પાંચે રસ કહેતાં અસત્ય લાગે નહિ.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—નવમું જોગ સત્ય તે કેવી રીતે?

ઉત્તર—જોગ સત્યસો-સંબંધસે કહા જાવે જૈસે દંડ કે સંબંધસે દંડી વગેરહ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—દશમું ઓપમ્ય સત્ય તે કોને કહીએ?

ઉત્તર—ઓપમ્ય સત્ય તે-જૈસે સમુદ્ર જૈસા તલાવ (એટલે તળાવને સમુદ્રની ઉપમા, નગરીને દેવલોકની ઉપમા દેતાં અસત્ય ન લાગે) એ ૧૦ પ્રકારનાં સત્ય કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં બાર પ્રકારની ભાષા કહી તે કેટલા પ્રકારની ને કઈ કઈ?

ઉત્તર—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં બાર પ્રકારની ભાષા આ પ્રકારે કહી છે.

दुवालसविहा य होइ भासा—अथ टीका—तथा दुवालसविहा य होइ भासत्ति द्वादशविधा च भवति भाषा तथा च प्राकृत संस्कृत भाषा, मागध पिशाच सौरसेनी च; षष्ठोऽत्र भूरि भेदो, देशविशेषादपभ्रंशः १॥ इयमेव षड्विधा गद्यपद्यभेदेन भिद्यमाना द्वादशधा भवतीति. ॥

એ ૬ પ્રકારની ભાષા-પ્રાકૃત ૧, સંસ્કૃત ૨, માગધી ૩, પિશાચી ૪, સૌરસેની ૫, અને અપભ્રંશ ૬, એ ૬ પ્રકારની ભાષા ગદ્યપદ્યને છ પ્રકારે ગણતાં ૧૨ પ્રકારની ભાષા હોય.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—અરિહંતની કઈ ભાષા છે?

ઉત્તર—અરિહંતની અર્ધ માગધી ભાષા છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સૂત્રની અર્દ્ધ માગધી ભાષા કેમ કહેવાણી?

ઉત્તર—ઉપર કહેલી છ ભાષા માંહેલી જે માગધી ભાષા કહી એટલે માગધી અડધી અને અડધીમાં પાંચ ભાષા એમ છ ભાષાનું મિશ્રણ કરી સૂત્રની ભાષા રચાણી છે એ ઉપરથી અર્દ્ધ માગધી ભાષાનાં જૈન સૂત્ર કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં સોળ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં તે શી રીતે? ને કયાં કયાં?

ઉત્તર—પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં તો આટલોજ પાઠ છે કે–वयणं पि य होइ सोलस विहं. પણ આચારાંગ તથા પન્નવણાજી સૂત્રમાં તથા પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—સોળ પ્રકારનાં વચન સમુચયે શી રીતે છે? તે પ્રથમ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં–

तथाहि-वयणंतियं ३ लिंगतियं ३ कालतियं ३ तह परोक्ख पच्चक्खं २ उवणीयाइ च उक्कं ४ अज्झत्थं चेव सोलसमं १ ॥ १ ॥

ત્રણ પ્રકારનાં વચન ૩, ત્રણ લિંગ ૩, ત્રણ કાળ ૩, પરોક્ષ વચનને પ્રત્યક્ષ વચન ૨, ઉપનીત વચનાદિ ૪, ને અધ્યાત્મ વચન ૧ મળી ૧૬ પ્રકારનાં વચન કહ્યાં.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—આચારાંગજી તથા પન્નવણાજી સૂત્રમાં સોળ પ્રકારનાં વચન વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—પન્નવણાજીના એકાદશમાં ભાષા પદમાં લાલાજીવાળા છપાયેલ પાને ૯૮૧મે મૂળ પાઠ—

कतिविहेण भंते! वयणे पण्णत्ते! गोयमा! सोलसविहे वयणे पण्णत्ते तं जहा एगवयणे, दुवयणे, बहुवयणे, इत्थीवयणे, पुमवयणे, णपुंसगवयणे, अज्झत्थवयणे, उवणीयवयणे, अवणीयवयणे, उवणीयअवणीयवयणे, अवणीय-उवणीयवयणे, तीयवयणे, पडुप्पन्नवयणे, अनागतवयणे, पच्चक्खवयणे, परोक्ख-वयणे।

અર્થ—અહો ભગવન્! વચન કે કિતને ભેદ કહે હૈ! અહો ગૌતમ! સોલહ પ્રકારકા વચન કે વચન કહે હૈં:—

૧ એકવચન, ૨ દ્વિવચન, ૩ બહુવચન, ૪ સ્ત્રી વચન, ૫ પુરૂષ વચન, ૬ નપુંસક વચન, ૭ અધ્યાત્મ વચન, ૮ ઉપનીત વચન, ૯ અપનીત વચન, ૧૦ ઉપનીત અપનીત વચન, ૧૧ અપનીત ઉપનીત વચન, ૧૨ અતીત વચન, ૧૩ પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાનકાળકા) વચન, ૧૪ અનાગત (ભવિષ્યકાળ) કા વચન, ૧૫ પ્રત્યક્ષ વચન, ૧૬ પરોક્ષ વચન.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—એક વચન શી રીતે બોલાય?

ઉત્તર—વૃક્ષ, ઘટ, પટ, વગેરહ. (૧)

પ્રશ્ન ૭૦ મું—દ્વિવચન તે શી રીતે?

ઉત્તર—દો વૃક્ષ, દો ઘટ, દો હાથ વગેરહ. (૨)

પ્રશ્ન ૭૧ મું—બહુવચન કોને કહીએ?

ઉત્તર—બહુત ઘટ, બહુત વક્ષ વગેરે. (૩)

પ્રશ્ન ૭૨ મું—સ્ત્રી વચનનું સ્વરૂપ શી રીતે?

ઉત્તર—કન્યાશાળા વગેરે. (૪)

પ્રશ્ન ૭૩ મું—પુરૂષ વચનનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—સાધુ, શ્રાવક, ઘટ, પટ, વગેરે. (૫)

પ્રશ્ન ૭૪ મું—નપુંસક વચનનું સ્વરૂપ કેવી રીતે?

ઉત્તર—પાત્ર, દેરૂં, વગેરે (૬)

પ્રશ્ન ૭૫ મું—અધ્યાત્મ વચન કોને કહીએ?

ઉત્તર— મનમેં રહી હુઇ વાત કદાપિ પ્રગટ કરના ચાહે નહિ પરંતુ બોલતે સહજ નીકલ જાવે. જૈસે રૂઇકા વેપારી પાની માંગને કે બદલે રૂઇ દો (રૂઇ પા) ઐસા બોલે (૭)

પ્રશ્ન ૭૬ મું—ઉપનીત વચન કોને કહીએ?

ઉત્તર—ગુણ મુખ્ય વસ્તુપ્ર કથન કરે જૈસે યહ ધર્માત્મા પુરૂષ હૈ [illegible] હૈ (ઉપનીત વચન એટલે ગુણાનુવાદ જેમકે રૂપચંદ) વગેરે-૧ (૮)

પ્રશ્ન ૭૭ મું—અપનીત વચન તે શી રીતે?

ઉત્તર—નિંદા મુખ્ય વસ્તુકા કથન કરે જૈસે યહ પુરૂષ કુરૂપી મૂર્ખ, [illegible] હૈ. (અપનીત વચન એટલે દુર્ગુણાનુવાદ એટલે [illegible]) વગેરે (૯)

પ્રશ્ન ૭૮ મું—ઉપનીત અપનીત વચન તે શું?

ઉત્તર—પ્રથમ ગુન કહકે ફીર અવગુન કહે-જૈસે યહ સ્ત્રી રૂપવંતી હૈ પરંતુ વ્યભિચારિણી હૈ વગેરે-૩ (૧૦)

પ્રશ્ન ૭૯ મું—અવનીત ઉપનીત વચનનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—પહિલે દુર્ગન કહ કર ફીર ગુન કહે. જૈસે યહ સ્ત્રી કુરૂપ હૈ પરંતુ સુશીલા હૈ-૪ (૧૧)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—અતીત વચન તે કોને કહેવું ?

ઉત્તર—ભૂતકાળકા જૈસે તીર્થંકર હુએ. (અકરોત્-તથા અમુક થઇ ગયું, હો તથા-ઇત્યાદિ ૧ (૧૨)

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પ્રત્યુત્પન્ન વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વર્તમાનકાળકા વચન-જૈસે શ્રી સીમંધર સ્વામી હૈ (કરોતિ-થાય છે-વગેરે.) ૨ (૧૩)

પ્રશ્ન ૮૨ મું—અનાગત વચન તે શું ?

ઉત્તર—ભવિષ્યકાળકા વચન-જૈસે પદ્મનાભ સ્વામી તીર્થંકર હોગા. (કરિષ્યતિ-આવતો કાળ.-હોશે,-થાશે-વગેરે-) ૩ (૧૪)

પ્રશ્ન ૮૩ મું—પ્રત્યક્ષ વચન તે કોને કહીએ ?

ઉત્તર—જો દૃષ્ટિ સામને હોય (નજરે દેખીએ તે પ્રત્યક્ષ) (યથાર્થ બોધ:-પ્રત્યક્ષ વચન તે જેમ દેખવામાં આવે તેમ બોલે. નટ પુરૂષે સ્ત્રી વેશ પહેર્યો હોય તેને સ્ત્રી કહી બોલાવે તે). ૧ (૧૫)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પરોક્ષ વચન તે શી રીતે ?

ઉત્તર—વિના દેખાતી વસ્તુકા કહના. (પરોક્ષં યથાસ્યા તથા પરોક્ષ વચન તે નજરે જોયા વિના અમુક વેશ્યા છે, અમુક શ્રીમંત છે વગેરે. ૨ (૧૬)

ઇત્યાદિ સોળ વચનનું સ્વરૂપ:—

एवं अरहंत मणुनाय समाक्खियं संजए काऊं भिय वत्तव्वं ॥

ઇત્યાદિ સ્વરૂપ અવધારીને, અરિહંતની આજ્ઞાને જાણીને, બુદ્ધિ વડે આલોચીને, સંયમી કાળ અવસરને જાણીને બોલે. નતુ જીન અનુ આજ્ઞાએ, વળી આલોચ્યા વિના, કાળ અવસર જાણ્યા વિના ન બોલે. અર્થાત્ નિપુણ બુદ્ધિએ કરી બોલે. બને લોકની પરંશુદ્ધિને અર્થે પરને ભય ઉપજે તેવા અથવા પીડાકારી વચન ન બોલે. ઇત્યર્થ:—એમ પ્રશ્ન વ્યાકરણની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—સોળ પ્રકારની ભાષા વિષે વિશેષ કાંઈ ખુલાસો કહેવું છે?

ઉત્તર—પન્નવણાજીમાં એજ ચાલતા અધિકારે કહ્યું છે કે:—

इच्चेयं भंते! एगवयणं वा जाव परोक्खवयणं वदमाणे पण्णवणीणं एसा भासाण एसा भासा मोसा? गोयमा! इच्चेयं एगवयणं वा जाव परोक्खवयणं वा वयमाणे पण्णवणीणं, एसा भासाण एसा भासा मोसा.

અર્થ—અહો ભગવન! ઇસ તરહ એક વચન બોલતા હુવા યાવત્ પરોક્ષ વચન બોલતા હુવા પ્રજ્ઞાપની ભાષા હોવે ક્યા યહભાષા મૃષા નહિ હૈ? અહો ગૌતમ! એક વચન યાવત્ પરોક્ષ વચન બોલતા હુવા યહ પ્રજ્ઞાપની ભાષા હૈ પરંતુ મૃષા ભાષા નહિ હૈ.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ભાષાની જાતિ કેટલા પ્રકારની?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ચાલતા અધિકારે ભગવંત પ્રત્યે ગૌતમ સ્વામીએ ભાષા વિષે પ્રશ્ન કર્યું છે કે:-

कतिविं भंते! भासजाया पण्णता गोयमा! चत्तारि भासजाया पन्नत्ता तं जहा सच्चमेगं भासंजायं बीय मोसंभासजायं, तइय सच्चामोसंभासजायं चउत्थ असच्चामोसंभासजायं ॥

અર્થ—અહો ભગવન્! ભાષાકી કીતની જાતિ કહી હૈ? અહો ગૌતમ ભાષાકી ચાર જાતિ કહી હૈ १ સત્ય ભાષા, २ મૃષા ભાષા, ३ સત્ય મૃષા, (મિશ્ર) ભાષા, ઔર ४ અસત્ય મૃષા, (વ્યવહાર) ભાષા.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—એ ચાર પ્રકારની ભાષા બોલતાં આરાધક હોય કે વિરાધક?

ઉત્તર—આ વિષે પ્રથમ કેટલુંક લખાણ થઈ ગયું છે. પરંતુ પ્રશ્ન [illegible] પ્રસંગે, મૂળ પાઠ અર્થ જાણવાને માટે લખવા જરૂર પડે [illegible] મૂળ પાઠ:

[illegible] भासमाणे किं आराहए [illegible] भासमाणे आराहए [illegible]

[illegible] છે.

[illegible] ચાર પ્રકારની ભાષા [illegible] હૈ? અહો ગૌતમ! [illegible]

ભાષા મેંસે ઉપયોગ રખકર યથોકત બોલનેવાલા આરાધક હોતા હૈ; પરંતુ વિરાધક નહિ હોતા હૈ. ઉસસે અન્યથા પ્રકારકો બોલતા હુવા અસંયતિ, અવિરતી, વ પ્રત્યાખ્યાનસે પાપ કર્મકા નાશ નહીં કરનેવાલા હૈ. વહ ફીર ચાહે સત્ય ભાષા બોલે, મૃષા બોલે, સત્ય મૃષા (મિશ્ર) ભાષા બોલે, યા અસત્ય મૃષા (સત્ય નહિ–મૃષા નહિ–વ્યવહાર) ભાષા બોલે વહ આરાધક નહિ પરંતુ વિરાધક હૈ. ॥ ઇતિ લાલાવાળા છાપેલ પન્નવણા પદ ૧૧ મે.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અહીં ઉપયોગ સહિત ચારે ભાષા બોલવાવાળાને આરાધક કહ્યા તે ઉપયોગ કયો અને તેના સ્વામી કોણ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં કોઇ સ્વામી જણાવ્યા નથી. પણ પ્રશ્નવ્યાકરણના લખાણ ઉપરથી સ્વામીત્વ સાધુપણાનું જણાય છે અને દશ વૈકાલિક સૂત્રમાં ૪ થા અધ્યયનમાં સાધુને ચાલતાં, ઉભા રહેતાં, બેસતાં, સૂતાં, ભોજન કરતાં અને ભાષણ કરતાં–બોલતાં એ છ બોલમાં જતના પ્રધાન કહી છે. જતના અને ઉપયોગનો અર્થ એક હોવા સંભવ છે. જતના કહો કે ઉપયોગ કહો. ઉપયોગ સહિત જતનાએ બોલતાં પાપ કર્મનો બંધ થતો નથી. માટે મુનિને જતના સહિત કહો કે ઉપયોગ સહિત ભાષા બોલતા આરાધક કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—જતનાએ–ઉપયોગ સહિત ચારે જાતિની ભાષા બોલતાં આરાધક માનવો? અસત્ય અને મિશ્ર ભાષા બોલતાં આરાધક કેમ હોય? અને શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં ઉપયોગથી ચારે ભાષા બોલતાં આરાધક કહ્યા છે તે વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકાલિકજી સૂત્રના ૭મા અધ્યયનમાં ચારે પ્રકારની ભાષાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે, તેમાં મુનિને માત્ર સત્ય અને વ્યવહાર બેજ ભાષા તે પણ નિર્વંધ ભાષાજ બોલવી કહી છે, અને છેવટની ગાથામાં ભાષા સમિત વિચારીને બોલે તેને આરાધક કહ્યો છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં ચારે ભાષા ઉપયોગથી બોલતાં આરાધક કહ્યો. તે ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ ઉપયોગથી–યતનાયુક્ત–વિચારીને શ્રી દશવૈકાલિકજી સૂત્રમાં કહ્યા મુજબ જણાવતાં ઉપદેશ દ્વારાએ બોલતાં, સત્ય ને સત્ય, અસત્ય ને અસત્ય, મિશ્ર ને મિશ્ર, અને વ્યવહાર ને વ્યવહાર. યથાતથ્ય જેવું હોય તેવું કહેતાં ભગવંતે આરાધક કહ્યો છે. ઉપયોગવંતને ચારે ભાષા બોલવાની આજ્ઞા હોય નહિ. કારણ–અસત્ય અને મિશ્ર એ બે ભાષાને માટે તો ભગવંતે ચોકખું કહ્યું

છે કે–દોન ભાવેજ્જ સવ્વસો એ બે ભાષા તો સર્વથા બોલવીજ નહિ તો પછી ઉપયોગવાન સાધુને ભગવંતે મના કરેલી ભાષા બોલવાનું હોય ક્યાંથી ? અર્થાત્ નજ હોય.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી સૂત્રમાં અસંજતી અવિરતિ અપચ્ચખાણીને ચારે ભાષા બોલતાં વિરાધક કહ્યા તો સત્ય અને વ્યવહાર ભાષા બોલતાં વિરાધક કેમ હોય ?

ઉત્તર—પ્રથમ ઉપયોગવંતને આરાધક કહ્યો તો ઉપયોગનો અર્થ જ્ઞાન અને દર્શન પણ થાય છે, માટે સમ્યક્જ્ઞાન ને સમ્યકદર્શનવંતને તમામ ભાષાનું સ્વરૂપ જાણ્યું વર્ત્તે છે. તેવી રીતે મિથ્યાદર્શની અસંજતી અવ્રતીને અપચ્ચખાણીને ભાષાનું જ્ઞાન હોતું નથી તેથી તેને ચારે પ્રકારની ભાષા બોલતાં વિરાધક કહ્યો. તે રત્નત્રયના અભાવે વિરાધ જણાય છે. તે વિરાધકપણું સૂત્ર આખ્યાત ધર્મનું હોવા સંભવ છે મિથ્યાદર્શની સત્યભાષીને શુભગતિ પ્રાપ્ત થાય. પણ રત્નત્રયના આરાધ હોય નહિ–કારણકે સમ્યક્જ્ઞાનદર્શનના અભાવે તત્ સંબંધી વિરાધક કહ્યો છે

પ્રશ્ન ૯૧ મું—ચોથા ગુણસ્થાનવાળા સમ્યગ્દૃષ્ટિ તે પણ અસંજતી અવ્રતી ને અપચ્ચખાણી છે. તો તે સત્ય ભાષા બોલતો આરાધક કે વિરાધક ?

ઉત્તર—ચોથા ગુણ સ્થાનવાળા તથા પાંચમા ગુણ સ્થાનવાળા સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન રૂપ ઉપયોગવંત હોવાને લીધે ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ જાણે છે. ચારે ભાષા યથાતથ્ય બોલી જાણે તે પણ સત્યને સત્ય રૂપે, અસત્યને અસત્ય રૂપે, મિશ્રને મિશ્ર રૂપે ને વ્યવહારને વ્યવહાર રૂપે યથાતથ્ય-જેવું હોય તેવું ઉપયોગ સહિત બોલી જાણે, પરંતુ જરૂર પડયે હોવાથી [illegible] તો સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાજ બોલે એવા સમકિત દૃષ્ટિના [illegible] સંભવ છે સમકિત દૃષ્ટિ [illegible] પુણ્ય હોય, [illegible] તેવું [illegible] વ્યવહારનાં [illegible] પણ અસત્યભાષી ન હોય ચોથા ગુણ [illegible] ને [illegible] પ્રશસ્તાંના પાઠ કહ્યા છે અને [illegible] [illegible] કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—સમકિત દૃષ્ટિ [illegible] [illegible] [illegible]

([illegible]) કેમ કહ્યા ?

ઉત્તર—સમકિત દૃષ્ટિને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] સમકિત [illegible] [illegible] સમકિત [illegible]

ાધીજ હોય, અર્થાત્ સમકિતી જીવ પણ સત્ય અને વ્યવહાર ભાષાજ ાલે અને સ્વરૂપ ચારે ભાષાનું જાણે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—બેઇંદ્રી, તેઇંદ્રી, ચૌરેદ્રી, ચાર માંહેલી કઇ ભાષા બોલે?

ઉત્તર—ત્રણ વિગલેંદ્રિય એક વ્યવહાર ભાષા બોલે. શાખ શ્રી પન્નવણાજીની.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—તિર્યંચ પચેંદ્રિય ચાર ભાષા માંહેલી કઇ કઇ ભાષા બોલે?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મે લાલાજીવાળા છાપેલ પાને ૬૬૪ મે-ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે તિર્યંચ પચેંદ્રિય એક વ્યવહાર ભાષાજ બોલે એટલે તિર્યંચને એક વ્યવહાર ભાષા કહી અને બાકીની ત્રણ ભાષાની ના કહી છે.

णण्णत्थ सिक्खा पुव्वगं उत्तरगुण लद्धि वा पडुच्च सच्चंपि भासं भासंति मोसंपि भासं भासंति, सच्चामोसंपि भासंभासंति असच्चामोसंपि भासं भासंति.

પણ એટલો વિશેષ કે-શુક, શારીકાદિકને ભણાવવાથી તથા જાતિ સ્મરણ પ્રમુખ તથા ઉત્તર ગુણની લબ્ધિથી ચારે ભાષા બોલે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—કેટલાક કહે છે કે-ભાષાનાં પુદ્ગળ નીકળે તે લોકને અંતે પહોંચી અલોકને અથડાઇ પાછાં આવી શ્રોતેંદ્રિયમાં પ્રવેશ કરે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ભાષાનાં પુદ્ગળ લોકના અંત સુધી પહોંચે ખરાં પણ તે પાછાં આવી કર્ણપુટમાં પડે ને પછી સંભળાય એવો સંભવ નથી; પણ ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે-ભાષાનાં પુદગળ બે પ્રકારે નીકળે છે. એક ભેદાણાં પુદગળ નીકળે છે ને બીજાં અભિન્ન અખંડ પુદગળ નીકળે છે. તેમાં ભેદાણાં ભેદ પામેલાં પુદગળ લોકના અંતે ફરશે અને અભિન્ન પુદગળ નીકળે તે સંખ્યાતા જોજન જઇને વિધ્વંશને પામે-નાશ થાય.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—ભાષાનાં પુદગળ ભિન્ન અભિન્ન નીકળે તે કેવી રીતે? ભિન્ન પુદગળ કોને કહેવાં અને અભિન્ન કોને કહેવાં? તે લોકનાં અંતને ફરશે અને સંખ્યાતા જોજને વિનાશ પામે એમ બે ભેદ પડવાનું કારણ શું?

ઉત્તર—તીવ્રસ્વરે બોલે તે પુદગળ ભેદાણાં નીકળે અને ધીમે ધીમે બોલે તે અભિન્ન-ભેદાણાં વિના પુદગળ નીકળે તે વિષે મૂળ પાઠમાં પણ કહ્યું છે કેઃ—

तत्थणं जाइं दव्वाइं भिण्णाइं णिसिरंति, ताइं अणंतगुण परिवुड्ढीए परिवुड्ढमाणाइं लोयंत फुसंति ॥ जाइंअभिण्णाइं णिसिरंति ताइं असंखेज्जाओ ओगाहणह, वग्गणाओ गंता भेदमावज्जंति, संखेज्जाइं जोयणाइं गंता विद्धंस समागच्छति ॥ (પાને ૬૭૫ મે.)

અર્થ—ઉસમેં જો દ્રવ્ય ભિન્ન નીકાલતે હૈં વે (ભાષાનાં પુદ્ગળ) અનંત ગુનકી વૃદ્ધિ પાતે લોકકે અંતમેં સ્પર્શતે હૈં ઔર અભિન્ન નીકળતે હૈં. વે અસંખ્યાત અવગાહના વર્ગણામેં જાકર ભેદકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ઔર સંખ્યાત યોજન જાકર નાશકો પ્રાપ્ત હોતે હૈ ॥

આ વિષે એમ જણાય છે કે–શુદ્ધસાભર જે ભાષા નીકળે તે પુદ્ગળ ભેદાણાં નીકળે તે ભિન્ન ભાષા. એટલે છૂટાં છૂટાં ભાષાનાં પુદ્ગળ નીકળે તે બીજા અનંત ગુણ વૃદ્ધિવાળા પુદ્ગળ સાથે મળી કેટલાંક પુદ્ગળો લોકના અંત સુધી પહોંચે અને ધીમે ધીમે બોલે તે ભાષાનાં પુદ્ગળ ભેદાણા વિના નીકળે તે અભિન્ન ભાષા કહીએ. તે ભાષાનાં પુદ્ગળ અસંખ્યાત અવગાહનાની વર્ગણાવાળા પુદ્ગળમાં જઈને ભેદ પામે એટલે સંખ્યાતા યોજન જઈને નાશ પામે, કારણકે–તે પુદ્ગળની મંદ ગતિ હોય, તેથી તે બીજાં પુદ્ગળની વર્ગણામાં મળી જાય અર્થાત્ ભાષાનાં પુદ્ગળપણે સંખ્યાતા યોજન સુધી રહે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—લોકને અંતે પહોંચેલાં ભાષાનાં પુદ્ગળ તે પાછાં કર્ણપુટમાં આવ્યા પછી સંભળવામાં આવે છે એમ કેટલાકનું માનવું છે તે કેમ?

ઉત્તર—એ વાત [illegible] નથી. ભાષાનાં પુદ્ગળ લોકના અંત સુધી [illegible] ભાષાનું [illegible] જણાવતા નથી. [illegible] પુદ્ગળ [illegible] છે, [illegible] લોકના [illegible] અંત [illegible] છે, [illegible] પુદ્ગળ [illegible] નથી.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—[illegible] પુદ્ગળ [illegible] આદિ [illegible] કેટલી [illegible]?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

અર્થ—અહો ભગવન્! ભાષાકી આદિ કહાં હૈ, કહાંસે ઉત્પત્તિ સ્થાન હૈ, ભાષાકા સ્થાન કયા હૈ, ઔર પર્યવસાન કહાં હૈ? અહો ગૌતમ ભાષાકી આદિ જીવસે હૈ. શરીરસે ઉત્પન્ન હુઇ હૈ, વજ્રકા સ્થાન હૈ, ઔર લોકાંતમે પર્યવસાન હૈ. ॥

અહિંયાં તો ભાષાનાં પુદ્ગળને લોકના અંતે ઠરવાપણું કહ્યું પણ પાછું વળવાનું કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—ભાષાનાં પુદ્ગળ કર્ણપુટમાં કયારે પડે ને કયારે સંભળાય?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-શ્રોતેંદ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ તે કાને કરી શબ્દ સાંભળે-તે ઉપર બે દૃષ્ટાંત આપેલાં છે કે-પડિબોહગ દિટ્ઠંતેણં મલ્લગ દિટ્ઠંતેણં એટલે પડિબોધક કહેતાં બોલવાનો દૃષ્ટાંત, બીજો મલ્લગ કહેતાં શ્રાવલાનો દૃષ્ટાંત.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—પડિબોધક દૃષ્ટાંત તે શી રીતે?

ઉત્તર—સાંભળો-પડિબોહગ દિટ્ઠંતેણં-કહેતાં જેમ કોઈક પુરૂષ સૂતો છે, તેહને તેવામાં કોઇક પુરૂષે બોલાવ્યો જે હે દેવદત્ત! એમ બોલાવતાં થકાં તે પુરૂષે જાગીને ઉત્તરમા હું કહ્યું. એમ કહે ત્યારે, શિષ્ય પૂછે છે કે-સ્વામી! તે પુરૂષે હુંકારો દીધો તે શું એક સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? કે બે સમયનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? કે ત્રણ સમયનાં, એમજાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં, કે અસંખ્યાતા સમયનાં તે શબ્દનાં પુદ્ગળને ગ્રહે? એમ શિષ્ય પૂછયે થકે, હવે ગુરૂ કહે છે-એક સમયનાં નહિ, બે સમયનાં નહિ, જાવત્ સંખ્યાતા સમયનાં નહિ. અસંખ્યાતા સમયનાં પ્રવિષ્ટ પુદ્ગળને ગ્રહે એમ ગુરૂએ કહે થકે તોહી પણ શિષ્યને સમજણ પડી નહિ.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—બીજું મલ્લગનું દૃષ્ટાંત શી રીતે છે?

ઉત્તર—જ્યારે શિષ્યને પહેલા દૃષ્ટાંતથી સમજણ પડી નહિ ત્યારે હવે બીજું મલ્લગ દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે.

મલ્લગ દિટ્ઠંતેણં કહેતાં શ્રાવલાનો દૃષ્ટાંત કહે છે-જેમ કુંભારના ઘરનું સરાવલું નીંભાડામાંથી તરતનું કાઢયું કોરૂં તેમાંહી એક જળ બિંદુ મૂકયું તે સમાઇ ગયું, એમ બે જળ બિંદુ, ત્રણ જળ બિંદુ એમ સંખ્યાત સહસ્ર ગમે જળ બિંદુ મૂકયાં તે પણ સમાઇ ગયાં; તે વારે સરાવલું પૂરૂં ભિંજાઇને એક જળ બિંદુ માંહે ઠરે, એમ પા સરાવલું, અર્ધું સરાવલું,

પોણું સરાવલું, પૂરું સરાવલું ભરાય, ત્યાર પછી ઉભરાઇ જાય. તેમ કાનમાં એક સમયનાં પુદ્ગળ ગ્રહવાય નહિ, એમ જાવ સંખ્યાતા સમયનાં પુદ્ગળ ગ્રહવાય નહિ, અસંખ્યાતા સમયનાં પુદ્ગળ ગ્રહેલ કાનમાં ભરાય અને ઉભરાઇ જાય ત્યારે હુંકારો દિયે, પણ તે પુરૂષ જાણે નહિ જે કેણ પુરૂષનો એ શબ્દ એટલો ગ્રહ્યો પણ જાણે નહિ. ત્યાર પછી વિચારણા કરે ત્યારે જાણે જે અમુકનો એ શબ્દ ત્યાર પછી નિશ્ચય કરે ત્યારે પછી ધારી રાખે તે સંખ્યાતા અસંખ્યાતા કાળનાં આયુષ્ય સુધી ધારી રાખે તે વ્યંજનાવગ્રહનું લક્ષણ કહ્યું (આ વાત તમામ શ્રી નંદીજીમાં સૂત્ર પાઠ છે.)

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ઉપરનાં બે દષ્ટાંત નિદ્રાવશ થએલાને માટે આપ્યાં પરંતુ જાગતાને માટે ભાષાનાં પુદ્ગળનું શી રીતે સમજવું?

ઉત્તર—અહિંયાં તો વ્યંજનાવગ્રહમાં ભાષાનાં પુદ્ગળ કર્ણપુટમાં પડ્યા પછી કયારે સાંભળે તે વિષે નિદ્રાગતનું દષ્ટાંત આપી સમજાવ્યું. પરંતુ જાગનાના કાનમાં ભાષાનાં પુદ્ગળ પડે તે પણ ઉપરનાં બે દષ્ટાંતોજ લાગુ થવા સંભવ છે. તેમાં ઉપયોગવંત તરત સાંભળે અને અનુઉપયોગવંત ને નિદ્રાગતની પેઠે સાંભળવામાં આવે. પણ ભાષાનાં પુદ્ગળ કાનમાં પડ્યા પછી અસંખ્યાત સમયે સાંભળવાના ઉપયોગમાં આવે.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—લાલાજીવાળા છાપેલ શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં પાને ૧૩૯ મેં उग्गहे इक समईए, અવગ્રહ કર અર્થ ગ્રહણ કરનેમેં એક સમય લગે કહ્યું છે, એટલે અવગ્રહની એક સમયની સ્થિતિ કહી છે. અને ભાષાનાં પુદ્ગળ કાનમાં પડ્યા પછી અસંખ્યાત સમયે સાંભળવાના ઉપયોગમાં આવે તેનું કેમ?

ઉત્તર—પાને ૧૨૧મે તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે કર્યો છે કે—એક [illegible]

[illegible]

[illegible]

તેમજ, अंतोमुहुत्तिए अवाए, विचार किये अर्थका निश्चय करनेमें भी અસંખ્યાત સમયકા અંતર મુહૂર્ત લગે. (એટલે અવાયનો કાળ પણ અંતરમુહૂર્તનો કહ્યો.

અને, धारणा संखिज्जं वा कालं, असंखिज्जं वा कालं. ઓર ૪થા નિશ્ચય કિયા કોઇ અર્થ સંખ્યાત કાળ તક યાદ રહે કોઇ અસંખ્યાત કાળ (સાગરપલ્યોપમતક તથા જાતિ સ્મરણાદિ કર પરભવ તક) યાદ રહે. એટલે ધારણાનો કાળ, સંખ્યાત કાળ તથા અસંખ્યાતા કાળ કહ્યો.

યેં અવગ્રહકી એક સમયકી, ઇહા ઓર અવાયકી અસંખ્યાત સમયકે અન્તર મુહુર્તકી, ઓર ધારણાકી સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળકી સ્થિતિ જાનના ॥ (શ્રી નંદીજી સૂત્રનાં પાને ૧૩૯ મેં.)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—બાળક ભાષા બોલે તે પોતે જાણે કે હું આ ભાષા બોલું છું ?

ઉત્તર—શ્રી પ્રજ્ઞવણાજી સૂત્રના ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે—તેને મને કરી જાણવાનું જ્ઞાન અધુરૂં છે તથા શ્રુતજ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ પણ મંદ છે. તેથી તે જાણે નહિ કે હું શું બોલું છું. પરંતુ સંજ્ઞી પચેંદ્રિયપણાની મનની પ્રવૃત્તિ પાકી થયેથી તથા અવધિ જ્ઞાનવંત તથા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી જાણી શકે.

એમજ આહાર સંબંધી તથા માતા પિતા સંબંધી તથા સ્વામી કુળ સંબંધી તથા રક્ષક સંબંધી એ ચારે બોલ ઉપર પ્રમાણે જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય કેટલો ? કેટલે દૂરથી શબ્દ સંભળાય ?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૫ મેં-ઈંદ્રિય પદમાં કહ્યું છે કે—શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગઅને ઉત્કૃષ્ટો વિષય બાર જોજનનો કહ્યો છે. તે અછિન્ન છેદાણા વિનાના, શ્રોતેંદ્રિયે ફરસેલા, શ્રોતેંદ્રિયમાં પ્રવેશ થયેલા એવા શબ્દો સાંભળવામાં આવે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—કોઇ કહે કે—હું અપર્યાપ્તિ ભાષા બોલું છું તો અપર્યાપ્તિ ભાષા કઇ અને પર્યાપ્તિ ભાષા કઇ ?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રનાં પદ ૧૧ મેં બે પ્રકારની ભાષા કહી છે. એક પર્યાપ્તિ અને બીજી અપર્યાપ્તિ તેમાં સત્ય અને મૃષા એ બે ભાષા પર્યાપ્તિ કહી છે અને મિશ્રને વ્યવહાર એ બે ભાષા અપર્યાપ્તિ કહી છે

(તો મુનિ પર્યાપ્તા-સત્ય ભાષા અને અપર્યાપ્તા-વ્યવહાર ભાષા એ બે ભાષા બોલે.)

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—ભાષાની ઉત્પત્તિ કયાંથી છે? કેટલા સમયના નીકળેલા પુદ્ગળ ભાષાપણે પરિણમે છે? કેટલા પ્રકારની ભાષા છે? અને કેટલી ભાષા બોલવાની ભગવંતની આજ્ઞા છે?

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના ભાષા પદમાં કહ્યું છે કે-ભાષા શરીર થકી પ્રગટ થાય છે. બે સમયમાં ભાષાનાં પુદ્ગળ નીકળ્યાં થકાં ભાષારૂપ પરિણમે છે. ચાર પ્રકારની ભાષા કહી છે-૧ સત્ય ભાષા, ૨ મૃષા ભાષ, ૩ સત્ય મૃષા ભાષા (મિશ્ર ભાષા) ૪ અને અસત્ય અમૃષા ભાષા (વ્યવહાર ભાષા) ઉક્ત ચાર પ્રકારની ભાષામાંથી માત્ર સત્ય ભાષા અને વ્યવહાર ભાષા એ બે ભાષા બોલવાની ભગવંતે આજ્ઞા દીધી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—શિષ્ય-શું વ્યાકરણાદિ પ્રાજ્ઞાનીયા જ્ઞાન ભણવા વિષે આપ નિષેધ કરો છો?

ઉત્તર—ગુરૂ હે ભાઇ! અમારો એ ઉદ્દેશ નથી કે કોઇપણ ગ્રંથ ન ભણવું કે ન વાંચવું. પણ સૂત્રના ન્યાયે પ્રથમ સ્વસમયનું જ્ઞાન મેળવી પછી પર સમયનું જાણપણું કરવું. સ્વસમયનું જ્ઞાન મેળવવું તે આત્મહિતને માટે છે. અને પર સમયનું જાણપણું કરવું તે લોકરંજનને માટે છે ધર્મોપદેશો લોકરંજનાય; કેટલાક ધર્મગુરૂઓ ઉપદેશ આપે છે તે સ્વપરના હિતને માટે આપે છે અને કેટલાક તો માત્ર લોકરંજનને માટે ઉપદેશ આપે છે. માટે સિદ્ધાંત એમ જણાવે છે કે-જેમાં તીર્થંકર મહારાજની વાણીરૂપ અર્થ [illegible] ને શીખવા જુઓ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનું [illegible] અધ્યયનની ૮ મી ગાથા

મહ નુમ નિ નિચ્ચિરના, નિરણિ ઉઝઝઝ ૮

[illegible] ધારણ કરવા યોગ્ય અને મહણ કરવા યોગ્ય [illegible] [illegible] નિદાન [illegible] તીર્થંકર મહારાજના [illegible] [illegible] સૂત્ર તે [illegible], અને તીર્થંકરે [illegible]

[illegible]

આમ છતાં કોઇ વ્યાકરણાદિકનો એકાંતપક્ષે આગ્રહ કરે તો તેને નીચેના પ્રશ્નો પૂછી સૂત્રનાં આધારે જવાબ માગવો.

પ્રશ્નો-

પ્રશ્ન ૧ લું—સિદ્ધાંતમાં આર્ય ભાષા કોને કહી છે?

પ્રશ્ન ૨ જું—એક પણ આર્ય ધર્મ સાંભળીને જીવ મોક્ષના અભિલાષી થાય એમ શ્રી ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે, તે આર્ય ધર્મનાં શાસ્ત્ર કયાં?

પ્રશ્ન ૩ જું—જે શાસ્ત્રમાં માંસાહાર, યુદ્ધાદિ કરવામાં ધર્મ યજ્ઞાદિ અર્થે પશુ વધાદિકમાં ધર્મ માનનારા તથા પશુઓને યજ્ઞને અર્થે-તથા મનુષ્યોના ખોરાકને અર્થે ઇશ્વરે પેદા કર્યા છે. એવા લખાણવાળાં શાસ્ત્રો તેને તમે કેવાં શાસ્ત્ર માનશો? અને તે શાસ્ત્રની ભાષાને કઈ ભાષા માનશો?

પ્રશ્ન ૪ શું—આર્ય ધર્મના પ્રરૂપનાર કોણ? અને આર્ય ભાષાના બોલનાર કોણ?

પ્રશ્ન ૫ મું—દીક્ષા લીધા પછી ૧૧ અંગના ભણનારનાં નામ સિદ્ધાંતમાં ચાલ્યાં છે તેવી રીતે વ્યાકરણાદિ ભણનારનાં નામ ખુલ્લી રીતે કયા સૂત્રમાં ચાલ્યાં છે?

પ્રશ્ન ૬ ઠું—વ્યાકરણ ભણવું એમ ખુલ્લું કયા સૂત્રમાં કહ્યું છે. અને વ્યાકરણ શાસ્ત્ર કોનું રચેલું સૂત્રમાં કહ્યું છે?

પ્રશ્ન ૭ મું—અંગ ઉપાંગાદિક સૂત્રને ભણવે કરી સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય. એમ સૂત્ર રૂચીથી સમકિત પામે એમ કહ્યું છે. તેમ વ્યાકરણાદિ ભણવાની રૂચીથી શું પ્રાપ્ત થાય? સૂત્રના આધારથી કહેવું.

પ્રશ્ન ૮ મું—સૂત્રમાં કહેલી દશ રૂચીમાં વ્યાકરણ ભણવું કઈ રૂચીમાં છે?

પ્રશ્ન ૯ મું—આઠ પ્રવચનના ભણનારને સૂત્રમાં આરાધક કહ્યા છે તેમ વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રના ભણનારને આરાધક કયા સૂત્રમાં કહ્યા છે?

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થાય છે. એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે, તેમ વ્યાકરણાદિમાં કેટલા સૂત્રનો સમાવેશ થાય છે?

પ્રશ્ન ૧૧ મું—એક વ્યાકરણ ભણે અને પ્રવચન આરાધે નહિ, અને એક પ્રવચન આરાધે અને વ્યાકરણ ભણે નહિ એ બંન્નેમાં ઉંનાણા કોણે પાળી કહેવાય?

પ્રશ્ન ૧૨ મું—સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાનું જ્ઞાન પાપ થકી તથા દુઃખ થકી રક્ષણ કરતું નથી એમ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે, અને

સૂત્રની સજ્ઝાય કરવાથી સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે. તો સજ્ઝાય કરવામાં કિંમતી અને આર્ય કલ્યાણકારી કઇ કહેશો ?

પ્રશ્ન ૧૩ મું—જે ભાષા પાપ થકી દુઃખ થકી રક્ષણ કરે નહિ તેવી ભાષાનાં શાસ્ત્રમાં આત્મભોગ આપવો અને રાત ને દિવસ તેવાંજ શાસ્ત્રનાં અભ્યાસમાં વળગ્યું રહેવું તે જિન આજ્ઞામાં કે જિનાજ્ઞા બહાર ?

પ્રશ્ન ૧૪ મું—ઉપયોગ સહિત ચારે ભાષા બોલતાં આરાધક કહ્યો તે ઉપયોગ કયો ? વ્યાકરણનું જ્ઞાન મેળવી વિભક્તિ સહિત શબ્દ કોષનું જ્ઞાન મેળવી બોલે તે ? કે-સમ્યક્ જ્ઞાન સહિત બોલવું તે કે-સંયમ સહિત બોલવું તે ? એ ઠેકાણે ઉપયોગ કોને કહો છો ?

પ્રશ્ન ૧૫ મું—અસંજતી, અવિરતી ને અપચ્ચખાણીને ચારે ભાષા બોલતાં વિરાધક કહ્યો તે અન્ય તીર્થના અસંજતી લેવા કે ચોથા ગુણઠાણાના પણ અસંજતી લેવા ?

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ચોથા ગુણસ્થાનવાળા અસંજતી, અવિરતી ને અપચ્ચખાણી કહ્યા છે તે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગ સહિત ચારે ભાષાનું સ્વરૂપ બોલે તે આરાધક કે વિરાધક ?

પ્રશ્ન ૧૭ મું—પ્રથમ ગુણસ્થાનવાળા અસંજતી, અવિરતી, અપચ્ચખાણી હોઇ સત્ય ભાષા બોલે તે આરાધક કે વિરાધક કહેશો ? કદાપિ કોઇ આરાધક કહે તો તે કયા પાઠથી ? અને વિરાધક કહેવાય તો વ્યાકરણાદિ અપેક્ષા વિભક્તિ આદિ સહિત શબ્દ શુદ્ધિથી બોલનારાની ભાષા નિરર્થક કરી શકાય કે કેમ ?

પ્રશ્ન ૧૮ મું—[illegible] વ્યાકરણને [illegible] છે, [illegible] છે કે [illegible] શાસ્ત્રને [illegible] છે ? [illegible] પ્રમાણે [illegible] શાસ્ત્રો [illegible] કેમ [illegible] ? [illegible] વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રોના [illegible] છે ?

પ્રશ્ન ૧૯ મું—[illegible] પ્રથમ [illegible] [illegible] ? [illegible] છે, [illegible] ?

પ્રશ્ન ૨૦ મું—[illegible]

તેથી હૃદય શુદ્ધિ, ને તેથી આત્મ શુદ્ધિ ને તેથી મોક્ષ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે આમ બોલતા પ્રત્યે કહેવું કે-જઘન્ય નવ વર્ષની ઉમરવાળાને મોક્ષ ગતી કહી છે, અને શ્રી અંતગડજી સૂત્રમાં કેટલીક આર્યાઓ અંતગડ કેવળી થઇ મોક્ષે ગયાં છે તે બધાંને જઘન્ય આઠ પ્રવચન માતા અને ઉત્કૃષ્ટા અગ્યાર અંગના ભણનાર કહ્યા છે તો તેણે ઉપરનું જ્ઞાન ક્યારે મેળવ્યું હશે? અને તે જ્ઞાન વિના ભાષા શુદ્ધિ આદિ મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિ થાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૧ મું—મુનિને સંસ્કૃત ભાષા અને પ્રાકૃત ભાષા ભણવી. પ્રશસ્ત કહી. તે ગાથામાં તેજ પ્રમાણે અર્થ નીકળે છે? કે-મહા રૂષિ એવા તીર્થંકર ગણધરે સ્વર મંડળમાં એ ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે એમ અર્થ નીકળે છે?

પ્રશ્ન ૨૨ મું—સ્વર શાસ્ત્ર મુનિને ભણવાં કે કેમ? પાપ શાસ્ત્રમાં સ્વર શાસ્ત્ર ગણાય કે નહિ?

પ્રશ્ન ૨૩ મું—શ્રી અનુયોગદ્વારજી સૂત્રની ગાથામાં જે ભાષા પ્રશસ્ત કહી છે તે મુનિને ભણવા માટે કહી છે કે ઉચ્ચારમાં પ્યારી લાગવાથી ભલીનેમાટે પ્રશસ્ત કહી છે?

જો મુનિને માટે પ્રશસ્ત હોય તો માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને કેવી કહેવી? તે વિષે તો તે શ્લોકમાં કાંઇ જણાવ્યું નથી. માટે કેમ તેને અપ્રશસ્ત કહી શકાય?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શ્રી ઉવવાઇજી સૂત્રનો પાઠ બતાવી, સાધુ સર્વ ભાષાના જાણ કહ્યા તે પાઠ સર્વ સાધુને લાગુ થાય છે કે ગણધરાદિ ચૌદ પૂર્વને લાગુ થાય છે?

પ્રશ્ન ૨૫ મું—એક વચન, દ્વિ વચન, બહુ વચન આદિ તદ્ધિત, સમાસ, સંધિ વગેરે તથા ધાતુ-સ્વર-વિભક્તિ વગેરે શ્રી પન્નવણાજી તથા શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી તથા શ્રી આચારાંગજી તથા શ્રી અનુયોગદ્વારજી વગેરે સૂત્રોમાં કરેલા વ્યાકરણોનાં નિયમોથી ભાષા શુદ્ધિ કહી તો-તે નિયમોનાં શાસ્ત્ર જૈન શાસ્ત્રની પેટીમાં છે કે હાલના વર્તતા વ્યાકરણીયા જ્ઞાનનાં જે વર્તે છે તેજ છે? તે ખુલાસાવાર જણાવવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—જૈન મુનિઓના જ્ઞાન માટે જૈન શાસ્ત્ર અને તેને ઉમતા શાસ્ત્રની જરૂર પડે કે-જૈન સૂત્રમાં જેનો નિષેધ કરેલો હોય તેની જરૂર પડે?

પ્રશ્ન ૨૭ મું—બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાન પરથી કોઇ જ્ઞાન મેળવવું ધારતા હોય તો, શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં વ્યાકરણાદિ બ્રાહ્મણીયા જ્ઞાનના શાસ્ત્રને મિથ્યાશ્રુત કહેલ છે તે કહેવાનું શું કારણ?

પ્રશ્ન ૨૮ મું—સમશ્રુત જાણ્યા વિના મિથ્યાશ્રુતનાં શાસ્ત્ર ભણવાની ભગવંતે કયે ઠેકાણે છુટ આપી છે?

પ્રશ્ન ૨૯ મું.—જૈન મુનિઓને વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવાની આવશ્યકતા હોય તો વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવાને જૈન સૂત્રોમાં તદ્ સંબંધી અધિકાર શા માટે ન હોય?

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જૈન મુનિઓને સૂત્રોમાં ઘણે ઠેકાણે અગયાર અંગ ભણવાના પાઠ ચાલ્યા છે તેમ વ્યાકરણાદિ ભણવાના ખુલ્લા પાઠ કયે ઠેકાણે ચાલ્યા છે? અને એવા ખુલ્લા પાઠ નહિ હોવાનું કારણ શું?

પ્રશ્ન ૩૧ મું—કોઇ કહે કે—હેમાચાર્યે, હેમ વ્યાકરણ, શબ્દ કોશ વગેરે શાસ્ત્ર રચ્યાં છે. તો હેમાચાર્યને લગભગ સાતસેં વર્ષ થયાં છે તે પહેલા ગણધરાદિકનાં રચેલાં તેવા પ્રકારના શાસ્ત્ર હતાં કે નહિ?

પ્રશ્ન ૩૨ મું—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—સમ્યક્ દૃષ્ટિ મિથ્યાશ્રુત વાંચે ભણે તે સમશ્રુત કહેવાય માટે બ્રાહ્મણીયા વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વાંચવાં ભણવાં તે જૈન મુનિને સમશ્રુત છે એમ કોઇ કહે તેને પૂછવું કે-પ્રથમ જૈન સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી કે તે પહેલાં? અને શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં શ્રી સૂયગડાંગજી સૂત્રની હુંડીમાં ભગવંતે પોતેજ સ્વસમય પછીજ પરસમય પરજી કહેવાનું શું કારણ?

ઉપરના પ્રશ્નોનો ઉત્તર જૈન સૂત્રના આધારે દેવામાં આવશે તો હાલના જમાનામાં વ્યાકરણાદિકના ભણનારાઓ વિષે ઘણા લોકોને જે શંકાઓ ઉઠે છે તે શંકાઓ ઉડી જશે અને ભણનારાઓ તથા ભણાવનારાઓને સુગમ થઇ પડશે માટે પંડિતજીઓ એ ઉપરના પ્રશ્નોના ઉત્તર આધારે [illegible] ખુલાસો કરી આપશો એજ મારૂં પુરેપુરું [illegible] છે. એજ વિજ્ઞપ્તિ.

[illegible]

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૪ થો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૪ થો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય-અહો ગુરૂ દેવ! આપણાં આચારાંગાદિ સૂત્રે કઇ ભાષામાં હશે?

ઉત્તર—ગુરૂ કહે-આ તારો પ્રશ્ન અતિ ગંભીર છે, પરંતુ તેં જ્યારે તે બાબત જાણવાને પ્રશ્ન કર્યું ત્યારે તે વિષે તને કાંઇ પણ ઉત્તર આપવો જોઇએ માટે સાંભળ.

એક વખત આગળ ઉપર મારા વાંચવામાં "જૈન હિતેચ્છુ" પુસ્તક ૬ ઠાનો અંક ૪ થો આવ્યો હતો તેમાં તે વિષયની ચર્ચાનું કલમ લખેલું ખરૂં, તેમાં એમ જણાવ્યું હતું કે—જૈન સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત છે. તે સાબીત કરવાને મહા નિશિથ સૂત્રની સાખ આપી એક શ્લોક મુકેલ છે તે તને જણાવું છું. સાંભળ.

बाल स्त्री मंद मूर्खाणां, नृणां चारित्र कांक्षिणां,
अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः, सिद्धांतः प्राकृतः कृतः.

પ્રશ્ન ૨ જું—શિષ્ય-મહા નિશિથ સૂત્રની એવી ભાષા હશે તેથે ઉપરનો શ્લોક તો સંસ્કૃત ભાષા જેવો સમજાય છે. અને મહા નિશિથની ભાષા સંસ્કૃત જણાતી નથી માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—ગુરૂ [illegible] મને પણ સમજાય છે [illegible]

[illegible]

મોટા તિરસ્કાર સાથે તેને ગચ્છ બ્હાર મૂક્યા હતા. તેનું કારણ બીજું કાંઇ નહિ પણ એજ જણાય છે કે સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત નહિ હોવા છતાં પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર છે એમ માનવાથી પહેલો દોષ એ, અને બીજો દોષ એ કે-વ્યાકરણના પારગામી, ચાર વેદના જાણ એવા સુધર્મ ગણધરનાં રચેલાં સૂત્રને પ્રચલિત કરી સંસ્કૃતમાં બનાવવા એવું વ્યાકરણ જ્ઞાનનું અભિમાન અને સૂત્રનું-અર્ધમાગધી ભાષાનું અપમાન કરવાથી તથા ગણધર મહારાજની આશાતના કરવાના હેતુથી તેને ગચ્છ બ્હાર મૂક્યા હતા.

પ્રશ્ન ૪ થું—શિષ્ય-તો પછી સૂત્રની ભાષા ખરી કઇ સમજવી?

ઉત્તર—ગુરૂ-ઘણા સૂત્રના ન્યાય જોતાં અર્ધમાગધી ભાષા સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—તો પછી મોટા મોટા વિદ્વાનો સંસ્કૃત ભાષાના પારગામી સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષામાં કહે છે તેનું શું કારણ હશે?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વ્યાકરણના ભણેલાનાં મગજમાં એમ ઠસાય છે કે સર્વોત્તમ સંસ્કૃત ભાષા છે, અને બીજે નંબરે પ્રાકૃત ભાષા છે. એટલે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત, પ્રાકૃતમાંથી માગધી, માગધીમાંથી અર્ધ માગધી ભાષા નીકળી છે. એટલે માગધી તથા અર્ધ માગધી ભાષાને ઉતરતી ગણી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષાને માન્ય ગણી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત કહે છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય-કેટલાક એટલે સુધી કહે છે કે-કોઇપણ સૂત્રમાં મુનિને માગધી ભાષા ઉત્સર્ગ માર્ગે બોલવી ચાલી નથી. તે ઉપરથી સૂત્રની ભાષાને એવા રૂપમાં બોલાવે છે કે-"મા, ગદ્ધા"-એટલે સૂત્રની વાણી માતા તુલ્ય માનનારા સૂત્રની ભાષાને કોઇ માગધી ભાષા કહે તે ભાષાને ગાળ રૂપમાં બોલાવે મા, ગદ્ધી કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—હે ભાઇ? આવી ભાષા કોઇ ડાહ્યા માણસ તો બોલે નહિ. પરંતુ કોઇ વ્યાકરણના મદે-અભિમાને બોલે તો તે ભાષા તેનેજ બંધન કર્તા છે. કારણકે માગધીની માતા પ્રાકૃત અને પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત છે એવી માન્યતાવાળા તે પોતાની માનેલી પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતને કેવી માનશે? તે વિચાર પહેલો કરવો જોઇએ.

જે અલંકાર જેને દેવામાં આવે છે તે અલંકાર તેની માતાને તથા તેની દીકરીને લાગુ પડે છે. માગધી ભાષાને મા-ગદ્ધી કહીએ તો માગધીની માતા પ્રાકૃત, પ્રાકૃતની માતા સંસ્કૃત, અને માગધીની દીકરી અર્ધ માગધી. તે તમામને કહી ગાળનો શબ્દ લાગુ થાય તો તેને કેટલા પ્રકારની આશાતના લાગે તે પણ વિચારવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૭ મું—અર્ધ માગધી કે માગધી ભાષા—માતૃ ભાષાને અ
રૂપમાં બોલાવે તેને કેવા પ્રકારની આશાતના લાગે?

ઉત્તર—માતૃ ભાષાને ગાળ રૂપે બોલનારા તથા તેની હાંસી કરનાર તે સૂત્રમાં કહેલી છ ભાષાની તથા સૂત્ર વચનની તથા તીર્થંકર મહારાજની તથા ગણધર મહારાજની તથા દેવતાની ઇત્યાદિક ઘણા પ્રકારની આશાતનાના કરનારા થાય છે. કેમકે—અર્ધ માગધી ભાષાના પ્રરૂપક તીર્થંકર મહારાજ, અને તે ભાષાને ઝીલનાર (ગ્રહણ કરનાર) ગણધર મહારાજ, તે ભાષાને બોલનાર દેવતા, અને તે ભાષાનાં જૈન ધર્મનાં સૂત્ર અને તે ભાષાનાં સૂત્રના ઉપદેશક ધર્મ ગુરૂઓ. એ તમામની મહા આશાતના કરવા જેવું એ વાક્ય છે.

કલ્પિત શ્લોક ઉપર આધાર રાખી એકદમ સિદ્ધાંતની ભાષાને પ્રાકૃત માનવા મંડી પડવું, ખરી ભાષાનું વિપરિત વાક્યોથી અપમાન કરવું, તે સૂત્રના શ્રદ્ધાળુને યોગ્યરૂપ ગણાતું નથી. સિદ્ધસેનની પેઠે પાછળથી પસ્તાવો કરવા કરતાં આગળથી વિચાર કરી ઉચ્ચાર કરવો ઉચિત છે. પણ કાળની ગહન ગતિ અને કર્મની વિચિત્રતાને લઇને કેટલાક તો જાણીને જાણતાં છતાં પણ દીપક લઇ કૂવામાં ઉતરવારૂપ સૂત્રની પ્રાકૃત ભાષા કહેવા વારંવાર ઉધામા મારનારના ફજુગા ફૂટયાજ કરે છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—તો પછી સૂત્રની ભાષાનો નિર્ણય કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—આનો મૂળ હેતુ તો એજ જણાય છે કે-આ તમામ પરિણામ સંસ્કૃત ભાષાના અભિમાની અનુસરનુંજ છે.

સિદ્ધાંતની ભાષાનો નિર્ણય તો સિદ્ધાંતથીજ કરવો જોઇએ, અને તે બાબત કાંઇમાં નહિ પરંતુ જ્યારે વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્રથી સંમતિની આશા રાખીએ, ત્યારે જૈનના શાસ્ત્ર ઉપર ભરોસો નજ રહ્યો એમ થયું.

જૈન ધર્મી, જૈન ધર્મના શ્રદ્ધાળુ, જૈન શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારા તે વ્યાકરણ શબ્દો તથા પરધર્મી લોકોનાં વાક્યો [illegible] પોતાના શાસ્ત્રનું નિર્ણય માને, ત્યારે પોતાના શાસ્ત્ર ઉપર જૈનને શ્રદ્ધા નહિ પરંતુ જૈનના શાસ્ત્ર પર ભરોસો નથી એમ નિશ્ચય થયું. [illegible]

શાસ્ત્રકાર કહે છે કે કંઠે પ્રાણ પહોંચે ત્યાંસુધી પણ તે ભાષા બોલવી નહિ. જ્યારે એવી ભાષા બોલવાને કેટલાક મતવાળા નિષેધે છે તો સિદ્ધાંતના માનવાવાળાએ સિદ્ધાંત સિવાય વ્યાકરણાદિ શાસ્ત્ર વગેરે ગમે તેવા શાસ્ત્રના યા તો ગમે તેવાં પંડિતોના દાખલા આપી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત ઠરાવવી તે તદ્દન નકામુંજ છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—શિષ્ય-ભાષાની ચર્ચા ઉઠાવનારે સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃત-પ્રાકૃતમાંથી માગધી વગેરે કહેલ છે, તે વ્યાજબી છે કે કેમ?

ઉત્તર—વ્યાજબી તો સૂત્રના આધારથી જે વાત સિદ્ધ થાય તે. બાકી વ્યાજબી ગેરવ્યાજબી તો, જેના મગજમાં ઠસાણું તે વ્યાજબી, અને પોતાના મતને વિરૂદ્ધ પડે તે ગેરવ્યાજબી. કેમકે એક પંડિત કહે કે સંસ્કૃત ભાષા પહેલી છે અને પ્રાકૃતાદિ ભાષા તેમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે. બીજો પંડિત કહે કે પ્રાકૃત ભાષા પહેલી છે ને સંસ્કૃતાદિ તેમાંથી ઉત્પન્ન થઇ છે, હવે આમાં કોનું વ્યાજબી ને કોનું ગેરવ્યાજબી સમજવું? તે તો આપણે વાંચનારની મુખત્યારી ઉપર રાખીશું.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—શિષ્ય-પ્રાકૃત ભાષાજ પહેલી અને તેમાંથી સંસ્કૃતાદિ ભાષા નીકળી એવું વળી કોનું માનવું છે?

ઉત્તર—ગુરૂ-તેવું પણ વાંચવામાં આવ્યું છે ખરૂં. સાંભળો—આત્મારામજી પીતાંબરીનો બનાવેલો "તત્ત્વ નિર્ણય પ્રાસાદ" નામનો ગ્રંથ સંવત ૧૯૫૮ની સાલમાં છપાયો છે. તેના પ્રથમ સ્તંભ પાને ૧૦મે-૧૧મે કહ્યું છે કેઃ—

હંટર સાહેબ અપને રચે સંક્ષિપ્ત હિંદુસ્થાનકે ઇતિહાસમેં લિખતે હૈં કિ, હિંદુસ્થાનકી મૂળ ભાષા પુરાણી પ્રાકૃત હૈ.

રૂદ્રત પ્રણીત કાવ્યાલંકારકી ટિપ્પણી કરનેવાલે લિખતે હૈં કિ, પ્રાકૃત ભાષા પ્રથમ થી. તિસમેંહિ સંસ્કૃત બનાઇ ગઇ હૈં. ઓર સંસ્કૃત યહ જો શબ્દ હૈ, સો ભી યહી જ્ઞાપન કરતા હૈ કિ, અસંસ્કૃત શબ્દો કો જબ સમારકે રચે, તિસકા નામ સંસ્કૃત હૈ.

प्राकृतेति सकल जगज्जंतूनां व्याकरणादिभिरनाहित संस्कारः सहजो वचनव्यापारः प्रकृतिः। तत्र भवं सैवं वा प्राकृतम्। "आरिस वयणे सिद्धं देवाणं अद्धमागहा वाणी" इत्यादिवचनाद्वा प्राक्पूर्वं कृतं प्राकृतं बालमहिलादिसु बोधं सकल भाषा निबंधनभूतं वचनमुच्यते। मेघ निर्मुक्त जल मिवैक स्वरूपं

तदेव च देशविशेषात् संस्कारकरणाच्च समासादित विशेषं सत् संस्कारगुणान्तर भेदानाप्नोति। अतएव शास्त्रकृता प्राकृतमादौ निर्दिष्टं तदनुसंस्कृतादीनि। पाणि-न्यादि व्याकरणोदित शब्दलक्षणेन संस्करणात् संस्कृतमुच्यते। इत्यादि ॥

ઇસ્સે ભી યહી સિદ્ધ હોતા હૈ કી, પ્રાકૃત ભાષા પ્રથમથી ઉસ ભાષાકો સમારકે રચના કરનેસેં વેદોંકી સંસ્કૃત રચી ગઇ. ઔર જબ વેદોંકી સંસ્કૃતકો પિછલી વ્યાકરણોંસેં માંજી, તબ શુદ્ધ સંસ્કૃત ઉત્પન્ન ભઇ. ઇસસેં યહ સિદ્ધ હુઆકી, વેદોંકી સંસ્કૃતસેં પહિલે પ્રાકૃત હોને ચાહિયે.

ઔર ગુર્જર દેશીય મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદી અપને રચે સિદ્ધાંત સાર ગ્રંથમેં લિખતે હૈં કિ "ઇસ ઠિકાણે ભાષા શાસ્ત્રીયોંમેં બહુત ભારી ઝગડા ચલતા હૈ. જબ, સંસ્કૃત-સુધરી ભાષા-ઐસા નામ પડા, તબ કિસમેં સેં સુધારી યહ માલુમ કરના ચાહિયે. પ્રાકૃતમેંસેં, લોક ભાષામેંસેં સુધારી ઐસે કહો તો પ્રાકૃત પ્રાચીન ભાષા હોગી, ઔર સંસ્કૃત કિસી કાલમેં સાર્વત્રિક બોલાની ભાષા નથી ઐસે મનના પડેગા. દુસરા મત ઐસા હૈ, કિ પ્રાકૃત ભાષા પ્રાચીન તો ખરી, ઔર ઉસકે મિલાપવાલી વેદ ભાષામેંસે નવીન ભાષા હુઇ સો સંસ્કૃત; પરંતુ સંસ્કૃત સાર્વત્રિક ઉપયોગમેં નહિ આતીથી ઐસા નહિ. વિદ્વાનો તથા ઉચ્ચ વર્ગ કે લોક સંસ્કૃત હી બોલતે થે, ઔર નીચ લોક સ્ત્રી વર્ગ ઇત્યાદિ પ્રાકૃત બોલતે થે. ઇસ ઉપર પરકે અનુયાયી બહોત હૈ; પરંતુ જ્યાદા ઝુકાવ દુસરે પક્ષ તરફ હૈ.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—અહિંયાં આત્મારામજીએ ગપ્પ દાખલ પ્રાકૃતમાંથી સંસ્કૃત જણાવ્યું, તો પોતાનો અભિપ્રાય શું જણાવે છે? તે પણ જણાવશો.

ઉત્તર—[illegible]-આત્મારામજી પોતે [illegible] અધિકારમાં [illegible] પ્રમાણે લખે છે કે-

[illegible]

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે સૂત્રમાં અનેક દેશોના શબ્દ રહ્યા છે, અને અર્ધ માગધી ભાષામાં પણ સર્વ દેશની ભાષા આવે છે. અને આત્મારામજીએ પણ તેજ ગ્રંથમાં "ચતુસ્ત્રિંશઃસ્તંભઃ" માં પાને ૬૩૫ મેં લખ્યું છે કે-"અઠારહ દેશકી ભાષા એકત્ર મિલી હુઇ બોલી જાતી હૈ, સો અર્ધ માગધી ભાષા હૈ."

માટે સૂત્રની અર્ધ માગધી ભાષા છે એમ નિશ્ચય થાય છે. કારણકે સૂત્રમાં સર્વ દેશની ભાષા રહેલી છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ શું છે?

ઉત્તર—ઉપરના લખાણનો મૂળ હેતુ એમ નીકળે છે કે-કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા સંસ્કૃત અને તેમાંથી પ્રાકૃત નીકળેલી માને છે. ત્યારે કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા પ્રાકૃત અને તેમાંથી સંસ્કાર કરેલી સંસ્કૃત ભાષા માને છે. ત્યારે કોઇ કોઇ વિદ્વાન બન્ને ભાષાને માન આપવા જૈન સૂત્રોને બન્ને ભાષામાં માને છે, અને વળી અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પણ માને છે. માટે તેઓ કયા નિર્ણય ઉપર આવેલા હોય તે કાંઇ સમજાતું નથી.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય-જૈન સૂત્ર, કોઇ માગધી ભાષામાં, કોઇ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં તથા કોઇ પ્રાકૃત ભાષામાં માનતા સાંભળ્યા છે. પણ સંસ્કૃત ભાષામાં જૈન સૂત્રો છે એમ બોલનારા જાણ્યા નથી. તો શું સંસ્કૃત ભાષામાં કોઇ સૂત્ર માને છે?

ઉત્તર—કેટલાક વિદ્વાનો દહીં દૂધમાં પગ રાખવાની પેઠે પોતાના વિકલ્પોના તરંગોને જાહેરાતમાં મૂકી પોતાના સૂત્રોને અપમાન થાય ત્યાં સુધીની હદ સૂચવે અને પોતાની પંડિતાઇને પ્રકાશમાં લાવે તે કેટલું શોચનીય છે? કેમકે આત્મારામજી જેવા વિદ્વાનો તેજ ગ્રંથના "પેલા સ્તંભમાં" કહી ગયા છે કે-ચૌદ પૂર્વ પ્રથમ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં હતાં ને ત્યાર પછી દશ પૂર્વધારીએ પ્રાકૃતમાં સૂત્ર રચ્યાં, અને જૈનનાં સૂત્ર પ્રાકૃતમાં છે, એમ તેઓ કેટલોક રોળ કરી ગયા છે. પણ પોતે પોતાની ભાષાથીજ તથા તેમના મનાતા ગ્રંથોથી વિરૂદ્ધ પડે છે કે નહિ તેનું ભાન રહ્યું હોય એમ જણાતું નથી. કેમકે-કલ્યાણ મંદિરના બનાવનારા સિદ્ધસેન દીવાકરે જ્યારે સૂત્રની ભાષાને બદલી સંસ્કૃતમાં સૂત્ર રચવા આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેના ગુરૂએ તેને શા માટે તિરસ્કાર કર્યો હશે? કેમકે જ્યારે ચૌદ પૂર્વ સંસ્કૃતમાં પૂર્વે રચાયાં હતાં તો પછી આ વિદ્વાનને સૂત્ર સંસ્કૃતમાં રચતાં શું દોષ ઉત્પન્ન થયો કે જેને ગચ્છ બહાર-મૂકવામાં આવ્યા?

માટે જૈનનાં શાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં મૂળથીજ નથી, એમ આત્મારામજીના પોતાના બનાવેલા ગ્રંથથી તથા બીજા કેટલાક પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોથી તથા મૂળ સૂત્ર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—આત્મારામજીએ પોતાના બનાવેલા ગ્રંથમાં શું કહ્યું છે? તે પણ જાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો—આત્મારામજી કૃત "તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ" ગ્રંથના પહેલા સ્તંભને પાને ૯ મે કહે છે કે—જે અનંત તીર્થંકર અતીત કાળમેં હો ગએ હૈ, ઔર જો અનંત તીર્થંકર આગામી કાળમેં હોવેંગે, તિન સર્વકે દ્વાદશાંગી રચનાકે તત્ત્વમેં કિંચિત્ માત્રભી અંતર નહિ; કિંતુ પુરૂષ સ્ત્રિયોંકે નામ, ઔર ગદ્ય પદ્યાદિ રચના ઇત્યાદિમેં અંતર હૈ, પરં તત્ત્વરૂપ એક સરીખા હૈ; ઇસ વાસ્તે જો શ્રી મહાવીરજીકે સમયકી રચના ચાલતીહૈ, સોહી શ્રી ઋષભદેવજીકે સમયમેંથી. ઇસ વાસ્તે જૈન મતકે પુસ્તક સર્વ મતોકે પુસ્તકોંસેં પુરાને સિદ્ધ હોતે હૈ.

વળી પાને ૯ મે કહે છે કે—જૈન મતકે સર્વ સૂત્ર શ્રી મહાવીરજી સેંહી પ્રચલિત હુએ હૈ.

(એટલે જૈન મતનાં સર્વ સૂત્ર શ્રી મહાવીર સ્વામીથી ચાલતાં આવે છે એમ તેઓ લખે છે)

પાને ૮ મે—વળી કહે છે કે—અપને મતકે પુસ્તકોંકા જૈસા [illegible] [illegible], [illegible] લિખનેમેં, ઔર અપની કલ્પનાસેં કોઇ પાઠ ઉલટ પુલટ નહિ કિયા, [illegible] પ્રગટ દેખને મેં આતા હૈ.

[illegible] કહે છે કે—ઔર પૂર્વ [illegible] [illegible] કહે છે કે—અનંતા તીર્થંકરોના [illegible] [illegible] સૂત્ર [illegible] [illegible] છે. [illegible] પુસ્તકો [illegible] (૧૯૯૦) [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રરૂપણા કરી છે, એમ સૂત્ર પાઠ સાબીત કરી આપે છે. એમ અર્દ્ધ માગધી ભાષા સિવાય બીજી ભાષામાં જૈનનાં સૂત્ર નથી. એમ કહેવે પણ કબુલ કર્યા વિના ચાલશે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—કદાપિ કોઇ જૈન સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં માને તેમાં શો વાંધો છે ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર માનીએ તો તેમાં અનેક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર માનવાથી વળી દોષ ઉત્પન્ન થાય તેવું શું કારણ છે ?

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર દ્વાદશાંગી પ્રમુખ માનવાથી નીચેના દોષો ઉત્પન્ન થાય છે.

(૧) એક તો એ કે પ્રાકૃત ભાષા દેશી ભાષા છે. (અને જૈન શાસ્ત્ર-જૈન સૂત્ર દેશી ભાષામાં નથી પણ સર્વ ભાષામાં છે.)

(૨) પ્રાકૃત ભાષાના બોલવાવાળા મૂર્ખ લોક અને સ્ત્રી વર્ગ કહેલ છે. (જૈન સૂત્રોના પ્રકાશક મહાવિદ્વાન્ ગણધરાદિ આચાર્ય પ્રમુખ છે.)

(૩) પ્રાકૃત ભાષા અનાદિ સિદ્ધ છે. (આપણાં જૈનસૂત્ર તીર્થંકર મહારાજ તથા ગણધર દેવથીજ પ્રગટ થાય છે અને તીર્થંકર મહારાજ 'અર્દ્ધમાગધી' ભાષાએજ પ્રરૂપણા કરે છે, તે વાત સૂત્રથી સિદ્ધ છે.)

માટે જૈનધર્મનાં સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં નથી એમ ઉપરનાં કેટલાક લેખોથી સાબીતી આવી મળે છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-અને માગધી આ ત્રણ ભાષામાં પહેલી ભાષા કઇ હશે ?

ઉત્તર—કોઇ કોઇ વિદ્વાન સંસ્કૃત ભાષાને પહેલી કહે છે એટલે મૂળ ભાષા સંસ્કૃત માને છે. તેમ કોઇ વિદ્વાન પ્રાકૃત ભાષા તેજ મૂળ ભાષા કહે; તેમજ માગધી ભાષાને પણ કેટલાક વિદ્વાનો મૂળ ભાષા કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કોઇ સંસ્કૃત ભાષાને યા કોઇ પ્રાકૃત ભાષાને પહેલી કહેનારાનું તો વાંચવામાં આવ્યું છે પરંતુ માગધી ભાષાને પહેલી ભાષા માનનારો કયો વર્ગ છે તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—બ્રાહ્મણ મતવાળા સરસ્વતીના ઉપાસકો એમ કહે છે કે જ્યારે સરસ્વતી બાળ વયમાં હતા ત્યારે માગધી ભાષા બોલતા હતા, એટલે માગધી ભાષા તે બાળ ભાષા છે. અને સંસ્કૃત ભાષા તે પ્રૌઢ ભાષા છે. અને કેટલાક એમ પણ કહે છે કે મૂળ ભાષા તો અપભ્રંશ છે, કેમકે જે દેશમાં જે બીજકથી જે કુળમાં ઉત્પન્ન થયા હોય તે કુળનાં બાળકો તેના કુળની મૂળ ભાષાનેજ બોલવા માંડે છે, એમ પણ કોઇ વિદ્વાન્ કહે છે.

એમ ભાષાના સંબંધમાં અનેક મતભેદ રહ્યા છે, અનેક દોષ, અનેક ઝગડા ચાલે છે, તે તો જ્ઞાની પુરૂષ વિના પાર પડે તેમ નથી. માટે ગમે તે મૂળ ભાષા હોય, તેનું કાંઇ આપણે પ્રયોજન નથી. પરંતુ આપણે તો સૂત્રની કઇ ભાષા છે, તે પ્રકાશ કરવાની જરૂર છે. અને તેજ ભાષા માટે શાસ્ત્રના દાખલાથી નિર્ણય ઉપર આવવું, તેમજ સૂત્રના આધારથી સૂત્રની ભાષાનો નિશ્ચય કરવો, તેજ જૈનના અનુયાયીનું કર્તવ્ય છે.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—કોઇ એમ કહે કે-સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા ઋષિને બોલવી પ્રશસ્ત કહી છે, એમ અનુયોગદ્વાર અને ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે, માટે સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં છે, એમ સિદ્ધ થાય છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—જો તે બે ભાષાનેજ આપણે પ્રશસ્ત માનીશું તો તીર્થંકર મહારાજાએ અર્ધ માગધી ભાષાએ પરિષદ્ સમક્ષ પ્રરૂપણા કરી છે, તે ભાષાને આપણે પ્રશસ્ત સિવાય કઇ ભાષા કહીશું? આ ગંભીર સવાલનો ઉત્તર વગર આનાકાનીએ આપવો જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—પૂર્વપક્ષી–તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી ભાષા [illegible] [illegible].

ઉત્તર—ઉત્તરપક્ષી [illegible] ભાષા અહિં દાખલ નહિ કરવાનું શું કારણ? તે તમને જણાવવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—પૂર્વપક્ષી–અમે [illegible] જ્યાંથી [illegible] કે [illegible] માગધી, અને માગધીમાંથી અર્ધ [illegible] [illegible] છે, માટે અર્ધ માગધીને પ્રાકૃત કહેવાને શું વાંધો આવે?

[illegible]

એમ માનીએ કે-ગમે તે ભાષા કહેતાં બાધ નથી, તો જેમ તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધ માગધી ભાષા કબુલ કરીએ છીએ તેમ સૂત્રની ભાષા પણ અર્દ્ધ માગધી છે એમ કહી નાખીએ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—પૂર્વપક્ષી-તીર્થંકરની વાણી અર્દ્ધ માગધીમાં છે, એવું તો સિદ્ધાંતમાં છે, પણ કોઇ સૂત્રમાં એવું નીકળતું નથી કે જૈન સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે?

ઉત્તર—ત્યારે પ્રાકૃત ભાષામાં જૈન સૂત્ર છે એમ કહો છો તે ક્યા સૂત્રના આધારથી?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પૂર્વપક્ષી-અનુયોગદ્વારમાં તથા ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે ઋષિને સંસ્કૃતને પ્રાકૃત એ બે ભાષા બોલવી પ્રશસ્ત છે. એ આધારથી એમ માનીએ છીએ કે સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં હોવાં જોઇએ.

ઉત્તર—એમ માનનારની સમજમાં તફાવત છે. કેમકે સૂત્રમાં ઉપર ક્હ્યા પ્રમાણે કહ્યું નથી. અને સૂત્રમાં જે પાઠ છે તેનો અર્થ પણ તે પ્રમાણે નથી.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પૂર્વપક્ષી-ખરો અર્થ શી રીતે છે તે કહો?

ઉત્તર—સાંભળો-સૂત્ર પાઠ સુદ્ધાં, બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર પાને ૩૧૭ મે-કહ્યું છે કે-ગાથા-

संक्कया पायया चेव, भणिईओ होंति दोणि वा;
सरमंडलंमि गिज्जंते, पसत्था इसि भासिआ. ॥ १ ॥

અર્થ—ભાષા પાને ૩૨૦ મે-સંક્યા-શ્લોક એક સંસ્કૃત, બીજા પ્રાકૃત એ ભણુતિ કહેતાં-ભાષા શ્રી તીર્થંકર, ગણધરે કહી, સ્વર મંડલ કહેતાં-ષડ્જાદિક સ્વર સમૂહે ગાઇ, તાનને વિષે પસંત્યા ભલી શ્રી મહા ઋષિની ભાખી.

અહીં ઋષિને ઉપરની બે ભાષા બોલવી, એવો અધિકાર નથી. પરંતુ સાત સ્વરના અનેક ભેદ બતાવ્યા છે. તેમાં તીર્થંકર ગણધરે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત એ બે ભાષા સ્વર સમૂહે ગીત (ગાવા) તાનને વિષે પ્રશસ્ત કહી છે.

અર્દ્ધ માગધી ભાષા, જૈન સિદ્ધાંત (ધર્મ પુસ્તક) સિવાય બીજે ચાહિ વપરાવાના હેતુથી તથા સ્વરશાસ્ત્ર લૌકિક પક્ષને લઇને પાપ શાસ્ત્રમાં ગણ્યું છે, ઇત્યાદિક કારણોથી અર્દ્ધ માગધી ભાષા સ્વર મંડળમાં દાખલ કરેલ નથી.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—પૂર્વપક્ષી–ત્યારે બે ભાષા પ્રશસ્ત કેમ કહી?

ઉત્તર—તે બે ભાષા લૈકિક પક્ષે મધુરી હોવાને લીધે એટલે પ્રગટ પણે સમસ્તવેથી દુનિયાએ ભલી માની, માટે ભગવંતે પ્રશસ્ત કહી. (એટલે ભલી કહી.) જેમ ઠાણાંગઠાણે ૪ થે–ગોશાળાનો ચાર પ્રકારનો તપ પ્રશસ્ત કહ્યો છે, તેમ સંસ્કૃત ને પ્રાકૃત બન્ને ભાષા પ્રશસ્ત જાણવી. તેથી સૂત્રની ભાષા પ્રાકૃત છે એમ સિદ્ધ થાતું નથી. સૂત્રની ભાષા અને અન્ય ભાષાનો પટંતરો તો શાસ્ત્રથી જ જણાઈ આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—પ્રાકૃત ભાષા સૂત્રની નથી–એટલે સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં નથી એમ સૂત્રથી સાબીત કેવી રીતે થાય છે?

ઉત્તર—સૂત્રની ભાષા તો આત્માને હિતકારી કલ્યાણકારી સૂત્રમાં કહી છે તેમ પ્રાકૃતાદિ ભાષા કહી નથી.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—એવો કોઇ દાખલો છે કે–સૂત્ર સિવાય પ્રાકૃતાદિ ભાષા હિતકારી નથી?

ઉત્તર—સાંભળો–બાબુવાળા છાપેલ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૬ ઠ્ઠે ગાથા ૧૧ મીના પહેલા પદમાં કહ્યું છે કે—

नचित्ता तायए भासा, તેના માટે પાને ૨૨૧મે ટીકામાં કહે છે કે-

प्राकृत संस्कृतादिका भाषा अथवा अन्यान्यपि देश विशेष [illegible] स्ता भाषा वा [illegible] दुःखेभ्यो न त्रायते न रक्षति.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

વળી ભગવતીજી શતક ૧ લે-ઉદ્દેશે ૭ મે-કહ્યું છે કે—

एगमवि आरियवयणं सुवणयं सोचा धम्मकामए पुण्णकामए मोक्खकामए सग्गकामए.

એક પણ આર્ય વચન સાંભળવેથી તે જીવ ધર્મનો કામી, પુણ્યનો કામી, મોક્ષનો કામી, અને સ્વર્ગનો કામી થાય છે. એવાં મહા ફળદાયક આર્ય વચન (સૂત્ર વચન) ભગવંતે કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જ્યારે આર્ય એવાં સૂત્ર વચન સાંભળવાથી મહા લાભ કહ્યો તો તેનો અભ્યાસ કરવાથી સૂત્ર ભણવાથી શો લાભ થાય?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૨૮ મે-ગાથા ૨૧ મી-તેમાં કહ્યું છે કે-ગાથા—

जोसुत्त महि अंतो, सुएण उगाहइउ सम्मत्तं ;
अंगेण बाहिरेण व, सोसुत्तरूईत्ति नायव्वो । २१

અર્થ:—ભગવંત કહે છે હે ગૌત્તમ! જેને સૂત્રની રૂચિ છે એટલે સૂત્રનો રૂચિવંત તે અંગ ઉપાંગાદિ સૂત્ર ભણે અને તેવાં સૂત્ર ભણવે સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—સૂત્ર ભણવાથી સમકિતની પ્રાપ્તિ ઉપરાંત કાંઈ લાભ થાય ખરો?

ઉત્તર—સૂત્રના ભણવાવાળાને પાંચ પ્રકારે અભ્યાસ કરતાં સઝાય કહી છે. જુઓ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૩૦ મું-ગાથા ૩૪ મી.

वायणा पुच्छणा चेव, तहेव परियट्टणा ;
अणुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाउ पंचहा भवे ॥३४ ॥

અર્થ:—સૂત્રની વાંચણી લેવી, પ્રશ્ન પૂછવા, તેમજ વારંવાર પર્યટન કરવું-ગણવું, અર્થની ચિંતવણા કરવી, ધર્મકથા કરવી, એ પાંચ પ્રકારની સઝાય કરવી કહી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—સૂત્રની સઝાય કરવાથી શો લાભ થાય?

ઉત્તર—ઉપર કહેલ પાંચે પ્રકારની સઝાય કરવાવાળાને બાર પ્રકાર માંહેલો દશમો અભ્યંતર તપ કહ્યો છે અને સૂત્રની સઝાય કરવાથી શિઘ્ર સર્વ સંસારથી મુક્ત થાવું કહ્યું છે.

વળી ઉત્તરાધ્યયનના ૨૬ મા અધ્યયનની ૧૦ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—
सज्झाए वा निउत्तेणं, सव्वदुक्ख विमोक्खणं. સઝાયને વિષે આત્માને જોડનારો

સર્વ દુઃખ થકી મુક્ત થાય છે. તથા ગાથા ૨૧ મી માં કહ્યું છે કે-गुरु वंदितु सज्झायं, कुज्जा दुक्ख विमोक्खणं.-ગુરૂને વંદના નમસ્કાર કરી સજ્ઝાય કરે તે દુઃખ થકી મુક્ત થાય છે. વળી વિશેષ માટે જુઓ ઉત્તરાધ્યયનનું ૨૯ મું અધ્યયન.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—ઉત્તરાધ્યયનના ૨૯ મા અધ્યયનમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઓગણત્રીશમાં અધ્યયનમાં એમ કહ્યું છે કે-सज्झाएणं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेई. સજ્ઝાય કરતા જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ખપાવે. (બોલ ૧૮ મો.)

પ્રશ્ન ૩૪ મું—સજ્ઝાય તો પાંચ પ્રકારે કહેલ છે તેમાં પહેલો બોલ વાંચનાનો કહ્યો છે તો વાંચનાથી શો લાભ થાય?

ઉત્તર—वायणाएणं निज्जरं जणयई सुयस्स अणासायणयाए वट्टई सुयस्सय अणासायणा वट्टमाणे तित्थधम्मं अवलंबई तित्थधम्मं अवलंबमाने महानिज्जरे महापज्जवसाने भवई.—

સૂત્રની વાંચના લેતાં-અને દેતાં નિર્જરા ઉપરાજે, શ્રુતજ્ઞાનની આશાતના ટાળે, સૂત્રની આશાતના ટાળતાં તીર્થંકરનો ધર્મ આદરે, તીર્થંકરના ધર્મનો આશ્રય લેતાં અવલંબતાં મોટી નિર્જરા મુક્તિ ગમનરૂપ લેવે. (બોલ ૧૯ મો.)

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રશ્નાદિક પૂછતાં શો ગુણ ઉત્પન્ન થાય?

ઉત્તર—पडिपुच्छणयाए णं सुत्तत्थ तदुभयाइं विसोहेई, कंखामोहणिज्जं कम्मं वोच्छिंदई.

પ્રતિપ્રશ્ન પ્રમુખ પુછતાં સૂત્ર અને અર્થ બંને વાનાં નિર્મળ કરે, સંશય રૂપ મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ છેદે. (બોલ ૨૦ મો.)

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સૂત્રનું પરાવર્તન કરવાથી વારંવાર ફેરવવાથી શો ગુણ ઉત્પન્ન થાય?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible] (બોલ ૨૧ મો.)

પ્રશ્ન ૩૭ મું—[illegible] શું ગુણ ઉપજે?

ઉત્તર—[illegible]

याओ पकरेइ. तिव्वाणुभावाओ मंदाणुभावाओ पकरेइ, बहुपयेसग्गाओ अप्प-पएसग्गाओ पकरेई, आउयंकम्मं सिय बंधई सिय नोबंधई, सायावेयणिज्जं चणं कम्मं मुज्जो मुज्जो उवचिणाई, अणाइयंचणंअणवदग्गं दीहमद्ध चाउरंत संसार-केतारं खिप्पामेव वीतीवयई.

અર્થઃ—સૂત્ર અર્થ ચિંતવતાં આયુષ્ય વર્જીને સાત કર્મની પ્રકૃતિ આકરે બંધને બાંધી હોય, તે શિથિલ બંધન બંધ કરે, દીર્ઘ કાળની સ્થિતિ હોય તે અલ્પ કાળની સ્થિતિ કરે, તીવ્ર ભાવ છે, તે મંદ ભાવ કરે, ઘણા પ્રદેશ હોય તે અલ્પ પ્રદેશ કરે, આઉખું કર્મ કદાચિત્ બાંધે કદાચિત્ ન બાંધે, શાતા વેદનીય કર્મ વારંવાર બાંધે, જે કાળની આદિ અંત નથી એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીને તે શીઘ્ર ઉલ્લંઘે. અર્થાત્ જેની આદિ અંત નથી એવો ચાર ગતિ રૂપ સંસાર અટવીનો માર્ગ તેને શીઘ્ર પાર પામે, એટલે થોડી મુદતમાં મોક્ષ ફળ મળે (બોલ ૨૨ મો.)

પ્રશ્ન ૩૮ મું—ધર્મકથા કરતો થકો જીવ શું ફળ ઉપરાજે ?

ઉત્તર—धम्मकहाएणं निज्जरं जणयइ धम्मकहाएणं पवयणं पभावेइ, पवयणपभावेणं जीवे आगमेसस्स भद्दत्ताए कम्मंनिबंधइ.

ધર્મ કથા કહેતાં જીવ નિર્જરા કરે-કર્મનો ક્ષય કરે, ધર્મ કથા કહે સિદ્ધાંત પ્રગટ કરે-સિદ્ધાંતનો પ્રભાવ વધારે, સિદ્ધાંત દીપાવતાં જીવ આવતે ભવે-આવતા કાળને માટે શુભ કર્મ ઉપરાજે-બાંધે. (બોલ ૨૩ મો.)

પ્રશ્ન ૩૯ મું—સૂત્રની આરાધના કરવાથી શું ફળ થાય ?

ઉત્તર—सुयस्स आराहणाए अन्नाणं खवेई नय संकिलिस्सइ.-શ્રુત આરાધતાં અજ્ઞાનપણું ટાળે, સંકલેશ (મલીન) પ્રણામ ન થાય. (બોલ ૨૪ મો.)

ઇત્યાદિ મહાફળ કહ્યાં તે અરિહંત ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અર્દ્ધ રૂપે દ્વાદશાંગી વાણી આદિ સૂત્ર જે ગણધર મહારાજે તેજ સૂત્ર, તેજ ભાષાએ, તેજ અર્થને ગુંથણામાં લીપેલા, જે હાલ વર્તે છે તેજ સૂત્રની સઝાય આદિ કરવાનાં ફળ કહ્યાં છે.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે—સંસ્કૃત પ્રાકૃત આદિ ભાષાઓ આત્માને કલ્યાણકારી નથી. આત્માને કલ્યાણકારી તો સૂત્રનીજ ભાષા કહી, માટે તે ભાષા બીજી નહિ પણ અર્દ્ધ માગધી તેજ છે—અને તે વિષે શ્રી નંદીજી સૂત્ર તથા ઉવવાઇજી તથા સમવાયાંગજી વગેરે સૂત્ર સારો ખુલાસો આપે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—આ વિષે નંદીજી સૂત્ર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો—નંદીજી સૂત્રનો સૂત્ર પાઠઃ—

से किंतं सम्मसुयं सम्मसुयं जं इमं अरिहंतेहिं भगवंतेहिं उप्पणणाणदंसणधरेहिं—जाव सव्वणूहिं सव्वदरसीहिं पणियंदुवालस्संगं गणीपिडगं तं जहा आयारो सुयगमो ठाणं जाव दिठिवाउए-इच्चेएयं दुवालस्संगं गणिपिडगं तं जहा आयारो सुयगडो ठाणंजाव दिठिवाउयंइच्चेइयं दुवालसंगं गणीपिडगं तिर-काळे अणंता जीवा आणाए विराहिता चाउरंत संसारकंतारं अणुपरियट्टिंसु १ (इम त्रण काल)—इच्चेइयं दुवालस्संगं गणिपिडगं तीएकाले अणंता जीवा आणाए आराहिता चाउरंत संसारकंतारं दीइंवइंसु. २

(એમ ત્રણે આલાવા કહેવા) ઇતિ નંદી સૂત્રં.

અર્થઃ—જંબુ અણગાર સુધર્મ ગણધર પ્રત્યે કહે! હવે કિશું તે સમ્યક્ શ્રુત? ગુરૂ બોલ્યા—સમ્યક્ શ્રુત તે, જે, એ, અરિહંત ભગવંત જેને ઉપન્યું છે કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શનના ધારણહાર, યાવત્ સર્વ પદાર્થના જાણ, સર્વ પદાર્થના દેખણહાર એવે તીર્થંકરે પ્રરૂપ્યો, બાર અંગ આચાર્યને પેટી સમાન, તે એ, આચારાંગ, સૂયગડાંગ, ઠાણાંગ, યાવત્ દ્રષ્ટિવાદ, એ બાર અંગ તે આચાર્યની પેટી સરખા—તેને અતીત કાળે અનંતા જીવ આજ્ઞાવિરાધીને ચતુર્ગતિ સંસાર અટવી પ્રત્યે પરિભ્રમણ કરતા હવા. એમ વર્તમાનકાળે સંખ્યાતા જીવ આજ્ઞા ખંડી વિરાધક પદ પામી, ચાર ગતિ સંસાર રૂપ અટવીમાં પરિભ્રમણ કરે છે, તેમજ આવતે કાળે અનંતા જીવ પરિભ્રમણ કરશે અને એ બારે અંગ આરાધી ગયા કાળે અનંતા જીવ ચતુર્ગતિ સંસારને પાર પામ્યા—વર્તમાન કાળે સંખ્યાતા જીવ આજ્ઞા આરાધી ચતુર્ગતિ સંસાર અટવી ઉલ્લંઘે છે—એમ આગામી કાળે અનંતા જીવ [illegible] રૂપ જીનાજ્ઞા આરાધી ચારે ગતિ સંસાર રૂપ અટવી ઉલ્લંઘશે એમ નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—[illegible] સૂત્રમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં શ્રી તીર્થંકર મહારાજની [illegible]

[illegible]

आगहा भासा तेसिं सव्वेसिं आयरियं मणायरियाणं अप्पणो स भासाए परिणा-मेणं परिणमंति.

અર્થઃ—સર્વ અક્ષરની સંધિ યથાયોગ્ય મેળવીને, સંપૂર્ણ રાગે કરીને, સર્વ ભાષાને મળતી, ઘણી મીઠી એવી વાણીએ યોજન પ્રમાણે સંભળાય એવે સ્વરે, અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ પરમેશ્વરે ધર્મકથા કહી (ભાષણ કર્યું) તે અર્દ્ધ માગધી ભાષા આર્ય અનાર્ય પોતપોતાની ભાષામાં સમજ્યા. અને છેવટે ઘણા જીવોને મહાજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—શ્રી સમવાયાંગજી સૂત્રમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી સમવાયાંગસૂત્રમાં ચોત્રીશ અતિશય અધિકારે ૨૨-૨૩ મા અતીશયમાં કહ્યું છે કે-મૂળ પાઠ—

भगवं चणं अद्धमागहाए भासाए धम्म माइक्खइ २२- सा वियणं अद्धमागहा भासा भासिज्जमाणी तेसिं सव्वेसिं आयरिय मणायरियाणं दुप्पय चउप्पय मिय पस्सि सरिसिवाणं अप्पप्पणो हिय सिवसुह देसभासत्ताए परिणमइ ॥ २३ ॥

अथ टीका—अद्धमागही एत्ति । प्राकृतादीनां षणां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधा नाम भाषा रसौल शौ मागध्या मित्यादि लक्षणवती असमाश्रित स्वकीय समग्र लक्षणार्द्धमागधा त्युच्यते ॥ तथा धर्मास्वाति तस्याएवाति कोमलत्वादि द्वाविंशः भासिज्जमाणीत्ति भगवता भिद्धायमाना आयरियमणाय रियाणं आर्यानार्यदेशोत्पन्नानां द्विपदा मनुष्या श्चतुष्पदा गवादयः मृगा आटव्याः पशवो ग्राम्याः पक्षिणः प्रतीताः सरीसृपः उरपरिसर्प्पाः भुजपरिसर्प्पाश्चेति तेषां किमात्मन अनात्मनः आत्मीयया आत्मीययेत्यर्थः भाषा तया भाषाभावेन परिणामितीति संबंधः किं भूतासौ भाषयेत्याहः हितमभ्युदयः शिवं मोक्षः श्रुतं श्रवण कालोद्भवमानं ददातीति हितशिवसुखदेति त्रयोविंशः ॥२२। २३ ॥ इति टीकायां—

એ પ્રમાણે મૂળ પાઠ તથા ટીકામાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-આપે મૂળ પાઠ તથા ટીકાથી જણાવ્યું પણ તેમાં તો સમજનારા સમજે પણ મારા જેવા થોડી બુદ્ધિવાળા કેવી રીતે સમજી શકે? માટે અમે સમજી શકીએ તેવી રીતે જણાવશો.

ઉત્તર—સાંભળો-ભાવાર્થ:—શ્રી તીર્થંકર ભગવંત અર્દ્ધ માગધી ભાષા એ ધર્મ પ્રરૂપે છે. તે અર્દ્ધ માગધી ભાષા પ્રાકૃત આદિ ષટ્ ભાષા

અહિત એવી અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અધિકતર પ્રકાશ કરતા થકા આર્ય, અનાર્ય, મ્લેચ્છ આદિ બે પગવાળા વર્ગને પ્રકાશ કરે છે, અર્થાત્ મનુષ્ય વર્ગ તમામ પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે. તેમજ મૃગ વગેરે અટવીમાં રહેનારા ચાર પગવાળા સિંહ, વ્યાઘ્ર, ગોશૃંગાળાદિ, તથા પક્ષી વર્ગ, તથા ઉરપર સર્પ, ભુજપર અર્થાત્ નકુલ આદિ વર્ગ: સર્વ સમજી શકે છે. આપ આપણી વાણીમાં સૂક્ષ્મ બુદ્ધિએ કરી સમજણ શક્તિ પ્રકાશ કરે છે. એવી અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ ભગવંતની વાણી મોક્ષ પદને દેનારી, મોક્ષ ફળને શીઘ્ર આપનારી થાય છે–અર્થાત્ આત્માને પરમ હિત ભણી કલ્યાણકારી થાય છે. ૨૨–૧૨૩॥–ઇતિ સમવાયાંગ સૂત્રં॥

માટે ભગવંતે પ્રરૂપેલાં જે દ્વાદશાંગી સૂત્ર તેજ ગણધર મહારાજે ગુંથ્યાં છે. તેજ સૂત્રને "સમસુત" નંદીજીમાં કહેલ છે.—

इच्चेइयं दुवालस्संगं गणिपिडगं चउद्दस्स पुव्विस्स सम्मसुयं.

એ ઉપરથી જણાય છે કે ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે. નિઃસંદેહઃ—

પ્રશ્ન ૪૮ મું—શિષ્ય–અહો મહારાજ! ભાષાના સંબંધમાં અનેક મતભેદ જોવામાં આવે છે, પરંતુ આપ કૃપા કરી પ્રથમ તો ભાષા કેટલા પ્રકારની અને કેવા સ્વરૂપની ને કેટલી અને કેવા પ્રકારે માનવી વગેરે સ્વરૂપ કહી બતાવશો?

ઉત્તર—સુરુચિ ભાઈ! ભાષા સંબંધીની વ્યાખ્યા પરિપૂર્ણ કઠિન છે અને તેનું સ્વરૂપ સમજવું આકરૂં છે, તોપણ તે સંબંધે કેટલીક વાતો કહેવામાં આવી ગઈ છે. અને કેટલીક વાત વિશેષ સમજવા જેવી રહે છે તે પણ જાણવી જોઈએ, માટે તે વાત કહેવાની જરૂર જણાવાથી આ ભાષા સંબંધે કેટલી વાત આવી છે તેટલી તને કહી બતાવું તે સાંભળ—

[illegible]

[illegible]

ને પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમાં બાર પ્રકારની ભાષા પણ કહી છે. તે તમામ ાષાનું સ્વરૂપ જાણવું જોઇએ.

તેમાં સંસ્કૃત ભાષાના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા. સંસ્કૃત, સમસંસ્કૃત ને હાસંસ્કૃત.

પ્રાકૃતના બે ભેદ, પ્રાકૃત ને અતિપ્રાકૃત.

માગધીના પણ બે ભેદ, માગધી ને અર્દ્ધમાગધી.

એટલી ભાષાનું સ્વરૂપ અવશ્ય જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શિષ્ય-સંસ્કૃતના ત્રણ પ્રકાર શી રીતે સમજવા ?

ઉત્તર—સાંભળો-સંસ્કૃત ભાષાના ભાગવતાદિ ૧૮ પુરાણ, કાવ્ય, કોષ વગેરે ઘણાં શાસ્ત્ર સંસ્કૃતમાં છે. કે જેની ટીકા વિના સમજવું મુશ્કેલ પડે છે-સમસંસ્કૃત તે સંસ્કૃતમાં પ્રાકૃત ભળવાથી સરલપણે સમજાય તેવા. ગદ્ય પદ્ય અને મહાસંસ્કૃત તે વેદનું સંસ્કૃત કહેલ છે તે સમજવું ઘણુંજ કઠીન હોય છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—પ્રાકૃત ભાષાના બે ભેદ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષા તેના બે પ્રકાર છે. જૈન સૂત્ર વિના એટલે તીર્થંકરના ભાંખેલા અર્થના સમાવેશ વિના તેવીજ ભાષામાં કોઇ આચાર્યે ગદ્યપદ્યમાં બનાવેલા ગ્રંથ તેને પ્રાકૃત ભાષા માને છે.—અતિ પ્રાકૃત તે ચાલુ દેશ ભાષા-જેવી કે હિંદુસ્તાની, ગુજરાતી, મરાઠી વગેરે કહી છે, અને કેટલાક શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાને પણ પ્રાકૃત ભાષા કહે છે.

અન્યમતનાં શાસ્ત્ર જે યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિ મિતાક્ષરા ટીકામાં જે શ્લોક છે તે સંસ્કૃત મૂળ લખેલ છે, અને નીચે અર્થ છે તે પ્રાકૃત મૂળ લખેલ છે.

ધર્મસિંધુ ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવના પાને ૧-૩-જે ગુજરાતી ભાષાંતરને પ્રાકૃત કહેલ છે. (ગ્રંથનું નામ દરેક પાને મથાળે ધર્મસિંધુઃ પ્રાકૃત ભાષાંતર સહિત) એ પ્રમાણે કહેલ છે.

મહાભારત (અઢારે પર્વ) ગુજરાતી ભાષામાં રચેલું છે તેમાં આદિપર્વમાં ગાથા ૫ મીથી નીચે પ્રમાણે લખેલ છે.

મહાભારત ઉપરથી લઈ, સારસાર નિરધાર;
પ્રાકૃત ભાષામાંહી રચુંછું, પદવડી વિસ્તાર. ૧

પ્રભુના ગુણ પ્રાકૃત ભાષામાં, લખેલા પણ સંભળાય;
જ્યમ ઘી શુદ્ધતણા ઘરનું, પણ બ્રાહ્મણથી ખવાય. ૨
પ્રભુના પદને પ્રાકૃત સમજે, તે તો નરકે જાય;
તે માટે શ્રોતા સાંભળવી, શ્રી હરીની લીલાય. ૩

વળી સહજાનંદની શિક્ષાપત્રીમાં શ્લોક ૯૫મેં કહ્યું છે કે—

संस्कृत प्राकृत ग्रंथा, भ्यासश्चापि यथा मति ;

વિષ્ણુમતમાં જૈન શાસ્ત્રની શૈલીનાં શાસ્ત્ર વપરાતાં નથી, એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથનો અભ્યાસ કરવા સહજાનંદજીએ તેમની શિક્ષાપત્રીમાં છૂટ આપી છે તે પ્રાકૃત ગ્રંથ ગુજરાતી દેશી ભાષા માટેજ છે એમ જણાય છે.

ઉપરના તમામ દાખલા ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાને પણ પ્રાકૃત ભાષા કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—શિષ્ય-માગધી ભાષાના બે પ્રકાર શી રીતે?

ઉત્તર--માગધી ભાષા તે-બૌદ્ધધર્મનાં શાસ્ત્ર માગધી ભાષામાં છે. અર્દ્ધ માગધી ભાષા તે-જૈન સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે, જેની અંદર તીર્થંકર મહારાજની અર્થરૂપે પ્રરૂપેલી વાણીનો સમાવેશ ગણધર મહારાજે કરી ગણધરમાં ગુંથણી કરી છે તે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું--શિષ્ય—પ્રશ્નવ્યાકરણમાં બાર પ્રકારની ભાષા શી રીતે કહી છે?

ઉત્તર—[illegible] પ્રશ્નવ્યાકરણ પાને ૩૮૨ મેં સૂત્ર ૩.-

[illegible]

[illegible]

[illegible] કહ્યું છે.—

[illegible]

અર્થ: ભાષા--ભાષાના બારહ ભેદ જાણુવા, વચન પુણુ હોઇ સોળે પ્રકારે જાણુવો એણી પરે તીર્થંકરે અનુજ્ઞા દીધી છે. આલોચીને ચારિત્રીયો. અવસરે બોલવો.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—શિષ્ય–આ ઉપરના પાઠ ઉપરથી કોઇ એમ કહે કે– માગધી ભાષા મુનિને ઉત્સર્ગ માર્ગે બોલવી ચાલી નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એમ કોઇ બોલે તેના જવાબમાં એટલુંજ કહેવું બસ છે કે–તમોએ સૂત્રની ભાષાને પ્રાકૃત ભાષા માની છે. તો તે પણુ ભણુવું ફેરવવું, વારંવાર પઠન કરવું, પૂર્ણ શક્તિ ફેરવવી, ઉપદેશ કરવો વગેરે તમામ બંધ પડશે. તમારાથી સૂત્રની સઝાય વારંવાર થાશેજ નહિ, તે ઉપરાંત વ્યાકરણુ આદિ ભણી શકશોજ કયાંથી ? તમારૂં વાક્ય તમનેજ બંધનકર્તા થયું.

સૂત્રને મતે તે છએ ભાષા લૌકિક પક્ષની છે, અને લોકોત્તર પક્ષની તો એક અર્દ્ધમાગધી ભાષાજ છે. માટે અર્દ્ધમાગધી ભાષાના સૂત્ર ઉત્સર્ગ માર્ગે વારંવાર ભણુવાં ફેરવવાં ઉપદેશ પણુ ધોક માર્ગે કરવો અને તેનાં મહાફળ પણુ ભગવંતે કહ્યાં છે. માટે સૂત્રની ભાષા સિવાય સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, માગધી વગેરે છએ ભાષા ઉત્સર્ગ માર્ગે બોલવી નહિ એમ કહ્યું. કદાપિ કોઇ અવસરે બોલવું પડે તો મુનિએ કાળ અવસરનો વિચાર કરીને આલોચીને બોલવું. એવી ભગવંતની આજ્ઞા છે. માટે અર્દ્ધ માગધી ભાષાનાજ સૂત્રની ભગવંતે ઉત્સર્ગ માર્ગે આજ્ઞા આપી છે. અને સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે. એમ આ ઉપરના પાઠથી સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—પૂર્વપક્ષી–ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પ્રરૂપણા કરી, એવો તો સૂત્રનો પાઠ છે, પણુ જ્યારે ગણુધર મહારાજે સૂત્ર ગુંથ્યાં ત્યારે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ ગુંથ્યાં એવો પાઠ કોઇ સૂત્રમાં જણાતો નથી તેનું કેમ ?

ઉત્તર—પ્રાકૃત ભાષામાં સૂત્ર ગણુધર મહારાજે ગુંથ્યાં એવો કયા સૂત્રનો પાઠ છે તે કહો ?

પ્રશ્ન ૫૧ મું—પૂર્વપક્ષી–એવો પણુ પાઠ નથી.

ઉત્તર—તો થયું. સૂત્રમાં જે હોય તે કબુલ કરો. જોકે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં સૂત્ર ગુંથ્યાનો પાઠ નહિ, પણુ સૂત્રના ન્યાયથી સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ છે, અને તીર્થંકર મહારાજના પ્રરૂપેલાં વચન તેમાંજ રહ્યાં છે.

અને ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રરૂપેલી વાણી તેજ ગણધર મહારાજે સૂત્રમાં ગુંથેલ છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—પૂર્વપક્ષી-એવું તમે સાબિત કરી આપશો?

ઉત્તર—હા, શામાટે નહિ કરી આપીએ ખુશીથી કરીશું.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પૂર્વપક્ષી-સૂત્રના ન્યાયથી સાબીત કરી આપો તો અમારે કબુલ છે.

ઉત્તર—ત્યારે સાંભળો, ને એક વચને રહેજો. અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ભાષાવાળા છાપેલ પાને ૫૨૯ મે કહ્યું છે કે-ગાથા-

अत्थं भासई अरहा, सुत्तं गंथंति गणहरा निउणं;
सासणस्स हिअट्ठाए, तउ तित्थं पवत्तइ. ॥ १ ॥

અર્થ—અર્થરૂપે સૂત્ર પ્રરૂપ્યાં અરિહંત ભગવંતે, તે સૂત્રરૂપે (ગદ્યપદ્ય રૂપે) ગુંથ્યાં નિપુણ એવા ગણધર મહારાજે. શામાટે? શાસનના હિતના અર્થે તેજ સૂત્ર તીર્થંને વિષે પ્રવર્તે છે.

અહિંયાં તો એમ કહ્યું કે જે સૂત્ર અર્થરૂપે તીર્થંકર મહારાજે પ્રરૂપ્યાં, તે સૂત્ર રૂપે ગણધર મહારાજે ગુંથ્યાં અને તેજ સૂત્ર ભગવંતનું શાસન રહેશે અર્થાત્ ભગવંતનું તીર્થ રહેશે ત્યાં સુધી પ્રવર્તશે અને હાલ જે પ્રવર્તે છે તે પણ તેજ સૂત્ર છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—પૂર્વપક્ષી-ભગવંતે અર્થરૂપે પ્રરૂપ્યું અને ગણધરે સૂત્ર ગુંથ્યાં તે વાત તો ખરી છે, પણ ભગવંતે જે અર્થ, જે ભાષાએ પ્રરૂપ્યા તેજ ભાષા તથા અર્થ ના સૂત્રમાં દાખલ કર્યાં છે એમ કેમ કહેવાય?

ઉત્તર—હા કેમ ન કહેવાય? [illegible] મહારાજે (માગધી) [illegible] તેના [illegible] અને તેના [illegible] [illegible] ધર્મ [illegible] [illegible] તેનાં [illegible] [illegible] નથી.

[illegible]

અલંકાર પણ ગોઠવ્યા, એટલે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ ગોઠવતાં તેની સંધિ મેળવવા ગણધર મહારાજે પણ કેટલીક પૂર્ણો કરી હોય તે પણ સૂત્રજ કહેવાય, જેવી ભાષા ભગવંત બોલે તેવીજ ભાષા ગણધર મહારાજ બોલવા સમર્થ છે, એમ ઠાણાંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઇ સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ઠાણાંગ તથા ઉવવાઇ સૂત્રમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ઠાણાંગ સૂત્ર તથા ઉવવાઇ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કેઃ—

दुवालसंडगिणो समत्त गणिपिंडगधरा सव्वऽक्खर संणिवाइणा, सव्व-भासाऽणुगामिणो, अजिणाजिणसंकासा, जिणा इव अवितहं वागरेमाणा.—

અહિંયાં-ગણધર દેવને માટે કહ્યું છે કે-બાર અંગના જાણનાર, સમસ્ત આચાર્યને સિદ્ધાંતરૂપ પટારો તેહના ધરણહાર, સર્વ અક્ષરના મેલણહાર-એકઠા કરીને ઉચરવા સમર્થ, સર્વ ભાષા આર્ય અનાર્ય દેવતા દેવીના તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતાદિ ભાષાના પારગામી, રાગ દ્વેષ જીત્યા નથી પણ જીત્યા એહવા જિન વીતરાગ સરિખા છે, જિન વીતરાગની પરે યથા તત્થ બોલનારા. અર્થાત્ ઉત્તર પ્રત્યુત્તર કરનારા તથા યથા તથ્ય ભાષાના બોલનારા એવા ગણધર મહારાજને કહ્યા છે.

એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ગણધર મહારાજે જે જે સૂત્ર ગુંથ્યા છે તે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે તેજ તે સૂત્ર છે ફુલ અને ફુલના હારના ન્યાયવત્—આ વિષે પંડિત લાલન પણ સારો અભિપ્રાય આપે છે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—પંડિત લાલન આ વિષે શું જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો-"જૈન માર્ગ પ્રવેશિકા." જૈન ધર્મ પ્રશ્નોત્તર-યોજક લાલન-વીરાત્ ૨૪૩૧-સને ૧૯૦૫ માં-મુંબાઇ છપાયું છે.-તેના પાને ૨ જે-પાઠ ૩ જો-પ્રમાણ ગ્રંથો-ભાગ ૧ લો-તેમાં સવાલ-૭ મે-લખે છે કે-જૈન ધર્મનું મૂળ શું છે? તેના જવાબમાં લખે છે કે-જૈન ધર્મનું મૂળ તેનાં સૂત્રો છે, તેમાં રહેલી બીના જિન ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીએ કહી બતાવી, તે સાંભળીને તેમના શિષ્ય શ્રી સુધર્મ સ્વામીએ સૂત્રોમાં ગોઠવી. (એમ લાલનનું કહેવું છે.) અને ઠાણાંગજી પણ સૂત્રના બે ભેદ કહે છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠાણાંગજી સૂત્રના બે ભેદ કેવી રીતે જણાવ્યા છે?

ઉત્તર—ઠાણાંગજી સૂત્રના ઠાણે ૨ જે-ઉદ્દેશે ૧ લે-બે પ્રકારના શ્રુત ધર્મ કહ્યા છે તે એ કે-

सुयधम्मे दुविहे पन्नत्ते तं जहा सुत्तसुयधम्मे चेव, अत्थसुयधम्मे चेव.

અર્થ—શ્રુત ધર્મ બે પ્રકારે કહ્યો તે કહે છે. સુ. જેહમાં અર્થ ગુંથ્યા છે ગણધરે, તે સૂત્રને શ્રુત ધર્મ કહીએ એટલે સૂત્ર પાઠ, ગદ્યપદ્યમાં જે ગુંથેલા છે તે. અ. અર્થ શ્રુત ધર્મ તે જે ભગવંતે અર્થ ભાખ્યો તે અર્થ શ્રુત ધર્મ. अत्थं भासइ अरहा, सुयं रचयंति गणहरा निऊणा.- વળી અનુયોગદ્વારમાં પણ તેજ પ્રમાણે જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—અનુયોગદ્વારજી સૂત્રમાં શું કહ્યું છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—અનુયોગદ્વારજી સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને બીજે કહ્યું છે કે-અર્થ થકી શ્રી તીર્થંકરે-સૂત્ર થકી શ્રી ગણધરે-પ્રરૂપ્યો એણે વચને સૂત્ર કર્ત્તાએ આપણા મનની ઇચ્છા પરિહરી, 'આપણા મનની ઇચ્છાએ' કહેતાં શ્રી અરિહંતાદિકને આશાતના થાય. (ઇતિ.)

વિચાર કરો કે ભગવંતે અર્દ્ધમાગધીમાં કહેલ તે ગણધર પ્રભુએ કેમ રદ કરે? વળી ગણધર ચાર વેદના પારગામી હતા છતાં સંસ્કૃતમાં સૂત્ર રચ્યાં નહિ તેનું શું કારણ? અને સંસ્કૃતમાં સૂત્ર રચવા સિદ્ધસેને આગ્રહ કરવાથી તેને સંઘ બહાર મૂકવા માટે તેનું પણ કાંઇક વિશેષ કારણ હોવું જોઇએ. એ ઉપરથી એમ ખુલ્લું જણાય છે કે સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃતની ભાષામાં સૂત્ર રચના ભગવંતની પ્રરૂપેલી આર્ષ અર્દ્ધમાગધી ભાષાને કાંઇ અપમાન લાગવા જેવું હોવું જોઇએ. આ વિષે આત્મારામજીએ પણ ઘણું વખાણ કર્યું છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—આત્મારામજી મહારાજ શું જણાવે છે?

ઉત્તર—એ વિષે વિજયાનંદસૂરિ આત્મારામજી કૃત "જૈન તત્ત્વાદર્શ" ભાગ [illegible] "[illegible] પરિચ્છેદ" તેના પાને [illegible] કહે છે કે-

[illegible]

કરો, આપ સમાન સમર્થ પુરૂષને અમે વધારે કહેવા અસમર્થ છીએ. આ સાંભળી સિદ્ધસેને વિચાર કરી જણાવ્યું કે ત્યારે તો હવે હું મૌન ધારણ કરી, બાર વર્ષનું પારાંચિક પ્રાયશ્ચિત લઈ, ગુપ્ત રીતે મુખવસ્ત્રિકા, રજો હરણાદિ લિંગ રાખી, અવધૂત રૂપ ધારણ કરી ફરીશ. એ પ્રમાણે કહી ગચ્છનો ત્યાગ કરી અનેક નગરમાં વિચરવા લાગ્યા. આ ઉપરના લખાણને ચારિત્રવિજયજી પુરનો ટેકો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—આ વિષય ઉપર ચારિત્રવિજયજી શું જણાવે છે?

ઉત્તર—તેમજ વળી "જૈન" પત્ર-પુસ્તક પમું-મુંબાઈ-રવિવાર-તા. ૪થી ઑગષ્ટ સને ૧૯૦૭-અસાડ વદ ૧ વીર સંવત ૨૪૩૩ (અંક ૧૮મો) તેમાં પાને પમે-મુનિ વિચાર મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયનું વ્યાખ્યાન, (એ નામનો લેખ) તેમાં કોલમ ૨ જે કહ્યું છે કે—

સિદ્ધસેન દિવાકર વિક્રમના સમયમાં થઈ ગયા તે બહુ ભણેલા હતા. વિદ્યાના ગર્વને લીધે તેમને ફકત નવકારનાં પાંચ પદને સંસ્કૃત રૂપમાં ફેરવી નાખ્યા અને પીસ્તાલીસે આગમ સંસ્કૃત ભાષામાં ફેરવી નાખવા ઇચ્છા દર્શાવી. માગધી ભાષાને ન્યૂન ગણી સંસ્કૃતમાં ફેરવી નાખવાના તેમના નિશ્ચયને ગુરૂએ તેનો જ્ઞાન ગર્વ માન્યો અને તેમને સંઘ બહિષ્કૃત કર્યા. (ઇતિ)

એમ હોય તોજ ગણધર મહારાજ બીજી ભાષાને હાથ નહિ ધરતાં અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ સૂત્ર રચ્યાં એમ સિદ્ધ થાય છે. આ વિષે શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવના સારો ખુલાસો આપે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીની પ્રસ્તાવનામાં પાને ૩-૪ થે કહ્યું છે કે ચોવીસમાં તીર્થંકર મહારાજે જૈસા કહા ઉનકે પાંચમે ગણધર આર્ય સુધર્મ સ્વામીને શ્રી શ્રમણ સંઘ ઔર આપની સન્તતિકે લિયે સૂત્ર રૂપસે સંકલિત કિયા હૈ-(ઇતિ.)

એટલે જેમ સાંકળના કડાં જુદાં જુદાં હતાં તે તેને એક બીજામાં જોડવી સાંકળ બનાવી, પરંતુ સાંકળ ને સાંકળનાં કડાં જુદાં નહિ. તેમ શ્રી ભગવંતની ભિન્નભિન્ન વાણીને ગણધરે સંકલિત કરી, સૂત્ર ગુંથ્યાં, તે ગણધરની ગુંથણીને ભગવંતની વાણી જુદી નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શ્રી ભગવંતની વાણી અને ગણધરનાં રચેલાં સૂત્રને આગમમાં કેવી રીતે ગણ્યાં?

ઉત્તર—શ્રી અનુયોગદ્વારજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-ભગવંતે અર્થરૂ[illegible] જે ગણધરને સૂત્ર આપ્યું તે ભગવંતને "अत्तागम," અને ગણધરને તે [illegible] "अनंतरागम," અને તેમના શિષ્યો તે સૂત્ર "परंपरागम." તેમજ ભગવંત[illegible] પાસેથી અર્થરૂપે મળેલા સૂત્રને ગણધરે ગદ્યપદ્યમાં ગુંથણા કરી તે [illegible] ગણધરને "અત્તાગમ," તેમના શિષ્યોને "અનંતરાગમ, અને તેમના [illegible] શિષ્યોને એટલે શિષ્યના શિષ્યોને "પરંપરાગમ." કે જે સૂત્ર દેવર્દ્ધિ ક્ષ[illegible] શ્રમણે લખાણમાં લીધાં અને અત્યારે પ્રવર્તે છે, તેજ પરંપરા આગમ [illegible] કે જેમાં સૂત્ર આગમ, અર્થ આગમ અને તદુભયા આગમનો સમાવેશ થાય [illegible]

પ્રશ્ન ૬૩ મું—આ ત્રણ પ્રકારનાં આગમનો સમાવેશ સુત્રમાં [illegible] રીતે લાગુ થાય છે?

ઉત્તર—ગણધરે ગદ્યપદ્યમાં રચ્યું તે "સુત્તાગમ," તેમાં ભગવંત[illegible] અર્થરૂપે અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પ્રરૂપેલા ભાવને સૂચવ્યા તે "અર્થાગમ" અને અર્થ ગર્ભિત સૂત્ર જે દ્વાદશાંગી વાણી પ્રમુખ તે "તદુભયાગમ"

વિચારો કે ભગવંતે અર્થરૂપે પ્રરૂપેલું તે જંબુસ્વામીને "પરંપરા[illegible] થયું. અને સુધર્મ ગણધરે સૂત્રરૂપે ગાંથણી આપી તે જંબુસ્વામીને "અ[illegible] નંતરાગમ" થયું. હવે તે સૂત્રની અંદર ભગવંતની અર્થરૂપ વાણી [illegible] નો તેને "પરંપરાગમ" ક્યાંથી કહેવાત? અર્થાત્ નજ કહેવાત. પ[illegible] સૂત્રમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ ભર્યા છે, તેજ જંબુસ્વામીને "[illegible] પરાગમ" [illegible]. અને બત્રીશ પ્રકારની [illegible] "સુત્તાગમે, અત્થાગમે, તદુભયા ગમે." [illegible]

પ્રશ્ન ૬૪ મું—[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સૂત્રમાં કોઇ એવો દાખલો છે કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન-હાલ જે વર્તે છે તેજ સાચાં છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–આવશ્યક સૂત્રમાં ચોકખું કહ્યું છે કે–

उस्सभाइ महावीर पज्जवसगाणं इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं.

ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકરથી માંડી મહાવીર ચર્મ તીર્થંકર પર્યંત દ્વાદશાંગી સૂત્ર જે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તે સાચાં છે. એટલે મહાવીર દેવના શાસનના છેડા સુધી જે સૂત્ર રહેશે તે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન કહેવાશે એમ સૂત્ર સાક્ષી આપે છે. એટલુંજ નહિ પણ પહેલા તીર્થંકરના શાસનથી માંડી છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનના છેડા સુધીમાં જે જે સૂત્રનો વિચ્છેદ જવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે, તે પણ કાળ માન સાથે ભગવતીજી સૂત્રમાં દાખલ કરેલ છે.

જો આ સૂત્ર ભગવંતનાં પ્રરૂપેલાં ન હોત તો તે પણ સૂત્રમાં દાખલ હોત, પણ તે વાત તો છેજ નહિ. માટે અંતર દૃષ્ટિથી વિચારીશું તોજ સમજાશે

પ્રશ્ન ૬૬ મું—પૂર્વપક્ષી–હાલ જે બત્રીશ સૂત્ર વર્તે છે તેજ તીર્થંકરનાં પ્રરૂપેલા અને ગણધરનાં ગુંથેલાં અને તેમાં ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ છે એવી શી ખાત્રી થાય છે?

ઉત્તર—વાહ જી વાહ! હવે એટલું સમજાય એટલે બસ છે ના? ઠીક લ્યો સાંભળો–અનુયોગદ્વાર સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને ૩૩૦ મે–કહ્યું છે કે–સૂત્ર પાઠ.–

अब्भुओ रसो जहा, अब्भु अतर मिहएतो अन्नं किंअत्थि जीव लोगंमि; जं जिणवयणे अत्था, तिकालजुत्ता मुणिज्जंति. ॥ ७ ॥

અથ ભાષા-ઇહ કહતાં એ જીવ લોકને વિષે અદ્ભુત રસ અદ્ભુતતર અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક વસ્તુ એ તો કહેતાએ શ્રી જિન વચનથી કિમન્યદસ્તિ કિસ્યું અનેરા છે એટલે નાસ્તીત્યર્થ: કિસ્યા ભણીજં કહેતાં જે ભણી શ્રી જિન વચનને વિષે અર્થ કહેતાં જીવાદિક પદાર્થ: સૂક્ષ્મ દૂરા તરિત અતિન્દ્રિયાદિક રૂપ તથા અતીતાનાગત વર્તમાન રૂપ ત્રિકાલ યુક્ત પણિ મુણિજ્જંતિ જાણીએ.

એટલે એવા અદ્ભુત રસ જિન વચન–અર્થને વિષે મુનિ ત્રણે કાલ રહ્યા છે, એમ કહ્યું. માટે વિચાર કરો કે તે અર્થ રૂપે સિદ્ધાંત નહિ તો બીજું શું કહીશું કે ત્રણે કાળ મુનિ જાણતા રહે? અર્થાત્ ત્રણે કાળ મુનિ

જુત્સા રહે છે તેજ સૂત્ર આ, કે જેમાં ભગવંતની પ્રરૂપેલી અર્થ સહિત વાણી રહી છે તેજ આ સૂત્ર.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—સૂત્રનાં કેટલાં નામ છે?

ઉત્તર—સૂત્રનાં દશ નામ છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સૂત્રનાં દશ નામ કયાં કયાં? અને કયા સૂત્રમાં કહ્યાં છે?

ઉત્તર—શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્ર-બાબુવાળા-છાપેલ પાને ૯૬મે-શ્રી ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્રનાં દશ નામ કહ્યાં છે. તે ગાથા—

सुय, सुत्त, गंथ, सिद्धंत, सासण, आणात्ति, वयण, उवएसे ॥
पन्नवण, आगमेय, एगट्ठापज्जवासुत्ते ॥ १ ॥

અર્થ:—શ્રુત ૧, સૂત્ર ૨, ગ્રંથ ૩, સિદ્ધાંત ૪, શાસન ૫, આજ્ઞા ૬, વચન ૭, ઉપદેશ ૮, પ્રજ્ઞાપના ૯ અને આગમ ૧૦. સૂત્રને વિષે એટલાં એ ૧૦ નામ પર્યાયવાચી જાણવાં.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—પહેલો બોલ સુય શ્રુત કહ્યો તે શ્રુત કોને કહીએ?

ઉત્તર—[illegible] પ્રમાણે ભાષામાં કહ્યું છે તે જાણીએ [illegible] (૧) સુય શ્રુત-ગુરૂની સમીપે સાંભળીએ તે શ્રુત કહીએ. (તીર્થંકરની સમીપે ગણધરે જે અર્થ રૂપે સાંભળ્યું તે શ્રુત. ॥ ૧ ॥

પ્રશ્ન ૭૦ મું—બીજે બોલે સુત્ત સૂત્ર કહ્યું તે સૂત્ર શી રીતે કહ્યું?

ઉત્તર—[illegible] ગણધરે કહ્યો, તે અર્થના સૂત્ર [illegible] (અર્થને [illegible] અનુસારે સૂત્રમાં [illegible]) ॥ ૨ ॥

પ્રશ્ન ૭૧ મું—ત્રીજે બોલે ગંથ-ગ્રંથ કહ્યા તે શી રીતે?

ઉત્તર—[illegible] ॥ ૩ ॥

[illegible]

ઉત્તર—[illegible]

પ્રશ્ન ૭૩ મું—પાંચમે બોલે શાસન કહ્યું તેનો શો અર્થ?

ઉત્તર—(૫) પાંચમે બોલે सासण-શાસન તે મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાયાદિકે પ્રવર્ત્તતા જીવને શિખવાથી શાસન કહિયે તથા "पवयणं એહુવો પાઠાન્તર" તેહનો એ અર્થ કહેતાં પ્રશસ્ત અથવા પ્રથમ જે વચન તે પ્રવચન કહિયે. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૭૪ મું—છઠ્ઠે બોલે આજ્ઞાપ્તિ એટલે શું?

ઉત્તર—(૬) છઠ્ઠે બોલે आणत्ति-આજ્ઞાપ્તિ તે મોક્ષના અર્થ ભણી જીવને આજ્ઞા દીજે તેણે કરી તે ભણી આજ્ઞાપ્તિ કહીયે. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૭૫ મું—સાતમે બોલે વચન તે શું?

ઉત્તર—(૭) સાતમે બોલે वयण-વચન તે બોલવો તે ભણી વચન કહિયે એટલે વચન યોગ એ ભાવ. ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૬ મું—આઠમે બોલે ઉપદેશ તે શી રીતનો?

ઉત્તર—(૮) આઠમે બોલે उवएसे-ઉપદેશ તે હિતાહિતની પ્રવૃત્તિ. નિવૃત્તિનો ઉપદેશ દેવા થકી ઉપદેશ કહીએ. ॥ ૮ ॥

પ્રશ્ન ૭૭ મું—નવમે બોલે પ્રજ્ઞાપના તે કોને કહિયે?

ઉત્તર—(૯) નવમે બોલે पन्नवणा-પ્રજ્ઞાપના તે યથાવસ્થિત જીવાદિક પદાર્થ પ્રરુપવાથી પ્રજ્ઞાપના કહિયે. ॥ ૯ ॥

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દશમે બોલે આગમનો અર્થ શું?

ઉત્તર—(૧૦) દશમે બોલે आगमेय-આગમ તે આચાર્ય પરંપરાએ ચાલ્યું આવે તે ભણી આગમ કહિયે અથવા આગૂ કેવળીનો વચન તે ભણી આગમ કહિયે. ॥ ૧૦ ॥

"सुत्ते"—સૂત્રને વિષે એટલા (દશ પ્રકારે) એકાર્થ પર્યાય શબ્દ જાણવા. એમ ભાષામાં કહ્યું છે. અને મૂળ પાઠમાં પણ એજ પ્રમાણે છે. (ઇતિ)

ઉપરની ગાથા ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રરૂપેલી વાણી અને તેજ ગણધરે ગુંથેલા દ્વાદશાંગી આદિ સૂત્ર એકજ છે કે જે સત્ર હાલ વર્તે છે, તેજ સૂત્ર એજ છે.—અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર પણ એજ સાબિત કરી આપે છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮ માં અધ્યયનની ગાથા ૨૩ મીમાં કહ્યું છે કે-ગાથા-

सो होइ अभिगमरूइ, सुयनाण जेण अत्थओ दिठं;

इक्कारसमंगाइं, पइन्नगं दिठिवाउय ॥ २३ ॥

અર્થઃ-જેણે દ્વાદશાંગી પ્રમુખ સૂત્ર જ્ઞાન, ભગવંતનાં ભાખેલાં અર્થે થકી દીઠા છે, તેને સમકિતની પ્રાપ્તિની દશ રૂચિ માંહેલી અભિગમ રૂચિ કહેવી.

અર્થાત્ ભગવંતનાં પ્રરૂપેલા અર્થ યુક્ત સૂત્ર ભણવાની રૂચિવાળાને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે; માટે ભગવંતે તથા ગણધર મહારાજે ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનાં અધ્યયન ૧ લે-ગાથા ૮ મીમાં કહ્યું છે કે-

अठजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरठाणि उवज्जए;

અર્થ યુક્ત સૂત્ર શિખવાં એટલે જેને વિષે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ રહ્યા છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવાં. અને તે સિવાયનાં નિરર્થક ભગવંતના ભાખ્યા અર્થ વિનાના (વ્યાકરણાદિ) તમામ વર્જવાં. (ઇ૦)

એટલા ઉપરથી આચારાંગાદિ તમામ સૂત્ર શ્રી તીર્થંકર મહારાજે અર્ધ માગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રરૂપેલા અને ગણધર મહારાજે તેજ ભાષામાં તેજ અર્થને જોડીને ગુંથેલા તેજ સૂત્ર પોતાના શિષ્યોને વાંચના રૂપે આપેલાં તેજ સૂત્ર પરંપરાએ ચાલતા આવતા ભગવંતના સત્યાસિદ્ધિની માટે પૂર્વ ધારી એવા દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે તાડપત્રમાં લખેલાં, તેજ ઉપલબ્ધ સૂત્ર હાલ વર્તે છે, માટે આ સૂત્ર અર્થયુક્ત અર્ધ માગધી ભાષામાં છે એમ માનો.

[illegible] ૨૮ મુ—પૂર્વપક્ષ [illegible] એમ તો ગમમાં છે કે [illegible] અર્થનો નામનિર્દેશ છે [illegible] [illegible] સૂત્ર યુક્ત તે અર્ધ માગધી ભાષા તેજ સૂત્રમાં છે [illegible]

[illegible]

સાંભળો-સૂત્ર તમને તે પણ ખુલાસો કરી આપશે. પરંતુ તે વિષે અમારૂં એક પ્રશ્ન છે કે-હાલ જે બત્રીશ સૂત્ર વર્તે છે, તેને તમે આર્યસૂત્ર કહેશો કે તે સિવાય બીજું કાંઇ કહેશો ?

પ્રશ્ન ૮૧ મું—પૂર્વપક્ષી-એકે અવાજે હજાર વાર આર્યસૂત્રજ કહેશું. તેમાં તમે શું કહેવા માગો તેમ છો ?

ઉત્તર—જો તમે આ સૂત્રને આર્યસૂત્ર કહેવા કબુલ કરતા હો તો તે સાથે એટલો સવાલ છે કે-આર્ય ભાષા કઇ ? અને આર્ય ભાષાના પ્રરૂપક કોણ ? તથા આર્ય ભાષાના બોલનાર કોણ ? અને દેવતા કઇ ભાષા બોલે ? અને કઇ ભાષા બોલતા વિશિષ્ટ સર્વોત્તમ ભાષા કહી ? તે કહો.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—પૂર્વપક્ષી-તમેજ કહોની ?

ઉત્તર—સાંભળો-અમે કહીએ છીએ. ઉવવાઇજી તથા સમવાયાંગજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-अद्धमागही भाषाये भासंती अरहा. અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ અરિહંત ભગવંત ભાષા બોલે છે અર્થાત્ પ્રરૂપે છે. એટલે અર્દ્ધ માગધી ભાષા જે છે તે આર્ય ભાષા છે એમ પન્નવણાજી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું.—પન્નવણાજી શું જણાવે છે તે તો કહો ?

ઉત્તર—સાંભળો-પન્નવણા પદ ૧ લે કહ્યું છે કે-से किं तं भासारिया? भासारिया जेणं अद्धमागहाए भासंति.-ગૌત્તમ કહે હે ભગવંત ! આર્ય ભાષા કઇ ? ભગવંત કહે હે ગૌત્તમ ! જે અર્દ્ધ માગધી ભાષાયે બોલે તે આર્ય ભાષા. (ઈતિ.)

અહીં ભગવંતે અર્દ્ધ માગધી ભાષા તેજ આર્ય ભાષા કહી છે. સંસ્કૃત પ્રાકૃત ને આર્ય ભાષામાં ગણી નહિ તેનું શું કારણ ? તે ગંભીર દૃષ્ટિયે વિચાર કરશો. તેમજ સૂત્ર સિવાય અર્દ્ધ માગધી ભાષા આર્ય ભાષામાં કઇ ગણશો ? તેનો પણ વિચાર કરશો.

આ પન્નવણા સૂત્રના પાઠ ઉપરથી સાબીત કરી આપે છે કે-ઋષભદેવ અરિહંતે પોતે અર્દ્ધ માગધી ભાષાને આર્ય ભાષા માનવાથી બ્રાહ્મીલિપિનો અર્દ્ધ માગધી ભાષાએજ પ્રકાશ કર્યો છે. અને તેની મજબુતીને માટે આત્મારામજી પણ એમજ કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આત્મારામજી શું કહે છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—આત્મારામજી પોતાના બનાવેલા "તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ" ચતુસ્ત્રિંશઃ સ્તંભઃ-પાને ૬૩૫ મે લખે છે કે—

ઉત્તર—ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮ માં અધ્યયનની ગાથા ૨૩ 'મીમાં કહ્યું છે કે-ગાથા-

सो होइ अभिगमरूइ, सुयनाण जेण अत्थओ दिठं;
इक्कारसमंगाई, पइन्नगं दिठिवाउय ॥ २३ ॥

અર્થ:-જેણે દ્વાદશાંગી પ્રમુખ સૂત્ર જ્ઞાન, ભગવંતનાં ભાખેલાં અર્થ થકી દીઠા છે, તેને સમકિતની પ્રાપ્તિની દશ રૂચિ માંહેલી અભિગમ રૂચિ કહેવી.

અર્થાત્ ભગવંતનાં પ્રરૂપેલા અર્થ યુક્ત સૂત્ર ભણવાની રૂચિવાળાને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે; માટે ભગવંતે તથા ગણધર મહારાજે ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનાં અધ્યયન ૧ લે-ગાથા ૮ મીમાં કહ્યું છે કે-

अठजुत्ताणि सिखिज्जा, निरठाणि उवज्जए;

અર્થ યુક્ત સૂત્ર શિખવાં એટલે જેને વિષે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ રહ્યા છે એવા સૂત્ર (દ્વાદશાંગી પ્રમુખ) શીખવાં. અને તે સિવાયનાં નિરર્થક ભગવંતના ભાખ્યા અર્થ વિનાના (વ્યાકરણાદિ) તમામ વર્જવાં. (ઇતિ)

એટલા ઉપરથી આચારાંગાદિ તમામ સૂત્ર શ્રી તીર્થંકર મહારાજે અર્ધ માગધી ભાષામાં અર્થરૂપે પ્રરૂપેલા અને ગણધર મહારાજે તેજ ભગવંતે તેજ અર્થને ગુંથીને ગુંથેલા તેજ સૂત્ર પોતાના શિષ્યોને વાંચણી રૂપે આપેલાં તેજ સૂત્ર. પરંપરાએ ચાલતા આવતા ભગવંતના અર્થાદિક માટે પૂર્વધારી [illegible] સમક્ષ [illegible] તાડપત્રમાં લખેલાં, તેજ [illegible] સૂત્ર [illegible] છે, માટે આ સૂત્ર અર્થયુક્ત અર્ધ માગધી ભાષામાં છે એમ માનો.

[illegible]

[illegible]

अथ टीका–देवाणंमित्यादि ॥ विसिस्सइत्ति ॥ विशिष्यते विशिष्टो भवती तीर्थः ॥अद्धमागहत्ति ॥ भाषा किल षड्विधा भवति यदाह–प्राकृत संस्कृत मागधे, पिशाच भाषा चसौरसेनी च; षष्ठोत्र भूरि भेदो, देश विशेषादपभ्रंशः॥ तत्र मागध भाषा लक्षणं किञ्चित् किञ्चित् प्राकृत भाषा लक्षणं यस्मा मस्ति साद्धं मागध्या इति व्युत्पत्त्यार्द्धमागधीति ॥

સૂત્રપાઠાર્થ–ગૌતમ ભગવંત પ્રત્યે કહે હે પૂજ્ય ? દેવતા કઇ ભાષાએ બોલે અને કઇ ભાષા બોલવા થકી વિશિષ્ટ શ્રેષ્ટ કહેવાય ? ભગવંત કહે હે ગૌતમ ! દેવતા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ બોલે, તે પણ અર્દ્ધ માગધી ભાષા બોલી થકી વિશિષ્ટ–શ્રેષ્ટ–સર્વોત્તમ હોય છે.–અને ટીકામાં પણ એજ પ્રમાણે કહ્યું છે. અને વળી આત્મારામજી પણ પોતાના ગ્રંથમાં એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—આત્મારામજી પોતાના ગ્રંથમાં શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—આત્મારામજીએ પોતાના બનાવેલા "તત્ત્વ નિર્ણયપ્રાસાદ" પાને ૧૦ મે કહ્યું છે કે–"आरिसवयणे सिद्धं देवाणं अद्धमागहा वाणी."

અહીં તો સૂત્રમાં તથા ટીકા વગેરેમાં દેવતા અર્દ્ધ માગધી ભાષાએ બોલે છે એમ કહ્યું, અને તેજ ભાષા વિશેષે શ્રેષ્ટ કહી. માગધી ભાષા મિશ્રિત કાંઇક કાંઇક પ્રાકૃત ભાષાને અર્દ્ધ માગધી ભાષા ટીકાકારે કહેલ છે. વળી કોઇ આચાર્ય એમ પણ કહે છે કે–અર્ધમાં માગધી અને અર્ધમાં બાકીની પાંચ ભાષાનું મિશ્રણ (મિક્સ્ચર) કરવાથી તેનું નામ અર્દ્ધ માગધી ભાષા અપાએલ છે.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—શિષ્ય–આ ચાલતા–હાલ વર્તતા જૈન સૂત્રમાં ઉપર કહેલી છએ ભાષા છે એવો કોઇ દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–આવા હેતુનો એક લેખ "જૈન સમાચાર" પુસ્તક ૧ લું–અંક ૩૨ મો–પૃષ્ટ ૪ થે–"સૂત્રની ભાષા કઇ ?" એ નામના લેખમાં જણાવે છે કે—

'જૈન સમાચાર' ના અધિપતિ લેખ–અત્રે કુંડલાના ભંડારમાં અંતગડ સૂત્રની જુની પ્રત છે તેને છેલ્લે પાને કોઇ વિદ્વાન મુનિએ સૂત્રની ભાષા સંબંધી ઉદાહરણ સહિત લખેલ છે તે અમોએ વાંચીને સર્વને જાણવા માટે લખાવેલ છે અને તે મૂળ ઉતારા પ્રમાણે લખાવેલ છે.

"શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણજી મેં "दुवालसविहा" भाषा कहा है ताम संस्कृतादि ६ भाषा गद्य पद्य भेदमां बार भाषा भेद कहे सो जिनागमामे

“ માગધં ”—જહાં અર્દ્ધ માગધી ભાષા કરી બોલતે હૈં, ઔર જહાં બ્રાહ્મીલિપિકે અઠારહ (૧૮) ભેદ પ્રવર્તે હૈં, અર્થાત્ લિખતે હૈં, વે ભાષાર્ય. । ઔર અઠારહ દેશકી ભાષા એકત્ર મિલી હુઇ બોલી જાતી હૈ સો અર્દ્ધ માગધી ભાષા, ઐસે નિશીથ ચુર્ણિમેં લિખા હૈ.॥ અને મુનિ ચારિત્રવિજય પણ એમજ કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—ચારિત્રવિજય શું કહે છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—“ જૈન ” પત્ર-પુસ્તક ૫ મું-મુંબાઇ રવીવાર તા. ૪ થી ઑગષ્ટ-સને ૧૯૦૭-અષાડ વદ ૧-વીર સંવત્ ૨૪૩૩ (અંક ૧૮ મો) તેમાં પાને ૫ મે-“ મુનિ વિચાર.” મુનિ મહારાજ શ્રી ચારિત્રવિજયનું વ્યાખ્યાન એ નામના લેખમાં કહ્યું છે કે—

જૈન શાસ્ત્રો અર્દ્ધ માગધીમાં છે, તે પદની ટીકા આદિ પ્રાય સંસ્કૃતમાં છે. (ઇતિ.)

આ ઉપરથી તથા સમવાયંગ સૂત્રમાં અતિશય અધિકારે જોતાં એમ સિદ્ધ થાય છે કે તમામ તીર્થંકર મહારાજ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં પ્રરૂપણા કરે છે. અને તમામ તીર્થંકરના ગણધરો પણ અર્દ્ધ માગધી ભાષામાંજ સૂત્ર ગુંથે, અને તેજ ભાષા આર્ય ભાષા હોવાથી સમકિતિ મનુષ્ય, તીર્થંકરને શુભ પદે પ્રણમે તે નિઃસંશય છે.

સૂત્ર અર્દ્ધ માગધી ભાષામાં છે, અર્દ્ધ માગધી ભાષા તેજ [illegible] એજ અને આર્ય ભાષા છે, સર્વ તીર્થંકર મહારાજે તેજ ભાષાએ પ્રરૂપણા કરી છે, તેજ ભાષાએ ગણધર મહારાજે સૂત્ર ગુંથ્યાં છે, અને તેજ ભાષા દેવતાએ પ્રકટ કરી છે, ને તેજ ભાષા દેવતા બોલે છે. એમ ભગવતિજી સૂત્ર કહે છે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—દેવતા અર્દ્ધ માગધી ભાષા બોલે છે એવું [illegible] સૂત્ર. [illegible] છે?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—અર્દ્ધમાગધી ભાષા અરિહંત ભગવંતે બાર જાતની પ્રખદા મધ્યે પ્રરૂપેલ તે, તથા ગણધર મહારાજને શ્રુત આપેલ તે, તેમજ ગૌતમાદિક ગણધર પ્રમુખના પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર કરેલ તે તમામ અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રકાશેલ છે. શ્રી નંદીજી પ્રમુખ સૂત્રમાં કહેલી દ્વાદશાંગી વાણી કે જે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અને તેજ ગણધર મહારાજે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્રરૂપે ગુંથેલ છે, તેજ આર્ય સુધર્મ ગણધરે આર્ય જંબુ અણગારે વાંચનારૂપે આપેલ તેજ પરંપરાએ અદ્યપિ વર્તે છે, તે તમામ સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—આર્યપણું કેટલે ઠેકાણે વપરાય છે?

ઉત્તર—ભગવંત પોતે આર્ય, ભગવંતનું તીર્થ આર્ય, ભગવંતની વાણી આર્ય, નિર્ગ્રંથ પ્રવચન આર્ય, ગણધરની ગુંથણી પણ આર્ય, કે જેમાં આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષા વપરાણી છે તે, આર્ય ભાષાના બોલવા વાળા દેવતાદિક પણ આર્ય એ તમામ આર્યપણું એક તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધમાગધી ભાષાને આશ્રીનેજ છે. માટે ગણધર મહારાજે સૂત્ર આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ રચ્યાં છે. નિઃસંદેહ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—ગણધરે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં સૂત્ર રચ્યાં એવો કોઇ ન્યાય યુક્ત પુરાવો છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ખ્રીસ્તી ધર્મના ઇસુએ જ્યારે ઈંગલીશ ભાષા માન્ય કરી ત્યારે તેના પાદરીએ તેના ધર્મ પુસ્તકો બાઇબલ ઈંગ્લીશ ભાષામાં રચ્યાં. તેમજ મુસલમાનના પેગંબરે મુસલમાની ભાષામાં કુરાન બનાવ્યાં.-તેમજ બ્રહ્માના મુખથી ચાર વેદ નીકળ્યા છે. અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે, એમ માનનારા તેઓના આચાર્યે તેમનાં ધર્મ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં રચ્યાં, તો પછી આપણા પરમાત્મા તીર્થંકર મહારાજે અર્દ્ધ-માગધી ભાષામાં સૂત્ર પ્રરૂપ્યાં-ઉપદેશ કર્યો એમ માનીશું તો ગણધર મહારાજે પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્ર ગુંથ્યાં એમ માનવું તે વીર પરમાત્માએ જન્મ આપેલા વંશ વારસોની નિશાની છે, જે કુળમાં ઉત્પન્ન થાય તે કુળની ભાષા તેનાં બાળકો શીખે તે વાસ્તવિક છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—પૂર્વપક્ષી-ઉપરના કેટલાક ન્યાય જોતાં એમ તો સમજાય છે કે-ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં છે પરંતુ હાલ જે સૂત્ર પ્રવર્તે છે તે ગણધર કૃત હોય એમ સમજાતા નથી. દેવંદ્ધ ક્ષમા શ્રમણે લખતી વખતે જે કે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ તેને

હૈ. સો ઉદાહરણ કહે હૈ. ૧ પ્રાકૃત, ૨ સંસ્કૃત, ૩ અપભ્રંસ, ૪ પીશાચી, ૫ માગધી, ૬ સુરસેની. ૧ પ્રાકૃત કે ઉદાહરણ શ્રી દશવૈકાલીમે ધમ્મો. ૨ સંસ્કૃત કે ઉદાહરણ મંગલ. અપભ્રંસ કે ઉદાહરણ ગુણે હિંસાહૂ લ્હુવે હિંસાહૂ અડે ગુણ શબ્દકા અકાર નેં એકાર હૈ ૪ પીસાચી કે ઉદાહરણ છિદ્રાહિદોસ અડે દોષ શબ્દકાષકારને દંતિ સકાર હૈ. ધિરણુવેજસોકાને અડે જશ શબ્દકા શ. સો. તાલવીકું દંતી સકાર હૈ. ૫ માગધી કે ઉદાહરણ પદમે મંતે મહવણ ભંતઅડે શબ્દકા અકાંદને એકાર હૈ. ૬ સુરસેની કે ઉદાહરણ સેજ્જાયર પિંડંચ અડે સય્યા શબ્દ કે યકારનેં જકાર હૈ.

ઇત્યાદિક અનેક ઉદાહરણ સૂત્રાંમે હૈં યા તે છ ભાષાકા જ્ઞાન હોય તો સૂત્રકા અર્થ શુદ્ધ હોય તબ આનંદ આવે."

આ લેખ નીચે ગોંડલ સંઘાડાના મુનિ જાદવજી લખે છે કે—એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે, અર્દ્ધમાગધી અને બાકી પાંચ ભાષા મિશ્ર કહેવાય. (ઇતિ)

આ ઉપરના વાક્યને આત્મારામજીનું લખાણ ટેકા રૂપ થઇ પડે છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—આત્મારામજી શું જણાવે છે તે તો કહો?

ઉત્તર—સંવેગી-પીતાંબરી આત્મારામજીનો બનાવેલો-સંવત ૧૯ [illegible] ના "જૈન અજ્ઞાન તિમિર ભાસ્કર" (આવૃત્તિ બીજી) દ્વિતીય ખંડ (સંવત ૧૯૫૨માં છપાયેલ) તેના પાને ૧૭૫મે- કહ્યું છે કે- [illegible] [illegible] નિશ્ચય [illegible] નહિ હૈ કિંતુ ષટ્ ભાષામેં હૈ. [illegible] પ્રાકૃત ૨, [illegible] ૩, [illegible] ૪, પૈશાચી ૫, અપભ્રંશ ૬

[illegible] અર્દ્ધમાગધી [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—અર્દ્ધમાગધી ભાષા અરિહંત ભગવંતે બાર જાતની પ્રખદા અર્થે પ્રરૂપેલ તે, તથા ગણધર મહારાજને શ્રુત આપેલ તે, તેમજ ગૌતમાદિક ગણધર પ્રમુખના પૂછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તર કરેલ તે તમામ અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ અર્થરૂપે પ્રકાશેલ છે. શ્રી નંદીજી પ્રમુખ સૂત્રમાં કહેલી દ્વાદશાંગી. વાણી કે જે તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અને તેજ ગણધર મહારાજે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્રરૂપે ગુંથેલ છે, તેજ આર્ય સુધર્મ ગણધરે. આર્ય જંબુ અણગારે વાંચનારૂપે આપેલ તેજ પરંપરાએ અદ્યપિ વર્ત્તે છે, તે તમામ સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—આર્યપણું કેટલે ઠેકાણે વપરાય છે?

ઉત્તર—ભગવંત પોતે આર્ય, ભગવંતનું તીર્થ આર્ય, ભગવંતની વાણી આર્ય, નિર્ગ્રંથ પ્રવચન આર્ય, ગણધરની ગુંથણી પણ આર્ય, કે જેમાં આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષા વપરાણી છે તે, આર્ય ભાષાના બોલવા વાળા દેવતાદિક પણ આર્ય એ તમામ આર્યપણું એક તીર્થંકર મહારાજની પ્રરૂપેલી અર્દ્ધમાગધી ભાષાને આશ્રીનેજ છે. માટે ગણધર મહારાજે સૂત્ર આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ રચ્યાં છે. નિઃસંદેહ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—ગણધરે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં સૂત્ર રચ્યાં એવો કોઇ ન્યાય યુક્ત પુરાવો છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ખ્રીસ્તી ધર્મના ઇસુએ જ્યારે ઈંગલીશ ભાષા માન્ય કરી ત્યારે તેના પાદરીએ તેના ધર્મ પુસ્તકો બાઇબલ ઈંગ્લીશ ભાષામાં રચ્યાં. તેમજ મુસલમાનના પેગંબરે મુસલમાની ભાષામાં કુરાન બનાવ્યાં.-તેમજ બ્રહ્માના મુખથી ચાર વેદ નીકળ્યા છે. અને તે સંસ્કૃત ભાષામાં છે, એમ માનનારા તેઓના આચાર્યે તેમનાં ધર્મ પુસ્તકો સંસ્કૃતમાં રચ્યાં, તો પછી આપણા પરમાત્મા તીર્થંકર મહારાજે અર્દ્ધ-માગધી ભાષામાં સૂત્ર પ્રરૂપ્યાં-ઉપદેશ કર્યો એમ માનીશું તો ગણધર મહારાજે પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ સૂત્ર ગુંથ્યાં એમ માનવું તે વીર પરમાત્માએ જન્મ આપેલા વંશ વારસોની નિશાની છે, જે કુળમાં ઉત્પન્ન થાય તે કુળની ભાષા તેનાં બાળકો શીખે તે વાસ્તવિક છે.

પ્રશ્ન ૯૩ મું—પૂર્વપક્ષી-ઉપરના કેટલાક ન્યાય જોતાં એમ તો સમજાય છે કે-ગણધર મહારાજનાં રચેલાં સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં છે પરંતુ હાલ જે સૂત્ર પ્રવર્તે છે તે ગણધર કૃત હોય એમ સમજાતા નથી. દેવર્દ્ધ ક્ષમા શ્રમણે લખતી વખતે જે કે ભગવંતના પ્રરૂપેલા અર્થ તેને

તો સૂત્ર રચતાં સૂચવ્યા છે પરંતુ પ્રાકૃત ભાષામાં પ્રચલિત કરી ફેર રચ્યા હોય એમ જણાય છે. કેમકે પ્રાકૃત શબ્દો તેમાં વધારે જોવામાં આવે છે.

ઉત્તર—પૂર્વે પુષ્કળ દાખલાથી જણાવી ગયા છીએ કે હાલનાં વર્ત્તતાં સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં છે ને તેમાં છએ ભાષાનો સમાવેશ થયેલો છે તે પણ જણાવવામાં આવી ગયું છે. દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણ પૂર્વજ્ઞાની હતા અને તે બહુજ ડાહ્યા અને વિદ્વાન હતા, તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે સિદ્ધસેન દિવાકર જેવા મહા વિદ્વાનને માત્ર પાંચ પદ નોકારનાં સંસ્કૃતમાં કરવાથી તથા સૂત્રોને સંસ્કૃતમાં રચવાના અભિપ્રાયથી મોટું જોખમ વેઠવું પડ્યું હતું અને પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત્તનો સ્વીકાર પોતે જાતેજ કર્યો હતો તો પછી દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણ જેવા મહાન્ પુરૂષ એવી કેમ ભૂલ ખાય કે તે પ્રાકૃતમાં સૂત્ર રચે? અર્થાત્ નજ રચે. સૂત્રમાં તો સંસ્કૃત, [illegible] માગધી ભાષા વગેરે તમામ ભાષા છે પરંતુ કોઇ કોઇ ઠેકાણે પ્રાકૃત ભાષાની ઝાંખી જોવામાં આવે તેથી બધા સૂત્ર પ્રાકૃતમાં છે એમ કેમ કહેવાય? નજ કહેવાય. બહુધા એ માગધી ભાષા વધારે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે જેથી ઘણા વિદ્વાનો જૈનના શાસ્ત્ર માગધી ભાષામાં છે એમ પણ કહે છે.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—જૈનના શાસ્ત્ર માગધી ભાષામાં છે એવું કોણ કહે છે? તે પણ જણાવીએ તો ખરા.

ઉત્તર—સંક્ષેપે—જૈનના શાસ્ત્ર માગધી ભાષામાં છે એમ [illegible] ગ્રંથમાં કહ્યું છે, તથા “સનાતન જૈન” (માસિક) પુસ્તક ૧૧ અંક ૩ [illegible] ૧૯૦૬ પૃષ્ઠ ૨૭– કહ્યું છે કે—

“[illegible] માગધીની [illegible]” એ (નામના લેખમાં [illegible] [illegible] મૂળ માગધી [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

અર્દ્ધમાગધી ભાષા કહેવાણી છે, તો ઘણો ભાગ માગધીનો હોવાથી સૂત્રમાંથી જુદી કોઇકજ ઠેકાણે પડે. પણ સૂત્રની ભાષાથી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષા જુદી પડતી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—સૂત્રની ભાષાથી બીજી ભાષાઓ કેવી રીતે જુદી પડે છે તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર પાને ૨૩મે-કહ્યું છે કે—

से किं तं आवस्सयं तिहा से शब्द मागधी भाषाप्रसिद्ध अथवा आवस्सयंति प्राकृत शैलीये आवासक इमपण थाइ. ઇતિ ભાષા—અને ટીકામાં आवस्सयंति प्राकृत शैल्यां आवसकं. ઇતિ ટીકા.—

સુત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
आवस्सयं.	आवश्यकं.	आवासकं (आवासक).

તેમજ વળી અનુયોગદ્વારમાં એજ પ્રકારનો બીજો દાખલો છે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—અનુયોગદ્વારમાં બીજો દાખલો કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર—બાબુવાળા છાપેલ અનુયોગદ્વાર પાને ૩૪૩ મે-સકુલિ આ શબ્દ વિષે નીચે પ્રમાણે છે.

સુત્રપાઠ.	સંસ્કૃત.	પ્રાકૃત.
सकुलिआ.	शकुनिका.	सउलिआ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—સૂત્રમાં માગધી ભાષા વિષે કોઇ શબ્દની સમજુતી છે ?

ઉત્તર—ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં ' સરસવ ' વગેરે શબ્દોને માટે-શ્રાદ્ધવિધિ ભાષાંતર પાને ૨૨૩ મે-કહ્યું છે કે-

"सरिसवंय" આ માગધી શબ્દ છે. "सदृशवय" અને सर्षप એ બે સંસ્કૃત, શબ્દનું માગધીમાં "सरिसव" એવું રૂપ થાય છે. सदृशवय એટલે સરખી ઉમરનો અને सर्षप એટલે સરસવ-

પ્રશ્ન ૯૯ મું—સૂત્રમાં કુલત્થ શબ્દ કહ્યો છે તેનું શું સમજવું.

ઉત્તર—" कुलत्थ " શબ્દ માગધી છે, " कुलत्थ " (કળથી) અને " कुलस्थ " એ બે સંસ્કૃત શબ્દોનું " कुलत्थ " એવું એકજ માગધીમાં રૂપ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—સૂત્રમાં માસા શબ્દ કહ્યો છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—માસ (મહિનો) માષ (અડદ) અને માસ (તોલવાનું તોલું) એ ત્રણે શબ્દનું માગધીમાં " मास " એવું એકજ રૂપ થાય છે (ઇતિ શ્રાદ્ધવિધિ.)

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જૈનનાં સૂત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં નથી. જો કે છે, તો અર્દ્ધમાગધીજ ભાષામાં પણ માગધી ભાષાનો ભાગ ઘણો હોવાથી માગધી ભાષાનું સ્વરૂપ વધારે આવે છે. અને તેમાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત વગેરે ભાષા કિંચિત્ કિંચિત્ પણ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—સૂત્રમાં સંસ્કૃત શબ્દો છે ખરા?

ઉત્તર—સૂત્રોમાં वंदामि, गच्छंति, गच्छामि, संति, महावीर વગેરેક સંસ્કૃત શબ્દો પણ ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે.—

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—મુસલમાની શબ્દો સૂત્રમાં છે?

ઉત્તર—મુસલમાની શબ્દો પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે જોવામાં આવે છે જેમકે—[illegible] શબ્દ મુસલમાની છે. [illegible] શબ્દ [illegible] છે.—

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—[illegible] સૂત્રમાં [illegible] ભાષાના શબ્દો [illegible]

ઉત્તર—[illegible] ભાષાના શબ્દો પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે [illegible] જેમકે [illegible] " N. " [illegible] છે અને [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—[illegible] છે?

ઉત્તર—[illegible]

એમ સૂત્રમાં માગધી ભાષા સંઘાતે બીજી ઘણી ભાષાઓનો સમાવેશ થવાથી ભગવંતે તેને અર્દ્ધમાગધી ભાષા કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રી ગણધર મહારાજે જે સૂત્ર ગુંથણામાં લીધાં છે તેજ સૂત્ર દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે લખાણમાં લીધાં છે કે કાંઇ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હશે ખરો ?

ઉત્તર—દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે જે સૂત્ર લખ્યાં છે તે પ્રાકૃત ભાષામાં નહિ પણ આર્ય અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં જેવા ગણધર મહારાજે ગુંથ્યાં છે તેજ સૂત્ર લખાણમાં લીધાં છે. તેમાં એટલો વિશેષ છે કે–લખતી વખતે વિસ્તારવાળા અધિકારને સંકોચમાં લખ્યાં છે. કેટલાક સૂત્રમાં એક બીજાની ભલામણ આપી ટુંકામાં સમાવેશ કર્યો છે, અને જે સૂત્ર પહેલાં લખાણાં તેની સાક્ષી પાછળનાં સૂત્ર લખાણાં તેમાં પણ આપવામાં આવી છે, અને ચરિતાનુવાદ એક ઠેકાણે વિસ્તારવાળી હોવાથી બીજે ઠેકાણે ભલામણ આપી ટુંકામાં સમજાવ્યું છે. એ તમામનું કારણ પાછળના ભવ્ય જીવના આધારને માટે–ચારે તીર્થના હિતને અર્થે પોતાની આયુષ્યની હદમાં ધારેલા લખાણની કોશીષ પૂરી પાડવા માટેની હોય એમ જણાય છે. પરંતુ સૂત્ર તો પૂર્વોક્ત પરંપરાએ ચાલ્યું આવેલું મુખે સૂત્રરૂપે હતું તે લખાણમાં લીધું તે અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે, પરંતુ પ્રાકૃતમાં નથી એ વાત સિદ્ધ છે.

અને શતાવધાની પંડિત શ્રી રત્નચંદ્રજીએ આ ચાલતા–વર્તતા સંત્રનો કોષ કર્યો છે તેનું નામ પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષાનો શબ્દ કોષ આપેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—પૂર્વપક્ષી–આ વિષે હજી કાંઇક પણ વધારે જાણવાની જરૂર છે. માટે જાણવાયોગ્ય હોય તો જણાવશો ?

ઉત્તર—ભલે આથી વધારે જાણવાને માગતા હો તો સાંભળો–હવે તમને છેવટનું વાકય એટલુંજ કહેવાનું છે કે–શ્રી નંદીજીમાં ૧૪ પ્રકારના શ્રુત કહ્યાં છે તે એકે–સૂત્ર પાઠ–

से किं तं सुयनाणं परोख्खं ? सुयनाणं परोख्खं चउदस विहं पणत्तं तंजहा अख्खरसुयं१, अनख्खरसुयं२, सन्निसुयं३, असन्निसुयं४, सम्मसुयं५, मिच्छसुयं६, साइयं७, अणाइयं८, सपज्जवसियं९, अपज्जवसियं१०, गमियं११, अगमियं१२, अंगपविठं१३, अनंगपविठं१४.

એ ૧૪ પ્રકારના શ્રુત કહ્યાં છે તેમાં હાલ જે સૂત્ર વર્તે છે તે ચૌદ મહિલા કયા બોલમાં કહેવા?

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—"સમ્મસુયં" સમ્મ શ્રુત-પાંચમા શ્રુતમાં કહેલ તેમાં શું કાંઇ વિશેષ જાણવા જેવું છે?

ઉત્તર—આ હાલ વર્તતા સૂત્રને જો પાંચમા-સમ્મ સુત્રમાં ગણો કરો તો બસ અમારે તો એટલીજ જરૂર છે. એ વાત કબુલ કરો. એટલે તમામ મહેનત મટી ગઇ. કેમકે-સમ્મશ્રુત તો તીર્થંકર મહારાજનાં પ્રરૂપેલ અને ગણધર મહારાજના રચેલાં દ્વાદશાંગી સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ કહેલ છે. અને તેજ આ વર્તતા સૂત્ર "સમ્મશ્રુત" છે. એમ તમારા મુખેથી કબુલ થયું, માટે આ સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં છે એમ હવે કબુલ કરો, અને કહો કે આ સૂત્ર અર્દ્ધમાગધી ભાષામાંજ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—પૂર્વપક્ષી-(જરાવાર ચુપ રહી વિચાર કરી) ઉપરના તમામ દાખલા ઉપરથી ખાત્રી થાય છે કે-જીન સૂત્ર ભગવંતે અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ પ્રરૂપ્યાં, તેજ ગણધર મહારાજે પણ અર્દ્ધમાગધી ભાષામાં ગુંથ્યાં, અને અર્દ્ધમાગધી ભાષાએ તેજ સૂત્ર દેવર્દ્ધિ ક્ષમા શ્રમણે તાડપત્ર ઉપર લીખ્યાં. તેજ સૂત્ર, સૂત્ર હાલ જે વર્તે છે, વગેરે તેજ છે. [illegible] જે કહ્યું તે સત્ય છે.

ઉત્તરપક્ષી-તો બસ, બોલો પરમાત્મા જિનેંદ્રદેવકી જય.

[illegible]

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૫ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૫ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—કલ્પ કેટલા પ્રકારના?

ઉત્તર—ભગવતીજી શતક ૨૫ મે ઉ. ૬ ઠ્ઠે-પાંચ પ્રકારના સંપુર્ણ કલ્પ કહ્યા છે, એટલે પાંચ કલ્પવાળા સંયમી હોય.

પ્રશ્ન ૨ જું—સૂત્રમાં પાંચ પ્રકારના કલ્પ કહ્યા છે તે કયા કયા?

ઉત્તર—સ્થિતિકલ્પ ૧, અસ્થિતિકલ્પ ૨, સ્થવિર કલ્પ ૩, જિનકલ્પ ૪, ને કલ્પાતીત ૫.

પ્રશ્ન ૩ જું—સ્થિતિ કલ્પવાળા કોણ ને ક્યારે હોય?

ઉત્તર—સ્થિતિકલ્પ પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના વારે હોય એટલે પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ સ્થિતિ કલ્પવાળા કહેવાય, તેના કાયદા કલ્પની સ્થિતિઓ બાંધેલી હોય. આ સાધુને હમેશાં બે ટંકના પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું, [illegible] આહાર લેવા વગેરે કલ્પે નહિ, રાજપિંડ કલ્પે નહિ, આધાકર્મી આહાર પોતાને અર્થે કે પરને અર્થે એટલે સાધર્મી સમાચારીવાળાને અર્થે કરેલો આહાર કલ્પે નહિ, સાધુ આચાર્ય વગેરે માન વગેરે કલ્પ પ્રમાણે વર્તે તે સ્થિતિકલ્પ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૪ થું—અસ્થિતિકલ્પ કેને હોય?

ઉત્તર—અસ્થિતિ કલ્પ વચલા બાવીશ તીર્થંકરના વારે તથા મહા વિદેહ [illegible] પ્રતિક્રમણ [illegible] અતિચારરૂપ [illegible] આહાર [illegible] પ્રતિક્રમણ [illegible] પ્રતિક્રમણ [illegible]

પ્રશ્ન ૫ [illegible]

ઉત્તર—સ્થિતિ કલ્પમાં પાંચે ચારિત્ર લાભે, અને અસ્થિતિ કલ્પમાં સામાયક, સૂક્ષ્મસંપરાય અને જથાખ્યાત ૩ એ ૩ ચારિત્ર લાભે. છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ ૨ ચારિત્ર ન હોય.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—અસ્થિતિ કલ્પમાં છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ બે ચારિત્ર નહિ હોવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—એવી અનાદિ કાળની સ્થિતિ છે. જે જે તીર્થંકરના વારામાં અથવા જે જે ક્ષેત્રમાં જે જે કલ્પની પ્રવૃત્તિ સૂત્રમાં કહી છે તેજ પ્રમાણે સદાકાળ પ્રવર્ત્યા કરે, તેનું બીજું કારણ જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—સ્થવિર કલ્પી કોને કહેવાય?

ઉત્તર—સ્થવિર કલ્પી ચોવીશે તીર્થંકરના વારે હોય. સંપ્રદાયના બાંધાવાળાનો જે જે કલ્પ તે સ્થવિર કલ્પી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮ મું—જિન કલ્પી કોણ હોય?

ઉત્તર—જિન-છદ્મસ્થ તીર્થંકરના જેવો આચાર પાળે તે જિન-કલ્પી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૯ મું—કલ્પાતીત કોણ કહેવાય?

ઉત્તર—કલ્પાતીત છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન તે કલ્પથી અતીત થયેલા હોય એટલે બીજા સાધુઓની પેઠે તેમને કલ્પ કાયદા ન હોય માટે કલ્પાતીત કાયદા કલમ વસ્તીને માટે હોય; રાજાને માટે નહોય. તીર્થંકર રાજા સમાન છે. બાકીના તમામ સાધુ વસ્તીરૂપ છે. તીર્થંકરને માથે કોઇની આજ્ઞા નથી સ્વતંત્ર છે, આગમ વ્યવહારી છે. ઉત્કૃષ્ટા આચારી છે, જિન કલ્પી જેવાને નકલ લેવા યોગ્ય છે. અને તમામ કલ્પવાળાને તીર્થંકરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું છે. માટે છદ્મસ્થ તીર્થંકર તથા કેવળી ભગવાન કલ્પાતીત હોય.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રત્યેક બોધને કયા કલ્પમાં ગણવા?

ઉત્તર—પ્રત્યેક બોધ પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા હોય કોઇ અલ્પી જ્ઞાની હોય કે કોઇ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનવાળા હોય તે એકલાજ વિચરનારા હોય તેનો કલ્પ ઘણું કરી જિન કલ્પીને લગતો હોય.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—સ્વયંબુદ્ધ કયા કલ્પમાં ગણાય?

ઉત્તર—સ્વયંબુદ્ધ બે પ્રકારના હોય છે. એક તીર્થંકર અને બીજા પૂર્વાધિક જ્ઞાનવાળા તેમાં તીર્થંકર તો કલ્પાતીતજ હોય. અને પૂર્વાધિક

જ્ઞાનવાળા ગચ્છમાં જઇ દીક્ષા લીયે તો સ્થવિર કલ્પીના ગણાય અને પોતાની મેળે દીક્ષા લઇ જિન કલ્પીની પેઠે વિચરે તો તે પ્રમાણે વિચરી શકે. મૃગાપુત્ર–અનાથી મુનિ–હરકેશીવત્.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—પ્રત્યેક બોધ કયા તીર્થંકરના વારે હોય?

ઉત્તર—ઘણું કરી પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના વારે હોય એમ કેટલા[illegible] માનવું છે. પરંતુ નંદીજીમાં કહ્યું છે કે–જેટલા ચાર બુદ્ધિના ધણી [illegible] તેટલા પ્રત્યેક બુદ્ધિ હોય. એ ઉપરથી ચોવીસે તીર્થંકરના વારે હોય [illegible] પણ સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—બુદ્ધબોહી કોણ કહેવાય?

ઉત્તર—કોઇનો બોધ સાંભળીને બોધ પામે દીક્ષા લે તે બોધબો[illegible] કહેવાય. તે ચોવીશે તીર્થંકરના વારે હોય.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—પ્રથમ પાંચ પ્રકારના કલ્પ કહ્યા પણ છ પ્રકાર[illegible] કલ્પ સાંભળ્યા છે તે કેમ?

ઉત્તર—છ પ્રકારના પણ કલ્પ કહ્યા છે ખરા.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—છ પ્રકારના કલ્પ કયા ગ્રંથમાં કહ્યા છે અને તે[illegible] સ્વરૂપ શી રીતે છે તે સવિસ્તર જણાવશો?

ઉત્તર—ઠાણાંગજી, ઠા. ૬ [illegible] [illegible] આ પ્રમાણે [illegible] વર્ણવ્યું છે કે:-

છવિહા કપ્પટ્ઠિઈ પં. તં. સામાઇય સંજયકપ્પટ્ઠિઈ ૧ છેઓવટ્ઠા[illegible] સંજય કપ્પટ્ઠિઈ ૨ [illegible] કપ્પટ્ઠિઈ ૩ નિવ્વિટ્ઠ કાઇય કપ્પટ્ઠિઈ [illegible] કપ્પટ્ઠિઈ ૫ થેર કપ્પટ્ઠિઈ ૬ ત્તિબેમિ.

[illegible]

ચારિત્રનો કલ્પ જાવજીવ સુધીનો છે, અને પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરનાં સાધુને સામાયિક ચારિત્રનો કલ્પ ત્રણ પ્રકારનો. એક ૭ દિવસનો, બીજો ચાર માસનો ને ત્રીજો ૭ મહિનાનો. એટલે પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર ઉચર્યા બાદ સાત દિવસે ચાર મહિને, અને છેવટે ૭ માસે તો અવશ્ય છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવવું જોઇએ, એ પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુનો કલ્પ.

આ વિષે ઠાણાંગજીને ઠાણે ૬ ઠ્ઠે-બાબુવાળા છાપેલ પાને ૪૩૦ મે ટીકામાં કહ્યું છે કેઃ-

कप्प ठिईत्यादि ॥ कल्पस्य कल्पाद्युक्तसाध्वा चारस्य सामायिक च्छेदो पस्थापनियादेः स्थिति र्मर्यादा कल्पस्थितिस्तत्र सामायिक कल्प स्थितिः सिज्जायर पिंडेया १ चाउज्जामेय २ पुरिसजेट्ठेय ३ किइकम्मस्सय करणे ४ चत्तारि अवट्ठियाकप्पा ॥ १ ॥ सामायिक साधुनां अवश्य भाविन इत्यर्थ आचेलक्कु १ द्देसिय २ सपडिक्कमणेय ३ रायपिंडेय ४ । मासं ५ पज्जोसवणा ६ छप्पे अणवट्ठिया कप्पा ॥ १ ॥ नावश्यं भाविन इत्यर्थः

અહિંયાં સામાયિક ચારિત્રના બે ભેદ પાડયા. એક અવસ્થિત કલ્પવાળા અને બીજા અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં અવસ્થિત કલ્પવાળા વચલા બાવીશ તીર્થંકરના સાધુનો સામાયિક ચારિત્રનો કલ્પ અવસ્થિત-કાયમનો ટીકામાં કહેલા ચાર બોલ સહિત અવશ્યનો કહ્યો.

અને બીજા અનવસ્થિત કલ્પવાળા સામાયિક ચારિત્રીયા પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુ ટીકામાં કહેલા ૭ બોલ સહિત પણ અવશ્ય ભાવિ નહિ-તેને સાત દિવસે-ચાર માસે-કે છેવટે ૭ માસે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અવશ્ય આદરવું જોઇએ, માટે એ બીજો ભેદ કહ્યો.

એ પ્રમાણે સામાયિક ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિના બે ભેદ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિ કેવી રીતે હોય?

ઉત્તર—તે પણ ઉપરની ચાલતી ટીકામાં કહ્યું છે કે-

छेदोपस्थापनीय कल्पस्थितिः आचेल १ कुद्देसिय २ सेज्जायर ३ रायपिंड ४ किईकम्मे ५ वय ६ जेट्ठ ७ पडिक्कमणे ८ मासं ९ पज्जोसवण-कप्पे १० ॥ १ ॥दश निच तृतीयाध्ययनवत् ज्ञेयानि ॥

એ પ્રકારે દશ બોલ સહિત છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રની કલ્પ સ્થિતિ કહી. અને ત્રીજા અધ્યયન પ્રમાણે જાણવું કહ્યું તે દશું કહી દશવૈકાલિક

સૂત્રમાં ત્રીજા અધ્યયનમાં સાધુ મુનિરાજને બાવન અનાચરણ કહ્યાં તે વરજીને ચાલવું એમ ટીકાકારનો અભિપ્રાય છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા વિશેષે કરીને કલ્પ હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૮મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની બે પ્રકારે કલ્પ સ્થિતિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—તે વિષે પણ ટીકામાં એ પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—

निव्विस माण कप्पट्ठिइ निव्विट्ठ कप्पट्ठिइति ॥ परिहार विशुद्धि कल्पं वहमाना निर्वि समानका ये रसोन्मूढस्ते निर्विष्टास्तेषां या स्थितिर्मर्यादा सा तथा तत्र परिहारिय छम्मासे तह अणुपरिहारियाविछम्मासे कप्पट्ठिओ छम्मासे ते अट्ठार सविमासाउ ॥ १ ॥

આ વિષેનો વિશેષ ખુલાસો આ ચાલતા અધિકારમાં આગળ ષ આવશે ત્યાંથી સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—જિન કલ્પીની કલ્પ સ્થિતિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર—જિન કલ્પીની કલ્પ સ્થિતિ ટીકામાં આ પ્રકાર કહી છે:—

तथा जिन कल्प स्थितेः [illegible] [illegible] ॥ १ ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—છ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ કહી, તેમાં પાંચમાં આરાના જન્મેલાને તો ત્રણ પ્રકારની કલ્પ સ્થિતિ હોય છે. એટલે પાંચમા આરામાં સામાયિક ચારિત્ર, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર, અને સ્થવિર કલ્પ એ ૩ કલ્પ લાભે અને પરિહાર વિશુદ્ધના બે કલ્પ અને જિન કલ્પ એ ત્રણનો આ કાળમાં વિચ્છેદ ગયેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—એકલ વિહારીપણું કોઇ સાધુને અંગીકાર કરવું હોય તો તે થઇ શકે કે કેમ ?

ઉત્તર—તેનાં અનેક કારણો છે. (૧) એક જિન કલ્પી એકલ વિહારી. (૨) બીજા પડિમાધારી એકલવિહારી તથા અભિગ્રહધારી એકલ વિહારી. આ બન્ને સૂત્રના ન્યાયે એકલા વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—જિન કલ્પી તથા પડિમાધારી એકલ વિહારીમ શો તફાવત ?

ઉત્તર—જિન કલ્પીપણું જેને અંગીકાર કરવું હોય તેને પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરવું જોઇએ. એટલે સ્થવિર કલ્પીમાંથી એટલે સંપ્રદાયમાંથી ગુરૂની આજ્ઞા માગી નવ જણા નીકળી એકને આચાર્ય સ્થાપે, ચાર જણા તપશ્ચર્યા કરે, ચાર વૈયાવચ્ચ કરે. એ પ્રમાણે છ મહિના સુધી તપશ્ચર્યા કર્યા બાદ તે વૈયાવચ્ચમાં જોડાય, અને વૈયાવચ્ચવાળા છ મહિના તપશ્ચર્યામાં જોડાય, અને તેમની હદ પૂરી થયે આચાર્યજી તપશ્ચર્યામાં જોડાય. એ પ્રમાણે ૧૮ મહિનામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો તપ કાળ પૂરો કરે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા ગચ્છમાં રહેવાને ઉત્કૃષ્ટી કરણી કરવાની ઇચ્છા થયે પ્રથમ પોતાનો અભિપ્રાય ગુરૂને જણાવી ગુરૂની આજ્ઞાએ ગચ્છનો પરિહાર–ત્યાગ કરી ચારિત્ર નીર્મળ કરવા નવ સાધુની મંડળી નીકળી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ત્રણ ભાંગે અઢાર મહીનાનો તપશ્ચર્યાનો કાળ પૂરો કરે તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર કહીએ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પરિહાર વિશુદ્ધનો તપ કાળ કેટલો અને તે કેવી રીતની તપશ્ચર્યા કરે ?

ઉત્તર—ઉષ્ણ કાળે જઘન્ય ૧ ઉપવાસ, મધ્યમ છઠ, અને ઉત્કૃષ્ટો અઠમ તપ કરે શીતકાળે જઘન્ય છઠ મ૦ અઠમ, અને ઉત્કૃષ્ટા ચાર ચાર

ઉપવાસ કરે. વર્ષા કાળે જ૦ અઠમ, મ૦ ચાર, અને ઉત્કૃષ્ટા પાંચ ઉપવાસ કરે. અને સર્વ ઉપવાસને પારણે આયંબીલ કરે.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરનારને દીક્ષાકાળ અને વયકાળ કેટલો હોવો જોઇએ?

ઉત્તર—દીક્ષાકાળ ૨૦ વર્ષનો અને વયકાળ ઓછામાં ઓછો ઓગણત્રીસ વર્ષનો હોય તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરી શકે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનો કાળ અઢાર માસનો નવે જણાનો પૂરો થયે પછી તે શું કરે?

ઉત્તર—કાંતો તે ગચ્છમાં જાય, ગુરુની આજ્ઞાને અનુસરી ઉત્કૃષ્ટી કરણી એ વિચરે અને કાંતો જિન કલ્પી થઇ એકલ વિહારી પણે વિચરે એટલે જિન શબ્દે છદ્મસ્થ તીર્થંકર જેવો કલ્પ નામ આચાર પાળે પણ તીર્થંકરની પેઠે કલ્પાતીત કહેવાય નહિ, તેનો કલ્પ જુદો છે માટે જિન કલ્પી કહેવાય.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—જિનકલ્પિ કયા કયા તીર્થંકરને વારે હોય?

ઉત્તર—પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરને વારે હોય. વચલા બાવીશ તીર્થંકરને વારે ન હોય કારણકે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરને વારેજ હોય, વચલા બાવીશ તીર્થંકરના શાસને પહેલું ચોથું ને પાંચમું એ ત્રણ ચારિત્ર હોય એટલે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહાર વિશુદ્ધ એ બે ચારિત્ર ન હોય, અને પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરને વારે પાંચે ચારિત્ર હોય [illegible] તીર્થંકરના [illegible] હોય તે [illegible] [illegible] નેજ પરિહાર વિશુદ્ધ તથા જિન કલ્પીનું [illegible].

પ્રશ્ન ૨૯ મું—પરિહાર વિશુદ્ધની સ્થિતિ કેટલી?

ઉત્તર—પરિહાર વિશુદ્ધની સ્થિતિ જઘન્ય એક સમયની [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૩૦ મું—પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રનું [illegible] કેટલું?

ઉત્તર—એક વચન (એક જીવ) આશ્રી જઘન્ય અંતર મુહુર્તનું ઉત્કૃષ્ટું અર્ધ પુદ્ગળ દેશે ઉણું બહુવચન આશ્રી જઘન્ય ૮૪૦૦૦ ચોરાશી હજાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ ૧૮ ક્રોડાક્રોડ સાગરનું એ પ્રમાણે ભગવતીજીમાં સંજયાના અધિકારે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—જિન કલ્પીની ગતિ કઇ હોય?

ઉત્તર—જિનકલ્પીની ગતિ ચાલી હોય એમ જણાતું નથી: પણ પરિહારવિશુદ્ધ ચારિત્રની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી આઠમા દેવલોક સુધીની ભગવતીજીમાં કહી છે. તે ઉપરથી જિનકલ્પીની ગતિ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. કારણકે-જ્યાં સુધી તે જિનકલ્પી પણામાં વિચરે ત્યાં સુધી તે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીઓ ગણાય એ અપેક્ષાએ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—જિનકલ્પીનો આચાર તો ઉંચો છે છતાં આઠમા દેવલોક સુધીનીજ ગતિ કેમ હોય? ઘણા લોકો શંકા કરે છે કે તેની ગતિ તો મોક્ષનીજ હોવી જોઇએ તેનું કેમ?

ઉત્તર—મોક્ષની ગતિ એકે કલ્પમાં છેજ નહિ, એમ ભગવતજી સૂત્ર જણાવે છે પણ કલ્પાતીતનીજ ગતિ મોક્ષની કહી છે; તો જિનકલ્પી ગચ્છમાં આવ્યા પછી સ્થવિર કલ્પીમાંથી ગુણસ્થાનકની શ્રેણીને ચડતા કલ્પાતીત-પણાના ભાવને પામીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરી મોક્ષ જાય તેવી રીતે જિન-કલ્પીપણામાં બનવા સંભવ નથી-કારણકે પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રીયા (જિનકલ્પી) ને માટે કેટલાક એવી શંકાઓ ધરાવે છે કે તેને એવો ઉચ્ચક ભાવ રહે છે કે ચોકખું ચારિત્ર અમેજ પાળીએ છીએ ઇત્યાદિ ઉચ્ચક ભાવને કદાપી કેવળીએ જાણ્યા હોય તો કેમ ના કહી શકાય. જો એમ હોય તોજ શ્રી ભગવતીજીના પચીશમાં શતકના સાતમા ઉદ્દેશામાં પાંચ પ્રકારના ચારિત્રની વ્યાખ્યામાં પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્રની ઉત્કૃષ્ટી ગતિ આઠમા દેવ-લોક સુધીનીજ કહી છે. એ ઉપરથી જિનકલ્પીની ગતિ પણ આઠમા દેવલોક સુધીની કહેવામાં આવે છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—જિનકલ્પી અને પડિમાધારી સાધુમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—જિનકલ્પી થવાવાળા છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમાંથી પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર અંગીકાર કરીને પછી જિનકલ્પી થાય તે પણ ઉપર કહેલા અધિકારવાળાજ થાય, અને પડિમાધારી તો ગમે ત્યારે પણ થઇ શકવા સંભવ છે. પડિમાધારી સાધુનો કલ્પ સવિસ્તર દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રમાં કહેલ

છે ત્યાંથી જાણી લેવો. નેમનાથ ભગવંતે ગજસુકુમાર મુનિને બાર ભિક્ષુની પડિમા (પ્રતિજ્ઞા) અંગીકાર કરાવી છે. એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે—ચોવીશે તીર્થંકરના સાધુઓની પ્રવૃત્તિમાં ભિક્ષુની બારે પડિમા અંગીકાર કરવાનું હોવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—જિનકલ્પી અને પડિમાધારી સાધુની કરણીમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—જે પ્રમાણે દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રમાં પડિમાધારી સાધુને બાવીશ બોલ સહિત સવિસ્તર અધિકાર છે તેવો જિનકલ્પીનો જુદો અધિકાર હોય એમ જણાતું નથી, અને સૂત્રમાં દરેક ઠેકાણે ભિક્ષુ, નિર્ગ્રંથ અને પ્રતિજ્ઞાધારી સાધુઓના નામથીજ બન્નેને સાથે ઓળખાવ્યા હોય એમ જણાય છે. તે ઉપરથી એમ પણ સંભવે છે કે જિનકલ્પી અને પડિમાધારી સાધુની કરણી ઘણે અંશે સરખી હોવી જોઇએ, અને તે એકજ [illegible] હોય છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—શ્રી ભગવતીજીના બીજા શતકને પહેલે ઉદ્દેશે ખંધકજીએ ભિક્ષુની બારે પડિમાઓ [illegible] છે. પણ એકતા વિચરવાનો [illegible] ચાલ્યો જણાતો નથી તેનું કેમ?

ઉત્તર—[illegible] વાત ખરી છે, પણ [illegible] [illegible] હોય [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], તીર્થંકર મહારાજના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સાથે રહીને પડિમા વહી શકે, અને [illegible] [illegible] [illegible] નહિ તે [illegible] [illegible] પ્રમાણે કરી શકે એમ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

બુદ્ધિવંત ૩, બહુશ્રુત ૪, શક્તિવંત ૫, અલ્પાધિકરણી ક્રોધાદિ રહિત ૬, સંતોષવંત ૭, વીર્યવંત ૮, એ આઠે બોલ પુરૂષ જાતિના લેવા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપરના પાઠ અને ભાષામાં તો સમુચે વાત કહી પણ વિસ્તારથી તેનો અર્થ કાંઇ સમજી શકાય તેવો છે?

ઉત્તર—ટીકાવાળાએ વિસ્તારથી જણાવ્યુ છે પણ તે પાઠ આ સ્થળે નાખતાં ગ્રંથ વધી જવાથી ભાવાર્થરૂપે ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ—આઠ ગુણ યુક્ત સંપૂર્ણ અણગાર પ્રતિમાધારી એકલ વિહારી સાધુ જિનકલ્પી યોગ્ય હોય તે એકલ વિહારી પણે ગ્રામાનુગ્રામ પ્રત્યે વિચરી શકે, તે નિશ્ચે પ્રતિમાવંત અભિગ્રહ ધારી એકલ વિહારની પડિમા જિનકલ્પીની પડિમા માસિકાદિક ભિક્ષુની પ્રતિમા તેમની ઉપસંપદા, (તેમનો આચાર) અંગીકાર કરીને એકાકી પણે વિચરી શકે તે આઠ ગુણનો ધણી હોય તે કહે છે.

(૧) શ્રદ્ધાવંત પુરૂષ-તત્ત્વની શ્રદ્ધા, આસ્તિક, સમ્યકત્વ ચારિત્રવંત પુરૂષ જાત, (સ્ત્રી જાત નહિ) (તમામ પદે એમ સમજવું).

(૨) સત્યવાદી-જેવું બોલે તેવું પાળે.

(૩) બુદ્ધિવંત,-શ્રુત ગ્રહણ શકિત મર્યાદાવંત.

(૪) બહુશ્રુત,-જઘન્ય નવ પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટા કંઇક ઉણા દશ પૂર્વ સુધી ભણે.

(૫) શક્તિવંત,-સમર્થ-જિનકલ્પી તુલ્ય તપશ્ચા, સત્યપણું, શ્રુત, (જ્ઞાન), એકલ વિહાર અને બળ, પરાક્રમ ઇત્યાદિ જિનકલ્પીના બરાબર પડિવજે અંગીકાર કરી વિચરે.

(૬) અલ્પાધિકરણી,-અલ્પ અધિકરણ. નિષ્કલહ ક્રોધાદિ રહિત.

(૭) ધૃતિમંત,-અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસહ ઉપસર્ગ સહે, અથવા સંતોષવંત

(૮) વીર્યવંત,-શરીર તથા આત્મ શક્તિવંત

આ આઠ ગુણનો ધણી હોય તે જિનકલ્પી તથા પડિમાધારી સાધુ એકલ વિહારી પણે વિચરી શકે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—આજેએ-આકાળમાં ઉપરના ગુણ યુક્ત એકલ વિહારી સાધુ હોવા સંભવ ખરો કે કેમ?

ઉત્તર—સૂત્રનો ન્યાય જોતાં સંભવ નથી. જિનકલ્પી તથા પડિમાધારી વગેરે એકલ વિહારી મુનિઓને માટે જ્યાં જ્યાં અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં ત્યાં માત્ર એકજ પાત્ર ચાલેલ છે. એટલે વસ્ત્રની મર્યાદા એકથી માંડી ત્રણ સુધી અગર નગ્નભાવ તથા કટીબંધ એમ ઢાંકવા માટે આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલ છે, પરંતુ પાત્ર તો એકજ કહેલ છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-જિનકલ્પી, વખતે કરપાત્રી હોય કે-એકલ પાત્રી હોય પણ પડિમાધારીને માટે ઘણું કરી એક પાત્રનો કલ્પ હોવો જોઇએ. આ ઉપરથી એમ નિર્ણય થાય છે કે-તેવા પુરૂષો આ ક્ષેત્રે આ કાળમાં હોવા સંભવ નથી.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—તો તેને માટે સૂત્રમાં કાંઇ ખુલાસો છે કે સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે એકલ વિહારી અમુક વખતેજ હોય?

ઉત્તર—આચારાંગ સૂત્ર શ્રુત સ્કંધ બીજે અધ્યયન પાંચમે-ઉદ્દેશે ૧ લે-પાંચ બોલનો ધણી એકલ વિહારી થઇ શકે. તે એક વસ્ત્ર અને એક પાત્ર ધારી હોય. તે સૂત્ર પાઠ:—

जे निग्गंथे तरुणे १ जुगवं २ बलवं ३ अप्पायंके ४ थिर संघयणे ५ से एगं वत्थं धारेज्जा णो बितियं.—

અર્થ:—જે નિ. જે નિર્ગંથ સાધુ: ત. તરૂણો—જોબનવંત ૧ જુગવંત [illegible] ચોથા આરાનો જન્મેલો હોય તે ૨—બ. બલવંત-બળવાન હોય ૩ અ. નિરોગી-રોગ રહિત ૪ થિ. થિરસંઘયણ- [illegible] સાધુ [illegible] ધણી ૫ એવા ૫ બોલ [illegible] તે એક વસ્ત્ર ધારે-રાખે-પહેરે પરંતુ [illegible] ન ધારે ન રાખે.

[illegible]

આનો પરમાર્થ એ છે કે જિન કલ્પી સાધુ તથા પડિમાધારી પ્રતિજ્ઞાવંત એક વસ્ત્ર કે એક પાત્ર રાખે તે પણ અપવાદ માર્ગે રાખે ઉત્સર્ગે તો તેનો પણ નિષેધ.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ઉપર કહેલા પાંચ બોલનો ધણી એકલ વિહારી થઇ શકે તેમાં બીજો બોલ જે 'जुगवं' કહ્યો તેનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—તેનો અર્થ ટીકાકાર એ પ્રમાણે કરે છે કેઃ—

'जुगवं' तियुगं-सुषम-दुष्षमादिः काल विशेष स्तत् प्रशस्तं विशिष्ट बलहेतु भूतं यस्यास्त्य सौ युगवान्.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-જુગવં યુગવાન યુગમાં જન્મેલો એટલે યુગ શબ્દે ત્રીજો ચોથો આરો લેવો એટલે ચોથા આરાનો જન્મેલો હોય તે એકલ વિહારીની જિનકલ્પી પ્રમુખની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે. પાંચમા આરાના જન્મેલાનો એકલ્પ નથી.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—જિનકલ્પી પાંચમા આરામાં નહોય એવો કોઇ દાખલો છે ?

ઉત્તર—એ વિષેનો પ્રથમ દાખલો સૂત્રના ન્યાયથી અપાઇ ગયો છે કે-પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, તીર્થંકર યા તીર્થંકરના હસ્તદીક્ષિતના શિષ્યોથીજ અંગીકાર થાય છે. તે અપેક્ષાએ ચોથા આરાનો જન્મેલો ચોથા આરામાં અથવા પાંચમા આરામાં જિનકલ્પી એકલ વિહારી થઇ શકે. તે અપેક્ષાથી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—ભરત ક્ષેત્રમાં પંચમ કાળમાં જંબુ સ્વામી પછે ૧૦ બોલ વિચ્છેદ ગયા તે કહે છે.

૧ પરમાવધિજ્ઞાન, ૨ મનઃ પર્યવજ્ઞાન, ૩ કેવળજ્ઞાન, ૪ પુલાકનિયંઠો, ૫ આહારક લબ્ધિ, ૬ ક્ષાયક સમકિત, ૭ જિનકલ્પી સાધુ, ૮ પરિહાર વિશુદ્ધ ચારિત્ર, ૯ સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર, ૧૦ યથાખ્યાત ચારિત્ર.

એ દશ બોલ જંબુ સ્વામી પછી વિચ્છેદ ગયા તેનું કારણકે તે ચોથા આરાના જન્મેલા પાંચમા આરામાં હયાતી ધરાવતા હોય ત્યાંસુધી રહેવા સંભવ છે. પછી વિચ્છેદ જાય એમ શાસ્ત્રથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—એકલ વિહારી જિનકલ્પી અથવા પડિમાધારીજ હોય કે બીજા પણ હોય ખરા ?

ઉત્તર—બીજા હોવાનો સંભવ છે. પ્રત્યેક બુદ્ધ એકલ વિહારી હોય. નમિરાજ ઋષિ કરકંડુ પ્રમુખ તેમજ કોઇ અવધિજ્ઞાની તથા લબ્ધિ સમ્પન્ન

જ્ઞાનીને પણ એકલા વિચરવાનો સંભવ છે, પણ ઘણુંકરી તે પણ ત્રીજા ચોથા આરાના જન્મેલા પૂર્વોક્ત ગુણના ધણીનેજ લાગુ છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—પૂર્વે કહેલા આઠ ગુણ તથા પાંચ બોલ તથા પ્રત્યેક બુદ્ધાદિ વિનાના પંચમ કાળમાં કોઇ એકલ વિહારીપણે વિચરી શકે કે કેમ?

ઉત્તર—સૂત્રમાં તો કહ્યું છે કે-કાંતો આઠ ગુણનો ધણી હોય તે એકલો વિચરી શકે અથવા આઠ અવગુણનો ધણી હોય તે એકલો વિચરે એટલે કાંતો આઠ ગુણ સવળા કે કાંતો આઠ ગુણ અવળા હોય તે એકલ વિહારી થઇને ફરે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—એ વિષે સૂત્રમાં મૂળ પાઠે કંઇ કહ્યું છે?

ઉત્તર—સૂત્ર વિરૂદ્ધ એકલ વિહારીનાં દૂષણો આચારાંગ સૂત્રના પાંચમે અધ્યયનને પહેલે ઉદ્દેશે કહ્યા છે તે મૂળ પાઠ—

इहमेगेसिं एग चरिया भवति से बहु कोहे, बहुमाणे, बहुमाए, बहुलोहे, बहुरए, बहुनडे, बहुसढे, बहुसंकप्पे, आसवसक्की पलिओच्छन्ने उट्ठिय वायं पवयमाणे मामेकेइ अदक्खु अन्नाण पमाय दोसेणं सततं मूढे धम्मं नाभि जाणति (२७१)

અર્થ—વળી આ મનુષ્ય લોકમાં કેટલાએક એકલા ચર્યા કરે છે. તેઓ બહુ ક્રોધી ૧, બહુ માની ૨, બહુ માયાવી ૩, બહુ લોભી ૪, બહુ પાપી ૫, બહુ વેષી ૬, બહુ ધૂર્ત ૭, બહુ દુષ્ટ સંકલ્પવાળી, હિંસા અને દુષ્કર્મી ૮. [illegible] ધર્મ માટે ઉજમાળ [illegible] "રખે કોઇ મને જાણી જાય!" [illegible] અને પ્રમાદથી નિરંતર [illegible] ધર્મને [illegible] (આચારાંગ પાને ૮૮ [illegible])

[illegible]

[illegible] ૧

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(અજાણુ, અગીતાર્થ, અને સૂત્રાર્થમાં નિશ્ચય વિનાના મુનિને એકલા ફરવામાં ઘણા દોષ થાય છે.) તે સૂત્ર પાઠ.

गामाणु गामं दूइज्ज माणस्स दुज्जातं दुप्परि कंतं भवति अवियत्तस्सभि क्खुणो। (२०४)

वयसावि एगे चोइआ कुप्पंति माणवा। उन्नय माणेय णरे महता मोहेण मुज्झति। संबाहा बहवो भुज्जो दुरति कमा अजाण तो अपासतो। एयं तेमा होउ। एयं कुसलस्स दंसणां (३०५)

અર્થ—સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) મુનિ એકલો થઈને ગામો ગામ ફરતો તેનું તે ફરવું તથા જવું અસુંદર ગણાય છે, કેટલાએક મનુષ્યો માત્ર વચનોથી સારી શીખામણ આપતાં નાખુશ થાય છે. એવા અભિમાની પુરૂષો (અજ્ઞાનથી) મહા મોહથી વિવેક વિકલ બની ગચ્છથી જુદા પડે છે. તેવા અજાણ અને અતત્ત્વદર્શી પુરૂષોને અનેક આવી પડતી પીડાઓ દુર્લંઘનીય થાય છે. હે મુનિઓ, એવું તમારા માટે નહિ બનો એવું કુશળ પુરૂષ (વીર પ્રભુનું) દર્શન છે. (૩૦૫)

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લખાણુથી કેટલીક હકીકત એકલ વિહારી સંબંધી જાણવામાં આવી પણ अवियत्तस्सभिक्खुणो એટલે સામર્થ્યહીન (વય તથા જ્ઞાનની યોગ્યતાથી રહિત) વગેરે લખાણ છે તો ઉક્ત પાઠનો સમજુતી પડે તેવો સવિસ્તર ખુલાસો હોય તો જણાવશો.

ઉત્તર—ઘણા અર્થના ટબાવાળા આચારાંગ સૂત્રમાં ઉપર લખેલા પાઠનો અર્થ ઘણા વિસ્તારથી કર્યો છે. તે વિશેષ સમજુતી માટે નીચેના લખાણુથી જાણુશો.

ઇહાં એક ચરને મુનિનો અભાવ તેહને દોષ એહવો ભાવ કહે છે. અબહુશ્રુત સાધુને गामाणु गामं दुइज्ज माणस्स, ગ્રામાનુગ્રામે વિચરતાં એકાકી સાધુને, दुज्जातं, દુષ્ટ ગમન થાય જાતા અનુકૂલ પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગને ઉપજવે અરહન્નકની પરે ભલો ન થાય, તથા दुप्परि कंतं, દુષ્ટ પરાક્રમનો સ્થાનક એકાકીને भवंति થાય, એતા વતા એકાકી સ્થાન ન પામે, થૂલભદ્રને અમર્ષ વેશ્યાને ઘરે ગયા સાધુની પરે એમ સમસ્તને ન હોય, કિંતુ એહવાને હોય તે કહે છે. अवियत्तस्स भिक्खुणो, અવિયતસ્સ ભિખ્ખૂનો કેવા અવ્યક્ત જે શ્રુતે કરી અવ્યક્ત તથા વયે કરી અવ્યક્ત, શ્રુતે કરી અવ્યક્ત તે કહિયે જેણે આચારાંગ સૂત્રાર્થ થકી પૂરો ભણ્યો ન હોય.

ગચ્છ ગત ગચ્છને માટે રહ્યા સાધુની એ સ્થિતિ ગચ્છ નિર્ગતને નવમ પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ ભણી ન હોય તે સુત અવ્યક્ત તથા વયે કરી અગમ તે કહીએ. જે ગચ્છ ગત માંહિ સોલે વર્ષ માંહિ વર્તે ગચ્છ નિર્ગત કહે વયે કરી અવ્યક્ત ત્રીસ વર્ષ માંહિ વર્તે તે કહિયે ઇહાં અવ્યક્તની ચોભંગી છે, શ્રુત અને વયે કરી જે અવ્યક્ત તેહને એક ચર્યા ન કલ્પે સંયમ આત્મા વિરાધના થાય એ પહેલો ભાંગો. ૧ તથા શ્રુતે કરી અવ્યક્ત વયે કરી વ્યક્ત તેહને પણ એક ચર્યા ન કલ્પે. અગીતાર્થપણે સંયમ અને આત્માની વીરાધના થાય એ બીજો ભાંગો ૨. તથા શ્રુતે કરી વ્યક્ત અને વયે કરી અવ્યક્ત તેહને પણ એક ચર્યા ન કલ્પે બાલપણાને ભાવે સર્વ લોકને પરાભવનો ઠામ થાય એ ત્રીજો ભાંગો ૩ તથા જે શ્રુત અને વયે કરી વ્યક્ત તેહને ગુરૂને આદેશે એક ચર્યા કલ્પે, પણ આદેશ વિના ન કલ્પે. જેહ ભણી આજ્ઞા વિના એકલાને તિહાં ઘણું દોષ ઉપજે ૪. પરંતુ તે દોષ ગચ્છ ગતને સંભવે નહિ. ગુરૂને આદેશે પ્રવર્તતા ગુણ ઉપજે તેતો દોષ નહિ. વળી કર્મને વશે એક એક ગુરૂનો પણ વચન ન માને તે કહે છે. કિજુલી એક તપ સંયમાનુષ્ઠાન [illegible] [illegible] પ્રમાદે [illegible] નિ. [illegible] ગુરૂથી [illegible] ધર્મ વચને, એક અજ્ઞાનીને, [illegible] કુવંતિ [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] કમ કહે છું (મન) પણ એટલા સાધુમાંહે [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

સુઅને મા. મહુવો एयं कुसलस दंसणं. એ પૂર્વોક્ત કહ્યો તે શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના દર્શન અભિપ્રાય જાણવો.

હવે આચાર્ય–ગુરૂ સમીપે શિષ્યને કેવી રીતે પ્રવર્ત્તવું તે ચાલતા અધિકારથી તથા ભાષાંતરની કલમ (૩૦૬ ઠ્ઠી તથા ૩૨૩ મી કલમથી જાણવું)

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉપરની કહેલી બન્ને કલમમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર—ઉપરની કલમોમાં એકલા ફરનાર સાધુને ઘણા દોષ કહ્યા છે માટે મુનિએ હમેશ ગુરૂની નજર આગળ રહીને ગુરૂએ બતાવેલી, નિઃસંગતાથી, ગુરૂના બહુ માનપૂર્વક, અને ગુરૂ પરની શ્રદ્ધાથી, ગુરૂ સમીપ નિવાસ કરતાં થકાં યતનાપૂર્વક ગુરૂના અભિપ્રાયને અનુસરીને માર્ગના અવલોકન સાથે જીવ જંતુને જોતાં થકાં ભૂમંડળ પર ભમતા રહેવું એટલું જ નહિ પણ જતાં, આવતાં, બેસતાં, ઉઠતાં, વળતાં, અને પ્રમાર્જન કરતાં સર્વદા ગુરૂની આજ્ઞા લઇ વર્તવું. (૩૦૬)

હવે અધ્યયન પાંચમાના છઠ્ઠા ઉદેશામાં કહ્યું છે કે-કેટલાએક જિનાજ્ઞાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિમાં ઉદ્યમી વર્ત્તે છે. કેટલાએક જિનાજ્ઞાનું કુળ પ્રવૃત્તિમાં નિરૂદ્યમી છે. એ બન્ને વાત હે મુનિ, તારે મ થાઓ, એમ કુશળ (વીર પ્રભુ) નું દર્શન છે.

માટે જે પુરૂષ હમેશાં ગુરૂની દૃષ્ટિમાં વર્ત્તતો હોય, ગુરૂ પ્રદર્શિત મુક્તિ સ્વીકારતો હોય, ગુરૂનું બહુ માન કરતો હોય, ગુરૂ પર શ્રદ્ધા ધરતો હોય, ગુરૂ કુળવાસ કરતો હોય, તે પુરૂષ કર્મોને જીતીને તત્ત્વ જોઇ શકે છે અને એવો મહા પુરૂષ કે જેનું મન લગાર પણ સર્વજ્ઞોપદેશથી બાહેર જતું નથી તે કોઇનાથી પણ પરાજીત ન થતાં નિરાલંબનતારૂપ ભાવનાને ભાવવા સમર્થ થાય છે (૩૨૩).

પ્રશ્ન ૪૯ મું—કોઇ કહે છે કે-પોતાના બરાબર અગર પોતાથી અધિક ગુણવાળો સખાયો ન મળે તો તે એકલો વિચરી શકે એમ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨મા અધ્યયનની પાંચમી ગાથામાં કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ખરી છે, પણ તે કોના માટે સૂત્રકારે એ વાક્ય મૂક્યું છે? તે પ્રથમ જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—અમે તો એમ જાણીએ છીએ કે ગુરૂ કે ચેલો સરખા ગુણવાળો કે અધિક ગુણવાળો ન મળે તો પોતાની મેળે પંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરી સાધુ બની એકલો વિચરી શકે.

ઉત્તર—એવો ભાવ એ અધ્યયનમાં કે એ ગાથામાં નીકળતો ન[illegible] [illegible] બત્રીસમા અધ્યયનની પાંચમી ગાથાથી કોઇ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એક વિહારી બનવાને ઠરાવતા હોય તો તેણે પ્રથમની ગાથાઓ પર દૃષ્ટિ કર[illegible]

પ્રશ્ન ૫૧ મું—પ્રથમની ગાથાઓમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ત્રીજી ગાથાના પહેલાજ પદમાં કહ્યું છે કે "तस्से स [illegible] गुरु विद्ध सेवा," જેને મોક્ષનો માર્ગ સાધવો હોય, તેણે પ્રથમ વિધિએ કરીને ગુરૂની સેવા કરવી અને ટીકાકાર પણ એજ જણાવે છે કેઃ—

"तस्य मोक्षोपाय भूतस्य ज्ञानस्य एषः—प्रथम गुरु वृद्ध से[illegible] प्राप्ति हेतुः गुरवश्च वृद्धाश्च गुरु वृद्धा स्तेषां सेवा गुरु वृद्ध सेवा त[illegible] धर्माचार्या वृद्धा श्रुत पर्यायाभ्यांपि महान्त स्तेषां सेवा ज्ञान दर्शन [illegible] इत्यर्थः—

અહિયાં તો પ્રથમ ગુરૂ પાસે દીક્ષા લઇ ગુરૂની વિધિએ સેવા કરી, તથા વૃદ્ધ ગુરૂની સેવા કરી મોક્ષનો ઉપાય શિષ્યે મેળવવો.

હવે ગુરૂની ગેરહાજરીએ શિષ્યે શું કરવું? તે ચોથી ગાથાના [illegible] પદમાં જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—ચોથી ગાથામાં ભગવંતે, શું કહ્યું છે તે જણાવો?

ઉત્તર—ચોથી ગાથામાં ભગવંત, એમ જણાવે છે કે-ગુરૂ [illegible] હાજરીએ શિષ્ય જ્યાં સુધી એકલો રહે ત્યાં સુધી. यतः [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પાંચમી ગાથામાં શું કહ્યું છે ? તે જણાવશો.

ઉત્તર—પાંચમી ગાથામાં તે વિષે સારો ખુલાસો કર્યો છે. સાંભળો ગાથા

नवा लमेज्जा निउणं, सहायं, गुणा हियंवा गुणओ समंवा, एक्को वि पावाई विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमागो ॥ ५ ॥

અર્થ :—નિપુણ સહાયો, ગુણે અધિક અથવા સરિખો એહવો શિષ્ય લાભે નહિ તો, પાપે કરીને રહિત કામને વિષે અસજ્જ માન, થકો એકલો વિચરે, એમ કહ્યું છે.

અહિયાં તો સાધુપણામાંજ ગુરૂની, ગેરહાજરી, એ સખાયા શબ્દે શિષ્યનેજ ગોતવો કહ્યો છે તે એકલા નહિ રહેવાને માટે કારણકે સાધુને એકલા રહેવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

આનો પરમાર્થ એ છે કે :–અહિયાં સખાયા તરીકે ગુરૂ કહેલ નથી. સખાયાનો અર્થ તો શિષ્યજ થાય માટે સખાયા શબ્દે શિષ્યને બદલે ગુરૂનો અર્થ કરવો તે ઉત્સૂત્ર પરૂપ્યું કહેવાય માટે જેને સુશિષ્યપણું ધારણ કરવું હોય તેણે સ્વછંદપણું છાંડી, ગુરૂકુલ વાસ કરવો.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ઉપરની પાંચમી ગાથા ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગુરૂની ગેરહાજરીએ પોતાના બરાબર કે અધિક ગુણવાળો શિષ્ય ન મળે તો તે એકલો વિચરી શકે એમાં બાધક નહિ.

ઉત્તર—સૂત્રના આધારે એકલા વિચરનારને વાંધો છેજ નહિ. પાંચમી ગાથાના આધારે એકલા વિચરનારને માટે પણ ચોકખું કહ્યું છે કે—તને જો જોઇતો સખાયો ન મળે ને એકલું વિચરવું થાય તો અઢાર આયલા એક પણ પાપનું સેવન કરીશ નહિ અને કામ ભોગમાં તારી વૃત્તિને દોડાવીશ નહિ તો ભલે એકલો વિચરજે નહિ તો છેક સૂત્રના આધારે કોઈ પણ આચાર્ય યા સાધુના આશ્રયે વિચરી પોતાના સંયમનો નિર્વાહ કરે પણ ઉદ્ધતાઇથી કે અહંભાવથી પોતાની મેળે સાધુપણું અંગીકાર કરી, પોતાની મેળે સાધુ બની, એકલા વિચરવાની, અર્થાત્ આપછંદાપણે એકલા ફરવાની, ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ભગવંતની આજ્ઞા શી છે ?

ઉત્તર—ભગવંતની આજ્ઞા ગુરૂકુલ વાસ વસીને શિષ્યે ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તિ સન્માર્ગનો નિર્વાહ કરવા કહેલ છે અને ગુરૂકુલ વાસે અણુવસતા સ્વછંદાચારીને ઘણા અવગુણ કહેલ છે.

તે વિષે શ્રી સુયગડાંગજી અધ્યયન ૧૪ મે ગાથા ૪થી [illegible] છાપેલ પાને ૫૧૧ મેં કહ્યું છે કે—

उसाण निछे मणुए समाहिं, अणो सिएणंत करांतिणचा ; उभाउ [illegible] दवियस्सवित्तंगनिकसे वहियाआसुपन्नो ॥ ६ ॥

અર્થ:—ચારિત્રવાન સાધુએ સર્વ કાળ ગુરૂ પાસે રહેવો તે [illegible] જાવજીવ સુધી ગુરૂની પાસે રહેવાની વાંચ્છા કરે જે સુસાધુ છે તે [illegible] સન્માર્ગરૂપ સમાધિની વાંચ્છા કરે એટલે પરમાર્થ થકી મનુષ્ય તેનેજ [illegible] કે જે ગુરૂકુલ વાસે વસતો થકો પોતાના ભાખેલા અંગીકાર કરેલા સંયમને નિર્વાહ કરે, ગુરૂકુલ વાસે અણવસતો એટલે સ્વચ્છંદાચારી છતો સંસારનો અંત ન કરે ઉલટો અનંત સંસારી થાય. સંસારની વૃદ્ધિ કરે એવું [illegible] સર્વ કાલ ગુરૂ પાસે વસે ગુરૂની સેવા કરે એમ મુક્તિ ગમન [illegible] સાધુના આચારને અત્યંત દીપાવતો થકો જિન ભાષિત ધર્મને દીપાવે [illegible] [illegible] આસુપ્રજ્ઞ એટલે જે પંડિત હોય તે ગચ્છ થકી બાહેર [illegible] અર્થાત્ સ્વછંદી ન થાય (એટલે સ્વછંદપણે એકલો ગામ વીચરી શકે [illegible]

પ્રશ્ન પદ સું—કોઈ અજ્ઞાની એમ બોલે કે આજ [illegible] એકલ [illegible] હોય અથવા બહુ ગુણી હોય તે એકલો વિચરી શકે તેનું [illegible]

ઉત્તર—આ વાક્ય [illegible] નહિ. [illegible] તો [illegible] [illegible] આ મુનિ [illegible] હોય તે એકલો વિચરી શકે [illegible] [illegible] માટે [illegible] નહિ [illegible] હોય [illegible] ગુણી [illegible] પોતાની [illegible] નહિ [illegible] [illegible] [illegible] હોય [illegible]

[illegible]

માની હું કેવળી છું તેથી શું તેને કેવળી કહેવો! અને જો એમ માનીયે તો બધા જીવને તેજ પ્રમાણે માનવા જોઇએ; તો પછી કેવળજ્ઞાન વિનાનો જીવ છેજ કોણ? તો પછી સૂત્રકારને સંસારી જીવોના ભેદાનભેદ અને સંસારનું પરિભ્રમણ શામાટે કહેવું જોઇએ? તેમજ જ્યાં જ્યાં સૂત્રમાં મુનિનો દીક્ષા લેવાનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં તો સ્થવિરની પાસે જઘન્ય આઠ પ્રવચન, માતા અને ઉત્કૃષ્ટ અગ્યાર અંગ અથવા દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન મેળવવાનોજ અધિકાર ચાલ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—તો પછી ચોવીશમાં અધ્યયનમાં આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સમાવેશ થવાનું કહેવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—તે કારણ ન્યાયવાળું છે એનો પરમાર્થ એ છે કે:-જેણે આઠ પ્રવચનની આરાધના કરી તેણે દ્વાદશાંગીની આરાધના કરી એટલે બાર અંગનો ધણી તો ઉત્કૃષ્ટી આરાધનાવાળો હોયજ અને તે મોક્ષગામી પણ હોયજ; તેના માટે તો કાંઇ શંકા કરવા જેવું છેજ નહિ. પરંતુ જઘન્ય પદે આઠ પ્રવચન માતાની ઉત્કૃષ્ટી આરાધના કરવાવાળાની અને દ્વાદશાંગીની આરાધના કરવાવાળાની બંનેની સરખી ભાવના હોવાથી આઠ પ્રવચનમાં દ્વાદશાંગીનો સૂત્રકારે સમાવેશ કર્યો છે તે ન્યાયયુક્ત છે પણ તેથી તે બહુ સૂત્રી કહેવાય નહિ. બહુ સૂત્રી તો ઉત્તરાધ્યયનના ૧૧ મા અધ્યયનમાં કહેલા ગુણવાળો સંપૂર્ણ સૂત્રનો પારગામી થાય તેજ કહેવાય અને ટીકાના મતે જઘન્ય નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ અને ઉત્કૃષ્ટું દેશે ઉણું ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવે તેજ બહુ સૂત્રી કહેવાય એમ ઠાણાયંગજી સૂત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બહુસૂત્રીના ગુણ તથા જ્ઞાન નથી. અર્થાત્ બહુ સૂત્રી નથી અને પોતે પોતાની મેળે બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવે તેને માટે સૂત્રકાર કાંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકાર સારો ખુલાસો આપે છે—સાંભળો—જે કોઇ અબહુસૂત્રી થકો બહુસૂત્રી નામ ધરાવે તો તેને મહામોહની કર્મ બાંધવાના સમવાયંગ સૂત્રમાં ત્રીસ સ્થાનક કહ્યાં છે તે માંહેલું એક સ્થાનક આ પણ કહ્યું છે તે ગાથા—

अबहुस्सुएय जेकेइ, सुएण पवि कत्थई;
सज्झाय वायं वयइ, महा मोहं पकुव्वइ ॥ २६ ॥

ભાષા—એમજ શ્રુતે થકો અપંડિત થકો જે કોઇ શ્રુતે કરી આત્માને પ્રવિકંપે (પ્રસંશે) પોતાની શ્લાઘા કરે કે હું [illegible] વંત છું એમ કહે; વળી સ્વાધ્યાય વાદ વડે વિશુદ્ધ શાસ્ત્રનો હું પા[illegible] એમ કહે તે મહા મોહની કર્મ બાંધે.

અહિંયા તો ચોકખું કહ્યું છે કે—બહુસૂત્રી નથી ને બહુસૂત્રી [illegible] ધરાવે તે મહા મોહની કર્મ બાંધે. મહા મોહની કર્મ મિથ્યાત્વના [illegible] વિના બંધાતું નથી માટે મિથ્યાત્વના ઉદયેજ અભિમાની વાય [illegible] અને અભિમાની હોય તેજ એવા પ્રકારનું વાક્ય બોલે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—પાંચ સુમતિ ત્રણ ગુપ્તિમાં ઉત્સર્ગને અપવાદ [illegible] ખરો કે કેમ?

ઉત્તર—પાંચ સુમતિ અપવાદ માર્ગમાં છે, અને ત્રણ ગુપ્તિ [illegible] ઉત્સર્ગ માર્ગમાં છે.

પાંચ સુમતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું સ્વરૂપ જાણનાર અને તેજ પ્રમાણે વર્તનાર તેમજ બહુસૂત્રીના ગુણોને ધારણ કરનાર હોય તેજ બહુસૂત્રી નામ ધરાવી શકે છે માટે બહુસૂત્રી બનવાવાળાને ઉત્તરાધ્યયનના [illegible] અધ્યયનમાં કહેલા તમામ દોષને ટાળી તમામ ગુણ ધારણ કરવા જોઇએ.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—બહુસૂત્રી બનવાને અટકાવ કરનારા કયા કયા [illegible] કયા છે તે બતાવો.

ઉત્તર—[illegible] અધ્યયનની બીજીજ ગાથામાં [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

અને ૬ઠ્ઠીથી ૯મી ગાથા સુધીમાં ઉપર કહેલા દોષ ઉપરાંત, અવિનીતપણાના દોષને લઇને નિર્વાણ પદ પણ મળી શકતું નથી. તે અવિનીતપણાના ૧૪ બોલ વારંવાર ક્રોધ કરે ૧ દીર્ઘ કાલ ક્રોધ રાખે ૨, મિત્રની શિખામણ માને નહિ ૩, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનનો) મદ કરે ૪, પારકાના છિદ્ર ખોલે ૫, પોતાના મિત્ર ઉપર પણ કોપ કરે ૬, પોતાના ગાઢ મિત્રનું પછવાડેથી બુરૂં બોલે મુખે મીઠું બોલે ૭, અવિચારી ભાષા બોલે ૮, મિત્રાદિકનો દ્રોહ કરે ૯, અહંકાર કરે ૧૦, રસાદિમાં લુબ્ધ રહે ૧૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ન હોય ૧૨, અસંવિભાગી હોય ૧૩, અપ્રીતિ કરે ૧૪, એવો સાધુ અવિનીત કહેવાય.

ઉપર કહેલા દોષવાળા બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવવા લાયક નથી.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—કેવા ગુણવાળો હોય તે બહુસત્રી કહેવાય અને બહુસૂત્રીનું નામ ધરાવી શકે?

ઉત્તર—ગાથા ૪થી તથા ૫ મીમાં કહ્યું છે કે–આઠ પ્રકારે સાધુ શિક્ષાશીલ ગણાય છે. તે એ પ્રકારે કે:–હાસ્ય તજવાથી ૧, ઇન્દ્રિય નિગ્રહથી ૨, પારકી નિંદા ન કરવાથી ૩, અશીલ વર્જવાથી ૪, આચાર વિરૂદ્ધ ન વર્તવાથી ૫, અતિ લોભ ન કરવાથી ૬, ક્રોધ ન કરવાથી ૭, અને સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખવાથી ૮, એ આઠ ગુણવાળાને બહુશ્રુતપણું પ્રાપ્ત થાય છે તેની સાથે નીચે કહેલા વિનીતના ગુણો પણ હોવા જોઇએ.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—નીચેના ગુણો કયા તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો. ગાથા ૧૦ થી ૧૩ મી સુધીમાં કહ્યું છે કે– નમ્ર ૧, ચપલતારહિત ૨, માયા (કપટ) રહિત ૩, કુતુહલ રહિત ૪, કોઇને કઠોર વચન ન કહે ૫, દીર્ઘરોષી ન હોય ૬; મિત્રની શિખામણ માને ૭, શાસ્ત્ર ભણીને (જ્ઞાનનો) મદ કરે નહિ ૮, પારકી નિંદા કરે નહિ ૯, મિત્ર ઉપર કોપ કરે નહિ ૧૦, ખરાબ મિત્રનું પણ તેની પીઠ પાછળ બુરૂં બોલે નહિ ૧૧, કલહ (કજીયા ટંટા) કરે નહિ ૧૨, ગુરૂની સદા સેવા-ભક્તિ કરે ૧૩, લજ્જાવંત હોય ૧૪ અને સ્વભાવે શાંત હોય ૧૫ એવો સાધુ સુવિનીત કહેવાય.

ઉપરના ગુણયુક્ત સાધુ ગુરૂકુલવાસી હોય તેને બહુસૂત્રીના ગુણો લાગુ થાય છે. તે ગાથા—

वसे गुरुकुले निच्चं, जोगवं उव हाणवं;
पियंकरे पियंवाइ, से सिक्खं लधु मरिहइ ॥१६॥

અર્થઃ—જે નિત્ય પોતાના ગુરૂકુળને વિષે વસે છે, જે સ્વ
પઠનાદિમાં યોગ્યવાન ઉત્સાહી અને ઉપધાનવાન ઉત્કંઠીત છે, જેના
અને કૃત્ય પ્રિય થઈ પડે એવાં છે, એવો સુવિનીત શિષ્ય શિક્ષાને
(આ સેવન શિક્ષા અને ગ્રહણ શિક્ષાને યોગ્ય અથવા વિદ્યા આપવાને
લાયક) ગણાય છે. ૧૪

ઉપરના ગુણવાળો વિનીત શિષ્ય, ગુરૂની પાસેથી જ્ઞાન મેળ
બહુસૂત્રી બને છે. માટે ૧૫ મી ગાથાથી ૩૦ મી ગાથા સુધીમાં કહ્યું છે
કે આવા ગુણવાળો હોય તે બહુસૂત્રી કહેવાય છે, અને ૩૧ મી ગાથા
પણ કહ્યું છે કે—"સુયસ્સ પુણ્ણા" જેઓ સિદ્ધાંતના જ્ઞાનમાં પૂરા છે. એવ
બહુશ્રુત સાધુ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને ઉત્તમ ગતિ (મોક્ષ) ને વિષે જાય

પ્રશ્ન ૬૫ મું—શિક્ષાનો અર્થ આ સેવન શિક્ષા અને ગ્રહણ શિક્ષા
કર્યો તેમાં શું સમજવું?

ઉત્તર—આ સેવન શિક્ષા તે પાંચ સુમતિ ને ત્રણ ગુપ્તિ તેનું સેવ
કરવું. એટલે આઠ પ્રવચન માતાની સેવા કરવી યા સેવના કરવી તે,
સેવન શિક્ષા.

અને ગ્રહણ શિક્ષા તે પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરવા
મહાવ્રતને ગ્રહવા તે ગ્રહણ શિક્ષા.

ગાથા ૩ થી ૧૪ મીમાં શિક્ષાનો અર્થ આ પ્રમાણે સમજવો.

[illegible]

बहुसूत्री पद मेळवी, जिनकल्पीपणुं धारणुं करी, एकला विचरवानी आज्ञा मागे. गुरु आज्ञा आपे तो गुरुनी आज्ञाये एकलो विचरे.

प्रश्न ९७ मुं—उपरना तमाम लखाण परथी एम निश्चय थाय छे के–एकल विहारीपणुं तो जिनकल्पी अने पडिमाधारी प्रतिज्ञावंत साधुनेज माटे निर्मयेल होय एम जणाय छे. तो ते गुरुनी आज्ञायेज एकल विहारीनी प्रतिज्ञा अंगीकार करी शके एवो कोई सूत्रनो दाखलो छे?

उत्तर—हा, सांभळो-ठाणायंगजी ठाणे ७ मे बाबुवाळा छापेल पाने ४३९ मे कह्युं छे के—

सात प्रकारे कारण विशेषे गुरुने पूछी गच्छमांथी नीकळवो तेमां सातमुं कारण ए कह्युं छे के—

इच्छामिणं भंते एगलविहार पडिमं उव संपज्जित्ताणं विहरितए. इतिपाठ.

शिष्य गुरु प्रत्ये कहे हे भगवन् हुं वांछा करुं छुं एकलो विहार करवानो भाव अंगीकार करी विचरुं एम कहे गुरु आज्ञा आपे त्यारे विहार करे. अथ टीका—

इच्छामिणं भंते एकल्ल विहार पडिम मित्यादि पृच्छा॥ इच्छामिणं भदंत॥ धर्माचार्य एकाकिनो गच्छनिर्गतत्वा जिजन कल्पिकादि तयायो विहारा विचरणं तस्यया प्रतिमा प्रति पतिः प्रतिज्ञा सा एकाकि विहार प्रतिमा तामुपसंपद्याङ्गी कृत्य विहर्तुमिति॥

अहियां तो जिनकल्पी प्रमुख प्रतिज्ञाधारी साधुने गुरुनी आज्ञाए एकला विचरवाने भगवंते आज्ञा कही, अन्यथा निषेध एटले गुरुनी आज्ञा विना एकला विचरवानो भगवंते निषेध कर्यो छे.

प्रश्न ९८ मुं—भिक्षुनी पडिमा अंगीकार करनारने बावीस बोल सहित विचरवुं कह्युं ते शी रीते?

उत्तर—दशाश्रुत स्कंधजी सूत्रमां अध्ययन सातमे कह्युं छे के–एग मासीया भिक्षु पडिमा–एटले एक मासनी भिक्षुनी पडिमा–प्रतिज्ञा तेमां एक दाती अन्ननी, एक दाती पाणीनी, २२ बावीस बोल सहित होय ते २२ बोल कहे छे.

१. पेहले बोले देवना मनुष्य अने तिर्यंचना दीधा परिसहा सहे.

२. बीजे बोले, एक दाती अन्ननी, एक दाती पाणीनी. एक निमित्ते दीपेल अथवा एक ऊभतो होय, ते पण एक पग उंबरा बाहिरे

એક પગ ઉંબરા માંહિ હોય ઇત્યાદિ અભિગ્રહ સહિત અન્નપાણી એકવારે આપતા જેટલું મળ્યું તેટલું લીએ.

૩. ત્રીજે બોલે, એક દિવસના ત્રણ ભાગ કલ્પે તેમાં જે ચિંતવણા કરી હોય તે ભાગમાં ગોચરીએ ઉઠવું કલ્પે.

૪. ચોથે બોલે, છ પ્રકારની ગોચરી કરવી કલ્પે.

૫. પાંચમે બોલે, જિહાં જાણે તિહાં એક રાત્રી રહે, ન તિહાં બે રાત્રી રહે ઉપરાંત તે ગામમાં રહે નહિ. રહે તો પ્રાયશ્ચિત

૬. છઠે બોલે, ચાર ભાષા બોલવી કલ્પે તે એક યાચવાની બીજી પંથાદિક પૂછવાની ૨, ત્રીજી સ્થાનકની આજ્ઞા માગવાની ૩, પૂછ્યાનો ઉત્તર દેવો તેજ એ ચાર ભાષા બોલે.

૭. સાતમે બોલે, ત્રણ પ્રકારના ઉપાશ્રય કલ્પે તે વાડી ૧, છત્રી ૨, વૃક્ષનું મૂળ ૩, અથવા જુના ખંડેર ૧, વૃક્ષ નીચે ૨, તથા સ્મશાનભૂમી ૩, પણ સંભવે છે.

૮. આઠમે બોલે, એ ત્રણની આજ્ઞા માગી કલ્પે.

૯. નવમે બોલે, એ ત્રણ સ્થાનકે રહેવું કલ્પે.

૧૦. દશમે બોલે, ત્રણ પ્રકારના સંથારા કલ્પે, પૃથ્વી શિલા ૧, કાષ્ઠ ૨, તૃણ [illegible] પથારી તૈયાર પાથરેલી હોય તે કલ્પે ૩.

૧૧. અગ્યારમે બોલે, એ ત્રણ સંથારાની આજ્ઞા માગી કલ્પે

૧૨. બારમે બોલે, એ ૩ સંથારા ભોગવવા કલ્પે.

૧૩. તેરમે બોલે, જે સ્થાનમાં પડિમાધારી સાધુ હોય તે [illegible] નહિ નીકળવું ન કલ્પે

૧૪. [illegible] પડિમાધારી સાધુ [illegible]

૧૫. [illegible]

[illegible]

૧૯. ઓગણીસમે બોલે, સચીત રજ પ્રમુખે ખરડયા પગાદિકે ગોચરી કરવી કલ્પે નહિ.

૨૦. વીસમે બોલે, હસ્તાદિક પાણીએ ધોવા નહિ શોભા અર્થે.

૨૧. એકવીસમે બોલે, દુષ્ટ અશ્વાદિક હસ્તિ પ્રમુખ સાહમા આવે તેહના ભય માટે ભાગવું ખસવું ન કલ્પે.

૨૨. બાવીસમે બોલે, ટાઢથી તડકે તડકેથી છાંયે સાતા નીમિત્તે આવવું જવું કલ્પે નહિ.

એ બાવીસ બોલ, સહિત પ્રથમ ભિક્ષુની પડિમા આદરે.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—ભિક્ષુની બાર પડિમા આદરતા કેટલો કાળ લાગે? અને દરેક પડિમાનો કેટલો કાળ કહ્યો છે?

ઉત્તર—એક માસીયા ૧, દો માસીયા ૨, તીમાસીયા ૩, યાવત્ સપ્ત માસીયા ૭, પઢમા સતરાઈંદીયા ૮, દોચા સતરાઇંદીયા ૯, તચા સતરાઈંદીયા ૧૦, અહોરાઈંદીયા ૧૧, એગરાઇંદીયા ૧૨. આનો કાળ કેટલોક ૨૯ મહિનાનો કહે છે. પણ તે વાત સંભવતી નથી.

ભગવતીજીમાં ખંધકને પડિમા આદરવાના અધિકારે અર્થમાં કહ્યું છે કે–પેલી એક માસની, બીજી એક માસની, ત્રીજી પણ એક માસની એમ યાવત્ સાતમી એક માસની.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–સાતે પડિમા એકેક માસની, તેમાં તફાવત એટલો કે–પેલીમાં એક દાત અન્નની એક દાત પાણીની, બીજીમાં બે દાત અન્નની, બે દાત પાણીની એમ દાતે ચડતાં સાતમીએ સાત દાત અન્નની સાત દાત પાણીની, ૭, આઠમી, ૯ મી ને ૧૦ મી. સાત સાત દિવસની. એકમાં એકાંતર ઉપવાસ-પારણે આંબેલ, નિવી ને ભરેભાણે જે મળે તે ૧૧ મી છઠ ઉપવાસ કરી એક દિન રાત્રી–આઠ પહોરનો ગમે ત્યાં કાઉસગ્ગ કરે, ૧૨ મી અઠમ કરી ત્રણ દિવસમાં ગમે ત્યારે એક રાત્રી ચાર પહોરનો સ્મશાનમાં જઇ કાઉસગ્ગ કરે એમ બારે પડિમાનો કાળ ૮ માસનો થાય. એટલે શિયાળાને ઉનાળાના કાળમાં પડિમા પૂરી કરી, ગુરૂની પાસે આવી, ગુરૂ વાસ રહે એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—સાધુને એકલા નહિ વિચરવું એવું ખુલ્લા શબ્દમાં કયે ઠેકાણે કહ્યું છે?

ઉત્તર—વૃહતકલ્પ સૂત્રના ૧ લા ઉદ્દેશામાં સાધુને એકલા ફરવાની ભગવંતની મના છે. તે સૂત્ર પાઠ—

नोकप्पइ निग्गंथस्सरा उवा वियालेवा बहिया वियार भूमिंवा [illegible] भूमिंवा निक्खमित्तएवा पविसित्त एवा ५० कपइ से अप्प बिइयस्स वा यस्स वा राउवा वियालेवा बहिया वियार भूमिंवा विहार भूमिंवा निक्ख[illegible] पविसित्त एवा ॥५१॥

અહિંયાં તો સાધુને એકલા જવા આવવાનો કે વિહાર કરવાનો નિષેદ્ધ કર્યો છે. પોતા સહિત બે ત્રણની વિચરવાની આજ્ઞા છે.

તેમજ વળી, વ્યવહાર સૂત્રના ૪થા ઉદ્દેશે પહેલા સૂત્રથી ૧૦ મા સૂત્ર સુધીમાં કહ્યું છે કે—હેમંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં, એટલે શિયાળા ઉન્હાળાના આઠ માસમાં આચાર્ય ઉપાધ્યાય એ બે પદ્ધીધરને પણ એ પોતે અને એક બીજા વિના વિહાર કરવો કલ્પે નહિ અને ચોમાસાં પોતે સહિત ત્રણથી ઓછા રહેવું ન કલ્પે. અને ગણાવચ્છેદકને શિયાળે ઉન્હાળે પોતા સહિત ત્રણથી ઓછે વિહાર કરવો ન કલ્પે અને ચોમાસે ચારથી ઓછે રહેવું ન કલ્પે, એમ કહ્યું છે.

આવા વિદ્વાન સાધુને એકલા રહેવું ન કલ્પે તો પછી સ્વલ્પ સાધુને એકલા રહેવાની આજ્ઞા હોયજ ક્યાંથી? માટે વ્યવહાર સૂત્રમાં ૬ ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે—

गामंसि वा जाव सन्निवेसंसि वा अभिनि वगडाए अभिनि दुवाराए अभिनि [illegible] पवेसणाए नोकप्पइ बहु सुयस्स बब्भागमस्स एगानियस्स भिक्खुस्स वत्थए किमंग पुण अप्पसुयस्स अप्पागमस्स भिक्खुस्स ॥

અહિંયા ખુલ્લું કહ્યું છે કે:-ગ્રામાદિકના ઘણા નિકાસ પેસાર હોય ત્યાં બહુ સૂત્રી તથા આગમના જાણ સાધુને પણ એકાકીપણું રહેવું કલ્પે [illegible] અલ્પ સૂત્રી અને અલ્પ આગમના જાણને માટે શું કહેવું? [illegible] સાધુઓને એકલા રહેવું કલ્પેજ નહિ એ [illegible]

[illegible] એકલવિહારી સાધુ [illegible] શું [illegible]?

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૩ કેટલાક, ગુરૂ કાળાંગત થઇ ગયેલા એટલે ગુરૂના અભાવે શિષ્યાદિક જોગવાઇ વિના પણ એકલા ફરે.

૪ કોઇ કોઇ ગુરૂ વિના એટલે માથે કોઇ ગુરૂ ધારણ કર્યા વિના (રુસુછિઁમની પેઠે) આપેજ ઉત્પન્ન થયેલા (પૂર્વાધિત જ્ઞાન વિનાના) પોતાની મેળે સાધુપણું અંગીકાર કરી આ દુનિયામાં કોઇ સાધુ નથી. હુંજ સાધુ છું. એમ પોતાને વિષે માનનારા સાધુઓના શત્રુ અને નિંદકોનું બીરૂદ ધરાવનારા સાધુ શ્રાવકમાં ભેદ પાડનારા માત્ર જડ ક્રિયાના ડોળ વડેજ દુનિયામાં પૂજાતા, એવા પણ ડોળધાલુ એકલાં ફરનારા હોય છે.

૫ કોઇ સમુદાયમાં રહ્યા છતાં—આચાર વહેવાર કે શ્રદ્ધાની પ્રતિકુલતાને લઇને શુદ્ધ વર્તણુંક ચલાવવા એકલા વિચરવું સ્વીકારે. એકલપણાના દોષો પોતે જાણતા બહુ કાળજીથી ઉંચ કોટિના એકલવિહારીની ભાવનાયે વર્તે તોપણ સૂત્રના કથન પ્રમાણે ભૂલ થઇ જાય. તે પણ પોતે વાળી શકે એવા ઉપયોગવાળા એકલવિહારી કોઇ વીરલા પણ કોઇ કોઇ જોવામાં આવે છે.

૬ કેટલાએક સાધુના વેષે શ્રાવકપણાનું નામ ધરાવી એકલા ફરનારા અને સાધુપણે પૂજાતા જોવામાં આવે છે. પરંતુ તેઓની શ્રદ્ધા અને ચારિત્રો વિચિત્ર હોવા છતાં—એટલે સૂત્રથી વિરૂદ્ધ હોવા છતાં પણ માત્ર મલીનાંબરમાં અંજાઇ ગયેલા સૂત્ર સંબંધી એક અક્ષરનું જ્ઞાન નહિ હોવાવાળા પાસે જો કોઇ સાધુઓની નિંદા કરનારો અથવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ દેનારો મળી આવે કે આજે કોઇ સાધુ છેજ નહિ, આ કાળમાં સાધુપણું પાળી શકાતું નથી. અત્યારે કોઇ ખરો સાધુ જોવામાં આવતો નથી. એવું અંતઃકરણમાં સજ્જડ રાખી અભિમાનથી કોઇ સાધુને નમસ્કાર કરવો નહિ. સાધુને નમસ્કાર કરવાથી સમક્તિનો નાશ થાય એવું માનનારા સજ્જડ જેવાને કોઇ નમસ્કાર કરે ત્યારે તેને હું શ્રાવક છું એમ કેમ જણાવતા નથી. તેમ તમને વાંદવાથી તેના સમક્તિનો નાશ નહિ થાય એવી શી ખાત્રીજ છે? વળી તમારી શ્રદ્ધા પ્રમાણે મને આહારાદિક આપવાથી પાપ થાયે એમ નહિ જણાવતા દાતારના રોટલા લઇ તેને પાપ વળગાડવું, ને પોતાની આજીવકા માટે દાતારને ડુબાવવા એ કોના ઘરનો ન્યાય છે? આવા શ્રદ્ધાભ્રષ્ટ દુનિયામાં ન હોય તો શી ખામી આવે. ઇત્યાદિ સૂત્ર વિરૂદ્ધ વર્તણુંક કરનારા અજ્ઞાત અને શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ વાળીકોના ગુરૂપદે પૂજાતા નાસ્તિકો ઘણા જનોને જામીત અને નાસ્તિક બનાવનારા માત્ર પોતાની આજીવકા ચલાવનારા રોળપાટુ એકલા ફરતા જોઇએ છીએ.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—પડિમાધારી સાધુને કેટલી ભાષા બોલવી કલ્પે?

ઉત્તર—દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રમાં પડિમાધારી સાધુને ચાર પ્રકારની ભાષા બોલવી કલ્પે એમ કહ્યું છે. તે એ કે—જાચતા—વસ્તુ માગતા બોલે ૧ [illegible] ને પુછે ૨, આજ્ઞા માગતા બોલે ૩, પુછયાનો ઉત્તર આપે ૪, એ ચાર પ્રકારનીજ ભાષા બોલે; શિવાય બોલવું કલ્પે નહિ.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—પડિમાધારી સાધુ જ્યાં જાય ત્યાં કેટલું રહે?

ઉત્તર—પડિમાધારી સાધુને કોઇ એમ જાણે જે આપણે પડિમા અંગીકાર કરી છે. એટલે આ પડિમાધારી સાધુ છે. એમ જાણે તો તે તે ગામમાં માત્ર એકજ રાત્રિ રહે ન જાણે ત્યા એક રાત્રિ તથા બે રાત્રિ રહેવું કલ્પે. એક કે બે રાત્રિ ઉપરાંત વધારે રહે તો તેને છેદ અથવા તપ પ્રાયશ્ચિત આવે એમ કહ્યું છે, જુવો દસાશ્રુતસ્કંધ સૂત્ર.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—પડિમાધારી સાધુ ઉપદેશ દઇ શકે કે કેમ?

ઉત્તર—પડિમાધારી સાધુને ઉપદેશ દેવાનું ચાલ્યું નથી. [illegible] પુછયાનો ઉત્તર આપે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—શ્રાવકને પડિમામાં ઉપદેશ દેવાય કે નહિ?

ઉત્તર—દશાશ્રુતસ્કંધમાં શ્રાવકની દશમી પડિમામાં કહ્યું છે કે દશમી પડિમા અંગીકાર કરનાર શ્રાવકને કોઇ એકવાર અથવા વારંવાર પુછે તો—તેને બે ભાષા બોલવી કલ્પે. જો જાણતો હોય તો જાણું છું, અને ન જાણતો હોય તો કહે નથી જાણતો.

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—એ વિષે કોઇ સૂત્રમાં જોવામાં આવતું નથી પણ ઉપાસક દશાંગ વગેરે સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં શ્રાવકોએ અગ્યાર પડિમા આદરી છે ત્યાં તો પોતાનાજ ગામમાં રહીને છેવટે સંથારો કરીને પડિમા પુરી કરી છે. પોતાનું ગામ મુકી બીજે સ્થળે જવાનો અધિકાર જોવામાં આવતો નથી.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—પડિમાધારી શ્રાવક અગ્યાર પડિમા આદરી સાધુ માફક ઉત્કૃષ્ટ અગ્યાર માસ વિચરી પાછો સંસારમાં આવી, ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવે કે નહિ?

ઉત્તર—તે વાતનો સિદ્ધાંતમાં કાંઇ ખુલાસો જણાતો નથી. પણ આવશ્યક નિર્યુક્તીમાં કહ્યું છે કે કેટલાક તો અંતર્મુહુર્ત પછી કેટલાક એક દિવસ પછી અને કેટલાક યાવત્ અગ્યાર માસ પછી (પડિમા પુરી કરીને યા પડિમામાં રહીને) કાંતો સંલેખણા કરીને સંથારો કરે યા દીક્ષા લે પણ ઘરમાં ન આવે; કેમકે ઘરમાં આવે તો લોકમાં જૈન માર્ગની લઘુતા થાય અને પોતાની નિંદા થાય અને લોકો કહે કે હવે કરણી કરતા થાકી ગયા. તેથી ભ્રષ્ટ થઇને ઘરમાં આવી બેઠા. તેટલા વાસ્તે ગૃહમાં ન આવે એમ કહ્યું છે.

તેમજ ઉપાશકાદિ સૂત્રોમાં જ્યાં શ્રાવકોનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં પડિમા આદરી અને પડિમાને અંતે સંથારો કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—દસાશ્રુત સ્કંધ સૂત્રમાં શ્રાવકને પડિમા અંગીકાર કરવાનો કાળ જગન્ય, ૧-૨-૩ દિવસનો કહ્યો છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—એનું કારણ એમ જણાય છે કે-શ્રાવકને આયુષ્યની હદ નજીકમાં આવી જણાય તો એક દિવસ યા બે દિવસ યા ત્રણ દિવસની પડિમા આદરી, સંથારો કરી પોતાના આત્માનું સુધારે એ હેતુ માટે જગન્ય ૧-૨-૩ દિવસનો કાળ મુક્યો હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—સાધુ જેમ પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કરતા પ્રાણાતિ પાતાદિ પાંચે બોલનો નવે કોટિયે પચ્ચખાણ કરે છે તેમ શ્રાવક સંથારો કરે ત્યારે પણ પ્રાણાતિ પાતાદિ પાંચે બોલનો સર્વથા નવે કોટિયે પચ્ચખાણ કરે છે તેહને સાધુ નહિ કેહતાં સૂત્રમાં શ્રાવક કેમ કહ્યા?

ઉત્તર—સાધુપણું અને શ્રાવકપણું મોહની કર્મની પ્રકૃતિયોના ક્ષયો પશમ ઉપર છે. અગ્યાર પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમથી શ્રાવકપણું અને પંદર પ્રકૃતિઓના ક્ષયોપશમથી સાધુપણું કહ્યું છે. માટે શ્રાવકને સંથારામાં પચ્ચખાણ તો સર્વથા કર્યા પણ પ્રકૃતિઓનો ક્ષયોપશમ તો અગ્યારનોજ હોય, તેથી છેલ્લા સમય સુધી શ્રાવકને ગૃહસ્થજ કહીને સૂત્રમાં બોલાવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—સ્ત્રી સાધુની કે શ્રાવકની પડિમા અંગીકાર કરી શકે નહિ? તેમજ સાધવી જિનકલ્પી હોય કે નહિ.

ઉત્તર—સ્ત્રી જિનકલ્પી ન હોય એમ શ્રીની શિથ ચૂર્ણિમાં કહ્યું તથા ઠાણાયંગજી ઠાણે ૮ મે આઠ ગુણનો ધણી હોય તે એકલો વિચરી શકે ત્યાં મૂળ પાઠમાં પુરિસ જાએ કહેલ છે એટલે પુરૂષ જાત એકલવિહારીની પ્રતિજ્ઞા અંગીકાર કરી શકે પણ સ્ત્રી જાતિને એ અધિકાર નથી. તેમજ શ્રાવકની પડિમા પણ સ્ત્રી જાતિને અંગીકાર કરવાનો અધિકાર જણાતો નથી. સબબ કે શ્રાવકની ઉત્કૃષ્ટી કરણી કરવાનો (પડિમા આદરવાનો) અધિકાર પુરૂષ જાતિનોજ હોય, સ્ત્રી જાતિનો હોય નહિ. પુરૂષ જાતિ અધિકાર પ્રમાણે એકલા વિચરવાની ભગવંતની આજ્ઞા છે. સ્ત્રી જાતિ એકલા (ત્રણથી ઓછા) વિચરવાની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ચાલતા જમાનાના એકલવિહારીની કોઈ વાત ઉઠને કહે કે—અમે તો અમુકની વર્તણુંક પ્રમાણે વર્તીએ છીએ તે કાર્ય ન્યાયે ભગવંતની આજ્ઞામાં કે આજ્ઞા બહાર?

ઉત્તર—આ કાળનું એકલવિહારીપણું અને તેની વર્તણું ને સૂત્રના ન્યાયે આજ્ઞામાં હોય તો તે આજ્ઞામાં નહિ તો આજ્ઞા બહાર.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ઠાણાયંગજીના સાતમે ઠાણે સાતની નવ ૧૯ [illegible] જમાલીને પહેલો નીહ્નવ ગણ્યો છે, અને નીહ્નવની ગતિ ઉત્કૃષ્ટ નવ [illegible] કહી છે છતાં જમાલી ઉંચા આચારનો પાળનારો [illegible] કેમ કહે?

ઉત્તર—નીહ્નવ બે પ્રકારના હોય છે, એક પ્રવચન નીહ્નવ [illegible] [illegible] તેમ પ્રવચન નીહ્નવ હોય, તે નવ ગ્રૈવેયક સુધી [illegible] [illegible] હોય તે કિલ્મીષી થાય તો જમાલી એક પ્રકારનો [illegible] [illegible] થયો.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

દંસણ વાવણગાને એટલે મહાવીરના દર્શનથી પડેલાને અધર્મ પક્ષમાં ગણ્યા છે. તેનું ચારિત્ર ભલે ચોખું હોય પણ પ્રવચનના વિરાધિક થવાથી મિથ્યા ભાવને પડી વર્ત્યા એટલે અમૃત જેવો દૂધપાક પુરીના ભોજનમાં રતીભર ઝેર ભળે તે ભોજન પણ ઝેરરૂપજ થાય તેમ ચોખા ચારિત્રમાં મિથ્યાત્વ ભળવાથી ચારિત્ર પણ મિથ્યાત્વ થયું તે ચારિત્ર આરાધિકમાં ગણાય નહિ તેના મતના ચારિત્રના આરાધિકપણાને લઇને નવગ્રીવેયક સુધી જાય, એમ નિહ્નવને માટે કહ્યું છે છતાં જમાલી કિલ્બિષી થયો તે પણ ઉપરના ન્યાયે ચારિત્રનો વિરાધિક કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—પ્રવચન નિહ્નવ અને નિંદક નિહ્નવમાં કનિષ્ટ કોણ કહેવાય?

ઉત્તર—કનિષ્ટ તો બન્ને ગણાય પણ નિંદક નિહ્નવનો આત્મા વિશેષ મલીનપણાને પામેલો હોવો જોઇએ પ્રવચન નિહ્નવ તો માત્ર સૂત્ર વચનનોજ ઉથાપ હોય; પરંતુ નિંદક નિહ્નવ પ્રવચનને ઉથાપવા સાથ પ્રવચન અને તેના પરૂપક કેવળી, ધર્માચાર્ય, ચતુર્વિધ, સંઘ (સાંભળનારા) અને સાધુ એ સર્વથી માયા ભાવે વરતી કપટ સહિત અવર્ણવાદ બોલે, નિંદા કરે, પોતાની બડાઇ કરે, હું કહું છું-હું પરૂપું છું તે ખરૂં છે. સૂત્રવચન ખોટાં છે વગેરે સૂત્ર વચન અને તેના પરૂપક તથા તેના સાંભળનાર વગેરેની નિંદા કરે તેને ઉતરાધ્યયન તથા ભગવતીજી સૂત્રમાં કિલ્બિષીપણાની ભાવનાને ભાવતો કહ્યો છે.

પ્રવચન નિહ્નવની ગતિ નવગ્રીવેયક સુધીની કહી છે અને નિંદક નિહ્નવની ગતિ કનિષ્ટ માકનિષ્ટ કિલ્બિષીપણાની કહી છે અને ભગવતીજીમાં અનંતો સંસાર પરિભ્રમણ કરવો કહ્યો છે.

દુહો—આચારે અધિકો કહ્યો, નિંદક નિહ્નવ જાણ;
પંચમ અંગે ભાંખીએ, છે પહેલે ગુણ ઠાણ. ૧

આનો પરમાર્થ એ છે કે સાધુ સાધવી આદિની નિંદા અવહેલણા અપયશ બોલવાથી ગુર્વાદિકથી ઉદ્ધત બની મિથ્યા ભાવે વર્તવાથી એટલે ગુરૂનું વચન તથા સૂત્ર વચન ઉથાપવાથી નિહ્નવપણું અને ગુર્વાદિકની નિંદા કરવાથી કિલ્બિષીપણું પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—માયા સહિત નિંદાનું સ્વરૂપ શું? તે સૂત્ર પાઠથી જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયનના ૩૬ માં અધ્યયનમાં [illegible] (વાડીલાલ મોતીલાલ વાળું) મી તેમાં કહ્યું છે કે-

नाणस्स केवलीणं, धम्मायरियस्स संघसाहुणं,
माई अवण्णवाई, किब्बिसियं भावणं कुणइ.

અર્થ—શ્રુતજ્ઞાન કેવળી, ધર્માચાર્ય, ધર્મગુરૂ ચતુર્વિધ સંઘ (સાધુ સાધવી શ્રાવક શ્રાવીકા) અને સાધુએ સર્વથી માયા સેવનાર, કપટ ભારે [illegible] અથવા માયા સહિત એ સર્વના અવર્ણવાદ બોલનાર, નિંદા [illegible] કરનાર હોય તે કિલ્બીષીની ભાવના કરનારો કહીયે-માયા સહિત નિંદ- એટલે પ્રપંચી નિંદા-એટલે નિંદા કરે પણ દુનિયાને વંચવા (ઠગવા) ભલો ગણાવા, કપટથી બોલે કે મને દાઝે છે એટલે મારે કહેવું પડે છે એમ ભલો થતો જાય અને નિંદા કરતો જાય તે માયા સહિત નિંદ- કહેવાય તે કિલ્બિષીની ભાવના ભાવનારો કહેવાય, મરીને કિલ્બિ- પણાને પામે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—નિહ્નવની શ્રદ્ધાવાળા સાધુ સાધવી [illegible] ભગવંતની આજ્ઞામાં ગણાય કે નહિ ?

ઉત્તર—નિહ્નવ ભગવંતની આજ્ઞામાં ગણાય તો તેની [illegible] ભગવંતની આજ્ઞામાં ગણાય-પરંતુ ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં નિહ્નવ અને તેની શ્રદ્ધાવાળાને મિથ્યાત્વિ કહ્યા છે. અને અનંતો સંસાર [illegible] કહ્યો છે [illegible] ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે- નિહ્નવની શ્રદ્ધાવાળા [illegible] [illegible] હોતા નથી. ભલે સૂત્રની વાતો કરે પણ તેનું [illegible] [illegible] હોય તેથી તેની [illegible] હોય [illegible] [illegible] નથી તેમ સૂત્રના [illegible]

[illegible] માયા સહિત નિંદા [illegible]
[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૮૮ મું—નિહ્નવ અને પાસત્થો આ બેમાં વિશેષ નુકસાની કોને?

ઉત્તર—નુકસાની તો બન્નેને છે, પણ વિશેષ નુકસાની નિહ્નવને જણાય છે. નિહ્નવ કદિ ગતિનો આરાધિક થાય પણ સમકિતનો તો વિરાધિક હોય. નિહ્નવ, નવગ્રીવેયક સુધી જાય પણ સમકિતની નાસ્તિ અને સંસારની વૃદ્ધિ હોય અને પાસત્થો ગતિનો વિરાધિક હોય, પણ સમકિતનો આરાધિક હોવા સંભવ, સાખ જ્ઞાતાજીની, પાર્શ્વનાથ ભગવાનની, બસેંને છ આર્યાને પાસત્થાચારી કહેલ છે મરી બીજા દેવલોકે દેવાજ્ઞાપણે ઉત્પન્ન થઈ છે પરંતુ સમકિતની આરાધિક હોવાથી, દેવાજ્ઞાનો ભવ પુરો કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષ જાશે. એમ સૂત્ર ફરમાવે છે.

આનો પરમાર્થ એ છે કે–નિહ્નવની શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ થવાથી પોતે અભિનીવેશિક મિથ્યાત્વને સેવતો બીજા અનેક જીવોને અભિનીવેશિક મિથ્યાત્વ પકડાવતો અને જીવોને શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ કરતો પોતા સહિત અનેક જીવોના આત્માને અધોગતિમાં નાખે અને પાસત્થો માત્ર પોતાનાજ આત્માની નુકસાની કરે, પોતાના કૃતવ્યોને પોતે નિંદે પણ ખરો, અને શ્રદ્ધા ચોકખી હોય તો ઉપદેશ પણ ચોકખો દીએ બીજા લોકો તેની હીલણા કરે તો પોતાના આત્માનો દોષ દેખે નિહ્નવ સૂત્ર વચનને ઉથાપનો તીર્થંકરથી અથવા તીર્થંકરના શાસનથી અથવા ગુર્વાદિકથી વિરૂદ્ધ પડી નોખું તડું બાંધે તેમ પાસત્થો કરે નહિ. પાસત્થો શાસન છોડે નહિ, ને શાસન સામું નોખું તડું બાંધે નહિ. શાસનમાં રહ્યો થકો અપવાદના અનેક પરિસહા સહન કરે. નિહ્નવને પ્રાયશ્ચિત જણાતું નથી તે તો અંત સમે આલોવે પોતાનું કૃતવ્ય મિથ્યા જાણે તોજ આરાધિક થાય. પાસત્થાને સૂત્રમાં પ્રાયશ્ચિત, ચાલ્યું છે, પોતાના કૃતવ્યોને ગુરૂ પાસે આલોચવાથી અથવા પોતાના આત્મા સાથે આલોચવાથી અથવા પોતાનું પાપ પ્રગટ કરવાથી અથવા પોતાના કૃતવ્યોને દૂર કરવાથી અથવા સુશિષ્યના યોગે પોતાનો પ્રમાદ છાંડવાથી અથવા ગુરૂની શિખામણ ધારવાથી પાસત્યપણું દૂર થાય છે. નિહ્નવ એકજ નયને પકડવાથી ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરતો એકાંતવાદને વદતો મિથ્યાત્વપણાને પડિવજ્જતો કહ્યો છે. તેમ પાસત્થાને કહ્યો નથી. પાસત્થો સાતે નયનું સ્વરૂપ જાણતો અનેકાંત વાદને પ્રરૂપતો ઘણા જીવોને સૂત્રની શ્રદ્ધા કરાવતો વખતે પોતાના આત્માને પણ વાળી સુધારા પર લાવી શકે વગેરે સૂત્રના ન્યાયે વિચારતા પાસત્થાથી નિહ્નવને વિશેષ નુકસાની જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—નિહ્નવ અને પાસત્થામાં સાધુપણાની અસ્તિ સંભવે કે કેમ?

ઉત્તર—નિહ્નવને ગુણઠાણું એક પહેલુંજ હોય, એ અપેક્ષાએ ચા[illegible]
પણાનો સંભવ નહિ જેમ અભવીને નિશ્ચય નયે એકે ચારિત્ર હોય નહિ
પણ વ્યવહારથી કેવળ ચરિયા રૂપ ચારિત્રની આરાધનાથી નવગ્રૈવેયક
ગતિ કહી છે તેમ નિહ્નવને પણ વ્યવહાર ચારિત્રનો સંભવ નિશ્ચયે
ચારિત્રનો સંભવ નહિ ઉત્તરાધ્યયનના ૨૮ મા અધ્યયનમાં કહ્યું છે
સમકિત વિના જ્ઞાન નહિ અને જ્ઞાન વિના ચારિત્રનો ગુણ નહિ તે
અપેક્ષાએ નિહ્નવને સમકિત નહિ તો ચારિત્રનો ગુણ કયાંથી હોય? માટે
નજ હોય. માટે નિહ્નવમાં એકે ચારિત્ર કે એકે નિયંઠો લાભવા સંભવે નહિ.

અને પાસત્થાને સમકિતનો સંભવ હોય, માત્ર ચારિત્રની ઢીલાશે
લઈને પ્રમાદની બહુલતાએ ચારિત્રમાં દોષ લગાડે તેથી બકુશ અને પ્રતિ
સેવણા નિયંઠો હોવા સંભવે બન્ને નિયંઠે મૂલ ગુણ ઉત્તર ગુણમાં દોષ
લગાડે તોપણ તે નિયંઠો છોડે નહિ એ ઉપરથી પાસત્થાને છઠું ગુણઠાણે
સંભવ હોય.

૧ની પાસત્થાદિકને નિશીથ સૂત્રમાં પ્રાયશ્ચિત કહેલ છે તો પ્રાયશ્ચિતને [illegible] નથી. પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થાય તો ગણ્યું [illegible] પ્રાયશ્ચિત ન લે ગુદ્ધ ન થાય તો મલીન ચારિત્ર [illegible] સંયમી-વિરાધિક સંયમીની [illegible] સંયમી [illegible] કહેલ છે. [illegible] નથી.

[illegible]

ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે-જીવ તેર કારણે કરી કાંક્ષા મોહની કર્મ વેદે છે તેમાં જ્ઞાન જ્ઞાનમાં અંતર દેખી, દર્શન દર્શનમાં અંતર દેખી, ચારિત્ર ચારિત્રમાં અંતર દેખી, જીવને શંકા કંખા ઉત્પન્ન થાય, ખરાને ખોટા માને, ખોટાને ખરા માને તો મિથ્યાત્વ મોહનીનો ઉદય થયો એમ સૂત્ર વચન કહે છે.

કોઇ પાસત્થો હો કે આચારી હો, કોઇમાં થોડા ગુણ હોય કે ઝાઝા ગુણ હોય, તેનો લાભ કે હાનિનો ભોગવટો તેનેજ ભોગવવાનો છે; પરંતુ તેની ખટપટમાં જો આપણે ઉતરીયે અને કોઇ વખત ખરાને ખોટા માનવાની દૃષ્ટિ થઇ જાય તો ચોકસ માનવું કે પોતાનો પાવડો તરતજ ઉપડયો એવી નુકશાનીમાં શામાટે ઉતરવું જોઇએ. ભેંસના શિંગડા ભેંસને ભારે. જો તારામાં ડાહાપણ હોય તો તું તારો પોતાનોજ વિચાર કર કે હે આત્મા! તારામાં તો કાંઇ દોષ નથી કે, પણ એમ તો જણાય છે કે દોષો દોષનેજ ભાળે. જેની આંખમાં કમળો હોય તે જગતને પીળુંજ ભાળે. અને બોલે પણ એમજ કે આખી દુનિયા પીળી છે. એક કવિએ કહ્યું છે કે—

દુહો—દુર્જન કેરી આંખમાં, કમળા કેરો રોગ;
પીળું દિસે પર વિષે, રોગ તણો સંજોગ. ૧.

આ કહેવત ખોટી નથી. કોઠારમાં ઘઉં, જાર, બાજરો કે બંટી, જે ભરેલ હોય તેજ બાહિર નીકળે તેમ હૃદયમાં જે ખજીનો ભરેલો હોય તેજ પ્રકારના ઉદ્‌ગારો બાહિર નીકળે, જેણે લસણ ખાધું હોય તેને આંબાનો ઓડકાર કયાંથી આવે? કદી નજ આવે. તેમ દુષ્ટ જનોની દૃષ્ટિએ પાસત્થા પાસત્થાને પાસત્થાજ આવ્યા કરે, ભલે કોઇ સાધુ ગુણીયલ, સુધાચારી, જ્ઞાની કે આત્માર્થી હોય તોપણ, દોષીતની દૃષ્ટિયે તો દોષીતજ જોવામાં આવે, તેની પણ નિંદા કરવા ચુકે નહિ, પણ યાદ રાખવું કે નિંદાનું ફળ માઠું છે. આ વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ થઇ ગયું છે. અહિયાં તો માત્ર એટલું સમજવાનું છે કે-પોતાની દૃષ્ટિ દોષવાળી હોય તો દુનિયા દોષમય જોવામાં આવે અને નિર્દોષ દૃષ્ટિ હોય તો દુનિયા નિર્દોષજ છે. તમામ આધાર પોતાની દૃષ્ટિ ઉપરજ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—શું દોષીતને દોષીત ન કેહવો એમ તમારૂં કહેવું છે?

ઉત્તર—હા જી, સૂત્ર તો એમજ ફરમાવે છે કે આંધળાને આંધળો, કાણાને કાણો ન કહેવો. જુઓ સુયગડાંગ સૂત્ર શ્રુતસ્કંધ ૧ લે અધ્યયન

૧૩ મે ગાથા ૫ મી તેમાં કહ્યું છે કે–દોષીતને પણ રોષીત કહેવામં[illegible]
તેનું ફળ માઠું છે તે વિષે ગાથા—

जे कोहणे होइ जगट्ठ भासी, विउसियं जे उदीर एज्ञ; अं[illegible]
दंडपहं गहाय, अविउसिए घासति पावकम्मी. ॥ ५ ॥

અર્થઃ—જે ક્રોધી થાય તે જગતાર્થ ભાષી હોય, જગતાર્થ [illegible] એટલે જેમાં જેવો દોષ હોય, તેને તેવો કહે. અર્થાત્ કાણાને કાણો [illegible] ખોડાને ખોડો કહે, ઠુંઠાને ઠુંઠો કહે, પાંગળાને પાંગળો કહે, કોઢિને [illegible] કહે (એટલે જેવા દોષવાળો હોય તેવો દોષ પ્રગટ કરે) એવો પ્રગટ નિષ્ઠુર [illegible] કરનાર હોય, જે ઉપશમાવેલો એવો જે કલહ તેને વળી ઉદીરે તે [illegible] જે ફળ થાય તે કહે છે. તે પુરૂષ જેમ કોઈ આંધળો પુરૂષ લાકડી [illegible] કરીને માર્ગને વિષે જતો થકો અનેક કંટક ચતુષ્પાદાદિકે કરી પીડા[illegible] [illegible] જે કલહકારી, પાપ કર્માચારી જીવ તે પણ ચતુર્[illegible] સંસાર માંહે દુઃખ પામે. ૫

[illegible]—જગતાર્થ ભાષીની મૂળ પ્રકૃતિ કેવી હોય [illegible] તે જણાવ્યો.

[illegible] અધ્યયનમાં ગાથા ૨ ૩–૪ [illegible] [illegible] કહ્યું છે કે—

आयाणं मठं खलुवंचयिता, असाहुणो तेइह साहुमाणी, मायणि एसंति अणंतघातं. ॥ ४ ॥

અર્થ—તે સ્વાગ્રહી પુરૂષ તે વિશોધિત શુદ્ધ નિર્દોષ માર્ગ તેને આચાર્યની પરૂપણા થકી ઉત્થાપિને કહે, એટલે જે પોતાના ભાવે એટલે સ્વછંદ બોલે, તે અહાછંદપણા થકી ઘણા ગુણા જે જ્ઞાનાદિક તેનો આ સ્થાન થાય કેમકે એ સ્વાભિતિ વેશ મિથ્યાત્વના ભાવ થકી કરીને જે જ્ઞાન શંકા એટલે શ્રી જિનાગમને વિષે શંકા લાવીને મૃષા બોલે, સ્વકલ્પિત જેવો રૂચે તેવો બોલે તેણે કરીને ઘણા ગુણાનો આ સ્થાન એટલે કુભાજન થાય ॥ ૩ ॥ જે કોઇ પુછે જે તમે કોની પાસેથી ભણ્યા છો તે વારે પોતાના આચાર્યનું નામ ગોપવીને બીજાનું નામ કહે, તે નિશ્ચે થકી આત્માર્થ જે મોક્ષનો અર્થ તેને વંચે છે એતાવતા તે મુકિતને ન પામે. પરમાર્થ થકી તે અસાધુ થકો પણ આ જગતને વિષે પોતામાં સાધુપણું કરી માને તથા બીજાઓને કહીને પોતામાં સાધુપણો મનાવે તે. માયાવી સાધુ આ સંસારને વિષે અનંત ઘાત પામે એટલે અનંતકાળ પર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૪ મું—ઉપકારી ગુરૂ, આચાર્યાદિકની નિંદા અવહેલણા કરે તેને ખષ્ટ પાડે તેનું શું ફળ?

ઉત્તર—તે મહા મોહની કર્મ બાંધે એમ સમવાયંગ સૂત્રમાં ૩૦ મહા મોહનીના સ્થાનકમાં કહ્યું છે. જુઓ ગાથા ૨૪ મી, ૨૫ મી.

आयरिय उवज्झाएहिं, सुयं विणयंच गाहिए;
ते चेव खिंसई बाले, महा मोहं पकुव्वई. ॥२४॥

ભાષા:—જેણે આચાર્યે ઉપાધ્યાયે શ્રુત શાસ્ત્ર તથા વિનય ચારિત્ર આદિ વાડયો શિખાડયો તેહીજ આચાર્યને ખીંસે નિંદે બાળ અજ્ઞાની તે મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૪.

आयरिय पुवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पइ;
अप्पडि पूयए थद्धे, महा मोहं पकुव्वई ॥२५॥

ભાષા:—જે કોઇ આચાર્ય ઉપાધ્યાયને શ્રુત દાનાદિકના મહા-ઉપકારીને સમ્યક પ્રકારે તર્પે નહીં. (ગાંડે નહિ-ઉપકારે ચાલે) ઉપકાર ન કરે, તથા તે આચાર્યની પૂજા સત્કાર ન કરે, એવો સ્તબ્ધ અભિમાની તે મહા મોહનીય કર્મ કરે. ૨૬.

વળી ઠાણુાંગ ઠાણે ૫ મે–ઉદ્દેશે ૨ જે: અરિહંત ૧, અરિ[illegible] પરૂપ્યો ધર્મ ૨, આચાર્ય ઉપાધ્યાય ૩, ચતુર્વિધ સંઘ (સાધુ સા[illegible] શ્રાવક શ્રાવિકા) ૪, અને બ્રહ્મચર્યાદિ પાળી દેવતા થયેલ ૫, એ પ[illegible] અવર્ણવાદ બોલનાર–નિંદા કરનાર તે દુર્લભ બોધીપણાને પામે છે; એ[illegible] તેને સમકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને એ પાંચના ગુણ ગ્રામ કે.ર[illegible] જીવ સુલભ બોધીપણું પામે છે એટલે સુખે સુખે સમકિત પામે.

બહુ વિચાર કરતાં આ કાળમાં આવા જીવ સુલભ બોધીપણું[illegible] પ્રાપ્ત થાય તેવા જીવ ભાગ્યેજ નીકળતા હશે; પરંતુ પહેલા પદને ક[illegible] થતા તો બહુધાયે સાંભળીએ છીએ. કારણકે જ્યારે ગુરૂ જેવા ઉંચ[illegible] પુરૂષને વિશ્રામ નહિ ગણતાં મિથ્યાભાવે વર્તે તો બીજાને માટે [illegible] કહેવુંજ શું એજ દુષમ કાળની ખુબી છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—આ દુષમ કાળના પ્રભાવ માટે તેમજ ગુરૂ [illegible] સંબંધિ કાંઇ પ્રશ્ન ફરમાવે છે?

ઉત્તર—અરે ભાઇ સૂત્રમાં તો ઘણુંએ કહ્યું છે. જ્ઞાની પુરૂષે [illegible] કાંઇ ખામી રાખી નથી, પણ જીવને મનનું પ્રગમવું બહુ મુશ્કેલ છે. [illegible] આ પંચમ આરાને માટે ઠાણુાંગસૂત્ર ૭ મે ઠાણે આગમની [illegible] [illegible] –ગ્રાહુરાના છાપેલ પાને [illegible] [illegible]

ઉત્તર—આ અવશર્પિણિને હુંડાઅવશર્પિણી કહેલ છે તે અનંતકાળે આવે તેમાં આવેલો પાંચમો આરો દુઃખમ આરો તે પણ આકરો. દુઃખમ આરો કે જેમાં ધાર્યો વરસાદ વરસે નહિ, દુષ્કાળ ઘણા પડે, અકાળે વરસે સાધુના વેશે અસાધુ પૂજાય, સારા અને આત્માર્થી સાધુ સીદાય, ખટપટી અને નિંદકો મનાય, ગુરૂ અથવા ગુરૂથી અધિક ઉપકાર કરવાવાળા-રક્ષણ કરવાવાળા હિતચિંતક તેનાથી કપટ ભાવે વર્તિ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી મિથ્યા ભાવે વર્તનારા-જ્યાં ત્યાં વાંકાના બોલનારા-નિંદા અવહેલણાના કરનારા-ગુરૂ-ઉપકારીના મનને દુઃખવનારા-ખોટા મનના ધણી, મોઢે મીઠું મીઠું બોલી પાછળથી વાઢી નાખનારા-અથવા કઠોર વચને દુઃખ દેનારા એવા માઠાં મન વચનના ધણી એકાંત અશાંતિના ઉત્પન્ન કરનારા, ગુરૂ ઉપકારીના મનને વચનને દુઃખવનારા એવા જીવો આ દુગાઢ પંચમકાળમાં ઘણા હોય, એજ આ કાળની ખુબી. આવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાની પુરૂષે જાણીને આ પંચમ આરાનું નામ ઓગાઢ દુષમાં કાળ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—ગુરૂ-ઉપકારીને મને કરી વચને કરી દુઃખવનારા-માઠા મનના ધણીને શું ફળ મળે ?

ઉત્તર—આ દુષમ કાળમાં ગુરૂથી મિથ્યાભાવે પડી વર્તનારા મને કરીને વચને કરીને દુઃખ દેનારા-શ્રી ઠાણુંગજીના ૭ મે ઠાણે-બાબુવાળા છાપેલ પાને ૪૫૭ મેં કહ્યા છે, તે જણાવે છે.

गुरु हिं जणो मिच्छं पडिवन्नो मणो दुहया वइ दुहया-टीकाः-गुरुषु माता पितृ धर्माचार्येषु ॥ मिच्छं ॥ मिथ्याभावं विनय भ्रंश मित्यर्थः प्रतिपन्न आश्रितः ॥ मणो दुहयंति ॥ मनसो मनसा वा दुःखिता दुःखितत्वं दुःखकारित्वं वा दोहकत्वं वा एवं वय दुहयेत्यपि व्याख्येय मिति ॥

ભાષાઃ—ગુરૂ સાથે લોક મિથ્યાત્વ પ્રતિપન્ન છે, ખોટા ચાલે છે, મનનાં દુઃખ ઘણાં, વચનનાં દુઃખ ઘણાં.

એવા વિનય રહિત, ગુરૂના દ્રોહી, માઠા મનના ધણી, કઠોર વચનના બોલવાવાળા, અંદરો અંદર ભેદના પાડવાવાળા, ફાટફુટ કરાવનારા, "છિદ્રપ્રેહિ," છિદ્રગવેષી એવા સાધુને માટે ઠાણાંગજીના પાચમા ઠાણામાં "પારાંચિત" દોષનો ધણી કહ્યો છે. એટલે ભગવંત કહે છે કે-એવા દુષ્ટ સ્વભાવીને પારાંચિત કરતાં આજ્ઞા અતિક્રમે નહિ.

પ્રશ્ન ૯૮ મું વાવન દંસણાનં નિરદ્દવ એ વાક્યનો ભાવાર્થ શું ?

ઉત્તર—મિથ્યાત્વે કરી વ્યાપન્ન એટલે નષ્ટ દર્શન અર્થાત્
દર્શી નષ્ટ થયું છે. સમ્યક્ત્વ જેનું તેને વાવણ્ણ દંસણ એટલે
દર્શન કહીએ, તેના ધરનારા એવા નિન્હવ એટલે ભગવંત શ્રી વીતર
વચનને ઉથાપનારા સમજવા.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—યથાછંદનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—યથાછંદ એટલે પોતાની ઇચ્છાએ પ્રવર્તે, ગુરુની
પ્રમાણે ચાલે નહિ તે અહાછંદા-યથાછંદા સાધુ સાધવી સમજવા.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—પાસત્થા કેટલા પ્રકારના? અને તેનું સ્વરૂપ

ઉત્તર—પાસત્થા બે પ્રકારના તે એક દેશથી પાસત્થો,
સર્વથા પાસત્થો.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—દેશથી પાસત્થો કોને કહીયે?

ઉત્તર—દેશથી પાસત્થો તે સય્યાંતર પિંડ, સામો આણેલ
નિત્યપિંડ તથા અગ્રપિંડ લીયે તે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—સર્વથા પાસત્થો કોને કહીયે?

ઉત્તર—સર્વથા પાસત્થો તે કેવલ લિંગધારીજ હોય તે
પાસત્થો સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ઉસન્ના કેટલા પ્રકારના અને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—ઉસન્ના બે પ્રકારના [illegible]

કાલે, વિણયે, બહુ માને ભણવું કહ્યું છે છતાં તે બાલે વિરાધે ૧, બીજો દર્શન કુશીલ તે નિસ્સંકિયં નિઃકંખીયં ઇત્યાદિક આઠ પ્રકારે દર્શના ચારને વિરાધે તે, ૩ ત્રીજો ચારિત્ર કુશીલ તે પણિહાણ જોગ જુત્તા ઇત્યાદિક આઠ ચારિત્રાચાર વિરાધે તથા મંત્ર જંત્ર અને તંત્ર કરે તે ચારિત્ર કુશીલ સમજવો.

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—સંસત્તો કેટલા પ્રકારે અને તેનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—સંસતાના બે ભેદ. તે એક સંકલીષ્ટ ૧, અને બીજો અસંકલીષ્ટ ૨.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—સંકલીષ્ટ અને અસંકલીષ્ટ સંસતાનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—૧ પહેલો સંકલીષ્ટ સંસતો તે પાંચ આશ્રવને વિષે આસક્ત હોય, ત્રણ ગારવે કરી પ્રતિબદ્ધ હોય, કોઈ ગૃહસ્થ ગૃહસ્થણી અને તેના છોકરા છોકરીની ચિંતા કરે, અને તેઓના દુઃખે દુઃખી અને તેના સુખે સુખી થાય તે.-બીજો અસંકલીષ્ટ સંસતો તે કોઇ પાસત્થો મળે તો પોતે પણ તેના જેવો બની જાય, અને સંવેગી મળે તો તેની જોડે સંવેગી જેવો બની જાય. એવી રીતે જેવો મળે તેની સાથે સ્ફટીક મણિની પેડે અથવા સેવની પેઠે તેવો થઇ જાય તે અસંકલીષ્ટ સંસત્તો કહેલ છે. ઇત્યલં.

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી " પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા "-ઉત્તરાર્દ્ધ-ભાગ પમો સમાપ્ત.

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ છઠ્ઠો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૬ ઠો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય-શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૯ મા અ[illegible] ૪૪ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-માસ માસખમણના પારણાને કુશ[illegible] (અજ્ઞાની) દાભની અણી ઉપર રહે તેટલું જમે તોપણ શ્રુત [illegible] ધર્મની સોળમી કળાએ આવે નહિ. તે સોળમી કળા કઈ અને [illegible] કળાનું સ્વરૂપ શી રીતે છે તે કૃપા કરીને જણાવશો?

ઉત્તર-અહિ ભદ્રિક-મહાનુભાવ!!! આ પ્રશ્ન ઘણું ગહન [illegible] ઘણુ રહસ્યો રહેલાં છે, અને વિદ્વાન જનોને પણ એકદમ સમજવું [illegible] મુશ્કેલ છે, તોપણ જેટલું મારા જોવામાં, વાંચવામાં, વિચાર[illegible] અનુભવમાં આવ્યું છે તે તારી પાસે રજુ કરૂં છું. જો આ [illegible] ખરી રીતે સમજવામાં આવશે તો ઘણા પ્રશ્નકારોના [illegible] [illegible] કર્યું હતા મારૂં છું.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

॥ રાગ—પ્રભાત ॥

વિમળ વિમળ થઇ જેહની, સોળે સુખ કરી;
તેહ કહું વિસ્તારથી, સુણજો મન ધારી. વિ૦ ૧

ચેતનની જે ચેતના, કળા તેહને કહીયે;
અક્ષર ભાગ અનંતમે, પ્રકાશે લહીયે. વિ૦ ૨

પ્રથમ કળા તો એ કહી, વળી બીજી જાણો;
જથા પ્રવૃત્તિના જોગથી, પરણામે આણો. વિ૦ ૩

અપૂર્વ કર્ણ મુદગર થકી, હણીએ ઘન ગ્રંથી;
ત્રીજી કળા એવરો, લહસે શિવ પંથી. વિ૦ ૪

અનિવૃત્તિ આતમ આદરે, દળ મિથ્યા વેચે;
તુરિય કળા જે પામશે, તે શિવપુર પહોંચે. વિ૦ ૫

સમકિત શ્રદ્ધા જે થઇ, સદ્દહા ઉપદેશે;
કળા કારણ ગુણ જાણીને, પરિચય જે કરશે. વિ૦ ૬

એ કળા કહી પાંચમી, હવે છઠી જાણો;
વિરતિ કરે દેશે કરી, વળી સંવરિત આણો. વિ૦ ૭

સર્વાકાશ પ્રદેશને, અનંત ગુણ કરીયે;
તેહ બરોબર વ્રતના, પર્યાય લહિયે. વિ૦ ૮

સંજમ થાનક જે ઘન, એ દીઠા વિતરાગે;
ભાષ્ય કલ્પ માંહે કહ્યો, તે ભણજો રાગે. વિ૦ ૯

એહ થકી પણ છે ઘણા, ચારિત્ર પર્યાયા;
પ્રગટપણે જ્યારે થયા, ત્યારે મુનિપદ પાયા. વિ૦ ૧૦

કળા કહીએ સાતમી, આઠમી હવે કહીયે;
જેહ યોગીશ્વર ધ્યાનમે, આતમપદ લહીયે. વિ૦ ૧૧

નવમી કળા તે કહી, જેહથી રસ ઘાતી;
ગુણ શ્રેણી ગુણ સંક્રમે, સ્થિતિ બાધા ઘાતિ. વિ૦ ૧૨

જેહ કારણ પાંચે કરી, ગુણ શ્રેણે વરિયા;
તે યોગીશ્વર જાણજો, જે ભવોદધિ તરિયા. વિ૦ ૧૩

દશમી કળા એ વળી, વને વેર વિકારા;
ધ્યાન શુકલ આરંભને, ભેદ જ્ઞાનકા ચારા. વિ૦ ૧૪

એકાદશમી જે કળા, પ્રગટી જીવ જોઇ;
તવ આતમ અડોભતા, કરંવા સ્થિર હોય. વિ૦ ૧[illegible]

દ્વાદશમી જાગી જદા, કરવા બોધ પ્રકાશ;
ઘન ઘાતિનાં ક્ષય ભણી, હુઓ આતમ ઉલ્લાસ. વિ૦ ૧[illegible]

તે રસ ચાખ્યો તેરમી, જેહવો કદીએ ન ચાખ્યો;
જેહની ઓપમાં કો નહિ, ઇમ આગમે ભાખ્યો. વિ૦ ૧[illegible]

લોકાલોક તે આપમે, એક સમયમે ભાસ્યો;
એહવા વિમલ જો સેવસો, તુમે વિમલ તો થાશો. વિ૦ ૧[illegible]

ચલના ત્યાગે ચૌદમી, કળા પ્રગટી કહીયે;
શૈલેશી ઘન શૈલની, પરિકરણ એ કહીયે. વિ૦ ૧[illegible]

રૂંધે યોગ યોગીશ્વરા, ધ્યાના રંભ ધરંતા;
પરમ મહોદય સાધતા, કર્મ એરું કરંતા. વિ૦ ૧[illegible]

પંદરમી પ્રગટી યદા, લહી ભાવ અજોગી;
ચાર કર્મનાં ક્ષય થકી, થાયે નિજ ગુણ ભોગી. વિ૦ ૧[illegible]

શ્યામાનંદન સિદ્ધ મેં, સોળે સંપૂર્ણ કહીયે;
કળા કુશળ કરત અભ્યાસો, મેળ્યા ચિર સુખ લહીયે. વિ૦ ૧[illegible]

મુખ્ય કળા કહી સોળ એ, આગમ અનુસારે;
ભેદ અનંત અનંત છે, જાણો સુ વિચારે. વિ૦ ૧[illegible]

કળા સંપૂર્ણ સોળ જે, કહીએ તેહને ધર્મ;
[illegible] તે [illegible], કર્યો પ્રગટ [illegible]. વિ૦ ૧[illegible]

તેહ [illegible] નમે, [illegible] તેહ [illegible].
તેહ [illegible], [illegible] પ્રગટ. વિ૦ ૧[illegible]

[illegible]

[illegible]

કળા—૧ લી-ચેતનની ચેતના-અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તે.—

કળા—૨ જી-યથા પ્રવૃત્તિ કરણ-ચડતા પરિણામની ધારા અંતો કોડાકોડની હદમાં આવે.

કળા—૩ જી-અપૂર્વ કરણ-ગંઠી ભેદ કરે તે.

કળા—૪ થી-અનિવૃત્તિ કર્ણ-મિથ્યાત્વ ટાળે.

કળા—૫ મી-શુદ્ધ શ્રદ્ધા-સમકિતની પ્રાપ્તિ.

કળા—૬ ઠી-દેશ વિરતિપણું પામે.

કળા—૭ મી-સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ગુણ પ્રગટે.

કળા—૮ મી-ધર્મ ધ્યાનની ધારા પ્રગટે.

કળા—૯ મી-ગુણ શ્રેણી-ક્ષપક શ્રેણીએ ચડે.

કળા-૧૦ મી-અવેદી થઇ-શુકલ ધ્યાનની ધારાએ ચડે.

કળા-૧૧ મી-સર્વથા લોભનો ક્ષય થાય-આત્મ જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા-૧૨ મી-ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય થાય.

કળા-૧૩ મી-કેવળજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય.

કળા-૧૪ મી-શૈલેશી કરણ-યોગ રૂંધન ધ્યાન.

કળા-૧૫ મી-ભાવ અજોગી-સકળ કર્મનો ક્ષય.

કળા-૧૬ મી-સિદ્ધપદની પ્રાપ્તિ-સંપૂર્ણ સોળે કળા.

શ્રી ઉતરાધ્યયનજી સૂત્રના અધ્યયન ૯ માની ગાથા ૪૪ મી ના છેલ્લા પદમાં ૧૬ કળાનો શબ્દ છે; તે ઉપરથી કોઇ વિદ્વાન પુરૂષે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સોળે કળાનું સ્વરૂપ યથા તથા કહી બતાવ્યું, તે અહિયાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—અત્યાર સુધી સૌ કોઇ એમ માને છે કે-કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે એટલે સોળે કળા પ્રગટી અને કેવળની પહેલી કળા કોઇ સમકિત માને છે, અને કોઇ અક્ષરનો અનંતનો ભાગ ઉઘાડો જે છે તે માને છે. તો તે વિષે શું સમજવું.

ઉત્તર—ઉપર કહેલી સોળ કળામાં તો સંપૂર્ણ સોળે કળા ઉઘાડી તે. સિદ્ધની કહી છે. અને કેવળ જ્ઞાનના પ્રકાશ તો તેરમી કળાયે થાય છે. સમકિતની પ્રાપ્તિની કળા પાંચમી કહી છે. એ અપેક્ષાએ કેવળની નવમી કળા થાય છે. કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે પણ અઘાતી ચાર કર્મ, યોગની પ્રવૃત્તિ

અને સિદ્ધ પદની અપ્રાપ્તિની ત્રણ કળાનું આવરણ કેવળીને હોય છે તે ત્રણે આવરણ ખાસ્યે સોળે કળાએ સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત થાય છે એટલે સિદ્ધને સોળે કળા સંપૂર્ણ હોય છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—ત્યારે સિદ્ધને સંપૂર્ણ સોળે કળા ઉઘાડી કહી તેમાંથી પહેલી કળા અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે તે કહી, અને અક્ષરને અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તો સર્વ જીવને છે. તો સર્વ જીવમાં અક્ષરે આવ્યા તે અભવી પણ સિદ્ધની સોળમી કળામાં ગણાય તો સોળમે અંશે સત્તામાં સિદ્ધ સમાન ગણાય કે નહિ ?

ઉત્તર—સોળ કળા જે કહી તે તો સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની રીતે તે તો ભવીજીવને લાગુ છે–મોક્ષ જવાવાળાને માટેજ તે [illegible] સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. અભવીને તે કળાનો સંબંધ જણાતો નથી.

પ્રશ્ન ૭ મું—સિદ્ધમાં સોળે કળા કહી તો ભવ્યજીવમાં કેટલી કળા સમજવી ?

ઉત્તર—[illegible] જીવમાં પંદર કળા સંભવે, એક [illegible] સિદ્ધની-સિદ્ધની સોળમી કળા ન હોય.

પ્રશ્ન ૮ મું—[illegible] સિદ્ધ થાય [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—શ્રી નંદીજીમાં સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ જે ઉઘાડો કહ્યો છે તે શ્રુત જ્ઞાનનો ઉઘાડો કહ્યો છે અને શ્રુતના બે ભેદ કહ્યા છે એક સમશ્રુત અને બીજું મિથ્યાશ્રુત. તેના પણ અનેક ભેદ કહ્યા છે તે આગળ પર કહેવાશે. પરંતુ અભવીનું શ્રુત અનાદિ અનંત કહ્યું છે અને ભવીનું શ્રુત સાદિસાંત કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—અભવી તથા ભવીના શ્રુત વિષે સૂત્રમાં મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્ર બાબુવાળા છાપેલ પાને ૨૯૮ થી ૩૦૪ સુધીમાં એ વિષે ઘણો અધિકાર છે; ત્યાં કહ્યું છે કે-મૂળપાઠ-

भवसिद्धियस्स सुयं साइयंसपज्जवसियं च अभवसिद्धियस्स सुयं अणाइयं अपज्जवसियं.

ભવ્યસિદ્ધિકનો શ્રુત જ્ઞાન છે તે સાદિ અંત છે. તે જ્યારે મિથ્યાત્વ થીઠીને સમ્યક્ત આવે ત્યારે આદિ છે. અને કેવળ જ્ઞાન ઉપજે ત્યારે શ્રુત જ્ઞાનનો અન્ત છે તે ભણી આદિ છે અને અંત પણ છે. શેષ ૩ ભાંગા નથી, મિથ્યાત્વ અનાદિ છે પણ ભવ્યને અંત છે. (ચ શબ્દથી એમ પણ સંભવે છે કે-એકેક ભવ્યજીવોનું શ્રુત અનાદિ અનંત પણ છે. એટલે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવસિદ્ધિયાનું શ્રુત જ્ઞાન આદિ અંત સહિત છે. અને સંસારસ્થ ભવસિદ્ધિયાનું શ્રુત અજ્ઞાન આદિ અંત રહિત છે. એમ બે ભાંગા પણ સંભવે છે.) અને અભવ્ય સિદ્ધિયાનો મતિ શ્રુત અનાદિ અનંત છે.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અભવ્ય જીવના શ્રુત જ્ઞાન વિષે શાસ્ત્ર કાંઇ વિશેષ જણાવે છે?

ઉત્તર—અભવ્યના શ્રુતનો જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટનો વિચાર શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહ્યો છે તે અત્ર જણાવીયે છીએ.

(જઘન્ય તો અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે, અને ઉત્કૃષ્ટો તે) અભવ્ય જીવ જે ભણે તે ૧૦ પૂર્વ કાંઇ એક ઉણો ભણે તે ઉણો કેમ ભણે તે કહે છે. જે દશ પૂર્વ ભણ્યાનો પછી નિશ્ચય સમકિત પામીને પાછો પડે તોપણ તે શુક્લ પક્ષી થાય, (અને ઘણો કાળ રહેતો) તો ઉણો અર્ધપુદ્‌ગલ સંસારમાં રહે અને દશ પૂર્વ ભણે તે તો નિયમા ભવ્યજીવ હોય) અને અભવ્યઆશ્રી-દશ પૂર્વ ઉણા ભણે વે સમકિત ફરસ્યા વિના પાછો પડે તે કૃષ્ણપક્ષીપણે રહે તે ભણી

અભવ્ય છે તે કૃષ્ણપક્ષી મિથ્યા દૃષ્ટિ છે તે માટે દશ પૂર્વ પુરાં ન ભણે [illegible] એક ઉણા ૧૦ પૂર્વ ભણે પાછો પડે અનાદિ સંસારમાંહી રહે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો [illegible] છે તેનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં તે વિષે નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે તે મૂળ[illegible]

सव्वागासपएसेहिं अणंतगुणियं पज्जवक्खरं निप्फज्जइ, सव्वजीवा[illegible] पिय णं अक्खरस्स अणंत भागो निच्चुग्घाडिओ, जइ पुण सोवि आवरिज्जा तें[illegible] जीवो अजीवत्तं पाविज्जा सुट्ठु, विमेहसमुदए होइ पभा चंदसुराण से तं सा[illegible] सपज्जवसियं, से तं अणाइयं अपज्जवसियं.

હવે અક્ષરની અવગાહના કહે છે. ૧ સર્વ જે આકાશ છે તેન[illegible] જે પ્રદેશોનું પ્રમાણ છે તે સર્વ આકાશના પ્રદેશોને અનંત ગુણા કીજે તેવ[illegible] જેટલા પ્રદેશ હુવે તેટલા અગુરૂ લઘુ પર્યાય કરીને વ્યંજન અક્ષર ૧ નિ[illegible] છે. સર્વ આકાશ પ્રદેશોને અનંત ગુણા કીજે ત્યારે તેહના એ[illegible] અનંત ગુણા હુવે તે માટે તેહના જે પ્રદેશોના અનંતા અગુરૂ લઘુ પ[illegible] હોય તે ભણી સર્વ આકાશના પ્રદેશોથી અનંત ગુણા હોય.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—વળી શિષ્યે પૂછ્યું. સ્વામી એના આકાશ પ્રદેશના જેટલા અગુરૂ લઘુ પર્યાય હુવે તેટલાજ સર્વ [illegible] કેટલા [illegible] અક્ષરના પર્યાય હુવે?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

ઘણા આભલાને મેહનો સમુહે કરીને આચ્છાદિત હુવે તોહિ પણ ચંદ્રમાની સૂર્યની પ્રભા તેજ રહે. ઉપરે અને નીચે અંધકાર ન હોય. તિમ જીવ ફીટીને અજીવ ન થાય. તે એ આદિ છે અને અંત પણ છે તે ભણી સાદિક સપર્યવસિક કહીયે, તે એ આદિ નથી, અંત નથી તે માટે જે અનાદિક અપર્યવસિક કહીયે. ઇતિ ભાષા—

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જેને અનાદિ અનંત મિથ્યાત્વ હોય, જે જીવને આદિ અંત રહિત મતિ શ્રુત અજ્ઞાન હોય તેવા જીવોને કોઇ પણ વખત પાંચ જ્ઞાન માંહેલું જ્ઞાન સંભવે ખરૂં કે કેમ ?

ઉત્તર—શ્રીનંદીજીમાં તો તમામ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો કહ્યો તે અક્ષર શબ્દે તો શ્રુત જ્ઞાન લહ્યું એટલે ભવ્ય સિદ્ધિયા જીવનું શ્રુત જ્ઞાન તો આદિ અંત સહિત કહ્યું અને અભવ્ય જીવનું શ્રુત અજ્ઞાન અનાદિ અનંત કહ્યું. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે-તેને જ્ઞાનનો સદાય અભાવજ હોવો જોઇએ. જ્યાં સમકિત નથી ત્યાં જ્ઞાન નથી. એ વાત નિશ્ચય છે. સત્તાએ સમકિત અને જ્ઞાનના અભાવવાળાને ઋદ્ધિએ કરીને કેવળ જ્ઞાનદર્શન રૂપ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહી શકાય નહિ.

અભવીને આઠે કર્મનું જે આવરણ રહેલું છે તે તેના મતિ શ્રુતાદિ અજ્ઞાનરૂપી ઋધ્ધિને આવરણ કર્તા છે તેની પર્યાયને પ્રગટ થવા દે નહિ, વગેરે અધિકાર વિસ્તારથી આગળ પર કહેવાશે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં ભવ્ય સિદ્ધિમાં જીવનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કહ્યું તો, અભવ્યની હારના ભવ્ય જીવ ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળાનું શ્રુત આદિ અંત સહિત કેમ કહેવાય ? જો તે ભાંગો તેને લાગુ થાય તો મોક્ષ જવાવાળાને તેમાં તફાવત શો સમજવો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નકારનો તર્ક ખરો છે પણ સૂત્રની રચના ઓર છે. સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં ગૌતમાદિકે પૂછેલા પ્રશ્નમાં અને ભગવંતે આપેલા ઉત્તરમાં મોક્ષ જવાવાળા ભવ્ય જીવનાજ ઉત્તર આવે છે, અને જ્યાં ભાંગા પડે છે ત્યાં ભવ્યને અભવ્યનાંજ ભાંગા પડે છે, તેમાં સંસારસ્થ ભવ્ય જીવની વ્યાખ્યા આવતી નથી. શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં પણ ૨૬મા અને ૨૮મા સમવાયંગમાં અભવ્ય અને ભવ્યનું નામ ખુલ્લું પાડ્યું છે પણ ૨૭મા સમવાયંગે કહેલા કદા જીવ છે તે સૂત્રકારે જોડુનામાં નાખી અઠાવીશમા સમવાયાંગે અર્થે ગયાલું ભવ્ય જીવ કહ્યા તેથી કેટલાએક

અહૂતીથી પ્રકૃતિવાળા મોક્ષ પ્રાપ્તિ થવા યોગ્ય ભવ્ય જીવને [illegible] પાડી બાકીના કદિ મોક્ષ નહિ જવાવાળાનો ભાંગો ગર્ભિતપણે [illegible] સમવાયંગે જણાવ્યો પણ ખુલ્લું નામ આપ્યું નહિ એ શાસ્ત્રાર્થ [illegible] તેમજ અહિંયાં મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવનું શ્રુત આદિ અંત [illegible] કહ્યું, અને કૃષ્ણ પક્ષી આદિ અંત રહિત મિથ્યાત્વવાળા ભવ્ય [illegible] શ્રુતનો ભાંગો બકાતનો રાખ્યો હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં કહેલા સર્વ જીવને [illegible] અનંતમો ભાગ ઉઘાડો જે કહ્યા તે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ [illegible] નિગોદ [illegible]માંની પહેલી કળા કહી છે તો અભવીને તે કળા [illegible] તો સિદ્ધની [illegible] કળા માંહેલી તે પહેલી કળા છે તો [illegible] કહાવ્યો સિદ્ધ સમાન અભવીનો આત્મા કેમ ન હોય? [illegible] હોય તોજ સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે એમ [illegible] નથી એમ કોઇ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રશ્નકારનો તર્ક તો બહુ સારો છે. પણ [illegible] તેનો વિચાર કરવો જોઇએ. આ સંબંધી કેટલુંક [illegible] [illegible] વિચારવું જોઇએ કે શ્રી [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉત્તર—નિશ્ચય નયે તો સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની કહેલી સોળ કળા-માંની એકે કળા કહી શકાય નહિ. પણ વ્યવહારનયે બે કળા ઉઘાડી સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—તે બે કળા કઈ? ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—જે અભવ્ય ને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે તે મિથ્યાત્વ શ્રુતનો ઉઘાડો છે તેથી ચૈતન્યપણું-ચૈતન્યની ચેતના પ્રગટ થાય છે, તે પહેલી અને બીજી કળા-યથા પ્રવૃત્તિકરણની-જે મિથ્યાત્વનું પહેલું ગુણસ્થાન રહેલું છે તે મિથ્યાત્વની શુદ્ધ કરણીના ગુણોને અવલંબી ઉચ્ચ ભાવનાની કરણી કરે-અને તેથી આગળ વધે તો સૂત્રાખ્યાત ધર્મનું ચારિત્ર વ્યવહારથી અંગીકાર કરે, શુદ્ધ આચાર પાળે, બેંતાળીશ, સુડતાલીસ છનું દોષ રહિત નિર્દોષ આહારાદિક વહોરે, સિદ્ધાંતમાં કહ્યા પ્રમાણે કેવળ ચરિયા એકંત ચારિત્ર (સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન વિનાનું) અને શ્રીનંદીજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ઉણો દશ પૂર્વ (નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વત્થુ) સુધીનું જ્ઞાન મેળવી, શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે "અસંજય ભવિય દવ દેવાણ" અસંજમપણે વ્યવહાર ચારિત્રની આરાધના કરી નવગ્રૈવેયક સુધી જાય. અને યથા પ્રવૃત્તિ કરણના યોગે વ્યવહાર ચારિત્રના બળે અકામ નિર્જરાએ કરી કોઇ વખત અંતો કોડાકોડીની હદ સુધી આવી જાય પણ અંતો કોડાકોડ સુધી પહોંચે નહિ, સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન રૂપી ચક્ષુ વિના જેમ આંધળો પુરૂષ નગરીના દરવાજાની નજીક આવી પાછો ફરે ને અટવીમાં ભટકે તેમ સંસાર રૂપ અટવીમાં અભવ્ય જીવ પરિભ્રમણ કરે, પણ ગંઠી ભેદ કરવા રૂપ અપૂર્વ કરણની ત્રીજી કળા પ્રગટ કરી શકે નહિ. માત્ર વ્યવહારથી પ્રથમની બે કળા ખુલ્લી કહેવી હોય તો કહી શકાય, અને નિશ્ચેથી તો શ્રુત આખ્યાત ધર્મની એકે કળા અભવીને ખુલ્લી નથી એમ સંભવે છે. જો એમ હોય તો સત્તામાં પણ શ્રુત આખ્યાત ધર્મની કળા હોય નહિ. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય અભવીને નથી, સુત્રના ન્યાય પ્રમાણે સત્તામાં પણ એજ છે ને પ્રગટપણે કેવળીની દૃષ્ટિએ પણ એજ છે એમ ઘણા દાખલાથી અનુમાનાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની જે સોળ કળા કહી તે અભવીને નથી. માત્ર ભજનિક માટે કહી છે એમ જ્યારે કહેવામાં આવે છે ત્યારે ભવીમાં અને અભવીમાં કોઇ પ્રકારનો મોટો તફાવત હોતો. કોઇએ

કે તે વદ્ગાવત સૂત્રના આધારથી જાણવામાં આવે તો સૌ કોઇ [illegible]
શકે. માટે એવો કોઇ સૂત્રનો મજબુત દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–શ્રી સમવાયાંગજી સૂત્રમાં-છવીસ [illegible]
સમવાયાંગે કહ્યું છે કે–તે મૂળ પાઠ—

अभवसिद्धियाणं जीवाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स छव्वीसं कम्मं [illegible]
कम्मा पं० तं० मिच्छत्तमोहणिज्जं सोलस कसाया इत्थीवेदे पुरिसवेदे [illegible]
हासं अरति रति भयं सोगो दुगंछा ॥

અર્થ—જેને અનાદિ અનંત અભવ્યપણો સિદ્ધિ નિષ્પન્ન છે (કે [illegible]
આત્માનો સ્વભાવ છે જેહનો) તે અભવ્ય સિદ્ધ કહિયે. તેહ જીવને મોહ[illegible]
કર્મ ચાયો તેહના મૂળ ૨૮ પ્રકૃતિ છે. તે માંહી અભવ્ય જીવને [illegible]
કર્મના અંશ કર્મની પ્રકૃતિ સત્તા કમ પણે રહે તે કહે છે. મિ[illegible]
મોહનીય ૧, અને સોળે કષાય અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ [illegible]
એમ અપ્રત્યાખ્યાની ૪, પ્રત્યાખ્યાની ૪, સંજ્વલન ૪, સર્વમળી ૧૬ [illegible]
અને મિથ્યાત્વ મોહનીય મેળવતા ૧૭ પ્રકૃતિ, સ્ત્રી વેદ ૧૮, પુરુષ [illegible]
૧૯, નપુંસક વેદ ૨૦, હાસ્ય ૨૧, અરતિ ૨૨, રતિ ૨૩, ભય ૨૪, [illegible]
૨૫, દુગંછા ૨૬. (એ છવ્વીશ પ્રકૃતિ અભવીને સદાય સત્તામાં છે. [illegible]
મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય ૨ એ બે પ્રકૃતિ મૂળથીજ સત્તામાં નહિ [illegible]

પ્રશ્ન ૨૧ મું—અભવીને જ્યારે બે પ્રકૃતિના અભાવે [illegible]
[illegible] જીવને [illegible] એમ કહેવામાં [illegible]
[illegible] તેનું શું કારણ? [illegible]
[illegible] જીવમાં કેમ તફાવત?

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૨૨ મું—અહિંયાં કોઈ વેદક સમકિતના બંધથી . ઉપરાંઠાનો-વેગળાનો અર્થ ક્ષાયક સમકિતનો કરે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો ક્ષાયક સમકિત માનીએ તો સાતે પ્રકૃતિનો અભાવ હોય, અને અહિંયાં તો એક સમકિત મોહનીય વરજીને સત્તાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી. માટે અહિંયાં વેદકનો અર્થ બીજો સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—મૂળ પાઠમાં તો વેદક સમકિત કહ્યું છે અને વેદક સમકિત તો ક્ષયોપશમ સમકિતના છેલ્લે સમયે અને ક્ષાયક સમકિતના આગલે સમયે હોય. માટે મૂળ પાઠ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અહિંયાં વેદક સમકિત લેવાનું નથી પણ સમકિતમાં વેદવાનું લેવાનું છે. એટલે सम्मत्त वेयणिज्जं એવો પાઠ આગળ આવશે એટલે સમ્યક્ત વેદનીય-સમકિતમાં વેદવાપણું જે સમકિત મોહનીય એવો અર્થ વેદક સમકિતનો થાય છે. એટલે સમકિત મોહનીયના બંધ થકી ઉપરાંઠો અળગો કે જેને સમકિત મોહનીયનો બંધ નથી. એવા જીવને સમકિત મોહનીય ટળી ૨૭ સત્તાવીશ મોહનીય કર્મની ઉત્તર પ્રકૃતિ સત્તામાં હોય, એમ સતાવીશમું સમવાયાંગ સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—સત્તામાં છવ્વીશ પ્રકૃતિવાળાને તો અભવી ખુલ્લા કહ્યા છે. તો સમકિત મોહનીય વરજીને સત્તાવીશ પ્રકૃતિ જેને સત્તામાં હોય તેવા જીવ કયા જાણવા ?

ઉત્તર—અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે ભવ્ય જીવના સંબંધે જે પાઠ કહ્યો છે તે પાઠનો સંબંધ જોતાં સતાવીશમાં સમવાયંગમાં કહેલા જીવ "સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ સમજાય છે. કારણકે સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય વર્જિતને તો અભવ્ય જીવ કહ્યા છે તો એક સમકિત મોહનીય વર્જિતનો ભાંગો અભવ્યથી જુદો હોવો જોઇએ. કેમકે ભવ્ય જીવને અઠ્ઠાવીશમા સમવાયાંગે અઠ્ઠાવીશે પ્રકૃતિ સત્તામાં કહી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે-ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જવાવાળા ભવ્ય જીવનો વચલો ભાંગો જણાય છે. અને તે વિષે અઠ્ઠાવીશમું સમવાયાંગ વિશેષ સાક્ષીની કરી આપતું હોય એમ પણ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ઘો અઠ્ઠાવીશમાં સમવાયંગે શું કહ્યું છે ? તે તો જણાવો ?

ઉત્તર—સાંભળો-અઠ્ઠાવીશમા સમવાયાંગનો મૂળ પાઠ બાબુસાહેબ છાપેલ સમવાયાંગે પાને ૭૬ મે-

भवसिद्धियाणं जीवाणं अत्थेगइयाणं मोहणिज्जस्स कम्मस्स अ[illegible] कम्मंसासंतकम्मा पं. तं. सम्मत्तवेयणिज्जं, मिच्छत्तवेयणिज्जं, सम्मा[illegible] वेयणिज्जं, सोलस कसाया, णव णोकसाया.

ભાષા–જેને સિદ્ધિ-મુક્તિ થવાની છે તે ભવ સિદ્ધિક તે [illegible] કેટલાએકને ચોથા મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીશ કર્મના અંશ-કર્મની પ્ર[illegible] સત્તાયે કરી તે કહે છે. સમ્યક્ત્વ વેદનીય–સમ્યક્ત્વ મોહનીય ૧, મિ[illegible] વેદનીય–મિથ્યાત્વ મોહનીય ૨, સમ્યક્ત્વ મિથ્યાત્વ વેદનીય એટલે મિ[illegible] મોહનીય ૩, સોળ કષાય–અનંતાનુબંધીયાદિક–કષ કહેતાં સંસાર [illegible] આય કહેતાં લાભ હોય જે થકી તે કષાય ૧૬, કષાય સરીખું [illegible] હાસ્યાદિક નવનો કષાય કહ્યા ૯ સર્વ મળી ૨૮ પ્રકૃતિ મોહનીય [illegible] (મુક્તિ ગમન યોગ્ય ભવ્ય જીવને) હોય.

ભાવાર્થ એ છે કે–અહિંયાં અત્રે ગયાનું તેનાં [illegible] ભવ સિદ્ધિક જીવને ૨૮ પ્રકૃતિ સત્તામાં કરી તે બાકીના [illegible]

[illegible]

મિશ્ર સમકિતવાળો ચોથે ગુણુ ઠાણે જઇ ગુણુ શ્રેણીયે ચડી છેવટે અર્ધ પુદ્ગળમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય માટે આ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અભવ્યને સમકિત મોહનીય કે મિશ્ર મોહનીય બેમાંથી એકે નથી માટે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન કે કેવળના પર્યવ હોવાનો સંભવ નથી. એમ કેટલાક ન્યાય પરથી જણાય છે તે સંબંધે આગળ પર જણાવવામાં આવશે.

હવે બે પ્રકારના ભવ્ય જીવમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય છે તો સમકિત પણુ છે તો કેવળજ્ઞાન અને તેના પર્યાય પણુ છે તે પ્રગટ થયે મોક્ષ પણુ છે.

સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત મોહનીય નથી—એટલે મોહનીયે આવરેલું પણુ સમકિત નથી એટલે સત્તામાં સમકિત નથી તો કેવળ જ્ઞાન કે તેના પર્યાય પણુ નથી એટલે તેને મોક્ષ પણુ નથી. હવે જે મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે જે પ્રશ્ન ઉઠયો છે તે વ્યાજબી છે. અને તેનો ખુલાસો પણુ થવોજ જોઇએ.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—ઉપરના પ્રશ્નનો ખુલાસો ન્યાય પૂર્વક થાય તો વિશેષ સમજુતીમાં આવે, માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તેના માટે શું સમજવું ? તેનો ખુલાસો સૌ કોઇ સમજી શકે તેમ જણાવશો.

ઉત્તર—સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં છે તે મિથ્યાત્વ મોહનીયની સહચારી છે. અને મુક્તિ પ્રાપ્ત યોગ્ય જીવને મિશ્ર મોહનીય જે સત્તામાં છે તે સમકિત મોહનીયની સહચારિણી છે. બન્નેની મિશ્ર મોહનીયમાં આટલો તફાવત છે. મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીયમાંથી મિશ્ર સમકિત કોઇ કાળે થાય નહિ એ તો સત્તામાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની સાથે સદાકાળ રહે.

સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય જે છે તે કોઇ વખત મિથ્યાત્વ મોહનીયના દળ મેળાં પડવાથી મિશ્ર સમકિત થાય. અને તેમાંથી કોઇ જીવ સમકિત પામે ને મોક્ષ પણુ જાય, અને કોઇ જીવ મિશ્ર સમકિત પામી અંતર્મુહૂર્ત રહી પાછો પડી મિથ્યાત્વમાં જાય; પણુ અર્ધ પુદ્ગલમાં અવશ્ય મોક્ષ જાય, એમ શ્રી ભગવતીજી વગેરે સૂત્રમાં કહેલ છે. એટલે સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય

જીવને છે, અને મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય સંસારસ [illegible]
જીવને છે. તેને ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નથી.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—આ વિષે સહેલાઇથી સમજાય તેવો કોઈ ન્યા[illegible]

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો- મિશ્ર મોહનીય વિષે વિશેષ [illegible] સમકિત સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય પ્રભાતની સંધ્યા તુલ્ય છે, મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય સાંજની સંધ્યા તુલ્ય છે [illegible] સંધ્યા ઉપર સૂર્યનો ઉદય અવશ્ય હોય, અને સાંજની સંધ્યા [illegible] અવશ્ય અંધકારજ પ્રસરે. એ ન્યાયે બે પ્રકારના ભવ્ય જીવનું સ[illegible]

સૂર્ય સમાન તો સમકિત છે બન્ને વખતની સંધ્યા સમાન [illegible] પ્રકારનાં મિશ્ર સમકિતવાળા ભવ્ય જીવો છે.

તેમાં રાત્રિના અંધકાર સમાન અભવ્ય જીવો છે, જેમ રા[illegible] સૂર્ય નથી, તેમ અભવીને સમકિત રૂપી સૂર્ય નથી.

બન્ને સંધ્યામાં સૂર્ય નથી પણ પ્રભાતની સંધ્યા પછી [illegible] સૂર્યનો ઉદય થાય તેમ મિશ્ર સમકિતવાળા મોક્ષ પ્રાપ્ત [illegible] સમકિત રૂપી સૂર્યનો અવશ્ય ઉદય થાય, અને સંસારભ[illegible] મિશ્ર મોહનીવાળા સાંજની સંધ્યા તુલ્ય [illegible] [illegible] મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારનોજ છે.

[illegible]

પણ સત્તામાં છે. અને જ્યાં સમકિત મોહની સત્તામાં નથી ત્યાં જ્ઞાન-દર્શન (દર્શનમાં કેવળ દર્શન) ને ચારિત્ર પણ સત્તામાં નથી. એમ સિદ્ધાંત શાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—મિશ્ર સમકિતને માટે સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને સાંઝની સંઝાનો દાખલો આપ્યો તે જો કે છે તો ઠીક પણ આમાં સૂર્યનું મિશ્રપણું રહેતું નથી તો મિથ્યાત્વની સાથે મિશ્રપણું કાયમનું હોય તેનું સમકિતનું અંશરૂપ મિશ્રપણું હોવું જોઇએ તો તે વિષે કોઇ દાખલો આપી સમજાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-અહિંયાં અમાવાસ્યાનાં અંધારારૂપ તો અભવી છે, પડવે ને દિવસે ચંદ્રની એક કળા ખુલ્લી હોય તે રૂપ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનું મિશ્ર સમકિત લેવું, મિશ્ર ભાગ થોડો અંશ માત્ર ચંદ્રોદયનો દેખાવમાં ન આવે તેવો અને અંધકારનો વિશેષ ભાગ હોવાથી મિથ્યાત્વ સહચારિણી મિશ્ર મોહનીય પ્રકાશમાં કદિ ન આવે તેવી કળાવાળા જીવ સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ લેવા. અને બીજના ચદ્રથી પુનમના ચંદ્ર તુલ્ય સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીયની સત્તાવાળા મુક્તિ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ભવ્ય જીવ લેવા.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—શિષ્ય-શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં ખંધકને અધિકારે સૂત્ર પાઠે સર્વ જીવના અનંતા જ્ઞાન પર્યવ, અનંતા દર્શન પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ ઇત્યાદિક કહેલ છે તો અભવીને પણ જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્રના પર્યવ હોવા જોઇએ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—પ્રથમ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે-સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં અધિકાર ચાલ્યા છે, જ્યાં જ્યાં ગૌતમાદિકે પ્રશ્ન પૂછ્યા છે, ત્યાં ત્યાં ભગવંતે ઉત્તર આપ્યા છે ત્યાં ત્યાં ભવ્ય જીવનેજ ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવેલ છે. કારણકે ભવ્ય જીવની બહુલતાને લઇને અભવ્યને ગૌણતામાં રાખી ભવ્ય જીવનીજ અધિકતા બતાવી છે; તોપણ ટીકાકાર અને ભાષ્ય વાળાંએ આપણી શંકાઓના સમાધાન માટે બંનેનું સ્વરૂપ જૂદા જૂદા રૂપમાં જેમ ઘટે તેમ જણાવતા ગયા છે. અને કેટલીક બાબત આપણે સમદૃષ્ટિથી જોઇશું તો મૂળ આપણને તરતજ ખુલાસો કરી આપશે તે વખતે કે "મનજ્ઝ મૂકી પરી" પોતાનો મમત-કદાગ્રહ-હઠવાદ, પરો મૂકી અલગ કરે તો, અને સૂત્ર પર શ્રદ્ધા હોય તો તરતજ ખરી બાબત સમજવામાં આવી જાય. અહિયાં કોઇ બાબા ઉપર કે અન્ય શાસ્ત્રોના

એક દેશી પુરાવા ઉપર અથવા એકાંતવાદ ઉપર દષ્ટિ રાખવાની [illegible] પણ અનેકાંત એવા સૂત્ર વચન અને તેનાં રહસ્યો ઉપર આધાર ર[illegible] સહેલાઇથી તમામ બાબત સમજવામાં આવી જાય..

હવે જે પ્રશ્ન મૂકવામાં આવ્યું છે કે–સર્વ જીવના સ[illegible] અનંતા અનંતા પર્યવ છે એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં જણાવે છે. તે[illegible] વાત ભગવતીજી સૂત્રમાં છે ખરી પણ સર્વ જીવ માટે નથી; પ[illegible] જીવ માટે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—તે વિષે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં શી રીતે ક[illegible] તે મૂળપાઠ જણાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનાં શતક બીજે ઉદ્દેશે ૧ લે ખંધક[illegible] અધિકારે, ખંધકજી પ્રત્યે ભગવંત મહાવીરે જીવના ચાર ભેદ દ્ર[illegible] કાળ ને ભાવના જણાવતાં દ્રવ્યરૂપ જીવને દ્રવ્ય થકી એક જીવ, [illegible] થકી અસંખ્યાત પ્રદેશમય અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાહન, કાળ થકી [illegible], અને ભાવ થકી નીચે પ્રમાણે મૂળ પાઠ—

भावओ णं जीवे अणंता नाणपज्जवा, अणंता दंसणपज्जवा, अ[illegible] चरित्तपज्जवा, अणंता गुरुलहुयपज्जवा, अणंता अगुरुलहुयपज्जवा । [illegible] पुण से अंते ॥

[illegible] શ્રી ભગવતીજી પાને ૧૫૦ ૧૫૮ [illegible]

[illegible]

માટે ભવ્ય જીવનાજ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યવ કહ્યા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી અભવ્ય જીવ પાસે ઉપર કહેલી જ્ઞાનાદિકની પર્યાય શામાટે ન હોય ? તે પણ જીવ છે ને મૂળપાઠમાં જીવની પર્યાય કહી છે તો અનંતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના પર્યાય અભવ્ય જીવને પણ હોય એમ કેટલાકનું કહેવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે-જ્ઞાનની પર્યાયને માટે બુદ્ધિએ કરીને વિભાગ પરિચ્છેદ કરવા એટલે જીવના સંબંધે જ્ઞાનના પર્યાય માટે જેને જ્યાં ઘટે ત્યાં તેની પર્યાય લેવી. એક જીવને સમુચ્ચય જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રના પર્યાય કહ્યા તે ભવ્ય જીવ આશ્રી અને જો સર્વ જીવ આશ્રી કહ્યા હોત તો પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં હોત. પણ સમુચ્ચય પાઠ જ્ઞાન સંબંધી હોવાથી ભવ્ય કે અભવ્યને જે જે જ્ઞાન લાભતાં હોય તેની પર્યાય તે પ્રમાણે ગણવી.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—સર્વ જીવ આશ્રી જ્ઞાન સંબંધે શું કહ્યું છે ? તે સૂત્ર પાઠથી જણાવશો ?

ઉત્તર—શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રના ઠાણે ૮ મે-આણુવાળા છાપેલ પાને ૫૨૦ મે કહ્યું છે કે—

अट्ठविहा सव्वजीवा पणत्ता तं जहा आभिणिबोहिय नाणी जाव केवल नाणी मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी.

ભાષાઃ—આઠ પ્રકારે સર્વ જીવ કહ્યા તે કહે છે. મતિજ્ઞાની ૧, યાવત્ કેવળનાણી ૫, મતિ અજ્ઞાની ૬, શ્રુત અજ્ઞાની ૭, વિભંગજ્ઞાની ૮.

અહિંયાં સર્વ જીવ કહ્યા તેમાં ભવી અભવી ને સિદ્ધના જીવ મળી તમામનો સમાવેશ થયો. તેમાં પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યાં તે કાંઇ બધે ઠેકાણે આઠે બોલ લાગુ થાય નહિ પણ ઉપર કહેલા ત્રણ ત્રણ સ્થાનમાં જે બોલ ઘટે તે લાગુ કરવો. તે એ રીતે કે-ભવ્ય જીવમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન આઠે બોલ લાભે એ આઠેની ભજના. અભવ્ય જીવમાં જ્ઞાન પાંચ માંહેલું એકે નહિ અને અજ્ઞાન ત્રણમાં બેની મતિ અજ્ઞાન ને શ્રુત અજ્ઞાનની નિયમા અને વિભંગની ભજના. હવે સિદ્ધમાં એક કેવળજ્ઞાનની નિયમા.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શ્રી ભગવતીજીમાં બીજા શતકે જીવને સમુચ્ચયે જ્ઞાનના પર્યવ કહ્યા તેમ જ્ઞાન શબ્દમાં અજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય એવું

કોઇ સૂત્રમાં કહ્યું છે? જો જ્ઞાનમાં અજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય તો [illegible]
અજ્ઞાનના પર્યવ લાગુ થાય.

ઉત્તર—શ્રી પન્નવણાજીના ઉપયોગપદમાં બે પ્રકારના ઉપયો[illegible] છે. એક સાકાર ઉપયોગ ને બીજો અણાકાર ઉપયોગ. સાકાર ઉપયો[illegible] જ્ઞાનનો ઉપયોગ, અને અણાકાર ઉપયોગ તે દર્શનનો ઉપયોગ. [illegible] ઉપયોગના આઠ ભેદ તે પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન અને દર્શન ઉપ[illegible] ચાર ભેદ તે ચાર દર્શન. બે ઉપયોગના બાર ભેદ કહ્યા છે, [illegible] આઠ જ્ઞાનના જુદી રીતે કહ્યા છે. આ સંબંધે વિશેષ સમજુતી [illegible] પર જણાવવામાં આવશે.

જે પ્રમાણે જ્ઞાન અજ્ઞાન વગેરે સૂત્રમાં કહ્યા છે તે પ્રમાણે [illegible] પર્યાયની વહેંચણ કરી લેવી એટલે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્ર[illegible] જ્ઞાનના પર્યવ પાંચ માંહેના અભવીમાં એકેના ન લાગે. ત્રણ અજ્ઞા[illegible] પર્યવ લાગે. ભવ્યમાં આઠેના પર્યવ લાગે અને સિદ્ધમાં એક [illegible] જ્ઞાનના પર્યવ લાગે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—દર્શનના અનંતા પર્યવ કહ્યા તે શી રીતે?

ઉત્તર—શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રના ઠાણે ૮ મે—આઠુઠાણાના [illegible]
[illegible] ને આઠ પ્રકારનાં દર્શન કહ્યાં છે. સમ્યક્ દર્શન ૧, મિથ્યા દર્શ[illegible]
[illegible] મિશ્ર દર્શન ૩, ચક્ષુદર્શન [illegible] કેવળ દર્શન ૭, અને [illegible]
દર્શન ૮. એ આઠ પ્રકારના દર્શનમાં—ભજના જાણવી. માટે [illegible]
[illegible] ચક્ષુ દર્શન ન લાગે [illegible]

ઉત્તર—અહિંયાં પ્રથમ આપણે એટલું જાણવુંજોઇએ કે-પૂર્વોક્ત કહ્યા પ્રમાણે અભવી ને સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન નથી તો ચારિત્ર હોય કે કેમ ? તે સંબંધી સૂત્ર શો ખુલાસો આપે છે તે પણ ખાસ કરીને જાણવું જોઇએ.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ચોકખું ચારિત્ર પાળ્યા વિના નવગ્રૈવેયકે જાય નહિ, રિત્રનો આરાધક હોય તેજ નવગ્રૈવેયકે જાય એમ જ્યારે સૂત્ર ફરમાવે અને અભવીની ગતિ પણ નવગ્રૈવેયક સુધી કહી છે તો પછી તેમાં રિત્ર છે કે નહિ ? એ સવાલ ઉઠેજ શાનો ?

ઉત્તર—તે વિષે ઘણું લંબાણવાળું લખાણ છે પણ હાલ તો કાજ શબ્દથી જણાવવાની જરૂર છે. તે પણ સૂત્ર પાઠથી સહેલાઇથી મજી શકાય તેવી રીતે શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનની ાથા ૨૯ મી તેમાં શું જણાવે છે તે સાંભળો—

नत्थि चरित्तं समत्तविहुणं, दंसणेण उभयव्वं;
समत्त चरित्ताइं, जुगवं पुव्व च समत्तं ॥ २९ ॥

ભાવાર્થ—સમ્યક્ત્વ વિના ચારિત્ર નથી, સમ્યક્ત્વથીજ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે અથવા સમકિત હોય તો પણ ચારિત્ર હોય અને ન પણ હોય એટલે સમ્યક્ત્વમાં ચારિત્રની ભજના છે. સમકિત અને ચારિત્ર બન્ને હોય તેમાં પહેલું સમકિત હોય.

હવે વિચારો કે—અભવીને સમકિત તો છેજ નહિ તો પછી ચારિત્ર તો હોયજ ક્યાંથી ? ઉપરનો પાઠ ચોકખું જણાવે છે કે સમકિત વિના ચારિત્ર હોયજ નહિ.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—તો પછી અભવી નવગ્રૈવેયક સુધી જાય છે અને ચારિત્રનો આરાધક હોય તેજ જાય છે, તેના માટે શું સમજવું ?

ઉત્તર—તેના માટે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના શતક ૧ લે ઉદ્દેશે બીજે ચૌદ બોલની ઉત્પત્તિની પૃચ્છા ચાલી છે તેમાં પહેલાજ બોલમાં મૂળપાઠ તથા ટીકા તથા ભાષામાં બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૮ મે તથા ૫૯ મે કહ્યું છે કે—

असंजय भविदव्व देवानं जहन्नेनं भवन वासीसु उक्कोसेनं उवरिम-गेवेज्जएसु.

अथ टीका-॥ असंजय भविय दव्व देवाणंति ॥ इह महात्म[illegible]
लिख्यते, असंयताश्चरणपरिणाम शून्या भव्यादेवत्वयोग्या, अतएव द्रव्ये[illegible]
समासश्चेवं, असंयतश्च ते भव्यद्रव्य देवाश्चेति असंयत भव्यद्रव्य देव [illegible]
असंयत सम्यग्दृष्टयः किलत्वेके, यतः किलोक्तं-अणुव्वय महव्वए हिं बाल[illegible]
काम निज्जराए य । देवाउयं निबंधइ सम्मद्दिट्ठीय जो जीवो ॥ १ ॥ इत्यनु[illegible]
यतोऽमीषामुत्कृष्टत उवरिम ग्रैवेयके पूपपात उक्तः, सम्यग्दृष्टीनां तु देवलो[illegible]
मानेन तत्रामी विपन्ने, देशविरत श्रावकाणामच्युता दुर्द्धगमनात्, [illegible]
निहताः सेना निहैव भेदेनाभिधानात्. तस्मान्मिथ्यादृष्टयएवाऽभव्या भव[illegible]
असंयत भव्यदेवाः श्रमणगुणधारिणो निखिलसमाचारीअनुष्ठानयुक्ता द्रव्य[illegible]
धारिणो गृह्यन्ते, तेऽपि केवलक्रिया प्रभावतएवोपरिमग्रैवेयकेषूत्पद्यन्ते [illegible]
संयताश्चैते सदप्यनुष्ठाने चारित्र परिणाम शून्यत्वात् ननु कथं ते भव्याः[illegible]
वा श्रमणगुणधारिणो भवन्ति ! उच्यते, तेऽपि महामिथ्यादृष्टयः [illegible]
माहात्म्यं भवति चक्रवर्ति प्रभृत्यनेक भूपति प्रवर पूजा सत्कार [illegible]
[illegible] [illegible] सकला क्रियाकलापानुष्ठानमपि श्रद्धा [illegible]
[illegible] [illegible] इति.

भाषा-महर्षि असंजय भविय द्रव्य देवानं ।

अर्थ-हे भगवन् ! चारित्र परिणाम रहीत [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

પ્રશ્ન ૩૯ મું—કોઇ ઠેકાણે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા પાડયા છે? જો અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા ન હોય તો શ્રી ભગવતીજીમાં બીજા શતકે સમુચ્ચે જ્ઞાનના પર્યવ કહ્યા છે તેમાં અજ્ઞાનના પર્યવ સમાઇ જાય અને જો અજ્ઞાનના પર્યવ જુદા પડે તો અભવ્યનો ભાંગો પણ જુદો પડે. માટે પર્યવ સંબંધી જ્ઞાન, અજ્ઞાનનો સૂત્રથી ચોકખો ખુલાસો હોવો જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો–શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના શતક ૮ મે ઉદ્દેશે બીજે, આગુવાળા છાપેલ પાને ૫૯૩ મે સૂત્રપાઠ–

एएसिणं भंते ? आभिणि बोहिय नाण पज्जवाणं सुयनाण पज्जवाणं, उहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाण पज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाणय कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ? सव्वत्थोवा मणनाणपज्जवा, उहिनाणपज्जवा-अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा ॥

ભાષા—હવે પર્યાય અલ્પ બહુત્વ કહે છે. एएसिणंमित्यादि એ એ નેણું વાકયાલંકારે, હે ભગવન્! આભિનિ બોધિક જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) પર્યાયને, તથા શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય, તથા અવધિજ્ઞાન પર્યાયને, તથા મનઃપર્યવ જ્ઞાન પર્યાયને, તથા કેવલજ્ઞાન પર્યાયને (એ પાંચમાં) કુણ કુણ થકી થોડા હુવે? ઇતિ. પ્રશ્ન–ઉત્તર–હે ગૌતમ! ઇહાં પોતાના પર્યાયની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ જાણવો. પણ પરપર્યાયની અપેક્ષાએ સઘળાને તુલ્યપણા માટે જાણવો * ઇહાં સર્વથી થોડા મન પર્યવના પર્યાય તેને મનોમાત્ર વિષયપણા થકી, તેથી અવધિ જ્ઞાનના પર્યાય અનન્ત ગુણા, મનઃપર્યવ જ્ઞાન અપેક્ષાએ અવધિ જ્ઞાનને દ્રવ્ય પર્યાય થકી અનંત ગુણા વિષય માટે ૨, તેથી શ્રુતજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા એને રૂપી અરૂપી દ્રવ્ય વિષય પણે કરી અનંતગુણા વિષયપણા માટે ૩, તેહથી આભિણિ બોહિયજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન) પર્યાય અનન્તગુણાં એને કહ્યા અણુઃક્ષઃ દ્રવ્યાદિ વિષયપણે કરી અનન્તગુણ વિષયપણા માટે ૪, તેથી કેવળજ્ઞાન પર્યાય અનન્ત ગુણા સર્વ દ્રવ્ય પર્યાય વિષયપણા માટે ૫.

---

* સ્વપર્યાય અને પરપર્યાય વિષે વિસ્તારથી જાણવાને માટે જુઓ આગુવાળું છાપેલ ભગવતીજીના પાને ૧૦૭૦ મેં તેમાં વિસ્તારથી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ભવ્ય અભવ્યના જ્ઞાન અજ્ઞાનની સ્થિતિ માટે સૂત્રમાં શો ખુલાશો છે તે જણાવસો ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સૂત્રમાં શતક ૮ મે ઉદ્દેશે બીજે બાબુવાળા છાપેલ પાને ૫૮૯ તથા ૯૦ મે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનની સ્થિતિ કહી છે તેમાં મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન માટે ટીકામાં કહ્યું છે કે—

अणाणी मइअन्नाणी, सुयअणाणीणं पुच्छा ? गोयमा ? अन्नाणी मइ-अन्नाणी सुयअन्नाणी य तिविहे पणंते तंजहा अणाइए वा अपज्जवसिए (अभव्यानां) १ अणाइए वा सपज्जवसिए (भव्यानां) २ साइए वा सपज्जवसिए (प्रतिपतितसम्यग्दर्शनानां) ३.

શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના ૧૮ મા પદે પણ એ અધિકાર ટીકામાં છે.

ભાષા—અણાણી મઇઅણાણી સુયઅણાણીણું પુછા ? ગોયમા અન્નાણી મઇઅન્નાણીય સુયઅન્નાણીય તિવિહે પં. તં. અનાદિ અનંત એ ભાંગો અભવ્યને હુવે ૧ અનાદિ સાન્ત ભાંગો ભવ્યને હુવે ૨ સાદી સાન્ત એ ભાંગો સમ્યકત પડિવત્યને હુવે ૩.

આટલા દાખલે ભવ્ય અને અભવ્યમાં જ્ઞાન અને જ્ઞાનના પર્યવમાં તફાવત કહ્યો, ભવ્યમાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન સત્તામાં અને પ્રગટપણે બન્ને કહ્યાં છે તે અપેક્ષાએ બન્નેની પર્યાય ભવ્યમાં લાભે. અને અભવ્યમાં તો એકલું અજ્ઞાનજ કહેલ છે અને પર્યાય પણ અજ્ઞાનનાજ કહ્યા છે તો પછી કેવળજ્ઞાન કે કેવળ જ્ઞાનના પર્યવ હોયજ કયાંથી ?

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં ખંધકના અધિકારે સિદ્ધને અનંતા નાણ-પજ્જવા-અનંતા દંશણ પજ્જવા કહ્યા છે તો સિદ્ધમાં કેવળજ્ઞાનને કેવળ-દર્શન છે. તેમ જો અભવ્યમાં જ્ઞાન દર્શનના પર્યવ લાગુ કરીએ તો સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે મતિ શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગની અપેક્ષાએ અવધિ દર્શન એ રૂપ જ્ઞાન દર્શનના અનંતા પર્યાય કહ્યા છે તે લાગુ થાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—કદાપિ કોઇ લોક રૂડીએ યા કોઇ ગ્રંથાદિકના આધારે સર્વ જીવ સરખા છે. સર્વ જીવની પાસે અનંતા અનંતા જ્ઞાનદર્શનના પર્યવ કહ્યા છે, એમ કહી સર્વ જીવને સિદ્ધ સમાન માને તે વાત કોઇ અપેક્ષાએ મળે ખરી કે કેમ ?

ઉત્તર—કોઈ અપેક્ષાએ ન મળે, અને કોઇ અપેક્ષાએ સર્વ જીવનું સરખાપણું છે એમ કહી શકાય.

ઉત્તર—એવી ક્રિયા તો જૈન વર્ગમાં સંસારી જીવો ઘણાએ કરે છે તેને શું મિથ્યાત્વી માની લઇશું ? પોતપોતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ક્રિયા કરે તેમાં દૃષ્ટિનો સંબંધ નથી. દૃષ્ટિ તો અંતર ભાવની છે. બાળ તપસ્વી કહેવાનું કારણ અંતરની શ્રદ્ધા ઉપર છે. તેનીઅંતર્ગત શ્રદ્ધા એવી છે કે-તમામ આત્મા શિવ સ્વરૂપી છે, તમામનો આત્મા સરખો છે, બધા ઇશ્વર રૂપ છે, બધામાં ઇશ્વરની સત્તા છે. અર્થાત્ સત્તાએ તમામ આત્મા સરખા છે, તેમાં કાંઇ ભેદ ભાવ છેજ નહિ. એવી દૃષ્ટિથી તે તમામને પ્રણામ કરતો, ધરતીએ ચાલતા શ્વાન પ્રમુખને અને આકાશમાં ઉડતા કાગડા પ્રમુખને અથવા મનુષ્યાદિક જે સન્મુખ મળે-તેને અર્થાત્ ઉંચા નીચા કે ધરતી પર જે દૃષ્ટિએ પડે તેને નમસ્કાર કરતો અને એમ માનતો કે મારો ને તમારો તમામનો આત્મા સરખો છે. આ દૃષ્ટિને લઇને તેને બાળ તપસ્વી કહ્યો હોય એમ જણાય છે.

જો મહાવીરની શ્રદ્ધા એ પ્રકારની હોય તો તેમના અનુયાયીઓ કેમ તમામને નમસ્કાર કરતા નથી ? અરે ! કેટલાક સાધુ આર્યા કે શ્રાવક પોતાની માન્યતાથી વિરૂદ્ધ હોય તો પગે પણ લાગતા નથી, ઉલટા વિમુખ વદન કરી ચાલ્યા જાય છે તો તેણે શું આત્મા સરખો નથી માન્યો ? મહાવીરે તે જ્ઞાન કેમ આપ્યું નથી કે સર્વનો આત્મા સરખો છે; માટે કોઇથી અક્કડાઇ રાખવી નહિ. જૈન હો કે અન્ય હો, મનુષ્ય હો કે દેવ હો, પશુ હો કે પક્ષી હો, નર્કના જીવ હો કે સ્વર્ગના જીવ હો, ત્યાગી હો કે ભોગી હો, સિદ્ધ હો કે સંસારી હો, ભવ્ય હો કે અભવ્ય હો, તમામના જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે માટે તમામ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. એમ કોઈ સૂત્રમાં જોવામાં આવતું નથી, માટે તામલી તાપસની માન્યતા અજ્ઞાનપણાની સૂત્ર દ્વારા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જૈન ધર્મમાં ઉપર કહેલી માન્યતાવાળા જોવામાં આવે છે તેને શું જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું જ્ઞાન નહિ હોય ?

ઉત્તર—જો જૈન ધર્મના શાસ્ત્રનું પૂરતું જ્ઞાન હોય તો તે આત્માના સ્વરૂપને સમજી શકે પણ અન્ય મતનાં શાસ્ત્રો યા ગ્રંથો કે લોકરૂઢીની ભાષા ઉપર વધારે આધાર હોય તેવાઓનો આત્મા ભ્રમિત બની ઉલટા સત્યથી વિરૂદ્ધ બનતા જોઇએ છીએ. કદાપિ કોઇ જૈન શાસ્ત્રના શ્રદ્ધાળુ હોય પણ કેટલીક બાબતના અજાણપણાને લઇને લોકરૂઢીની ભાષા પ્રમાણે પોતાના વિચારોને મજબુત કરી હું કહું છું તેજ ખરૂં છે એવી પકડ પણ થાય છે કે જેથી સૂત્રોક્ત ખરી બાબતનો પ્રકાશ થઇ શકતો નથી.

બીજો ન્યાય–કુકડી વિના ઇંડું નહિ, અને ઇંડા વિના કુકડી નહિ; એ સિદ્ધાંત અનાદિ સિદ્ધ છે. તેમ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન હોય તે જીવને સત્તામાં અવશ્ય સમ્યક્દર્શન પણ હોય. એક હોય ને એક ન હોય એવો કોઇ જીવ હોયજ નહિ જો હોય તો સત્તામાં બન્ને હોય, અને ન હોય તો સત્તામાં બન્ને ન હોય. માટે ભવી કે અભવીને જો સત્તામાં સમ્યક્દર્શન નથી તો સત્તામાં કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન પણ નથી. જો અભવીને સત્તામાં કોઇ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન માનતું હોય તો સત્તામાં સમ્યક્દર્શન અવશ્ય માનવું જોઇશે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ત્યારે કોઇ કહે કે–શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં અભવીને બે પ્રકૃતિઓ સમ્યક્મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય હોય નહિ માટે અભવીને સમકિત તો ત્રણે કાળમાં ફરશે નહિ, એમ તો સૌ કોઇ કબુલ કરે તેમ છે. અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર વગેરેના કેટલાક દાખલાથી સિદ્ધ થાય છે પણ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન રૂપ સર્વનો આત્મા કહ્યો છે માટે સત્તામાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન હોય એમ કેટલાકનું માનવું છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ પ્રકારે માનવું સૂત્રના ન્યાયે યુક્ત નથી. સર્વ જીવના આત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશે સરખા છે, અક્ષરનો અનંતમો ભાગ શ્રુત જ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વ જીવનો ઉઘાડો છે તે અપેક્ષાએ પણ સરખો છે. સર્વ જીવની અનંતી શક્તિ કહેવામાં આવે છે તે પણ અપેક્ષાવાચી છે. ભવ્ય અને અભવ્ય જીવની ઋદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે, અભવ્ય નિગોદનું શ્રુત જે હોય તેથી નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતાનું શ્રુત અનંત ગણું અધિક હોય, તેમજ અભવીને વિભંગ જ્ઞાન અથવા કેવળ ચરિયાદિ ગુણોને લઇને અભવીના આત્માની અનંત શક્તિ કહી શકાય તેમાં લબ્ધ્યાદિક ગુણોનો સંભવ નથી.

ભવ્ય જીવના આત્માની અનંત શક્તિના ભેદ પણ અનેક છે, નિગોદમાં રહેલા ભવ્ય જીવ અને તે સિવાયની બીજી ગતિમાં રહેલા ભવ્ય જીવોના શ્રુત જ્ઞાનથી માંડી ત્રણ અજ્ઞાન અને પાંચ જ્ઞાનની અનેક પ્રકારના લબ્ધિઓની પ્રાપ્તિના છેવટ કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શન સુધીમાં આત્માની શક્તિના અનેક વિકલ્પો થાય છે. માટે આત્માની અનંતી શક્તિના સંબંધમાં ભવ્ય જીવ અને અભવ્ય જીવ વચ્ચે અનંતું અંતર છે.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—ત્યારે કોઇ કહે કે—તો પછી અભવીને કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કેવળ દર્શનાવરણીય કર્મનો બંધ કેવી રીતે લાગુ પડે ? કારણકે–

બીજો મત એમ પણ જણાવે છે કે-મિથ્યાત્વની કરણીમાં વિભંગ ને કોઇ કોઇ મતવાળા સંપૂર્ણ જ્ઞાન માની કેવળ જ્ઞાન ઠરાવે છે. એમ ભગવતીજી સૂત્રમાં શિવરાજ ઋષિના અધિકારથી જણાઇ આવે છે તો કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનરૂપ વિભંગ જ્ઞાનને કેવળ જ્ઞાનાવરણીઆદિક ના દળનું આવરણ થયેલું તે મિથ્યા ભાવનું માનેલું અથવા અભવીને ામાં રહેલું વિભંગ જ્ઞાનરૂપ કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું આવરણ કરે ટલે તે પ્રગટ થવા દે નહિ. પણ વીતરાગ પ્રણીત કેવળ જ્ઞાન દર્શન ભવીને સૂત્રના ન્યાયે હોવા સંભવ નથી.

સર્વ જીવ કેવળ સ્વરૂપે સરખા છે એ એક જાતની દુનિયાની લાવણી છે, અથવા તો જીવનું ચૈતન્ય સ્વરૂપ અસંખ્યાત પ્રદેશમય પ્રાત્મા ઇત્યાદિક કેટલાંક કારણો ભવ્ય અભવ્યના સરખાપણાના લઇને ર્વ આત્મા કેવળ સ્વરૂપી માનેલ છે પરંતુ વીતરાગ પ્રણીત-શ્રુત આખ્યાત ર્મની કહેલી સોળ કળામાંની ભવીને કહેલી કેવળ જ્ઞાન દર્શનરૂપ કળા ભવીને હોય નહિ. તેનું કારણ, કેવળ જ્ઞાન દર્શનનું બીજક સમ્યક્ જ્ઞાન ર્શન અભવીને મૂળ સત્તામાં છેજ નહિ. 'મૂળો નાસ્તિ કુતઃશાખા' મૂળ હિ તો વૃક્ષ કે શાખા હોયજ કયાંથી? બીજ નહિ તો વૃક્ષની ઉત્પત્તિ યાંથી હોય? માટે કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શનનું મૂળ બીજક સમ્યક્ જ્ઞાનને મ્યક્ દર્શન છે. તે ન હોય તો કેવળ જ્ઞાનાદિ નજ હોય એમ શ્રી ત્તરાધ્યયનજી સૂત્રના ૨૮ મા અધ્યયનમાં જણાવે છે કે-સમકિત વિના ાન નહિ, જ્ઞાન વિના ચારિત્રનો ગુણ નહિ, ચારિત્રના ગુણ વિના મોક્ષ નહિ, એટલે જીવન મુક્ત નહિ. અર્થાત્ કેવળ નહિ-કર્મથી મુકાવાપણું નહિ અને મોક્ષ વિના નિર્વાણ નહિ. તો અભવીને સમકિતરૂપ બીજક નથી. એમ જો સૂત્ર સાક્ષી આપતું હોય તો આપણે અવશ્ય કબુલ કરવું પડશે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં પહેલુંજ ઠાણું મંડતા પહેલાજ બોલમાં "एगे आया" એકજ આત્મા કહેલ છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ અને તે સિવાયના બીજા તમામ જીવોનો આત્મા સરખો ઠરે છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. સિદ્ધનો દ્રવ્યાત્મા અને સર્વ જીવનો દ્રવ્યાત્મા એકજ સ્વરૂપી છે. સરખો છે, તમામના અસંખ્યાતા પ્રદેશ પણ સરખાજ છે. એટલે અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્યાત્મા તમામ જીવનો સરખો છે તે સરખાઇપણાને લઇને શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં મંડાતા પહેલાજ બોલે

ઉત્તર—તત્ સંબંધી આગળ ઉપર લખાણ સમજુતીપૂર્વક
માં આવશે. પરંતુ અહિયાં તો આપણે એટલુંજ જાણવાનું છે કે—
વની સમુચે ઋદ્ધિ જે કહેવામાં આવી હોય તે જુદા જુદા જીવની
જે જીવને જે બોલ લાગુ થતો હોય તેજ બોલ લાગુ કરવોજોઇએ.
દિ હોય નહિ કે એક અમુક જીવને જે બોલ કહ્યો હોય તે સર્વ
લાગુ થાય એવો ન્યાય સૂત્રનો હોય નહિ. દાખલા તરીકે જીવ
દ્ધનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના સિદ્ધ સમાન આત્મા છે એમ માની
ને સિદ્ધ સમાન ગણી સિદ્ધની બરાબર અભવીને ક્ષાયક સમકિત,
ન અને કેવળદર્શન સત્તામાં માનવાં તે કેમ ઘટે? માત્ર અસંખ્યાત
મક દ્રવ્યઆત્માની એકતાને લઈને ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધને તમામ
ે સરખા ગણવા અને મોહનીએ આવરેલ એવું પણ સમકિત જેને
ાં નથી એટલે સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે અભવીને સમકિત
ય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય બે પ્રકૃતિ મૂળેથીજ સત્તામાં નથી તેને
ાં સમકિત અને કેવળજ્ઞાન સત્તામાં માની સિદ્ધની બરાબર અભવી
. તે સૂત્ર કેમ કબુલ કરે? દ્રવ્યાત્માની સાથે બીજી લબ્ધિઓ—બીજા
સત્તામાં સરખા હોય તોજ તે તેને બરાબર ગણાય, એવો સૂત્રનો
છે. જેમ શ્રી ઠાણાંગજી સૂત્રમાં એકજ આત્મા કહ્યો છે તેમજ શ્રી
તીજી સૂત્રમાં આઠ આત્મા કહ્યા છે તેનો પણ શ્રોતાજનોએ સાથે
ર કરવો ઉચિત છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—શ્રી ઠાણાંગજીમાં એકજ આત્મા કહ્યો અને શ્રી
તીજીમાં આઠ આત્મા કહ્યા છે તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહેલા આઠ આત્મામાં પ્રથમ કહેલો
ત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશમય સિદ્ધનો અને સર્વ સંસારી જીવનો સરખો
. એક ભેદ ઠાણાંગજી સૂત્રમાં કહ્યો.

અને શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકના ૧૦ મા ઉદ્દેશે આઠ
મા કહ્યા તે પહેલા દ્રવ્ય આત્માને આશ્રીને બાકીના સાત આત્મા ગુણ
છે એટલે દ્રવ્ય આત્મા જે ગુણમાં પ્રવર્તે તે ગુણના નામથી આત્મા
ળખાય છે. દ્રવ્ય આત્મા જ્યારે કષાયમાં પ્રવર્તે ત્યારે કષાય આત્મા
ાય છે, અને જોગમાં પ્રવર્તે ત્યારે જોગાત્મા કહેવાય, એમ સાકાર
ાકાર (જ્ઞાન દર્શન) માં પ્રવર્તે ત્યારે ઉપયોગ આત્મા, એમ જ્ઞાન
ત્મા, દર્શન આત્મા, ચારિત્ર આત્મા અને વીર્ય આત્માનું સ્વરૂપ સમજવું.
ટલે જેમાં દ્રવ્ય આત્મા પ્રવર્તે તે રૂપનો આત્મા કહેવાય. તેની સમજુતીને

આત્મા લાભે. ત્રીજી અપેક્ષાએ એક દ્રવ્ય આત્માજ લાભે. ૧ જોગ આત્મા ૨ ઉપયોગના ૧૨ બોલ માંહેલા કેવળ ર્શન વરજીને બાકીના ૧૦ બોલે ઉપયોગ આત્મા ૩, કેવળ ૪ જ્ઞાન સહિત જ્ઞાન આત્મા ૪, કેવળ દર્શન વરજીને ૩ ર્શન આત્મા ૫, ચારિત્ર આત્મા ૬, ને વીર્ય આત્મા ૭. એ આત્મા ન લાભે. અને સમુચ્ચયે કોઇ પૂછે તો સિદ્ધમાં લાભે. તે સંબંધી તરત સમજી શકાય તેવી રીતે નીચેનાં

કષાય આત્મા	જોગ આત્મા	ઉપયોગ આત્મા	જ્ઞાન આત્મા	દંશણ આત્મા.	ચરિત્ર આત્મા.	વીર્ય આત્મા.
સકષાયીને.	સજોગીને.	સર્વ જીવને	સમકિત દૃષ્ટિને.	સર્વ જીવને.	ભાવથી સર્વ વિરતીને	સર્વ સંસારીને.
લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.	લાભે.
લાભે.	લાભે	૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન લાભે.	૦	કેવળ દર્શન નહિ ૩ દર્શન લાભે	ભાવથી ૦	લાભે.
૦	૦	કે૦ જ્ઞા૦ કે૦ દ૦ આશ્રી લાભે	કેવળજ્ઞાન લાભે	૧ કેવળ દર્શન લાભે.	૦	૦

૫૯ શું—શિષ્ય—આત્મા સો પરમાત્મા અને પરમાત્મા સો ાય છે. એ અપેક્ષાએ અભવીનો આત્મા સિદ્ધ સમાન ગણાય

:—આ ભાષા દુનિયામાં બોલવા રૂપે વરતાય છે ખરી અને લીધીએ છીએ. પરંતુ તેનો પરમાર્થ કોઇ પૂછે તો ઉત્તર ાર કરવો પડે છે. આવી એકજ ભાષા નહિ પણ અનેક ભાષા તે આગળ પર જાણવામાં આવશે. અત્યારે તો ચાલતા પ્રશ્નનો ા જોઇએ.

માંકડાના રૂપમાં ગોઠવી તેનો સરવાળો લેશો તો (૨૪) આવશે. તે ચોવીશને એક 'પરમાત્મા' પદમાં ચોવીશ વેશ કરી માત્ર સાડા ચાર અક્ષરમાંજ જ્ઞાની પુરૂષે ગોઠવણી જણાય છે.

પ સું—શિષ્ય-ઉપરના ત્રણ આત્માનું સ્વરૂપ બરાબર ભવીને માટે તો સમજાય તેવું છે પણ અભવીને માટે શું જવાબ અધર રહ્યો છે. તે પણ જણાવશો ?

—ભાઇ! તેનો ખુલાસો તો વિદ્વાન પુરૂષો સમજી ગયા છે. ડ્રો પુરૂષ હોય કે, ગોળને ખોળ સરખા ગણે? દિવસને ત્રેને દિવસ માને? અનાદિ અનંત કૃષ્ણપક્ષીના જીવને જીવની ગણનામાં જ્ઞાની પુરૂષોએ લીધા નથી તો અભવીને મમાં ગણવા તે તો ૦૦૦૦૦૦૦ કયાં સિદ્ધ પરમાત્માનો . જ્ઞાનમય કેવળ સ્વરૂપી અને કયાં અનાદિ અનંત અજ્ઞાનમય . આત્મા, કયાં આકાશને કયાં પાતાળ, કયાં સહસ્ર કિરણો-પ્રકાશ અને કયાં અમાવાસ્યાનો અંધકાર. અનાદિ અનંત વા ત્રણે કાળમાં પ્રથમ ગુણસ્થાન નિવાસી, બહિરાત્માના નો આત્મા પરમાત્માની પંક્તિમાં દાખલ કરવો અર્થાત્ સિદ્ધની સિદ્ધનો અને અભવીનો આત્મા સરખો ગણવો તે સૂત્રના બેસતો નથી.

૬૬ સું—કોઇ એમ કહે કે-શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—, नाणे से आया. એટલે આત્મા એજ જ્ઞાન અને જ્ઞાન એજ છે. અભવીનો આત્મા જ્ઞાન રૂપ કેમ ન કહેવાય ?

—ખુશીથી કહેવાય, શા માટે ન કહેવાય? શ્રી પન્નવણાજી ાગ પદમાં સર્વ જીવને બે ઉપયોગ કહ્યા છે, એક સાકાર બીજો અણાકાર ઉપયોગ ૨. સાકાર ઉપયોગ તે જ્ઞાનનો ઉપયોગ ર ઉપયોગ તે દર્શન ઉપયોગ.

રોપયોગમાં એટલે જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ છે. એટલે એ આઠેને જ્ઞાન ઉપયોગ કહેલ છે, અને અણાકાર ટલે દર્શન ઉપયોગ તેમાં ચાર દર્શન કહ્યાં છે, એ અપેક્ષાએ ગમાં અજ્ઞાન ગણેલ છે, એટલે અજ્ઞાનને પણ જ્ઞાન કહેલ છે. ચારાંગજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે आया से नाणे, नाणे से आया.

वो उवओगलक्खणो ; नाणेणं दंसणे चेव,
हेण य दुहेण य ॥ १०॥ ઉત્તરા૦ ૩ ૫૬.

णं च दंसणं चेव, चरित्तं च तवो तहा ;
रियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥

જીવનું લક્ષણ-ઉપયોગ ૧, જ્ઞાન ૨, દર્શન ૩, સુખ ૪, ૬, દર્શન ૭, ચારિત્ર ૮, તપ ૯, વીર્ય ૧૦, ને ઉપયોગ કારે જીવનું લક્ષણ કહ્યું.

૦ મું—જીવનું પહેલું લક્ષણ ઉપયોગ કહેવાનું શું કારણ?
-સર્વ જીવમાં આકાર ઉપયોગ અને અણાકાર ઉપયોગ રહ્યો ું ઉપયોગ લક્ષણ કહ્યું.

૭૧ મું—બીજું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ?
—સમ્યક્ જ્ઞાન અને મિથ્યા જ્ઞાન બે પ્રકારનાં જ્ઞાન રહ્યાં છે. વમાં બે પ્રકારના જ્ઞાનને લઈને બીજું જ્ઞાન લક્ષણ કહ્યું.

૭૨ મું—ત્રીજું દર્શન લક્ષણ કહ્યું તે શી રીતે?
—દર્શન બે પ્રકારનાં-સમ્યક્ દર્શનને મિથ્યાદર્શન-આ બે જીવમાં હોવાને લીધે ત્રીજું લક્ષણ દર્શનનું કહ્યું.

૭૩ મું—ચોથું સુખ લક્ષણ અને પાંચમું દુઃખ લક્ષણ કહ્યું ?
—સર્વ જીવમાં સુખ ને દુઃખ રહેલ છે. માટે સુખ દુઃખ એ લક્ષણ છે.

૭૪ મું—છઠ્ઠું જ્ઞાન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યું તેનું શું કારણ?
ર—જ્ઞાની પુરૂષે બીજીવાર કહ્યું હશે તેનું સ્વરૂપ પણ બીજુંજ . એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-સર્વ જીવ પાસે જ્ઞાન છે, પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠ માંહેલા જે જ્ઞાનમાં ણવાળો જીવ કહેવાય.

૭૫ મું—સાતમું બીજીવાર દર્શન લક્ષણ કહ્યું તેનું શું કારણ?
ાર—ચક્ષુ દર્શન ૧, અચક્ષુ દર્શન ૨, અવધિ દર્શન ૩ અને ૧ ૪. આ ચાર દર્શનમાં સર્વ જીવનો સમાવેશ થઇ જાય છે ા દર્શન લક્ષણ બીજીવાર કહ્યો.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ભવ્ય જીવમાં બે માંહેલા કેટલા ઉપયોગ લાભે?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પણ ઉપર કહેલા બંને ઉપયોગ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—અભવ્યમાં કેટલા ઉપયોગ લાભે?

ઉત્તર—અભવ્યમાં પણ બંને ઉપયોગ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૪ મું—બીજો બોલ જ્ઞાન લક્ષણનો જે કહ્યો તેમાંના સિદ્ધમાં, કેટલાં જ્ઞાન લક્ષણ લાભે?

ઉત્તર—બે પ્રકારનાં જ્ઞાન માંહેલા સિદ્ધમાં એક સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ લાભે, મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—ભવ્ય જીવમાં બે પ્રકારનાં જ્ઞાન લક્ષણ માંહેલાં કેટલાં જ્ઞાન લક્ષણ લાભે?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ અને મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ બન્ને જ્ઞાન લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—અભવ્ય જીવમાં જ્ઞાન લક્ષણના બે બોલ માંહેલા કેટલા બોલ લાભે?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં સમ્યક્ જ્ઞાન લક્ષણ ન હોય. એક મિથ્યા જ્ઞાન લક્ષણ હોય.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ત્રીજો બોલ બે પ્રકારનાં દર્શન લક્ષણનો કહ્યો તેમાંનાં સિદ્ધમાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં એક સમ્યક્ દર્શન લક્ષણ લાભે, મિથ્યા દર્શન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—ભવ્ય જીવમાં બે દર્શન લક્ષણ માંહેલાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બન્ને દર્શન લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—અભવ્ય જીવમાં બે માંહેલાં કેટલાં દર્શન લક્ષણ લાભે.

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક મિથ્યા દર્શન લક્ષણ લાભે. સમ્યક્ દર્શન લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ચોથું સુખ લક્ષણ અને પાંચમું દાન લક્ષણ જીવનું કહ્યું તે માંહેલાં સિદ્ધમાં કેટલાં લક્ષણ લાભે?

ઉત્તર—અભવ્યમાં ત્રણ દર્શન લક્ષણ લાભે. એક કેવળ દર્શન લક્ષણ ન લાભે.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—આઠમું ચારિત્ર લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. પાંચ ચારિત્ર માંહેલું એકે ચારિત્ર સિદ્ધમાં ન લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—ભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પાંચે પ્રકારનાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે કે નહિ?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન લાભે. અભવ્યમાં પાંચ માંહેલું ભાવથી એકે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી સામાયિક તથ છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર લાભવા સંભવ હોય પણ પરિણામે ચારિત્ર શૂન્ય કહેલ છે. માટે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—નવમું તપ લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ!

ઉત્તર—સિદ્ધમાં તપ લક્ષણ નથી. બાર પ્રકારનાં તપ માંહેલો એકે તપ ન લાભે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ ન લાભે

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ભવ્ય જીવમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બારે પ્રકારનાં તપ લક્ષણ લાભે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ પણ લાભે. સકામ નિર્જરા અકામ નિર્જરા, બન્ને લાભે. તે અપેક્ષાએ.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અભવ્યમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક બાળ તપ લક્ષણ હોય, બાકીના તપ લક્ષ ન હોય. વ્યવહારથી પુદ્ગળ સુખની ઇચ્છાએ કદી બારે પ્રકારના તપ કં પણ નિશ્ચયથી અકામ નિર્જરા હોય. કરણી સમકિતના ઘરની હોય પ મિથ્યા દૃષ્ટિ હોય તો તે કરણી અકામ નિર્જરામાં જાય.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—દશમું વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં વીર્ય લક્ષણ ન હોય. બાળ વીર્ય, પંડિત વીર્ય બાળ પંડિત વીર્ય, એ ત્રણ માંહેલું એકે વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય અથવા વીર્ય શબ્દે આત્માનો ઉત્સાહ. આત્માની શક્તિ ફોરવવી તે લક્ષ સિદ્ધમાં ન હોય. કદાપિ કોઇ આત્માની અનંત શક્તિને લઇ આત્મ વી શક્તિ માનતું હોય તો ના નહિ. પણ ફોરવવા રૂપે તો ના.

ઉત્તર—અભવ્યમાં ત્રણ દર્શન લક્ષણ લાભે. એક કેવળ દર્શન ન લાભે.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—આઠમું ચારિત્ર લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. પાંચ ચારિત્ર માંહેલું એકે સિદ્ધમાં ન લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—ભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં પાંચે પ્રકારનાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ લાભે કે નહિ?

ઉત્તર—અભવ્ય જીવમાં ચારિત્ર લક્ષણ ન લાભે. અભવ્યમાં પાંચ ...ું ભાવથી એકે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય. વ્યવહારથી સામાયિક તથા ...સ્થાપનીય ચારિત્ર લાભવા સંભવ હોય પણ પરિણામે ચારિત્ર શૂન્ય છે. માટે ચારિત્ર લક્ષણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—નવમું તપ લક્ષણ કહ્યું તે સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં તપ લક્ષણ નથી. બાર પ્રકારનાં તપ માંહેલો એકે ન લાભે. તથા બાળ તપ, પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ ન લાભે.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ભવ્ય જીવમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં બારે પ્રકારનાં તપ લક્ષણ લાભે. તથા બાળ ... પંડિત તપ, અને બાળ પંડિત તપ પણ લાભે. સકામ નિર્જરા, ...મ નિર્જરા, બન્ને લાભે તે અપેક્ષાએ.

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અભવ્યમાં તપ લક્ષણ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—અભવ્યમાં એક બાળ તપ લક્ષણ હોય, બાકીના તપ લક્ષણ ...હોય. વ્યવહારથી પુદ્ગળ સુખની ઇચ્છાએ કદી બારે પ્રકારના તપ કરે ...ણ નિશ્ચયથી અકામ નિર્જરા હોય. કરણી સમકિત ઘરની હોય પણ ...થ્યા દૃષ્ટિ હોય તો તે કરણી અકામ નિર્જરામાં જાય.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—દશમું વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં હોય કે નહિ?

ઉત્તર—સિદ્ધમાં વીર્ય લક્ષણ ન હોય. બાળ વીર્ય, પંડિત વીર્ય, ...ળ પંડિત વીર્ય, એ ત્રણ માંહેલું એકે વીર્ય લક્ષણ સિદ્ધમાં ન હોય. ...થવા વીર્ય શબ્દે આત્માનો ઉત્સાહ, આત્માની શક્તિ ફોરવવી તે લક્ષણ ...દ્ધમાં ન હોય. કદાપિ કોઇ આત્માની અનંત શક્તિને લઇ આત્મ વીર્ય ...ક્તિ માનતું હોય તો ના નહિ. પણ ફોરવવા રૂપે તો નથી.

પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

મ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૭ મો.

સત્તામાં નથી, માટે તે ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નહિ જાય, એમ કેવળીએ જાણ્યું અને ગણધર દેવે સૂત્રમાં દાખલ કર્યું. સૂત્રને કેવળીના વાકય માનનારા શ્રદ્ધાળુને તો સૂત્ર વચન અવશ્ય કબુલ કરવું પડશેજ.

પ્રશ્ન ૫ મું—શિષ્ય-કોઈ કોઇ વખત, કોઇના મુખમાંથી એવાં વાક્ય સાંભળીએ છીએ કે-અભવીના ભવી થાય અને ભવીના અભવી પણ થાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ વાકય આકાશ કુસુમવત્ છે. કોઇ પ્રકારની ક્રિયાથી કે કોઇ કરણીથી કે કોઇ પ્રકારના પરિણામથી અભવી કે ભવીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકના બીજા ઉદ્દેશે જયંતીબાઇએ પૂછેલું પ્રશ્ન કે-मवसिद्धियत्तणं भंते जीवाणं किं समाव ओय परिणाम ओय ?" ત્યારે ભગવંત ખુલ્લું કહ્યું છે કે-"जयंती! समावओय णो परिणामओय." એટલે ભવ્ય કે અભવ્ય જીવ પરિણામથી થતા નથી પણ સ્વભાવેજ રહ્યા છે. માટે અભવ્યના ભવ્ય ન થાય અને ભવ્યના અભવ્ય ન થાય-એવો અનાદિ સ્વભાવ છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—શિષ્ય-અભવીને જ્ઞાન નથી તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો બંધ કેવી રીતે થાય? અને બંધ થાય તો આવરણ કોને કરે?

ઉત્તર—અભવીને સમકિત નથી એમ તો સૂત્રથી સિદ્ધ થાય છે તો વિચારવાનું કે-તે મોહનીય કર્મ તો બાંધે છે. અને મોહનીય કર્મમાં દર્શન મોહનીય એ સમકિતનું આવરણ છે. તો સમકિત વિના શેનું આવરણ કરે? તે જો. આપણા સમજવામાં આવશે. તો જ્ઞાનાવરણીયનું સંહેલાઇથી સમજી શકાશે.

પ્રશ્ન ૭ મું—શિષ્ય-તો તે કૃપા કરી સમજાવો કે-અભવીને સમકિત નથી ને તે દર્શન મોહનીય કર્મ બાંધે છે તો તે આવરણ કોને કરે?

ઉત્તર—દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિમાં અભવીને બે પ્રકૃતિ નથી, પણ એક મિથ્યાત્વ મોહનીય સત્તામાં છે તેને દર્શન મોહનીય કર્મનું વિશેષ આવરણ થાય કે જેથી મિથ્યાત્વને નિર્મળ થવા દે નહિ, પણ વિશેષ મલીન કરે કે જેથી મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી થવા દે નહિ. મિથ્યાત્વની નિર્મળ કરણી સમકિતને નજીક કરે છે. તામલી તાપસ તથા પુરણ તાપસના ન્યાયે. આ કરણી માર્ગાનુસારીની ગણાય છે. તે દર્શન મોહનીયના આવરણે ગાઢ મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રભાવે પ્રગટ થવા દે નહિ. જેમ જેમ તે પ્રકૃતિ પાતળી પડતી જાય તેમ તેમ સમકિત નહિ

પ્રશ્ન ૧૦ મું—કદાપિ કોઇ એમ કહે કે-છ પ્રકારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે તે પાંચ પ્રકારે ભોગવે. તેમાં અભવીને પાંચ માંહેલું એકે જ્ઞાન નથી તો તેના આવરણનું કર્મ કેવી રીતે ભોગવે?

ઉત્તર—તેના ઉત્તરમાં કોઇ એમ કહે કે-જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જે છ પ્રકારે બાંધેલું હોય તે તેજ પ્રકારે તેજ પ્રમાણે ભોગવે એવો નિયમ નથી. એટલે અભવીને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં નથી અને તેને કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધ્યું તેથી એમ ન કહી શકાય કે કેવળ જ્ઞાન નથી માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ન હોય એવો નિયમ નથી. કર્મ તો ગમે તેવા પ્રકારે બાંધે ને ગમે તેવા પ્રકારે ભોગવે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-જીવ જે પ્રકારે કર્મ બાંધે તે પ્રકારે ભોગવે અને અનેરે પ્રકારે પણ ભોગવે. સૂત્રમાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદાદિ બોલવે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે અને ભોગવવા આશ્રી પાંચ તથા દશ પ્રકાર કહ્યા. અહિંયાં જ્ઞાનીના અવર્ણવાદ બોલવાદિ છ કારણ તે ગુન્હો કર્યો કહેવાય. તે દંડરૂપ જ્ઞાનાવરણીયાદિક કર્મ વિપાક ઉદયમાં ભોગવે ત્યારે તે કર્મથી છૂટયો ગણાય.

અહિંયાં કોઇએ કેવળીની આશાતના કરી કેવળજ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉપાર્જ્યું તેથી તે કેવળજ્ઞાનનેજ આવરણ કરીને ભોગવે અને બીજી રીતે ન ભોગવે એવો નિયમ નહિ, પણ જ્ઞાનના આવરણ તરીકે ગમે તે પ્રકારે ભોગવે. જેમ વેદનીય કર્મની ઉપરાજણવાળા વેદનીય કર્મ ભોગવીને છૂટે અને જપ તપાદિક કષ્ટ સહન કરવે પણ છૂટે. એમ કર્મબંધનાં કારણ, કર્મનો બંધ અને કર્મનું ભોગવવું તેના અનેક ભેદ છે.

જેમ ગુન્હો, ગુન્હાનો કરનાર, અને શિક્ષાના અનેક ભેદ છે, તેમ કર્મ સંબંધી પણ જાણવું.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—આ સંબંધે કોઇ ન્યાયથી સમજાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-બે માણસે એક જાતનો ગુન્હો કર્યો, બન્નેને સરખી શિક્ષા કરી, દશ દશ હજાર રૂપિયા દંડ કર્યો. એક માણસ ઋદ્ધિ પાત્ર હોવાથી દંડ ભરીને છૂટયો, બીજા માણસની પાસે તો ઋદ્ધિ નથી. (શિક્ષા કરનારને એમ ન હોય કે તેના ઘરમાં ઋદ્ધિ હોય તોજ તે પ્રકારનો દંડ કરવો. તેણે તો ગુન્હા પ્રમાણેજ દંડ કર્યો પણ દંડ ભરવાની સત્તા નથી તો કાયદા મુજબ જેલ ભોગવવી પડે. એટલે અનેરી રીતે પણ શિક્ષા ભોગવાય છે.

જેને હોવા સંભવ છે. સૂત્રમાં ભવ્ય અને અભવ્યને આઠે કર્મનો બંધ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—શિષ્ય કોઇ એમ કહે કે—અજ્ઞાન કાંઇ વસ્તુ નથી. પણ જ્ઞાનને કર્મનું આવરણ થયું. જ્ઞાનની સત્તા દબાઈ ગઇ, સત્તામાં જ્ઞાન છે. છતાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થવા દે નહિ તેનું નામ અજ્ઞાન. અજ્ઞાન ખસે તો જ્ઞાન પ્રગટ થાય, અજ્ઞાન ન ખસે ત્યાંસુધી તે અજ્ઞાની કહેવાય. પણ સત્તા એ તો જ્ઞાન તમામ જીવની પાસે છે. તેથી તમામ જીવ સિદ્ધ સમાન કહેવાય તેનું કેમ?

ઉત્તર—જ્ઞાનનું આવરણ એજ અજ્ઞાન, અજ્ઞાન કાંઇ જુદું નથી. એમ કહી અભવીને જ્ઞાન તો છે પણ તેનું આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહેલ છે, પણ સત્તામાં જ્ઞાન છે. તેથી સિદ્ધનો આત્મા ને અભવીનો આત્મા સરખો છે, સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. સિદ્ધ સમાન છે. આમ કેટલાકનું બોલવું થાય છે ખરૂં પણ સૂત્ર શું કહે છે તે ઉપર પુરતું ધ્યાન રાખવું.

આવરણ તે કર્મનું છે અને કર્મ તે તો રૂપી ચાફાસીયા પુદ્ગળ છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અરૂપી છે. સાખ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રના ૧૨ મા શતકનાં પાંચમા ઉદ્દેશાની જ્યાં રૂપી અરૂપીનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે ત્યાં આઠ કર્મને રૂપી કહ્યાં છે, અને ઉપયોગના ૧૨ ભેદને અરૂપી કહ્યા છે તેમાં પાંચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન, અને ચાર દર્શન એ બારે બોલ અરૂપી કહ્યા છે. માટે કર્મ અને અજ્ઞાન બન્ને જૂદાં છે. છતાં કર્મનું આવરણ એજ અજ્ઞાન એમ માનવું તેજ અજ્ઞાન છે; એટલે અભવીને સત્તામાં અજ્ઞાનજ છે, તેને જ્ઞાન માની, કર્મના આવરણને અજ્ઞાન ઠરાવવું તે સૂત્ર વચનથી વિરૂદ્ધ વાકય છે.

ભવીને જેમ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે. તેમજ અભવીનાં ત્રણ અજ્ઞાનને કર્મ આવરણ કરે છે. માટે અજ્ઞાન એજ અભવીની મૂળ સત્તા છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—જીવ પાસે જ્ઞાન ન હોય તો જીવપણું ઉડી જાય માટે જ્ઞાનદર્શનના પર્યાય સર્વ જીવને સરખા છે.

ઉત્તર—જીવપણું સાબેત રાખવાને માટે જ્ઞાન, દર્શન કે તેના પર્યાય કહ્યા નથી, પણ અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તેથીજ જીવપણું જણાવ્યું છે. એમ શ્રી નંદીજી સૂત્ર સાક્ષી આપે છે. ભવ્ય જીવનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તે શ્રુત જ્ઞાનનો, અને અભવ્યનો શ્રુત અજ્ઞાનનો.

કર્મ બન્ને જુદાં છે એમ શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા પન્નવણાજી સૂત્ર વગેરે સૂત્રોથી નિર્ણય થાય છે.

સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થવાથી મિથ્યાત્વ અને મતિ શ્રુતાદિ પાંચ જ્ઞાનને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન વગેરે કરેલા પ્રશ્ન ઉપર પૂરતું ધ્યાન રાખજો.

ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે સમકિતને મોહનીય કર્મનું આવરણ થયું તે મિથ્યાત્વ. તો મિથ્યાત્વને કોનું આવરણ લાગ્યું? કે દર્શન મોહનીયની ત્રણ પ્રકૃતિ કહી છે તેમાં પહેલીજ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહી ને પછી સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીય કહી. ત્રણેને મોહનીય કર્મનું આવરણ ઠરશે તો પ્રશ્નકારના વિચારોને ધક્કો લાગશે. કારણકે-પ્રશ્નકારે મોહનીયનો અને મિથ્યાત્વનો એકજ અર્થ કર્યો છે. અને સૂત્ર તો ત્રણેને મોહનીયનું આવરણ કહે છે, માટે ત્રણે વસ્તુ જુદી છે; તેમાં વળી અભવીને બે વસ્તુની નાસ્તિ કહી છે, તો મિથ્યાત્વને પણ મોહનીયનું આવરણ છે અને જુદું પણ છે. સમકિતને ને તેને કાંઇ પણ સંબંધ નથી, ત્રણે પ્રકૃત્ત જુદીજ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે-અભવીને સમકિત તો નથી. તે વાત કબુલ છે. પણ સત્તામાં પાંચે જ્ઞાન તો છે તેને આવરણ થવાથી અજ્ઞાન કહ્યાં છે, અજ્ઞાન બીજી વસ્તુ નથી. કારણકે-અજ્ઞાનાવરણીય કર્મ જુદું કહ્યું નથી.

ઉત્તર—જ્યારે અભવીને સમકિત નથી, એમ જો નિશ્ચય થતું હોય તો પછી જ્ઞાન હોયજ કયાંથી? " ना दंसणीस नाणं " એ શ્રી ઉત્તરાધ્યયનજી સૂત્રનું વાકય છે કે-સમકિત વિના જ્ઞાન હોયજ નહિ. વળી શ્રી ભગવતીજી સૂત્ર તથા શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં સાકાર ઉપયોગને જ્ઞાન ઉપયોગ કહ્યો છે, અને જ્ઞાન ઉપયોગમાં પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન મળી-આઠેને જ્ઞાનના ઉપયોગમાં ગણ્યાં છે. તો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે આઠેને આવરણ કરે છે, ને તે આઠે આત્માનો ગુણ છે, આઠે અરૂપી છે, અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તે તો રૂપી છે. માટે આવરણ તો આઠે જ્ઞાનનું પણ પાંચ જ્ઞાનનું આવરણ કહેવાથી મતિ શ્રુત અને અવધિ જ્ઞાનના પેટામાં મતિશ્રુત અને વિભંગનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે આવરણના સંબંધે પાંચ જ્ઞાનમાં ત્રણ અજ્ઞાનનો સમાવેશ થઇ જાય છે. એટલે પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ આઠે ને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનુંજ આવરણ છે. અજ્ઞાનાવરણીય

પ્રશ્ન ૧૮ મું—કોઇ કહે કે–અભવીને શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય સત્તામાં નથી, તેથી તેને સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કારણકે સમકિતની પ્રાપ્તિને માટે દર્શન મોહનીયની પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ તથા ક્ષય થવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે એટલે દર્શન મોહનીયનો નાશ થયે જો સમકિત માનીએ તો અભવીને દર્શન મોહનીયની બે પ્રકૃતિ સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય મૂળમાંજ નથી એજ તેનો નાશ. માટે અભવીને સત્તામાં સમકિત છે. અને સમકિત છે તો કેવળજ્ઞાન પણ છે. જો બે વસ્તુ સત્તામાં છે તો તેનો આત્મા પણ સમકિત સહિત કેવળ સ્વરૂપી છે, માટે તે સિદ્ધ સમાન છે.

ઉત્તર—પ્રશ્નકારે બુદ્ધિની ઘટના તો ભારે કરી છે. આ વિષેનો કેટલોક ખુલાસો પ્રથમ અપાઇ ગયો છે, તોપણ ભવ્ય જીવોને સમજવાને માટે એટલુંજ કહેવું બસ છે કે–અભવીના સંબંધમાં કોઇ બે પ્રકૃતિનો ક્ષય માનતું હોય અને સમકિતની સિદ્ધતા પણ તેજ કારણથી માનતું હોય તો પછી અભવીને મિથ્યાત્વ હોવુંજ ન જોઇએ. કારણકે સમકિત મોહનીયનો અને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થવાવાળાને પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો નાશ થાય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીય સાબેત રહે અને સમકિત મોહનીયને મિશ્ર મોહનીયનો નાશ થાય એવું ત્રણ કાળમાં કોઇ પણ જીવને બને નહિ. સમકિતની પ્રાપ્તિવાળાને અનંતાનુબંધીની ચોકડી અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રથમ ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ અવશ્ય થાય. તે સંબંધે વિશેષ સમજુતી મેળવવી હોય તો જુઓ પૂર્વાર્દ્ધ ભાગ પહેલાનું પ્રશ્ન આઠમું જોઇ નિર્ણય કરવો.

સમવાયાંગ સૂત્ર તો ખુલ્લા શબ્દમાં અભવીનું ચોકખું નામ પાડીને સમકિત મોહનીય અને મિશ્ર મોહનીય વરજીને મિથ્યાત્વ મોહનીય સહિત છવ્વીશ પ્રકૃતિ સત્તામાં કહે છે. એટલે મોહનીયના આવરણવાળી પણ બે પ્રકૃતિ સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે જ્ઞાન સત્તામાં હોયજ ક્યાંથી? સૂત્રમાં કોઇ ઠેકાણે અભવીને સમકિત કે જ્ઞાનની વ્યાખ્યા સત્તામાં આવની નથી તેનું શું કારણ? અને જ્યાં જ્યાં અભવીનો વ્યાખ્યા આવે છે ત્યાં તો મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન સિવાય સત્તામાં કે તેની પર્યાયમાં બીજી વાત આવતીજ નથી. તેમજ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની સોળ કળા માંહેલી એક પણ કળા જ્યારે અભવીને સત્તામાં નથી તો પછી સમકિત કે કેવળની આશા હોયજ શેની?

અપર્યંવ વસિતનો અર્થ છપાણો નથી પણ ભગવતીજીમાં તેજ પ્રકારના અધિકારમાં અનાદિ અપર્યંવ વસિતનો અર્થ અભવ્ય આશ્રી કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં ભવ્ય અભવ્ય વિષે કાંઇ છે ખરૂં ?

ઉત્તર—શ્રી ભગવતીજીના ૩૦મા શતકમાં સમોસરણના અધિકારે ૪૭ બોલની વ્યાખ્યા કહી છે તેમાં ભવી અભવી વિષે ખાસ કરીને જાણવા જેવું છે. સાંભળો:—

સમુચ્ચય જીવમાં બોલ ૪૭ લાભે. તે એ પ્રકારે કે-સમચેજીવનો ભેદ ૧, લેશ્યા ૮, પક્ષ ૨, દૃષ્ટિ ૩, જ્ઞાન ૬, અજ્ઞાન ૪, સંજ્ઞા ૫, વેદ ૫, કષાય ૬, જોગ ૫, ઉપયોગ ૨, સર્વ મળી ૪૭ બોલ સમચે કહ્યા. તેમાં અલેશી ૧, શુકલપક્ષી ૨, સમદૃષ્ટિ ૩, સમામિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ ૪, જ્ઞાન છ ૧૦, નો સના વઉત્તા ૧૧, અવેદી ૧૨, અકષાયી ૧૩ અને અજોગી ૧૪, એ ૧૪ બોલમાં—એકલા સમદૃષ્ટિ તથા એકલા ભવ્ય લાભે.-બાકીના બોલમાં સમદૃષ્ટિ હોય ત્યાં એકલા ભવ્ય લાભે. અને સમદૃષ્ટિ વિનાનામાં ભવ્ય તથા અભવ્ય બેઉ લાભે.

સમદૃષ્ટિ ૧ અને ૬ જ્ઞાન. એ સાત બોલમાં ભવ્ય એકલા લાભે. મિથ્યાદૃષ્ટિ ૧, કૃષ્ણ પક્ષી ૨ અને અજ્ઞાન ૪-૬. એ ૬ બોલમાં ભવ્ય તથા અભવ્ય બેઉ લાભે. આ પ્રમાણે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—પન્નવણાજી ભવ્ય અભવ્ય વિષે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—શ્રીપન્નવણા સૂત્રના પદ ૧૮ મા કાયસ્થિતિ પદમાં કહ્યું છે કે-ભવ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણાઇએ સપજ્જ વસિયે કહી છે. એટલે ભવ્ય સિદ્ધિ યા જીવની આદિ નથી પણ અંત છે. તે મોક્ષ પ્રામ ભવ્ય જીવ આશ્રી સમચે બોલમાં કહેલ છે. મોક્ષ જાય એટલે ભવ્યપણું મટી જાય, નોભવ્ય નોઅભવ્યના ભાંગામાં ભળે.-અને અભવ્ય સિદ્ધિયાની કાયસ્થિતિ અણાઇએ અપજ્જ વસીયે. એટલે અભવ્યની કાયસ્થિતિ અનાદિ અનંત છે. આદિ અંત રહિત છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—ભવ્ય અભવ્યમાં ગુણઠાણાં કેટલાં લાભે?

ઉત્તર—મોટા બાસઠીયામાં કહ્યું છે કે-ભવ્ય સિદ્ધિયામાં જીવના ભેદ ૧૪-ગુણઠાણા ૧૪-જોગ ૧૫-ઉપયોગ ૧૨-લેશ્યા ૬-અને અભવ્ય સિદ્ધિયામાં-જીવના ભેદ ૧૪-ગુણઠાણું ૧ પહેલું-જોગ ૧૩ (આહારકને આહારકનો મિશ્ર એ બે નહિ) ઉપયોગ ૬ (૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન)-લેશ્યા ૬-

મનુષ્ય સરખા કહી શકાય. તેથી સર્વ મનુષ્ય શહેનશાહ બની જાય ખરા? શહેનશાહ અને બીજાં મનુષ્યોની પુણ્યરૂપ ઋદ્ધિમાં અનંતો તફાવત છે. કયાં ચક્રવર્તિની ઋદ્ધિ ને શક્તિ, ને કયાં, એક ઠીબડું લઈને માગી ખાનારની ઋદ્ધિ અને શક્તિ.

સિદ્ધ અને નિગોદના જીવ સરખા છે અને બન્નેની અનંતી શક્તિ પણ સરખી છે. તો તે નિગોદનાં દુઃખ શા માટે સહન કરે છે?

પ્રશ્ન ૨૯ મું—ત્યારે કોઇ એમ કહે કે–નિગોદના જીવની અનંત શક્તિ તો છે પણ કર્મે કરીને આવરેલી છે તેથી તેની શક્તિ દબાઇ ગઇ છે. કહ્યું છે કે—

કર્મ સંગ જીવ મુંઢ હૈ, પાવે નાના રૂપ;
કર્મ રૂપ મળ કે શુધ્ધે, ચૈતન સિદ્ધ સ્વરૂપ. ૧

તે જ્યારે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે જીવ પણ સિદ્ધની શક્તિને પ્રાપ્ત થશે. તેમ સર્વ જીવને માટે સત્તામાં શક્તિ અનંતી છે અને તે પ્રગટ થયે પ્રકાશમાં આવશે ત્યારે તે પણ સિદ્ધ સમાન થશે. માટે સર્વ જીવ સત્તાએ સરખા છે.

ઉત્તર—આ શબ્દ બધા ભવ્ય જીવને માટે છે. અને તમામ ઉપદેશ પણ ભવ્ય જીવને લઇનેજ છે. ભવ્ય જીવને માટે સિદ્ધની શક્તિના તમામ બોલ લાગુ થવા સંભવ છે. અને દરેક શાસ્ત્રકારો પણ આત્માને પરમાત્માની ઉપમા આપે છે–સિદ્ધ સમાન ગણે છે તે ભવ્ય જીવની પાસે સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ સત્તાએ રહેલી છે તેને લઇનેજ સિદ્ધ અને આત્માની સરખામણી થાય છે. એક દિગંબર મતનો ગ્રંથ હસ્ત લિખિત છે તેમાં સવૈયા છપ્પા દોહરા વગેરે ઘણી બાબતો કિમતી લખેલી છે. તેમાં ભવ્ય જીવને ઉદ્દેશીનેજ સિદ્ધની શક્તિના તમામ ગુણો લખ્યા છે તેની વાનકી રૂપે થોડું લખાણ નીચે આપવામાં આવે છે. સાંભળો—

છપય છંદ.

જિન ધર્મ વિનુ જીવ, તેહિ શિવ પંથ ન સુઝે;
જિન ધર્મ વિનુ જીવ, આપ પર કોં નહિ બુઝે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ, મર્મ નિજ કો નહિ પાવે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ, કર્મ ગતિ દિષ્ટ ન આવે;
જૈન ધર્મ વિનુ જીવ તેહિ, કેવલ પદ કિતહું નહીં;
અજ સો સંભાલિ ચિર કાલ. હુ અચિદાનંદ ચેતો કહી. ૧

પ્રશ્ન ૩૦ મું—સર્વ જીવના સમયે મુકાબલામાં અભવી ગણાય કે કેમ?

ઉત્તર—સમયે જીવની પૃચ્છામાં ઘણે ભાગે બહુળતાએ ભવી જીવ-નીજ વ્યાખ્યાનો સંભવ છે અને અભવીની વ્યાખ્યા ગૌણતામાં જોવામાં આવે છે. વિચારો કે સર્વ જીવની શક્તિ અને સત્તા સરખી માનીએ તો અભવીને પણ મોક્ષ હોવો જોઈએ. તેમ તો કોઇ સૂત્રમાં જણાવ્યું નથી કે અભવીને મોક્ષ હોય. તો પછી અભવીને મૂળ સત્તામાં મહત્વ તફાવત છે કે તેને ત્રણ કાળમાં મોક્ષ નથી, તેને સિદ્ધની શક્તિની પંક્તિમાં કેવી રીતે મૂકી શકાય?

પ્રશ્ન ૩૧ મું—શિષ્ય—અભવીને મોક્ષ નથી એમ તો સૌ કબુલ કરે છે. પણ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ભવ્ય જીવને તો મોક્ષ હોય, તો પછી સર્વ ભવ્ય જીવને સિદ્ધ સમાન ગણવાને માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—મોક્ષના અધિકારી ભવ્ય જીવજ છે, ભવ્ય જીવનેજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે અને સિદ્ધ સમાન ભવ્ય જીવજ ગણાય છે. પણ શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં—જયંતીબાઇએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સર્વ ભવ્ય જીવ મોક્ષ જાશે પણ ભવ્યનો વિરહ નહિ પડે, ભગવંતને આમ કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે—શ્રી સમવાયંગજી સૂત્રમાં કહેલા ત્રણ ભેદમાંના અત્યેગયાર્ગ ભવ્યનેજ મોક્ષની પ્રાપ્તિની શક્તિ અને સત્તા કહી છે. અભવ્ય અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને આત્મ પ્રદેશે શક્તિ કે સત્તા છેજ નહિ. મોક્ષ પ્રાપ્ત થવાની ઋદ્ધિ તેની પાસે છેજ નહિ તો પછી સિદ્ધની સાથે સરખામણી કરવી શા કામની?

હવે જ્યારે આપણે એમ માનીએ કે—જીવ માત્ર કર્મને સંગેજ મૂઢ બની અનેક પ્રકારનાં ભવ ભ્રમણ કરે છે—પણ તેજ જીવ જ્યારે કર્મ રૂપ મળથી છુટો થાશે—કર્મરૂપ મળની શુદ્ધિને પામશે ત્યારે તે ચૈતન્ય સિદ્ધ સ્વરૂપી છે. આ વાકય સૌ કોઇને માન્ય છે, કર્મ મળથી શુદ્ધ થયેલા—કર્મથી દૂર થયેલા તેજ સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવાય, આ વાકય મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ લાગુ છે. પણ ગાઢ કર્મે કરી લેપાયેલાને ત્રણ કાળમાં કર્મનાં દળ છુટવાના નથી—જેની પાસે સત્તાએ પણ મોક્ષનાં સાધનો નથી. ત્રણ કાળમાં મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ કે સત્તા નથી એવા જીવોને જ્યારે સિદ્ધ સ્વરૂપી કહેવા અને અન્ય મતિયોનાં વાકયો પર લક્ષ ખેંચી સૂત્ર વચનને બાધક આવે એવી ભાષાઓ બોલવી તે સિદ્ધાંતિકોનું કામ નથી.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—કોઇ એમ કહે કે—સિદ્ધ સ્વરૂપી આત્મા છે એ તો જૈનીઓનું વાકય છે તે અન્ય મતિઓને લગતું વાકય કેમ કહેવાય?

ભવ્ય જીવ. કોલસાની ખાણુમાં રત્ન પાકે નહિ તેમ અભવ્ય જીવમાં સમકિત કે કેવળ રૂપ રત્ન નથી. શુદ્ધ પત્થરની ખાણુના બે ભેદ છે, કોઇ ખાણુમાં રત્ન પાકે, કોઇ ખાણુમાં રત્ન ન હોય. જે ખાણુમાં રત્ન પાકે તે રૂપ તો ભવ્ય સિદ્ધ યા મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય રત્નવાળી પત્થરની ખાણુ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવ રૂપ (રત્ન વિનાની) શુદ્ધ પત્થરની ખાણુ. સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન રૂપ રત્ન, શુદ્ધ પત્થરની ખાણુ રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત યોગ્ય ભવ્ય જીવમાં સત્તાએ રહેલ છે, તે રત્ન સહિત પત્થર અનાદિની ખાણુથી જુદો પડયે કારીગરના યોગે મેલ સહિત રત્નને સરાણે ચડાવી અનેક પ્રયોગો વડે મૂળ સત્તાએ રહેલા રત્નનું તેજ પ્રગટ કરે કે તેની કિંમત કોઇ કરી શકેજ નહિ, અને તે રત્ન અબજો પતિ સિવાય કોઇ ખરીદી શકે નહિ.

તેમ ભવ્ય જીવની પાસે રહેલું સમકિત, મોહનીય કર્મના આચ્છાદને લેપે કરીને અવરાયેલું-તેજહીણુ થયેલું સમકિત રત્ન તે ક્ષયોપશમ ભાવના પ્રયોગ રૂપ સરાણે ચડેલું જેમ જેમ મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિનું આવરણુ ખસતું જાય તેમ તેમ સમકિત રત્ન ઉજ્વળ થતું જાય એટલે સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને તપના પ્રયોગ વડે શુદ્ધ ક્ષાયક સમકિત, ક્ષાયક જથાખ્યાત ચારિત્રના પર્યવો આત્મ પ્રદેશની સાથે સત્તામાં હતા તે પ્રગટ થઇ કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન રૂપે પ્રકાશમાં આવ્યા. તે પ્રકાશ રૂપ લક્ષ્મીને સાથે લઈ અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્મા ક્ષાયક સમકિત, કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન ત્રય રત્નનાં તેજે કરી પ્રકાશિત જીવ દ્રવ્ય રૂપ મહારત્ન, લોકના અગ્ર ભાગે નિવાસની શિવ સુંદરીએ આ રત્નને ખરીદી પોતાના નિવાસના મહેલમાં અનંતા નાના મ્હોટા લોકાલોક પ્રકાશિત રત્નોની સાથે તે પણુ અલોકના તળે-લોકાંત રૂપ સદના હુકમાં-લોકાગ્રે દાખલ કરી એક સ્વરૂપી બનાવી દે. આ રત્નો બધાં એકજ સ્વરૂપી, ભવ્ય જીવ રૂપી એકજ ખાણુના, તે જેમ જેમ ભવ્ય જીવો-ભવ્ય જીવ રૂપી ખાણુમાંથી નીકળતા જાય તેમ તેમ તે શુદ્ધ થયેલાં મહા તેજસ્વી રત્નો સિદ્ધ સ્વરૂપે મોક્ષ પદે લોકાગ્રે દાખલ થતાં જાય. આવાં રત્નો બીજી બે પ્રકારની ખાણુમાં નથી તેમજ કોઇ કાળે નીકળવા સંભવ પણુ નથી.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—આવો બીજો કોઇ દાખલો હોય તો તે પણુ જણાવશો કે જેથી વિશેષ સમજુતી થાય?

ઉત્તર—બીજો ન્યાય પણુ જાણુવા જેવો યાદ આવવાથી કહી સંભળાવું છું તે એક ચિતે સાંભળો-અભવી રૂપ પુરૂષ, અને ભવી રૂપ સ્ત્રી. પુરૂષ ત્રણુ કાળમાં પુત્ર ફળની પ્રાપ્તિ કરી શકે નહિ, તેમ અભવી ત્રણુ

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-બાબુવાળાં છાપેલા શ્રી આચારાંગજી સૂત્રના અધ્યયન પાંચમે-ઉદ્દેશે પાંચમે-ટીકામાં તથા ભાષામાં કહ્યું છે કે-અભવીને એવો વિચાર થાય નહિ કે હું ભવી હોઇશ કે અભવી હોઇશ? એવો વિચાર અભવીને ન હોય.

આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ભવી અભવીનો જેને વિચાર થાય તે ભવી હોય.

ઇત્યાદિ ભવી અભવીનો પટંતરો અનેક દાખલાથી જણાઇ આવે છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-અભવી નવ પૂર્વનું યા અગ્યાર અંગનું જ્ઞાન મેળવે એમ શાસ્ત્રથી નિર્ણય થાય છે. તો શાસ્ત્રમાં ભવી અભવીની વ્યાખ્યા આવે ત્યાં શી રીતે કરે? પોતે વ્યાખ્યા કેવી રીતે આપે?

ઉત્તર—જેમ વ્યવહારથી સૂત્રજ્ઞાન મેળવે તેમ વ્યવહારથી ભવી અભવીની વ્યાખ્યા પણ આપે પણ નિશ્ચયથી અભવીને એમ ન થાય કે હું ભવી હઇશ કે અભવી હઇશ? એવો વિચાર ન થાય. કારણકે-નિશ્ચયમાં મિથ્યાત્વ મોહનીયની આંતરિક પ્રબળતા છે. તેથી તેનું જ્ઞાન તે અજ્ઞાનરૂપે ગણાય છે. એટલે જિનોક્ત વસ્તુનું સ્વરૂપ તદ્રૂપ જાણી શકે નહિ.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—સર્વ જીવ સરખા છે, સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે, સર્વ આત્મા જ્ઞાનવાન છે. સર્વ આત્મા ઋદ્ધિ શક્તિએ સરખા છે. એમ ભવ્ય અભવ્યને સિદ્ધના જીવને કોઇ અપેક્ષાએ સરખા કહી શકાય કે કેમ?

ઉત્તર—જૈન સૂત્ર અનેકાંત છે, જેમાં અનેક રહસ્યો રહેલાં છે, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને અભવ્ય સરખા ગણાય, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અને સિદ્ધ સરખા ગણાય, કોઇ અપેક્ષાએ ભવ્ય અભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ પણ સરખા ગણાય છે. અને કોઈ અપેક્ષાએ જુદા પણ ગણાય છે. ખરા.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ભવ્ય અને અભવ્યના જીવ કઇ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

ઉત્તર—અભવીને ૨૬ પ્રકૃતિ રૂપ અને સંસારસ્થ ભવ્ય જીવને ૨૭ પ્રકૃતિરૂપ મોહનીય કર્મનો એટલે જ્ઞાનાવરણીયાદિક આઠે કર્મની નિવડ ગાઢને લઇને અસંખ્યાત પ્રદેશમય દ્રવ્ય આત્માની સાથે મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાન તથા મિથ્યા દૃષ્ટિના અનંતા અનંતા પર્યાયરૂપ અનંતી ઋદ્ધિના બળે અનંતી શક્તિવાળા આ જીવ પણ ગણાય છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ભવ્ય અને સિદ્ધના જીવ કઇ અપેક્ષાએ સરખા ગણાય?

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-શ્રી ઠાણાંગ સૂત્રના બીજે ઠાણે બે પ્રકારનો ધર્મ કહ્યો છે. એક સૂત્ર ધર્મ, અને બીજો ચારિત્ર ધર્મ. સૂત્ર ધર્મને માટે ઉત્તરાધ્યયનના નવમા અધ્યયનમાં ૧૬ કળા કહી તેમ ચારિત્ર ધર્મને માટે સૂત્રમાં કાંઇ કહ્યું છે? હોય તો કૃપા કરી જણાવશો?

ઉત્તર—જેમ સૂત્ર આખ્યાત ધર્મની ઉત્તરાધ્યયનમાં સોળ કળા કહી તેમ શ્રી જ્ઞાતાજી સૂત્રના દશમા અધ્યયનમાં યતિ ધર્મ સાધુ ધર્મ એટલે ચારિત્ર ધર્મને બીજના ચંદ્રમાથી પૂનેમના ચંદ્રમા સુધીની ચડતી કળાની પેઠે કહેલ છે. એટલે પૂનેમનો ચંદ સોળે કળાએ પૂર્ણ હોય છે. બીજના ચંદ્રની પેઠે ચારિત્રની કળા શાસ્ત્રકારે પ્રગટ થતી કહી, તે ચારિત્રના પરિણામની ધારાએ ચડતી કળાએ છેવટના ચારિત્રના ગુણનું ફળ જે મોક્ષ પ્રાપ્ત થતાં સુધીમાં સોળે કળા પ્રગટ થવા જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—ચારિત્રની સોળ કળાનું સ્વરૂપ શી રીતે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના ગ્રંથમાં એક સવૈયો છે. તેમાં–સોળે કળાનું સ્વરૂપ આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

સવૈયા એકત્રીસા.

मिथ्यागंठ भेद भयो अंधकार नासि गयौ,
सम्यक् प्रकाश लयौ ग्यांनकला भासी हैं;
अनुंव्रत भाव घरे महाव्रत अंगी करे,
श्रेणिधारा चढि केइ प्रकृति विनासी हैं;
मोहको पसारो डारि घांतिया सुकर्म टारि,
लोकालोकको निहारि भयो सुख रासी हैं;
सर्वहु विनास कर्म भयो महादेव पर्म,
वंदी भवितादिनित लोक अग्रवासी हैं. १

મિથ્યાત્વ વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કે—જ્યારે સમકિત સહિત ચારિત્રની કળા પ્રગટ થવાની હોય ત્યારે પ્રથમ અનંતાનુબંધીની ચોકડી સહિત મિથ્યાત્વનો ગંઠી ભેદ થાય. અને જ્યારે ગંઠી ભેદ થાય ત્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકારનો નાશ થાય. જ્યારે મિથ્યાત્વ રૂપ અંધકાર ખસે ત્યારે સમકિતનો પ્રકાશ અને જ્ઞાનની કળા પ્રગટે. એવા જીવને પછી જેમ જેમ ચારિત્રાવરણીયના મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિઓ ખસતી જાય તેમ તેમ ચારિત્રના ગુણ રૂપ કળાઓ ખીલતી જાય, એટલે પ્રથમ સમકિતની પ્રાપ્તિ

કળા ૧૨ મી—બારમી કળાએ, ઘનઘાતી કર્મનો નાશ કરી આત્મ જ્યોતિ પ્રગટાવે.

કળા ૧૩ મી—તેરમી કળાએ, લોકાલોક પ્રકાશક કેવળ જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટે.

કળા ૧૪ મી—ચૌદમી કળાએ, શુદ્ધ ક્ષાયક જથાખ્યાત ચારિત્રના બળે-શૈલેશી કરણ પ્રગટ કરે, અડોલવૃત્તિ ધારણ કરે.

કળા ૧૫ મી—પન્નરમી કળાએ, યોગ રૂંધન શુકલ ધ્યાનની ધારા પ્રગટવે ભાવ અયોગી.

કળા ૧૬ મી—સર્વ કર્મનો નાશ કરી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિને લોકાગ્રે નિવાસ. સંપૂર્ણ સોળે કળાએ અખંડ જ્યોતિ પ્રગટે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—ઉપર કહેલી સોળ કળા માંહેલી ભવ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવમાં સમયે સોળે કળા લાભે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અભવ્ય જીવમાં કેટલી કળા લાભે ?

ઉત્તર—સમકિત યુક્ત ચારિત્ર ધર્મની અભવીમાં એકે કળા ન લાભે. કારણકે મિથ્યાત્વ મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીયની ૨૬ પ્રકૃતિ સત્તામાં અવ્યસ્થિત-આદિ અંત રહિત કાળ હોવાને લીધે અભવીને એક પણ કળા પ્રગટ થવા સંભવ નથી. એમ સમવાયાંગ અને નંદી સૂત્રના ન્યાયથી જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—શિષ્ય-તમામ જીવ સિદ્ધ સ્વરૂપી છે તમામ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે એમ એક પક્ષ જ્યારે કહે છે ત્યારે બીજો પક્ષ એમ જણાવે છે કે-ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. આ બન્ને પક્ષથી જુદો ત્રીજો પક્ષ કોઇ છે કે-ઉપરના બેજ પક્ષની વ્યાખ્યા બસ છે ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે. આમાં ઘણા મતભેદ પડે છે. એક મત એમ જણાવે છે કે-સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. ત્યારે બીજો મત એમ પ્રકાશે છે કે-અભવ્ય જીવને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી, મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે ત્યારે ત્રીજો પક્ષ ચોખ્ખું કહી બતાવે છે કે-કોઇ પણ જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી. મૂળ સત્તામાં તો સર્વ જીવ પાસે કર્મ છે પણ જ્ઞાન નથી, જીવ અનાદિનો અજ્ઞાની છે, જ્ઞાન પામ્યો નથી. સાખ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨

પ્રશ્નોત્તર અને મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત તને ખુલાસો કરી આપું તે ધ્યાનમાં લઇ ભવ્ય જીવોને સમજાવ એટલે બસ.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પુરૂષ કહે છે કે-જો કોઇ સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન માનતું હોય તો અભવ્યને પણ કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ હોય. એમ માનનારાઓને અભવ્યનો અર્થ જણાવે છે કે-અભવ્ય એટલે કેવળ જ્ઞાનને અયોગ્ય જે ભણી અભવ્ય જીવને પૂર્વે કેવળ ઉપજ્યું નથી, હમણા ઉપજતું નથી, આગામી કાલે પણ ઉપજશે નહિ તો સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન કહે તે અસત્ય. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે. ભવ્ય જીવ પૂર્વે કેવળ જ્ઞાન પામ્યા, હમણા પામે છે. ને આગળ પણ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આ વાતમાં વાંધો નથી. અભવીને માટે તે વાત ઠીક છે, કે તેને સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એટલે ત્રણે કાળમાં કોઇ પણ અભવીને કેવળ થાયજ નહિ. પરંતુ જે ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને યોગ્ય છે તે ત્રણ કાળમાં ગમે ત્યારે કેવળ જ્ઞાન પામે, ત્યારે તે કેવળ જ્ઞાન કયાંથી આવ્યું ? તે વિચાર કરવો જોઇએ.

જ્યારે ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-કોઇ જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી અને અનાદિનું સર્વ જીવ પાસે સત્તામાં મિથ્યાત્વ છે. અજ્ઞાન છે. તો કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું કયાંથી ? શું આત્માથી કેવળ જ્ઞાન જુદું છે ? અને જો જુદું હોય તો પછી સૂત્રકારને જીવ દ્રવ્ય પાસે અનંતા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિકના પર્યવો કહેવાની શી જરૂર ? માટે જેમ સર્વ જીવ પાસે મૂળ સત્તાએ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ રહેલ છે તેમ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવની પાસે મૂળ સત્તામાં કર્મે અવરાયેલ સમકિત અને જ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં રહલ છે, જે વસ્તુ સત્તામાં હોય તે વસ્તુ પ્રગટ થાય પણ ત્રીજા પુરૂષના કહ્યા પ્રમાણે સત્તામા કેવળ જ્ઞાન નથી તો સમકિત પણ નથી, તો સમકિત કયાંથી આવ્યું કે જેને કેવળ જ્ઞાનનો પ્રાપ્ત થઇ. માટે જે જીવને સત્તામાં સમકિત છે તેને સત્તામાં કેવળ પણ છે. માટે જે જીવને સમકિતનું આવરણ મિથ્યાત્વ અને કેવળનું આવરણ અજ્ઞાન છે એટલે ઘાતી કર્મ છે તે ખસવાથી-દૂર થવાથી તે વસ્તુ પ્રકાશમાં આવે છે. માટે માનો કે મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવને સત્તામાં સમકિત અને કેવળ જ્ઞાન બન્ને રહ્યાં છે. વિશેષ ખુલાસાને માટે વાંચો આ સંબંધીનો પ્રથમનો અધિકાર.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ પામશે તેના ઉત્તરમાં ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે-સર્વ ભવ્ય જીવ કેવળ નહિ પામે, જે ભણી ભવ્ય જીવ

ક્યાંઇથી આવતું નથી; એ તો આત્માની ઋદ્ધિ છે તે પણ ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહી છે, તે જ્યારે આત્મ બળ ફોરવશે ત્યારે કર્મના આવરણ તૂટયે સત્તામાં રહેલી વસ્તુ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થશે માટે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવ-મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા યોગ્યના આત્મપ્રદેશે પર્યાય રૂપે રહેલ છે.

અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું અને ભવ્યને ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત આપ્યું તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, પણ અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત લાગુ થાય નહિ. વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત તો સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનેજ લાગુ થાય. વળી વંધ્યા રૂપે ગણાતી સ્ત્રીને પણ કોઇ વખતે દવાદિકના પ્રયોગે ઘણા કાળે પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે, માટે અભવીને વંધ્યા સ્ત્રીનો દાખલો લાગુ થવા સંભવ નથી. આ વિષેની વધારે હકીકત જાણવાને માટે જુઓ-આ પહેલાના ભાગનું લખાણ.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે ભવ્ય જીવ સુસાધુનો યોગ મળ્યાથી કેવળજ્ઞાન પામે, પણ સત્તાએ કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ભવ્ય જીવ કેવળ પામવાને યોગ્યતા કહીએ ઇતિ સિદ્ધં.-આના ઉપર અનુયોગ દ્વારની વૃત્તિનો દાખલો આપે છે કે-શ્રી અનુયોગદ્વારે.

उप्पण नाण दंसणेत्यादि उत्पन्न श्यामता पगमे नाडादर्श मंडल प्रभाव सकल तदावरण पगमादभि वक्तिज्ञान दर्शन धरातियः स ॥

એ અનુયોગદ્વારની વૃત્તિ મધ્યે કહ્યું છે. કેવળ ઉપજ્યું કેની પરે? આદર્શ મંડળની પરે. જેમ લોઢાનો આરસો ઘડીને સરાણે ચડાવે ત્યારે તેજ નીસરે જેમ એ આરસો તેજને યોગ્ય લોહું તે, ભવ્ય જીવ તે લોઢાનો આરસો ઘડે ત્યારે તેજ પ્રગટે તેમ ભવ્ય જીવ સમકિત, વ્રત પચ્ચખાણ તથા તપ તપે કર્મ ક્ષય કરે તો કેવળ જ્ઞાન ઉપજે, પણ કુંભારના ટપલાને સરાણે ચડાવે તો તેજ ન નીસરે તેમ અભવ્ય જીવને કેવળ ન ઉપજે. એ ભવ્ય જીવ કેવળને યોગ્યતા કહ્યા. જે લોઢાનો આરસો ન થયો, સરાણે ન ચડયો તે માંહેથી તેજ ન નીસરે એ આરસો વિના મોહું ન દીસે. કોઈ કહેશે જે લોઢામાં તેજની સત્તા હતી તે અસત્ય. જે ભણી તે લોઢાના કટકા કરીએ તો તેજ ન દીસે, એ તેજને યોગ્યતા છે, પણ સત્તા એ તેજ નથી. થી સૂત્ર મધ્યે ભવ્ય જીવ અભવ્ય જીવ કહ્યા છે. શ્રી સિદ્ધાંતે સર્વ જીવ પામે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ કહ્યું નથી. તો આપણે કયાંથી કહીએ. ભવ્ય

ક્યાંઇથી આવતું નથી; એ તો આત્માની ઋદ્ધિ છે તે પણ ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહી છે, તે જ્યારે આત્મ બળ ફેરવશે ત્યારે કર્મના આવરણ તૂટયે સત્તામાં રહેલી વસ્તુ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થશે માટે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન ભવ્ય જીવ–મોક્ષ પ્રાપ્ત થવા યોગ્યના આત્મપ્રદેશે પર્યાય રૂપે રહેલ છે.

અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું અને ભવ્યને ગર્ભ ધારણ કરવાવાળી સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત આપ્યું તે સામાન્ય રીતે ઠીક છે, પણ અભવ્યને વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત લાગુ થાય નહિ. વંધ્યા સ્ત્રીનું દૃષ્ટાંત તો સંસારસ્થ ભવ્ય જીવનેજ લાગુ થાય. વળી વંધ્યા રૂપે ગણાતી સ્ત્રીને પણ કોઇ વખતે દવાદિકના પ્રયોગે ઘણા કાળે પણ ગર્ભ ધારણ કરે છે, માટે અભવીને વંધ્યા સ્ત્રીનો દાખલો લાગુ થવા સંભવ નથી. આ વિષેની વધારે હકીકત જાણવાને માટે જુઓ–આ પહેલાના ભાગનું લખાણ.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે ભવ્ય જીવ સુસાધુનો યોગ મળ્યાથી કેવળજ્ઞાન પામે, પણ સત્તાએ કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ભવ્ય જીવ કેવળ પામવાને યોગ્યતા કહીએ ઇતિ સિદ્ધં.–આના ઉપર અનુયોગ દ્વારની વૃત્તિનો દાખલો આપે છે કે-શ્રી અનુયોગદ્વારે.

उप्पण नाण दंसणेत्यादि उत्तत्ते श्यामता पगमे नाडादर्श मंडल ममाव सकल तदावरण पगमादभि वक्जिान दर्शन धरातियः स ॥

એ અનુયોગદ્વારની વૃત્તિ મધ્યે કહ્યું છે. કેવળ ઉપન્યું કેની પરે? આદર્શ મંડળની પરે. જેમ લોઢાનો આરસો ઘટીને સરાણે ચડાવે ત્યારે તેજ નીસરે જેમ એ આરસો તેજને યોગ્ય લોહું તે, ભવ્ય જીવ તે લોઢાનો આરસો ઘડે ત્યારે તેજ પ્રગટે તેમ ભવ્ય જીવ સમકિત, વ્રત પચ્ચખાણ તથા તપ તપે કર્મ ક્ષય કરે તો કેવળ જ્ઞાન ઉપજે, પણ કુંભારના ટપકાને સરાણે ચડાવે તો તેજ ન નીસરે તેમ અભવ્ય જીવને કેવળ ન ઉપજે. એ ભવ્ય જીવ કેવળને યોગ્યતા કહ્યા. જે લોઢાનો આરસો ન થયો, સરાણે ન ચડયો તે માંહેથી તેજ ન નીસરે એ આરસો વિના મોહું ન દીસે. કોઈ કહેશે જે લોઢામાં તેજની સત્તા હતી તે અસત્ય. જે ભાંગી તે લોઢાના કટકા કરીએ તો તેજ ન દિસે, એ તેજને યોગ્યતા છે, પણ સત્તા એ તેજ નથી. શ્રી સૂત્ર મધ્યે ભવ્ય જીવ અભવ્ય જીવ કહ્યા છે. શ્રી સિદ્ધાંતે સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ કહ્યું નથી. તો આપણે કયાંથી કહીએ. ભવ્ય

લોઢાનો અને સરાણનો જે દાખલો આપવામાં આવ્યો છે તે સંબંધી એટલુંજ સમજવાનું છે કે-જે લોઢાનો આરસો બન્યો અને તેજ નીકળ્યું તે લોઢામાંથી નીકળ્યું કે સરાણમાંથી આવ્યું? લોઢાના કકડા કર્યે તેમાંથી તેજ ન નીકળે પણ સરાણના ઘસારાથી કાટનો નાશ થઇ અંદરના રહેલા તેજસ્વી પુદ્દગળો ઝળકે.–દાખલા તરીકે, અરણીમાં અગ્નિ રહેલી છે પણ અરણીના કકડા કર્યે અગ્નિ નીકળે નહિ, પણ તેનો સરઇયો કર્યે અંદરોઅંદર ઘસવાથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે.–બીજો દાખલો, ચકમકમાં અગ્નિ છે, પણ ચકમકના કટકા કર્યે અગ્નિ નીકળતી નથી, પરંતુ ચકમકને લોઢાના કડાના ઘસારે ચકમકમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થાય છે. તો અરણી તથા ચકમકમાં સત્તામાં અગ્નિ ન હોય તો નીકળે કયાંથી? માટે માનો કે જેમ અરણીમાં અને ચકમકમાં અગ્નિ સત્તાએ રહેલી છે, તેમજ લોઢામાં પણ આદર્શ બનવાનાં તેજસ્વી પુદ્દગળો રહ્યાં છે. તે ઉપરના ન્યાયે સરાણના ઘસારાથી આદર્શ બને, તેજસ્વી પુદ્દગળોના ઉપરનો કાટ ખસી જવાથી તે ચળકીમાં આવે.

તેજ ન્યાયે ભવ્ય જીવ પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે, પણ કર્મ રૂપી કાટ ચડેલો હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવતું નથી પણ જ્યારે આત્મા શક્તિવાન્ થાય છે ત્યારે આપોઆપ ગંઠી ભેદ કરી–એટલે અનાદિની મિથ્યાત્વની ગંઠીને તોડી સમકિત રત્નને પ્રગટ કરે છે તે સમકિત સહિત એટલે–જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રને તપ રૂપ સરાણના પ્રયોગે કર્મ રૂપી કાટને દૂર કરી જીવની પાસે–આત્મ પ્રદેશની સાથે જે રહેલા કેવળ જ્ઞાનના પર્યવો તેને પ્રકાશમાં લાવે એટલે જે કેવળ જ્ઞાન કર્મે કરીને અવરાયેલું તે પ્રકાશમાં આવ્યું.

સમયક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને તપના પ્રયોગથી અને સદ્દગુરૂના યોગથી કાંઇ નવું કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ નથી પણ જે જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન છે. તેને પ્રગટ કરે છે. દાખલા તરીકે પૃથ્વીમાં સોનું તો રહેલું છે. પણ બધી પૃથ્વીમાં સોનું નથી, પણ જે પૃથ્વીમાં સોનું છે. તે પણ માટી મિશ્રિત પૃથ્વીનાજ સ્વરૂપે રહેલું હોય છે. તેને તેના ચોપડો અનેક પ્રકારનાં ક્ષારનાં પ્રયોગે અગ્નિની ભઠ્ઠીઓ કરી સોનાની સાથે તદ્રૂપે મળેલી પૃથ્વીની મલીનતાને બાળી દૂર કરી સોનાને સોનાપણાના રૂપમાં પ્રગટ કરે છે. તે ન્યાયે જીવને લાગેલાં કર્મ વડે કેવળ જ્ઞાનને આવરેલા કર્મ દળને જપ તપાદિ અગ્નિના પ્રયોગ વડે કર્મ રૂપ મેલને બાળી આત્માને નિર્મળ કરી કેવળ જ્ઞાન રૂપ ઋદ્ધિને પ્રગટ કરે છે.

કેટલીકનો ક્ષય કરીને ક્ષાયક ભાવમાં આવે છે તે બારમા ગુણ સ્થાનક સુધીના જીવોને શુદ્ધ ક્ષાયક ભાવ પ્રગટ થયે અંતર મુહૂર્તમાં ઘનઘાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવળ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે. તે સર્વ સંસારી જીવ આશ્રી નહિ, પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ આશ્રીનેજ એ બોલ લાગુ છે.—જ્યારે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું એમ થાય છે કે—સર્વ સંસારી જીવને ક્ષાયક ભાવ આવ્યો નથી. તો કેવળ જ્ઞાન ક્યાંથી ? અને ઉપજ્યા વિના સત્તાએ ક્યાંથી ? આ વાક્ય જો માન્ય હોય તો, જેને ક્ષાયક ભાવ આવે તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે. અને જેને કેવળ જ્ઞાન ઉપજ્યું તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સત્તામાં હતું તો ઉપજ્યું, આ ત્રીજા પક્ષનું લખાણ સાબિતી કરી આપે છે. સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એમ તો બીજા પક્ષનું મૂળથીજ કહેવું છે. સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન છે તે તો પહેલા પક્ષનું કહેવું છે તેને જો સૂત્ર વિરૂદ્ધ કહેતા હો તો બીજા પક્ષને તે સંબંધી કાંઈ વાંધો નથી. બીજો પક્ષ તો મૂળથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં માને છે. અને જેને સત્તામાં છે તેનેજ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેને સત્તામાં હોય છે તેજ ભવ્ય જીવ જેમાં કેવળ જ્ઞાનની યોગ્યતા છે એટલે તેનેજ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે—કેટલાએક શ્રીનંદીજી સૂત્રનો દાખલો આપી સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો માને છે તે કેવળ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તે માટે જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ છે તે અસત્ય. એમ કહી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહે છે કે—જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તો શ્રુત જ્ઞાનનો છે, એ તો જીવિત પણા આશ્રી છે પણ કેવળ જ્ઞાન આશ્રી નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. બીજા પક્ષનું પણ એજ પ્રમાણે કહેવું છે ને તે વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાંથી વિશેષ ખુલાસો મળી આવશે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે—શ્રીસિદ્ધાંતે પન્નવણા સૂત્રે ૫૬ ૧૮ મે-કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે. તે પ્રોછો केवल नाणीणं पुच्छा साइए अपज्ज वासिए. કેવળ જ્ઞાન તો સાદી કહ્યું છે, અપર્યવસિત આવ્યું ન જાય. તે માટે સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાનની સત્તા કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ॥ શ્રી ઠાણા સુત્ર ખંધે केवल नाणा वासे अससुप्पन्न पुत्र्वे समुप्पज्जइ. પૂર્વે નથી ઉપજ્યું કેવળ જ્ઞાન તે સમુ૦ ઉપજે. ચિત્ત સમાધિ શાખનાં

કેટલીકનો ક્ષય કરીને ક્ષાયક ભાવમાં આવે છે તે બારમા ગુણ સ્થાનક સુધીના જીવોને શુદ્ધ ક્ષાયક ભાવ પ્રગટ થયે અંતર મુહૂર્તમાં ઘનઘાતિ કર્મનો નાશ કરી કેવળ જ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે. તે સર્વ સંસારી જીવ આશ્રી નહિ, પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવ આશ્રીનેજ એ બોલ લાગુ છે.—જ્યારે ત્રીજા પક્ષનું કહેવું એમ થાય છે કે–સર્વ સંસારી જીવને ક્ષાયક ભાવ આવ્યો નથી. તો કેવળ જ્ઞાન કયાંથી ? અને ઉપજ્યા વિના સત્તાએ કયાંથી ? આ વાકય જો માન્ય હોય તો, જેને ક્ષાયક ભાવ આવે તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રગટે. અને જેને કેવળ જ્ઞાન ઉપજ્યું તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સત્તામાં હતું તો ઉપજ્યું, આ ત્રીજા પક્ષનું લખાણુ સાબિતી કરી આપે છે. સર્વ જીવની પાસે સત્તામાં કેવળ જ્ઞાન નથી એમ તો બીજા પક્ષનું મૂળથીજ કહેવું છે. સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન છે તે તો પહેલા પક્ષનું કહેવું છે તેને જો સૂત્ર વિરૂદ્ધ કહેતા હો તો બીજા પક્ષને તે સંબંધી કાંઈ વાંધો નથી. બીજો પક્ષ તો મૂળથીજ મોક્ષ પ્રાપ્ત ભવ્ય જીવનેજ કેવળ જ્ઞાન સત્તામાં માને છે. અને જેને સત્તામાં છે તેનેજ કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેને સત્તામાં હોય છે તેજ ભવ્ય જીવ જેમાં કેવળ જ્ઞાનની યોગ્યતા છે એટલે તેનેજ કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે–કેટલાએક શ્રીનંદીજી સૂત્રનો દાખલો આપી સર્વ જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો માને છે તે કેવળ જ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો છે, તે માટે જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ છે તે અસત્ય. એમ કહી પોતાનો અભિપ્રાય જણાવતાં કહે છે કે–જીવને અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ઉઘાડો તો શ્રુત જ્ઞાનનો છે, એ તો જીવિત પણા આશ્રી છે પણ કેવળ જ્ઞાન આશ્રી નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત ઠીક છે. બીજા પક્ષનું પણ એજ પ્રમાણે કહેવું છે ને તે વિષે પૂર્વે ઘણું લખાણ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાંથી વિશેષ ખુલાસો મળી આવશે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-શ્રીસિદ્ધાંતે પન્નવણા સૂત્રે પદ ૧૮ મે-કેવળ જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે. તે પ્રીછો केवल नाणीणं पुच्छा साइए अपज्ज वसिए. કેવળ જ્ઞાન તો સાદી કહ્યું છે, અપર્યવસિત આવ્યું ન જાય. તે માટે સર્વ જીવને કેવળ જ્ઞાનની સત્તા કહે છે તે સૂત્ર વિરૂદ્ધ. ॥ સો દશા શ્રુત ખંધે केवल नाणा वासे असमुप्पन्न पुव्वे समुप्पज्जइ. પૂર્વે નથી ઉપન્યું કેવળ જ્ઞાન તે સમુ૦ ઉપજે. ચિત્ત સમાધિ ઠાણનાં

તની પ્રાપ્તિનો ઉપાય પહેલોજ કર્યો એટલે સમકિત પણ કોઇ કાળે
ન નહિ થયેલું તે જેમ પહેલું ઉત્પન્ન થાય છે. અને ક્ષાયક સમકિત
આવ્યું જતું નથી તેમ કેવળ જ્ઞાનને માટે પણ લેવું. દશાશ્રુત ખંધનો
લો આપ્યો છે, તે પણ ક્ષાયક સમકિતની પેઠે કેવળ જ્ઞાન તે પૂર્વે
ન થયેલા હોતાજ નથી, જ્યારે થાય ત્યારે પહેલાંજ થાય. કેવળ જ્ઞાન
ત થવાવાળાને પહેલું ક્ષાયક સમકિત ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષાયક સમકિત તેજ
જ્ઞાનને પ્રગટ કરે છે. કેવળનું બીજક સમકિત છે માટે જો સમકિતને
ામા માનવામાં આવશે તો કેવળને પણ સત્તામાં માનવું જોઇશે. ભલે
પ્રાસ ભવ્ય જીવને એ બોલ લાગુ થવાને માનતા હોય તો પણ
ને બાધક નથી. પણ કોઇ જીવને કેવળ જ્ઞાન સત્તામાંજ નથી. કેવળ
નવું ઉપજે છે. આમ માનનારાને સૂત્ર વચનનો વિરોધ તો નહિ
હોય કે?

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-જીવ તથા કર્મ અ-
દે છે. એમ ન કહેવાય કે જીવ પૂર્વે પછી કર્મ, તથા કર્મ પૂર્વે પછી
ન એમ નથી, જીવ અને કર્મ અણાણુપુવ્વી કહ્યા છે, તે પાઠ—

ભગવતીજી સૂત્ર શતક પહેલે ઉદ્દેશે ૬ ઠ્ઠે-રોહે અણગારે શ્રી
મણ ભગવંત મહાવીરને પૂછ્યું છે કે—

પુર્વિ મંતે લોએ પછાઅલોએ પુર્વિ અલોએ પછાલોએ ? રોહા લોએય
લોએય પુર્વિપિતે પછાપિતે.દોવેતે સાસયાભાવા અણાણુ પુવ્વિએ સા રોહા. પુર્વિ-
તે જીવા પછા અજીવા

પુર્વિ અજીવા પછા જીવા ? જહેવ લોએય અલોએય તહેવ જીવાય
અજીવાય એવં કમ્માઇં. કુકડી અને ઇંડાંનું પ્રશ્ન કર્યું છે, પુર્વિ મંતે કુકુડી
છા અંડએ ? ઇમ પૂછયો- અણાણુપુવ્વી સાસયાભાવા એ મધ્યે ઇમ કહ્યું છે
કડીનો દ્રષ્ટાંત માંડયો છે. જે ભણી કિમ કહેવાય જે કુકડી આગળથી હતી
ને પછી ઇંડાં ઉપજે, જો ઇંડું ન હોય તો કુકડી કિમ હોય ત માટે એ
શાસ્વતા ભાવ શ્રી મહાવીરજીએ કહ્યાં છે તે માટે કર્મ અને જીવ એ
અનાદિના છે. અને કેવળ જ્ઞાન તો શ્રી ભગવંતજીએ જીવને સાદિ
અપજ્જવસિત કહ્યું છે તે માટે જે કોઇ સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન
કહે છે તે સત્ર વિરૂદ્ધ ॥ આ પ્રમાણે ત્રીજો પક્ષ કહે છે તેનું કેમ?

હવે એક લોકના અંત સાથે ૧૩૦ બોલની પૃચ્છા કરી છે તેની વિગત.– पूव्वं भंते लोयंते पछा सत्तमे उवासंतरे ? એમ સાત પૃથિવીના આકાશની પૃચ્છા ૭–એમ લોકના અંતને સાતેતણુ વાત ૭–લોકાંત ને ઘનવાત ૭– લોકાંત ને ઘનોદધી ૭– લોકાંતને સાતે પૃથિવી ૭ એમ લોકાંતને સર્વ દ્વીપ ૧–લોકાંતને સર્વ સમુદ્ર ૧–લોકાંત ને ભરતક્ષેત્રાદિ સાત વાસ ૭– લોકાંત ને દંડક ૨૪–લોકાંત ને અસ્તિકાય ૫–લોકાંત ને સમયાદિકાળ ૧– લોકાંતને કર્મ ૮– લોકાંતને લેશ્યા ૬–લોકાંત ને દૃષ્ટિ ૩–લોકાંત ને દર્શન. ૪–લોકાંત ને જ્ઞાન ૮ (પાંચ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન)–લોકાંત ને સંજ્ઞા ૪– લોકાંત ને શરીર ૫–લોકાંત ને જોગ ૩–લોકાંત ને ઉપયોગ ૨–લોકાંત ને. દ્રવ્ય ૬–લોકાંત ને જીવ અજીવનાં પ્રદેશ ૨–લોકાંત ને જીવ અજીવના પર્યાય ૨–લોકાંત ને ત્રણ કાળની પૃચ્છા તે અતીત કાળ, અનાગતકાળ, ને સવ્વદ્ધાકાળ ૩–એવં ૧૩૦ બોલ લોકના.અંત સાથે ગણુવા. પછી એક બોલ મૂકવો ને ૧૨૯ બોલ સાતમીના આકાશ સાથે ગણુવા. પછી એક બોલ મૂકવો ને સાતમીના તણુવા સાથે ૧૨૮ બોલ ગણુવા. પછી એક બોલ મૂકવો ૧૨૭ બોલ સાતમીના ઘનવા સાથે ગણુવા. એમ જાવત્ હેડલો એક બોલ છોડવો ને ઉપલા સાથે જોડવો. એમ જાવત् पूर्वि भंते अणागयद्धा पछा सव्वद्धा पूर्वि सव्वद्धा पच्छा अणागयद्धा ? એ પ્રશ્ન રોહે અણગારે પૂછ્યા તે સર્વનો જવાબ ભગવંતે આપ્યો पूर्वि पेते पछा पेते दोविऐ सासया भावा अणाणु पुव्वीए सारोहा नो अणु पूव्वीए પહેલું પણ તે, ને પછે પણ તે, બન્ને શાસ્વતા ભાવે છે, પહેલું પછી કાંઈ ન કહીએ. હે રોહા ! એ બધા બોલ અણાણુ પૂર્વી છે અણુપૂર્વી નથી.

હવે છયાસીસેં બાવન પ્રશ્નની ગણતરી નીચે પ્રમાણે છે–૧૩૦ પ્રશ્ન તેમાં એક પહેલો ઉમેરવો એટલે ૧૩૧ થયા. તેને ૬૫ ગુણા કરીએ ત્યારે ૮૫૧૫ થાય. તેમાં ૧૩૦ અલોકના અંત સાથેના ભેળવીએ ત્યારે ૮૬૪૫ થાય. અને ૭ પ્રશ્ન મૂળના ભેળવીએ ત્યારે ૮૬૫૨, પ્રશ્ન કુલ થયા. ઇતિ રોહા અણગારે પૂછેલા ૮૬૫૨–છયાસીસેં બાવન પ્રશ્નની સમજણ.

હવે ચોવીશે દંડકના જીવની સાથે કર્મ, દષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, ઉપયોગ, પ્રદેશ અને પર્યાયની પૃચ્છામાં સર્વ બોલ અનાદિના શાશ્વતા કહ્યા છે. પહેલાં પછી કહ્યા નથી. તો કેવળ જ્ઞાન પણ સત્તામાં છે એમ ઉપરના પ્રશ્નથી સાબીત થાય છે.

જિન શાસન માંહિ પુણ ઇમજ છે. કિંવા અનેરી પરે? એહવી પરાશંકા ઉપરે કહે છે. सूत्रं–जे आया से विन्नाया जे विन्नाया से आया जेण विजाणसेआया. એટલે જે જીવ તે વિજ્ઞાતા, સુખ દુઃખનો જાણ, અને જે સુખ દુઃખને જાણે તે આત્મા. એટલે જીવ સુખ દુઃખને જાણે તે માટે, જીવને હણવો નહિ. જે ભણી સુખ દુઃખનો વેદક છે. જીવ થકી સુખ દુઃખ વેગળું નથી. જીવ સ્વરૂપ જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરૂપી સદા સઉપયોગી સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે એ સૂત્રે તો જીવને સુખ દુઃખનો જાણ કહ્યો છે. જેહવું તુજને સુખ વાહલું છે દુઃખ અલખામણું છે. તિમ સર્વ જીવને સુખ વાહલું છે. દુઃખ અલખામણું છે. ઇમ જાણી સંયમાનુષ્ઠાને પ્રવર્તે ઇમ કહ્યું છે. ઇહાં તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન કહ્યું નથી. એમ ત્રીજા પક્ષનું કહેવું છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા પુરૂષનું જો કે કહેવું છે તો ઠીક પણ પોતાના મત ઉપર જઇ કોઇ કોઈ લખાણમાં તફાવત રહે છે. અને કોઇ લખાણમાં બંધનકારક પણ થાય છે. જ્યારે ઉપરના લખાણમાં છેવટ લખે છે કે–ઈહાં તો સર્વ જીવ પાસે કેવળ જ્ઞાન કહ્યું નથી. તે તો ઠીક પણ અમુક જીવ પાસે તો હોવું જોઇએ એમ તેઓના લખાણ ઉપરથી જણાય છે. વળી તેઓ એમ પણ લખે છે કે–જીવ સ્વરુપ, જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી અરુપી સદા સઉપયોગી સુખ દુઃખનો વેદક એહવો જીવ જાણીને સંયમ પાળે આમ લખી તો ગયા પણ તેમાં રહસ્ય રહેલું છે તે કાંઇ સમજાયું હોય એમ જણાતું નથી.

જો જીવ સદા સઉપયોગી છે તો ઉપયોગ તો બે પ્રકારના–એક સાકાર ઉપયોગ ને બીજો અણાકાર ઉપયોગ એટલે જ્ઞાન અને દર્શનનો ઉપયોગ જીવને સદાય છે તો સત્તામાં પણ જીવને જ્ઞાન દર્શન પણ છે.

હવે, " જે આયા સે વિન્નાયા વિન્નાયા સે આયા જેણ વિજાણઇ સે આયા " આ શબ્દ આત્મવાદીને માટે છે એટલે ભવ્ય જીવને માટે છે. અને આત્મ જ્ઞાન પણ ભવ્ય જીવનેજ થાય છે. તેજ આત્માનું સ્વરૂપ જાણી શકે છે તેજ યથાર્થ સંયમ ધર્મને પાળી શકે છે. અને આચારાંગજી પણ એમજ જણાવે છે.

જુઓ આચારાંગજી સૂત્રનું ભાષાંતર-કલમ (૩૨૧ મી)

जे आया से विन्नाया । जे विन्नाया से आया । जेण विजाणति से आया। तं पडुच्च परिसंखायए एस आया आया वादी समियार परियाए वियाहिते त्ति बेमि ॥ ३२१ ॥

એ મધ્યે એમ કહ્યું છે જે જેને દ્રવ્યાત્મા હોય તેને જ્ઞાન આત્માની ભજના જે ભણી સમકિત દષ્ટિને જ્ઞાન હોય મિથ્યા દષ્ટિને જ્ઞાન ન હોય તે માટે, અને સર્વ જીવ સમકિત દષ્ટિ નથી તો કેવલ જ્ઞાન સર્વ જીવને કેમ કહીએ. શ્રી સૂત્રે તો જ્ઞાન નવું ઉપજે છે.

आया भंते ? णाणे अन्नेणाणे ? गोयमा ? आया सिय णाणे सिय अन्नाणे, णाणे पुण नियमं आया. એ સૂત્ર આત્મા જ્ઞાન सम्यक्त्वेसति.

અજ્ઞાન મિથ્યાત્વીને એ બે આત્માને હોય. સમકિત દષ્ટિને જ્ઞાન હોય, મિથ્યા દષ્ટિને અજ્ઞાન હોય.–જ્ઞાનના ૩ ભેદ. ઉપશમ ભાવે જ્ઞાન તે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન–उवसंत मोहणिज्जो, सरइ पोराणियं जाइं. ઇતિ વચનાત્ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન તે ઉપશમ ભાવે કહ્યું છે, શ્રુત જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે, કેવળ જ્ઞાન ક્ષાયક ભાવે છે. એ જ્ઞાનાધિકારઃ ॥ એટલે જ્ઞાન નવું ઉપજતું કહ્યું છે.

અને સમકિતના ૩ ભેદ. ઉપશમ સમકિત ૧, ક્ષયોપશમ સમકિત ૨, ક્ષાયક સમકિત ૩, ઉપશમ સમકિત તે ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત તે એ સાત પ્રકૃતિ ૪ ચાર કષાય અનંતાણુ બંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ૪ સમકિત મોહનીય ૫ મિથ્યાત્વ મોહનીય ૬ સમામિથ્યાત્વ મોહનીય એ ૩ એ ૭ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય તિવારે ઉપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય તિવારે ક્ષયોપશમ સમકિત પામે, એ ૭ પ્રકૃતિનો ક્ષાયક ભાવ થાય તિવારે ક્ષાયક સમકિત પામે. એ સમકિત જીવને નવું હોઇ. સત્તાએ સર્વ જીવને સમકિત નથી.

તથા ચારિત્ર તે દેશ વિરતિ તથા સર્વ વિરતિ તે ક્ષયોપશમ ભાવે છે. સર્વ જીવ પાસે સત્તા એ નથી. જે ભણી ભ૦ શ૦ ૧૨ ઉ૦ ૧૦ મે–

जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया भयणाएत्ति । यतः सिद्धस्यऽविरतस्य वा द्रव्यात्मत्वे सतापि चारित्रात्मा नास्ति विरतीनां अस्तीति भजनेति जस्स पुण चरित्ताया तस्स दवियाया नियमं अत्थित्ति चारित्रिणां जीवत्वा व्यभिचारित्वादिति. ॥

જીવ પાસે જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર એ ૩ ત્રણે નવાં છે. સૂત્રે વિસ્તાર ઘણો છે તેથી જાણજો પણ અનાદિનું જીવ પાસે મિથ્યાત્વ દષ્ટિને અજ્ઞાન એ સંસારી જીવ પાસે અનાદિનાં છે. એ ઔદયિક ભાવે છે પણ ઉપશમ, ક્ષયોપશમ, ક્ષાયક ભાવે નથી તે માટે જીવ પાસે સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી તે જાણવું સહી. આ પ્રમાણે ત્રીજા પક્ષનું લખવું છે તેનું કેમ?

જ્ઞાનના આવરણના ક્ષયોપશમથી ચારે જ્ઞાન નોખાં નોખાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે. અને કેવળ જ્ઞાનને માટે કેવળ જ્ઞાનાવરણીયનો ક્ષય થયે કેવળ જ્ઞાન ઉપજે એમ કહ્યું છે. તથા જ્ઞાતાજીમાં મેઘ કુમારને પણ તદાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ઉપજ્યું કહ્યું છે. તે પણ મતિ જ્ઞાનના ક્ષયોપશમ ભાવે છે. એમ કેટલાક સૂત્રના ન્યાયથી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવે છે પણ ઉપશમ ભાવ સંભવતું નથી.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—શિષ્ય–તો પછી નમિ રાજર્ષિના અધિકારે મંડાતાંજ કહ્યું છે કે–उवसंत मोहणिज्जो, सरइ पोराणियं जाइं. ૧ મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત થયે પૂર્વની જાતિ સાંભરી. અહિંયા તો ઉપશમ ભાવે જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન ખુલ્લું જણાય છે. અને આપ ક્ષયોપશમ ભાવે કહો છો તો આ બે પદ વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—અહિંયાં મોહનીય કર્મનો ઉપશાંત કહ્યો તે વેદ આશ્રી કહ્યો હોય એમ જણાય છે. એટલે એક હજાર રાણીઓના ઉપરથી મોહ ભાવ ઉતરી જવાથી વેદનો ઉપશમ થયે અને તદાવરણી કર્મ એટલે જાતિ સ્મરણને આવરણ કરનારૂં કર્મ મતિ જ્ઞાનાવરણીય તેનો ક્ષયોપશમ થવાથીજ જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન પ્રગટ થયું. ક્ષયોપશમ ભાવે દૃષ્ટિ ૩ ત્રણ અને જ્ઞાન ૪ ચાર કહ્યાં છે. તો સમકિત અને જ્ઞાન (કેવળ વરજી) સર્વ ક્ષયોપશમ ભાવે છે. માટે નમિરાજ ઋષિને મોહનીયનો ઉપશાંત જે કહ્યો તે વેદ આશ્રી સંભવે છે. દાખલા તરીકે–અનુત્તર વિમાનના દેવતા ઉપશમ ભાવી છે, ક્ષયોપશમ ભાવી છે. અને ક્ષાયક ભાવી પણ છે છતાં **ઉપશાંત મોહી** કહ્યા છે. તે વેદ આશ્રી કહેલ છે. તેમં નમીરાજ ઋષીને માટે પણ જાણી લેવું.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—શિષ્ય–ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે–સમકિત જીવને નવું હોય સત્તાએ સર્વ જીવને સમકિત નથી. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ત્રીજો પક્ષ એમ તો લખે છે કે–સાત પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય ત્યારે ઉપશમ સમકિત પામે, ને સાત પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થાય ત્યારે ક્ષયોપશમ સમકિત પામે, અને એ સાતે પ્રકૃતિના ક્ષાયક ભાવ (ક્ષય) થાય ત્યારે ક્ષાયક સમકિત પામે. તો ક્ષય ઉપશમ કે ક્ષયોપશમ તે સમકિતનો લેવો કે સમકિતને આવરણ કરનાર મોહનીયની પ્રકૃતિનો લેવો ? જો આવરણ કરનારી પ્રકૃતિનો લઇશું તો તે પ્રકૃતિએ કોને આવરણ કર્યું ? જો સમકિતને આવરણ કરનારી તે પ્રકૃતિ ઠરશે તો સમકિત જીવને સત્તામાં છે એમ ઠરશે. સમકિતને અનાદિ કાળનું આવરણ હતું તેથી તે પ્રકાશમાં

બીજા શતકે પહેલા ઉદ્દેશે-ખંધકજીના અધિકારે દરેક જીવને અનંતા જ્ઞાનના પર્યવ, અનંતા દર્શનના પર્યવ, અનંતા ચારિત્રના પર્યવ, અનંતા ગુરૂ લહુ પર્યવ, અનંતા અગુરૂ લઘુ પર્યવ, ભગવંતને કહેવાનું શું કારણ? સમયે જીવની પાસે સત્તામાં જે વસ્તુ રહી છે તે ભગવંતે ભવ્ય જીવને જાહેર કરેલ છે. એટલે ભવ્ય જીવને ભગવંત એમ જણાવે છે કે-આટલા પ્રકારની ઋદ્ધિ તો તમારી પાસે સત્તામાં છે પણ કર્મે કરીને અવરાયેલી હોવાથી તે પ્રકાશમાં આવી શકતી નથી તેને તમે ઉઠાણ કમ્મ બલ વીર્ય પુરૂષાકાર પરાક્રમ વડે પ્રગટ કરો કે તમને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર સર્વથા નિરાવરણ થશે કે કેવળજ્ઞાનને આવરણ તૂટતાં તરતજ કેવળજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટશે અને આઠે કર્મનું સર્વથા આવરણ ખસવાથી આ જીવ નિરાવરણી થઇ મોક્ષને પામશે.

માટે ભવ્ય જીવ પાસે સત્તામાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને કેવળ જ્ઞાન ને કેવળ દર્શન, અને મોક્ષપદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય તે સર્વ ભવ્ય જીવને સત્તામાં રહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ કહે છે કે-શ્રી પન્નવણા સૂત્ર પદ ૧૮ અઢાર મે-

मिछ दिठीणं भंते मिछ दिठीति काल ओ केवाचिरं होइ? गोयमा मिछदिठी तिविहेपन्नत्ते तंजहा अणाइए अपज्ज वसिए अणाइए सपज्जवसिए साइएवा सपज्जवसिए.

એ મધ્યે એમ કહ્યું જે મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ જીવ અનાદિના છે. પહેલો ભાંગો અભવ્યનો છે. બાકી બે ભાંગા ભવ્યના છે. સમકિત પામ્યાને ફરી મિથ્યાત્વ પામે. સમકિત દૃષ્ટીને સમકિત નવું છે.

હવે- अणाणीणं भंते पुच्छा गोयमा अणाणी तिविहे प० तंजहा अणाइएवा अपज्ज वसिए अणाइएवा सपज्ज वसिए साइएवा सपज्ज वसिए.

એ અજ્ઞાન, જીવને અનાદિનું છે. જ્ઞાન જીવને નવું ઉપજે છે. एवं मइ अणाणी वि सुय अणाणी वि. એ મિથ્યાત્વ તથા અજ્ઞાન જીવને અનાદિ છે.

णाणीणं भंते णाणिति कालओ केवचिरं प० णाणी दुविहे पं० तं० साइए अपज्ज वसिए साइए सपज्ज वसिए.

આદિ કહી છે. એટલે સત્તામાં રહેલી વસ્તુની સ્થિતિ ગણી નથી તેનું કારણકે જે સમયે જે જીવને જે વસ્તુ પ્રગટ પણે પ્રકાશમાં આવતી હોય-પરિભોગમાં આવતી હોય અને જેના તાબામાં જીવ પ્રવર્તતો હોય તેજ ખાતાનો તે જીવ ગણાય. અને એકના તાબામાંથી છૂટી બીજાના તાબામાં જાય ત્યારે તેના ઘરનો જીવ ગણાય, માટે દરેક જીવનું માતૃ સ્થાનક-શ્રી ભગવતીજીમાં વનસ્પતિ કહેલ છે. એટલે દરેક જીવનું મૂળ ઘર નિગોદ છે. તો અનાદિ નિગોદ ને અનાદિ અજ્ઞાનનો ભાંગો સૂત્રમાં કહે તેનું શું આશ્ચર્ય ? તેમાંથી પણ જ્યારે અકામ નિર્જરાએ ઉંચો આવે ને પોતાની આત્મ શક્તિ-આત્મ ઋદ્ધિ-આત્મ લબ્ધિ જે અવરાઇ ગયેલી-દબાઇ ગયેલી હતી તેને આત્મા પોતે પોતાની સત્તામાં રહેલી વસ્તુને પ્રગટ કરે ત્યારે અજ્ઞાન ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. મિથ્યાત્વ ખસે એટલે સમકિત પ્રગટ થાય. અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણીય જે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર કર્મ તે ખસે એટલે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. અને મોહનીય કર્મનું આવરણ ખસે ત્યારે સમકિત અને ચારિત્ર પ્રગટ થાય. એટલે જીવની પાસે સત્તામાં જ્ઞાન દર્શનને ચારિત્રના પર્યવો રહેલા હોય એવા ભવ્ય જીવનેજ સત્તામાં રહેલી વસ્તુ પ્રગટ થાય છે. માટે ભવ્ય જીવને સત્તામાં જ્ઞાન સમકિત ચારિત્ર કેવળ જ્ઞાનને કેવળ દર્શન અને તેના પર્યવો સત્તામાં છે તે પ્રગટ થાય છે. નવા ક્યાંઇથી આવતા નથી.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—શિષ્ય-ત્રીજો પક્ષ લખે છે કે-શ્રી જીવાભિગમે-

एएसिणं भंते आभिणि बोहिय णाणीणं, सुयणाणी उहीणाणी, मण पज्जवणाणी, केवलणाणी, मइ अणाणी, सुयअणाणी, विभंग णाणीणं, कयरे कयरे अप्पा वा बहु यावा तुल्लावा विसेसाहीं यावा ? गोयमा सव्व थोवा जीवा मण पज्जवणाणी, उहिणाणी असंखेज्जगुणा, आभिणि बोहिय णाणी, सुयणाणी एए दोवि तुल्ला विसेसाहिया विभंग णाणी असंखेज्जगुणा, केवल णाणी अणंत गुणा मइ अणाणी सुय अणाणीय दोवि तुल्ला अणंतगुणा.

એ અલ્પ બહુત્વ મધ્યે કેવળજ્ઞાનીથી મતિ શ્રુત અજ્ઞાની અનંત ગુણા કહ્યા. તે માટે સર્વ જીવની પાસે કેવળ જ્ઞાન સત્તાએ નથી. જો સર્વ જીવ પાસે કેવળ સત્તાએ હોય તો કેવલીથી અજ્ઞાની અનંત ગુણા કેમ કહે ? તે માટે સર્વ જીવને સત્તાએ કેવળ જ્ઞાન નથી. ભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાનને યોગ્ય છે અને અભવ્ય જીવ કેવળ જ્ઞાન પામવાને અયોગ્ય એમ જાણવું.-આ પ્રમાણે ત્રીજો પક્ષ લખે છે તેનું કેમ ?

હવે આમાં સત્ય વાત કઈ છે? તે તો કેવળી મહારાજ સ્વીકારે તે સત્ય કહેવાય. પણ દરેક પક્ષવાળા પોતપોતાની બુદ્ધિને અનુસાર સૂત્રોના દાખલાથી પોતાનો પક્ષ સાબીત કરતા ગયા છે તે ત્રણે પક્ષના દાખલા દલીલોને ન્યાય બહુજ કાળજીથી આ ચાલતા બન્ને ભાગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. તો વાચક વર્ગોએ ત્રણે પક્ષનો અનુભવ કરી જે વાત ન્યાયમાં આવે તેનો સ્વીકાર કરવો બાકીને માટે કેવળી ભગવંતને સમત્ત છે. કેવળી ભગવંત કહે તે સત્ય એમ કહી વિરમવું.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—શિષ્ય-સૂત્રમાં ચૌદ જીવ ઠાણાં કહ્યાં છે છતાં ગ્રંથાકારે ગુણસ્થાન કહ્યાં તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—હે ભાઈ! પ્રશ્ન ઘણું સારૂં છે. તેનો ખુલાસો સૂત્રકારે તેજ ઠેકાણે આપ્યો છે. અને ગ્રંથાકારે પણ તેનાજ આધારે ગુણસ્થાન કહ્યાં હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—સૂત્ર શું કહે છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—હે ભાઇ? સાંભળ-શ્રીસમવાયાંગજી સૂત્રમાં ચૌદમે સમવાયંગે કહ્યું છે કે—

कम्म विसोहि मग्गणं पडुच चउदश जीवट्ठाणा प० तं० मिच्छ दिट्ठी सासायण सम्मदिट्ठी, सम्मा मिच्छ दिट्ठी, अविरय सम्मदिट्ठी, विरयाविरए, पमत्त संजए, अप्पमत्त संजए, निअट्टी–अनिअट्टी बायरे, सुहुमसंपराए उवसमए वा, खवणय, उवसंत मोहेवा खीण मोहे, सजोगी केवली अजोगी केवली.

(લાલાજીવાળા છાપેલ સમવાયાંગમાં કહ્યું છે કે)

ભાવાર્થ—જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ વિશુદ્ધિ માર્ગ કે આશ્રી ચઉદહ જીવકે સ્થાનક કહે હૈં અર્થાત્ ચઉદહ ગુણસ્થાન કહે હૈં. ૧ વિપરીત દૃષ્ટિવાળા સો મિથ્યા દૃષ્ટિ, ૨ અલ્પ સમ્યક્ત્વકા સ્વાદ રૂપ ગુણમેં પ્રવર્તે સો સાસ્વાદાન દૂસરા ગુણ સ્થાન, ૩ કુચ્છ સમ્યકત્વ ઔર કુચ્છ મિથ્યાત્વ સો મિશ્ર ગુણ સ્થાન, ૪ વિરતિ રહિત સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાલે ચોથે ગુણ સ્થાન મેં હૈ. ૫ કુચ્છ વિરતિ કુચ્છ અવિરતિ સો વિરતાવિરતી, ૬ કુચ્છ પ્રમાદ યુક્ત જિસકી પ્રવૃત્તિ રહી હૈ સો પ્રમત સંયત, ૭ પ્રમાદ રહિત સો અપ્રમત સંયત, ૮ અનંતાનુબંધી ચોક વ તીન મોહનીય ઇન સાતકા ક્ષય કરતા હુવા ક્ષપક શ્રેણીમેં ચઢે વ ઉપશમ શ્રેણીયે ચઢે સો નિયટ્ટિ બાદર, ૯ ચારિત્ર મોહનીયકી ૨૧ પ્રકૃતિમેં કિતનીક પ્રકૃતિકા ઉપશમ વ

वे याकौं मानें नहीं, एहवासौं रस लीन;
सितर कोडा कोडिलौं, बंदीखानें दीन. ४

बंदीवान समान नृप, करि राख्यो उंह ठौर;
याको जोर चले नहीं, उनहीं कैं सिर मोर. ५

वे जो आग्या देतहैं सोई कहैं इह काम;
आप न जाने भूपमें, ऐसें हैं चित आंम. ६

उनकी चेरी सों रचें, तजि निज नारि निधांन;
कहो स्वामी कौन नृप, जिनको असो ग्यान. ७

कौन देश राजा कवन, को रिपु को कुलनार;
को दासी गुरु कृपा करी, याको कहो विचार. ८

પ્રશ્ન ૭૩ મું—આનો ઉત્તર ગુરૂએ શો આપ્યો ?

ઉત્તર—ગુરૂ વાચઃ ॥

દોહરા—

गुरु बोले समकित विना, कौंउ पावै नाहीं;
सबैं रिद्ध इक ठौर हैं, काया नगरी मांहीं ९

काया नगरी जीव नृप, अष्ट कर्म अरि जोर;
अग्यांन भावदासी रचे, पगे विवेकी और. १०

विवे बुध जिहां नहीं, तिहां स्कमतिको थाह;
जो स्कमति सो कुलत्रीया, येह याको निरवाह. ११

आप परावे वसिवेर, आपा मारयौ खोय;
आप आप जांनें नही, कहौं आपु क्यौं होय. १२

आप न जानें आपको, कौन बतावनहार;
तबैं शिष्य समकित लहौं, जान्यौं सबैं विचार. १३

यह गुरु शिष्य चतुर्दशी, सुनहु सबैं मन लाय;
कहैं दान भगवंतदे, ममता कैं पर आय. १४

અહિંયાં જીવરૂપી રાજા કુમતિના સંગે મોહને વશ પડ્યો, મોહ રાજાએ સંસારરૂપી જેલખાને નાખ્યો જેથી પોતાની સત્તા દબાણી, તે

મિત્રાદિક દૃષ્ટિ પામવાનો અવસર હોય, એને માર્ગાનુસારી કહીએ. અહિં ષટ દર્શનની ભિન્નતા જાણે, જિનોકત માર્ગે વ્યવહારે પ્રવર્તે, અહિંથી મિથ્યાત્વ મંદ પડ્યું, તેથી વ્યવહારે દ્રવ્ય ધર્મ પણ પામે, પણ સમ્યકત્વ પ્રાપ્તિ ન થાય, અહિં પહેલા ત્રણ અનુષ્ઠાનની પ્રબલતા હોય, સર્વ ક્રિયા કરે તે દેખી બીજા અનેક જીવ ધર્મ પામે, પણ પોતાને ન હોય, તે ક્રિયાનું ફળ સ્વર્ગાદિક થાય, પણ નિર્જરા અર્થે ન થાય.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—જે જીવને એક પુદ્દગલ પરાવર્ત્તનકાલ સંસાર રહ્યો, ત્યારે તે જીવ માર્ગાનુસારી થયો તે જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ કયારે થાય?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરુપ-પાને ૫૮૫મે કહ્યું છે કેઃ-

ઇહાં ચરમ પુદ્દગલ પરાવર્ત્તમાં મિથ્યાત્વની મંદતા થાય ત્યારે સમ્યકત્વ પામવાના કારણ ત્રણ કરણ છે, તેનાં નામ એક યથા પ્રવૃત્તિ કરણ ૧, બીજો અપૂર્વ કરણ ૨, ત્રીજો અનિવૃત્તિ કરણ ૩, તેમાં ઇહાં પ્રથમ કરણનો અવસર છે તે કહે છે. એ સમ્યકત્વ ગુણ પામતાં સુધીમાં સર્વ સાધારણ આઠ દૃષ્ટાંત કહ્યાં છે તેમાં યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કરતાં એ દૃષ્ટાંત લાગે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—તે આઠ દૃષ્ટાંત કેવી રીતે કહ્યાં છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—તે દૃષ્ટાંતની આવશ્યકોક્ત ગાથા તે ગ્રંથમાં નીચે પ્રમાણે કહી છે.—ગાથા—

પલ્લય ગિરિ સરિઉવલા, પિવીલિઆ પુરિસપહજરગહીઆ; કોદ્દવ જલવ છાણિઅ, સામા ઇયલાભ દિઠ્ઠંતા. ૧

એ ગાથાનો અર્થ કહે છે. એક પાલાનું દૃષ્ટાંત, બીજું પર્વતથી નદી પ્રપાત સ્થાને રહેલા પાષાણનું દૃષ્ટાંત, ત્રીજું પીપીલિકા તે કીડીનું દૃષ્ટાંત. ચોથું ત્રણ પંથી પુરૂષનું દૃષ્ટાંત, પાંચમું જ્વર અહિતનું દૃષ્ટાંત, છઠ્ઠું મદન કોદ્રવનું દૃષ્ટાંત, સાતમું મલિન જલ દૃષ્ટાંત, આઠમું સમલ વસ્ત્ર દૃષ્ટાંત. એ આઠ દૃષ્ટાંત સર્વે સમ્યકત્વનો લાભ થતાં સુધીમાં લાગે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કેવી રીતે હોય? ને તેનો અર્થ શો?

ઉત્તર—અહિં સમ્યકત્વ પામતાં કરણ ત્રણ છે, તેમાં પહેલું યથા પ્રવૃત્તિ કરણ તે 'अनति मन्द करोतीति' यथा प्रवृत्ति, એ વ્યુત્પત્તિનો અર્થઃ—યથા કેતાં જેમ અનાદિની ચાલ છે તેમની તેમ પ્રવૃત્તિનું કરવું કેતાં જીવ પરિણામનું પ્રવર્તન છે, જ્યાં તેને યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહીયે, એટલે

સાત કર્મની શેષ સ્થિતિ રહી ત્યાં સુધી યથાં પ્રવૃત્તિ કરણ કહીએ, આગલે ગ્રંથી દેશ આવ્યો ખરો પણ એ કરણ યોગ્ય પરિણામે આગળ ન જવાય. ઇતિ પ્રથમ કરણ. (બે દષ્ટાંતે કરી કહ્યું.)

પ્રશ્ન ૮૦ મું—બીજું અપૂર્વકરણનું સ્વરૂપ શી રીતે ?

ઉત્તર—બીજું અપૂર્વકરણ તે જે પહેલા સંસાર પરિભ્રમણ કરતાં કદાપી એવું, કરણ જે જીવ પરિણામ વિશેષ તે પામ્યો નથી માટે અપૂર્વ કરણ કહીએ. એ અપૂર્વકરણ પરિણામે ઘન નિવડ રાગ દ્વેષ પરિણતીમયી જે ગ્રંથી તેને ભેદવા માંડે, જે ભેદે તે અધ્યવસાયને અપૂર્વકરણ કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ તે જે અધ્યવસાય ફળ પ્રાપ્તિ વિના નિવર્તે પડે નહિ, એટલે પૂર્વે આવ્યો જે અપૂર્વકરણ રૂપ પરિણામ તે પાછો જાય નહિ તેને અનિવૃત્તિકરણ કહીએ, તે અનિવૃત્તિકરણ રૂપ પરિણામે કરી જીવ સમ્યકત્વ પામે તે ત્રીજું કરણ.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ઉપરના કહેલાં ત્રણ કરણ વિષે વિશેષ સમજવા જેવું હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરૂપમાં–પૃષ્ટ ૫૮૭ મે–કલ્પ ભાષ્યની સાખ આપી જણાવે છે કે—

આયુવર્જીને સાતે કર્મની અંતિમ–છેલ્લી કોડાકોડી સ્થિતિ પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન રહે, બાકી સર્વ ખપી જાય. એ હવે ઇહાં ગંઠી કઠણ સ્થાનક છે. તે ગંઠી કેવી છે ? તો કે, અત્યંત દુઃખે ભેદવા યોગ્ય, કર્કશ, વક્ર, ગૂઢ, ગુપ્ત કોદ્ર, ખદિરાદિ કઠીણ કાષ્ટના ગાંઠની પરે જેવી તેવી રીતે ભેદાય છેદાય નહિ; એ ઉપમાએ અનાદિનું જીવને કર્મજનિત ઘન–નિવડ રાગદ્વેષ પરિણતિ સંચય રૂપ ગ્રંથી તે વજ્રવત્ દુર્ભેદ્ય છે. જ્યાં ગંઠી છે ત્યાંસુધી આવે તેને પ્રથમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ હોય. ॥૧॥

પછી ગ્રંથી સમર્પન કરતાં સામર્થ્યવંત થઇ ગ્રંથી ભેદતાં બીજું અપૂર્વકરણ હોય. ॥૨॥

તથા વળી અનિવૃત્તિકરણ તે સમ્યકત્વ અવશ્ય પ્રાપ્ત ભવ્યપણે આગળ કર્યું જેણે જીવે, એટલે સમ્યકત્વ અવશ્ય પામવું જેના સુખ આગળ કર્યું છે તે જીવને ત્રીજું કરણ હોય. ॥૩॥

તે ત્રણમાંથી એક તો માર્ગ થકી પાછો નિવર્ત્યો, એટલે પાછો નાશી ગયો, તથા બીજાને તો તે ચોર લોકોએ ગ્રહણ કીધો એટલે પકડી લીધો, અને ત્રીજો મનુષ્ય તે ચોરોને સમયક્ પ્રકારે આતક્રમ્યો, એટલે પોતાનું બળવીર્ય ફોરવી ચોરોને હત પ્રહત કરી પુરપ્રત્યે પહોંચ્યો એટલે ઇચ્છિત સ્થાનકે નિર્ભયપણે પહોંચ્યો. એ દ્રષ્ટાંત સમયકત્વ પ્રાપ્તિમાં ઉપનય ભાવે ઉતારે છે.—

ભવ ભ્રમણ રૂપ તો અટવી તેમાં મનુષ્ય તે ત્રણ ઉત્કૃષ્ટ જાતના સંસારી જીવ, અને કર્મ સ્થિતિ તે મોટો દીર્ઘ માર્ગ કહીએ. તથા ગ્રંથી દેશ તે ભયનું સ્થાનક વળી રાગ અને દ્વેષ રૂપ બે ચોર જાણવા. એ ત્રણમાંથી દુર્ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવ તે તો પાછા ભાગ્યા (નાશી ગયા). તથા અચરમકરણી અથવા અપરિપક કારણી તો ગ્રંથી દેશેજ રહ્યો, અહીં ગ્રંથી દેશે ભવ્ય અથવા અભવ્ય ઉત્કૃષ્ટો સંખ્યાત અસંખ્યાત કાળ સુધી રહે પછી ભવ્યને શેષ અર્દ્ધ પુદ્દગલ પરાવર્ત્તન સંસાર રહ્યો હોય તો ગ્રંથી ભેદે અધિક સંસારી પાછો ફરે. અહિં ગ્રંથી દેશે ભવ્ય અથવા અભવ્ય રહ્યા થકા દ્રવ્ય શ્રુત ભિન્ન દશ પૂર્વ સુધી પામે તથા દ્રવ્ય ચારિત્ર પામે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—કોઈ એમ કહે કે અભવીને પૂર્વનું જ્ઞાન ન હોય તેનું કેમ?

ઉત્તર—પાને ૫૮૯ મે-કહ્યું છે કે-અભવ્ય પૂર્વ શ્રુત ન પામે, કેટલાક ગ્રંથોને અનુસારે તથા વૃદ્ધ પરંપરાએ પણ અભવ્યને પૂર્વ શ્રુત ન હોય, તથા કોઇક ગ્રંથને અનુસારે લબ્ધિ દશ પૂર્વ સંપૂર્ણને પૂર્વ લબ્ધિ કહીએ, તે અભવ્યને ન હોય પણ શેષ હોય, પછી બહુ શ્રુત કહે તે ખરૂં. પૂરે પૂરાં દશ પૂર્વ તથા અધિક યાવત્ ચૌદ પૂર્વ સુધી જે ભણે તે નિયમા સમ્યકતી હોય, કેમકે કલ્પ ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે-યતઃ चउदस दसय अभिन्न, नियमा सम्मत्त सेसए भयणा ॥ इति ॥ તે માટે ઉત્કટ કારણ યોગે બીજો પુરૂષ તો ગ્રંથી દેશેજ ટકી રહ્યો, તથા ત્રીજો ચરમ કરણી પ્રાપ્ત ભવ્ય સમ્યકત્વ વંત વીર્યોલ્લાસ વધતે રાગ દ્વેષ પરિણતિ રૂપ ગ્રંથી ભેદીને સમ્યકત્વ દર્શન રૂપ નગરેજ પહોચે એમ ત્રણે કરણનો ઉપનય જોડવો.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ચોથું પીપીલિકાનું દ્રષ્ટાંત શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારે-પીપીલિકાનું દ્રષ્ટાંત સમજાવે છેઃ—એમ ક્ષિતિ જે પૃથ્વી તેના ઉપરે સહજ સ્વભાવે કીડી ફરે છે, ગમન કરે છે, પણ તેમાં કોઇની પ્રેરણા નથી, હવે તેમાં એક કીડી તો ફરની ફરના

ઉત્તર—અનિવૃત્તિ કરણે ગયો થકો જીવ જે કરે તે કહે છે. તે જીવને ત્યાં અનિવૃતિ કરણે અતિ વિશુદ્ધ પરિણામના જોરથી મિથ્યાત્વ મોહનીયના પુંજની સ્થિતિ બે થાય. તેમાં પહેલી સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્ત વેદ્ય એટલે એક અંતર્મુહૂર્તમાં ખપી જાય, એટલી સ્થિતિનાં મિથ્યાત્વ મોહનીય નામા કર્મના દલીયાં તે મોટી સ્થિતિ જે કોડાકોડી સાગરોપમમાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે ન્યૂન છે તે સ્થિતિમાંથી નજીક ખેંચી લે, એટલે બીજી પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હતી તેમાંથી અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ વેદ્ય નીચી ખેંચીને જૂદી કીધી. બાંકી શેષ રહી તેનો મોટો પુંજ અલગો રાખ્યો એટલે ન્હાની સ્થિતિ તથા મોટી સ્થિતિને વચમાં આંતરો પડયો તે વારે એ બેઉ સ્થિતિની વચમાં જે ખાલી જગા રહી તેને અંતર કરણ કહિએ, એમ અહિં અનિવૃત્તિ કરણના જોરથી અંતર કરણ કરે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—અનિવૃત્તિ કરણમાંથી જીવ અંતર કરણમાં આવે ત્યારે શું કરે ?

ઉત્તર—પૃષ્ટ ૫૯૧મે–કહ્યું છે કે–પ્રથમ સ્થિતિ ગત દલિયાંને અંતર્મુહૂર્ત્તમાં ખપાવે અને મોટી સ્થિતિમાંથી આવતાં દલિયાંને ઉપશમાવે વિષ્કંભિત ઉદય કરે અંતર્મુહૂર્ત ઉદય ન આવે એવાં કરે.

એટલે અનિવૃત્તિકરણે બે કાર્ય કરે. એક તો મિથ્યાત્વ સ્થિતિના બે ભાગ કરી અંતરકરણ કરે અને બીજું અંતર્મુહૂર્ત્ત વેદ્ય પ્રથમ લઘુ સ્થિતિને ખપાવે એટલે અનિવૃત્તિ કરણનો કાળ પૂરો થાય તે વારે આગળ અંતર કરણમાં ધસે, દોડી જાય, પ્રવેશ કરે, તે વારે ત્યાં અંતર કરણને પ્રથમ સમયે હે નાથ ! તમારે પ્રસાદે ક્ષાયિકાદિકની પરે વિશિષ્ટ તો નહીં પણ સામાન્યપણે અલ્પકાલીન ઉપશમ નામા સમકિત પામે. તે શી રીતે પામે તેની ઉપમા કહે છે, જેમ સુભટ હોય તે રણને વિષે વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ પામે, તેમ અનાદિના જે રાગ દ્વેષ રૂપ મો । શત્રુ તજ્જનિત ગુરૂ કર્મ સ્થિત્યાદિ અનંતાનુબંધિયા ચાર વેરીને જીતવાથી પરમાનંદ સરખું સમ્યકત્વ જીવ પામે.

એટલે અનાદિ કાળનો સંસાર ચક્રમાં ભમતો થકો જીવ, મિથ્યાત્વ મોહનિયાદિક કર્મોને ખપાવીને તે યથા પ્રવૃત્તિ કરણે કરીને કર્મો ખપાવે, તેનું દ્રષ્ટાંત પૂર્વોક્ત નદીના પ્રવાહનો પત્થર, તેના દ્રષ્ટાંતે ખપાવે, પછી પૂર્વે કહી વારે એટી નથી એવી જે રાગ દ્વેષ પરિણતિમયી મિથ્યાત્વ

પ્રશ્ન ૯૧ મું--જ્યારે અનાદિ મિથ્યાત્વનો અંત આવ્યો ત્યારે તે મિથ્યાત્વ કેવા પ્રકારનું સમજવું ?

ઉત્તર--અહિં પૃષ્ટ ૫૯૨મે-કહ્યું છે કે-અહિં સિદ્ધાંત શૈલીમાં કાળ નિશ્રાએ ગુણ દોષ પ્રાપ્તિ તથા વિરહ આશ્રી ચાર ભાંગા કહ્યા છે તેનાં નામ કહે છે. ૧ અનાદિ અનંત, ૨ અનાદિ સાંત, ૩ સાદિ સાંત, ૪ સાદિ અનંત.

એ ચાર ભાંગાનો અર્થ કહે છે, જેને મિથ્યાત્વાદિક અનાદિનું છે અને તે કોઇ દિવસ મટશે પણ નહિ, એવા અભવ્યાદિકને અનાદિ અનંત પ્રથમ ભાંગો છે ૧, અને જે ભવ્ય જીવે પ્રથમ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કર્યું. તે વારે તે જીવે અનાદિના મિથ્યાત્વનો અંત આણ્યો. તે માટે તેને અનાદિ સાંત બીજો ભાંગો જાણવો ૨ ; તથા જે જીવ સમ્યકત્વ પામી વળી સમ્યકત્વ વમન કરી મિથ્યાત્વે ગયા તે વારે મિથ્યાત્વની આદિ થઇ, પછી કેટલોક કાળ મિથ્યાત્વે રહી વળી શુભ સામગ્રીના યોગથી ફરી સમ્યકત્વ પામ્યો તે વારે મિથ્યાત્વનો અંત થયો એ ત્રીજો સાદિ સાંત નામા ભાંગો થયો ૩, તથા ચોથો સાદિ અનંત નામા ભાંગો તે ક્ષાયિક સમ્યકત્વાદિ ક્ષાયક ભાવે જેને જે ગુણ પ્રગટ થયા તે ગુણ તેને હોય પણ મિથ્યાત્વીને ન હોય, કેમકે ગ્રંથી ભેદ કર્યા પછી જે મિથ્યાત્વ હોય, તે તો સાદિ સાંત ભાંગેજ હોય, માટે જેને સમ્યકત્વાદિક ક્ષાયક ગુણ પ્રગટયા તે સાદિ, અને તે ગુણ આવ્યા જાય નહિ તે અનંત, એટલે ભવ્ય મિથ્યાત્વીને ત્રણે ભાંગા હોય, અને અભવ્ય મિથ્યાત્વીને એકજ અનાદિ અનંત ભાંગો હોય. ૪ યદુક્તં:—ગાથા—

मिच्छत्तमभव्वाणं, तमणाइ मणंत येमुणेयव्वं ॥
भव्वाणं तमणाइ, सपद्यवसियंतु सम्मत्ते ॥ १ ॥

અર્થ:—અભવ્યને મિથ્યાત્વ અનાદિ અનંત ભાંગે હોય, અને ભવ્યને અનાદિ સપર્યવસિત ભાંગે મિથ્યાત્વ હોય. ઇતિ.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—શિષ્ય-સમકિત કેટલા પ્રકારનાં ?

ઉત્તર—સમ્યકત્વ સ્વરૂપમાં સમ્યકત્વના ૧૫ ભેદ કહ્યા છે. તેનાં નામ. ૧ તત્ત્વ રૂચિ સમ્યકત્વ, ૨ દ્રવ્ય સમકિત, ૩ ભાવ સમકિત, ૪ નિશ્ચય સમકિત, ૫ વ્યવહાર સમકિત, ૬ નિસર્ગ સમકિત, ૭ ઉપદેશ સમકિત, ૮ કારક સમકિત, ૯ રોચક સમકિત, ૧૦ દીપક સમકિત, ૧૧

ગમા, ભંગ, પ્રમાણ, નિક્ષેપ પ્રમુખ સ્યાદ્વાદ શૈલી પૂર્વક જાણે, સદ્દહે તે ભવ્ય જીવને ભાવગત સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૩ ॥

પ્રશ્ન ૯૬ મું—ચોથું નિશ્ચય સમકિતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ શુદ્ધ શ્રદ્ધા ભાષણ રમણતા પૂર્વક રત્નત્રયરુપ આત્માનું જે શુભ પરિણામ તેને નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ. એટલે આત્માનેજ નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ, કેમકે આત્માને આત્માના ગુણ તે કાંઇ જૂદા નથી, પરિણામે અનન્ય છે-એક છે ગુણ ગુણી ભાવે અભેદેજ રહ્યા છે, કેમકે અભેદ પરિણામે પરિણમ્યો જે આત્મા તે તદ્ગુણ રુપજ કહેવાય.

यदुक्तं योग शास्त्रेः—

आत्मैवदर्शनज्ञान, चारित्राण्यथवायते;
यस्तदात्मैवस्वगुणैः, शरीर मधितिष्ठति. ॥ १ ॥

પ્રાયે અપ્રમત્ત સાધુને નિશ્ચય નય સમ્યકત્વ પૂર્ણ કહેવાય છે કેમકે જેવું જાણ્યું તેવોજ ત્યાગ ભાવ છે, અને શ્રદ્ધા પણ તદ્રુપ છે. માટે સ્વરુપોપયોગી જીવને આત્મા તેજ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર છે. કારણકે આત્મા રત્નત્રયાત્મક અભેદ ભાવે શરીરમાં રહ્યો છે, માટે રત્નત્રયીને શુદ્ધોપયોગે વર્તતા જીવને નિશ્ચય સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૪ ॥

પ્રશ્ન ૯૭ મું—પાંચમું વ્યવહાર સમકિત કોને કહેવું?

ઉત્તર—વ્યવહાર સમ્યકત્વ તે, હે પ્રભુ! તારા સિદ્ધાંતને વિષે સમ્યકત્વના હેતુ જે મિથ્યાત્વનું સંસ્તવ પરિચય પ્રમુખ જે અતિચારાદિક દોષ છે. તેના ત્યાગથી થાય. તથા દેવ ગુરૂ ભક્તિ બહુમાન યોગે શાસનોન્નતિ હેતુએ થાય.

यदुक्तं गुणस्थान विचार ग्रंथेः—

देवे गुरुच संघेच, सद्भक्ति शासनोन्नति ॥
अव्रतो पि करोत्येव, स्थितिस्तुर्येगुणालये ॥ १ ॥

અર્થઃ—દેવ ગુરૂ તથા શ્રી સંઘ તેની બહુમાન સહિત ભક્તિ કરે શાસનોન્નતિ કરે, અવિરતિ ગુણ ઠાણે રહ્યો થકો પણ આગમોક્ત વિધિ માર્ગે નિરતિચાર સમ્યકત્વ પ્રવૃત્તિ સહિત હોય તેને વ્યવહાર સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૫ ॥

પ્રશ્ન ૯૮ મું—છઠ્ઠું નિસર્ગ સમકિત કોને કહેવું?

ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરતો દેખીને રૂડું માને, પરંતુ પોતે સારે કર્મી માટે ક્રિયાનુષ્ઠાનાદિક કરી શકે નહિ તેને રોચક સમ્યકત્વ કહીએ. ॥ ૯ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—દશમું દીપક સમકિત કોને કહીએ.

ઉત્તર—દીપક સમકિત વંત, સ્વયં-પોતે તો મિથ્યાદૃષ્ટિ અભવ્ય દુર્ભવ્ય હોય, પણ અંગારમર્દિકાચાર્યની પરે ધર્મ કથાદિકે કરી આદિ શબ્દથી સામાયિકાદિના અનુષ્ઠાનના અતિશયે કરીને એટલે દંભ રચના વિશેષે કરી પર જે બીજા ભવ્ય ભદ્રક જીવો હોય તેને ધર્મે કરી દીપાવે, એટલે અન્ય જીવોના ઘટમાં પ્રકાશ કરાવે, પરંતુ પોતાને અંતરંગ પરિણામે શ્રદ્ધા ન હોય એવાને હે પ્રભુ તારા સમય જે સિદ્ધાંત તેના જાણ પુરૂષો દીપક સમ્યકત્વ કહે છે. અહિં શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યું જે પોતે મિથ્યાત્વી મિથ્યાત્વે વાસિત અંતઃકરણવાળાને સમ્યકત્વી કેમ કહો છો ? તે વારે ગુરૂ કહે છે-હે શિષ્ય, જો મિથ્યા પરિણામી છે તોપણ આગલા પ્રાણીઓને ધર્મ પમાડવાનો હેતુ થાય છે, અથવા શાસનોન્નતિ કરે છે, માટે કારણે કાર્યનો ઉપચાર કરી સમ્યકત્વ કહીએ, સમ્યકત્વનો હેતુ છે માટે સમ્યકત્વ કહીએ, यदुक्तं सिद्धांतेः—विहियाणु ठाणं पुण, कारग मिह रोय गंतु सद्दहणं॥ मिच्छ दिठी दीवइ, जंतत्ते दीवगं तंतु ॥ १ ॥ અર્થઃ—વિહિત એટલે નીપજાવ્યું છે કર્યું છે આગમાનુસારે ધર્માનુષ્ઠાન જેણે તે કારક સમ્યકત્વ કહીએ; અને રોચક સમ્યકત્વ તે શુદ્ધ સદ્દહણા રૂપ રૂચિ થાય તેને કહીએ, વળી પોતે મિથ્યા દૃષ્ટિ થકો પરને તત્ત્વ દીપાવે, પરને સમ્યકત્વ પ્રકાશ કરે તેને દીપક સમ્યકત્વ ઉપચારે કહીએ. ॥૧૦॥ ઇતિ સમ્યકત્વ સ્વરૂપ.

અહિં અભવીને દીપક સમકિત કહ્યું તેનું દૃષ્ટાંત કહે છે. જેમ દીપક ઘર તથા દીવીને માથે દીપક હોય તે બીજાને પ્રકાશ કરે પણ નીચે પોતાને તો અંધારૂંજ હોય. હવે જે પ્રકાશ છે તે તેનો નથી પણ દીપકનો છે પણ તે દીપકનો ધરનાર છે. તેમ અભવી તે દીપક ધરનાર, અને વ્યવહારથી ચારિત્ર અને અગિયાર અંગાદિક જ્ઞાન રૂપ દીપકના પ્રકાશ વડે કોઇ ભવ્ય જીવ તેના ઉપદેશથી મોક્ષ પામે પણ પોતાને તો મિથ્યાત્વજ હોય. ભવ્ય જીવને જે પ્રકાશ થયો તે અભવીના ઘરનો નહિ પણ મહાવીરના ઘરનું એટલે તીર્થંકરના ઘરનું જે સત્ય જ્ઞાન તેનો પ્રકાશ થયો. કારણકે ભવ્ય જીવને સત્તામાં જ્ઞાન રહ્યું છે તે જ્ઞાન વડે સન્મુખ થયેલા જ્ઞાનને આકર્ષણ કરી ખેંચે અને સમ્યકત્વ ભાવે પ્રગમાવે. અને અભવીને સત્તામાં જ્ઞાન નથી, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે તેથી તેનું શ્રુત પણ અજ્ઞાનમયજ છે એટલે અભવીનું

અર્થ:-પૂર્વોક્ત ભવ્ય જીવ જેવારે ગ્રંથી ભેદ કરી સમ્યક્ત્વ પામે ત્યાર પછી અંત કોડાકોડીનો સ્થિતિ બંધ છે, તેમાંથી પૃથક્ત્વ પલ્યોપમ એટલે બેથી માંડીને નવ પલ્યોપમ સુધી ઓછી કરે, એટલે કોઇક બે પલ્યોપમ સ્થિતિ ઓછી કરે, કોઇક ત્રણ એમ યાવત્ કોઇ નવ પલ્યોપમ જેટલી સ્થિતિ અંત કોડાકોડીમાંથી ઓછી કરે, ત્યારે દેશ વિરતિ ગુણ સ્થાનકનો ક્ષયોપશમ થાય એટલે ભાવથી દેશ વિરતિ ત્યારે થાય.

તથા ચરણ જે સર્વ વિરતિપણું તેનો ક્ષયોપશમ તો જે સ્થિતિયે. દેશ વિરતિ ગુણ પ્રાપ્ત થયું છે તે સ્થિતિમાંથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ ઓછી કરે, એટલે સર્વ વિરતિવંત સ્થિતિ બાંધે તો અંત કોડાકોડી નવ પલ્યોપમે ન્યૂન જે દેશ વિરતિની સ્થિતિ છે, તેથી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમ ઓછી બાંધે, એવા અધ્યવસાયે કષાયની મંદતા હોય ઇતિ તત્ત્વં. ત્યાર પછી સંખ્યાતા સાગરોપમ ખપવાથી ઉપશમ શ્રેણી પડી વર્જે. તેવાર પછી પણ સંખ્યાતા સાગરોપમની સ્થિતિ ખપવાથી ક્ષપક શ્રેણી પડી વર્જે. ઇતિ ભાવ.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત "શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા" ઉત્તરાર્દ્ધ-૭ મો ભાગ-સમાપ્તઃ॥

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૮ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૮ મો.

સમકિતને પ્રગટ થતાં અટકાવનારી હતી તેનો નાશ કરી આત્મિક સુખને પ્રગટ કરે અર્થાત્ અપૂર્વ સુખને અનુભવતો દોષ અને દુઃખને દૂર કરે. ઇત્યાદિ ગુણોવાળા જીવને સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે. એમ આ છંદમાં જણાવ્યું છે. અને ક્ષેમવિજય નામના જૈન મુનિએ પણ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે સારૂ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—શિષ્ય-ક્ષેમવિજયજીએ સમકિતની પ્રાપ્તિ માટે શું કહ્યું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ક્ષેમવિજયજીએ ભાવ પૂજાનું સ્તવન કર્યું છે તેની બીજી ને ત્રીજી ગાથામાં કહ્યું છે કે-

સમકિત દ્વાર ગભારે પેસતાંજી-એ ટેક-

આયુ વર્જિત સાતે કર્મનીજી, સાગર કોડાકોડી હીણજી;
થિતિ પઢમ કરણે કરીજી, વીરજ અપૂરવ મોઘર તેણજી. સમ૦ ૧

ભુંગળ ભાંગી આદિ કષાયનીજી, મિથ્યા મોહની સાંકળ સાથજી;
બાર ઉઘાડયાં સમ સમવેગનાંજી, અનુભવ ભુવનમાં બેઠા નાથજી. સમ૦ ૨

અહિંયાં એમ જણાવે છે કે-આઉખા કર્મ વરજીને સાત કર્મની સ્થિતિ એક કોડાકોડ સાગરની અંદર આવે ત્યારે તે જીવને પહેલું યથા પ્રવૃત્તિ કરણ થયું કહેવાય. એટલે પઢમ કરણે અંતો કોડાકોડમાં આવે. ત્યારપછી આત્મિક વીર્ય શક્તિ ફોરવવા અપૂર્વ કરણ પ્રગટ કરી-તે રૂપ મોઘર મુદ્‌ગર વડે આદ કષાય જે અનંતાનુબંધીની ચોકડી રૂપ ભુંગળને ભાંગી મિથ્યાત્વ મોહની રૂપ સાંકળને તોડી, સમ સમવેગ રૂપ બાર-કમાડ ઉઘાડી સમકિત રૂપ ગભારામાં પેશી-અર્થાત્ સમકિત પ્રગટ કરી આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરે.

એટલે સમકિતની પ્રાપ્તિ થયા પહેલા ઉપર કહેલા ગુણો પ્રાપ્ત થવા જોઇએ. અને દિગંબર મતમાં પણ સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે સારો ખુલાસો આપવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—શિષ્ય-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે દિગમ્બર મતમાં શું જણાવે છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી "જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"-રત્ન ૩ રા-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા-અથધર્માનુપ્રેક્ષા (દિગંબર ગ્રંથ) પાને ૧૧૯મે-સમકિતની ઉત્પત્તિ વિષે કહ્યું છે કે—

संजम सहित सुसाध, होय निर्ग्रंथ निरागी,
मत अविरोध गरंथ, ताहि माने परत्यागी;
केवल भाषित धर्मधर, गुनथानिक बूझैं मरम,
भैया निहार विवहार यह, सम्यक् लछन जिन धरम. १

ધર્માસ્તિ કાયાદિ છ દ્રવ્ય, જીવા જીવાદિ નવ તત્ત્વ, તેના સર્વ ભેદને સારી રીતે જાણે; અને અઢાર દોષ રહિત દેવને દેવપણે માને, સંયમ યુક્ત રાગ દ્વેષ રહિત નિગ્રંથને સાધુ માને, ધર્મને વિરોધ ન પડે તેવા ગ્રંથો માને, બાકીના (ધર્મને વિરૂદ્ધ પડે તેવાનો) ત્યાગ કરે, અને કેવળીએ પરૂપેલા ધર્મનો સ્વીકાર કરે, અને ચૌદે ગુણ સ્થાનના મર્મનો જાણ હોય. તેને વ્યવહારથી સમકિતનું લક્ષણ જિન ધર્મ સંબંધીનું જાણવું. ઉપરના લક્ષણે વ્યવહારથી સમકિતી જીવને ઓળખવા.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ્યારે વ્યવહારથી સમ્યકત્વ લક્ષણ કહ્યું ત્યારે નિશ્ચયથી સમકિતી કેમ જાણીએ? તેનું શું લક્ષણ?

ઉત્તર—શ્રી દિગમ્બર મતમાં-જિન ધર્મ પચીસીમાં નિશ્ચે સમ્યકત્વનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

છપ્પૈ: છંદ

राग दोष अरु मोह, नांहि निज मांहि निरखत,
दर्शन ग्यांन चारित, सुध आतमरस चखत;
पर द्रव्य सौं भिन्न, चिन्ह चेतन पद मंडित,
वेदत सिद्ध समान, शुद्ध निजरूप अखंडित;
सुख अनंत जिहि पद वसत, सोनिसचै सम्यक् महत,
भैया विचछन भविक जन, श्री जिनंद इहि विधि कहत. १

જેને નિશ્ચયથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થઇ હોય એવા જીવો રાગ, દ્વેષ અને મોહની દ્રષ્ટિએ જોવે નહિ. અર્થાત્ તેનો વાસ પણ પોતાના આત્મામાં થવા દે નહિ. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર રત્ન ત્રય વડે શુદ્ધ આત્મ રસને ચાખે, આત્મ દ્રવ્ય અને પુદ્ગલ દ્રવ્યની ભિન્નતા માની જ્ઞાનમય ચૈતન્ય પદને વિષે પોતાની વૃત્તિ જોડતી છે. સિદ્ધ સમાન સુખને વેદતાં શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપની જ્યોતિને અખંડિતપણે પ્રગટાવનાર, જ્યાં અનંત સુખનો વાસ છે તે પદને આપનાર મહા મહિમાવંત નિશ્ચય સમકિત તે પોતેજ

ઉત્તર—"જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"–રત્ન ૩ જો–સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા–અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા–(દિગંબર ગ્રંથ) પાને ૧૧૯મે–શ્રાવક સ્વરૂપ–નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;
व्रतधारी सामायिकः, पर्व्वव्रती प्राशुका हारी. १

रात्रि भोजन विरतः, मैथुन सारम्भ सङ्गत्यक्तः च;
कार्यानुमोद विरतः उद्दिष्टा हार विरतः च. २

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દર્શન હૈ શુદ્ધ જાકે ઐસા ૧, મદ્ય આદિ સ્થૂલ દોષ નિતૈં રહિત દર્શન પ્રતિમાકા ધારી ૨, પાંચ અણુવ્રત, તીન ગુણવ્રત, ચાર શિક્ષાવ્રત ઐસૈં બાર વ્રતનિ સહિત વ્રતધારી ૩, તથા સામાયિક વ્રતી ૪, પર્વવ્રતી ૫, પ્રાશુકાહારી ૬, રાત્રિ ભોજન ત્યાગી ૭, મૈથુન ત્યાગી ૮, આરંભ ત્યાગી ૯, પરિગ્રહ ત્યાગી ૧૦, કાર્યાનુમોદ વિરત ૧૧, ઉદ્દિષ્ટાહાર વિરત ૧૨, ઇસ પ્રકાર શ્રાવક ધર્મકે ૧૨ ભેદ હૈં.

ભાવાર્થ:—પહલા ભેદ તૌ પચ્ચીસ મલ (મિથ્યાત્વ) દોષ રહિત શુદ્ધ અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટી હૈ. બહુરિ ગ્યારહ ભેદ પ્રતિમાનકે વ્રતનિ કરિ સહિત હોય સો વ્રતી શ્રાવક હૈ.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આ સંબંધી વિશેષ કંઈ જાણવા જોગ છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો–દિગંબરી ભગોતીદાસે પુણ્ય પચીસીમાં શ્રાવક ધર્મનું વર્ણન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા–૩૧ સા–

मिथ्या मत रीत टारी भयो अनुव्रत धारी,
एका दश भेद भारी हिरदे वहतु है;
सेवा जिनराजकी है यहै सिरताजकी है,
भक्ति मुनिराजकी है चित्तमें चहतु है;
विसंहै निवारी रीति भोजने अनष्ट पीति,
इंद्रीनको जीति चित्त थिरता गहतु है;
दया भाव सदा धरे मित्रता प्रमान करे,
पाप मळ पंक हरे मुनिर्वा कहतु है. १

ઉત્તર—"જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"-રત્ન ૩ રો-સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા—અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-(દિગંબર ગ્રંથ) પાને ૧૧૯મે-શ્રાવક સ્વરૂપ-નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;
व्रतधारी सामायिकः, पर्व्ववती प्राशुका हारी. १

रात्रि भोजन विरतः, मैथुन सारम्भ सङ्गत्यक्तः च;
कार्यानुमोद विरतः उद्दिष्टा हार विरतः च. २

ભાવાર્થ:—સમ્યગ્દર્શન હૈ શુદ્ધ જાકે ઐસા ૧, મદ્ય આદિ સ્થૂલ દોષ નિતેં રહિત દર્શન પ્રતિમાકા ધારી ૨, પાંચ અણુવ્રત, તીન ગુણવ્રત, ચાર શિક્ષાવ્રત ઐસેં બાર વ્રતનિ સહિત વ્રતધારી ૩, તથા સામાયિક વ્રતી ૪, પર્વવ્રતી ૫, પ્રાશુકાહારી ૬, રાત્રિ ભોજન ત્યાગી ૭, મૈથુન ત્યાગી ૮, આરંભ ત્યાગી ૯, પરિગ્રહ ત્યાગી ૧૦, કાર્યાનુમોદ વિરત ૧૧, અરઉ દિષ્ટાહાર વિરત ૧૨, ઇસ પ્રકાર શ્રાવક ધર્મકે ૧૨ ભેદ હૈં.

ભાવાર્થ:—પહલા ભેદ તો પચ્ચીસ મલ (મિથ્યાત્વ) દોષ રહિત શુદ્ધ અવિરત સમ્યગ્દ્રષ્ટી હૈ. બહુરિ ગ્યારહ ભેદ પ્રતિમાનકે વ્રતનિ કરિ સહિત હોય સો વ્રતી શ્રાવક હૈ.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—આ સંબંધી વિશેષ કંઇ જાણવા જોગ છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-દિગંબરી ભગોતીદાસે પુણ્ય પચીસીમાં શ્રાવક ધર્મનું વર્ણન કર્યું છે તેમાં કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

मिथ्या मत रीत टारी भयो अनुव्रत धारी,
एका दश भेद भारी हिरदे वहतु हैं;
सेवा जिनराजकी हैं यह सिरताजकी है,
भक्ति मुनिराजकी है चित्तमें चहतु है;
विसर्द्दं निवारी रीति भोजने अमक्ष दीति,
इंद्रीनको जीति चित्त थिरता गहतु है;
दया भाव सदा धरे मित्रता प्रनाम करे,
पाप मल पंक हरे मुनिर्वा कहतु है. १

છે, એ વિધિ થી જિનેંદ્ર ભગવંતે ભવ્ય જીવને ઉદેશીને કહી છે, એ વિચક્ષણ ભવ્ય જીવે નિશ્ચે સમકિતનું લક્ષણ સમજવું.

આનો પરમાર્થ એ છે કે-જિનેંદ્ર દેવે કહેલાં તત્ત્વને વ્યવહારથી જાણે ને સર્દહે તેને વ્યવહારથી સમકિત અને નિશ્ચયથી જાણે સર્દહે તેને નિશ્ચયથી સમકિતનું લક્ષણ માનવું.

પ્રશ્ન ૭ મું—જેને નિશ્ચય સમકિત પ્રાપ્ત થાય તેને વ્યવહાર કરણી કરવાની જરૂર ખરી કે કેમ?

ઉત્તર—તે વિધે નીચેના સવૈયામાં ચોકખું કર્યું છે. સંકેતો-

સવૈયો—૨૩ મો—

जाकें निसचे प्रगटभये गुन, सम्यक दर्शन आदि अपार;
ताकें हि हदें गई विकलता, प्रगट रही करनी विवहार;
जहां विवहार होइ तहां निश्चे, होय न होय उभे परकार;
जहां विवहार प्रगट न दीसें, तहां न निश्चे गुन निरधार. १

જેને નિશ્ચેથી સમ્યકદર્શનનો ગુણ પ્રગટ થાય છે એટલે જેને અનંત એવું ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે તેના હૃદયમાં વિકલતા રહેતી નથી. તેને કોઇ જાતની ભ્રમણા રહેતી નથી સુખ દુઃખ આવ્યે પૂર્વકૃત કર્મનું ફળ માને-જેને નિશ્ચય સમકિત પ્રગટ થયું હોય તેને શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી બાકી રહી છે તે કરણી કરવા પ્રયત્ન કરે. તે કરણીમાં પ્રવર્તે ત્યારે શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યું કે-જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી હોય ત્યાં નિશ્ચય સમકિત માનવું? ગુરૂ કહે હે ભાઇ! જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર કરણી હોય ત્યાં નિશ્ચે ગુણ હોય અને ન પણ હોય એમ બન્ને પ્રકાર કહ્યા છે, પરંતુ જ્યાં શુદ્ધ વ્યવહાર પ્રગટપણે ન દીસે ત્યાં નિશ્ચય ગુણ-નિશ્ચય સમકિત હોયજ નહિ. એમ આ સવૈયો જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—સમકિતીની રીતિ કેવી હોય?

ઉત્તર—સમકિત દૃષ્ટિની રીતિ પ્રવૃત્તિ નીચે પ્રમાણે હોય.

દોહરો-

શત્રુ મિત્ર દો સમ હૈં, નહિ પુદ્‌ગલસેં પ્રીત;
આપ સમ જાણે અવર, એ સમકિતની રીત. ૧

પ્રશ્ન ૯ મું—શ્રાવકમાં કેવા ગુણો હોવા જોઇએ, અને કેવા ગુણવાનને શ્રાવક માનવા?

થકા પણ પોતાના આત્માને કર્મ મળે લેપાવા નહિં દેતાં આકાશની પરે અલિપ્ત નિર્મળ રાખે છે. નિશ્ચય પરિણામ જે આત્મ સ્વરૂપ તેને સાધી. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રત્નત્રય જે આત્માનો ગુણ તેને આરાધી, પોતાની આત્મ સમાધિને વિષેજ પોતાના જોગને જોડયા છે. એવા શુદ્ધ ઉપયોગી મુનિ, રાગ અને દ્વેષને દૂર કરી એક આત્મ વિચાર શિવાય બીજામાં નહિ લાગતાં આપે આપમાંજ મગ્ન રહે છે. ઇતિ મુનિ સ્વરુપ.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કોઇ કહે કે-પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ છેજ નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જો પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ નથી તો શ્રાવક પણ નથી. તો સમકિતીને માટે પણ હોય ;તે ખરૂં એમ પણ કોઇનું માનવું થાય. પણ આપણે સૂત્ર સામી દૃષ્ટિ કરીએ તો ભગવતીજીમાં ભગવંતે કહ્યું છે કે-મારૂં શાસન એકવીશ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે. તો તે કોના ઉપર ચાલશે તેનો પહેલો વિચાર કરવો જોઇએ. સૂત્રના ન્યાયે તો પાંચમા આરાનાં છેડા સુધી ચારે તીર્થ પ્રવર્તવાં કહેલ છે.

અને દિગંબર મતના અભિપ્રાયે તોપંચમ સમયમાં સાધુપણું સાબીત રાખી શ્રાવકપણાની નાસ્તિ જણાવે છે. તો પછી ઉપરોક્ત ભાષાના બોલવા-વાળા પ્રશ્નકારના પ્રશ્ન વિષે શું સમજવું ? તે વિચાર તો શ્રોતાએજ કરવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—દિગંબર મતમાં પંચમ સમય માટે શું કહ્યું છે તે તો જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-દિગંબર મતના-એક લખેલા પુસ્તકમાં-મિથ્યાત વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં-પંચમ સમય વર્ણનમાં-કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

वीतराग देवसो तो वसत विदेह खेत,
सिव जुं कहावे सिव लोक मधि लहिये;
आचारिज उवझाय दुहुंमे न कोऊ इहां,
साधु हुवता सु एतो दक्षिन में कहीये;
श्रावक पुनित सोतो विद्यमान इहां नाहि,
सम्यक के संत कोऊ जीव सरद हीये;

અર્થઃ—સમકિત પ્રાપ્ત થયેલા જીવો વ્રતધારી શ્રાવક હોય છે. તે જ્યારે વ્રત અંગીકાર કરે ત્યારે જેટલા મિથ્યાત્વના રીત રીવાજ હેય તેને દૂર કરી વ્રતધારી શ્રાવક થાય એટલે અણુવ્રત, ગુણુવ્રત, ને શિક્ષાવ્રતનો ધરનાર હોય. તેના હૃદયમાં અગ્યાર પ્રતિજ્ઞાની ભાવના રહ્યા કરે. એવો શ્રાવક જિનરાજ દેવનીજ સેવના કરે એટલે તેમના પ્રરૂપેલા ધર્મનીજ સેવા કરે અને તેમનાં વચનનેજ શીર ચડાવે, અર્થાત્ તેમની આજ્ઞાનેજ શીરતાજ સમાન મસ્તક ચઢાવીને ચાલે. અને હંમેશાં મુનિરાજની ભક્તિની ચિત્તમાં ચાહના કરે, વિષય કષાયનો ત્યાગ કરનાર અને ભોજન પર અપ્રીતિ ધરાવનાર એટલે જીહ્વા ઇંદ્રિયનો લોલુપીન ન હોય, જિતેંદ્રિય થકો ચિત્તની વૃત્તિનેસ્થિર કરનાર હોય, સદાય તમામ પ્રાણી પર દયા ભાવ રાખે અને તમામ જીવને પોતાના મિત્ર માને, મિત્ર ભાવે તમામને પ્રણામ કરે એટલે સર્વને નમી ચાલે કોઇથી કઠોરપણે ન વરતે, એવી વૃત્તિવાળા હોય તેજ શ્રાવક કહેવાય. તેવા ગુણવાળા શ્રાવક હોય તે પાપ કર્મને હરનારા થાય છે એમ મુનિવરો કહે છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—મુનિ ધર્મ માટે શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—મુનિ ધર્મ માટે પણ એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે સાંભળો-

સવૈયા-૩૧ સા-

दहि कै करम अघ लहिकैं परम मग,
गहि कै धरम ध्यान ग्यानकी लगनि हैं;
सुध निजरूप धरैं परसौं न प्रीत करैं;
वसत सरीरपै अलिप्त ज्यौं गगनि है.
निश्चै परिनाम साद्धि अपनै गुन आराधि,
अपनी समाधि मधि अपनी जगनी है;
सुद्ध उपयोगी मुनि राग दोष भए सुनि,
परसौं लगन नांहि आपनैं मगनी हैं. १

અર્થ—અહિયાં મુનિ સ્વરૂપ જણાવે છે કે-કર્મને દાવા નળ દ્વારા કર્મને બાળીને, પરમ માર્ગ-મોક્ષ માર્ગનો પંથ જેણે લીધો છે, ધર્મ ધ્યાનને ગ્રહી જેને જ્ઞાનની લગની લાગી છે, પોતાના શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપને ધરણ કરનાર, પર જે પુદ્ગળ સાથે પ્રીતિ નહિ કરનાર, શરીરમા વસ્યા

થકા પણ પોતાના આત્માને કર્મ મળે લેપાવાં નહિં દેતાં આકાશની પરે અલિપ્ત નિર્મળ રાખે છે. નિશ્ચય પરિણામ જે આત્મ સ્વરૂપ તેને સાધી. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રત્નત્રય જે આત્માનો ગુણ તેને આરાધી, પોતાની આત્મ સમાધિને વિષેજ પોતાના જોગને જોડ્યા છે. એવા શુદ્ધ ઉપયોગી મુનિ, રાગ અને દ્વેષને દૂર કરી એક આત્મ વિચાર શિવાય બીજામાં નહિ લાગતાં આપે આપમાંજ મગ્ન રહે છે. ઇતિ મુનિ સ્વરુપ.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—કોઇ કહે કે-પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ છેજ નહિ તેનું કેમ?

ઉત્તર—જો પંચમ કાળમાં કોઇ સાધુ નથી તો શ્રાવક પણ નથી તો સમકિતીને માટે પણ હોય તે ખરૂં એમ પણ કોઇનું માનવું થાય. પણ આપણે સૂત્ર સામી દૃષ્ટિ કરીએ તો ભગવતીજીમાં ભગવંતે કહ્યું છે કે-મારૂં શાસન એકવીશ હજાર વર્ષ સુધી ચાલશે. તો તે કોના ઉપર ચાલશે તેનો પહેલો વિચાર કરવો જોઇએ. સૂત્રના ન્યાયે તો પાંચમા આરાનાં છેડા સુધી ચારે તીર્થ પ્રવર્તવાં કહેલ છે.

અને દિગંબર મતના અભિપ્રાયે તોપંચમ સમયમાં સાધુપણું સાબીત રાખી શ્રાવકપણાની નાસ્તિ જણાવે છે. તો પછી ઉપરોક્ત ભાષાના બોલવા વાળા પ્રશ્નકારના પ્રશ્ન વિષે શું સમજવું? તે વિચાર તો શ્રોતાએજ કરવાનો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—દિગંબર મતમાં પંચમ સમય માટે શું કહ્યું છે તે તો જણાવો.

ઉત્તર—સાંભળો-દિગંબર મતના-એક લખેલા પુસ્તકમાં-મિથ્યાત વિધ્વંસન ચતુર્દશીમાં-પંચમ સમય વર્ણનમાં-કહ્યું છે કે—

સવૈયા-૩૧ સા-

वीतराग देवसो तो वसत विदेह खेत,
सिव जुं कहावे मिध लोक मधि लहिये;
आचारिज उवझाय दुहुमें न कोऊ इहां,
साधु हुवतो सु पनो दछिन में कहीये;
श्रावक पुनित सोतो विद्यमान इहां नाहि,
सम्यक के हंत कोऊ जीव . हीये;

सास्त्र के सरधा यामें बुधि अति तुछ रही,
पंचमे समेमें कहो कैसे पंथ गहीयें. १

અર્થ—વીતરાગ દેવ તે તો મહા વિદેહ ક્ષેત્રમાં વસે છે, અને સિદ્ધ ભગવંત શિવ લોકમાં-મોક્ષમાં બિરાજે છે, આચાર્યજી તથા ઉપાધ્યાયજી બન્નેમાંથી કોઇપણ ઇહાં નથી, અને સાધુ છે પણ તે દક્ષિણમાં કહેવાય છે, વળી શ્રાવક તો કોઇ અત્યારે અહિં વિદ્યમાન છેજ નહિ, અને સમકિતી જીવ તો કોઈ સાધુપણામાં ભાગ્યેજ સદ્દહિયે, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધામાં બુદ્ધિ પહોંચતી નથી કારણકે બુદ્ધિ અતિ તુચ્છ રહી; તો હવે આ પંચમ સમયમાં-પંચમ કાળમાં કહો કયા પંથને ગ્રહશે? કયા પથે ચાલવું? એમ ભવ્ય જીવ પોતાના આત્માને પૂછે છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—તેનો ઉત્તર શું મળ્યો? ને કોણે આપ્યો? તે જણાવશો

ઉત્તર—તેનો ઉત્તર બહુજ સારો મળ્યો અને તે ઉત્તર પોતાના આત્માએજ આપ્યો. સાંભળો—

સવૈયા-૩૧ સા-

तुंहि वीतराग देव रागद्वेष टारि देखि,
तुंहि तो कहावै सिद्ध अष्ट कर्म नासतै ;
तुंहि तो आचारिज हैं आचरैं जो पंचाचार,
तुंहि उवझाय जिन बांनी के प्रकास तैं ;
परको ममत त्याग तुंहि हैं रिषराज,
श्रावक तुंहिज व्रत एकादश भासते ;
सम्यक् सुभाव तेरो शास्त्रपुनीत तेरी बांनी,
तुंही नैया ग्यांनी निज रूपके निवासते. १

અર્થ—જ્ઞાન આત્મા દ્રવ્ય આત્માને કહે છે કે હે ભવ્ય જીવ! તુંહી પોતેજ વીતરાગ દેવ છો, તારા આત્માને તું રાગ દ્વેષ રહિત દેખ તો તું પોતેજ વીતરાગ છો, અને તારો દેહ તેજ વિદેહ ક્ષેત્ર છે એમ માન. અને અષ્ટ કર્મનો નાશ કર તો તું પોતેજ સિદ્ધ છો. પંચાચાર તે આચર-અંગીકાર કર તો તુંજ આચાર્ય છો, અને જિન વાણીનો પ્રકાશ કર એટલે તુંજ ઉપાધ્યાય છો, પર જે પુદ્ગલ તેહનો મમત ત્યાગ તે તુંજ ઋષિરાજ-સાધુ છો. અને એકાદશ વ્રત અંગીકાર કરે તો તું પોતેજ

...ક છો. હે આત્મા તારો મુળ સ્વભાવ જે છે તેજ સમકિત છે, અને તારા મુખમાંથી જે વાણી નીકળે છે તે શાસ્ત્ર રૂપજ છે, અને જો તારા રૂપમાં નિવાસ કરીને રહે તો તું પોતેજ જ્ઞાની છો. અર્થાત્ ઉપરોક્ત ગુણને પ્રકાશ કરે તો હે આત્મા તારી પાસે બધા ગુણો રહેલા છે અને તે ગુણનો અધિકારી પણ તુંજ છે. એમ ભવ્ય જીવોને વિચારવાને માટે આ ઉપદેશ છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—જ્યારે ભવ્ય જીવ, ઉપરના તમામ ગુણનો અધિકારી છે તો તે સર્વ ગુણને પ્રગટ કરી મોક્ષને કેમ મેળવી શકતો નથી?

ઉત્તર—તે વિષે દિગંબર મતના લિખિત-મિથ્યાત્વ ચતુર્દશીમાં કહ્યું છે કે:—

સવૈયા—૩૧ સા—

मिथ्या भाव नास होय तबैं ग्यांन भास होय,
मिथ्या के मिलाप सैं अशुद्धता अनादिकी ;
मिथ्या के संजोग सेती मोक्षकौ विजोग रहै,
मिथ्या के विजोग नीत जांनै मरजादिकी ;
मिथ्याकी मगनतासौं संकट अनेक सहै,
मिथ्याके मिटाये भव भावइ ले आदिकी ;
अैसी मिथ्या रीतकी जे प्रीतकौं निवारै संत,
करै निज प्रकट सक्ति वोरीं कर्मा दिकी. १

અર્થ:—જ્યારે મિથ્યા ભાવનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્માને જ્ઞાનનો વાસ થાય છે એટલે જીવ પાસે જ્યાં સુધી અનાદિ મિથ્યાત્વ રહેલું છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનનો પ્રકાશ થઇ શકે નહિ. મિથ્યાત્વનો મેળાપ થવાથી તેનો સંગ થવાથી આત્મા અનાદિ કાળનો અશુદ્ધતાને પામી મલીન બની ગયેલ છે. અનાદિના મિથ્યાત્વના સંજોગને લઇને આત્માને મોક્ષનો વિજોગ રહે છે. મિથ્યાત્વનો વિજોગ થાય. તેનો નાશ થાય ત્યારેજ આત્મા પોતાના સ્વરૂપની મરજાદ જાણી શકે. પણ જ્યાં સુધી આત્મા મિથ્યાત્વની મગનતામાં રહે ત્યાં સુધી જન્મ, જરા ને મરણના-સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાનાં અનેક દુ:ખો-અનેક સંકટો સહન કરે છે. સંકટો ક્યારે દૂર થાય કે જ્યારે મિથ્યાત્વને દૂર કરે ત્યારે પોતાના ભવની આદિનો ભાવ લઇ શકાય છે. આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વની રીતિને જાણીને તેની પ્રીતિને તજે—તેનો સંગ

નિવારે એવા સંત-સાધુ મુનિરાજ પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી પોતાની શક્તિ વડે કર્મનાં દલને તોડીને જે અનાદિનાં કર્મ હતાં તેની માંહિ લાવી થોડા કાળમાં મુક્તિને ઢુંકડી મૂકે-એવો આત્મા શક્તિવાન છે. પણ મિથ્યાત્વના જોરે તેનું બળજોર ચાલતું નથી. તેથી ઉપરના ગુણો પ્રગટ કરી મોક્ષ મેળવી શકતો નથી. પણ ભવ્ય જીવ જ્યારે પોતાની શક્તિ ફોરવશે ને મિથ્યાત્વનો મૂળમાંથી નાશ કરશે ત્યારે મોક્ષ મળવાને વિલંબ નથી.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—એમ સાંભળીએ છીએ કે-આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ પાપ કરે નહિ. તો આનંદાદિક દશ શ્રાવક તથા તુંગીયા નગરીના શ્રાવક આદિનો અધિકાર ઉપાસક દશાંગ તથા ભગવતીજી વગેરે સૂત્રોમાં ઘણે ઠેકાણે કહેલ છે કે-દશ હજાર ગાયોનું એક ગોકુલ, તેવા ચારથી આઠ ગોકુલના ધણી એટલે સૂત્ર પાઠે ઘણી ગાયો, ઘણી ભેંસો, ઘણાં છાલી-બકરાં, ઘણાં દાસ દાસી, અને તેને અંગે થતાં ઘણા આહાર પાણી જેને ત્યાં નિષ્પન્ન થતાં તો ત્યાં શું આરંભ નહિ થતો હોય? શું આવા વૈભવવાળાને પાપ નહિ લાગતું હોય? આવા વૈભવમાં થતા પાપના આધકારી કોણ? જો તે શ્રાવકો પાપના અધિકારી હોય તો તેનામાં સમકિત માનવું કે કેમ? અને જો સમકિત અને શ્રાવકપણું સાબિત રહેતું હોય તો 'सम्मत्त दंसी एकरेइ पावं' નો અર્થ શું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—'सम्मत्त दंसी न करेइ पावं' માત્ર આ શબ્દ ઉપરથી એવો અર્થ કરવામાં આવતો હતો કે-સમકિત દૃષ્ટિ અઢારમું પાપ-મિથ્યા દર્શન શલ્ય કે જેનાથી સમકિતનો નાશ થાય તેવું પાપ સમકિત દૃષ્ટિ કરે નહિ અને મારા રચેલા 'સત્ય પ્રકાશ' માં પણ એજ અર્થ દાખલ કર્યો છે. ત્યાર બાદ એક વિદ્વાન્ પંડિતના મુખથી સાંભળવામાં આવ્યું કે-એક પાપ નહિ પણ અઢારે પાપ સમકિત દૃષ્ટિ કરે નહિ. એમ આચારાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે. તે ન્યાય જોતાં એમ જણાય છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ અઢાર પાપ માંહેલું કોઈ પણ પાપ કરે નહિ એમ સૂત્ર પાઠથી સાબિત થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—આચારાંગ સૂત્રમાં સમકિત દૃષ્ટિ અઢાર માંહેલું કોઈ પણ પાપ કરે નહિ એવો મૂળ પાઠથી ખુલાસો કરી આપશો?

ઉત્તર—સાંભળો, આચારાંગ સૂત્ર અધ્યયન ત્રીજું-ઉદ્દેશો બીજો-તેમાં કહ્યું છે કે-ગાથા-

जाइंच वुड्ढिंच इहज्जपास, भूतेहिं जाणे पडि लेह सायं ;
तम्हा तिविज्जो परमंति णच्चा, संमत्तदंसी णकरेति पावं. १

અતિ વિજ્જો-પંડિત જનો-જ્ઞાની પુરૂષો, આ જગતમાં ઉત્પન્ન થએલા અને વૃદ્ધિ પામેલા જીવોને દેખીને એમ વિચારે છે કે-સર્વ પ્રાણી ભૂત, શાતા-સુખની પ્રતિ લેખણા-ગવેષણા કરે છે. તેટલા માટે સમકિત દૃષ્ટિ જીવ મોક્ષના અર્થ માટે એટલે મુક્તિ મેળવવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કરે નહિ. અર્થાત્ અઢાર પ્રકારનાં પાપ માંહેનું કોઇ પણ પાપ સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષને અર્થે કરે નહિ.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—આ સંબંધી કાંઈ વિશેષ ખુલાસો છે ખરો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-આચારાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં દરેક ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-આ સંસારમાં રહેલા પ્રાણિઓ છ કારણે હિંસા કરે છે. તે જીવિતવ્ય રાખવા માટે ૧, કીર્તિ પ્રશંસા અર્થે ૨, માન માટે ૩, પૂજા-યાપૂજા શ્લાઘા મેળવવા માટે અર્થાત્ પૂજાવા માટે ૪, જન્મ મરણથી મુકાવા માટે એટલે મોક્ષ માટે ૫, અને શારીરિક માનસિક દુઃખ ટાળવાને માટે ૬, એ છ કારણ કહ્યાં તેમાં પાંચ કારણ તો સંસાર વ્યવહારનાં રહેલાં છે, અને એક કારણ મોક્ષને માટે-ધર્મ બુદ્ધિએ રહેલ છે. માટે તેજ અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-तंसे अहियाए. तंसे अबोहिए. એટલે પાંચ કારણે હિંસા કરનારને અહિત ભણી થાય, અને નરકાદિક ગતિ પણ કહી છે. અને મોક્ષને અર્થે-ધર્મને અર્થે હિંસા કરવાથી સમકિતનો નાશ થવા સાથ અબોહિએ એટલે ફરી સમકિત પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ કહ્યું છે.

અને પ્રશ્ન વ્યાકરણમાં અર્થ, કામ, ને ધર્મ અર્થે હિંસા કરનારને આશ્રવમાં ગણી માઠાં ફળ કહ્યાં છે.

અને ભગવતીજીના નવમા શતકે ૩૧મા ઉદ્દેશે અશોચાએ વિભંગ જ્ઞાને કરી પાખંડ ધર્મને સારંભીને સપરિગ્રહી જાણ્યો-(વીતરાગ ધર્મને અનારંભી નિષ્પરિગ્રહી ધર્મ જાણ્યો) તેથી સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથ વિભંગમાંથી અવધિ જ્ઞાન અને છેવટે કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઇ.

વગેરે દાખલાથી જણાય છે કે-સમકિત દૃષ્ટિ મોક્ષ અર્થે-કે ધર્મ અર્થે અઢારમાંનું એક પણ પાપ કરે નહિ, એમ આચારાંગની ગાથા વિશેષે કરીને સૂચવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—આ વિષે ચાલતા જમાનાનો કાંઇ દાખલો છે ખરો? હોય તો તે પણ બતાવશો.

ઉત્તર—જી, હા, સાંભળો—"નવજીવન" તંત્રી: મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી. પુસ્તક ૨જું-અંક ૧૮મો-અમદાવાદ-સંવત ૧૯૭૭ના માગસર વદ ૯ રવિવાર-તા. ૨ જાનેવારી ૧૯૨૧માં-મૂળ પૃષ્ટ ૨જું-ચડતા આંકે પૃષ્ટ ૧૩૮મું-કોલમ ૨જે-(મહાત્મા ગાંધી પોતે ભાષણમાં (નાગપુરની કોંગ્રેસમાં ૨૦ હજાર માણસ મળેલાં તેમાં) જણાવે છે કે—

મારે પોતાને માટે તો એજ ધર્મ છે કે હિંસા કરીને મારે સ્વરાજ્ય મળતું હોય તો તે નથી જોઇતું, મોક્ષ મળતો હોય તો તે પણ નથી જોઇતો, ઇશ્વરની ભક્તિ પણ હિંસા કરીને થતી હોય તો મારે તેવી ભક્તિ નથી જોઇતી. તમારે માટે આ ઠરાવમાં બતાવ્યા છે તેવાં શાંતિનાં અને સચ્ચાઇનાં સાધનોજ યોગ્ય છે. તેવાં સાધનોથીજ તમારીપર થએલ અન્યાયોને દુરસ્ત કરી શકશો.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—શ્રી આચારાંગજીના શ્રુતસ્કંધ ૧ લે-અ૦ ૧ લે ઉદ્દેશે ૧ લે તેને વિષે દ્રવ્યદિશીને ભાવદિશી કહી તે શી રીતે સમજવી?

ઉત્તર—પૂર્વ ૧, પશ્ચિમ ૨, ઉત્તર ૩, દક્ષિણ ૪ એ ચાર દીશી કહી. ઇશાન ૧, અગ્નિ ૨, નૈરૂત્ય ૩, વાયવ્ય ૪ એ ચાર વિદિશી મળી ૮ આઠ અને દિશીને વિદિશી વચ્ચે એક એક ગણતા આઠ અનુદિશી એવં ૧૬ ઉર્દ્ધ ૧ અને અધો ૨ એ બે મળીને ૧૮ દિશી થઇ તે દ્રવ્ય દિશી ૧૮ કહી છે.

અને ૧૮ ભાવ દિશી કહી છે તે પણ આ પ્રમાણે છે-૧ કર્મભૂમિ મનુષ્ય, ૨ અકર્મભૂમિ મનુષ્ય, ૩ છપ્પન્ન અંતર દ્વીપાનાં મનુષ્ય, ૪ સમૂર્છિમ મનુષ્ય એ ચાર જાતનાં મનુષ્ય અને ૧ બેઇંદ્રિ ૫, ૨ તેઇંદ્રિ, ૬ ૩ ચૌરંદ્રી ૭, ૪ ને તિર્યંચપચેંદ્રિ ૮, એ આઠ થયા. ૧ પૃથ્વી ૯, ૨ પાણી ૧૦, ૩ અગ્નિ ૧૧, ૪ ને વાયરો ૧૨ એ બાર થયા. ૧ અગ્રબીજ ૧૩, ૨ મૂલબીજ ૧૪, ૩ ખંધબીજ ૧૫, ૪ ને પર્વબીજ ૧૬ એ ચાર વનસ્પતિના મળી સોળ થયા. દેવતા ૧૭ અને નારકી ૧૮ એ બે મળી ૧૮ અટાર ભાવદિશી કહી. તેમાં જીવ ગતાગતિ અનંતકાળથી કરે છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—આકુટીને-જાણી બુઝીને પાપ કરે તે કેવી રીતે છુટે?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગજી સૂત્રના પેલા શ્રુત સ્કંધમાં પાંચમા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-જે આકોટીને-જાણીને કીધું કર્મ પ્રાણી ઘાતાદિક તે પાપ કર્મને સમજાએ જાણી ગુરૂ પાસેથી દશ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત આલોવું જે દેવે તે લેવે કરીને કર્મ ખપાવે-તે પાપ કર્મથી છુટે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—આચારાંગજીમાં છ બોલમાં 'જીવની ઉત્પત્તિ સદાય કહી છે તે છ બોલ કયા ?

ઉત્તર—આચારાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુત સ્કંધમા પહેલા અધ્યયનમા ૮મા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

से भिक्खूवा २ जाव समाणे सेज्जंपुण जाणेज्जा आमडागंवा पूतिपिणा गंवा महुंवा मज्जंवा सप्पिवा खोलंवा पुराणं एत्थपाणा अणुप्पसूया एत्थ पाणाजाया एत्थ पाणा संवुड्ढा एत्थ पाणा वुक्कंता एत्थ पाणा अपरिणता एत्थ पाणा अविद्धत्था णो पडिगाहेज्जा ઇતિ પાઠ-અથ ભાષા-

તે સાધુ જે જાણેઇ આમડાગં કહેતાં કાચાં પાન, અરણિક તંદુલ જો ઇત્યાદિ એ અગ્રાહ્યા તથા પુઇ પિન્નાગ કહ્યો ખલ તથા મધુ, મદ્ય પ્રસિદ્ધ એ અગ્રાહ્ય તથા સર્પિ કહેતાં ઘૃત એ પુરાણો * ચલિત રસ તથા ખોલ કહેતાં મદ્યનો નીચલો કીટો એ પુણ પુરાણો કિણહી કારણે જોઇ તો હુઇ તે પુણ ન લેવો. હવે એ પૂર્વોક્ત સઘળાઈ અગ્રાહ્ય કહ્યા તે કિસ્યા ભણી અગ્રાહ્ય કહ્યા તે કહે છે, આમડાગં, તથા પૂતિ પિન્નાગ, મધુ, મદ્ય, નવ (નવાઽતાજા) પુરાણો ઘૃત અને ખોલ એને વિષે પાણુ કહેતાં જીવ અણુપ્પસૂયા ઉપના ઇહાં જીવ વૃદ્ધિ પામ્યા, ઇહાં જીવ અવ્યુત્ક્રાંત ગયા નથી. કિંતુ છે જે ઇહાં જીવ અપરિણયા કહેતાં પરિણમ્યા નથી. ઉપજતા કહિયે ઇહાં જીવનો વિદ્ધસ્યા વિણઠા નથી તિણિ કારણે એટલાં વાનાં સાધુને લેવાં ન કલ્પે. ઇતિ ભાષા, પાનું ૬૭ મું-બાબુવાળા છપાયેલમાં-ટીકામાં પણ એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સાધુને શુદ્ધ એષણિક દોષ રહિત ઉપાશ્રય મળવો સુલભ કિંવા દુર્લભ ?

---

* "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" અર્થાત્ બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતો ૭મો ૮મો ભાગ (વૈદ્યકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોશ) મુંબઇ-ખેમરાજ થી કૃષ્ણદાસે શ્રી વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં સં. ૧૯૬૧ માં ૧૨૧૬ પૃષ્ટનો ગ્રંથ છાપેલો છે. તેમાં પાને ૯૯૯ મે જુના ઘૃત સંબંધી નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

"उग्र गन्धंपुराणंस्याद्दश वर्षस्थितंघृतम्; लाक्षारसनिभंशीतं, प्रपुराणमतः परम्:"

दश वर्षका रखा हुआ और उग्र गंधवाला तथा लाख के रंगकी समान लाल रंगका ऐसाही घीको पुराना घृत कहते हैं-मतांतरे- "वर्षादूर्ध्वं भवेदाज्यं, पुराणंत्रिशतोदनम्" भावमिश्रमें एक वर्ष बीत जाने पर घीको पुराना कहा है

ઉત્તર—આચારાંગ૦ સુ૦ ૨ જે-અ૦ ૨ જે-ઉ૦ ૩ જે-કહ્યું
સાધુને આહાર પાણી શુદ્ધ નિર્દોષ મળવો સુલભ છે. પરંતુ ઉપાશ્રય
કાંઇ પણ દોષ નથી એવો ઉપાશ્રય મળવો સાધુને દુર્લભ છે ઇત્યર્થ

પ્રશ્ન ૨૪ મું—ધર્મ સંબંધે કપટ સહિત કરણી કરવાથી શું ફળ

ઉત્તર—સૂયગડાંગ શ્રુ૦ ૧-અધ્યયન ૨જે-ઉદ્દેશે ૧લે ગાથા

जइ वियाणिगणे किसे चरे, जइविय मुंजिय मासमंतसो;
जे इह मायावि मिज्जई, आगंता गप्मायणंतसो ॥ ९ ॥

અર્થ:—બાબુવાળા છાપેલ પાને ૧૦૮મે-હવે શિષ્ય કહે છે કે,
ભગવન્! કેટલાએક દર્શની નિષ્પરિગ્રહી તથા તપસ્યાના કરનાર દેખાય
તો તેને મોક્ષ કેમ ન હોય? હવે ગુરૂ કહે છે કે, યદ્યપિ તે પરતીર્થી
તાપસાદિક અથવા આજ્ઞા થકી ભ્રષ્ટ સ્વયૂથિક નગ્ન સર્વ બાહ્ય પરિગ્રહ
રહિત, કૃશ દુર્બળ કીધું છે. શરીર જેમને એવા છતાં પોતપોતાની પ્રવ્રજ્યા
આદરીને વિચરે છે. વળી યદ્યપિ માસ માસ ખમણ કરી માસને અંતે જમે
તથાપિ જે આ સંસારને વિષે માયા સહિત સંયોગ કરે. ઉપલક્ષણથી
કષાયાદિક કરી યુક્ત હોય તે આગમિક કાળે અનંતા ગર્ભાદિક દુઃખ પામે
એટલે અનંતો સંસાર પરિભ્રમણ કરે. એમ ઉપરની ગાથા જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—નારકીમાં લોહી પરૂને અગ્નિ કહી તેનું કેમ?

ઉત્તર—સુયગડાંગ સુ. ૧લે-અ. ૫મે-ઉદ્દેશે ૧લે-કહ્યું છે કે-નારકી
તો વૈક્રિય શરીરી છે માટે તેને લોહી પરૂ ન હોય પણ તેનું શરીર
અશુભ પુદ્ગળનું વૈક્રિય બનેલું હોય તેથી લોહી પરૂ જેવા અશુભ વૈક્રિય
પુદ્ગલ જાણવાં. તેમજ બાદર અગ્નિ નરકમાં ન હોય પણ પરમાધામીકૃત
વૈક્રેય અગ્નિ હોય. માટે વૈક્રિય પુદ્ગળ જાણવાં.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિષ્ય-સૂયગડાંગ સૂત્રમાં સાતમા અધ્યયનમાં શું કહ્યું
છે? તે સંક્ષેપે જણાવશો?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ સૂત્ર-શ્રુત સ્કંધ ૧લે-અધ્યયન ૭મે-ગાથા ૮મીની
ટીકામાં કહ્યુ છે કે-વનસ્પત્યાદિકના આરંભથી ધર્મ ન થાય.

અને ગાથા ૯મી-૧૦મીમાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિના આરંભ કરનારને
બાદિકને વિષે મરવું થાય છે. એમ મૂળ પાઠ તથા ભાષા—

તથા ટીકામાં કહ્યું છે કે-વનસ્પતિકાયનો આરંભ ધર્મના ઉપદેશ વડે કરીને આત્માને સુખને અર્થે તથા મોક્ષાર્થે અથવા બીજા હરેક કાર્યને અર્થે થકી વનસ્પતિને હણે તેને પાખંડી તથા અનાર્ય ધર્મી કહ્યા છે.

તથા ગાથા ૧૨મીમાં-આહારાદિકે તથા શીતલોદકના ઉપભોગ વડે તથા અગ્નિ પ્રમુખે મોક્ષ માને તેને મૂઢ કહ્યા છે.

ગાથા ૧૩-૧૪-૧૫માં કહ્યું છે કે-ઉદકના સ્નાનથી મોક્ષ હોય તો મચ્છાદિક તમામ મોક્ષ જાય. માટે ઉદકે મોક્ષ માને તે અયુક્ત.

તથા ૧૬-૧૭-૧૮મી ગાથા મધ્યે પણ એ સંબંધી ઘણો અધિકાર છે. પાણીથી મોક્ષ માનવાવાળાને જૂઠા બોલા કહ્યા છે. અને અગ્નિના આરંભથી જો મોક્ષ હોય તો કુંભારાદિકને મોક્ષ હોય, એમ ૧૮મી ગાથામાં કહેલ છે. વગેરે આ અધ્યયનમાં ઘણો અધિકાર છે આ સાતમું અધ્યયન તમામ વાંચવા જેવું છે. વિશેષે કરીને વાચવું.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સૂ૦ શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૯મે-ગાથા ૩૪મીમાં કહેલ છે કે-ગૃહસ્થાવાસે કેવળ જ્ઞાન રૂપ દીવાને અણદેખતાં થકા સંયમ આદરે એમ કહ્યું, ને પનરે ભેદે સિદ્ધ થયા તેમાં ગૃહસ્થલીંગે સિદ્ધ થયા કહ્યું તે કેમ?

ઉત્તર—ભાવ ચારિત્ર વિના સિદ્ધ ન થાય. ગૃહસ્થાવાસમાં કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી એ વાત સત્ય છે, અને ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થયા એ વાત સત્ય છે. બન્ને વાત સૂત્રમાં કહી છે. ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ થાય તેને ભાવ ચારિત્ર પ્રગટ થાય છે તેને કેવળ જ્ઞાન પણ ઉત્પન્ન થાય છે ને મોક્ષ પણ જાય છે. સાખ ઠાણાંગ સૂત્રમાં મારૂ દેવા માતાની અંત ક્રિયાની.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે તેને માટે સૂત્ર શું કહે છે?

ઉત્તર—સૂયગડાંગ શ્રુ૦ ૧લે-અ૦ ૧૦મે-ગાથા ૧૬મીમાં કહ્યું છે કે જે એમ કહે છે કે-આત્મા કર્મનો કર્તા નથી અને અનેરે પૂછ્યા આત્મા તો સદાય મોક્ષ રૂપજ છે. એમ કહી આરંભને વિષે પ્રવર્તે ગૃદ્ધ છતા તેને ભગવંતે ધર્મના અજાણને આત્માનો હેતુ જે મોક્ષ તે થકી વિમુખ નામ અવળા છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—જ્ઞાન આપનાર ગુરૂનું નામ ઓળવે તેને શુ ફળ?

ઉત્તર—સૂ૦ શ્રુ૦ ૧લે અ૦ ૧૩મે-ગાથા ૪થી, તેમાં કહ્યું છે કે-ગુરૂ સમીપે ભણ્યા છતા કોઇએ પૂછ્યું કે તમે કોની પાસે સૂત્ર ભણ્યા

છે? ત્યારે ગુરૂનું નામ ઓળવે-ગોપવે, માની છતો, તેને અસાધુ ને તે માયાવીયો અનંતી વાર ઘાતને પામશે. એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—જે કોઈ સંજમ તપાદિકને વિષે મદ કરે તેને શું

ઉત્તર—સૂયગડાંગ સૂત્ર૦ શ્રુ૦ ૧લે-અધ્યયન ૧૩મે-ગાથા તથા ૯મીમાં કહ્યું છે કે જે કોઇ એમ માને જે હુંજ સંજમવંત હુંજ જ્ઞાની છું, પરમારથ અણુ જાણતો, અથવા હુંજ તપસ્વી છું. પોતાને માનતો બીજાને પુતળા સરીખા ગણી લેખામાં નાણે. તે જમ પાસમાં પડયા દુઃખ પામે તેમ એકાંત સંસાર માંહી ફરી દુઃખ પામે. મદે કરી રાચે તે સર્વજ્ઞનાં માર્ગનો અજાણ થકોજ એટલે અજ્ઞાની સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—સાધુ ગારવસહિત શ્લાઘાનો કામી તેને શું ફળ

ઉત્તર—ઉપરોક્ત અધ્યયનની ૧૨ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે-પરિગ્રહ રહિત સાધુ લુક્ષ જીવી, ગારવ સહિત શ્લાઘાનો કામી. તેને ભગવંતે ફક્ત આજીવિકાનો કરનાર, ને પરમાર્થનો અજાણ, સંસારમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરી વિપરીત મરણને પામે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—ગુણી અને પ્રજ્ઞાવંત સાધુ, બીજા સાધુને પરાભવે તેને માટે સૂત્ર શું કહે છે?

ઉત્તર—એજ ૧૩મા અધ્યયનની ૧૩મી ૧૪મી ગાથામાં કહ્યું છે કે કોઇ સાધુ, ભાષાના ગુણ દોષનો જાણ, મીઠા મધુરા વચનનો બોલનાર, ચાર બુદ્ધિનો ધણી, અર્થાદિ ગ્રહવા સમર્થ, પંડિત, પ્રસ્તાવના જાણ, પ્રજ્ઞાવંત, ધર્મ વાસનાએ વાસ્યો છે આત્મા જેણે એવા ભાવી આત્મા એવે ગુણે કરી સહિત થકો જે અનેરા સાધુજનને પ્રજ્ઞાએ પરાભવે પોતાની ઘણી પ્રજ્ઞાએ બીજા સાધુને લેખામાં નાણે. તેને ભગવંતે કહેલ છે કે તે સાધુ સમાધિનો પામણહારો ન હોય. અને તને બાળ-મૂર્ખ બુદ્ધિવાળો જાણવો એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—શિષ્ય-સૂયગડાંગ સૂત્રમાં-તથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૮માં અધ્યયનની વૃત્તિમાં ૩૬૩ ત્રણસેં ને તેસઠ મત કહ્યા, તેનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ શી રીતે સમજવું?

ઉત્તર—ક્રિયાવાદી ૧, અક્રિયાવાદી ૨, અજ્ઞાનવાદી ૩ અને વિનયવાદી ૪ એ ચારનો વિસ્તાર કરતા ત્રણસેં ને તેસઠ મત થાય છે. તેનું ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપ જાણવા પ્રથમ પાંચ સમવાય જાણવા.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—શિષ્ય-પાંચ સમવાયનાં નામો અને તેનું સ્વરૂપ શું છે તે કૃપા કરી જણાવશો ?

ઉત્તર—અહો મહાનુભાવ ! સાંભળો-પાંચ સમવાયનાં નામો-૧ કાળવાદી, ૨ સ્વભાવવાદી, ૩ નિયત તે ભવીતવ્યવાદી, ૪ કર્મવાદી, ૫ ઉદ્યમવાદી. એ પાંચ વાદી જાણવા.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—પ્રથમ કાળવાદીના મતનું સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-કાળવાદીના મતવાળાઓ એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે-આ લોકમાંહી સર્વ પદાર્થ કાળને વશ છે એટલે સર્વ પદાર્થનો કર્તા કાળ છે જેમકે પ્રથમ જીવ સ્ત્રીમાં જન્મ લીએ છે ત્યારે બાળક હોય છે પછી કાળ ક્રમે વૃદ્ધિ પામતા યુવાન વૃદ્ધ થાય છે. જેમ સ્ત્રી યોગ્ય ઉમ્મરે ગર્ભ ધારણ કરે છે અને તેજ સ્ત્રી વૃદ્ધ થયે પુરૂષનો સંયોગ છતાં ગર્ભ ધારણ કરી શકતી નથી. વળી જન્મતા કેશ કાળા અને વૃદ્ધ થયે કેશ શ્વેત થાય છે. ઇત્યાદિક કાળ પૂર્ણ થયે મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ મનુષ્યમાં કાળની સત્તા છે તેમજ સ્થાવરમાં પણ જાણવું. વનસ્પતિનો કાળ પરિપકવ થયે અંકુરા ફુટે, પાંદડાં ફુલ અને ફળની પ્રાપ્તિ પામે છે અને રસવંત થાય છે અને તેજ ફળાદિ કાળ પૂર્ણ થયે સડી જાય છે એ સર્વ કાળની લીલા છે. શીત કાળે તાઢ, ઉષ્ણ કાળે તડકો, વર્ષા કાળે વૃષ્ટિ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પ્રવૃત્તિ છે. કાળે તીર્થંકર ચક્રવર્તિ વાસુદેવ, બળદેવ નવ વર્ષે થયે જીવ કેવલ જ્ઞાન પામે અને અયોગ્ય કાળે વિછેદ કહેલ છે. કાળ પરિપકવ થયે મોક્ષ મળે છે, એટલા માટે સર્વમાં શ્રેષ્ટ કાળ છે. માટે કાળજ કર્ત્તા છે. ઇત્યાદિકની પ્રરૂપણા કાળવાદી કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—સ્વભાવવાદીના મતનું સ્વરૂપ કેવું છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સ્વભાવવાદીના મતવાળાઓ કહે છે કે-કાળથી કંઇ થતું નથી અને જે થાય છે તે સર્વ સ્વભાવથીજ થાય છે જુઓ કે સ્ત્રીને દાઢી કે મુછે વાળ ઉગતા નથી, હથેળીમાં વાળ ઉગતા નથી, વંઝાને પુત્ર પ્રાપ્તિ થતી નથી એ સ્વભાવજ છે. વનસ્પતિ અનેક જાતની છે અને વરસાદ જે વરસે છે તેને વનસ્પતિ ગ્રહણ કરી પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પરિણમાવે છે. પક્ષી આકાશમાં ઉડે, મીન જળમાં ચાલે, મોરના પિંછાનો રંગ, કોયલનો મધુર સ્વર, ગર્દભનો કરકશ સ્વર, સર્પના મુખમાં ઝેર, મણિ વિષહારક પત્થર બુડે, લાકડું તરે, સૂર્ય જાજ્વલ્યમાન, ચંદ્ર શીતળ, ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ચલણ સહાય, અધર્માસ્તિનો સ્થિર સ્વભાવ, આકાશનો વિકાશ, કાળનો વર્તન, જીવનો ઉપયોગ, પુદ્ગલનો ગલન મીલન, ભવીનો મોક્ષ

જવાનો સ્વભાવ, અભવીને સંસાર પરિભ્રમણ. પુરૂષ પુત્ર જણે નહિ. ઇત્યાદિકનો જે જે સ્વભાવ છે તે તે સ્વભાવે થયા કરે છે, માટે પોતપોતાના સ્વભાવેજ બને છે અને સ્વભાવ વીના કંઇ પણ બનતું નથી એવી પ્રરૂપણા સ્વભાવવાદીની છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—નિયતવાદીના મતનું સ્વરૂપ શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—નિયતવાદીના મતવાળાની એવી પ્રરૂપણા છે કે-જેહવું થવાનું હોય તેહવું થયા કરે છે. વિચારો કે વસંત ઋતુ માંહે આમ્રવૃક્ષને કેટલો મોર લાગે છે પરંતુ કેટલોક મોર ખરી જાય છે અને કેટલીક ખાકડી કેટલાક આંબોલીયા અને છેવટે જેટલી કેરીઓ થવાની હતી તેટલીજ થાય છે. ગમે તેટલો પ્રયાસ કરો પણ હોણહાર હોય તેજ હુવે. જુઓ દ્વારકાનો દાહ નેમ પ્રભુએ કહેલ છતાં શ્રીકૃષ્ણે મહાન પ્રયાસ કર્યો છતાં દ્વારકાને દાહ લાગ્યો અને પોતાનું મૃત્યુ પોતાને શસ્ત્રે જરત કુંવરને હાથે કુશંબી વનમાં થયું. વળી મંદોદરી તથા વિભિષણ વગેરેએ રાવણને ઘણોજ સમજાવ્યો પરંતુ પરસ્ત્રીના દુષણથી અને વાસુદેવને હાથે સ્વચક્રેજ મૃત્યુ થવાનું હતું તો તેણે કોઇની શીખ નજ માની અને છેવટે વાસુદેવને હાથેજ મૃત્યુ થયું. માટે જે થવાનું હોય તે થાય છે માટે મિથ્યા કોઇ કરનાર નથી એવી પ્રરૂપણા નિયતવાદી કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—કર્મવાદીનું સ્વરૂપ શું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—કર્મવાદી ત્રણે મતને જુઠા ઠરાવવા પોતાના મતની સિદ્ધતા કહી બતાવે છે કે-સર્વ પ્રાણી કર્મને વશ છે અને કર્મ પ્રમાણેજ થાય છે. વિચારશો તો સમજાશે કે પંડિત, મૂર્ખ, શ્રીમાન્, ગરીબ, રાય, રંક, સુરૂપ કરૂપ, સુભાગી, દુર્ભાગી વગેરે કર્મથીજ થાય છે. સર્વ મનુષ્યો સરખા હોવા છતાં એક કર્મ સંયોગે હાથીને હોદે બેસે અને એક ઘરે ઘરે ભીખ માગે, એક પાલખીએ બેસે અને એક તેનોજ ભાર વહન કરે; એકને ઇચ્છીત રૂપ-ઇચ્છીત વસ્તુ મળે અને એકને અન્નનો એકદાણો પણ ન મળે. શ્રીઆદિનાથ પ્રભુને અંતરાય કર્મના ઉદયે આહાર પાણી ન મળ્યો. મહાવીર પ્રભુ શ્રી દેદે અવતર્યા, કેવી કર્મની વિચિત્રતા. સીતાને કલંક, રામ લક્ષ્મણ અને પાંડવ વણ વગરે રખડ્યા, શ્રીકૃષ્ણને જન્મતા કોઇએ ગાયું નહિ. મરતા રોનારા પણ કોઇ ન મળ્યા. માટે કર્મ સંયોગેજ સુખ દુઃખ અનુભવાય છે. કર્મો વડેજ એકેંદ્રીપણું યાવત્ પંચેંદ્રીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મજ છે, એટલે સર્વોપરિ સત્તા કર્મની છે અને તે કર્મો ભોગવ્યે મોક્ષ મળે છે એવી કર્મવાદીની પ્રરૂપણા છે.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ઉદ્યમવાદીના મતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—ઉદ્યમવાદી ગર્વમાં આવી કર્મવાદીને ધિક્કારી બોલવા લાગ્યા કે કર્મ તો રંક છે પરંતુ મારૂં જોર કેટલું છે તે તો સાંભળો. સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ ઉદ્યમ વડેજ છે. જેમકે પુરૂષની ૭૨ કળા, સ્ત્રીની ૬૪ કળા ઉદ્યમ વડેજ આવડે છે. અન્ન વસ્ત્રાભૂષણ ઉદ્યમથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદ્યમ વડેજ ધરતી માંહેથી હીરા, માણેક, સોનું, રૂપું આદિ નીકળે છે. સ્ત્રી પુરૂષના સંયોગ રૂપ ઉદ્યમે પુત્ર પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે પુત્ર પૃથ્વી પર રહેલ પ્રાણીઓનો ઉદ્યમ વડેજ ઉદ્ધાર કરે છે. બિલ્લી ઉદ્યમ કરે તો દૂધ પીએ. ઉદ્યમે રોટલી વગેરે અન્ન પાકે. ઉદ્યમે રાવણને મારી સીતાજીને પાછી લાવ્યા, ઉદ્યમ વડે અર્જુન માળી દ્રઢ પ્રહારી વીગેરેએ મોક્ષ મેળવ્યું હતું. ઉદ્યમે સ્વર્ગ ઉદ્યમે મોક્ષ માટે હરેક કાર્યમાં ઉદ્યમની પ્રથમજ જરૂર છે.

એ પ્રમાણે પાંચે મતવાળા માંહોમાંહે ઝગડામાં પડી સ્વકૃત્ય ભૂલે છે. અને એ પાચે એક એક બોલ માનવાવાળા મિથ્યાત્વીજ છે એવો જૈન સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—શિષ્ય-કદિ કોઇ એમ કહે કે-જૈનીઓ કર્મનેજ કર્તા માને છે માટે તે કર્મવાદીમાં ભળે કે કેમ? તેને શું કહેવું?

ઉત્તર—ગુરૂ-હે ભાઇ, જૈન શાસ્ત્ર એકાંતવાદી નથી, તે તો અનેકાંત છે, સ્યાદ્વાદ છે, કર્મનો કર્તા પણ આત્મા છે અને આત્મા વડેજ સર્વ કામની સિદ્ધિ થાય છે અને મહાવીર પરમાત્માએ પણ ઉઠ્ઠાણ, કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરૂષાકારને પ્રાક્રમ વડેજ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કહી છે, જૈનીઓ કર્મવાદી નથી પણ પોત પોતાના આત્મ વડે કરેલાં કર્મથી સુખ દુઃખાદિ ફળ ભોગવાય છે વગેરે જૈન શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય તો એકાંતવાદમાં નહિ જાતા પાંચે સમવાયનું સ્વરૂપ જાણી જ્યારે જ્યાં જેની જરૂર હોય ત્યાં તેની વ્યાખ્યા કરે પણ એકાંતવાદમાં ઉતરે નહિ. એકાંતવાદની પકડ કરે નહિ. સમદષ્ટિયો ...રે પ્રકારે અનેકાંત સ્યાદ્વાદ અને સત્ય સ્વરૂપજ પ્રકાશે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૪૧ મું—ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત છે, તેનું શું સ્વરૂપ?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ જે કાળ, સ્વભાવ, નિયત, પૂર્વકર્મ અને ...મ એ પાંચ સમવાય કહ્યા તે પાંચ સ્વઆત્માથી અને પાંચ પરઆત્માથી ... ૧૦ ભેદ થયા. એ દશ શાસ્વતા અને દશ અશાસ્વતા એમ ૨૦ ... એ વીશને નવ પદાર્થ જે ૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ પુન્ય, ૪ પાપ ...શ્રવ, ૬ સંવર, ૭ નિર્જરા, ૮ બંધ, અને ૯ મોક્ષ એ નવની

સાથે ગુણતાં વીશ નવા એકસો ને એંશી થયાં ૧૮૦ એટલે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મતનું સ્વરૂપ સમજવું.–ક્રિયાવાદીના મતવાળા–એહ આત્માને પુન્ય પાપરૂપ ક્રિયા લાગે છે. એમ માને છે. તેથી કરી ઇહલોક પરલોક આસ્તિક છે. તે માટે સદાય ક્રિયાના વખાણ કરે છે. ક્રિયાવાદીઓ એકાંત ક્રિયા માંહીજ રચ્યા પચ્યા રહે છે અને જ્ઞાનાદિ ગુણોને ઉત્થાપન કરે છે. ઇતિ ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મતનું સ્વરૂપ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—અક્રિયાવાદીનાં ૮૪ મતનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—ઉપર મુજબ પાંચ સમવાય કહ્યા તે અને છઠો ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થયો જે "લોક" એ છ પોતા આશ્રી, અને એ છ પરઆશ્રી, એવં ૧૨ થયા. એહ બાર ને પુન્ય અને પાપ એ બે તત્ત્વ વરજી ને શેષ સાત તત્ત્વ સાથે ગુણતાં બાર સતા ૮૪ મત થયા. એ મતવાળા પુન્ય અને પાપને માનતા નથી. તેનું કારણ જે પુન્ય પાપની ક્રિયા તે સ્થિર વસ્તુ હોય તેહનેજ લાગે છે, અને આ જગતમાં સર્વ પદાર્થ ચરાચર છે તો એહને ક્રિયા કેમ લાગે માટે પુન્ય પાપ વરજી સાત તત્ત્વજ લાભે. આ નાસ્તિક મતી જાણવા.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—અજ્ઞાન વાદીના ૬૭ મતનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—અજ્ઞાન વાદી એહવું કહે છે કે–૧ જીવ છતા છે, ૨ જીવ અછતા છે, ૩ જીવ છતા અછતા બન્ને છે, ૪ જીવ છતા છે પરંતુ કહેવાય નહિ, ૫ જીવ અછતા છે પણ કહેવાય નહિ, ૬ જીવ છતા અછતા બન્ને છે પરન્તુ કહેવાય નહિ, ૭ જીવ છતા પણ નહિ અછતા પણ નહિ. એ સાત રીતે અજ્ઞાનવાદી વિકલ્પ કહી બતાવે છે. એ સાતને નવ તત્ત્વ સાથે ગુણતા સાત નવા ત્રેશઠ ૬૩ અને એહમાં ૧ સાંખ્યમતી, ૨ શીવમતી, ૩ વેદમતી, ૪ વિષ્ણુમતી એ ચાર મત કોઇ કોઇ પક્ષને ગ્રહણ કરીને તે સાથે મળ્યા એટલે સડશઠ ૬૭ ભેદ થયા.

અજ્ઞાન વાદી એમ કહે છે કે–જ્ઞાન ખોટો છે કેમકે જ્ઞાન વિવાદી હોય છે. વિવાદમા પ્રતિપક્ષીની ખોટી ચીંતવણા કરવી પડે છે એટલે પાપ લાગે છે, વળી જ્ઞાનીને પગલે પગલે પાપનો ડર લાગે છે એટલે એ પ્રાણી ધરબખત કર્મ બાંધતો રહે છે. તે માટે અમે અજ્ઞાનીજ ભલા કીંઇ જાણતા પણ નથી. અને તાણતા પણ નથી, વિવાદ કરતા નથી, કોઇને ખોટ. અગ કહેતા નથી, પાપ પુન્યમાં સમજતા નથી એટલે અમને કોઇ પ્રકારનો દોષ લાગતો નથી, એવી અજ્ઞાન વાદીની માન્યતા છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—વિનયવાદીના ૩૨ મતનું સ્વરૂપ શી રીતે છે ?

ઉત્તર—વિનયવાદી એમ કહે છે કે-૧ સૂર્યનો વિનય, ૨ રાજાનો વિનય, ૩ જ્ઞાનિનો વિનય, ૪ વૃદ્ધનો વિનય, ૫ માતાનો વિનય, ૬ પિતાનો વિનય, ૭ ગુરૂનો વિનય, ૮ ધર્મનો વિનય એ આઠને મનવડે ભલા જાણે ૧, વચનથી ગુણગ્રામ કરે ૨, કાયાથી નમસ્કાર કરે ૩, અને માનપૂર્વક ભક્તિ કરે ૪. એ આઠ ચોક બત્રીશ ૩૨ ભેદ વિનયવાદીના જાણવા.

એ વિનયવાદી એમ માને જે સર્વ માંહે વિનયજ શ્રેષ્ઠ છે માટે સર્વને નમતા રહેવું, આપણે તો સર્વ એકજ છીએ, કોઇના પક્ષને નિંદવો નહિ. એહ અનાભિગ્રહિક મિથ્યાત્વી જેવો જાણવો. ઇતિ વિનયવાદી મત-

એ પ્રમાણે ક્રિયાવાદીના ૧૮૦ મત અક્રિયાવાદીના ૮૪ મત અને અજ્ઞાન વાદીના ૬૭ મત, ને વિનયવાદીના ૩૨-મત એવં ૩૬૩ મતનું સ્વરૂપ જણાવ્યું.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—શિષ્ય-પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા પવિત્ર કહી.-ધર્મક્રિયા પણ એ બે દિશા સન્મુખ રહીને કરવા કહેલ છે તેનું શું કારણ ? અને બે દિશા નિષેધવાનું પણ શું કારણ ?

ઉત્તર—ઠાણાંગઠાણે-૨ જે-ઉદેશે ૧ લે-કહ્યું છે કે-પૂર્વ અને ઉત્તર એ બે દિશાએ દીક્ષા દેવાદિક ૧૮ બોલ જાવત્ સંથારો પ્રમુખ કરવા કહ્યા છે તે બે દિશા વ્યવહારથી, શુદ્ધ જણાય છે. પણ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ બે દિશા "નોકપઇ" એવો પાઠ નથી માટે નજ કલ્પે એવો નિષેદ્ધ જણાતો નથી. પણ વ્યવહાર શુદ્ધિને માટે પૂર્વ અને ઉત્તર એ બે દિશા જ્યારે સૂત્રકારે ધર્મક્રિયાને વિષે શુદ્ધ ગણી સ્વીકારી તેમાં કાંઇ રહસ્ય હોવું જોઇએ. તેનો વિચાર કરતાં એમ હોવું જોઇએ કે-ઇશાન કોણ અને વાયવ્ય કોણમાં તીર્થંકર મહારાજનો સદાય વાસ હોય છે તેમાં પણ વિશેષે કરીને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાની વચમાં રહેલી ઇશાન કોણ તેને વિશેષ પવિત્ર ગણી છે. લોકોત્તર પક્ષમાં ઈશાન કોણે શ્રીમંધરસ્વામીનો વાસ કહે છે, અને લૌકિક પક્ષે ઇશાન કોણમાં મહાદેવનો વાસ કહેલ છે. ઇત્યાદિ કારણોને લઇને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા ઉત્તમ ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૨ જે-ઉ૦ ૩ જે-સાધુને સામાયિક કહી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—બે પ્રકારની સામાયિક કહી છે, સાધુની અને શ્રાવકની તેમાં સાધુની સામાયિક સર્વવિરતીની, અને શ્રાવકની દેશ વિરતીની, એ પ્રમાણે કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૨ જે-ઉ૦ ૪ થે-કેવળી આરાધના બે પ્રકારની કહી તેમાં અંતક્રિયા, અને કલ્પાતિતની કહી તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—કેવળી આરાધના બે પ્રકારે કહી તેમાં એક અંતકીયા તે મોક્ષની અને બીજી કલ્પાતિત તે ગ્રૈવેયક તથા અનુત્તર વિમાને ઉપજે તે સૂત્ર કેવળી પ્રમુખ આશરી જાણવું.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૩ જે-ઉ૦ ૧ લે-ત્રણ પ્રકારની વિકુવણા કહી તેમાં બાહિરલા પુદ્ગળ અણુ લીધે પણ વિકુવણા કરે એમ કહ્યું અને ભ૦ મ૦ ૬ ઠે-ઉ૦ ૯ મે-દેવતાના અધિકારે કહ્યું છે કે-બાહિરલા પુદ્ગલ લીધા વિના વીકુવણા ન કરે તેનું કેમ? તથા સ૦ ૭ મે-ઉદેશે ૯ મે-અસંવુડ અણગારના અધિકારે પણ એમજ કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—વૈક્રીય સમુદ્ઘાત કરે તે પુદ્ગલ લઇને કરે, અને વૈક્રિય સમુદ્ઘાત વિના વૈક્રિય કરે તે પુદ્ગલ લીધા વિના કરે. તર્ક-બાહિરલા પુદ્ગલ કે અભ્યંતરના પુદ્ગલ લીધા વિના વિકુવણા કરે તે કેમ? અર્થવાળાએ કેવળી ગમ્ય કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ઠાણાંગજીના ૩જે ઠાણે-ઉદેશે ૧લે કહ્યું છે કે-દેવતા પોતાની વીકોવેલી દેવી સાથે પરિચારણા કરે. અને ભગવતીજીમાં ના કહી તે કેમ?

ઉત્તર—ભગવતીજીમાં બે વેદ વેદવા આશ્રી ના કહી છે, અને ઠાણાંગજીમાં કહ્યું તે સ્પરશાદિક પરિચારણા કરે. ભ. સૂ. ૨જે-ઉ. ૫મે-પોતે વિકોવેલી દેવી સાથે પરિચારણા ન કરે. એક સમે બે વેદ વેદે નહિ એ અપેક્ષાએ ના કહી.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—લોકાંતિક દેવતા ઈહાં મનુષ્ય લોકમાં કઈ કઈ વખતે આવતા હશે?

ઉત્તર—ઠાણાંગઠાણે ૩જે-ઉદેશે ૧લે-કહ્યું છે કે-લોકાંતિક દેવતા તિર્થંકર દેવનાં જન્મ વખતે, દીક્ષા વખતે, જ્ઞાન વખતે, એ ત્રણ વખત આ મનુષ્ય લોકમાં આવે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—ઠા. ઠા. ૩જે-ઉ. ૧લે પોશાવાળાને સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાને ઉપજવાનું કહ્યું છે તે કેમ?

ઉત્તર—તે સાધુ આશ્રી જાણવું. એટલે સાધુ ચોવીહારો ઉ... કરે તેને શ્રીદશાશ્રુત સ્કંધમાં પોષો કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—હા. ઠા. ૩જે-ઉ. ૨જે-શિષ્યને મહાવ્રત આરોપવાની ત્રણ ભૂમિ કહી તે ઉત્કૃષ્ટી છ માસ, મધ્યમ ચાર માસ, ને જઘન્ય સાત અહોરાત્રિ-સાત દિન મહાવ્રત આરોપણ કાળ કહ્યો તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના વારે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર કહેલ છે. તે શિષ્યને પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર અદરાવે પછી જઘન્ય સાત દિવસે, મધ્યમ ચાર માસે, ઉત્કૃષ્ટું છ માસે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે. એટલે એ ત્રણ ભુમિકાયે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—શિષ્ય-બાવીશ તિર્થંકરને વારે એ કલ્પ ખરો કે નહિ?

ઉત્તર—બાવીશ તિર્થંકરના વારે તથા મહાવિદેહમાં એ કલ્પ નથી. ત્યાં તો એકલા સામાયિક ચારિત્રનોજ કલ્પ છે. અને પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના સાધુને પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—શિષ્ય-આમ બે ભેદ થવાનું શું કારણ?

ઉત્તર—કારણને હેતુ તો કર્ત્તા પુરૂષના અંગમાં રહ્યું. પણ પરંપરાએ ચાલતી પ્રવૃત્તિને અનુસાર વિચાર કરતા એમ જણાય છે કે-આ સ્થિતિ અનાદિની છે. એટલે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરનો કલ્પ સરખો અને વચલા બાવીશ તિર્થંકરનો કલ્પ સરખો. પહેલા તિર્થંકરના સાધુને સરલ અને જડ કહ્યા છે, બાવીશ તિર્થંકરના સાધુને સરલ અને પ્રજ્ઞાવંત કહેલ છે, અને ચરમ તિર્થંકરના સાધુ વાંકાને જડ હોય છે. એટલા માટે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુનો કલ્પ કાંઇક સખ્તાઇવાળો હોવા સંભવ છે. બેદરકારી મનુષ્યોને માટે કાયદા કલમો વગેરેની શક્તિ વધારે હોય એ સ્વભાવિક છે.

હવે પહેલું સામાયિક ચારિત્ર અદરાવી પછી ત્રણ ભાંગે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અદરાવાનું કારણ એમ જણાય છે કે- સામાયિક ચારિત્ર અદરાવ્યા બાદ સાધુનું પ્રતિક્રમણ અને આહારાદિક વહોરવાનો આચાર વહેવાર સામાન્ય રીતે જાણે તો તેને સાત દિવસે વડી દીક્ષા આપે એટલે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર અંગીકાર કરાવે. અને સાત દિવસમાં પ્રતિક્રમણાદિક ન આવડે તો ચાર મહિને અને ચાર મહિનામાં પણ ન આવડે તો છેવટ છ મહિને તો અવશ્ય છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનું આરોપણ કરવુંજ જોઇએ, એક કારણ એ.

અને બીજું કારણ એમ પણ જણાય છે કે-દિકરાએ પહેલી દીક્ષા લીધી હોય અને બાપે પાછળથી દીક્ષા લીધી હોય તો બાપનું વડીલપણું

રાખવાને માટે દિકરાને થોભાવે, અને ત્રણ ભૂમિકામાંથી ગમે તે ભૂમિકાએ વડીલનું વડીલપણું રાખી બન્નેને સાથે છેદોપસ્થાપનીયનું આરોપણ કરાવે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—ગુરૂ છેદોપસ્થાપનયી છે ને શિષ્ય સામાનિક ચારિત્રિયો છે તો આહાર પાણીને માટે કેમ કરે?

ઉત્તર—બન્ને કલ્પવાળાનો આહાર પાણીનો સંબંધ જુદો હોય, છેદોપસ્થાપનીયની નિશ્રાનો આહાર સામાયિક ચારિત્રિયાને લેવો કલ્પે. અને સામાયિક ચારિત્રિયાની નિશ્રાનો આહાર છેદોપસ્થાપનીયાને ન કલ્પે અર્થાત્ સામાયિક ચારિત્રિયાની સિથ્થ પણ છેદોપસ્થાપનીયને ન કલ્પે

પ્રશ્ન ૫૬ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૨ જે-ગોશાળાના શિષ્યનો ચાર પ્રકારે તપ કહ્યો તેમાં શોભન તપ કહ્યો તે કેમ?

ઉત્તર—તેનાં મત આશ્રી તેણે શોભન કહ્યું હોય એમ સમજાય છે. અને અરિહંતનાં મતે તો બાર પ્રકારનો તપ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૩ જે-ચાર પ્રકારે લોકમાં અંધકાર થવાનું અને ચાર પ્રકારે ઉદ્યોત થવાનું કહ્યું તેમાં અરિહંતનો નિર્વાણ બન્ને ચોભંગીમાં કહેલ છે એટલે પેલા ચાર બોલમાં અરિહંતનો વિરહ પડે ત્યારે લોકમાં અંધકારનું કહ્યું, અને બીજા ચાર બોલમાં અરિહંતના નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજે ઠાણે પણ, અરિહંતદેવ નિર્વાણ પધારે તે વખતે લોકમાં અંધારૂં થવું કહ્યું છે, અને ઇહાં પણ કહ્યું તે તો જ્ઞાનરૂપદીપકના ત્રણ લોકના પ્રકાશના અભાવે અંધારૂં કહ્યું. અને અરિહંતના નિર્વાણે ઉદ્યોત કહ્યો તે તો દેવતાના જવા આવવા આશ્રી જાણવો.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—લોકમાં અંધકારના ને ઉદ્યોતના ચાર ચાર બોલ કહ્યા તે કયા કયા?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના ચોથે ઠાણે ત્રીજે ઉદ્દેશે-ચાર સ્થાનકે લોકમાં અંધારૂં થાય છે તે એ કે-૧ અરિહંત દેવનો વિરહ પડે ત્યારે, ૨ અરિહંત દેવનો પ્રરૂપેલો ધર્મ વિચ્છેદ જાય ત્યારે, ૩ પૂર્વગત ચૌદ પૂર્વ વિચ્છેદ જાય ત્યારે, અને ૪ ચોથું અગ્નિકાય વિચ્છેદ જાય ત્યારે એ ચાર કારણે લોકમા અંધકાર થાય.

હવે ચાર કારણે લોકમા ઉદ્યોત થાય તે કહે છે. ૧ અરિહંત દેવનો જન્મ થાય ત્યારે, ૨ અરિહંત દેવ પ્રવ્રજ્યા લીયે ત્યારે, ૩ અરિહંતને

કેવળ જ્ઞાન દર્શન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, ૪ અને અરિહંત દેવ નીર્વાણ થાય ત્યારે. એ ચાર કારણે લોકમાં ઉદ્યોત થાય.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—ઠાં૦ ઠા૦ ૪ થે-ઉ૦ ૪ થે-ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું આવખું બાંધે કહ્યું. તો પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પત્યાદિક મનુષ્યનું આવખું બાંધે છે તે ચાર માંહેલા કયાં કારણે ?

ઉત્તર—ચારે ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાના ચાર ચાર બોલ જે કહ્યા છે તે મનુષ્યને આશ્રીને સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ઠા૦ ઠા૦ ઉ૦ ૪ થે-ચાર પ્રકારે દેવતાનું આવખું બંધાય એમ કહ્યું, તેમાં સરાગ સંયમથી દેવતાનું આવખું બાધવું કહ્યું છે. તો અગ્યારમે ગુણ સ્થાનકે સરાગ સંયમ નથી ત્યાં તો વીતરાગ સંયમ તથા જથાખ્યાત ચારિત્ર કહ્યું છે અને અગ્યારમે ગુણઠાણે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જાય છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—અહિંઆ સરાગ સંજમેણં તે સકષાયનું ચારિત્ર સમજવું. સકષાય તે સરાગ સંયમી કહેવાય, અને ઉપશમ કષાય તથા ક્ષીણ કષાય વીતરાગ સંયમી હોય. વીતરાગ તો આવખાના અબંધક છે-વીતરાગ સંયમીને આવખાનો બંધ નથી. પણ અનુત્તર વિમાનમાં જવાવાળા અગ્યારમાં ગુણઠાણે કાળ કરનારા વીતરાગ સંયમીને આવખાનો બંધ તો નીચેના ગુણઠાણે પ્રથમ પડેલો હોય છે, તે કાળ કરી અનુત્તર વિમાને જઈ ઉપજે. ઇત્યર્થ.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—પ્લેગાદિકના ભયથી સાધુને ચોમાસામાં વિહાર કરવો કલ્પે કે કેમ ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના પમે ઠાણે-બીજે ઉદેશે-કહ્યું છે કે-ચોમાસામાં સાધુએ વિહાર કરવો નહિ, પણ ભયના કારણથી વિહાર કરવો કહ્યો છે. તો ભય સાત પ્રકારના સાતમે ઠાણે કહ્યા છે તેમાં મરણનો ભય પણ કહ્યો છે. તો પ્લેગ જે છે તે મરણનો ભય ઉપજાવનાર છે, માટે પ્લેગના કારણથી અથવા બીજા કોઈ પણ પ્રકારના શત્રાદિકના ભયથી ચોમાસામાં વિહાર કરવાની ભગવંતની આજ્ઞા છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું--વર્ષાકાળનું માન કેટલું અને તેમાં સાધુએ શી રીતે વર્તવાનું ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના પાંચમે ઠાણે-બીજે ઉદેશે બે પ્રકારના વર્ષાકાળ કહ્યા છે. જેમાં પંચ પંચ કારણે સાધુને વિહાર કરવો કહ્યો છે તેનાં

પર્યાયમાં કહ્યું છે કે–વર્ષાકાળના જઘન્ય ૭૦ દિન, મધ્યમ ચાર માસ, અને ઉત્કૃષ્ટા ૭ માસ કહ્યા છે. તેમાં નવ બોલ પ્રમાણે વસવું. ઉણોદરી કરવી ૧, નવ વીગયનો ત્યાગ ૨, પીઠ ફલગાદિક ગ્રહવા ૩, ઉચ્ચારાદિકના ભાજન ગ્રહવા ૪, લોચ કરવો ૫, નવા શિષ્યને દીક્ષા ન દેવી ૬, પુર્વે ગૃહ્યા રાખ ડલાદિ નાખીને નવા ગૃહે ૭, શેષ કાળે જોઇએ તેથી બમણા ઉપગરણ ગ્રહવા ૮, અઢી ગાઉ જાતા અઢી ગાઉ આવતા એ સવા જોજન ઉપરાંત ન જાવું ૯, આ પ્રમાણે વર્તવું. અને કારણે જાવું પડે તેનાં કારણ પાંચ કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૨જે–પાંચ પ્રકારના અણુઘાતીય દોષ કહ્યા છે તેમાં રાયપિંડં મુંજમાણે–સાધુને રાજપિંડ ભોગવવો–જમવો નિષેધ્યો છે તે રાજપિંડ કોને કહીએ ?

ઉત્તર—ઠાણાંગજીના બહુ અર્થના ટબામાં કહ્યું છે કે–રાજપિંડ તે-ચક્રવર્ત્યાદિક રાજાને જમવાનો જે પિંડ તે રાજપિંડ સાધુઓ ને નિષેધ બીજો અર્થ–રાજ્યાભિષેક કર્યો છે તે રાજાનો પિંડ વર્જવો. અન્યની ભજના (તથા કોઇ રાજપિંડને બલિષ્ટ આહાર પણ કહે છે. એટલે આહારમાં રાજા સમાન પ્રધાન આહાર–વિષય ઉત્પન્ન કરે તેવો આહાર વર્જવો.) અને એમ પણ કહ્યું છે કે–ઉપર કહેલા રાજાના ઘરનો અષ્ટ વિધ રાજપિંડ તે ચાર આહાર ૪ વસ્ત્ર ૫ પાત્ર ૬ કંબલ ૭ પાયપુછણું ૮ એ આઠને પણ રાજપિંડમાં ગણ્યાં છે. તો એમ પણ અર્થ થાય કે–મ્હોટા રાજાના અભિષેક સમયમાં એ આઠ બોલ સાધુને લેવા વર્જ્યા હોય એમ જણાય છે–બલિષ્ટ આહાર તો સ્વભાવે સાધુને વર્જિત છે, પણ નેમીશ્વર ભગવાનના છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહ કેશરીયા લાડુ વહોર્યા છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે–મહાવીરના સાધુને રાજપિંડનો નિષેધ હોય એમ જણાય છે. વિશેષ બહુસૂત્રી કહે તે સત્ય.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—અઠાવીશ લબ્ધિમાં તિર્થંકરાદિક પદવીની લબ્ધિ કહી છે કે કેમ ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૨જે–અઠાવીશ લબ્ધિનાં નામ કહ્યાં છે. તેમાં પૂર્વજ્ઞાન, અવધીજ્ઞાન, મનપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન, તિર્થંકરની પદવી અને ગણધરાદિકની પદવી પણ લબ્ધિમાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—સાધુને સંયમ પાળવાને કોઇની નેશ્રાની જરૂર છે કે કેમ ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૫મે-ઉ. ૩જે-ચારિત્રિયાને પાંચ નેશ્રાંના સ્થાનક-
આધાર ભૂત કહ્યા છે, તે એ કે-છયકાયની નેશ્રાએ સાધુને સંયમ પાળે,
એટલે સંયમને છયકાયનો આધાર ૧, બીજો ગચ્છનો આધાર ૨, રાજાનો
આધાર ૩, ગૃહસ્થનો આધાર તે ઉપાશ્રયાદિકનો દાતાર ૪, શરીર નીરોગી
હોય તો તે પણ આધાર ૫. એ પાંચની નિશ્રાથી સંયમ શુદ્ધ અને સારી
રીતે પળે છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—નારકી દેવતાનું અવધિ કેવી રીતે હોય?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-નારકી, જ્યોતિષીનું અવધી ત્રાછું હોય,
ભવનપતિ અને વ્યંતરનું અવધિ ઉંચો હોય, વૈમાનિકનું અવધિ નીચું
(હેઠું) હોય. એ ભવ પ્રત્યય આશ્રી જાણવું.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—પ્રતિક્રમણ કેટલા પ્રકારનાં-કયાં કયાં કારણે પ્રતિ-
ક્રમણ કરવું જોઇએ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૬ઠે-છ પ્રકારનાં પ્રતિક્રમણ કહ્યાં છે. તે એ કે-
૧ ઉચ્ચાર કાર્ય નીવારીને-પરઠવીને ઇરિયાવહીપડિકમવીતે ઇરિયાવહીનું
પડિકમણું, ૨ એમ પાસવણનું પડિકમણું, ૩ દેવશીરાઇનું પડિકમણું, તે
સ્વલ્પકાળ, ૪ જાવ જીવનું જે મહાવ્રત ઉચ્ચારરૂપ સાવદ્ય જોગથી નીવર્તવું
તે પડિકમણું, ૫ જે કાંઇ વિપરીત આચર્યું તે મિથ્યા કરવું તે એટલે
મિચ્છાદુઃકૃત દેવું તે પણ પ્રતિક્રમણ, ૬ સુતા ઉઠયા પછી સાધુ ઇરીયાવહી
પડિકમે-તથા સ્વપ્નામાંહી આશ્રવ સેવ્યાનો કાઉસગ્ગ ૪ ચાર લોગસ્સનો
કરવો-(ટીકામાં ઇરીયાવહી તથા આઉલ માઉલનો કાઉસગ કરવો કહ્યો છે)

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સામાયિક ચારિત્રની અને છેદોસ્થાપનીયની કલ્પ
સ્થિતિમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૬ ઠે-સામાયિક ચારિત્રિયાની કલ્પ સ્થિતિ બે
પ્રકારે કહી છે, તે અવસ્થિત કલ્પવાળા, અને અનવસ્થિત કલ્પવાળા તેમાં
૧ સેજ્યાતર પિંડ, ૨ ચાર મહાવ્રત, ૩ પુરૂષ જેષ્ટ-એટલે સાધ્વી વાંદે,
૪ વડેરાને વાંદણા દેવી. એ ચાર અવસ્થિત કલ્પ તે બાવીસ તિર્થંકરના
સાધુને અવશ્ય કરવાનો કલ્પ અને અનવસ્થિત કલ્પ તે અચેલ તથા
પરમાણોપેત ૧, ઉદેશક ૨, સપડિક્રમણ ૩, રાજ્યપિંડ ૪, માસકલ્પ ૫,
પર્યુષણા ૬. એ છ અનવસ્થિત કલ્પ તે પહેલા છેલ્લા તિર્થંકરના સાધુને
એ કલ્પ અવશ્ય હોય એમ નહિ. તેનો કલ્પ જઘન્ય સાત દિનનો, મધ્યમ
ચાર માસનો, ને ઉત્કૃષ્ટો છ માસનો કહ્યા છે, માટે અનવસ્થિત કહ્યો.
એ સામાયિક ચારિત્રિયાનો કલ્પ કહ્યો.

હવે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રિયાનો કલ્પ-૧ અચેલ, ૨ ઉદેશક, ૩ સેજ્યાંતર, ૪ રાજપિંડ ૫ કૃતીક્રમ વાંદનાદિક, ૬ પાંચયામ, ૭ પુરૂષ જેષ્ઠ ૮ પ્રતિક્રમણ, ૯ માસ કલ્પ, ૧૦ પર્યુષણા કલ્પ. એ દશ બોલ અવશ્યના છે. એ સામાયિક ચારિત્રને છેદોપસ્થાપનીયની કલ્પ સ્થિતિ કહી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે-મલ્લીનાથ ભગવંત પોતે સહિત સાત જણે દીક્ષા લીધી, ૭ રાજાને સાતમાં પોતે. અને શ્રી જ્ઞાતાજીમાં મલ્લીનાથે દીક્ષા લીધા પછી છએ રાજાએ દીક્ષા લીધાનું ચાલ્યું છે. અને અંહિયા ભેળી કીધી તે કેમ?

ઉત્તર—મલ્લીનાથ ભગવંત પોતે સહિત સાત જણે દીક્ષા લીધી કહ્યું પણ સાતે સાથે દીક્ષા લીધી કહ્યું નથી પણ સાતેના સંકેતને લઈને મલ્લીનાથ ભગવંતની સાથે દીક્ષા લેવા સન્મુખ થયા માટે સાતે સાથેજ ગણ્યા.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—વિકથા કેટલા પ્રકારની?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે-સાત વિકથા કહી તે. એ, કે-૧ સ્ત્રી કથા, ૨ ભત્તકથા, ૩ દેશકથા, ૪ રાજકથા, ૫ મિઉકાલુણીયા-તે સાંભળનારનું હયાની પલાળણહારી માતા પુત્ર વિયોગે કારૂણ્ય રસ સહિત-કરૂણ શબ્દથી વિલાપ કરે, હા પુત્ર-હાવત્સ ઇત્યાદિ. ૬ ઠી-વિકથા-દર્શન ભેદની તે કુતીર્થિના જ્ઞાનાદિકની પ્રશંસા સાંભળીને આગલાને મોહ ઉપજે, સમકિતમાં ભેદ પામે. તે પણ વિકથા. ૭ સાતમી ચારિત્ર ભેદની-તે હમણા ચારિત્ર છે નહિ. સાધુને પ્રમાદના બહુલ પણા થકી અતિચાર ઘણાં લાગે, વળી અતિચારના શુદ્ધના કરનાર જે આચાર્ય અને પ્રાયશ્ચિતનાં લેનાર જે સાધુ એ બેહુ આજ નથી, અને તીર્થ તે તો જ્ઞાન દર્શને પ્રવર્તે છે તે માટે જ્ઞાન દર્શનને વિષે યત્ન કરવો. ઇત્યાદિક સાંભળતાં ચારિત્રની શ્રદ્ધા જાય. તે માટે તે પણ વિકથા કહીએ, એ સાતમી વીકથા ॥ ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૧ મું—આચાર્ય ઉપાધ્યાયના કાંઇ અતિશય ખરા કે કેમ?

ઉત્તર—ઠા૦ ઠા૦ ૭ મે-આચાર્ય ઉપાધ્યાયના સાત અતિશય કહ્યા છે. તેમાં પાંચમે ઠાણે પાંચ અતિશય કહ્યા છે તે ઠા૦ ઠા૦ ૫ મે-ઉ૦ ૨ જે-આચાર્ય ઉપાધ્યાયના પાંચ અતિશય કહ્યા છે તે, એ, કે-૧ અનેરા સાધુ પાસે પગ પૂજાવે, ૨ ઉપાશ્રયમાંહી ઉચ્ચારાદિકનીવારે તથા પરઠીને શુદ્ધ કરે, ૩ અનેરાની વૈયાવચ્ચ કરે અથવા ન કરે તેમની ઇચ્છા, ૪ ઉપાશ્રયમાંહી એકાંત સ્થાન કે ધ્યાન જપાદિક કરવા તથા વિદ્યાદિ આપવા રહે, એક રાત્રી બે રાત્રી રહે, ૫ તેમજ બાહિર પણ એકાંત

જગ્યાએ એક બે રાત્રી રહે એ પાંચ કારણે આચાર્યને પ્રવર્તતા દોષ નહિ અનેરાને આજ્ઞા નહિ. વિશેષ ભાવ અધિકાર વાંચવાથી જણાશે.—અને સાતમે ઠાણે બે વધારી—૬ઠો અતિશય—ઉપકરણ અતિશય, તે શેષ સાધુથી પ્રધાન અને ઉજળા વસ્ત્ર રાખે, ૭ સાતમો ભકત પાન અતિશય—તે આહાર પાણી સરસ દૂધ સાકરાદિ પ્રધાન આહાર જમાડવો. સુંદર આહારે સૂત્રાર્થ સ્થિર રહે શિષ્યને વિનયકારી ગુરૂની પુજા અને બહુ માન થાય. નના દાતારને પણ શ્રદ્ધા વધે આચાર્યને પણ બળ બુદ્ધિ વધે. ઈત્યાદિ ગુ ઉપજે માટે ભક્ત પાન અતિશય સાતમો જાણવો. ૭ ॥

પ્રશ્ન ૭૨ મું—આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્રાદિકનો સંગ્રહ કરે કે કેમ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૭મે—આચાર્ય વસ્ત્ર પાત્ર મેળવે, રક્ષણ કરે, સંગ્રહ કરે, એમ કહ્યું છે. એક વૃદ્ધ સાધુ પાસે સાંભળ્યું છે કે સૂત્રમાં સંગ્રહ સ્થાન કહ્યું છે એટલે સૂત્રમાં એકી સાથે હજારો સાધુના સંથારા ચાલ્યા છે તેના વસ્ત્ર પાત્ર રયહરણ વગેરે હજારો ઉપગરણનું સંગ્રહસ્થાન હોવું જોઈએ, જો સંસારીના હાથ પડે તો તેનો ગેરઉપયોગ થાય. સંથારાવાળા સાધુના ભંડ ઉપગરણ ગુરૂ પાસે પાછા લાવી સોંપવાનું સૂત્રમાં ચાલ્યું છે. માટે ઉપર વિષે કાંઇક હોવું જોઈએ.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—ત્રીજા આરાને છેડે ત્રણ દંડ કહ્યા તે હકાર, મકાર, ને ધિક્કાર. તો ઋષભદેવને વારે કયા પ્રકારનો દંડ વર્તતો હશે?

ઉત્તર—ઠાણાંગઠાણે ૭ મે—સાત પ્રકારની દંડ નીતિ કહી છે. તેમાં ત્રણ તો હકારાદિક કહી તે. અને ચોથી અપરાધી પ્રત્યે કોપે કરી—મન્તાઈશ એમ કહેવું તે ૪, અને એટલી ભૂમિકા થકી બાહિર મજાઈશ ૫. એ એ ઋષભદેવને વારે હતી. અને છઠી ભાહીમાંહી નાખવું ૬, ને સાતમી ારીરાદિકનું છેદવું ૭. એ બે ભરત મહારાજાને વારે હતી.

વળી કોઈ એમ પણ કહે છે કે—પનર કુલગર થયા તેમાં પહેલાં પાંચ ાગર સુધી હકાર, બીજા પાંચ સુધી મકાર, ને ત્રીજા પાંચ સુધી ધિક્કાર. ી દાખીથી માંડી સાતમી સુધી ભરતને વારે હતી. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૭૪ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે દશ અચ્છેરા થયા કહ્યું છે તો ના મહાવીરને વારે કેટલા થયા?

ઉત્તર—૭ અચ્છેરા મહાવીરને વારે અને ૨૨ અચ્છેરા ૨૩ રને વારે સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—શિષ્ય—સાંભળવા પ્રમાણે તો (૫), મહાવીરને વારે અને (૫) તેવીસ નિર્થંકરના વારામાં થયા છે તે કેમ?

ઉત્તર—એમ કેટલાક કહે છે ખરા પણ સૂત્રમાં તે સંબંધે ખુલાસો નથી. સૂત્રમાં તો દશ અચ્છેરાના નામ કહ્યાં છે, પણ કોના કોના વારે થયા તે કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—સૂત્રમાં શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે—ખાણુવાળા છાપેલે પાને ૫૯૧મેથી—ગાથા એ નીચે પ્રમાણે કહી છે. ગાથા—

दस अच्छेरगा पणत्ता तंजहा, उवसग्ग१ गब्भंहरण२ इत्थी तित्थं३ अभाविये परिसा४; कण्हस्स अवरकंकाए५, उत्तरणं चंदसुराणं६ ॥१॥ हरिवंस कुलुप्पत्ती७, चमरुप्पाओय८, अठसय सिद्धा९, अस्संजए सुपूया१०, दश वित्तं तेण कालेणं ॥२॥

ભાવાઃ—દશ અચ્છેરા થયા તે કહે છે. ઉપસર્ગ ૧, શ્રીવીરને ગર્ભાપહાર ૨, સ્રી તીર્થંકર મલ્લી ૩, અભાવિત પર્ષદા પચ્ચખાણ કોઇયે ન દીધું ૪, કૃષ્ન અમર કંકાયે ગયા ૫, ચંદ્રમા સૂર્ય પોતાને વિમાને ઉતર્યા ૬, હરિવંશ કુલ ઉપનું યુગલીયા નરકે ગયા ૭, ચમરોત્પાત ૮, એકસો ૧૦૮ એક સમે સિદ્ધા ઋષભદેવને વારે ૯, અસંજતીની પૂજા થઇ ૧૦ એ દશ અનંત કાળે ઉપજે. (આ પ્રમાણે મૂળ પાઠ તથા ભાષામાં કહેલ છે)

પ્રશ્ન ૭૭ મું—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દશ અચ્છેરા સમયે કહ્યા તેમ કયું અચ્છેરૂં અને કોને વારે થયું તે કાંઇ અનુક્રમે વાંચતા સમજવામાં આવતું નથી તો સૌ કોઇ સમજી શકે તેવી રીતે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો—૧પહેલું—૨ બીજું—૪ ચોથું ૬ છઠું ૮ આઠમું ૧૦ દશમું એ છ મહાવીરને વારે થયા. અને ૩ ત્રીજું મલ્લીનાથને વારે પોતાનું. ૫ પાંચમું નેમનાથના વારે ૭ સાતમું હરીવંશની ઉત્પતિ થયું કરી ૧૦માં તીર્થંકરને વારે અને ૯ નવમું પહેલા તીર્થંકરને વારે એ ૪ ચાર મહાવીર પહેલા થયા છે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—અહિંયા કેઇ કહે કે—અસંજતીની પૂજા તો ચાર્ટ્ટેઇ જિનના વચલા ૯ નવ આંતરામાં થયેલ છે ને તમે મહાવીરના વખતમાં કેમ કહ્યો છો?

ઉત્તર—એમ કેટલાક કહે છે ખરા. પણ ભગવતીજીમાં તો ૯ નવ આંતરામાં કાલિક સૂત્ર વિચ્છેદ ગયાનું કહ્યું છે પણ અસંજતીની પૂજાનું અચ્છેરૂં કહ્યું નથી.

અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઈ તેની મેળવણી કરવાને માટે. દાખલા તરીકે મહા નશીત સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં ક્રમણ પ્રમા અધિકારે ૭ સાત અચ્છેરા કહ્યા છે તેમાં છેલું અસંજતીની પૂજાનું સાતમું અચ્છેરૂં કહ્યું છે તે અનંતી ચોવીસી પહેલા થયેલ છે. એટલે તે છેલ્લા ચોવીશમાં 'ધર્મસીરી' તીર્થંકરના નિર્વાણ પછી તેમના શાસનમાં અસંજતીની પૂજા ચાલી છે. અને અસંજતીપણે જે જે પુજાણા તે કમલ પ્રભાનું અધ્યયન વાંચવાથી સમજાશે કે અસંજતીની પૂજાનું અચ્છેરૂં આ પ્રકારે કહ્યું છે.

તેમ આ છેલા તીર્થંકર મહાવીરના શાસનમાં પણ સંયમ ગુણ-રહિત અસંજમધારી જતીઓ વગેરે પૂજાવા લગ્યા તે સર્વ દશમાં અચ્છેરામાં અસંજતીની પૂજામાં ગણ્યા છે.

ગઇ અનંતી ચોવીશીએ ચરમ તીર્થંકરના શાસને અસંજતીની પૂજા થઇ તેમ આ ચોવીસીએ પણ ચરમ તીર્થંકરના શાસને અસંજતીની પૂજા અનંત કાળે થઇ. બન્નેના વખતની અસંજતીની પૂજાનો અધિકાર-સરખોજ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—આ ચોવીસીમાં મહાવીરને શાસને અસંજતીની પૂજાનો કોઇ પ્રમાણિક દાખલો છે ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-બુટેરાયજી સંવેગીએ પોતાના રચેલા મુહપતિ ચર્ચા ગ્રંથમાં અસંજતીની પૂજા પંચમ કાળે માની છે.

તેમજ સંઘ પટ્ટક કર્ત્તા જીન વલ્લભસૂરિએ પણ અસંજતીની પૂજા આ પાંચમાં આરામાં પ્રગટ થયેલી છે એમ કહ્યું છે.

માટે મહાવીર સ્વામીના વારે અર્થાત્ તેમના શાસને ૬ છ અને તે પહેલા ૪ ચાર અચ્છેરા મળી ૧૦ દશ અચ્છેરા આ ચોવીશીમાં કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—પહેલું અચ્છેરૂં શ્રીરૂષભદેવને વારે થયું છે ને મહાવીરનું પહેલું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—એ તો ગણધર મહારાજની ગુંથણામાં (ગદ્ય પદમાં) જેમ ...તું આવ્યું તેમ ગુંથણા કરી તેથી અનુક્રમે ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે ...નું નથી પણ સૂત્રના ન્યાયે જેમ અનુક્રમે આવે તેમ લેવું

પ્રશ્ન ૮૧ મું—અનુક્રમે અચ્છેરા કેવી રીતે લેવા ?

ઉત્તર—(૧) ગાથામાં કહેલું હતું ઋષભદેવ સ્વામીના વારે ઉત્કૃષ્ટી અવઘેણાના ૧૦૮ એક સમે સિદ્ધ થયા તે, પહેલું અચ્છેરૂં.

(૨) ગાથામાં સાતમું હરી વંશની ઉત્પત્તિનું ૧૦માં તીર્થંકરને વારે થયું તે બીજું.

(૩) ગાથામાં ૩જું મલ્લીનાથ ભગવાન સ્ત્રી વેદે થયા તે ત્રીજું.

(૪) ગાથામાં પાંચમું નેમનાથને વારે શ્રીકૃષ્ણ અમર કંકાએ (ધાતકી ખંડમાં) ગયા તે ચોથું. એ ચાર મહાવીર પહેલાં થયાં.

(૫) ગાથામાં બીજું શ્રીમહાવીરના ગર્ભસાહરણનું તે પાંચમું. અને મહાવીરના વારાનું અચ્છેરૂં પહેલું. (૧)

(૬) ગાથામાં આઠમું ચમરેંદ્ર પહેલા દેવલોકે સકેંદ્રની આસાતના કરવા ગયો તે છઠું. આ મહાવીરના દિક્ષા લીધા પછીના છદ્મસ્તપણાનું બીજું. (૨)

(૭) ગાથામાં ચોથું-શ્રીમહાવીરને કેવળ પ્રાપ્ત થયે છતે સમોસરણમાં દેવતાની પ્રખદા વ્રત પચ્ચખાણ વિના ગઇ તે સાતમું.- (૩)

(૮) ગાથામાં છઠું-ચંદ્રમાં સૂર્ય મહાવીરને વાંદવા મુળગા રૂપે આવ્યા તે આઠમું. (૪)

(૯) ગાથામાં ૧લું-ગોશાળે શ્રીમહાવીરના સમોરણમાં બે સાધુને બાળ્યા. મહાવીર ઉપર તેજુ લેશા મૂકી, ઉપસર્ગ કર્યો તે અચ્છેરૂં નવમું-(૫)

(૧૦) ગાથામાં ૧૦મું-અસંજતીની પૂજાનું છેલું દશમું અચ્છેરૂં શ્રીમહાવીરના શાસને પંચમ આરામા થયું. (૬)

એ મહાવીરના શાસનમાં ૬ અને ૪ તે પહેલાના મળી ૧૦ અચ્છેરા આ ચોવીશીમાં થયા, તે સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે કહી બતાવ્યાં.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—ઉપાશ્રયાદિક પુંજવાથી સૂત્રમાં કાંઈ લાભ બતાવ્યો છે?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ પ્રકારની વિશુદ્ધિ કહી. તેમાં ઉપાશ્રયાદિ પુંજવા થકી સંજમની નિરમળાઇ કહી છે. (છવીસ હજારામાં કહેલ છે)

પ્રશ્ન ૮૩ મુ—નિકાચિત કર્મ તુટે કે નહિ ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ પ્રકારના બળ કહ્યાં છે તેમાં નવમું તપ બળ કહેલ છે. તેથી અનેક ભવના ઉપરાજ્યા નિકાચીત કર્મ તોડે બંધ તોડે (ટીકામાં)

પ્રશ્ન ૮૪ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ નગરી કહી તેમાં વારંવાર પેશવું નહિ એમ કહ્યું. અને ભગવંતે સાધુને તેજ દેશમાં વિચરવું કહ્યું છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં તથા ટીકામાં એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ત્યાં એમ જણાવે છે કે-તરૂણી સ્ત્રીયાદિકનાં જોવામાં આવે માટે વારંવાર પેશે નહિ. આગમાંથી બે ત્રણ વાર ૧ એક માસમાં આવે એમ નીશીથ ચુર્ણિમાં છે.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—છદ્મસ્ત અને કેવળીમાં શો તફાવત્?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ સ્થાનક છદ્મસ્ત સર્વ ભાવ ન જાણે ન દેખે. ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ જીવ શરીર પ્રતિબંધ, ૫ શબ્દ, ૬ ગંધ, ૭ વાયુ, ૮ પરમાણું, ૯ આ જીવ જિન થાશે કે નહિ થાય, ૧૦ આ જીવ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે અથવા નહિ કરે. એ દશ બોલ છદ્મસ્થ ન જાણે ન દેખે, પણ કેવળી મહારાજ જાણે ને દેખે. ઇત્યર્થ—

પ્રશ્ન ૮૬ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ સ્થાનકે, જીવ આગમીય કાળે ભદ્ર કલ્યાણકારી કર્મ ઉપરાજે કહ્યું, તેમાં જેગ વાહિયાએ કહ્યું તે શું?

ઉત્તર—સિદ્ધાંત, જેગને વહીવે ભણે. તપસ્યા કરે તે-તથા ઉત્સકપણા રહીત જે સમાધી યોગ તેહને કરવે. વળી જિન માર્ગ દીપાવતા કલ્યાણપણું ઉપરાજે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-દશ પ્રકારના કલ્પ વૃક્ષ કહ્યાં છે તેમાં પાંચમે બોલે જ્યોતી તે અગ્નિ કહી, અને ત્યાં અગ્નિનો અભાવ કહ્યો છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—જુગળીયાના ક્ષેત્રમાં અગ્નિનો અભાવ છે માટે અગ્નિની પેરે પ્રકાશ કરણ હાર વૃક્ષ જાણવાં.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—ઠા. ઠા. ૭મે પ્રવચનના નીન્હવ સાત કહ્યા તેમાં પહેલો નીન્હવ જમાલીને ગણ્યો છે, ને તેને ઉપજવાનો નગર સાવત્થી કહી તે કેમ? તે તો ક્ષત્રીકુંડ ગામમાં ઉપન્યો છે.

ઉત્તર—નીનવપણું સાવથી નગરીયે પામ્યો માટે સાવથી નગરી ... આનો પણ નીનવપણાનો જન્મ થયો માટે નીનવપણાનાં જન્મની નગરી સાવથી કહી.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—ઠા. ઠા. ૫મે-પ્રથમ ભગવતીજી સૂ. પાંચમે-પાંચ કહ્યા તેનું સ્વરૂપ શી રીતે?

ઉત્તર—પ્રથમ પાંચ હેતુનો પાઠ જણાવે છે.—

पंच हेउ पं० तं० हेउ न जाणति हेउ न पासति हेउ न बुज्झति हे॰ नाभिगच्छति हेउ मन्नाण मरणं मरइ. ॥

અર્થ—પાંચ હેતુ પ્રરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે. હેતુ તે ચિહ્ન જેમ અગ્નિનું ચિહ્ન ધુમ્ર તેમ જે જે કારણનું જે જે ચિહ્ન તેને હેતુ કહીએ. તે હેતુને ન જાણઇ કેતા ન જાણે, ન પાસઇ કેતા ન દેખે ન બુઝઇ કેતા તે હેતુના તત્ત્વ ન સર્દહે, નાભિ ગચ્છઇ કેતા તે હેતુના સન્મુખ ન થાય અર્થાત્ તે હેતુને ન પ્હોંચે એ ચતુર્વિધ હેતુનો અજ્ઞ અજ્ઞાન મરણે મરે પણ પંડિત મરણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—આ હેતુ કોને લાગુ છે? તે સ્પષ્ટાર્થથી જણાવો!

ઉત્તર—આ પ્રથમ હેતુ એક વચને મિથ્યાત્વી આશ્રી છે. જેમ કોઈ એક મિથ્યાત્વી દેવ આયુષ્ય ભોગવતા છ મહીના બાકી રહે ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે અને મરણના ચિહ્ન જાણી બચવા માટે, સમકિત ધારી મિત્ર દેવને પૂછે કે હું મરણથી કેમ બચું? ત્યારે સમકિતી દેવ તેને સમજાવવાને અર્થે ઇંદ્ર મહારાજ પાસે મોકલે અને તે દેવ જાય પણ ખરો. પરંતુ એટલું ન જાણે કે મૃત્યુ કોઈને મૂકતું નથી; છતાં હું ઇંદ્ર પાસે કેમ જાઉં છું એ હેતુને જાણતો નથી. ઘણા દેવોનો મરણ કાળ નજરે જોવા છતાં પોતાના મરણ કાળ રૂપ હેતુને દેખતો નથી. વળી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ચારે ગતિના જીવોને તે સ્થાનક અવશ્ય છોડવું પડે એ હેતુને સર્દહતો નથી. એટલે એ હેતુ રૂપ તત્ત્વની શ્રદ્ધા નથી. તથા મરણ કાળને નજીક આવેલો જાણી શાંતીથી આર્ત્તધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાનમાં નહિ ઉતરતાં મરણ સન્મુખ ઉભો રહે તો ભવ ઘટીત કરે. છતાં તે હેતુ સન્મુખ થઇ શકતા નથી. એ ઉપર કહેલા ચારે બોલના સ્વરૂપને આત્મજ્ઞાન વીના છેવટે મરતી વખતે અવીતત્તા. મુર્ચ્છા ભવ શખી અજ્ઞાન મરણે મરે. પણ ન સમજે કે એવા મરણો આ જીવે અનંતી વાર કર્યાં પરંતુ કાર્ય સિદ્ધ થયું નહિ. એ પાંચે બોલના રહસ્યને સમજ્યો નહિ.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—આ વિષે કોઇ બીજો ન્યાય હોય તો પણ જણાવો!

ઉત્તર—સાંભળો—કોઇ એક મિથ્યાત્વી મોક્ષ મેળવવાનો કામી છે છતા આરંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મમાં રચ્યો પચ્યો રહ્યો થકો અનારંભ અપરિગ્રહ રૂપ હેતુ ધર્મને જાણતો નથી. આરંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મે કર્મ બંધન થાય છે તે હેતુને દેખતો નથી. આરંભને સપરિગ્રહ રૂ

ધર્મથી કોઇ પ્રકારે કર્મની નિર્જરા થતી નથી. અને ઉલટા કર્મ બંધાય છે. એ હેતુના તત્ત્વને સંર્દહતો નથી. સારંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મથી ભવાંતરની વૃદ્ધિ થાય છે. અને અણારંભ અપરિગ્રહ રૂપ ધર્મથી ભવ ઘટીત થાય છે. અથવા મોક્ષ પણ મળે છે. છતાં સારંભને સપરિગ્રહ રૂપ ધર્મમાં મોહ રાખતો થકો અને અણારંભ અપરિગ્રહ રૂપ ધર્મના સન્મુખ નહિ થતાં અજ્ઞાન મરણે મરે છે–ઇતિ ઠા. ઠા. ૫મે–એક વચને પ્રથમ હેતુ સ્વરૂપ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—બહુ વચને પ્રથમ હેતુ શી રીતે છે તેનું સ્વરૂપ જણાવશો?

ઉત્તર—બહુ વચને પ્રથમ હેતુ-તે પાઠ–

पंचहेउ पं० तं० हेउणा नजाणइ जाव हेउणा अन्नाण मरणं मरइ. ॥

આ હેતુ બહુ વચને મિથ્યાત્વી આશ્રી છે. અર્થ:–ઘણા મિથ્યાત્વી દેવો હેતુને ન જાણે, હેતુને ન દેખે, હેતુના તત્ત્વને ન સર્દહે, હેતુના સન્મુખ ન થાય, એટલે હેતુને ન પહોંચે. એ ચારે બોલના અજાણ અજ્ઞાન મરણે મરે. દષ્ટાંત એક વચનની પેરે કેવું પણ આંહી ઘણા મિથ્યાત્વી દેવો કવા. દ્વિતીયાર્થમાં પણ એક વચન પ્રમાણે બહુ વચને ઘણા મિથ્યાત્વીઓ કેવા. બાકીનું સર્વે એક વચન પ્રમાણે જાણવું. સાખ ઠા. ઠા. ૫મે–તથા ભ. સ. (૫) મે—

પ્રશ્ન ૯૩ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ એક વચન આશ્રી જણાવશો?

ઉત્તર—દ્વિતીય હેતુ પાઠ–

पंच हेउ प० तं० हेउ जाणइ, हेउ पासइ, हेउ बुज्झइ, हेउ अभिगच्छइ हेउवउममत्थं मरणं मरइ. ॥

અર્થ:—પાંચ હેતુ પરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે. હેતુ જાણઇ કેતા હેતુને જાણે, હેતુ પાસઇ કેતા હેતુને દેખે, હેતુ બુઝઇ કેતા હેતુના તત્ત્વને સર્દહે, હેતુ અભીગચ્છઇ કેતા હેતુના સન્મુખ થાય. અર્થાત હેતુને પહોંચે, આ ચારે બોલના સ્વરૂપ રૂપ હેતુને ઓળખતો છતો છદમસ્ત મરણે મરે. આ એક વચને અર્થ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૪ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ બહુ વચન આશ્રી જણાવશો?

ઉત્તર—દ્વિતીય હેતુ પાઠ–બહુવચને–

पंच हेउ प० तं० हेउना जानइ जाव हेउना छउमत्थं मरणं मरइ.

હવે બહુવચને અર્થ કહે છે. ઘણા જણ હેતુને જાણે યાવત્ ઘણા જણ ચારે બોલના સ્વરૂપ રૂપ હેતુને ઓળખવા છતાં છદ્મસ્ત મરણે મરે કિં

પ્રશ્ન ૯૫ મું—દ્વિતીય હેતુ સ્વરૂપ, એકવચને તથા બહુ વચને વિશેષાર્થથી જણાવશો ?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન એક વચને તથા બહુ વચને-ચતુર્થ ગુણસ્થાનવાળા અવૃત્તિ સમ્યક્દૃષ્ટિ આશ્રી છે. એક અથવા ઘણા અવૃત્તિ સમ્યક્દૃષ્ટિવાળા જીવો કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ જાણે છે. જેમકે રાજગ્રહી નગરીના મહારાજા શ્રેણીકે ભગવંત મહાવીરને પ્રશ્ન કર્યો કે હું મરીને કયાં જઇશ? ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે નરકે જઇશ. ત્યારે શ્રેણીકે કહ્યું કે શું કાર્ય કરવાથી નરકે ન જવાય? ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે એક વ્રતનો કરનાર નરકે જાય નહિ. પણ તું ચતુર્થ ગુણસ્થાને રહેલો જીવ છો માટે તારાથી કોઇ પ્રકારનું વ્રત થઇ શકશે નહિ. ત્યારે શ્રેણીક રાજાએ ભગવંતના વચન રૂપ હેતુને સત્યતા રૂપે જાણ્યો. તેમ એક અથવા ઘણા ચતુર્થ ગુણસ્થાનવાળા જીવો કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ જાણે. તથા અંતર ચક્ષુવડે કરીને કેવળીના વચનોને હેતુ રૂપ દેખે (શ્રદ્ધે), તથા કેવળીનાં વચનોના તાત્વિક હેતુ રૂપ વિશેષ સર્દહે. તથા કેવળીનાં વચનોની સન્મુખ થાય ખરો પરંતુ ચતુર્થ ગુણસ્થાનને લઇ છદ્મસ્ત મરણે મરે પણ કેવળી મરણ ન હોય.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—આ વિષે દ્વિતીય અર્થ હોય તો તે પણ જણાવશો!

ઉત્તર—સાંભળો-એક વચને તથા બહુ વચને ચતુર્થ ગુણસ્થાને રહેલા જીવો જ્ઞાનદર્શન સહીત સાધુજીની શુદ્ધ કરણી કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવનારી હેતુ રૂપ જાણે, તેમજ અંતર ચક્ષુ વડે હેતુ રૂપ દેખે, તથા તેનાજ તત્વને શુદ્ધ હૃદયથી સર્દહે, તેજ કરણીના સન્મુખ થવાની ઇચ્છા છે પણ ચોથા ગુણસ્થાનને લઇને થઇ શકે નહિ. તેથી છદ્મસ્ત મરણે મરે, પણ કેવળી મરણ નજ હોય. સાખ ઠા. ઠા. (૫) મે-તથા ભ. શ. પંચ-

પ્રશ્ન ૯૭ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ એકવચન આશ્રી શી રીતે ? તે જણાવશો ?

ઉત્તર—તૃતીય હેતુ પાઠ —

પંચ અહેઉ પ૦ તં૦ અહેઉં નયાણાઇ, અહેઉ ન પાસઇ, અહેઉ ન બુજ્ઝઇ અહેઉ નાભિગચ્છઇ, અહેઉ અછઉમત્થ મરણં મરઇ. ॥

અર્થ—પંચ અહેતુ પ્રરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે "અ" નામ નહિ હેતુ તે અહેતુ એટલે હેતુ કહેતા ચિહ્ન તે વડે કરીને

નથી, જાણવાની જરૂર જેને, કારણકે અવધિ જ્ઞાનાદિકે જાણે છે તેને ચિહ્ન કરી જાણવાની જરૂર નથી. પણ જે વસ્તુથી મોક્ષ મળે તે વસ્તુ ન જાણે, તેમજ દર્શને કરી ન દેખે, ખરા તત્ત્વને ન સર્દહે, તેના સન્મુખ ન થાય—એટલે તે સ્વરૂપને ન પહોંચે. એ ચારે બોલને અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે. એ એકવચને અર્થ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૯૮ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, બહુવચને શી રીતે છે?

ઉત્તર—તૃતીય હેતુ પાઠ-બહુવચને—

पंच अहेउ प० तं० अहेउणा नयाणइ जाव अहेउणा बउमत्थं मरणं मरइ.

આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એકવચને અર્થ કર્યો છે તેમજ બહુવચને એટલે ઘણા આશ્રી પણ એજ પ્રમાણે અર્થ જાણવો.

પ્રશ્ન ૯૯ મું—તૃતીય હેતુ સ્વરૂપ, એકવચને તથા બહુવચને વિશેષાર્થથી જણાવશો?

ઉત્તર—આ પ્રશ્ન એકવચને તથા બહુવચને વાળા આશ્રી જાણવો. કોઇ, એક અથવા ઘણા બહુવચને અવધ્યાદિક જ્ઞાન-અવધ્યાદિક જ્ઞાનવાળા જેમ ગૌતમ સ્વામી ભવડાને જીવો છઠા ગુણસ્થાને રહેલા તેજ ભવડાને માર્ગમાં આવતા કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયે થકે કેવળીની પ્રખદામાં જતાં ગૌતમ સ્વામીએ પાછો વાળવા માંડયો ત્યારે ભગવંતે કહ્યું કે તેમને તેમની પ્રખદામાં જવા દો. ત્યારે ગૌતમે પૂછયું કે શું તેને કેવળ જ્ઞાન થયું? ભગવંતે હા પાડી. આ વાત સાંભળી ગૌતમને ખેદ થયો કે હું આવા મુર્ખને સમજાવી લાવું તેને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. પણ મને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. આમ અવધ્યાદિક જ્ઞાન હોવા છતાં ખેદમાં ઉતર્યા; પણ તેમણે જ્યારે રાગદ્વેષ ક્ષય કીધો ત્યારેજ કેવળ જ્ઞાન પ્રગટ થયું, એ ભાવને જાણતા નથી. ભગવંત ઉપર સરાગ હોવાથી એ ભાવને દેખતા નથી. કોઇ ઉપર રાગ રાખવો નહિ એ તત્ત્વને સર્દહતા નથી. રાગદ્વેષરૂપી વૈરીને જીતી વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવી તેના સન્મુખ થતા નથી. એ ચારે બોલના અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—આ વિષે દ્વિતીયાર્થ હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—એક વચને અથવા બહુ વચને એટલે એક અથવા ઘણા અવધી જ્ઞાનીયોને હેતુ એટલે ચિહ્નની જરૂર નથી; કારણકે અવધી જ્ઞાનવડે જાણે છે, અને અવધી દર્શનવડે દેખે છે. પણ સર્વથા ન જાણે એટલે સર્વ પર્યાયરૂપ ભાવને જાણતા નથી, એજ ભાવને દેખતા નથી, એ ભાવના

તત્ત્વને સર્દહતા નથી, એ ભાવના સન્મુખ થતા નથી. એટલે એ પારને પહોંચતા નથી. એ ચારે બોલના અભાવે છદ્મસ્ત મરણે મરે. પણ કેવળી મરણ ન હોય. સાખ ઠા. ઠા. ૫, મે તથા ભ. સ. ૫, મે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું–ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને શી રીતે છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર–ચતુર્થ હેતુ પાઠ-पंच हेउ प० तं० अहेउ जाणइ, अहेउ पासइ, अहेउ वुझइ, अहेउ अभिगवइ, अहेउ केवली मरणं मरइ.

અર્થ–પાંચ અહેતુ પ્રરૂપ્યા ભગવંતે તે જેમ છે તેમ કહે છે. અહેતુ એટલે ચિહ્ન વિના જાણે, ચિહ્ન વિના દેખે, ચિહ્ન વિના તત્ત્વને સર્દહે, ચિહ્ન વિના સન્મુખ થાય અર્થાત્ પાર પામે, એ ચારે બોલે હેતુ વિના કેવળી મરણે મરે એ એક વચને કેવળી આશ્રી કહ્યું.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, બહુ વચને શી રીતે છે?

ઉત્તર–બહુ વચને-ચતુર્થ હેતુ પાઠ–पंच अहेउ प० तं० अहेउणा जाणइ जाव अहेउणा केवली मरणं मरइ.

આનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે લેવો. ઉપર જેમ એક વચને કેવળી આશ્રી કહ્યું છે તેમજ બહુ વચને ઘણા કેવળી જાણવા. આ બન્ને પ્રશ્ન એક વચને તથા બહુ વચને કેવળી આશ્રી જાણવા.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—ચતુર્થ હેતુ સ્વરૂપ, એક વચને તથા બહુ વચને વિશેષાર્થે શી રીત છે?

ઉત્તર—એક તથા ઘણા કેવળીને એટલે તેરમાં ચૌદમાં ગુણસ્થાન વાળા જીવોને ચારે બોલે હેતુ એટલે ચિહ્નની જરૂરીયાત નથી. જેમકે-જંબુદ્વીપ એક લાખ જોજનનો થાળીને આકારે વાટલા આકારે ગોળ છે, અથવા લવણ સમુદ્ર ચુડીને આકારે જંબુદ્વીપને ફરતો છે, તેમજ ધાતકી ખંડ લવણ સમુદ્રને ફરતો છે, ને ધાતકી ખંડને ફરતો કાળોદધી સમુદ્ર છે, ને તેને ફરતા પુષ્કર દ્વીપ છે. વગેરે દ્વીપ સમુદ્ર અસંખ્યાતાનું વગેરે હેતુયાદિક છદ્મસ્ત જીવોને બતાવ્યા છે, પરંતુ કેવળી મહારાજને એ હેતુની જરૂર નથી. કેમકે કેવળી મહારાજ માપેલું અને અમાપેલુ સઘળું અને દરેક સર્વ એક સમયમાં જાણે દેખે છે અને કેવળી મરણે મરે છે. સાખ ઠા. ઠા. ૫, મે-ઉ. ૧લે-તથા ભગવતીજી શતક (૫) મે—

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—અહીંઆં હેતુ પાંચ કહ્યા છે ને વ્યાખ્યા ચારની આવે છે તો તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—હેતુ તો મૂળ જે પાંચ કહ્યા છે તેજ છે. પેલો જાણવાનો ૧, બીજો દેખવાનો ૨, ત્રીજો બુઝવાનો ૩, ચોથો સન્મુખ થવાનો ૪, ને પાંચમો તત્ મરણે મરવાનો ૫. આ પાંચ હેતુ, એક વચને ને બહુ વચને ચાર બોલ ઉપર ઉતાર્યા છે, તેમાં પેલો બોલ હેતુના અજાણનો-મિથ્યા દૃષ્ટિનો, અજ્ઞાન મરણે મરવાનો ૧,-અને બીજો બોલ હેતુના જાણનો અવૃતિ સમકિત દૃષ્ટિનો છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૨,-ત્રીજો બોલ છઠા ગુણસ્થાનવાળા અવધિ જ્ઞાનીનો તેને ચિહ્નાદિ હેતુએ જાણવાની જરૂર નહિ પણ મોક્ષ સાધનનું સ્વરૂપ ન જાણે દેખે ઇત્યાદિ છદ્મસ્ત મરણે મરવાનો ૩,-અને ચોથો બોલ હેતુ વિના-ચિન્હ વિના જાણનારા કેવળી મહારાજનો કેવળી મરણે મરવાનો ૪. એ ચાર બોલ ઉપર પાંચ હેતુની વ્યાખ્યા ભગવંતે જણાવી છે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—શ્રાવકને કોઇ ઠેકાણે ધર્માચાર્ય કહ્યા છે ?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે--ચાર પ્રકારના ધર્માચાર્ય કહ્યા છે, તેમાં ટીકાકારે તથા ભાષ્યમાં પ્રતિબોધક શ્રાવકને ધર્માચાર્ય કહ્યા છે. જુઓ-બાબુવાળા છાપેલા ઠાણાંગનાં પાને ૨૮૨માં મધ્યે.—

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે-તથા રાયપ્રશ્રેણી સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-મનુષ્ય લોકમાંથી મનુષ્યની ગંધ દેવતાને ચારસેં પાંચસેં જોજન ઉંચી જાય છે; માટે દેવતા આવતા નથી એમ કહ્યું. અને પન્નવણા પદ ૧૫મેં-ઘ્રાણેંદ્રિયનો વિષય નવ જોજનનો કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર ઠા. ઠા. ૪થે-ઉ. ૩જે-ટીકામાં નવ જોજનનો વિષય જે કહ્યો છે તે ઉદારીક શરીર આશ્રી કહ્યો છે-વળી શ્રોતેંદ્રિયનો વિષય ૧૨ જોજનનો છે ને વિમાનને વિષે દેવતા ઘંટાનો નાદ લાખ જોજન છેટેથી સાંભળે છે માટે ૧૨ જોજન કહ્યું તે ઉદારીક આશ્રી સંભવે છે.—

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—ઠા. ઠા. ૧૦મે-છદ્મસ્થ દશ બોલ સર્વ ભાવે ન જાણે ન દેખે કહ્યું તેમાં દશમો બોલ, આ જીવ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે અથવા નહિ કરે એવું ન જાણે ન દેખે કહ્યું. અને ભગવતીજી સ. ૧૪મે-ઉ. ૭મે-અનુત્તર વિમાનનાં દેવતા ત્યાં રહ્યા થકા ભગવંત તથા ગૌતમનાં સિદ્ધ થવાનાં ભાવ જાણે દેખે કહ્યું છે. તે કેમ ?

ઉત્તર—તેજ ઠેકાણે ભગવતીજીમાં કહ્યું છે કે-અનુત્તર દેવતા અવધ જ્ઞાનનાં વિશિષ્ટ ભાવથી મનોદ્રવ્યની વર્ગણા જાણે વર્ગણા ન દેખે એટલે એમ જાણે જે એ સિદ્ધ થયા ઇત્યર્થઃ-

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—જિન નહિ પણ જિન સરીખા વગેરે શબ્દ ગણધરનેજ લાગુ થાય કે બીજા સાધુઓને લાગુ થાય ખરા?

ઉત્તર—ઠા. ઠા. ૩જે-ઉ. ૪થે-ચોવીસમાં શ્રીમહાવીર ભ ૩૦૦ ત્રણુસેં, ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પણ જિન સરીખા-કેવળી (શ્રુત કેવળી), સર્વ અક્ષર સની પાતી-સર્વ અક્ષરના અનુજોગના જિન કેવળીની પરે અવિતથ-સત્ય વ્યાકરણ પ્રશ્નનાં કહેનાર, ઉત્કૃષ્ટી ૧૪ ચૌદ પૂર્વધારીની સંપદા થઈ, એમ કહ્યું છે. અને ગણધર ૧૧ અગ્યાર કહ્યા છે. આ ઉપરથી ચૌદ પૂર્વીને પણ ગણ શબ્દ લાગુ છે.

અને ઉવવાઈ સૂત્રમાં પણ શ્રીભગવંત મહાવીર દેવના સમયે અધિકારે પણ અજિણા જિણા સંકાસા વગેરે સર્વ શબ્દ કહ્યા છે.

અને ઠા. ઠા. ૪થે-બાવીસમાં અરિષ્ટ નેમિ ભગવંતને ચારસેં ચૌદ પૂર્વી જિન નથી પણ જિન સરીખા, સર્વ અક્ષર સનીપાતી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તમામ બોલ સરખા કહ્યા છે.

આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે ગણધરના દરજ્જાના તટોતટના ગુણવાળા બીજા સાધુઓ હોય છે ખરા એમ જણાય છે.

ઇતિ શ્રી પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી. તત્ શિષ્ય મુનિ મોહનલાલજી કૃત "શ્રી પશ્નોત્તર મોહનમાળા"-ઉત્તરાર્દ્ધ-ભાગ ૮ મો સમાપ્ત

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૯ મો.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૯ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૯ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—સમોસરણ એટલે શું ?

ઉત્તર—સમોસરણનો અર્થ કેટલાક એવો કરે છે કે જ્યારે તિર્થંક મહારાજને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તગડા ગઢની રચના થાય છે એક જોજન પ્રમાણમાં રૂપાનો ગઢ ને સોનાના કાંગરા. સોનાનો ગઢ રત્નના કાંગરા, રત્નનો ગઢ ને મણિ રત્નના કાંગરા. ચારે દીસે વીશ વીશ હજાર પગથીયાં વગેરેની રચના થાય છે. મધ્ય ભાગે ફટક રત્નના સિંહાસ ઉપર ભગવંત બીરાજી ઉપદેશ આપતા. અને વળી કેટલાક તો ત્યાંસુધી કહે છે કે ભગવંતને તે વખતે માથે મુગટાદિ તમામ અલંકારો દેવી બની આવતા. વગેરે વાતો સાંભળીએ છીએ પણ સૂત્રમાં તે પ્રમાણે જોવા આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨ જું—સૂત્રમાં શું કહ્યું છે ? જે વાત સૂત્રમાં હોય સત્ય ગણાય.

ઉત્તર---સૂત્રમાં તો એમ કહ્યું છે કે-જ્યાં જ્યાં સમોવસરણ વ્યાખ્યા ચાલેલ છે ત્યાં ત્યાં તિર્થંકર યા સાધુને ઉતરવા સંબંધી હકીકત આવે છે. અને ભગવતીજીમાં ખંધકના અધિકારે ભગવંતને વ મુગટ, આભરણ, ઘરેણા, અલંકાર રહિત ગણધર દેવે સૂત્ર પાડે કહ્યા માટે વગડાદિકની વાત બંધ બેસતી નથી. પણ જ્યારે તિર્થંકરને કે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે અમુક વૃક્ષની નીચે થાય છે તે વૃક્ષને ચૈ વૃક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમવાયંગજી સૂત્ર બાબુ તરફથી છપાયેલું છે તે પાને ૨૩૩ મે કહ્યું છે કે-

बत्तीसइं धणुइं, चेइअरुक्खो य वद्धमाणस्स; णिच्चो असो ... पोरछन्नो सालरुक्खेण. ||

તેનો અર્થ એ-ભાષામાં લખ્યું છે કે-૩૨ ધનુષ પ્રમાણે ચૈત્ય ... વે છે પૃથ્વી વિકાયઃ નિત્ય એવી ભગવંત વર્દ્ધમાન સ્વામી ... કરે સેવટી નીચે અશોક વૃક્ષ અને ઉપરે સાલવૃક્ષ.-

એટલે અશોક વૃક્ષ અતિશયના પ્રભાવે બની આવે તે નીચે પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસી ભગવંત ઉપદેશ આપે એમ કહ્યું છે. અને જ્યાં જ્યાં ભગવંતના ઉપદેશનો અધિકાર ચાલ્યો છે ત્યાં પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર બેસીનેજ ચાલ્યો છે, તે ન્યાય પૂર્વક છે. બાકીની વાત ગ્રંથકારોએ વધારીને કરેલી હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—સૂત્રમાં ભગવંતને બેસવા માટે સ્ફટિક રત્નનું સિંહાસન બની આવે છે એમ કહ્યું છે તે કેમ?

ઉત્તર—ઉવવાઇ સૂત્ર તથા સમવાયાંગજીમાં અતિશય અધિકારે કહ્યું છે. કે-ધર્મચક્ર ૧, છત્ર ૨, ચામર ૩, સિંહાસન સ્ફટિક રત્નમય અથવા આકાશની પેઠે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ૪, અને ધર્મધ્વજ ૫, એટલા વાના સદાય આકાશ ગત-આકાશને વિષે ચાલે છે. એમ કહ્યું છે. પણ ભગવંતના પરિભોગમાં આવે છે એમ કહ્યું નથી.

પ્રશ્ન ૪ થું—આ વિષે સૂત્રના મૂળ પાઠમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—મૂળ પાઠમાં ચોકખું આકાશગત કહ્યું છે તે સાંભળો—

સમવાયંગજીમાં ૩૪ અતિશયમાં-

आगासगयं चक्कं ६, आगासगयं छत्तं ७, आगासियाउ सेयवरचामराओ ८ आगासफालियामयं सपायपीढ सिंहासणं ९.

અર્થ:—આકાશગત વર્તિચક્ર ૬, આકાશગત વર્તિછત્ર ૭, આકાશે શ્વેત વર-પ્રધાન ચામર ૮, આકાશને વિષે નિર્મળ સફેદ પાદપીઠ સહિત સિંહાસન ૯,-આ બધા બોલ આકાશમાં વિશ્રા પુદગલનાં ભગવંતના અતિશયને લઇને બની આવે છે. વાદળાની માફક, પણ ચક્ર કોઇને વિદારે નહિ, છત્રછાંયા કરે નહિ, ચામર વિંઝાય નહિ, અને સિંહાસન બેસવાને કામ આવે નહિ. ભગવંતને બેસવાને તો પૃથ્વી શિલાપટ્ટજ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—તિર્થંકરને બે પડખે યક્ષ ચામર વિંઝે એમ સમવાયંગજીમાં અતિશય અધિકારે સાંભળ્યું છે તે કેમ?

ઉત્તર—હમણાના થોડાક વર્ષ પહેલાં બાબુ તરફથી સમવાયંગ સૂત્ર છપાયેલું છે તેમાં એવો પાઠ છે ખરો. પણ અસલનું જુનું ઘણા વર્ષનું લખેલું સમવાયંગ સૂત્ર જોતાં તેમાં એવો પાઠ કે અધિકાર નથી. એ ઉપરથી એમ જણાય છે કે-કોઇએ એ પાઠ નવો દાખલ કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—એવી શી સાબિતી મળી આવે છે કે—એ પાઠ નવો દાખલ કર્યો છે?

ઉત્તર—ભગવંતના ૩૪ અતિશય કહ્યા છે તેમાં ૧૯ ઓગણીશમો અને ૨૦ વીસમો—એ બેય અતિશય જુની પ્રતમાં જુદા કહ્યા છે, તે મૂળ પાઠ આ રીતે છે.

अमणुन्नाणं सद्द फरिस रस रुव गंधाणं अवकरिसो भवइ १९ मणुन्नाणं सद्द फरिस रस रुव गंधाणं पाउब्भावो भवइ. २०

એટલે ખોટા શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય, તે ૧૯ મો.—મનોહર, શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય કેટલે પ્રગટ થવા પણું હોય એ ૨૦ મો. એ પ્રમાણે જુની પ્રતમાં જુદા કહ્યા છે

પ્રશ્ન ૭ મું—આબુવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં શી રીતે છે?

ઉત્તર—આબુવાળા છાપેલા સમવાયંગમાં ઉપર કહેલા બેય અતિશય ભેગા કરીને ૧૯ ઓગણીશમો એક અતિશય ઠરાવ્યો છે, અને વીસમો અતિશય નવો દાખલ કર્યો છે તે જણાવીએ છીએ.

उमओ पासिंचणं अरहंताणं भगवंताणं दुवे जरका कडग तुडिय थंभिय भुया चामरुक्खेवणं करंति २० એ નવો પાઠ દાખલ કર્યો છે.

અને ભાષ્યવાળાએ અસલ પ્રમાણે દાખલ કરી, નવા પાઠની ખબર માટે વાચનાંતર કહી સિદ્ધાંતના મતથી નવો પાઠ જુદો પાડયો છે. તે એ પ્રમાણે છે કે—ખોટા શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો અભાવ હોય એ ૧૯મો—મનોહર શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધનો પાદુર્ભાવ હોય. સિદ્ધાં મૂળ મતિએ—વળી વાંચનાંતરે કૃષ્ણ ગુરૂ પ્રમુખ ધૂપ ઉખેવે તિહું બે યક્ષ ઉભા ચામર ઉખેવે ૨૦ એ પ્રમાણે ભાષ્યમાં કહ્યું છે.

વિચારો કે—ભગવંતની પાસે દેવતા ધૂપ ઉખેવે તથા ચામર વિ[illegible] એવી સાવધ ક્રિયા કોઇ કાળે બને ખરી કે? કદિ નહિ. તેટલાજ માટે ભાષ્યવાળાએ બન્ને ભાગ જુદા પાડી વાચનાંતર કરી એ નવો પાઠ [illegible] ચો છે એમ જુદો ભાવ જણાવી દેખાડયો.

ઉવવાઇ સૂત્રમાં સમોસરણનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે તેમાં [illegible] વિંઝવા સબંધી કે ધૂપ ઉખેવવા સંબંધી તથા સિંહાસને બેસવા સંબંધી વગેરે સ્વરૂપે કાંઇપણ અધિકાર છેજ નહિ. પણ ચંપા નગરીના [illegible] ચૈત્યમાં પૂર્ણ ભદ્ર નામના યક્ષ, ને નામના વનમાં અશોક વૃક્ષ [illegible]

કર્યો છે અને તે અશોક વૃક્ષની નીચે પૃઠવી શિલ્લાપટ્ટ સિંહાસનને આકારે વર્ણવેલ છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, ભગવંત પૃથ્વી શિલ્લાપટ્ટ ઉપર અશોક વૃક્ષની નીચે બેસી ઉપદેશ દેતા હોય એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—એવો કોઇ, સૂત્ર પાઠે ઉઘાડો દાખલો છે કે-ભગવંતે પુઠવી શિલ્લાપટ્ટ ઉપર બેસી ઉપદેશ દિધો ?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-શ્રી દશાસુતસ્કંધ સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં શ્રી ગણધર મહારાજે ખુલ્લું જણાવ્યું છે કે-શ્રી ભગવંત મહાવીર દેવ પુઠવી શિલ્લાપટ્ટ ઉપર બેસી ઉપદેશ દેતા. એમ સૂળ પાઠથી સિદ્ધ થાય છે. જુઓ નીચેનો પાઠ-

વાણીજ્યગ્રામ નગરને ઇશાન કોણે દ્વતિપલાસ નામા ચૈત્યવન કહ્યો, જીતશત્રુ રાજા તેની ધારણી રાણી કહી.

एवं सव्वं समोसरणं भाणियव्वं जाव पुढवी सिला पट्टए सामि समो सढे परिसा निग्गया धम्मो कहिओ.

એમ સર્વ સમોસરણનો અધિકાર કહેતા યાવત્ પૃથ્વી શિલાપટ્ટ ઉપર શ્રીમહાવીર સ્વામી સમોસર્યા-ણીરાજી આવેલી પરિખદા પ્રત્યે ધર્મ-ઉપદેશ કહ્યો.

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે-કાંઇ પણ અલંકાર વિના પૃથ્વી શિલ્લાપટ્ટ ઉપર બેસી ભગવંત મહાવીર દેવ ઉપદેશ દેતા એ વાત સત્ય છે.

પ્રશ્ન ૯ મું—આહિયાં કોઇ એમ કહે કે-ત્રગડાગઢ આદિ જે સમોવસરણની રચના તિર્થંકર મહારાજના અતિશયથી થાય છે તે કાયમને માટે નહિ પણ જ્યાં મિથ્યાત્વીનું જોર હોય ત્યાં જગન્ય ત્રણ વાર, મઝમ સાત વાર, અને ઉત્કૃષ્ટું બાર વાર આખી જીંદગીમાં થાય. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—આ વાત કોઇ સિદ્ધાંતમાં નથી. ચોત્રીશ અતિશયની વાત સમવાયંગજી સૂત્રમાં કહી છે તે તો કાયમને માટે જણાય છે પણ ત્રગડાગઢની કે ફટક રત્નના સિંહાસન ઉપર બેસવાની કે ભગવંતને માથે મુગટ કાને કુંડળ વગેરે અલંકારની શોભા વગેરેની કથવાળા ગમે તેવી રીતે ભગવંતના મહાત્મ્યની વાતો કરે પણ જે વાત સૂત્રમાં ન હોય તે વાત પ્રમાણમાં આવે નહિ. વળી જે આ દુનીઆમાં ઉત્કૃષ્ટ પદે ત્યાગી ગણાતા હોય તેને અલંકારી ઘટના કરવી તે પણ ન્યાયના ન્યાયે તો વિરુદ્ધ જણાય. માટે સિદ્ધાંત કહે તે સત્ય.

જળચર જુગલીયા નથી, અને જીવાભિગમ સૂત્રમાં પણ જળચર જુગલીઆ નથી એમ કહ્યું છે.

હવે લવણ સમુદ્ર તથા કાલોદધીમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશે ભરત ઇરવતની સનંધે ઉત્સર્પિણી તથા અવત્સર્પિણી કાળ વર્તે છે. અને પૂર્વ અને પશ્ચિમે મહા વિદેહ ક્ષેત્રની સનંધે તે કાળ નથી, કારણકે મહા વીદેહમાં ઉત્સર્પિણી અવત્સર્પિણી કાળ નથી માટે તેની સનંધે સૂત્રમાં પણ તે કાળની ના કહી હોય એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—ભગવતીજી સ. ૯મે-ઉ. ૩૩મે- જમાલીનાં અધિકારમાં જમાલીને કિલિવષી કહ્યો. ને તેની ગતી પણ કિલિવષી દેવનીજ કહી-ત્રીજા દેવલોકે ૧૩ સાગરની સ્થિતિ કહી. ને ઠા. ઠા. ૭મે-જમાલીને પહેલો નીહ્નવ કહ્યો, ને નીહ્નવની ગતી ઉવવાઇજીના પ્રશ્નમાં નવગ્રૈવેયક સુધી કહી છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સમજવા પ્રમાણે એમ છે કે-ઉવવાઇ સૂત્રમાં જે ગતિ કહી છે તે પ્રવચનના નીહ્નવ આશ્રી કહી છે. અને જમાલી તો સૂત્ર ઉત્થાપવે પ્રવચનનો નીહ્નવ, અને ભગવંતથી વિરૂદ્ધ વર્તવે કિલિવષી એ બન્ને દોષને લઇને જમાલી નિંદક નીહ્નવ હોવાને લીધે તેની ગતિ કિલિવષીની કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે-ઉ. ૮મે-નારદ પુત્ર અણગારે નીયંઠી પુત્ર અણગારે ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે. અને નીયંઠી પુત્રે [illegible] પુત્રને પ્રશ્ન પૂછયા છે. તેનો ખુલાસો નહિ થતાં નીયંઠી પુત્રે પોતેજ તેનો ખુલાસો કર્યો છે. ને ત્યાં નારદ પુત્ર નીયંઠી પુત્રને પગે લાગ્યા છે. તે અહિંયાં મોટું કોણ સંભવે ?

ઉત્તર—આ બન્ને ભગવંતના શિષ્ય છે. તેમા પહેલા નારદ પુત્રને વખાણ્યા છે ને પછી નીયંઠી પુત્રને વખાણ્યા. એ જોતા નારદ પુત્ર [illegible] છે. વળી નીયંઠી પુત્રે નારદ પુત્રને ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે ને [illegible] મંત્રણ છે, માટે નારદ પુત્ર મોટા છે. પણ આ પ્રશ્ન નીયંઠી પુ[illegible] પાયું માટે જ્ઞાન અપેક્ષાએ નારદ પુત્રે નીયંઠી પુત્રને નમસ્કાર [illegible] એમ સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—ભગવતીજી સ. ૮મે-ઉ. ૯મે પુદ્ગલ [illegible] કહે ?

શરીર પ્રે [illegible]

જીવનો સમુહ છે. અને બળાહકા જે વાદળા તે અપ્પકાયનો સમુહ છે. માટે બન્ને જુદા છે, અને બન્નેની કાય પણ જુદી છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—પ્રાણાતિપાત-પાપસ્થાનક કયા કર્મને ઉદે હોય ?

ઉત્તર—પ્રાણાતિપાત મોહની કર્મને ઉદે હોય. સાખ ભ. સ. ૧૨મે-ઉ. ૫મે-ટીકામાં મંડાતાજ-સમિતિ પાને ૫૭૨મે-પેલી પુંઠીમાં કહ્યું છે કે—

'पाणाइवाए' त्ति प्राणातिपात जनितं तज्जनकंवा चारित्र मोहनीयं कर्मोपचारात् प्राणातिपाव एव.

પ્રાણાતિપાતને ઉત્પન્ન કરનાર ચારિત્ર મોહનીય કર્મ છે. અને ચારિત્ર મોહનીય તે મોહની કર્મનો બીજો ભેદ છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું—કિલ્વિષિપણું કયા પાપને ઉદે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર—ભ. સ. ૧૨મે-ઉદ્દેશે (૫)મે-માયાના ૧૫ નામ કહ્યાં છે તેમાં ૧૦મું નામ કિલ્વિસે કહેલ છે. અને તેની ટીકામાં-સમિતિ પાને ૫૭૩મે-પહેલી પુંઠીમાં કહ્યું છે કે-किल्विषः-किल्विषिको भवति स किल्विष एवेति. કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાનું મૂળ કારણ માયા છે, માયા વડેજ કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાય છે. એમ ઉપરના પાઠથી જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—શ્રીભગવતીજી તથા ઉત્તરાધ્યયનમાં નિંદા કરવાવાળાને કિલ્વિષિમાં ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે તે કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત પણ સત્ય છે. ત્યાં પણ બન્ને વાત છે. માયા અને અવર્ણવાદના બોલવાવાળા કિલ્વિષિપણાને પામે છે. એનો પરમાર્થ એ છે કે-નિંદાના કરનારને માયા સેવવી પડે છે અને માયા વણીજ નિંદા બને છે એટલે માયામાં નિંદાનો સમાવેશ કરી માયાનેજ કિલ્વિષિપણું ગણેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે-ઉ. ૧લે-લવણ સમુદ્રમાં તથા કાલોદધી સમુદ્રમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશે ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાળ વર્તે છે. ને પૂર્વ તથા પશ્ચિમે અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી કાળ નથી. આ ઉપરથી જળચર યુગલીયા ઠરે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—યુગલીયાનું આયખું ઓછામાં ઓછું પલ્યના અસંખ્યાતમાં ભાગનું છે, ને જળચરનું આયખું વધુમાં વધુ પૂર્વક્રોડીનું છે તે ઉપરથી

જળચર જુગલીયા નથી, અને જીવાભિગમ સૂત્રમાં પણ જળચર [illegible]
નથી એમ કહ્યું છે.

હવે લવણ સમુદ્ર તથા કાલોદધીમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશે [illegible] ઈરવતની સનંધે ઉત્સર્પિણી તથા અવત્સર્પિણી કાળ વર્તે છે. [illegible] પૂર્વ અને પશ્ચિમે મહા વિદેહ ક્ષેત્રની સનંધે તે કાળ નથી, કારણ [illegible] વીદેહમાં ઉત્સર્પિણી અવત્સર્પિણી કાળ નથી માટે તેની સનંધે [illegible] પણ તે કાળની ના કહી હોય એમ જણાય છે. તત્ત્વ કેવળી ગમ્ય.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—ભગવતીજી સ. ૯મે–ઉ. ૩૩મે– જમાલીનાં અધિ[illegible] જમાલીને કિલ્વિપી કહ્યો. ને તેની ગતી પણ કિલ્વિષી દેવનીજ કહી–[illegible] દેવલોકે ૧૩ સાગરની સ્થિતિ કહી. ને ઠા. ઠા. ૭મે–જમાલીને [illegible] નીહ્નવ કહ્યો, ને નીહ્નવની ગતી ઉવવાઈજીના પ્રશ્નમાં નવગ્રૈવેયક સુધી [illegible] કહી છે. તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સમજવા પ્રમાણે એમ છે કે–ઉવવાઈ સૂત્રમાં જે ગતિ [illegible] છે તે પ્રવચનના નીહ્નવ આશ્રી કહી છે. અને જમાલી તો સૂત્ર [illegible] ઉથાપવે પ્રવચનનો નીહ્નવ, અને ભગવંતથી વિરૂદ્ધ વર્તવે કિલ્વિષી [illegible] બન્ને દોષને લઈને જમાલી નિંદક નીહ્નવ હોવાને લીધે તેની ગતિ કિલ્વિષી [illegible] કહી છે.

પ્રશ્ન ૧૮ મું—ભગવતીજી સ. ૫મે–ઉ. ૮મે–નારદ પુત્ર અનુગારે [illegible] નીયંઠી પુત્ર અણગારે ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે. અને નીયંઠી પુત્રે [illegible] પુત્રને પ્રશ્ન પૂછયા છે. તેનો ખુલાસો નહિ થતાં નીયંઠી પુત્રે પોતેજ [illegible] ખુલાસો કર્યો છે. ને ત્યાં નારદ પુત્ર નીયઠી પુત્રને પગે લાગ્યા છે. [illegible] અહિયાં મોટું કોણ સંભવે ?

ઉત્તર—આ બન્ને ભગવંતના શિષ્ય છે. તેમા પહેલા નારદ પુત્રે [illegible] વખાણ્યા છે ને પછી નીયંઠી પુત્રને વખાણ્યા. એ જોતા નારદ પુ[illegible] છે. વળી નીયંઠી પુત્રે નારદ પુત્રને ભંતે કહીને બોલાવ્યા છે [illegible] મંત્રણ છે, માટે નારદ પુત્ર મોટા છે. પણ આ પ્રશ્ન નીયં[illegible] પાયું માટે જ્ઞાન અપેક્ષાએ નારદ પુત્રે નીયઠી પુત્રને નમ[illegible] એમ સંભવે છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—ભગવતીજી સ. ૮મે–ઉ. ૯મે [illegible]
શરીર પ્રયોગ બંધ કહ્યા કેટલો કાળ [illegible] ?

ઉત્તર—સર્વ બંધ એક સમય, દેશ બંધ જઘન્ય ખુડાગ ભવ હણું તીન સમય ઉણાં ઉત્કૃષ્ટા બાવીસ હજાર વર્ષ એક સમય ઉણો-મ તિર્યંચ પંચેંદ્રી સુધી કહ્યું. ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ જે જેની હોય તે તેવી માં એક સમય ઉણો હોય.

પ્રશ્ન ૨૦ મું—ખુલ્લાક ભવનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—ખુલાક ભવ તે એક શ્વાસોશ્વાસમાં સાડાસતર ભવ કરે તે નેગોદના જીવ આશ્રી સંભવે છે. પરંતુ બીજાને માટે બહુ સૂત્રી કહે તે ખરૂં.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૪થે-છદ્મસ્થ મનુષ્યને કેવળ સંજમ, કેવળ સંવર, કેવળ બ્રહ્મચર્ય, કેવળ પ્રવચન કહ્યા તે શું ?

ઉત્તર—કેવળ નામ એકંત સમજવું, અહિંયાં કેવળ નામ સંપૂર્ણ સમજવો નહિ-કેવળીનો અર્થ કરવો નહિ. તેની ગતિ ઉત્કૃષ્ટી નવગ્રૈવેયક કહી છે.

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ભગવતીજી સ. ૧લે-ઉ. ૬ઠે-સ્નેહકાય વરસવા આશ્રી-ઉર્ધ્વ, અધો, ને ત્રીછો વરસે છે એમ કહ્યું છે તો તે ૧૪ ચૌદ રાજલોક આશ્રી સમજવું કે અઢી દ્વીપ આશ્રી સમજવું ?

ઉત્તર—તે કાંઈ મૂળ પાઠમાં ખુલાસો નથી, પણ અર્થકાર તથા ટીકાકારના લખાણ ઉપરથી અઢી દ્વીપમાં વરસવાનું સમજાય છે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—સ્નેહકાય રાત્રી ને દિવસ સદાય વરસ્યા કરે છે. તેથી કેટલાકનું માનવું એમ થાય છે કે-શીત ઋતુમાં દિવસનો પહેલો અને ચોથો પહોર, અને ગ્રીષ્મમાં અરધો અરધો પહોર સાધુજીને માથે ઓઢયા વિના બહાર નીકળાય નહિ. એટલે માથે ગરમ લુગડું ઓઢયા વિના સાધુ સાધવીથી બહાર નીકળાય નહિ તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ પ્રવૃતિ કેટલાક ગચ્છમાં છે ખરી પણ સૂત્રના ન્યાયે એ પણ વર્તનારને માટે ઘણા સવાલો ઉભા થાય છે.

(૧) જેમ રાત્રીમાં સ્નેહકાય વરસવાથી બહાર માથે ઓઢયા વિના નીકળાતું નથી તેમ જે દિવસને માટે હોય તો ટીકાકારનાં મત પ્રમાણે દિવસમાં પહેલા અને ચોથા પહોરે આહારાદિક વહોરવા અર્થે નીકળાય નહિ. તેમજ-(૨) સાધુથી પહેલા અને ચોથા પહોરે વિહાર પણ થાય નહિ. (૩) માથે ઓઢવાનો પ્રસંગ અપવાદ માર્ગે થાય છે. પણ આહારાદિકનું વહોરવું અને વિહાર કરવો અપવાદ માર્ગે નથી. (૪) ટીકાકારનાં મત

પ્રમાણે તો તેવી કેટલીક ક્રિયા દિવસનાં વચલા બે પહોરમાંજ હોવી
પણ તે પ્રમાણે જોવામાં આવતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—આ સંબંધે કાંઇ સૂત્રથી ખુલાસો મળે તેમ

ઉત્તર—સૂત્રમાં તે વિષે સારા ખુલાસા છે. સાંભળો—

(૧) દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે–સૂર્ય ઉગ્યા પહેલા આહારી ઇચ્છા કરવી નહિ તો પછી સૂર્ય ઉદય થયે આહારાદિક કલ્પે. (૨) વૃહતક કહ્યું છે કે–સૂર્ય ઉદય થયા પછી સાધુને આહારની વૃત્તિ ખુલે છે (૩) ઉગતા વિહાર કરવાનું પણ ચાલ્યું છે–તેમ વોહરવાનું (આહારાદિકનું) ચાલ્યું છે. (૪) આહારાદિક (ચવેણું પ્રમુખ) દિવસ ઉગ્યો છે એમ વોહર્યું અને પછી બહાર નીકળતાં જણાયું કે એ સૂર્ય ઉદય થયાં પહેલાં વોહોરાણું છે એમ જાણે તો પરઠવી દે એમ કહ્યું છે. (૫) દિવસ ઉગ્યા પછી મસ્તકે ઓઢે યા બાંધે તો પ્રાયશ્ચિત કહેલ છે. એમ વિહારમાં પણ કહેલ છે.

આટલા દાખલે એમ જણાય છે કે દિવસ ઉગ્યા પછી સ્નેહકાય કારણે ઓઢવાની જરૂર જણાતી નથી. કારણકે રાત્રી દિવસ સ્નેહકાય પડે છે. સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-તળાવ કુવાદિક ન ભરાય, ખાડા ખાબોચીયા ન ભરાય તેવો સૂક્ષ્મ અપકાય જેવો વરસાદ પડે છે પણ પડતાંજ લાય વિધ્વંશ (વિનાશ) પામે છે એમ ભગવતીજીમાં મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે. તે પછી દિવસ ઉગતાંજ સૂર્યની ગરમીવડે અધરથીજ પડતા વિનાશ પામે એમ સંભવે છે તોજ આહાર વિહારાદિકની ભગવંતે મના કરી નથી.

વળી શ્રી આચારાંગજી તથા શ્રી દશવૈકાલિકજી આદિ સૂત્રમાં વરસાદ, ધુંવર, મેઘરજો, પ્રમુખ વરસવાથી સાધુને આહારાદિ અર્થે જવું વરજેલ છે પણ સ્નેહકાય માટે વરજેલ નથી. અને રાત્રીયે તો કાંઇ વરજેલ છે તેનું કારણકે રાત્રીમાં જીવાદિકની જતન ન થાય માટે. પણ શરીરાદિ કારણે જવું પડે તો માથે ઓઢીને જવું તે સ્નેહકાયનું વચાવ થાય છે, માટે અપવાદે ઓઢીને નીકળવું થાય છે. જોકે ઓઢે અગર ન ઓઢે તોપણ શરીર ઉપર કે વસ્ત્ર ઉપર પડતાંજ વિનાશ પામે પણ વાદ' [illegible] કરવા માટે સાધુનો વ્યવહાર રાત્રે બહાર નીકળવાને [illegible] (ચિહ્ન.) અપવાદ માર્ગે દેહ ચિંતા ટાળવા માટે માથે ઓઢી [illegible] નીકળવું એ શુદ્ધ વ્યવહાર છે પણ દિવસને માટે માથે ઓઢીને [illegible] બહાર નીકળવાનું કોઇ સૂત્રમાં ચાલ્યું હોય એમ જોવામાં આવ્યું નથી. [illegible] મરજ—

પ્રશ્ન ૨૫ મું—પ્રથક ક્યાં સુધી કહીએ ?

ઉત્તર—બેથી માંડી નવ સુધીને પ્રથક કહેલ છે. પણ ભગવતીજી ૦ ૧૨ મે-ઉ૦ ૯ મે-પ્રથકને એક ઉપરાંત સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા સુધી ણ્યા છે. તથા સતક ૧૮ મે-ઉ૦ ૧ પહેલે ઘણાને પણ પ્રથક કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૨૬ મું—નારકી તથા દેવતામાંથી, અવધ લઇને નીકળે તે તીર્થંકરજ નીકળે કે અનેરા પણ નીકળે ખરા ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ૦ ૧૩ મે-ઉ૦ ૧-૨-અર્થાકારવાળાએ એકલા તિર્થંકરજ કહ્યા છે તેનું કારણ ૧ લી-૨ જી-૩ જી એ ત્રણ નરકમાંથી અવધ લઇને નીકળે ને તિર્થંકર પણ પહેલી ત્રણ નરકનાંજ નીકળ્યા થાય.

૧. વળી સંખ્યાતા વિસ્તારવંત તથા અસંખ્યાતા વિસ્તારવંત નરકાવાસામાંથી પણ સંખ્યાતાજ અવધી નાણી તથા અવધી દર્શની નીકળે એમ કહ્યું છે. તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યું છે. એમ દેવતામાં પણ પહેલા દેવલોકથી સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાન સુધીનાજ નીકળ્યા. સંખ્યાતાજ અવધી જ્ઞાની અવધી દર્શની કહ્યા છે તે પણ તિર્થંકર આશ્રીજ કહ્યા છે.

પણ અનેરાનો સંભવ રહે છે, કારણકે અવધી જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ૬૬ છાસઠ સાગરની કહી છે. બે વાર અનુતર વિમાનમાંથી લઇને આવે અથવા ત્રણવાર બારમા દેવલોકમાંથી આવે તે અપેક્ષાએ તિર્થંકર વિના પણ અવધી જ્ઞાન લઇને આવવા સંભવ છે. પરંતુ બહુળતાએ તો તિર્થંકરનુંજ સ્વામીત્વ છે અને લાભવા આશ્રી અન્યને સંભવ.

પ્રશ્ન ૨૭મું—જીવ ઉપજવા જતા કેટલા સમાની વિગ્રહ ગતિ કરે ?

ઉત્તર-ભગવતીજી સ૦ ૧૪ મે-ઉ૦ ૧લે-એકેંદ્રીવરજી ૧૯ દંડકવાળા ૧-૨-૩ સમાની વિગ્રહ ગતીયે ઉપજે અને એકેંદ્રી ૪ સમાની વિગ્રહ ગતિયે ઉપજે એમ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—તો પછી ભગવતીજીનાં સ૦ ૭ મે-ઉ૦ ૧લે-કહ્યું છે કે—જીવને ઉપજવા જતા ત્રણ સમા અણાહારકનાંને ચોથે સમેનીશ્રમાં આહાર લિએજ એટલે ૧૯ દંડકવાળા વધારેમાં વધારે બે સમા અણાહારિક રહે અને એકેંદ્રીય ઉત્કૃષ્ટા ત્રણ સમા અણાહારિક રહે પણ ચોથા સમે તો નિયમા આહાર કરે એમ કહ્યું. અને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ચોથો સમો વિગ્રહ ગતિનો કહ્યો તેનું કેમ ?

ઉત્તર—ચૌદમા સતકમાં ત્રીજે સમે-ચોથે સમે વિગ્રહ ગતિયે ઉપજવા આશ્રી કહેલ. એ અપેક્ષાએ અણાહારકના તો સાતમાં સતકમાં

કહ્યા પ્રમાણેજ થાય. ૧૯ દંડકવાળા વિગ્રહ ગતિએ જાય તો ત્રીજે સમે ઉપજે તેને બે સમાની વિગ્રહ ગતિ અને ત્રીજે સમે આહાર લે તેને બે સમા અણાહારિકના થયા. અને એકેંદ્રી ૪ સમાની વિગ્રહ ગતિએ ઉપજે તેને ૩ સમા અણાહારિકના હોય.

અહિંઆં વિગ્રહ ગતિએ ઉપજવા આશ્રી કહ્યું છે પણ વિગ્રહ ગતિના સમય ૩ કે ૪ કહ્યા નથી. ચૌદમા સતકનો અને સાતમા સતકનો અર્થ પ્રાય સરખો અને મળતો જણાય છે. પરંતુ ગ્રંથવાળા ૪ સમા અણાહારિક એટલે ચાર સમયની વિગ્રહ ગતિ માની પાંચમો સમય ઉપજવાનો કહે છે. અને કેટલાક નીકળવાનો પહેલો સમો અને વિગ્રહ ગતિના ત્રણ સમા પછી પાંચમો સમો ઉપજવાનો કહે છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—ભગવતીજી સતક ૧૫ મે–ગોશાળાએ પોતાના મતાનુસારે કાળની કલ્પના કહી બતાવી તે શી રીતે છે?

ઉત્તર—ગોશાળાએ મહાવીર પરમાત્મા પ્રત્યે કહ્યું છે કે–અમારે મતે ત્રણ પ્રકારના કાળનું માન છે તે યથા દષ્ટાંતે–ગંગા નદી નીકળી ત્યાંથી તે સમુદ્રમાં ભળી ત્યાં સુધીમાં ૫૦૦ જોજનની લાંબી છે, અને અર્ધ જોજનની પહોળી છે, અને ૫૦૦ ધનુષની ઉંડી છે. એવી સાત ગંગાએ એક મહા ગંગા થાય. સાત મહા ગંગાએ એક સાદી ગંગા થાય સાત સાદી ગંગાએ એક મૃત્યું ગંગા થાય. સાત મૃત્યું ગંગાએ એક લોહીતાક્ષ ગંગા થાય. સાત લોહીતાક્ષ ગંગાએ એક એવંતી ગંગા થાય. સાત એવંતી ગંગાએ એક પરમાવતી ગંગા થાય. એવી સર્વ ગંગા ૧૧૭૬૪૯ નદીઓ થાય. તેની સર્વ

સર્વ ગંગાનું માન	ગંગાના નામ.
મૂળ ગંગા ૭ સાતે	એક મહા ગંગા થાય
૪૯	સાદી ગંગા
૩૪૩	મૃત્યુ ગંગા
૨૪૦૧	લોહીતાક્ષ ગંગા
૧૬૮૦૭	એવંતી ગંગા
૧૧૭૬૪૯	પરમાવતી ગંગા [illegible]

*આદર વાલુકા કે છે તે માંહેથી સો વર્ષે એકેકી રજ કાઢતા જ્યારે [illegible] નદીઓ નિર્લેપ થાય તેને ૧ "સરે" કહે છે. [illegible]

એક "મહા કલ્પ" કહું છું. એવા ચોરાશી લાખ મહા કલ્પે એક "મહા માનસ" એ નામનો કાળ થાય છે. આ પ્રમાણે અમારે કાળનું માન છે.

પ્રશ્ન ૩૦ મું—ગોશાળે પોતાના ભવાંતર કેવી રીતે જણાવ્યા છે?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા, એવા કાળમાં અથડાતા સર્વ જીવોના સમુદાય માંહેથી હું પ્રથમ નીકળી (માહા માનસના ત્રણ ભેદ જે ઉપલ્યો-મધ્યનો-અને હેઠલો એવા ત્રણ ભેદ માંહેલા પ્રથમનો) ૧ ઉપલ્યા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૨ બીજા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૩ ત્રીજા ભવે વચલા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૪ ચોથા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૫ પાંચમે ભવે હેઠલા માહા માનસમાં દેવપણે ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૬ છઠા ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૭ સાતમે ભવે પૂનઃ ઉપલા માહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી-૮ આઠમે ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૯ નવમે ભવે પૂનઃ વચલા માહા માનસમાં ઉપજ્યો. ત્યાંથી ચવી-૧૦ દશમે ભવે સંજ્ઞી મનુષ્ય ગર્ભજ થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૧ અગ્યારમે ભવે વળી હેઠલા માહા માનસમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૨ બારમે ભવે સંજ્ઞી ગર્ભજ મનુષ્ય થયો. ત્યાંથી ચવી-૧૩ તેરમે ભવે પાંચમા બ્રહ્મ નામના કલ્પમાં ઉત્પન્ન થયો. અને ત્યાંથી ચવી-૧૪ ચૌદમે ભવે ક્ષત્રીય કુળમાં "ઉદાયનકોંડયાયન" નામે કુમાર થયો. ત્યાંથી મેં સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કર્યા.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—ગોશાળે સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કેવી રીતે કર્યા?

ઉત્તર—ગોસાળો કહે છે કે-મેં ૧ પેલો પ્રૌઢ પ્રહાર કરી એનકના શરીરમાં ૨૨ વર્ષ રહ્યો. ૨ બીજે પ્રૌઢ પ્રહાર-મલ્લરામના શરીરમાં ૩૧ વર્ષ રહ્યો. ૩ ત્રીજે મંડીતના શરીરમાં ૨૦ વર્ષ રહ્યો. ૪ ચોથો રોહના શરીરમાં ૧૯ વર્ષ ૫ પાંચમો ભારદ્વજના શરીરમાં ૧૮ વર્ષ. ૬ છઠો અર્જુન ગૌતમ પુત્રના શરીરમાં ૧૭ વર્ષ. અને ત્યાર પછી છેલ્લો ૭ સાતમો પ્રૌઢ પ્રહાર કરી ગોશાળા મખલી પુત્રના શરીરમાં ૧૬ વર્ષ રહ્યો. એમ સર્વ મળી ૧૩૩ વર્ષે સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કર્યા. તે હું પોતે સમજનો. એ પ્રમાણે ગોશાળાએ પોતાના મતાનુસારે કાળ, માન તથા પ્રૌઢ પ્રહાર વગેરેનું સ્વરૂપ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૩૨ મું—પ્રૌઢ પ્રહારનો અર્થ શું?

ઉત્તર—પ્રૌઢ પ્રહાર એટલે એક શરીરમાંથી નીકળી બીજાના મૃતક શરીરમાં પ્રવેશ કરી તેમાં રહેવું એમ એક જાતિમાં સાત વાર (મનુષ્ય જાતિમાં) પ્રવેશ કરવાનું કલ્પિત કહી બતાવ્યું. પ્રૌઢ પ્રહાર તો વનસ્પતિમાં થાય છે એમ ભગવંત મહાવીરનું કહેવું છે. તે ભગવંતના મુખથી તલના છોડના સાત પ્રૌઢ પ્રહારે તલના દાણાની ગોશાળે વાત સાંભળી પોતાને વિષે કલ્પિત સાત પ્રૌઢ પ્રહાર બેસતા કરી એમ જણાવ્યું કે-તમારે ચેલો જે ગોશાળો મખલી પુત્ર મરી ગયો તેના શરીરમાં મેં સાતમો પ્રૌઢ પ્રહાર કર્યો છે. એટલે એમ જણાવે છે કે-જે ચરમ તિર્થંકર હોય તે સાત પ્રૌઢ પ્રહાર કરે. અને તે આઠ ચરમની પ્રરૂપણા કરે, તેમજ તેમના વખતમાં આઠ ચરમ થાય.

પ્રશ્ન ૩૩ મું.—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યા તે કયા કયા?

ઉત્તર—ગોશાળે આઠ ચરમ પ્રરૂપ્યા તે એ કે-૧ પહેલું-ચરમપાનું ૨ બીજું-ચરમગીત, ૩ ત્રીજું-ચરમનાટક, ૪ ચોથું-ચરમઅંજલીકર્મ તે ગ્રહસ્થ પ્રત્યે હાથ જોડવા તે, ૫ પાંચમું-ચરમપુષ્કલાવર્ત, ૬ છઠ્ઠું-ચરમ મહામેઘ, ૭ સાતમું-ચરમ સીચાનક ગંધ હસ્તી, ૮ આઠમું-ચરમ મહા સીલા કંટક સંગ્રામ. એ પ્રકારના આઠ ચરમ ચોવીશમાં જિનના વારે પ્રવર્તે. એવી પ્રરૂપણા ગોશાળો કરે છે.

પ્રશ્ન ૩૪ મું—ગોશાળે ચરમપાણુ પ્રરૂપ્યા તે શી રીતે ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—ગોશાળે ચરમપાણુના બે ભેદ બતાવ્યા છે. ૧ ચારપાનું ને ૨ ચારઅપાણુ. તેમાં ચારપાણુ કહ્યા તે ૧-ગાયની પીઠ ઉપરથી પડેલું પાણી, ૨ બીજું-પાણીનું હાથે મથન કર્યું તે પાણી, ૩ [illegible] આતાપથી થયેલું ઉના પાણી, ૪ ચોથું-પવન તથા [illegible] પાણી. આ ચાર જાતના પાણી ગોશાલામતિઓને લેવા [illegible] અપાણુ તે-૧ થાળ કળશ તથા માટી વગેરેના [illegible] આંબા અંબાડાદિકનું પાત્ર પાણી, ૩ ત્રીજું [illegible] ઉદહરી વગેરે કુળીયોને પાણીમાં [illegible] બાહેર [illegible] ચોથું જે શુદ્ધ પાણુ ને ૬ માસ શુદ્ધ ખાદિમ [illegible] પ્રથમ બે માસ પૃથ્વી સંથારો કરે, પછી બે માસ [illegible] ત્રે માસ દર્ભ સંથારો કરે એમ ૬ માસ [illegible] દેવતા પ્રગટ થાય તે પૂર્ણભદ્ર અને માણીભદ્ર તે [illegible]

થનો સ્પર્શ કરે ને જો તે દેવના સ્પર્શને ભલું જાણે, તો આશીવીષ મે કર્મ ઉપરાજે અને જો ભલો ન જાણે તો તેના શરીરમાં અગ્નિકાય ગટે અર્થાત્ તેના શરીરમાં દાહ ઉત્પન્ન થાય. અને તે પીડા સહન કરી છી સિદ્ધ ગતિ પ્રત્યે ગમન કરે. અર્થાત્ મોક્ષ જાય. એને ચોથો અપાણુ હ્યો છે. એ ચાર જાતીના અપાણુ અકાલ્પનિક છે, એમ ગોશાળાનું કહેવું . આ પ્રમાણે ચાર પાણુ અને ચાર અપાણુની વીધી ગોશાળા મતની સમજવી. સાખ ભ. સ. ૧૫માંની.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—ભગવતીજીના ૧૫માં સતકમાં-गोसालेणं मंखलि पुत्तेणं सद्धिं पणिय भूमिए छवासाइं ॥ ભગવંત ગોશાલા સાથે છ વર્ષ સુધી પ્રતિ ભૂમિમાં વિચર્યા કહ્યું છે તો પ્રણીત ભૂમિ કઈ ભૂમિને કહી ?

ઉત્તર—ટીકામાં કહ્યું છે કે-'पणिय भूमिए त्ति' ॥ प्रणीत भूमेशरम्य प्रणित भूमौ वा मनोज्ञ भूमौ विहरतवा निति योगः ॥

તેની ભાષા-પ્રણીત ભૂમિને લઈને છ વર્ષ ગોશાલા સાથ વિચર્યા. બીજો અર્થ-પ્રણીત ભૂમિ અર્થાત્ મનોજ્ઞ (અટી) ભૂમિમેં છ વર્ષ ગોશાલા સાથે રહ્યા.

આ પ્રકારે અર્થ "પ્રશ્નોત્તર સંગ્રહમાળા" માં ચોથા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પૃષ્ઠ ૧૭મે-આત્મારામજીએ ડાક્તર હોર્નલને ઉત્તર આપેલ છે. આ પુસ્તક સંવત્ ૧૯૭૨માં છપાયેલ છે. તેમાં આ પ્રમાણે લખ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—ભગવતી સ૦ ૧૮ મે-ઉ૦ ૧ લે ભવ્ય સિધકને જીવ પદે એક વચને, બહુવચને ચરીમ કીધા. અને અભવ્ય સિધકને સર્વને એકવચને ને બહુવચને અચરીમ કહ્યા તે કેમ ?

ઉત્તર—ભવ્ય જીવ મુક્તિ જવા આશ્રી ભવપણું ચરમ એકવચને, ને બહુવચને સઘળાઈ ભવ્ય સિધક જીવ સીઝશે ઇતિ વચનાત્ જયંતીનાં અધિકારે પુછયાસમાના સર્વ ભવ્ય જીવ સિદ્ધ થવા આશ્રી ચરમ કહ્યા. અને અભવ્ય ને ભવ્યપણાનાં અભાવથી અભવ્ય જીવ એકવચને ને બહુ-વચને અચરમ કહ્યા.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—હાલ જે શકેંદ્ર છે તે પૂર્વે કોણ હતા ને ક્યારે થયેલ ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ૦ ૧૮ મે-ઉ૦ ૨ જે વીશમા મુનીસુવ્રત સ્વામીનાં વારે હથીણાપુર નગરે કારતક શેઠનો જીવ મુનિસુવ્રત અરિહંત

પાસે એક હજાર ને આઠ વાણોતર સાથે દિક્ષા લીધી. બાર વર્ષ પાળી ચોદ પૂર્વનું જ્ઞાન મેળવી એક માસનો સંથારો કરી કાળ શક્રેંદ્ર થયા.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—ભગવતીજીના ૧૬ મા સતકે-પાંચમા ઉદેશે શક્રેંદ્ર ભગવંત મહાવીરને આઠ પ્રશ્ન પૂછી, સાતમા દેવલોકના ગં દેવને આવતા જાણી ભેભ્રાંત થઈ એકદમ ભાગ્યા તે ગંગદત્ત કયા?

ઉત્તર—તે ગંગદત્ત દેવ પણ પૂર્વ ભવે હથીણાપુર નગરમાં ગં ગાથા પતી હતા તેણે પણ મુનિસુવ્રત સ્વામી પાસે દિક્ષા લીધી ને તે સાતમા દેવલોકે ઉત્પન્ન થયા હતા. કારતક શેઠના ભવમાં ગંગ ગાથાપતી સાથે કોઈ પ્રકારની વીરૂધ્ધતાને લઇને દેવતાના ભવમાં ગંગ દેવનું તેજ સહન નહિ થઈ શકવાથી શક્રેંદ્રને ભયભ્રાંત થઇ ભાગવું પડ્યું તે ઉપર કહેલા ગંગદત્ત તેજ પોતે.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—ભગવતીજી સ૦ ૧૮ મે-ઉદ્દેશે ૪ થે એવો પાઠ છે—

जाव इयाणं भंते वरा अंधग वण्हिणो जीवा ताव इया परा अंधग वण्हिणो जीवा ? हंता गोयमा जाव इयावरा अंधग वण्हिणो जीवा ताव [illegible] परा अंधग वण्हिणो जीवा सेवं भंतेति ॥२॥

આનો અર્થ શી રીતે સમજવો?

ઉત્તર—टीका—जाव इयेत्यादि यावतः वरति अर्वाग् भागवर्तिनः [illegible] क्षापेक्षया अल्पायुष्कादित्यर्थः अंधग वण्हिणोति अंह्रिपा वृक्षास्तेषां वन्हयस्तद यत्वेनेत्यंह्रिप वन्हयो बादर तेजस्कायिका इत्यर्थः अन्येत्वा हुरंधका अप्रकाशः सूक्ष्म नामकर्मोदया ये वन्हयस्ते अंधक वन्हयोजीवाः तावइयति [illegible] परेतिपराः प्रकृत्या स्थितितो दीर्घायुष इत्यर्थ इति प्रश्नः हंतेत्याद्युत्तर मिति॥

ભાવાર્થ:—વરા કે૦ અત્ર ભાગવતિ આયુષ્યની અપેક્ષાએ [illegible] સુષ્યવંત અંધગવ૦ કે૦ વૃક્ષની અગ્નિના બાદર તેજસકાયિક જીવો છે

વળી કેટલાક આમ પણ કહે છે. અંધ૦ કે૦ અનકાશક [illegible] કર્મના ઉદયથી જે અગ્નિના જીવ તેના પરિમાણે પરા કે૦ [illegible] વાળા તેજસકાયિક જીવો છે. અથવા જેટલા સૂક્ષ્મ અગ્નિના જીવ [illegible] ઉત્કૃષ્ટાયુષના ધણુદાર અગ્નિના જીવ છે એ બન્ને [illegible]

અને પ્રશ્નોત્તર મણિ રત્નમાળાના પ...ચમા ભાગમાં [illegible] કહ્યુ છે કે—અવરાઃકે૦ અવરાંરાઃ છે જેનો આયુષ એરા [illegible]

ણી, અંધગ કે૦ એટલા આંધળા વન્હિણ્ણે. એટલે અગ્નિકાયના જીવોઃ, ો અર્થ એનો ભાવાર્થ એમ સમજવો કે-જેટલા બાદર તેજસ્કાયના જીવો ોલ્પ આયુષ્યવાળા હોય, તેટલા સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયના જીવો ઉત્કૃષ્ટી સ્થિત ાળા હોયઃ? એ પ્રમાણે પૂછતા ભગવંતે હા પાડી કે જેટલા અલ્પ ાયુષ્યવાળા બાદર અગ્નિના જીવો હોય તેટલાજ સૂક્ષ્મ અગ્નિના જીવો ત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળાં હોય એ પ્રમાણે પરમાર્થ સમજવો.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—ભગવતીજી સ૦ ૧૮ મે ઉ૦ પં મે નારકી હે ભગવંત? અનંતરે નીકળીને જે ભવ્ય (પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીને વિષે ઉપજે તેહ કિશા આઉખાં પ્રતેવેદે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ? નારકીનું આઉખું વેદે. તિર્યંચ પંચેદ્રિનું આઉખું આગળ કીધું રહે. ઇત્યર્થ—ઇહાં તર્ક નારકી તિર્યંચમાં ઉપજે અને નારકીનું આઉખું કેમ વેદે? સમાધાન વાટે વેહેતા તથા ઉપજતા સમયથી તદ્ભવનું આઉખું પ્રાણ અપ્રાપ્ત થતાં સુધી વેદક સત્તામાં પૂર્વ ભવનું આયુષ્ય વેદે, જ્યાં સુધી પુર્વલી લેશ્યા અનુભવે ત્યાં સુધી. એમ ચોવીશે દંડકની વકતવ્યતા ત્યાંથી સમજવી.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—દેવતા લુગડા આભરણાદિકની વિભૂષા કરી શરીર અલંકૃત કરે તહને વૈક્રિય કર્યું કહેવાય કે નહિ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૮મે-ઉ. ૫મે-બે પ્રકારના દેવ કહ્યા છે એક વૈક્રિયવંત-અને બીજા અક્રિયવંત. તિહાં વૈક્રિયવંત દેવને અલંકૃત મનુષ્યનું દષ્ટાંત કહ્યું છે. એટલે વસ્ત્ર આભરણાદિકે શરીર અલંકૃત કરે તે પણ દેવતાએ વૈક્રિય કર્યું કહિયે. અને ભવ્ય ધારણીય શરીરવાળા દેવતા મૂળ સ્વરૂપે હોય તે અવૈક્રિયવંત કહેવાય.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—પૃથ્વીકાયના જીવ પ્રાણાતિપાતાદિ પાપ કરે?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-ગૌતમ સ્વામીએ પૂછયું કે હે ભગવંત! પૃથ્વીકાય પ્રાણાતિપાત કરે એટલે જીવની હિંસા કરે! મૃષાવદ બોલે? જાવત્ અઢારે પાપસ્થાનક કરે? ભગવંત કહે હંતા ગોયમા. પ્રાણાતિપાતના કારક કહિયે. એમ જાવત્ મિથ્યાદર્શન સલ્યનાના પણ કારક કહિયે. ઇહા તર્ક-પૃથ્વીના જીવને વચનાદિકનો અભાવ છે છતાં વચનાદિકને અભાવે મૃષાવાદ કહ્યું તે કેમ? ઉત્તર-અવિરતીને આશ્રીને અઢારે પાપ સ્થાનકના સેવનાર કહેવાય. તેમાં મૃષાવાદ પણ આવી ગયું.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—પૃથવ્યાદિકને વિષે એક શરીરે કેટલા જીવ ઉપજે ને એકી સાથે કેટલા આહાર લીએ ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-પૃથવ્યાદિક ચાર સ્થાવરને વિષે એકેક શરીરે એકેક જીવ ઉપજે ને એકેક જીવ આહાર કરે, અને વનસ્પતિને વિષે અનંતાં વનસ્પતિ કાઇયા એકઠા મળીને સાધારણ શરીર બાંધે એકઠા મળી સાધારણ શરીર બાંધીને ત્યાર પછી આહાર કરે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—પૃથ્વીકાય જીવનું શરીર કેવડું ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ. ૧૯મે-ઉ. ૩જે-પૃથ્વીકાયના જીવના શરીર માટે કહ્યું છે કે-ચક્રવર્તિ રાજાની ચંદનની વાટનાર દાસી, તરૂણી બલવંત તે તિક્ષ્ણ વજ્રમય સિલાપ્રતે માટીનો પિંડ મૂકી તિક્ષ્ણ વજ્રમય ગોળા ઉપરવટણો લઇ પીશી પીશી એકઠો કરે. ઇમ એકવીશ વાર લગી પીસે તથાપિ ગોયમા ! કોઇ એક પૃથ્વી કાયિક સિલા પ્રતે તથા ઉપરવટણા પ્રતે લાગ્યા, કેટલાએક નથી લાગ્યા. કેટલાએક સંઘટયા, કેટલાએક નથી સંઘટ્યા. કેટલાએક પરિતાપ પામ્યા, કેટલાએક પરિતાપ નથી પામ્યા, કેટલાએક ઉપદ્રવ્યા, કેટલાએક ઉપદ્રવ્યા નથી. અને કેટલાએક પીશ્યા (વટાણા) કેટલાએક નથી પીશ્યા. એહવી પૃથ્વીકાયના જીવનાં શરીરની અવગાહણા સૂક્ષ્મ (ઝીણી) જાણવી. એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે અને તેના દુઃખને માટે પણ એ અધિકારે તથા આચારાંગજીમાં ત્રાસદાયક ન્યાય આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—પૃથ્વીકાયનો સ્પર્શ કરવાથી તે કાયને કાંઇ દુઃખ થાય ખરું ?

ઉત્તર—ભગવતીજી સ૦ ૧૯ મે ઉ૦ ૩ જે કહ્યુ છે કે પૃથ્વીકાય આક્રમ્યો-સંઘટ્યો થકો કેટલી વેદના ભોગવે ? તેના ઉત્તરમા ભગવંતે જણાવ્યું છે કે-જેમ કોઇએક પુરૂષ તરૂણો, બળવંતો, જરા જીર્ણ થઇ ગયેલ પુરૂષને બેઉ હાથની મુઠી ભીડીને-ઉપાડીને જોરથી મસ્તકને વિષે મારે ત્યારે તે જરા જીર્ણ પુરૂષને જેવી વેદના હોવે તેથી અધિક અનિષ્ટ મહા વેદના ભોગવે. તેમ અપકાય, તેઉકાય, વાઉકાય, ને વનસ્પતિ ને સંઘટ્યા થકા પણ એવીજ વેદના હવે એમ કહ્યુ છે

પ્રશ્ન ૪૬ મું—મનુષ્યો કોશ કોદાળી પાવડાદિક શસ્ત્ર [illegible] ખોદે ત્યારે પૃથ્વીકાયના જીવને કેટલી વેદના થાતી હશે ?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગજીના પહેલા અધ્યયના [illegible] —જેમ કોઇ પુરૂષ અપે [illegible], હાને બહેરો, મોઢે મુંગો, [illegible]

પગ વગેરે અવયવો કાંઈ પણ હલાવી ચલાવી શકે તેવા નથી, તેવા પુરૂષને એકી સાથે બત્રીશ પુરૂષોએ બત્રીશ અંગોપાંગના સ્થાનકે ભાલાએ કરીને ભેદે અને બત્રીશ પુરૂષો ખડગે કરી છેદે. તેને કેટલી વેદના થાય? એ દષ્ટાંતે પૃથ્વીકાયના જીવને એથી પણ અતિશય અધિક વેદના થતી કહી છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—અહિંઆં કોઇ એવો સવાલ કરે કે દરેક સૂત્રમાં પહેલી સ્થાવર કાયની દયા બતાવી તેમ પ્રથમ મનુષ્યની દયા કેમ બતાવી નહિ? સર્વકાયમાં મનુષ્યની કાય બહુજ ઉંચી ને ચડીઆતી છે છતાં તેનું રક્ષણ નહિ બતાવતાં પહેલું પૃથ્વ્યાદિક પાંચ સ્થાવરનું રક્ષણ જૈનસૂત્રોમાં દાખલ કર્યું તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—હે ભાઇ! ભગવંતે તો દરેક સૂત્રમાં છએ કાયના જીવની દયા પાળવી, તેનું રક્ષણ કરવું એમ પોકારી પોકારીને કહ્યું છે. પરંતુ પહેલા સ્થાવર કાયની દયા પાળવાનું બતાવવાનું કારણ એમ જણાય છે કે-જે પ્રાણી પ્રથમ ઝીણા અને નાના જીવોને દયા ઓળખશે તેની દયા પાળવા શીખશે તે મોટા જીવોનું અવશ્ય રક્ષણ કરશેજ. વિચારો કે રાજાનું રક્ષણ કરનારા હજારો માણસો નીકળશે પરંતુ કોઇપણ આધાર વિનાના રાંક-કંગાળ દશાનાં પ્રાણીનું કેટલા રક્ષણ કરનારા નીકળી આવે છે? તેનો ખ્યાલ કરવો. દુનિયામાં જેટલા મનુષ્યની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા તિર્યંચ જાતિના રક્ષણ કરનારા નહિ નીકળે, જેટલા પશુ પક્ષી વગેરે પચેંદ્રિય જાતિના રક્ષણ કરનારા નીકળશે તેટલા કિડી મંકોડી માંખી માંકડ મચ્છર વગેરેની રક્ષા કરનારા નહિ નીકળે, અને જેટલા વિગલેંદ્રિ જીવની રક્ષા કરનારા નીકળશે તેટલા પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ ને વનસ્પતિના જીવની રક્ષાના કરનારા તેની દયાના પાળનારા નહિ નીકળે.

માટે મહાવીર પરમાત્માએ પહેલા અનાથ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવા તેની દયા પાળવાનું બતાવ્યું છે. જે ઇતર પ્રાણીઓનું દયા પાળવાનું શીખશે તો મનુષ્યની દયા પાળતા શીખશે.

વિચારો કે-મનુષ્યોની દયા માટ જેવી કાયદા કોરટો છે તેવી બીજા પ્રાણીઓને માટે કઇ કોરટ ખોલવામાં આવી છે? એવી એક તો બતાવો. મહાવીર પરમાત્માએ તો નાના મોટા, સૂક્ષ્મ બાદર, ત્રસ સ્થાવર, મનુષ્યથી માંડી એકેંદ્રિય સુધીના છએકાયના રક્ષણને માટે આઠ પહોર ખુલ્લી રહે તેવી કોરટ ન્યાયમાર્ગની ખડી કરી છે. અને તેના અમલદારો પણ ન્યાયના આસને બેઠા તમામ પ્રાણીઓના રક્ષણનું અને તેના હિતનું ચિંતવન અહર્નિશ કર્યા કરે છે. અને ગુનેહગારને શાસ્ત્રોક્ત-કાયદા મુજબ-

ન્યાયપૂર્વક શિક્ષા આપી પાપથી મુક્ત કરે છે. છએકાયના રક્ષણની
છયકાયના પ્રાણીની દાદ સાંભળનારી અને અદલ ઇન્સાફની આપનારી સં
અને સાચી કોરટ તો એક મહાવીર પરમાત્માનીજ છે તે ખરી છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—કોઇ કહે કે—જ્યારે ગોશાળાએ તેજુલેશ્યાથી બે
સાધુને બાળ્યા અને ભગવંત પંડ ઉપર તેજુલેશ્યા મૂકી ત્યારે ભગવંત
તો કેવળી હતા કે તેમનાથી કાંઇ ન થઇ શકે પણ બીજા સાધુએ પર
શું તેજુલેશ્યાદિક લબ્ધિ ન હતી કે કાંઇપણ પરાક્રમ ન કરી શક્યા!

ઉત્તર—બંધુઓ! એજ મહાવીર પરમાત્માએ બતાવેલી-મહાવીર
ઘરની દયા. મહાવીર જ્યારે છદ્મસ્થ હતા ત્યારે ગોશાળા ઉપર મૂકી
વેશાયણ તાપસની તેજુલેશા તેને દૂર કરવાને ભગવંતે ગોશાળાને બચાવ
અનુકંપા અર્થે શીતલ લેશા મૂકી અને ગોશાળાને બચાવ્યો. પરંતુ આ
વખતે તો ભગવંત કેવળી છે, એમ કહી ભગવંત માટે તો મહાવીર
જોઇએ, પણ બીજા છદ્મસ્થ મુનિઓને માટે દુનિયા કલ્પના કરે કે શું
ગોશાળા જેટલી પણ શક્તિ બીજામાં નહોતી? આ સવાલને માટે
ભગવંત પોતેજ કહી ગયા છે કે—ગોશાળાને તેજુલેશ્યા છે, તેથી અનંત
ગુણી સામાન્ય સાધુને હોય, તેથી અનંત ગુણી સ્થિવર ભગવંતને હોય,
તેથી અનંત ગુણી તેજુલેશ્યા અરિહંત ભગવાનને હોય. પણ ત્રણે પ
ક્ષાંતી ક્ષમા કહ્યા છે. આ મહાવીરના ઘરની દયા. સાખ ભ. સ. ૧૫

પ્રશ્ન ૪૯ મું—ભગવતીજી શતક ૨૫મે—ઉદ્દેશે ૩ જે—તથા ઠાણાંગ
૭ મે ઠાણે-સાત શ્રેણી કહી તેનું સ્વરૂપ શી રીતે છે?

ઉત્તર—સાત શ્રેણી (પ્રદેશની પંક્તિ) આ પ્રમાણે કહી છે.-૧ ઋજુ
આયતા, ૨ એકતોવંકા, ૩ દ્વિધાવંકા, ૪ એકતઃખા, ૫ દ્વીખા, ૬
ચક્રવાળા, ૭ અર્ધચક્રવાળા. એ સાતમાં—

૧ રૂજુ આયતા તે જે વડે કરી જીવ ઉર્ધલોકાદિથી અધોલોકાદિ
વિષે રૂજુ ગતિયે ઉપજે તેને રૂજુ આયતા કહીએ.

૨ એકતોવંકા (વંકા) તે જે વડે કરી જીવને પુગલ રૂજુ ...
કરી વક્રને કરે બીજી શ્રેણીએ કરી ઉપજે તેને એકતોવંકા કહિએ.

૩ દ્વિધાવંકા (વંકા) તે જેને વિષે બે વાર વક્ર કરે એ ...
અગ્નિકુણ. અધો લોકે વાયવ્ય દિશાએ જઇને ઉપજે તેને ...
પ્રથમ સમયે અગ્નિકુણથી ત્રીછ. નૈરૂત્યકુણે અર દિશાથી ...

દિશાને વિષે જાય તેથી અધોદિશે વાયવ્ય કુણે ત્રણુ સમય ત્રસનાડી મધ્યે અથવા બહાર પણ હોય.

૪ એક તઃખા તે જે વડે કરી જીવ અથવા પુદ્‌ગલ નાડીના વામ પડખાથી નાડીમાં પેઠા તે વડે કરીનેજ જઇએ. વળી તેના વામ પડખાથી ઉપજે તે એક તઃખા વામાદિ પડખા ચિહ્ન છે જેનું એવી દિશીને વિષે લોકનાડી છે લક્ષણ જેનું એવા આકાશના ભાવથી આ બે ત્રણ ચાર વક્રે કરી સહિત છે પણ ક્ષેત્ર વિશેષને આશ્રીત છે માટે ભેદે કરી કહી છે.

૫ દ્વીધાખા તે નાડીનાં વામ પડખાથી નાડીને વિષે પ્રવેશપણે કરીનેજ જઇને એજ નાડીના દક્ષિણ પડખાને વિષે જે વડે કરી ઉપજે તે દ્વીધાખા નાડીનો બહાર ભૂત વામ દક્ષિણ છે, ચિહ્ન જેનું એવી આકાશની શ્રેણીયોનું સ્પર્શવાપણું છે તેથી.

૬ ચક્રવાળા તે મંડળથી જેણે કરી મંડળે પરિભ્રમણ કરીને પરમાણું આદિ ઉપજે તે ચક્રવાળા.

૭ અર્ધ ચક્રવાળા તે ચક્રવાળાના અર્ધ ચક્રાકાર. ઇતિ ૭ શ્રેણી.

વળી ઠાણાંગજીના ૭મે ઠાણે પણ ૭ શ્રેણીયો કહી છે તેની ટીકામાં—એતાશ્ચૈકતો વક્રાદ્યા લોક પર્યંત પ્રદેશ પેક્ષાઃ સંભાવ્યતે ચક્રવાળાર્ધ ચક્રવાળાદિના ગતિ વિશેષેણ ભ્રમણ યુક્તાનિ. ઇતિ ૭ શ્રેણી સ્વરૂપઃ—

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શ્રીભગવતીજીના ૩૪મા સતકે ઉદેશે ૧લે વિગ્રહ ગતિનો અધિકાર કહ્યો છે તે શી રીતે છે?

ઉત્તર—એક સમયે ઉપજે તે રૂજુ ગતિએ ઉપજે જેમકે ભરત ક્ષેત્રની પૂર્વ દિશાનો કોઇ જીવ પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય તે એક સમયે ઉપજે ત્યાં વિગ્રહ શબ્દ કહેવો નહિ. ૧

બે સમયનો વિગ્રહ તે જ્યારે ભરત ક્ષેત્રની પૂર્વ દિશાથી નરકને વિષે પશ્ચિમ દિશે ઉપજવા જાય ત્યારે એક સમયે હેઠો જાય બીજે સમયે ત્રીછા ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ૨

ત્રણ સમયનો વિગ્રહ તે જ્યારે ભરતના અગ્નિ કુણમાંથી ઊંડી કોઇ જીવ નર્કને વિષે વાયવ્ય કુણમાં ઉપજવા જાય ત્યારે થાય. ૩

ચાર સમયનો વિગ્રહ તે એકેંદ્રીયને હોય તે બતાવેછે. ત્રસનાડીની બહાર અધો લોકને વિષે વિદિશાથી એક સમયે દિશા પ્રત્યે જાય—બીજે

સમયે લોક મધ્યે ત્રસનાડીમાં પ્રવેશ કરે–ત્રીજે સમયે ઉંચો જાય–ચોથે સમયે ત્રસનાડીમાંથી નીકળીને દિશામાં ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ૪

પાંચ સમયનો વિગ્રહ તે–એક સમયે ત્રસનાડીની બહાર અધો લોકને વિષે વિદિશાથી એક સમયે દિશામાં આવે–બીજે સમયે લોકમધ્યે ત્રસનાડીમાં જાય–ત્રીજે સમયે ઉંચો જાય–ચોથે સમયે ત્રસનાડીમાંથી નીકળીને બહાર દિશામાં જાય–પાંચમે સમયે વિદિશે ઉત્પત્તિ સ્થાનને પામે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૫૧ મું—શ્રી ભગવંત મહાવીરે ૪૨ વર્ષની પ્રવર્જ્યામાં રાજગ્રી નગરીમાં કલ્પતા ૧૪ ચોમાસા કર્યા કહેવામાં આવે છે ને ચોઢાળીયામાં પહેલું ચોમાસું અડી ગામનું ને બીજું ચોમાસું વાણીજ ગામનું કહ્યું તે અપેક્ષાયે ચૌદ ચોમાસા મળતા નથી તેનું કેમ?

ઉત્તર—જોડવાળાએ એક એક ચોમાસા જુદા પાડીને એકી સાથે ચૌદ ચોમાસા રાજગ્રહીના કહ્યા. એ ઉપર ચોઢાળીયામાં કહ્યા પ્રમાણે પહેલું અડી ગામનું ને બીજું વાણીજ ગામનું લેવાનું નથી. ત્યારે શી રીતે લેવું? તેના ખુલાસાને માટે ભગવતીજીના ૧૫ મા સતકમાં કહ્યું છે કે-ભગવંતનું પહેલું ચોમાસું અડી ગામમાં અને બીજું ચોમાસું રાજગ્રીયે કર્યું અને ત્યાંથી ગોશાળાનું મળવું થયું. તો રાજગ્રીનું બીજું ચોમાસું દિક્ષા લીધા પછીનું અને રાજગ્રીના ચૌદ ચોમાસામાંનું પહેલું ચોમાસું એ ગુનતીએ દિક્ષાના ૪૧ મા વર્ષનું ચૌદમું ચોમાસું રાજગ્રહીનું થયું. અને પછી બેંતાળીશમા ચોમાસે પાવાપુરીમાં નિર્વાણ થયા. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૫૨ મું—લોકાંતિક દેવતાના વિમાન સંખ્યાતા યોજનના છે કે અસંખ્યાતા યોજનના છે?

ઉત્તર—અસંખ્યાતા યોજનના છે, એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે. સાખ–"જૈન ધર્મ પ્રકાશ." પુસ્તક ૪૦ મું–અંક ૩ જો.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—ભરત ક્ષેત્રથી મેરૂ પર્વત ઉત્તરે છે તેમ ઐરવત ક્ષેત્રથી અને પૂર્વ પશ્ચિમ મહાવિદેહથી કઇ દિશાએ છે?

ઉત્તર—તેથી પણ ઉત્તરે છે. તે સર્વના ઉદયાસ્તની અપેક્ષાએ ઉત્તરે છે. એમ પંચમાંગમાં કહ્યું છે. (પાન ૩ [illegible])

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ભરતક્ષેત્ર, ઐરવતક્ષેત્ર અને પૂર્વ પશ્ચિમ મહાવિદેહ [illegible] સરખા હોય કે જુદા જુદા હોય?

ઉત્તર—દિવસ રાત્રીનું માન બધે સરખું હોય તે સૂર્યના મંડળની અપેક્ષાએ જાણવું. એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાખ ઉ૦ અંકની)

પ્રશ્ન ૫૫ મું—પાંચ ઇંદ્રિયોમાં કામી કેટલી છે ને ભોગી કેટલી છે?

ઉત્તર—કાન, આંખ બે કામી છે ને કાયા, જીહ્વા ને નાસિકા એ ત્રણ ભોગી છે એમ ભગવતીજીમાં કહ્યું છે. (સાખ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૫૬ મું—શિષ્ય-ઉપરના પાંચ બોલને કામના ગુણ કહ્યા છે ને અહિંયાં બે ભેદ પાડયા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ ને ફરસ, એ પાંચે કામના ગુણ છે એટલે કામને-વિષયને ઉત્પન્ન કરનારા છે. અને બે ભેદ પાડવાનું કારણકે કાન જે છે તે શબ્દ સાંભળવાને અને આંખ રૂપ જોવાને સન્મુખ થાય છે માટે બેને કામી કહેલ છે. અને રસ જીહ્વાને, ગંધનાશિકાને અને સ્પર્શ કાયાને ભોગ આવે છે માટે એ ત્રણને ભોગી કહેલ છે. પણ એ પાંચે કામના-વિષયના ઉત્પન્ન કરનારા છે માટે કામ ગુણ કહ્યા છે.

પ્રશ્ન ૫૭ મું—શ્રી પન્નવણા પદ ૧ લું તેમાં પલંડુ કંદ, લહસુણ કંદમાં પ્રત્યેક જીવ કહ્યા તેનું શું કારણ? લોક પ્રસિદ્ધ તે સાધારણ કંદ છે તો અનંતાનો ભેદ ઉઘાડો છે ને પ્રત્યેક કહ્યું તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ બે નામની કોઇ પ્રત્યેક વનસ્પતિ સમજાય છે. એ બે બોલની સાથે બીજા પણ બોલ કહ્યા છે. કુંદળીક નામા વનસ્પતિ ૩, કુથુંબક નામા વનસ્પતિ ૪, એટલે પલંડુ કંદ ૧ ને લહસુણ કંદ ૨ મળી એ ચાર બોલ સાથે કહ્યા છે ને એ સર્વમાંહી પ્રત્યેક જીવ જાણવા એમ કહ્યું છે. તો ઉપરના બે બોલ પણ પ્રત્યેક વનસ્પતિનાંજ સમજાય છે.

વળી આચારાંગ સૂત્રના બીજા સુતસ્કંધમાં અ૦ ૧૬ મે-ઉ૦ ૨ જે-કલમ (૮૯૮-૮૯૯) માં લહસુણનાં વન કહ્યા છે, તે આંબાની પેઠે છોડયું ઉેવું, પતિકા કરેલું સાધુને લહસુણના વનમાં જઇ લહસુણ લેવું-ભોગવવું કલ્પે કહ્યું છે. તો તે ઉપરથી એમ સંભવે છે જે આંબાની પેઠે તે પણ તેવીજ જાતની કોઇ પ્રત્યેક વનસ્પતિ હોય એમ જણાય છે, જો સાધારણ હોત તો અનંતકાય કહેત

એમ સાંભળ્યું છે કે—દક્ષિણ દેશમાં લહસુન ફળ થાય છે ને તે આંબા જેવા હોય છે.

પ્રશ્ન ૫૮ મું—કેટલા...

ઉત્તર—પન્નવણા પદ બીજે–બારમા દેવલોક સુધી અપકાયની ઉત્પત્તિ કહી છે. એટલે બારમા દેવલોક સુધી વાવડી હોય અને વાવડીમાં અપકાય હોય.–ટીકામાં નવગ્રૈવેયકાદિમાં વાવડી તથા જળનો અભાવ કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૫૯ મું—બાદર વનસ્પતિકાય કયાં કયાં ને કયે ઠેકાણે હોય?

ઉત્તર—બાદર વનસ્પતિકાય અધો લોક આશ્રી ઘનોદધી પ્રમુખમાં કહી, અને ઉર્ધ્વ લોકે બારમા દેવલોક સુધી કહેલ છે. जत्थ जलं तत्थ वनं જ્યાં જળ ત્યાં વનસ્પતિકાય હોય એટલે સર્વ ઠેકાણે જળને આશ્રીને વનસ્પતિકાય કહી છે. સાખ પન્નવણા પદ ૧ લે અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રમાં પણ બાદર વનસ્પતિકાય લાભે.

પ્રશ્ન ૬૦ મું—ત્રણ વિગલેંદ્રી (બેઇંદ્રી ૧ તેરેંદ્રિ ૨ ને ચોરેંદ્રી ૩) કયાં કયાં હોય?

ઉત્તર—ત્રણ વીગલેંદ્રી, તિર્યંચ પચેંદ્રી એ ચાર આશ્રી ઉર્ધ્વ અને અધો લોકે દેશ ભાગે કહ્યા છે. તે ઉર્ધ્વ મેરૂ સુધી. અધો–અધો ગામની વિજય આશ્રી કહેલ છે. અને ત્રીછા અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર તથા સર્વ જળ સ્થાનક આશ્રી પણ સંભવે.

પ્રશ્ન ૬૧ મું—દેવલોકની વાવડીમાં પોરા પ્રમુખ હોય કે નહિ?

ઉત્તર—દેવલોકમાં ક્ષુદ્ર પ્રાણી ન હોય. માટે દેવલોકની વાવડીમાં પોરાનો સંભવ નહિ.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—પન્નવણા પદ બીજે–દેવતાને પીળા દાંતને કાળા કેદ કીધા છે તો દેવતાને હાડકા હોય નહિ ને દાંત કેમ કહ્યા?

ઉત્તર—દેવતાને હાડ, માંસ, લોહી હોય નહિ પણ દેવતાને શોભ પુદ્ગલની વસ્તુ બધી હોય, તેનું સર્વ અંગોપાંગ અખંડ અને [illegible] દાંત કેશ વિનાના મનુષ્ય પણ શોભતાં નથી. [illegible] [illegible]

[illegible] પન્નવણા પદ [illegible] [illegible]

[illegible]

સમય સમય ચવે ને સમય સમય ઉપજે, અનંતા ચવે ને અનંતા ઉપજે. હવે જે વાટે વેહેતા વનસ્પતિનાં જીવ હોય તેથી અસંખ્યાત ગુણા જીવ તરથાળે હોય તે આહારિક હોય માટે અસંખ્યેજ ગુણા કહ્યા.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—શ્રી પન્નવણા પદ (૫) મે-જઘન્ય અવગાહના અને મઝમ અવગાહનાનાં બેઇંદ્રિને બે જ્ઞાનને બે અજ્ઞાન કહ્યા, અને ઉત્કૃષ્ટિ અવગાહનામાં જ્ઞાન નથી એમ કહ્યું. ને સ્થિતિ આશ્રી જઘન્ય સ્થિતિનાં બેઇંદ્રિને ફક્ત બે અજ્ઞાનજ કહ્યા, અને મઝમને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળાને બે જ્ઞાનને બે અજ્ઞાન કહ્યા તે કેમ? અહિંયાં જઘન્ય અવગાહનામાં બે જ્ઞાન કહ્યા, ને જઘન્ય સ્થિતિમાં જ્ઞાન ન કહ્યા તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જઘન્ય સ્થિતિવાળા બેઇંદ્રિ અપર્યાસામાં મરે તેને જ્ઞાન ન હોય, ને મઝમ તથા ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિવાળા અપર્યાસામાંથી પર્યાસા અવશ્ય થાયજ તેને અપર્યાસા વેલાયે કોઇ કોઇ જીવને બે જ્ઞાન લાભે. અને એક સમયથી ઉપરાંતનાં ને ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના નીચેનાં તે મઝમ સ્થિતિવાળા જાણવા. અને જઘન્ય તથા મઝમ અવગાહના અપ્રયાસા વખતે હોય પણ પર્યાસા વખતે ન હોય તે ભણી બે બોલમાં બે જ્ઞાન કહ્યા છે. ને એક સમયજ સ્થિતિ ઉપરાંતના મઝમ અવગાહનાવાળા જાણવા. પર્યાસો થવાવાળા અપર્યાસાને સમકિત હોય, પણ અપર્યાસોજ મરે તેને સમકિત ન હોય. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૬૫ મું—જુગળીયા તિર્યંચ મનુષ્યને સમકિત ત્રીશ ક્ષેત્ર માંહેલા કેટલા ક્ષેત્રમાં લાભે?

ઉત્તર—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પૂર્વાર્દ્ધના પહેલા ભાગમાં પાંત્રીશમા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે તોપણ વિશેષ સમજુતીને માટે સાંભળો—

શ્રી પન્નવણા પદ ૫ મે ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિના તિર્યંચ મનુષ્યને બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન કહ્યા છે. તે આશ્રી કેટલાકનું કહેવું એમ છે કે-પાંચ દેવ કુરૂ, પાંચ ઉત્તર કુરૂના પ્રયાસામાંજ સમકિત લાભે. કારણકે તિર્યંચ, મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ ત્રણ પલ્યની કહી છે. ને ત્રણ પલ્યની સ્થિતિ તે એજ ક્ષેત્રમા છે માટે. ત્યારે બીજો પક્ષ એમ કહે છે કે—

શ્રી ભગવતીજી સતક ૨૪ મે-ગમ્માનાં અધિકારે દેવતામાં વૈમાનિક દેવનું આઉખું બાંધવાવાળા જુગળીયાને બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન કહ્યા છે, ને ત્રીજે ક્ષેત્રના જુગળીયાની ગતી વૈમાનિકમાં બીજા દેવલોક સુધીની કહી છે, માટે ત્રીશેના પર્યાસામાં સમકિત લાભે. વળી પન્નવણા પદ ૫ મે મઝમ

સ્થિતિના તિર્યંચને ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. તેમજ મઝમ સ્થિતિના મનુષ્યને પાંચ જ્ઞાન કહ્યા છે ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. તો અહિંઆં મઝમ સ્થિતિ સંખ્યાતા વર્ષવાળાનીજ લેવી. કેટલાક કારણમાં મઝમ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થયાના એક સમય ઉપરાંતથી તે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિમાં એક સમય ઓછો હોય ત્યાં સુધીની ગણાય છે પણ અહિંઆં તે ન ગણવું; કારણકે-જુગળીયામાં એક પલ્ય તથા બે પલ્યોપમના તથા ત્રણ પલ્યોપમમાં એક સમોહીન ને મઝમ સ્થિતિ ગણતાં તિર્યંચમાં ત્રણ જ્ઞાન ને મનુષ્યમાં પાંચ જ્ઞાન ગણવાં જોઈએ. અને અવધી જ્ઞાન તથા મન: પર્યવ જ્ઞાન તથા કેવળ જ્ઞાન ક્રોડ પૂર્વનાં આઉખા ઉપરાંતને હોય નહિ. માટે જુગળીયાનાં ત્રીશે ક્ષેત્રનાં તિર્યંચ મનુષ્ય પર્યાપ્તામાં બેજ જ્ઞાન હોય.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—અહિંઆં કોઇ અપર્યાપ્તા જુગળીયામાં પણ સમકિત ગણે છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—અહિંઆં પન્નર કર્મ ભૂમીનાં મનુષ્ય, જુગળીયાનું આઉખું બાંધ્યા પછી કોઇ જીવને ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થાય ને મરીને જુગળીયામાં ઉત્પન્ન થાય. ત્યાં અપર્યાપ્તામાં કોઇ સમકિત ગણે છે. એ લેખે જુગળીયાનાં સાઠે બોલમાં (અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તામાં) સમકિત માને છે. પણ તે વાત કેવળી ગમ્ય છે, બહુ સૂત્રી કહે તે સત્ય. પણ સૂત્ર કાંઇક બીજું સ્વરૂપ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૬૭ મું—ઉપરના પ્રશ્ન વિષેના ઉત્તરમાં આગલા ભવમાં મનુષ્યમાંથી ક્ષાયક સમકિત લઇને આવેલ જુગળીયાને અપર્યાપ્તાને પર્યાપ્તામાં સાઠે બોલમાં સમકિત માનતાં, સૂત્રના મતે કાંઇ વાંધો આવવા સંભવ છે ?

ઉત્તર—જો ક્ષાયક સમકિતી કર્મ ભૂમિનો મનુષ્ય મરી જુગળીયામાં જાય તો જુગળીયા મરીને દેવતા થાય અને ત્યાંથી કર્મ ભૂમિમાં મનુષ્ય થઈ મોક્ષ જાય તો ચાર ભવ થાય. અને ઉત્તરાધ્યયનના ૨૯ મા અધ્યયનમાં પડિલાજ બોલે કહ્યું છે કે-ક્ષાયક સમકિત પ્રાપ્ત થયે તે જીવ તેજ ભવે મોક્ષ જાય તે ભવે મોક્ષ ન જાય તો ત્રીજે ભવ તો [illegible] નહિ. એમ સૂત્ર પાઠ ચોકખુ જણાવે છે એટલે મનુષ્યપણામાં ક્ષાયક સમકિત પામેલો ન ભવમાં મોક્ષ ન જાય તો દેવ ગતિમાંજ જાય [illegible] [illegible] ને [illegible] મનુષ્યપણાંનો ત્રીજો ભવ કરે ને મોક્ષ જાય [illegible] [illegible] નહિ એ વાત સિદ્ધ છે. માટે ઉપરના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] —

પ્રશ્ન ૬૮ મું—ચરીમ અચરીમ તે કોણુ ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૩ જે-અર્થાકારે-ચરીમ તે ભવ્ય જીવ, ને અચરીમ તે સિદ્ધ ને અભવ્ય જીવ કહ્યા છે. ને ને ચરીમ, નો અચરીમનો ત્રીજો ભાંગો કરે તો ત્રીજા ભાંગામાં સિદ્ધના જીવ જાણુવા. એટલે અચરીમ સર્વથી થોડા તે અભવ્ય ૧, તેથી નો ચરીમ, નો અચરીમ અનંત ગુણા સિદ્ધના જીવ ૨, તેથી ચરીમ અનંત ગુણા ભવ્ય જીવ આશ્રી ૩.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—પન્નવણા પદ (૫) મે-તિર્યંચ પચેંદ્રિયની ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણામાં ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા ને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિમાં બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન કહ્યા તે કેમ ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણાવાળા હજાર જોજનનાં મત્છ હોય છે, ને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળા તિર્યંચ જુગળીયા હોય છે. માટે ઉત્કૃષ્ટી અવગાહણાવાળા મત્છ ને ત્રણ જ્ઞાન ને ત્રણ અજ્ઞાન હોય. અને ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિવાળા તિર્યંચ જુગળીયાને બે જ્ઞાન ને બે અજ્ઞાન હોય.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—જળચરમાં જુગળીયાનો ભેદ હોય કે નહિ.

ઉત્તર—જળચરમાં જુગળીયાનો ભેદ નથી. તેનું આઉખું ક્રોડ પૂર્વનું છે માટે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—પન્નવણા પદ ૬ ઠે-તિર્યંચ પચેંદ્રિને ઉપજવા આશ્રી આઠમા દેવલોક સુધી નિરંતર કહ્યા તે કેમ? અને મનુષ્યને પણ ઉપજવા આશ્રી નિરંતર સવ્વેસુઠાણેસુઉવવજંતી કહ્યું તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—દેવમાં તિર્યંચ પચેંદ્રિ, ભવન પતિથી માંડીને આઠમા દેવલોક સુધી ઉપજે માટે નિરંતર કહ્યા છે. તેમજ મનુષ્યને ઉપજવા આશ્રી દેવતામાં સર્વ ઠેકાણે જાણુવા.

પ્રશ્ન ૭૨ મું—મનુષ્યની સંખ્યા ૨૯ ઓગણત્રીશ આંકની કહી તે શી રીતે ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૧૨ મે-મનુષ્યનાં બંધે લગા જઘન્ય પદે સંખ્યાતા ક્રોડાક્રોડી ઓગણત્રીશ સ્થાનકનાં કહ્યા. તે ત્રણ જમલ પદ ઉપર અને ચાર જમલ પદ હેઠા. અથવા છઠા વર્ગ-પાંચમા વર્ગ સંઘાતે ગણુતા થાય તેટલા-તથા એક એકડો છનું વાર ભાંગીએ તેટલા મનુષ્ય છે. હવે જમલ પદ તે આઠની સંખ્યા એટલે આડત્રો ચોવીશ આંક ઉપર ને આઠ એક બત્રીશ આંકમાંહી એટલે ઓગણત્રીશ આંક સમજવા-અથવા છઠ્ઠા વર્ગને પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણવા-ને-એટલે બેના વર્ગે પ્રથમ વર્ગ ૪.

બીજે વર્ગે ૧૬. એમ ત્રીજે વર્ગે ૨૫૬. એમ ચોથો વર્ગ કરી, પાંચમો વર્ગ કરવો, ને છઠો વર્ગ પણ કરવો, ને છઠાને પાંચમા વર્ગ સાથે ગુણતાં ઓગણત્રીશ આંક આવે. (એ આમના લીંબડી સંપ્રદાયના હીરાજી મહારાજ કૃત પન્નવણાના યંત્રમાં છે.)

પ્રશ્ન ૭૩ મું--શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના બીજા સ્થાન પદમાં તેઉકાયના અધિકારે લોકમાં ઉપજવા આશ્રી दोसु उड्ढकवाडेसुतिरियलोए तट्टेग, નો શો અર્થ?

ઉત્તર--આ વિષે દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે કે-તેઉકાઇયા ૩ પ્રકારે છે. ભવિકા ૧ બદ્ધાયુ ૨ અભિમુખ ૩. ભવિકા તે વિદ્યમાન તેઉકાયપણે વરતે છે તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર તે સમુદ્ઘાત કરતાં તેઉકાયપણે ઉપના નથી પણ ઉપજવા સાહમા થયા તે ૨ બદ્ધાઉપ તે અનેરી ગત કાયમે છે પણ તેઉકાયનું આઉખું બાંધ્યું છે તે ૩ એહવા ઠામ કયાં છે? અઢી દ્વીપમાં ૩ પ્રકારના તેઉ ૧ ચ્યાર કપાટ લોકાંત લગે ઉંચા નીચા તિરછા ૪૫ લાખ જોજન પહોળા તેમાં ૨ જાતના તેઉ તે બદ્ધાઉપ તે ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર એ ૨ હુવે, શેષ કપાટાંતરા રહ્યા તેમાં ૧ બદ્ધાઉપહીજ હોવે એ પરમાર્થ જાણવો. ઇતિ-

બદ્ધાઉપ ૧	બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	ભવિકા ૧
બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	ભવિકા ૧ બદ્ધાઉપ ૨ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૩ હુવે.	બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨ એ બે તો હુવે
બદ્ધાઉપ ૧	બદ્ધાઉપ ૧ અભિમુખ નામ ગોત્ર ૨	ભવિકા ૧

પ્રશ્ન ૭૪ મું--ઉપરના અધિકારને માટે વિશેષ સમજી શકીએ તેવું કાંઈ છે?

ઉત્તર--લાલાજીવાળા છાપેલ પાને ૧૧૪-૧૧૫ મે [illegible] નીચે ફુટનોટમાં લખ્યું છે કે-યહાં પર બાદર તેઉકાયા અપર્યાપ્ત કે [illegible] ભેદ કહે હૈં. જૈસે ૧ એક ભવિ ૨ બદ્ધાયુ ૩ અભિમુખ. ઇસમેં સે [illegible] વિવક્ષિત ભવ કે અનન્તર બાદર અપર્યાપ્ત તેઉકાયપને ઉત્પન્ન [illegible] એક ભવી કહના. ૨ [illegible] ભવ વિગ્રહાદિ બાદર અપર્યાપ્ત [illegible] [illegible] અભિમુખ કહના [illegible] [illegible] નામ ૧ [illegible] [illegible] એક ભવી [illegible] અભિમુખ [illegible] [illegible]

કીયે હે. પરંતુ અભિમુખ અમના પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડકર અપર્યાપ્ત તેઉકાયામેં આવે વે પૂર્વોક્ત ઉર્ધ્વ કપાટમેં તથા તિર્યક્ લોકમેં આવે હુવે તેઉકાયાપને કહના. ઇનોંને પૂર્વ ભવકા આયુષ્ય છોડા હે પરંતુ જહાંલગ દોનોં ઉર્ધ્વકપાટ વ તીર્છે લોકમેં પ્રવેશ નહી કીયા હે વહાં લગ ઉનકો પૂર્વ ભવપનાહી કહના.

પ્રશ્ન ૭૫ મું—પરિત અને અપરિતનો શો અર્થ ?

ઉત્તર—પરિતના ૨ ભેદ-સંસાર પરિત અને કાય પરિત. તે માંહી જે જીવને અર્દ્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન સંસાર સીલવો રહ્યો તે તો સંસાર પરિત અને અર્દ્ધપુદ્ગલ થકી સાધિક સંસાર તે અપરિત કહીયે. તથા કાય પરિત તે પૃથવ્યાદિક પાંચ કાયનાજ ભવ કરે પણ વનસ્પતિના ભવ ન કરે તે તો કાય પરિત કહિયે. અને જેહને હજી લગે વનસ્પતિનો ભવ કરવા છે તેહને કાય અપરિત કહિયે. પન્નવણા પદ ૧૮ મે છે એમ દલપતના પ્રશ્નમાં કહ્યું છે. તથા પન્નવણા પદ ૩ જે-અર્થાકારે પરિત બે પ્રકારના કહ્યા છે-૧ એક ભવપરિત તે દેશે ઉણો અર્ધપુદ્ગલમાં આવે તે. ૨ અને બીજો કાય પરિત તે પ્રત્યેક શરીરી જીવ જાણવો.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—પાંચે ઇંદ્રિયોનો જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટો વિષય કેટલો હોય ?

ઉત્તર—પન્નવણા પદ ૧૧ માં કહ્યું છે કે-પાંચે ઇંદ્રિઓનો જઘન્ય વિષય અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગનો હોય. અને ઉત્કૃષ્ટો-શ્રોતેંદ્રિયનો ૧૨ બાર જોજનનો, ચક્ષુ ઇંદ્રિયનો લાખ જોજન ઝાઝેરો, ઘ્રાણેંદ્રિયનો, રસેંદ્રિયનો અને સ્પર્શેંદ્રિયનો એ ત્રણેનો નવ જોજનનો હોય. એમ પન્નવણાજીમાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—શ્રી અનુત્તર વિમાને જાય કે નહિ ?

ઉત્તર—શ્રી અનુત્તર વિમાને જાય. સાખ પન્નવણા પદ ૧૩ માની.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—પુષ્કર દીપમાં વસતા મનુષ્યો કેટલે દુરથી સૂર્યને દેખે ?

ઉત્તર—પુષ્કર દીપના મનુષ્યો ૨૧૩૪૫૩૦ યોજનથી સૂર્યને દેખે સૂર્ય પણ એટલો પ્રકાશ કરે. પન્નવણા પદ ૧૫ મામાં કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—તિર્યંચ વૈક્રિય શરીર કરે તો કેવડું કરે ?

ઉત્તર—તિર્યંચ વૈક્રિય શરીર કરે તો શત પૃથક્ત્વ યોજનનું કરે. શત પૃથક્ત્વ એટલે બસોથી નવસો સમજવા. સાખ પન્નવણા પદ ૨૧ માની.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—ચક્રવર્તીનું સ્ત્રી રત્ન કેટલા દંડકમાંથી આવીને થાય?

ઉત્તર—સાતમી નરક, તેઉ, વાઉ, પાંચ અનુત્તર વિમાનના [illegible] અને યુગલિક મનુષ્યને તિર્યંચ સિવાય બધા દંડકમાંથી આવીને થાય એમ પન્નવણાની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૧ મું—વિદ્યાધર તીર્છો ક્યાં સુધી જાય?

ઉત્તર—વિદ્યાધર તીર્છો નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય, એમ પન્નવણાજીની ટીકામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—કુંથુઆની જીભ કેવડી હોય?

ઉત્તર—કુંથુઆની જીભ પૃથક્ત્વ અંગુલની લાંબી હોય તે અંગુલ તેનાં જાણવા. (પન્નવણા).

પ્રશ્ન ૮૩ મું—મનરૂપી કે અરૂપી?

ઉત્તર—દ્રવ્ય મન રૂપી છે, ભાવ મન અરૂપી છે. (પન્નવણા).

પ્રશ્ન ૮૪ મું—આશાલિક જીવ જે પૃથ્વીમાં બાર યોજનનો ઉત્પન્ન થાય છે અને જેના મૃત્યુ પામવાથી તેની ઉપરની ચક્રવર્તિની સેના તેના શરીરના પડેલા ખાડામાં પડીને દટાઇ જાય છે તે જીવ કેટલી ઇંદ્રિયવાળો થાય છે?

ઉત્તર—આશાલિક સર્પ પંચેંદ્રિય હોય એમ પન્નવણાજીમાં કહ્યું છે. (ઉપરના નવ પ્રશ્ન "શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ" પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ જે જેઠ-સંવત ૧૯૮૦ ના અંકમાંથી ઉતાર્યા છે.)

પ્રશ્ન ૮૫ મું—જમાલીના અધિકારમાં જમાલીએ કાલાતિક્રાંત આહારાદિક કરવાથી બીમાર થયાનું કહ્યું છે તો કાલાતિક્રાંત આહાર કેમ સમજવો?

ઉત્તર—આનો અર્થ એમ જણાય છે કે-ક્ષુધાનો કાળ અતિક્રાંત [illegible] તથા વસ્તુ [illegible] વસ્તુનો કાળ અતિક્રાંત થયા પછી આહારાદિક કરવામાં આવે ના [illegible] પ્રસંગે તો બીમાર થવાનો [illegible]

પ્રશ્ન ૮૬ મું—[illegible] માં કહ્યું છે કે-જઘન્ય [illegible] અવગાહના [illegible] સિદ્ધ થાય. અને સિદ્ધની જઘન્ય અવગાહના [illegible] [illegible] કેમ?

ઉત્તર—[illegible] હાથની [illegible] [illegible] તો એક હાથ ને [illegible] [illegible]—

પ્રશ્ન ૮૭ મું—શ્રી નંદીજીમાં મતિ જ્ઞાનનાં ચાર ભેદ કહ્યા. તે ૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી ને ૪ ભાવથી. એ ચારે બોલે મતિ જ્ઞાન ઉપદેશે કરીને જાણે, પણ દેખે નહિ, એમ કહ્યું. અને શ્રુત જ્ઞાન એ ચારે ભેદે ઉપયોગ યુક્તે જાણે દેખે એમ કહ્યું. તેનું કેમ?

ઉત્તર—તે પરોક્ષ દેખે છે–જેમ ધર્મ રૂચી અણગારને સૂત્ર જ્ઞાનથી પરોક્ષ દીઠા તેમ.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—ત્રીજા દેવલોકના દેવતાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ઉતરાધ્યયનના ૩૬ મા અધ્યયનમાં કહી છે. અને ત્રીજા દેવલોકે એક પદમલેશા છે. એટલે ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા દેવલોકે એક પદમલેશા કહી છે. અને ૩૪ અધ્યયનમાં લેશાની સ્થિતિમાં એમ કહ્યું છે કે–તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ હોય તેથી એક સમય અધિક પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ હોય. તો તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ બે સાગર ને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક કહી છે. તો ત્રીજા દેવલોકે પદમલેશાની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને એક સમય અધિક હોય, અને સ્થિતિ જઘન્ય બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટિ સાત સાગરની કહી છે. તો જઘન્ય સ્થિતિના દેવતા અને તેની લેશામાં તફાવત રહે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ત્રીજા દેવલોકે લેશા તો પદમ કહેવી. પણ તેજુલેશાની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રીજા દેવલોકના પહેલા પ્રતરમાં બે સાગરને પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક સુધીની સ્થિતિ તેજુલેશાની હોવાનો સંભવ છે. પહેલા પ્રતરે જગન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટી બે સાગરની અને એક સાગરના ૧૨ ભાગ કરીએ તેમાનાં પાંચ ભાગની અધિક કહી છે. તે અપેક્ષાએ બે સાગર ઝાઝેરી જગન્ય સ્થિતિવાળા પહેલા પ્રતરે બહુજ થોડા હોવાને લીધે ત્રીજા દેવલોકે તેજુલેશા ગવેષી નથી એમ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—ત્રીજા દેવલોકે–પ્રતર કેટલા? અને દરેક પ્રતરમાં રહેલા દેવોના આયુષ્યની સ્થિતિનું પ્રમાણ કેવી રીતે છે?

ઉત્તર—ત્રીજા દેવલોકે પ્રતર ૧૨ બાર છે. તેમાં પહેલા પ્રતરના દેવોની જગન્ય સ્થિતિ બે સાગરની ને ઉત્કૃષ્ટી બે સાગર ઉપરાંત એક સાગરના ૧૨ ભાગમાંના પાંચ ભાગની. એમ દરેક પ્રતરે પાંચ પાંચ ભાગ વધારતા ૧૨ બારમા પ્રતરે સાત સાગરની ત્રીજા દેવલોકે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ કહી છે.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ખંધકજીએ બારંમી પડિમા આદરી તેને ત્રણ
માંહેલો ગુણ ઉત્પન્ન ન થયો તેનું શું કારણું ?

ઉત્તર—ઉત્કૃષ્ટ પરીસહ સહે તેહને ત્રણ ગુણ માંહેથી એક
ગુણ ઉત્પન્ન થવા કહ્યું છે-મઝમને ત્રણ ગુણ માંહેલી ભજના છે. ખંધકજી
કદાપી કોઇ ગુણ ઉત્પન્ન થયો હશે પણ તે સંબધે કાંઇ સિદ્ધાંતમાં
નથી. પણ અનંત કર્મની નિર્જરા થઇ એજ મોટો ગુણ જાણવો.
આરાધિક થયા એથી વિશેષ ગુણ શો જોવો ? એજ મોટો ગુણ છે.

પ્રશ્ન ૯૧ મું—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ તો તેની ક્રિયા કેમ લાગે ?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મ માર્યા મરે નહિ પણ તેના પચ્ચખાણ ન હોય તો
તેની અવ્રતની અપેક્ષાએ તથા ઔદારિક શરીરની પાંચ ક્રિયા લાગે તે
અપેક્ષાયે પ્રાણુતીપાતની ક્રિયા લાગવા સંભવ છે. અને દેવતા નારીને
પણ એજ પ્રમાણે ભગવતીજી શતક ૮ મે-ઉદ્દેશે ૬ ઠે-તથા સુયગડાંગના
બીજા શ્રુતસ્કંધમાં દરેક જીવને અવ્રતની ક્રિયા લાગવી કહી છે.

પ્રશ્ન ૯૨ મું—ચક્રવર્તિ તમિશ્ર ગુફામાં ને ખંડ પ્રપાત ગુફામાં
૪૯—ઓગણ પચાસ-માંડલા ૫૦૦ પાંચસેં ધનુષ્ય પ્રમાણ કરે છે તે કયા
આંગુલના ધનુષ્ય સમજવા ?

ઉત્તર—" શ્રી જૈન ધર્મપ્રકાશ " પુસ્તક ૪૦ મું-અંક ૩ જો-કો
સંવત્ ૧૯૮૦-પૃષ્ઠ ૮૦ મેથી પ્રશ્નોત્તર લખ્યા છે તેમાં ઉપરના પ્રશ્ન
ઉત્તરમાં લખ્યું છે કે-ચક્રવર્તિ ઉત્સેધાંગુળના ૫૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ માંડલા
કરે એમ ક્ષેત્ર સમાસમાં કહ્યું છે. ઇતિ

પ્રશ્ન ૯૩ મું—રાત્રિનું પ્રતિક્રમણ કરનારને છઠ્ઠો આવશ્યક જે પચ્ચ
ખાણનો કહ્યો તો તે ઠેકાણે કેના પચ્ચખાણ કરવા ?

ઉત્તર—રાત્રિનું પ્રતિક્રમણ કરનાર (શ્રાવક) ને પચ્ચખાણનો
ઉચ્ચાર કરતા પહેલા સચિત્તાદિ ચૌદ નિયમ લેવા જોઇએ. (શ્રાદ્ધવિધિ)

પ્રશ્ન ૯૪ મું—રાત્રિના પ્રતિક્રમણમાં છેવટનો કાઉસગ્ગ કેનો કરવો ?

ઉત્તર—બાર પ્રકારના તપની ચિંતવણાનો કાઉસગ્ગ કરવો.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—કાઉસગ્ગમાં તપની ચિંતવણા કેવી રીતે કરવી ?

ઉત્તર—[illegible] "શ્રી જૈન ધર્મપ્રકાશ" ના [illegible]
[illegible] પ્રતિક્રમણમાં છઠ્ઠા આવશ્યકનો [illegible]
[illegible] તે [illegible] તે ચિંતવણા [illegible]

રીત ન આવડવાથી ઘણા ભાઇઓ ને ખ્ડેનો તો ચાર લોગસ્સનો
ાગ્ગ કરે છે; પરંતુ એ ચિંતવન કાંઇ કઠણ નથી. માત્ર તે જાણવા
લક્ષજ અપાતું નથી. તે ચિંતવન શી રીતે કરવું તે આ નીચે
વવામાં આવેલ છે.

"શ્રી મહાવીર ભગવંતના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ છ માસ તપ થઇ શકે
ભગવાન મહાવીરે તેટલો તપ કરેલો છે. હે ચેતન? તું કરી શકીશ?"
ા જવાબ મનમાંજ ચિંતવવો કે 'તેટલી શકિત નથી.' પછી એક દિવસ
. છ માસી તપ કરીશ? બે દિવસ ઉણો છ માસી તપ કરીશ? એમ
ક દિવસ ઉણો યાવત્ પાંચ માસનો તપ કરીશ? ત્યાંસુધી ચિંતવવું
તેનો જવાબ પણ ઉપર પ્રમાણેજ 'શક્તિ નથી' એમ ચિંતવવો. પછી
: માસી તપ કરીશ? ત્રણ માસી તપ કરીશ? બે માસી તપ કરીશ?
સ ખમણ કરીશ? એમ ચિંતવી જવાબમાં પણ પૂર્વ પ્રમાણેજ 'શક્તિ
ી' એવો ચિંતવવો.

પછી એક દિવસ ઉણું માસખમણ કરીશ? બે દિવસ ઉણું માસ-
મણ કરીશ? એમ ચિંતવવું. એનો જવાબ 'શકિત નથી' એમ ચિંતવવો.
ી ૧૪ દિવસ ઉણા માસખમણને બદલે ૧૬ ઉપવાસની ૩૪ ભક્તની
જ્ઞા છે, તેથી ૩૪ ભક્ત કરીશ? ૩૨ ભક્ત કરીશ? એમ બે ભક્ત
ટલે એક એક ઉપવાસ ઘટાડતા ચોથ ભક્ત (એક ઉપવાસ) સુધી આવવું.
વાબમાં પોતે અગાઉ વધારેમાં વધારે જેટલો તપ કર્યો હોય ત્યાંથી
શક્તિ છે, પ્રણામ નથી' એમ ચિંતવવું. અને ત્યાં સુધી 'શક્તિ નથી'
ામ પ્રથમ પ્રમાણેજ ચિંતવવું.

ત્યાર પછી 'આંબેલ કરીશ? નીવી કરીશ? એકાસણું કરીશ?
બેઆસણું કરીશ?' એમ ચિંતવી જવાબમાં શકિત છે, પ્રણામ નથી એમ
ચિંતવવું. ત્યાર પછી 'અવડ્ઢ કરીશ? પુરિમડ્ઢ કરીશ? સાઢ પોરસી કરીશ?
પોરસી કરીશ? નવકારસી કરીશ? એમ ચિંતવવું. તેમાં તે દિવસ જે તપ
કરવો હોય તેની અગાઉ 'શક્તિ છે, પ્રણામ નથી' એમ કહેવું. અને
કરવો હોય તે તપ વખતે 'શક્તિ છે, પ્રણામ પણ છે' એમ ચિંતવી
કાઉસગ્ગ પારવો. છેવટ નવકારસીમાં તો એવો જવાબ ચિંતવીનેજ કાઉસગ્ગ
પારવાનો છે. આ બાબત બરાબર વિચારી રખાય તો તેટલું ચિંતવન કરતાં
ચાર લોગસ્સથી વધારે વખત લાગતો નથી. ઇતિ—

પ્રશ્ન ૯૬ મું--માણસો પચ્ચખાણ નહિ કરતા કેટલાક અવિરતિ પણામાંજ લાભ માને છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—જેટલું પચ્ચખાણ છે તેટલું ચારિત્ર છે. ચારિત્રનું ફળ ઘણું મ્હોટું છે. મન વચન કાયાના વ્યાપાર ચાલતા ન હોય, તોપણ અવિરતિથી નિગોદિયા વગેરે જીવની પેઠે ઘણો કર્મબંધ અને બીજા મહા દોષ થાય છે.

એકેંદ્રિય જીવો બીલકુલ આહાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉપવાસનું ફળ મળતું નથી, એ અવિરતિનું ફળ જાણવું. એકેંદ્રિય જીવો મન વચન કાયાથી સાવદ્ય વ્યાપાર કરતા નથી, તોપણ તેમને ઉત્કૃષ્ટથી અનંત કાળ સુધી તે કાયામાં રહેવું પડે છે, એનું કારણ અવિરતિ જાણવું.

પ્રશ્ન ૯૭ મું--ગુર્વાદિકની હાજરી હોય તો વંદના કરવી તે ઠીક (શ્રાદ્ધ વિધિ) ઠીક પણ તેમની ગેરહાજરીએ શી રીતે કરવું ?

ઉત્તર—શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે–જો જોગવાઇ હોય તો સદ્ગુરૂને મ્હોટી અથવા ન્હાની વંદના કરવી. જોગવાઇ ન હોય તો સદ્ગુરૂનું નામ સ્મરણ કરીને નિત્ય વંદના કરવી.

પ્રશ્ન ૯૮ મું--શ્રાવકને સઝ્ઝાય કરવાનો કાંઇ નિયમ હોવો જોઇએ કે-કેમ ?

ઉત્તર—શ્રાદ્ધ વિધિમાં કહ્યું છે કે-શ્રાવકને નિત્ય ત્રણમેં [illegible] સઝ્ઝાય અવશ્ય કરવી.

પ્રશ્ન ૯૯ મું--બ્રહ્મચારીને નાગરવેલનાં પાન ખવાય કે કેમ ?

ઉત્તર– શ્રાદ્ધવિધિમાં તો કહ્યું છે કે–બ્રહ્મચારી શ્રાવકે તો તે [illegible] વિકારની વૃદ્ધિ કરનાર રાગી–નાગરવેલના પાન જરૂર ખાય. નહિ [illegible] તો પછી ત્યાગી-બ્રહ્મચારીને તો ખવાયજ ક્યાંથી ? અર્થાત નજ [illegible]

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું –[illegible] કરાય, ને નવ [illegible] [illegible] [illegible]. નવ [illegible] તેનું શું કારણ ? [illegible]

ઉત્તર—[illegible]

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું –[illegible]

સૂર્યને એંશી જોજનનું આંતરૂં છે સૂર્ય નીચો અને ચંદ્ર ઉંચો છે. વળી ચંદ્રવિમાનથી રાહુનું વિમાન ચાર આંગુલ નીચું છે એમ સાંભળ્યું છે. તો સૂર્યને કોના આવરણથી ગૃહણ થાય?

ઉત્તર—ચંદ્રમાના વિમાનને એટલે ચંદ્રમાને રાહુ એટલે રાહુનું વિમાન આવરે છે એટલે તેની નીચે આડું આવે છે એટલે ચંદ્રગ્રહણ કહેવાય છે. તેમ સૂર્યને કેતુ નામનો ગૃહ આવરે છે એટલે સૂર્યગ્રહણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ દુક્કડં કેટલા?

ઉત્તર—ઈરિયાવહીના મિચ્છામિ દુક્કડં ૧૮ ૨૪ ૧ ૨૦ શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં કહ્યા છે. તે વિષે એક કવીએ કહ્યું છે કે—

સવૈયા એકતીસો.

પાંચસેં તેસઠ ભેદ જીવનાં કહ્યા જીણંદ,
તેને અભીહયાદિક દશ ગુણા કહીયે;
રાગ દ્વેષ ગુણા કરી કર્યું જોગ ગુણાધરી,
અતિતાદિ કાળ ત્રણ ગુણા અનુસરીયે.
લાધા અંક તેને સિદ્ધ આદિ ષટ શાખ ગુણા,
કરત અવશ્ય મુનિ પાપ પરહરીયે;
અષ્ટા દશ લક્ષપર ચોવીશ હજાર ધર,
એકસો ને વીશ મિછા દુકૃત ઉચરીએ.—૧

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—જીવને જઘન્ય ઉપયોગ કેટલાને કઇ વખતે હોય?

ઉત્તર—જીવને જઘન્ય ઉપયોગ એક હોય—સાકારોપયોગે સીઝે ત્યારે શ્રી ઉવવાઇ ઉપાંગમાં કહેલ છે. (સાખ—જૈનધર્મ પ્રકાશ—પુ૦ ૪૦ અં૦ ૩ જો.)

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—દેવતાને નિદ્રા આવે કે નહિ?

ઉત્તર—દેવતાને નિદ્રા ન આવે. સાખ રાયપસેણીની ટીકા (સાખ—જૈન૦).

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—જીવ ઉપજતી વખત પ્રથમ સમયે કયા યોગથી આહાર લેય?

ઉત્તર—જીવ પ્રથમ સમયે કાર્મણ કાય યોગથી આહાર લેય, પછી શરીર બંધાતા સુધી ઔદારિક મિશ્ર અથવા વૈક્રિય મિશ્ર કાય યોગથી આહાર લેય. (સાખ–જૈનધર્મ પ્રકાશ–પુસ્તક ૪૦ મું–અંક ૩ જો.)

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—પાંચ સમ્યકત્વ કયાં કહ્યાં છે?

ઉત્તર—અનુયોગ દ્વારમાં ત્રણ સમ્યકત્વ કહ્યા છે ને બીજા બે સમવાયંગમાં કહ્યા છે. (સાખ–જૈનધર્મ પ્રકાશની ઉપલા અંકની.)

પ્રશ્ન ૧૦૭ મું—સમૂર્છિમ મનુષ્ય એક સમયે કેટલા ઉપજે?

ઉત્તર—એક સમયે એક પણ ઉપજે, અને અસંખ્યાતા પણ ઉપજે એમ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં કહ્યું છે. (સાખ–જૈન૦ ધ૦ પ્ર૦ ઉપલા અંકની)

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—જીવ ગર્ભમાં મરે તે શુભ ભાવે મરે તો કેટલા દેવલોક સુધી જાય, અને અશુભ ભાવે મરે તો કેટલી નરક સુધી જાય?

ઉત્તર—જીવ ગર્ભમાં શુભ ભાવે મરે તો આઠમા દેવલોક સુધી જાય અને અશુભ ભાવે મરે તો ત્રીજી નરક સુધી જાય. એમ શ્રી જીવાભિગમમાં કહ્યું છે. (સાખ–જૈનધર્મ પ્ર૦ ની ઉપલા અંકની.)

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત શ્રી "પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા"–ઉત્તરાર્દ્ધ–ભાગ ૯ મો સમાપ્ત.

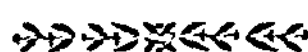

श्रीमद् पूज्य श्री गोपाळजी स्वामी ग्रंथमाळा—मणुको १० मो.

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૦ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૦ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—શિષ્ય-કોઇ કોઇ લોકો એવી શંકાઓ કરે છે કે-જૈન સૂત્રોમાં એવા લેખો છે કે-જૈનના સાધુઓ આગળ માંસાહારી હતા. હમણાં જો કે તે પ્રવૃત્તિ નથી પણ કેટલાક સૂત્રના પાઠ ઉપરથી એમ જણાય છે કે કેમ જાણે જૈનના સાધુઓને તે ખાવાની છુટ આપી હેય, એમ વાંચનારાઓને શંકા ઉદ્દભવે એવું કાંઇ કારણ છે ખરૂં?

ઉત્તર—હે ભાઇ! જૈન સૂત્રના પાઠની તો અનેક ઘટના છે. તેનું રહસ્ય કે મર્મ તો જાણનારાજ જાણી શકે; પરંતુ સૂત્રકારનો અભિપ્રાય જાણ્યા વિના સૂત્રના અજાણ અને અર્ધદગ્ધ-અધકચરા અથવા નાસ્તિકો કે અશ્રદ્ધાળુના હાથમાં સૂત્રો જવાથી તેઓનાં વાંચવામાં એવા શબ્દો આવે કે તેઓ અર્થનો અનર્થ કરી નાખે. પણ સાધુનો આચાર વહેવાર કે તેના કલ્પ અકલ્પનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના-જૈન ધર્મ અને તેમના સૂત્ર અને તત્વજ્ઞાનનું રહસ્ય સમજ્યા વિના માત્ર પાઠ વાંચતાંજ હેતુ કારણ વિચાર કર્યા વિના માત્ર પોતાનીજ બુદ્ધિને આગળ દોડાવી એકદમ અભિપ્રાય આપવા હિંમત ધરાવે અને બોલી ઉઠે કે-આગળના સાધુઓ માંસાહારી હતા; એમ કેટલાક ઇંગ્રિજી જ્ઞાનવાળા-ગુરૂ ગમ્ય વિના, માત્ર અંગ્રેજી તરજુમા ઉપરથી પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરી બતાવે. પણ એમ બનતું નથી કે-જૈનના સાધુને તો માત્ર એકેંદ્રિયના અચેત પુદગળનોજ આહાર છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—એવો કોઇ દાખલો છે કે જૈન સાધુઓ એકેંદ્રિય અચેત પુદગળનોજ આહાર કરે છે?

ઉત્તર—ભગવતીજી શ૦ ૨ ઉ૦ ૧ કે-મહાપુન નિર્ગ્રંથ-એકેંદ્રિય [illegible] આહાર કરનારા એવા નિર્ગ્રંથ-જૈનના સાધુ [illegible] એકેંદ્રિય જ પુદગળ-[illegible]-અનાજ વગેરે [illegible] [illegible] એકેંદ્રિયના પુદગળનો, [illegible] [illegible] નહિ કે મનુષ્ય [illegible] [illegible]

કલ્પ નથી. કારણકે મનુષ્યના મૃત્યુ શરીરમાં (મડામાં) આઠ પરાણુના ધણી અસંખ્ય સમુર્છિમ મનુષ્યની ઉત્પતિ સૂત્રમાં કહી છે. અને તિર્યંચના કલેવરમાં તદ્વરણા માંસ જેવા અસંખ્ય જીવોની ઉત્પતિનો સંભવ છે. માટે તેને અડકવાનો અધિકાર નહિ તો તેના માંસ ખાવાનો અધિકાર હોયજ ક્યાંથી? અર્થાત્ નજ હોય. માટે અહિંઆં એકેંદ્રિયના અચીત અને ફાશુક પુદ્ગળના ભોજી-ભોગી-જમવાવાળા કહ્યા છે. અને ભગવતીજીમાં પણ સોમિલના અધિકારે એજ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩ જું—ભગવતીજીમાં સોમિલના અધિકારે શું કહ્યું છે તે પણ જાણવું જોઇએ?

ઉત્તર—જુઓ, ભગવતીજી શતક ૧૮ મે-ઉ૦ ૧૦ મે-મહાવીરને સોમિલે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા નિરાવલિકા પુફીયા ઉપાંગે પાર્શ્વનાથને સોમિલ બ્રાહ્મણે પ્રશ્ન પૂછ્યા તેના ઉત્તરમાં તથા જ્ઞાતાજીના ૫ મે અધ્યયને થાવરચા અણગારને શુકદેવ સન્યાસીએ પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એ ત્રણ સૂત્રની સાખે—

सरिसवा ते भंते! किं भक्खेया अभक्खेया? सोमिला! सरिसवा भक्खेयावि अभक्खेयावि॥ सेकेणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ सरिसवा भक्खेयावि अभक्खेयावि? से णुणं ते सोमिला! बंभण्णएसु दुविहा सरिसवा पण्णत्ता, तंजहा मित्तसरिसवाय, धण्ण सरिसवाय, तत्थणं जेते मित्त सरिसवा ते तिविहा पण्णत्ता तंजहा—सहजायया, सहवड्ढिया, सहपंसुकीलिया, तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते धण्ण सरिसवा ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—सत्थ परिणयाय, असत्थ परिणयाय; तत्थणं जेते असत्थ परिणया तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया, तत्थणं जेते सत्थ परिणया ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—एसणिज्जाय अणेसणिज्जाय॥ तत्थणं जेते अणेसणिज्जा तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते एसणिज्जा ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—जातियाय अजातियाय॥ तत्थणं जेते अजाइया तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया॥ तत्थणं जेते जाइया ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा—लद्धाय अलद्धाय, तत्थणं जेते अलद्धा तेणं समणाणं निग्गंथाणं अभक्खेया, तत्थणं जेते लद्धा तेणं समणाणं निग्गंथाणं भक्खेया, से तेणट्ठेणं सोमिला! एवं वुच्चइ जाव अभक्खेयावि॥ १॥ एवं मासावि नवरं इमंनाणत्तं—मासा तिविहा पण्णत्ता तंजहा—काल मासाय, अत्थ

-मासाय, धण्णमासाय, तत्थणं जेते काल मासा तेणं सावणादीया आसाढ पज्ज वसाणा दुवालस पण्णत्ता तंजहा—सावणे जाव आसाढे. तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया. ॥ तत्थणं जेते अत्थमासा ते + सुवण्ण मासाय, रुप्पमासाय, तेणं समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया; ॥ तत्थणं जेते धण्ण मासा ते दुविहा पण्णत्ता, तंजहा सत्थ परिणयाय असत्थ परिणयाय, एवं जहा धण्ण सरिसवा जावसे तेण ट्ठेणं जाव अभक्खेयावि ॥२॥ एवं कुलत्थावि भाणियव्वा. णवरं इमणाणत्तं ॥ इत्थि कुलत्थाय धण्णकुलत्थाय. इत्थिकुलत्था तिविहा पण्णत्ता तंजहा कुल कण्ण-याइया (कुलवहु), कुलमाउयाइवा, कुलधूयाइवा. ॥ ते समणाणं णिग्गंथाणं अभक्खेया ॥ तत्थणं जेते धण्ण कुलत्था एवं जहा धण्ण सरिसवा। से तेणट्ठेणं जाव अभक्खेयावि. ॥ ३ ॥

પ્રશ્ન ૪ શું—ઉપલા પાઠનો પરમાર્થ શું છે?

ઉત્તર—ઉપરનો પાઠ ત્રણ સૂત્રના દાખલે એમ જણાવે છે કે-ધાન સરસવ, ધાન માસા (અડદ) ધાન કળથી. (વગેરે ધાનની જાતિ) ફાસુ નિર્દોષ સાધુને લેવા જોગ કલ્પતિ વસ્તુ એકેંદ્રિયના અચેત થયેલા પુદ્ગલ તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભકખેયવા તે ખાવા કલ્પે. બાકીના બોલનો લિંપ ખાવા કલ્પે નહિ. તો માંસ ખાવો કલ્પેજ ક્યાંથી? અર્થાત્ નજ કલ્પે

પ્રશ્ન ૫ મું—કોઇ અહિંઆં તર્ક કરે કે-સાધુને મિત્ત સરિસવા અને તેના ત્રણ ભેદ અભખ્ખેયા ઉપરના પાઠમાં કહ્યા, તો તે સિવાયના જીવો કેના ખાવા કલ્પે કે કેમ?

ઉત્તર—સાધુને તો સર્વ જીવ મિત્ર છે. 'આત્મવત્ સર્વભૂતાની' સર્વ જીવને પોતાના આત્મા બરાબર માને છે તેને પોતાના શરીરના મદદ સંયમ ધર્મના રક્ષણાર્થે એકેંદ્રિયના અચિત્ત પુદ્ગલ તે પણ મહાકષ્ટ [illegible] તેવા અત્યંતનિકૃષ્ટ-પ્રાણી નરકના જેવા [illegible] આહારને ઉત્તમ રીતની માફક, શરીરરૂપ ગાડીમાં સંયમાદિક ગુણોના [illegible] [illegible] શુદ્ધ [illegible] આહાર [illegible] ઉત્તમ [illegible] સાધન [illegible] સાધુઓ [illegible] દોષ [illegible] કે-ના [illegible] દોષ નહિ [illegible] [illegible] અભક્ષ [illegible] કરે? કદિ કરે નહિ.

પ્રશ્ન [illegible]—મિત્ર [illegible] ત્રણ ભેદ [illegible] કહ્યા. કે-[illegible] [illegible] પોતાના [illegible] મિત્ર [illegible] મિત્ર [illegible]

ખાવા યોગ્ય નહિ તો તે સિવાય માટે શું સમજવું? તેનો ખુલાસો થયો નથી. પરંતુ ઉપલા કહેલા ત્રણે અલાવામાં રહસ્યો રહેલાં છે; માટે તેનો ખુલાસો થવો જોઇએ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો એ છે કે-માતાનાં ત્રણ અંગ સહિત સરખા જાયા-જનમ્યાનો સ્વભાવ છે, જેહનો તે સહજાયયા. એટલાં અંગ સહિત સરખા જનમ્યા, વૃદ્ધિ પામ્યા, ને ક્રિડાનો સ્વભાવ તે મિત્ર સરિસવા. એટલે સર્વ ગર્ભજ તિર્યંચ મનુષ્યને અડી ૧ અડી મીજા ૨ કેસ રોમ નખ ૩ એ ૩ અંગ બાપના, મંસ ૧ લોહી ૨ મત્થલિંગે-માથાનો ભેજો ૩. એ ૩ અંગ માતાના. તેમાં અભક્ષ ભક્ષીને ખાવા યોગ્ય માંસ ને લોહી ૨ તે તો સાધુને અભક્ષ કહેવાય ખાવા યોગ્ય નહિ. એણે સૂત્રે ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યંચનો માંસ રૂધિરનો નિષેધ કર્યો-સર્વથા વરજ્યો.

પ્રશ્ન ૭ મું—એણે સૂત્રે સહજાયાદિ ત્રણું બોલ કહ્યા છે તેના રૂધિર માંસ વર્જ્યાં એમ ઠરે તો તે સિવાયના સર્વજીને માટે શું સમજવું?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો ઉપર આવી તો ગયો છે. તોપણ એમ જાણો જે સાથે જન્મેલા, સાથે વૃદ્ધિ પામેલા, સાથે ક્રિડા કરેલા અભક્ષ કહ્યા. તો તેનો ભક્ષ કેવી રીતે થાતો હશે? અને તે સિવાયનાનો ભક્ષ ખુલો રહ્યો? એમ પણ કદિ હોય નહિ. માટે એનો અર્થ એમ સમજો જે—સહજાયા તે ઔદારિક શરીર મધ્યે, માંસ અને રૂધિરાદિક સહ કહેતા સંઘાતે, જાયા કહેતા જનમ્યા ૧ તે બે બોલ સહિત વૃદ્ધિ પામ્યા ૨ તે બે બોલ સહિત ક્રિડા કીધી ૩ એ ત્રિહુંપણે માંસ રૂધિરાદિકે સહિત જનમાદિક ત્રણુવાના પામ્યો. અને બીજા પણ એ બે સહિત જન્મ પામ્યા-ઉપનાં, વૃદ્ધિ પામ્યાં. તે માટે સર્વ તિર્યંચ મનુષ્યની એક સરખી અવસ્થા તે માટે એ સર્વ મિત્ર સરિસવા તે અભક્ખેયા-ન ભખવા એટલે સર્વ માંસ ખાવાનો નિષેધ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૮ મું—અહીંયા કોઇ એવો અર્થ કરે જે, સાધુને એવી પ્રતિજ્ઞા હોય કે-મુજ સંઘાતે જન્મ હોય તેકને ન ખાવા તે સિવાયના મોકળા કહ્યા; તેનું કેમ?

ઉત્તર—સાધુને તો આગલા પાછલા ને સાથે જન્મેલા કોઇ અમિત્ર નથી, સર્વ મિત્રજ છે. સાથે જનમ્યા તે ન ખાવા એમ કહ્યાનો શો પરમાર્થ? સંઘાતે જન્મ્યાંની ખબર કેમ પામીએ? સંઘાતે જન્મ્યાં તે ન ખાવા તો સંઘાતે ન જન્મ્યાં તેનું માંસાદિક ખાવું અને શેષ તો

કદિ ન હોઇ તે માટે એ અર્થ ખોટો. માંસ રૂધિર સહિત જન્મ્યાં-ઉપન્યાં વૃદ્ધિ પામ્યાં તે સર્વ મિત્ર ભખવા નહિ એટલે ત્રસજીવનો માંસાદિ વર્જવો એ સુદ્ધ સૂત્રાર્થ જાણવો.

પ્રશ્ન ૯ મું—એણે સૂત્રે સર્વથા દઢાવ કીધો જે સાધુને સર્વદા માંસનો નિષેદ્ધ તો તેને વિષે દૂધાદિકનુ શું સમજવું ?

ઉત્તર—દૂધાદિક તે પછી ઉપન્યા પણ લોહી માંસની પેઠે ગર્ભથકી માંહી ન કહેવાય, માટે દૂધનો નિષેદ્ધ નહિ. લોહી માંસનો સર્વથા નિષેદ્ધ ધાન સરસવાદિક સચિત અચિતાદિ ઘણા બોલનો ટાળો કીધો વસ્ત્રાદિ માંહી પણ કાચી સચીતાદિકને ટાળી પણ માંસનો તો સર્વથા નિષેધ કર્યો.

કુલથા પણ ન ખાવા સરસવની પેરે. ધાન કુલથા (કળથી) ને ધાન સરસવની પરે ભખેવા અભખેવા કહેવું. અને સર્વથા કુલથા અભખેવા મનુષ્ય તિર્યંચનો ભાંગો સરિસવા મિત્રની પેઠે કહેવું. તિર્યંચ જાતિમાં પણ ગાય પ્રમુખના કુલ (ગોકુલ) રહ્યા છે ને તેમાં સર્વ પશુજાતિનો સમાવેશ થઈ જાય છે; માટે ધાન કુલથા સિવાય અભખેવા કુલથા મનુષ્ય તિર્યંચના કુલથાનો માંસ સર્વથા નિષેદ્ધ કહ્યો.

માસામાં, ધાન માસાના ભખેવા અભખેવાના ભાંગા જાણવા અને બીજા જેરે માસા તે બાર માસ તથા સોના રૂપાના તોલા તે પણ અભખેવા કહ્યા છે. તેમ ઉપલબ્ધથી માસીના પતિ માસા તે પણ અભખેવા જાણ.

ઉપરનો અધિકાર ભગવંત મહાવીરે શ્રાવકના મનને-તેના ટાળવા ન્યાયને આગળ કરીને સોમિલને ઉત્તર આપેલ છે. પણ ભગવંતના મતે તો ધાન અને-એકેંદ્રિયના વનસ્પત્યાદિકના અચેત પ્રાસુક-શુદ્ધ વિધે મુનિને લેવા યોગ્ય કલ્પનિ વસ્તુનો આહાર કરવો કલ્પે; તે બતાવ્યું અને બાકીના અકલ્પનિક વસ્તુનો નિષેદ્ધ પણ જણાવ્યો.

પ્રશ્ન ૧૦ મું—કોઈ કહે કે જૈનના સાધુને મદીરા માંસ [illegible] [illegible] આ સૂત્રે [illegible] છે; તેમ અમુક આચારાંગના [illegible] [illegible] દ્વિપો કહે છે, તથા અલ્પ બુદ્ધિવાળા પણ [illegible] [illegible] [illegible] પણ એજ પ્રમાણે બોલે છે તો તેને માટે [illegible] [illegible] [illegible] છે ? એ આવા પ્રકારના જૈન મુનિ તથા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો મોટો ઉપકાર થશે અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ઉત્તર—આ વિષે ઉપર સૂત્ર પાઠથી જણાવી ગયા છીએ કે જૈન સાધુને ધાનની જાતિના અચેત પુદ્ગલ સિવાયનો આહાર નિષેદ્ધ છે; તેર પણ ખુલ્લી રીતે મદિરા માંસનો સાધુને નિષેદ્ધ છે; એમ જાણવાની ઇચ્છા ધરાવનારા માટે નીચેના દાખલા ટાંકવામાં આવ્યા છે સાંભળો—

બાબુવાળા છાપેલા સૂયગડાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધે-બીજા અધ્યયને-પાને ૭૫૯ મે-બોલ ૭૨ મે-સાધુના અધિકારમાં-સાધુ કેવા હોય? તે ગુણ જણાવતા મૂળ પાઠમાં કહ્યું છે કે—

"अमऊ मंसा सिणो" ઇતિ મૂ૦ પાઠ-અથ ॥ દીપિકા ॥— अमद्य मांसा शिनः मद्यमांसं नाश्नंतीति ॥ (પાને ૭૬૫ મે) તથા પાને ૭૬૩ મે-અર્થ-માં કહ્યું છે કે—(अमऊमंसा ससीणो के०) માદ્ય માંસના પરિત્યાગી હોય.

વળી, સાધુને માટે-શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણમાં-ચોથા સંવરદ્વારની પાંચમી ભાવનામાં-સાધુએ પ્રણીત-સ્નિગ્ધ-અભીષ્ટ-વિષયવિકાર વધે તેવો આહાર કરવો નહિ તેમાં પણ કહ્યું છે કે-महु मज्जं मंससज्जग विगइ परिचत. એટલે મધુ, મદ્ય, માંસ વગેરે વિગયનો ત્યાગ કરે. અહિંયાં પણ મદ્ય માંસનો ત્યાગ કરવો કહ્યો છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—અહિંયાં કોઈ કહે કે-ચોથા મહાવ્રતની પાંચમી ભાવનામાં મદ્ય માંસ નિષેધ્યા તેમજ દૂધ, દહીં, ઘૃત, નવનીત (માખણ), તેલ, ગોળ, ખાંડ, સાકર, મધુ, મદ્ય, માંસ, ખાજા, એ સર્વ બોલ વરજ્યા છે. તેનું કેમ?

ઉત્તર—તેના માટે સૂત્રકારે ભાંગા જણાવ્યા છે. ઉપર કહેલા બોલમાં ચાર બોલનો તો સર્વથા નિષેદ્ધ છે બાકીના બોલને માટે ભાંગા પડેલા તેજ અધિકારે મૂલ પાઠથી જણાવ્યા છે.

૧. પ્રથમ બોલે—પ્રણીત સ્નિગ્ધ ભોજન વરજ્યો કહ્યો તે વિશેષે કરીને પ્રણીત તે ચાર પ્રકારની મહા વિગય તે તો સાધુ જમેજ નહિ, સાધુને લેવો કલ્પેજ નહિ. એ પ્રથમ અધિકાર જાણવો.

૨. બીજે બોલે—કોઇ ધના અણગારની પરે તપ વિશેષે વગગવ. કેના તજે ખીરાદિક ખાજા પ્રમુખ બારે વિગયનો ત્યાગ કરીને આહાર કરે; એટલે ચાર મહા વિગયનો તો કુલેથીજ સર્વથા ત્યાગ હોય, બાકીનો તપ વિશેષ જાણવો. એ બીજો અધિકાર.

૩. ત્રીજે બોલે—સાધુ કલ્પતી વિગય લીએ તો નદપ્પં. કહેતા કંદર્પાદિક વધારવાને અર્થે ન લીએ, નવહુસો० કહેતા અતિ ઘણો ન લિએ, નસાહં સુપ્પાહીકં० કહેતા સાક સૂપાદિકે (ઉકાળાદિકે) કરી અધિક ન લીએ, નસર્ધં० કહેતા ઘણો ઘણો હાંસી હાંસી ન જમે માટે તહા મોતાં જામે જાતિ માતાए भवति. કહેતા જેમ સંયમની યાત્રાનો નિર્વાહ થાય તેહને અર્થે મર્યાદાએ લીએ. એ ત્રીજે અધિકારે એમ કહ્યું.

પ્રશ્ન ૧૨ મું—અહિંયાં કોઇ કહી એમ સમજે છે કે–જે મતિશ્રુતિ ચાર મહા વિગય છે પણ તે માંહેથી થોડી થોડી લેવાતી હોવે તો શું? પ્રતિ શંકા—

ઉત્તર—તેહ સંદેહ નિવારવાને અર્થે–નિર્ણય નિમિત્તે ચઉથો અધિકાર તીર્થંકર મહારાજ કહે છે.

૪. ચોથે બોલે–નય भवति विप्पमो मंसणाय धम्मस्सनय० ન હીએ સર્વથા भवइ કહેતા હોય થાય જે થકી विप्पमो० કહેતા વિભ્રમ વિકલપણું मंसणाय धम्मस्स० કહેતા વીતરાગની આજ્ઞાનો તથા ધર્મનો વિધ્વંસ થાય ભંગ થાય, તો વિગય કેમ લીયે? અર્થાત્ એમ હોય તો સાધુ સર્વથા ન લીએ. એ ચોથો અધિકાર કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ઉપર કહેલી વિગયમાં એવી કઇ કઇ વિગય છે કે જે વિગય ભોગવવાથી વિભ્રમ વિકલતાપણું પામે?

ઉત્તર—ચાર મહા વિગય મધ્યે વિભ્રમ વિકલતાપણું તથા [illegible] અવિરૂપણું ઉપજાવે તેમાં પણ મદિરા અને માંસ નો પ્રત્યક્ષ પ્રસિદ્ધ છે. વળી [illegible] સાખે પણ ના કહી. सुरंवा मेरगंवावी ઇત્યાદિ ૧૦ [illegible] એ મદિરા વર્જ્યું. મદિરા પીવે ઉન્માદપણું વધે ૧. [illegible] ૨, [illegible] ૩, [illegible] ૪, [illegible] ૫, તથા આચાર્યાદિકને આરાધિ ન શકે ૬, [illegible] ૭, વળી [illegible] ભગવંત તીર્થંકરની આજ્ઞાનો ભંગ [illegible] ૮, [illegible] પણ આરાધિ ન શકે ઇત્યાદિ પણ અવગુણ મદિરાના [illegible] કહ્યા છે ૧ અને માંસ છે તે નરકના આઉખાનો હેતુ છે, તથા [illegible] [illegible] [illegible], તથા [illegible] આઉખું [illegible] [illegible] [illegible] મદિરા, [illegible] [illegible] તથા [illegible]

પ્રશ્ન ૧૪ મું—[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible] [illegible] છે તે [illegible]?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૫ મે-ગાથા ૯-૧૦ મી.

हिंसे बाले मुसावाइ, माइल्ले पिसुणे सढे;
भुंजमाणे सुरं मंसं, सेय मयंति मन्नई ॥ ९ ॥
कायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धेव इत्थिसु;
दुहओ मलं संचिणइ, सिसुना गोव्व मट्टियं ॥१०॥

અજ્ઞાની માણસ હિંસા કરે છે, મૃષાવાદ (જુઠું) બોલે છે, કપટ આદરે છે, પારકી નિંદા કરે છે, ઠગબાજી રમે છે, મદ્ય માંસ સેવે છે-ભોગવે છે-ખાય છે, અને એમ માને છે કે આ બધું હું બહુ સારૂં કરૂં છું. ॥૯॥ એવો માણસ મન, વચન અને કાયાથી ઉન્મત્ત બન્યો થકો સ્ત્રીઓમાં ગૃદ્ધ રહી જેમ અળસીઆં માટી ખાય છે, માટીમાં રહે છે અને માટીમાંજ સૂકાઇને મરે છે. તેમ રાગ દ્વેષ કરીને બંને પ્રકારે (મનથી અને કાયાથી) પાપ બાંધે છે--કર્મ મળ એકઠું કરે છે.

મદિરા માંસ ખાવાવાળાને ઉપર પ્રમાણે કહેલ છે. તેમજ સાતમા અધ્યયનમાં માંસાહારીને બોકડાના દષ્ટાંતે નરક ગતિનું ફળ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૫ મું—સાતમા અધ્યયનમાં માંસાહારીને માટે શું કહ્યું છે તે સવિસ્તર જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૭ મા અધ્યયનની ગાથા ૬ ઠી તથા ૭ મી-તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. ગાથા—

इत्थी विसय गिद्धे य, महारंभ परिग्गहे;
भुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परं दमे. ॥ ६ ॥
अयक्कार भोइय, तुं दिले चियलोणिए;
आउयं नरए कंखे, जहा एसें व एलए. ॥ ७ ॥

સ્ત્રીઓમાં અને ખાવા પીવામાં ફસી પડેલો, મહા આરંભ અને મહા પરિગ્રહમા મૂંઝાયેલો, મદિરા માંસ વાપરનાર-ખાનાર, બીજાઓપર જુલમ ગુજારનાર, અપથ્યવર્ધક આહાર કરનાર, પેટભરૂ અને ક્રોધથી લાલચોળ બનતો માણસ કસાઇખાનામાં કાપવા માટે મચાવેલા બકરાની માફક નરકે જવાનીજ તૈયારી કરે છે.

પ્રશ્ન ૧૬ મું—મદિરા માંસના ભોગી શું નરકમાં જાય છે ? એવો નરકમા ગયાનો દાખલો સૂત્રમાંથી જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ૧૯ મે-ગાથા ૬૯-૭૦-૭૧ માં મદિરા માંસના ભોગવવાવાળા નરકે ગયેલા ને પરમાધામિઓ કેવા દુઃખ આપે છે? તે નિચેની ગાથાઓમાં જણાવે છે.

तत्ताइं तंव लोहाइं, तओयाइं सीसगाणिय;
पाइउ कलकलंताइं, आरसंतोसु भेखं. ॥ ६९ ॥
तुहंपियाइं मंसाइं, खंडाइं सोलगाणिय;
खाविडमिस्र मंसाइ, अग्गिवन्ना इंणेगसो. ॥ ७० ॥
तुहंपिया सुरासीहू, मेर ओय महुणिय;
पाइओमि जलंतीओ, वसाओ रुहिराणिय. ॥ ७१ ॥

માંસ મદિરા વાપરનારને નરકમાં આવી શિક્ષા થાય છેઃ-પરમાધામિઓ બોલે છે કે તને માંસ, માંસના કટકા તથા માંસના તળેલાં સોલા (સોલા) પસંદ પડતાં હતાં (તને તળેલું-સેકેલું-ભૂંજેલું-સંસ્કારેલું માંસ (પ્રાં ઘણે) પ્રિય હતું કેમ? એમ કહી કહીને-ઉદેરીને કહેતા કે-) માટે હવે તેનો બદલો લે-એમ કહીને તેઓ તે નરકમાં પડેલા જીવના શરીરમાંથી જ માંસના કટકાં કાપીને આગમાં સેકી લાલચોળ બનાવીને તેને ખવરાવે છે. અથવા તો તાંબાનું, લોઢાનું, કલાઈનું, કે સીસાનું તપાવેલ અને ધગધગતું રસ જોર વાપરીને બલાત્કારે પીવરાવે છે, એ વખતે નરકનો જીવ જ્યારે ચીસો પાડે છે ત્યારે તેને (પરમાધામિઓ તરફથી) કહેવામાં આવે છે કે તને ભાત ભાતની મદિરા તથા મધ પસંદ પડતાં હતાં, માટે તેના બદલામાં લે, [illegible] તપાવીને તને પીવરાવીએ છીએ, એમ કહીને તેમ કરવામાં આવે છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મદિરા માંસ અને મધના [illegible] નરકાદિક ગતિના મહા દુઃખ પ્રાપ્ત થવાનું કહ્યું. તેમજ [illegible] (સમકિત [illegible]) [illegible] કહ્યા છે.

[illegible]

[illegible]

अजोगरूवं इह संजयाणं, पावंतु पाणा णय संझकाउं;
अबोहिए दोएहवितं असाहु, वयंति जेया विपडिस्सुणंति ॥२०॥

અર્થ:—બૌદ્ધદર્શની પોતાના ધર્મનું રહસ્ય, આર્દ્રકુમાર પ્રત્યે દેખાડીને તેને કહેવા લાગ્યા કે, અહો આર્દ્રકુમાર? તું અમારો ધર્મ માન્ય કર? એહવું કહે થકે, હવે આર્દ્રકુમાર તેમને કહે છે કે, અહો શાક્ય દર્શનીઓ? (अजोगरूवं इह संजयाणं के०) અહીં તમારા દર્શનને વિષે જે પૂર્વે ભોજન આશ્રી વચન કહ્યું તે, સંયતપણાને અયોગ્ય છે કારણકે, અહિંસાને અર્થે પ્રવર્ત્તમાન, સમિતિ અને ગુપ્તિયે કરી સહિત, એવા સાધુ હોય, તેને ભાવ શુદ્ધિ ફળદાયિની થાય એ વાત ખરી છે, પરંતુ તમારી વક્તવ્યતાયે, ખલ અને પુરૂષની વ્યક્તિ પણ જે ન જાણે તેનેજ ભાવ શુદ્ધિ કહી. એ કારણેજ બૌદ્ધ મતિઓ ખલપિંડીની બુદ્ધિયે પુરૂષનો વિનાશ કરીને તેના ગુરૂને માંસ ભક્ષણ કરાવે; તે અત્યંત અયુક્ત છે; તેજ કહે છે. (पावंतु पाणाणय संझकाउं के०) પ્રાણી એટલે જીવ, તેના વિનાશરૂપ પાપ કરીને, પ્રકર્ષે રસ ગૃદ્ધ થકા વળી તેનેજ પુણ્ય બોલે માટે (अबोहिए दोएह वितं असाहु के०) એ પાપ, અબોધીનું કારણ છે. તેથી તે બેહુને અસાધુ જાણવા, તે બેઉ કોણ? તે કહે છે. (वयंति जेया विपडिस्सुणंति के०) એક તો જે ખલપિંડીની બુદ્ધિએ પુરૂષને પચાવે, અને તે માંહે પાપ નથી એમ કહે, અને બીજો જે તેમનું એવું વચન અંગીકાર કરે, એ બેહુને ભલું નથી. એવી ભાવ શુદ્ધિએ મોક્ષ નથી.

ये एवं पूर्वोक्तं वदंति येच तेभ्यः शृण्वंति तयोर्द्वयोरपि असाध्वेतत् अज्ञानावृत मूढजन भावशुद्ध्या शुद्धिर्नस्यादित्यर्थः ॥२०॥ ઇતિ दीपिकायां. (બાબુવાળા છાપેલ પાને ૯૨૯-૩૦ મેં.)

પ્રશ્ન ૧૮ મું—માંસાહાર નિષેદ્ધ વિષે સુયગડાંગજીનો બીજો દાખલો છે? હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-માંસભક્ષીને માટે મહાવીર પરમાત્માના શિષ્ય આર્દ્રકુમાર શું કહે છે. ગાથા—

थूलं उरब्भं इह मारियाणं, उद्दिट्ठ भत्तं च पगप्पएत्ता;
तं लोण तेल्लेण उवक्खडेत्ता, सपिप्पलीयं पगरंति मंसं ॥३७॥
तं भुंजमाणा पिसितंपभूतं, णउवलिप्पामो वयं रएणं;
इच्चेव माहंसु अणज्जधम्मं, अनारिया बाल रसेसु गिद्धा ॥३८॥

અર્થ:—વળી પણ આર્દ્રકુમાર તે કુમતિનાં મતની વાત કહે છે કે, (थूलं के०) મ્હોટી કાયાએ ઉપચિત માંસ શોણિત યુકત એવો, (उरब्भं के०) ઉરભ્રો (બકરો-ઘેટો) તેને (इह के०) આ શાકયના શાસનને વિષે સંઘની ભક્તિને અર્થે (मारियाणं के०) વિનાશીને મારીને (उद्दिठ भत्तं च पगप्पएत्ता के०) ઉદ્દિષ્ટ ભોજન કલ્પીને (तं लोण तेल्लेण उवरकडेत्ता के०) તે માંસને લુણ અને તેલ સાથે પચાવીને, (सपिप्पलीयं पगरंति मंसं के०) પિપ્પલી સહિત માંસ કરે ॥ ૩૭ ॥ એવું માંસ કરીને પછી શું કરે? તે કહે છે, (तं भुंजमाणा पिसितंपभूतं के०) તે માંસ, પ્રભુત એટલે ઘણું જમતાં થકાં ભોગવતાં થકાં એમ કહે છે કે, (णउवलिप्पामोवयं रएणं के०) અમે એની પાપરૂપ રજે કરી લેપાતા નથી. (इच्चेवमाहंसु अणज्जधम्मं के०) એવું વચન કહે, તે અનાર્ય ધર્મી જાણવા, કારણ કે, તે ધૃષ્ટપણું આદરે છે. (अणारियाबाल रसेसुगिद्धा के०) તે અનાચારી બાલ, એટલે અજ્ઞાની રસ ગૃદ્ધી થકા એવાં વચન કહે છે.॥૩૮॥

અહિંયાં તો માંસ ભક્ષીને અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગૃદ્ધ, અના-ચારી વગેરે કહીને બોલાવ્યા અને એવા ધર્મને પણ અનાર્ય ધર્મ કહ્યો.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—માંસ ભક્ષી વિષે વિશેષ કાંઇ જાણવા જેવું છે?

ઉત્તર—તેજ ચાલતા અધિકારે ૩૯ મી ગાથામાં કહ્યું છે કે—

जे यावि भुंजंति तहप्पगारं, सेवंति ते पावमजाणमाणा।
मणं न एयं कुसला करेंति, वायावि एसा बुइयाउ मिच्छा.॥३९॥

અર્થ:—હવે તે માંસાશીને એનો વિપાક કહે છે. (जेयावि भुंजंति तहप्पगारं के०) જે રસ ગૃદ્ધ છતાં તથા પ્રકારે માંસને જમે, (सेवंति ते पावमजाणमाणा के०) તે અજ્ઞાની પુરૂષો નિઃકેવળ પાપનું સેવન કરે છે. (मणं न एयं कुसला करेंति के०) જે કુશળ એટલે પંડિત હોય તે માંસ ભક્ષણ કરીયે એવું મન પણ ન કરે. તથા (वायाविएसा बुइयाउ मिच्छा के०) માંસ ભક્ષણમાં દોષ નથી એવી અસત્ય વાણી પણ બોલે નહિ [illegible] વધારે શું કહીયે ॥ ૩૯ ॥ (બાબુવાળા છાપેલ પાને ૯૦૬ મે)

પ્રશ્ન ૨૦ મું—માંસ ભક્ષ વિષે ટીકાકાર કાંઈ જણાવે છે?

ઉત્તર—[illegible] [illegible] ટીકામાં [illegible] કહ્યું છે. [illegible] [illegible] [illegible] પાને ૬૩૭ મે કહ્યું છે કે—

टीका—इत्येतच्च तेषां महतेऽनर्थायेति (जेयावीत्यादि) ये चापि रस गौरव-गृद्धाः शाक्योपदेशवर्तिनस्तथा प्रकारं स्थूलोरभ्रं सत्कृतं घृत लवण मारचादि संस्कृतं पिशितं भुंजतेऽश्नंति तेऽनार्याः पापं कल्मषमजाना निर्विवेकिनः सेवंते आददते तथा चोक्तं । हिंसामूलममेध्यमास्पदमलं ध्यानस्य रौद्रस्ययद्,

बीभत्सं रुधिराविलं कृमिगृहं दुर्गंधि पूयादिकं ॥
शुक्रा सृक्प्रभवं नितांत मलिनं सद्भिः सदा निंदितं,
को भुंक्ते नरकाय राक्षससमो मांसं तदात्मद्रुह. ॥ १ ॥

હિંસાના મૂળ હેતુભૂત, અપવિત્ર, રૌદ્ર ધ્યાનના ખાસ સ્થાનકરૂપ, ગ્લાનિજનક, લોહીથી ખરડાએલા, કીડાથી ભરપુર, દુર્ગંધી, પરૂવાળા, વીર્ય અને લોહીથી ઉત્પન્ન થતા, અત્યંત મલિન અને સારા માણસોએ હંમેશ નિંદિત કરેલા, એવા માંસને રાક્ષસ સરખો ક્રુર થઇને તેમાં વસેલા જીવનો દ્રોહી બની જે નરક જવા ચાહતો હોય તેજ ખાય, બીજો કોણ ખાવે? વળી—

॥ अपिच ॥ मांस भक्षयिताऽमुत्र, यस्य मांस मिहाद्म्यहं ।
एतन्मांसस्य मांसत्वं, प्रवदंति मनीषिणः ॥ २ ॥

હું અહીં જેનું માંસ ખાઉ છું; તે મને પહેલા લોકમાં ભક્ષણ કરનાર છે, એ રીતે બુદ્ધિવાનો માંસ શબ્દના બે અક્ષરોનો અર્થ કરે છે. (માં-સ મને તે ખાનાર છે) તથા-

योऽत्ति यस्य च तन्मांस, मुभयोः पश्यतांतरं;
एकस्य क्षणिका तृप्ति, रन्यः प्राणै र्वियुज्यते ॥ ३ ॥

જે માંસ ખાય છે, અને જેનું માસ ખવાય છે, એ બેની સ્થિતિમાં જે તફાવત છે તે જુવો. જ્યારે ખાનારને માંસ ખાતાં ક્ષણિક-થોડા વખતની તૃપ્તિ મળે છે, ત્યારે બીજો હમેશને માટે પ્રાણ વિમુક્ત થાય છે. (અથ ટીકાર્થ:-)

આ રીતે માંસ ભક્ષણમાં ઘણા દોષ રહેલા છે, એમ જાણીને શું કરવું તે સૂત્રકાર બતાવે છે કે માંસ ભક્ષણથી થતાં ખરાબ વિપાક અને તેથી અવશ્ય સ્ફેલાં થતા કાવતાને જાણનારા નિપુણ પુરૂષો મનથી માંસ ખાવાની અભિલાષા પણ કરેજ નહિ.

માંસ ખાવું તો દૂર રહ્યું, પણ "માંસ ભક્ષણમાં દોષ નથી" એવું વચને બોલવું પણ હલકાનું કૂડ છે.

માંસ ભક્ષણથી અળગા રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રશંસા થાય છે, અને પેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે.

પ્રશ્ન ૨૧ મું—કોઇ કહે કે-માંસ ભક્ષી તૈયાર મળેલા માંસને ખાય તેને દોષ જણાતો નથી કારણકે પાપ તો હિંસાના કરનારને લાગે છે. તૈયાર મળેલું ખાનારને દોષ શાનો ?

ઉત્તર—શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરમાં (પરિહાર્ય મીમાંસાનું ભાષાંતર. તેમાં પાને ૨૯ મે થી ૩૨ મા પૃષ્ટ સુધી માંસાહાર સંબંધીના કેટલાક ખુલાસા લખ્યા છે. તેમાં ઉપરની બાબત માટે લખ્યું છે કે—

સૂયગડાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશાની ટીકામાં એવું લખ્યું છે કે—

"કેટલાએક એવું કહે છે કે જેમ બીજાની મારફત (અથવા અમુક દર્ઘયાર માન્કત) અગ્નિ પકડી મગાવતાં આપણે બળી જતા નથી; તેમ બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલા માંસને ખાતાં કશો દોષ નથી.

પરંતુ આ તેમની ઘેલાઇ ભરેલી વાત સાંભળવા લાયક નથી કારણકે બીજાએ જીવને મારીને તૈયાર કરેલું માંસ ખાતાં પણ તેમાં ખાનારની અનુમતિ (મંજુરી) કાયમ ઠરે છે, અને તેના લીધેજ તેની કર્મ બંધ થાય છે. જે માટે લોકમાં પણ એવું કહેવાય છે કે—

अनुमंता विश सिता, संहर्ता क्रय विक्रयी ;
संस्कर्ता चोप मोक्तान, घातक श्चाष्ट घातकाः १.

મંજુર રાખનાર, મારનાર, કાપનાર, ખરીદનાર, વેચનાર, રાંધનાર, ખાનાર, મગાવનાર એ આઠે જણ ઘાતક છે.

એજ મુજબ સ્થાનાંગ સૂત્રના દશમા ઠાણામાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં માંસ વગેરે પડેલાં હોય ત્યાં સ્વાધ્યાય (સૂત્ર પાઠ) નહિ [illegible]. ત્યાં દશ પ્રકારના ઔદારિક અસ્વાધ્યાય જણાવ્યા છે તે એ કે—હાડ, માંસ, લોહી, અશુચિ (મળમૂત્ર) મશાનભૂમિ, ચંદ્ર ગ્રહણ, સૂર્ય ગ્રહણ, ઉત્પાત, રાજ વિગ્રહ અને ઉપાશ્રયના અંદર પડેલું (પંચેન્દ્રિયનું કલેવર)

એ વગેરે અનેક પ્રકારના [illegible]

પ્રશ્ન ૨૨ મું—ઉપર કહેલો તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તરથી એમ તો નિર્ણય થાય છે કે—જૈન સાધુઓને મદિરા માંસ ખાવાનો નિષેદ્ધ છે એ વાત તો ચોકસ છે. પણ આચારાંગ સૂત્રના બીજા સુતસ્કંધના પહેલા પિંડૈષણા અધ્યયનમાં કેટલાંક સૂત્રો સાધુને "માંસ અને મચ્છ ખાવાનાં શંકાળા શબ્દો હોવાથી હરમન જેકોબી જેવા વિદ્વાને પણ પોતાના કરેલા આચારાંગ સૂત્રના અંગ્રેજી તર્જુમામાં એજ વાત દાખલ કરી છે કે આગળપર જૈનના સાધુ માંસાહારી હતા. એમ ઘણાં લોકોને આવા શંકાળા પાઠ ઉપરથી શંકાઓ ઉદ્ભવે છે. તેના નિર્ણયને માટે "પરિહાર્ય મિમાંસા" માં કેટલુંક તો લખાણ થઇ ગયું છે; તોપણ હજી વિશેષ ખુલાસા માટે અને સૂત્રોનાજ આધારથી જો ખુલાસો કરવામાં આવે તો મોટો ઉપકાર થાય. માટે આવા શંકાળા પાઠ માટે વિશેષ જાણવા યોગ્ય અને થતી શંકાઓનું સમાધાન થાય તેવું પ્રગટમાં લાવશો?

ઉત્તર—જૈનના સાધુ માંસાહારી નથી એમ ઉપરના લખાણ સૂત્રોના મૂળપાઠથી બેધડક કહી બતાવેલ છે. મહાવીર પરમાત્માએ માંસાહારીને માટે-અનાર્ય, બાળ, અજ્ઞાની, ગૃદ્ધા, અનાચારી વગેરે શબ્દોથી જ્યારે બોલાવ્યા ત્યારે તેમના સાધુને માસાદિક ખાવાની આજ્ઞા ફરમાવેજ ક્યાંથી? એટલો પણ વિચાર કર્યા વિના-ડો. હર્મન જેકોબીએ પોતાના કરેલા સૂયગડાંગ સૂત્રના અંગ્રેજી ભાષાંતરના ૩૭૯ મા "પેજમાં અમજ્જ મંસાસિણો" આ પાઠથી સર્વથા ખુલ્લી રીતે મદ્યમાંસ ભક્ષણનો નિષેધ પાડવામાં આવેલો છે. છતાં પણ કેવી ભૂલ થઈ જાય છે કે-"પ્રાચીન મુનિઓ માંસાહારી હતા."

શ્રી નંદીજી સૂત્રમાં ભગવંત મહાવીરે ચોકખું કહ્યું છે કે-સમશ્રુત મિથ્યાદષ્ટિના હાથમાં આવે-મિથ્યાદષ્ટિ વાંચે તેને મિથ્યાશ્રુત થઇ પ્રગમે; એમ ઉપરનો દાખલો સાબીતી કરી આપે છે. તેમજ-ડોક્ટર હોર્નલે પણ ઉપાસક દશાંગના અંગ્રેજી તર્જુમામાં-ભગવતીજી સૂત્રના પંદરમાં શતકમા ભગવંત મહાવીરને રેવતી ગાથા પતનીએ વોરાવેલા પાઠના અર્થમા પણ મોટી ભૂલ ખાધી છે. તે આગળના લખાણ ઉપરથી જણાઇ આવશે.

પ્રશ્ન ૨૩ મું—કોઈ એમ કહે કે-પિંડૈષણા અધ્યયનમાં ચોથે ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-જ્યાં માંસ મચ્છાદિકના જમણવાર હોય ત્યાં સાધુ વોરવાને માટે જાય તનું કેમ?

ઉત્તર—આચારાંગ સૂત્રના પિંડૈષણા અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશાનો મૂળ પાઠ આ પ્રમાણે છે—

से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण जाणेज्जा मंसाइयं वा, मच्छाइयं वा, मंसखलं वा, मच्छखलं वा, आहेणं वा, पहेणं वा, हिंगोलं वा, समेलं वा, हीरमाणं संपेहाए, अंतरासेमग्गा बहुपाणा बहुबीया बहुहरिया बहुओसा बहुउदया बहुउत्तिंग पणग–दगमट्टिय–मक्कडासंताणगा, बहवे तत्थ समण–माहण–अतिहि–किवण–वणीमगा उवागता उवागमिस्संति, तत्थाइण्णा वित्ती, णो पण्णस्स णिक्खमण पवेसाए, वायण पुच्छण परियट्टणाणुपेहाए धम्म-णुओग चिंताए, सेवंणच्चा तहप्पगारं पुरेसंखडिवा पच्छासंखडिवा संखडिं संखडियाएणो अभिसंधारेज्जा गमणाए. ॥ ५६१ ॥

(મુનિએ જમણવારમાં ન જવું) આ નામના હેડિંગ નીચે ભાષાંતરકાર લખે છે કે—

મુનિએ ગૃહસ્થના ઘરે (ગૃહસ્થમાં તમામ ધર્મવાળાનો સમાવેશ થાય છે). ભિક્ષાર્થે જતાં તેને ત્યાં એવું જણાય કે અહિં માંસ, મત્સ્ય કે મદ્યવાળું વિવાહ ભોજન, મૃતક ભોજન, યા પ્રીતિ ભોજન છે અને તેને ત્યાં કોઇ લઇ જતું હોય, તોપણ જો માર્ગમાં બીજ, વનસ્પતિ, ઠાર, પાણી કે બીજા જીવજંતુ ઘણા હોય અથવા ત્યાં ઘણાએક (સાકયાદિક) શ્રમણ, બ્રાહ્મણો, વટેમાર્ગુઓ, રંક ભિક્ષુકો કે ભાટ ચારણો આવેલા કે આવતા હોય અને તેથી ત્યાં બહુ ભીડ થવાની હોય જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જવું આવવું મુશ્કેલી ભરેલું થઇ પડે અને પઠન પાઠન કે ધર્મોપદેશ આદિ પડવાના જણાય; તો તેવા સ્થળે તે મુનિએ જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો. (૬૧૧)

અહિંયાં માંસાદિકની સંખડીને વિષે યા તે રસ્તે જવાની મનાઇ સાધુને ના કહી છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિષ્ય—ઉપરના અધિકારને માટે તો વાંચે જો, વાંધો તો (૫૬૧ મી કલમ વગેરે) છ કલમનો છે.

ઉત્તર—૫૬ કલમનો વાંધો છે ને છ કલમો કઇ છે? તે કહે.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિષ્ય—[illegible]

ઉત્તર—૫૬૨ મી કલમમાં શો વાંધો જણાવે છે?

પ્રશ્ન ૨૬ મું—શિષ્ય-૫૬૨ મી કલમમાં કેટલાક એવો
ધરાવે છે કે-જ્યાં માંસ મચ્છાદિક વપરાતા હોય એવી સંખડીમાં
જમણવારમાં સાધુએ ભિક્ષાર્થે જવું પણ ખરું માટે આ સંબંધી શું સમ

ઉત્તર—અહો બંધુઓ! સમદૃષ્ટિથી વિચાર કરશો તો તરતજ સ
શકશો કે-જ્યારે સાધારણ અને સાદી સંખડીમાં ભગવંતે સાધુને તે
પણ જવાનો નિષેધ કર્યો છે. તો પછી જ્યાં માંસ મદિરાદિક વપરાતા
તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ કરે? તે પ્રથમ વિચાર કરવો જોઇ
માટે ૫૬૨ મી કલમનો અર્થ જેવો જોઇએ તેવો સમજી શકયા હોય એ
જણાતું નથી.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—સાદી સંખડીમાં ભગવંતે શું ફરમાવ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો-જ્યાં સંખડી હોય એટલે જ્યાં જમણવાર હોય ત્ય
સાધુને ઇરાદાપૂર્વક જાવું નહિ તેના સૂત્રો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) કલમ (૫૪૫ મે) બે ગાઉની હદમાં પણ સંખડી-જમણવાર
હોય તો તે ગામમાં ઇરાદાપૂર્વક ભોજન લેવા માટે ન જાવું.

(૨) કલમ (૫૪૬ મે) જે દિશે સંખડી હોય તે દિશાએ સાધુએ
નહિ જતાં એથી ઉલટી દિશાએ આહારાદિક વહોરવા જવું.

(૩) કલમ (૫૪૭ મે) ગ્રામ, નગર, પુરપાટણાદિકને વિષે સંખડી
હોય તો સંખડીને મનમાં ધારીને તે નિમીતે ત્યાં જવું નહિ. કારણકે
કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે-"સંખડીમાં જવાથી કર્મ બંધાય છે."

(૪) કલમ (૫૪૮ મે) જો મુનિ સંખડીમાંથી ભોજન લેવા માટે
સંખડી તરફ જશે. તો આધાકર્મિકાદિ દોષ-યુક્ત દુષ્ટ આહારમાં ફસાઇ
પડશે. તે સિવાય જગ્યા વગેરેના ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થતા કહ્યું છે.

ઉપર કહેલા ચાર સૂત્રો-ચાર કલમો પિંડૈષણા અધ્યયનના બીજા
ઉદ્દેશામાં-ભાષાન્તરમાં કહેલ છે.

(૫) કલમ (૫૫૦ મે) જો મુનિ સંખડી ભોજન કરશે તો કોઇ
વખત તે આહારથી વિકોધ ઉત્પન્ન થવાથી શૂલાદિક રોગોત્પત્તિ વગેરે દરદો
થવાનો સંભવ માટે કેવળી ભગવાન જણાવે છે કે સંખડી ભોજન કર્મ
બંધનો હેતુ છે.

(૬) કલમ (૫૫૧ મે) સંખડીમાં ઘણાં સ્ત્રી પુરૂષો ગૃહસ્થોના તથા અન્ય ત્યાગીઓના મેળાવડા મળેલા હોય છે તે સાથે મુનિ એકઠો મળી જવાથી કદાચ મદિરા પાનમાં ફસાઇ પડે-ઉન્મત બને-સ્ત્રીઓ પર તે મુર્છાય અથવા સ્ત્રીઓ તેના પર મુર્છાય, વખતે તેમાં ફસાઇ પણ જાય વગેરે ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થવા સંભવ છે; માટે નિર્ગ્રંથ સંજતિએ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડીમાં ભોજનાર્થે-ભિક્ષાર્થે જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

(૭) કલમ (૫૫૨ મે) કોઇ મુનિ પૂર્વ સંખડી કે પશ્ચાત સંખડી થતી સાંભળીને ત્યાં ઉત્સુકતા ધરી ચાલ્યો જશે તો ત્યાં નિર્દોષ આહાર તે વાપરી શકવાનો નથી, કિંતુ ત્યાં દૂષિત આહાર વાપરીને દોષપાત્ર થશે. માટે મુનિએ સંખડીમાં નહિ જવું. કિંતુ ભિક્ષાના સમયે જુદા જુદા કુળોમાં જઇને પવિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો.

(૮) કલમ (૫૫૩ મે) જે ગામ કે રાજધાનીમાં સંખડી થતી હોય ત્યાં તેના માટે મુનિએ જવાનો ઇરાદો ન કરવો. કેમકે કેવળજ્ઞાનીએ બોલ્યા છે કે તેમ કરતાં કર્મબંધ થાય છે.

(૯) કલમ (૫૫૪ મે) સંખડીમાં ઘણાં માણસની ભીડાભીડમાં થઈ જાય તો એક બીજાના અંગોપાંગને તથા ઉપગરણને આફળે કોઇ લાડી, લાકડા, મૂષ્ટિ, પત્થર, કાંકરા વગેરેથી પ્રહાર કરે. અથવા કોઇ મુનિના શરીર પર ટાઢું પાણી ફેંકે અથવા કોઇ ધુળ નાખે, કદાપી આહાર મળે તોપણ અશુદ્ધ મળે, દાતાર બીજાને દેતા-બીજાને આપવાનું છતાં વચમાં મુનિ ને આહાર ઝુટાવી લે વગેરે અનેક દોષ સંભવે છે. માટે નિર્ગ્રંથ મુનિએ તેવી સંખડીમાં ભોજન લેવાના ઇરાદાથી કદિ નહિ જવું.

ઉપરના પાંચ સૂત્ર-પાંચ કલમો પિંડૈષણા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશામાં કહેલ છે. બીજા ને ત્રીજા ઉદ્દેશામાં મળી સંખડીના ૯ સૂત્ર-નવ કલમોમાં જવાનું નિષેધ્યું. બાકી જમણમાં પણ જવું જરૂર નહિ.

(૧૦) કલમ (૫૬૧ મે) એ થા ઉદ્દેશે કહ્યું છે કે-સાધુ આવાં [illegible]

ઘણા માણસોનું સંકિર્ણ-ભીડ ઘણી હોય. સાધુને જવા આવવામાં ઘણી મુશ્કેલી ભરેલું થઇ પડે અને પઠન પાઠનાદિક ધર્મ ઉપદેશ તથા ધ્યાનાદિ અટકી પડવાના જણાય તેવા સ્થળે-તેવા સંખડીવાળા રસ્તે મુનિએ જવાનો ઇરાદો નહિ કરવો.

પૂર્વે કહેલી ૯ સાદી સંખડી અને ૧૦ મીમાંસાદિકવાળી અયોગ સંખડીમાં તથા તેવા સંખડીવાળા રસ્તે પણ મુનિને જવાનો નિષેદ્ધ ભગવંતે કર્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૮ મું—શિષ્ય-કોઇ કોઇ (૫૬૨ મી કલમ ઉપરથી) માંસ. મત્સ્યાદિક વપરાતા હોય તેવી સંખડીમાં સાધુ ગોચરી જાય એવો ભાવ જણાવેલ છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—પ્રથમના પાઠનો અને ૫૬૨ મી કલમના પાઠનો વિચાર કરશો તો તેમાં અનેક રહસ્યો રહેલા છે. અયોગ્ય સંખડીમાં જવાની ભગવંતે ચોકખી મના કરી છે; તેવી સંખડીમાં જવાની આજ્ઞા કેમ આપે? તે ખાસ વિચાર કરવા જેવું છે. તે મૂળ પાઠ ઉપરથી વિચાર કરવામાં આવશે તો તથા આગલા પાછલા સંબંધનો વિચાર સાથે કરવામાં આવશે તો ઉપર કહેલા ૧૦ બોલની પેઠે આ ૧૧ મો બોલ તેની સાથે મળતોજ છે.

પ્રશ્ન ૨૯ મું—આ પાઠ કેવી રીતનો છે ને ભાષાન્તરમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—જુઓ મૂળ પાઠ અને ભાષાન્તર નીચે પ્રમાણે છે—

से भिक्खू वा [२] गाहा वइ कुलं पिंडवाय पडियाए पविट्ठेसमा णेसेज्जं पुण जाणेज्जा, मंसाइयं जाव संमेलं वा हीरमाणं पेहाए अंतरासे मग्गा अप्पंडा जाव अप्पसंताणगा, णो जत्थ बहवे समण माहणा जाव उवागमिस्संति, अप्पा-इण्णा वित्ती, पण्णस्स णिक्खमण पवेसाए पण्णस्स वायण पुच्छण परियट्टणा णुपेहाए धम्माणु ओग चिंताए, सेवं णच्चा तह प्पगारं पुरेसंखडिं वा पच्छा संख-डिं वा संखडिपडियाए अभिसंधारेज्ज गमणाए [५६२]

પણ જો તેના માંસ મત્સ્ય કે મદ્યપાન, વિવાહ ભોજન, મૃતક ભોજન યા પ્રીતિ ભોજનમાં મુનિને કોઇ તેડી જતું હોય, અને મુનિને માર્ગમાં હરી વનસ્પતિ, જીવ કે ઉડતાં જંતુ નહિ જણાય તેમજ ત્યાં શ્રમણ-બ્રાહ્મણાદિકોની બહુ ભીડ પણ નહિ હોય જેથી મુનિને ત્યાં જવું આવવું સુગમ હોય, અને પઠન પાઠનાદિક પણ થઇ શકે, તો તેવા સ્થળે (કારણ યોગે) મુનિએ નિઃશંક જવું પણ પડે. (૫૬૨)

ભાષાન્તરવાળો નીચે ફુટનોટમાં લખે છે કે-૧ મુનિ રસ્તે થાક્યો હોય યા માંદગીથી ઉઠયો હોય યા દુર્ભિક્ષ હોય વીગેરે કારણ માંસાદિક ત્યાગ કરવા સમર્થ મુનિએ ત્યાં જવું એમ ટીકાકારે જણાવ્યું અને પરંપરાના ટબામાં એમ જણાવે છે કે-अभिसंधारेज गमणाए કે૦ મનમાં ચિંતવે જાવા ભણી, નિર્દોષ સંખડી જાણીને જાય પણ તથા કારણે આહાર લીએ. ઇહાં મંસાદિક લેના નથી કહ્યા. ઇત્યર્થઃ

પ્રશ્ન ૩૦ મું—આ કલમમાં સંખડીમાં જવું જણાવે છે તેનું કારણ ?

ઉત્તર—અહિંયાં સંખડીનો અર્થ એમ થાય છે કે-જ્યાં જમણવાર હોય ત્યાં સંખડી ગણાય. પંઠાને પણ સંખડી ગણાય અને સરીયામ રસ્તામાં જ્યાં માણસો જમવા બેસતા હોય ત્યાં પણ સંખડી ગણાય. જ્યાં માંસાદિકના પક્વાન થતા હોય એટલે જ્યાં પંઠો હોય તેનાથી अंतरालेनमार्गेन એટલે પંઠાના અંતરે-પંઠાથી જુદો જે માર્ગ એટલે પંઠાથી માર્ગ માણસોને હાલવા ચાલવાના રસ્તે-એટલે રાજ રસ્તે-માંસ મદિરાદિ ન પડ્યા હોય, માંસ મચ્છના ખળા ન હોય, રસ્તામાં પાણી છંટાણું ન હોય, કાચી માટી પથરાણી ન હોય, તેમ બીજા જીવજંતુઓનું (ખરાબ વસ્તુ ન હોવાના અભાવે તેની ગંધ વિના) આવવું ન થયું હોય, તેમજ ઘણાં શ્રમણ માહણાદિક રાંકા, ભિખારી પ્રમુખની ભીડ પણ ન હોય, અર્થાત્ રસ્તાને વિષે જમણવાર પણ ન હોય. તેવી સંખડીના માર્ગે થઇને સાધુ ભિક્ષાર્થે અથવા તથા અન્ય સ્થળે બીજા કોઇ સાધુ ઉતર્યા હોય તેની પાસે વાંચણી લેવા કે વાચના પ્રસાદ પૂછવા, તથા લીપેલી વાંચના સંભળાવવા-પરિવર્તન કરવા તથા સૂત્રાર્થ વિચારવા, અથવા ધર્મ ધ્યાનની ચિંતવના કરવા, અથવા કંઇ સાધન કરવા કે ધ્યાન ધરવા જવાને ભગવંતે આજ્ઞા આપી છે કે [illegible] તેવી સંખડીના માર્ગે થઇને ગમન કરે.

પ્રશ્ન ૩૧ મું—શું સંખડીમાં વહોરવા ન જાય?

[illegible]

પ્રશ્ન ૩૨ મું—તો પછી સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કે
તે દિશા જવાની તો ભગવંતે ના કહી છે અને ૫૪૬ મી કલમમાં
કહ્યું છે કે-પૂર્વ દિશા સંખડી હોય તો સાધુએ પશ્ચિમ દિશા
જવું, પશ્ચિમ દિશા સંખડી હોય તો પૂર્વ દિશાએ જવું, દક્ષિણ દિ
તો ઉત્તર દિશા જવું અને ઉત્તર દિશા સંખડી હોય તો દક્ષિણ
ભિક્ષાર્થે સાધુએ જાવું. આમ ચોકખું કહ્યું છે છતાં માંસાદિ વપરાતા
સંખડીના રસ્તે થઈને જવાનું કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર—તે કહેવાનું કારણ એમ જણાય છે કે-સાધુને ગૌચરી
ઉપર કહેલા કારણે આ રસ્તા સિવાય બીજો રસ્તો નથી, અગર
રસ્તો બહુ ફેરમાં હોય અને સંખડિવાળો રસ્તો સરલ ને નજીકનો
અથવા બીજો રસ્તો કોઇપણ કારણે જવા જોગ ન હોય ત્યારે ઉપર ક
અયોગ્ય સંખડિવાળા રસ્તે જવાની ભગવંતે આજ્ઞા આપી હોય
સમજવું. પણ સંખડિમાં ભિક્ષાર્થે જવાની તો ઉપર કહેલી ૧૧ રે ક
ચોકખી ના કહી છે.

પ્રશ્ન ૩૩ મું—ઉપરની સંખડિની છેવટની કલમમાં ટીકાવાળા
તથા ટબાવાળાની માન્યતા મુજબ માંસાદિકની સંખડિમાં સાધુ વહોરવ
જાય પણ માંસાદિ વહોરે નહિ-લીએ નહિ. પણ બીજી વસ્તુ લેવાને
બાધ આવે ?

ઉત્તર—જો બાધ આવતો હશે તોજ ભગવંતે બધી કલમોમાં મના
કરી છે. ભગવંતે તો સાદિ સંખડિ અને અયોગ્ય સંખડિમાં જવાની ના
કહી છે. એવો પાઠ આ છેલ્લી કલમમાં નીકળી આવે છે કે-તે સંખડિમાં
જવાનો-પ્રવેશ કરવાનો ને નીકળવાનો પાઠ નથી, પણ સાધુએ પોતાના
ઉપાશ્રયથી સંખડિવાળા રસ્તે નીકળવાનો ને પાછા વળી તે રસ્તે પ્રવેશ
કરવાનો પાઠ છે. 'वण्णस्स निक्खमण पवेसाए'-પ્રજ્ઞાવાન સાધુએ નિકળવું અને
પ્રવેશ કરવો. આ પાઠ પંડાવાળી સંખડિને લાગુ ન થાય; કારણ કે પંડાની
અંદર પેઠા વિના નીકળવું કયાંથી ? અહિ તો પહેલું નીકળવું કહ્યું અને
પછી પ્રવેશ કરવો કહ્યો, તે.તો રસ્તાને માટે લાગુ થાય છે.

વળી, એવી અયોગ્ય સંખડિ કે જેમાં માંસ મચ્છાદિ રંધાતા હોય,
વપરાતા હોય, જ્યાં મસ મત્સ્યનાં ખળાં હોય, જ્યાં દુર્ગંધ છુટી રહેતી
હોય એવી સંખડિમાં વાચના, પુછના, પરિયટ્ટના, અનુપેહા, ધર્મકથા કે
ધર્મધ્યાનની ચિંતવણા કેવી રીતે થઈ શકે ? સૂત્રની વાંચનાદિ પાંચ પ્રકારની

સઝાય કરવાનું આ સ્થળ ગણાય કે કેમ? તેનો વિચાર પહેલો કરવો જોઈએ. ઠાણાંગજીના દશમે ઠાણે ઔદારિક શરીર સંબંધી દશ પ્રકારની અસઝાય કહી છે તેમાં લોહી, માંસ વગેરેની અસઝાય કહી છે. માટે એવા સંખડિમાં સૂત્રની વાંચનાદિ પાંચ પ્રકારની સઝાય ગાહેલું કાંઇ પણ કાર્ય કરવા યોગ્ય આ સ્થળ નથી. માટે એ પાંચે કારણ માટે સંખડિના માર્ગે થઇને-તે રસ્તે થઇને "पन्नस्स वायण, पुछण, परियट्टणा, अणुपेहाए, धम्माणु जोग चिंताए" પ્રજ્ઞાવાન સાધુ, પ્રજ્ઞાવાન સાધુ પાસે વાંચના લેવાદિ પાંચ કારણે જાય. અને તે કામથી નિર્વર્તન થયે પાછા તેજ સંખડિના રસ્તે પ્રવેશ કરી-તે રસ્તે થઇને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરે. ઇત્યર્થઃ—

આનો પરમાર્થ એ છે કે—૧૧ કલમોએ, જ્યાં સંખડિ કેટલે જમણવાર હોય તે સંખડીમાં અને પ્રથમની ૧૦ કલમોમાં તે રસ્તે પણ જવાનો નિષેધ કર્યો છે. અને છેવટની ૧૧ મી એક કલમે ઉપર કહેલા કારણે તે રસ્તે જવા આવવાની ભગવંતે આજ્ઞા આપી. લીગાયનો લિંક (આટલા દાખલે ૫૬૨ મી કલમનું સમાધાન થયું કે જૈન સાધુ માંસ મત્સ્ય કે મદિરાદિ વાપરે નહિ, અને એવા જમણવાર હોય ત્યાં ભિક્ષાર્થે જાય પણ નહિ.)

પ્રશ્ન ૩૪ મું—કોઇ કહે છે કે-આચારાંગ સૂત્રના પિંડેષણા અધ્યયનમાં ચોથે ઉદ્દેશે-ઉત્તરના અધિકારે ભાષાંતરમાં-કલમ (૫૬૫) મી ઠેકાણે કહ્યું છે કે-સાધુએ માંસાદિક વહોરીને ખાધું તેનું કેમ?

ઉત્તર—આ ઠેકાણે એવો પાઠ જણાતો નથી કે કોઇ સાધુએ માંસ વહોરીને ખાધું, પરંતુ કોઇ સાધુ આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરે તેને દોષ લાગે છે. [illegible] માયાનું સ્થાનક સેવે માટે સાધુને એમ કરવું નહિ. એમ ભગવંતે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—આ વિષે [illegible] શું કહે છે તે જણાવો?

ઉત્તર—[illegible]—પાઠ:-

[illegible] [૫૬૬]

[illegible]

નાનકડું છે, અને અહિં (શ્રુતકાદિકથી) ઘણાં ઘરો રોકાયેલાં છે. માટે આપ બીજા ગામે ભિક્ષા માટે પધારો." તો મુનિએ તેમ સાંભળી ગ્રામાંતરે ચાલ્યા જવું. (૫૬૪) પછી પોતે શું ચિંતવે? તે કહે છે.

संति तत्थेगतिग्रस्स भिक्खुस्स पुरेसंथुया वा पच्छासंथुया वा परिवसंति, तंजहा, गाहावति वा, गाहावतिणीओ वा, गाहावतिपुत्ता वा, गाहावतिधूयाओ वा, गाहावति सुण्हाओ वा, धाई वा, दासीओ वा, कम्मकरा वा, कम्मकरीओ वा, तहप्पगाराइं कुलाइं पुरेसंथुयाणि वा पच्छा संथुयाणि वा पुवामेव भिक्खायरियाए अणुपविसिस्सामि, अविय इत्थ लभिस्सामि पिंडं वा, लोयं वा, खीरंवा, दधिंवा, नवणीयं वा, घयंवा, गुलंवा, तेल्लंवा महुंवा, मज्जं वा, मंसंवा, संकुलिंवा, फाणियं वा, पूयंवा, सिहरिणिं वा, तंपुव्वामेव भुच्चापेच्चा, पडिग्गहं संलिहिय सपमज्जिय, ततोपच्छा भिक्खूहिं सद्धिं गाहावतिकुलं पिंडवाय पडियाए पविसिस्सामि निक्ख मिस्सामि वा। माइठाणं फासे। णो एवं करेज्जा। से तत्थ भिक्खू हिं सद्धिं कालेण अणुपविसित्ता तत्थियरे तियरे हिं कुले हिं सामुदाणियं एसियं वितिंयं पिंडवायं पडिगाहेत्ता आहारं आहारेज्जा ५६५

કોઈ ગામમાં મુનિના પૂર્વપરિચિત તથા પશ્ચાત્પરિચિત સગા વહાલા રહેતા હોય જેવા કે;–ગૃહસ્થો, ગૃહસ્થણાનુઓ, ગૃહસ્થપુત્રો, ગૃહસ્થપુત્રીઓ, ગૃહસ્થ પુત્રવધુઓ, ધાઈઓ, દાસ, દાસીઓ અને ચાકરો કે ચાકરડીઓ; તેવા ગ્રામમાં જતાં જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે હું એકવાર બધાથી પહેલાં (જે બીજે ગામ વહોરવા ગયા છે તે આવ્યા પહેલાં) મારા સગાઓમાં ભિક્ષાર્થે જઈશ, અને ત્યાં મને અન્ન, પાન, દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, ગોળ, તેલ, મધુ, મદ્ય માંસ, તિલપાપડી, ગોળવાળું પાણી, બુંદી કે શીખંડ મળશે ત હું સર્વથી પહેલાં ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા (આવેલા મેમાન) મુનિઓ સાથે ગૃહસ્થના ઘરે ભિક્ષા લેવા જઈશ, તો તે મુનિ દોષ પાત્ર થાય છે, માટે મુનિએ એમ નહિ કરવું, કિંતુ બીજા મુનિઓ સાથે વખતસર જુદા જુદા કુળોમાં ભિક્ષા નિમિત્તે જઈ કરી ભાગમાં મળેલો નિર્દોષ આહાર લઈ વાપરવો. ૫૬૫

આનો પરમાર્થ એ છે કે–ગામડામાં વસતા એકલા સાધુની એ ચિંતવના જણાય છે. રાજ સાધુ હોય તો નના ગામડામાં વધારે (એક બે દિવસ ઉપરાંત) રહે નહિ, અથવા તો સ્થિરવાસ રહે નહિ, તેમ શુદ્ધ સાધુનો એવો વિચાર થાય નહિ કે–વિહાર કરીને આવેલા મુનિને

બીજે ગામ મોકલે, અને પોતે અયોગ્ય વસ્તુ લેવા કે ભોગવવાનો સં[illegible] કરે, એવો સંભવ હોય નહિ. માટે ઉપરનો અધિકાર સ્વેચ્છાચારિનો જણાં[illegible]

પ્રશ્ન ૩૬ મું—આ અધિકાર વિષે ટીકાકારનો શો અભિપ્રાય [illegible] છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—આ ઉપરના કહેલા અધિકારમાં મદ્ય માંસના સંબંધે શા[illegible]ન્તરમાં-ફુટનોટમાં જણાવ્યું કે-વખતે કોઈ અતિપ્રમાદિ ગૃદ્ધ હોવાથી મ[illegible] માંસ પણ ખાવા ચાહે માટે તે લીધા છે એમ ટીકાકાર લખે છે.

સૂત્રના મૂલ પાઠે તો એવા પ્રકારની ચિંતવણા કરી હોય એમ જણાય છે તથાપી ટીકાકારના મત પ્રમાણે હોય તો પણ એ આચાર શુદ્ધ સાધુનો તો નથી, અને ટીકાકારના અભિપ્રાયે પણ તે સાધુ ગોડો [illegible] ઠરે છે, વળી તેને અતિ પ્રમાદિને ગૃદ્ધિ કહ્યો. અને મૂળ પાઠમાં ટો[illegible] તેને ચોકખો માયાના સ્થાનને સેવનારો અને તે કૃતવ્ય કરવા યોગ્ય નહિ એમ ભગવંતે ખુલ્લા શબ્દોમાં કહ્યું છે; માટે તેની ચિંતવણા હો કે ઉપર કહેલા પનર બોલમાંના ગમે તે પ્રકારના આહાર માંહેલો આહાર કરેલો હોય તોપણ તે દોષને પાત્ર છે; કારણકે-એ કૃતવ્ય હીણાચારિનું છે. અયોગ્ય આચારના પરીનેજ અયોગ્ય ચિંતવણા અને અયોગ્ય વિચા[illegible] થાય. તેના માટે આ બાબતના અધિકારમાં ટબાવાળાએ હીણાચારીના ૪ લક્ષણ જણાવ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—આ સંબંધે હીણાચારીના ૪ લક્ષણ કઈ રીતે જણાવ્યા છે?

ઉત્તર—પરંપરાના આચારાંગના ટબામાં ઉપર કહેલા અધિકારના સંબંધે એમ જણાવે છે કે-કોઈ સાધુ, જંગાદિક બલ[illegible] [illegible]

[illegible]

(૪) પછે તે સાધુ ભટકીને પાછા ફરી આવ્યા પછી તે માયાવી, માયા કરી-કપટ કરી-પોતાની માયા ઢાંકવા માટે ગામ મધ્યે તેડી જાય.

એ ૪ મોટા અવગુણ માટે હીણાચારીના કર્ત્તવ્ય સર્વ સાધુને માટે ન ઘટે; નવનીત, મધુ, મદિરા, માંસ, એ ચારે એણે લેવા ચિંતવ્યાં તે રસલોલુપીપણે, તેમ સુસાધુને એ સર્વ નિષેધ ૨. માયાવીપણે-માયા કેળવી સાધુ સંઘાતે વિપ્રતારણી કરી સાધુને વંચ્યા ૩ ઇત્યાદિક કર્ત્તવ્ય વીતરાગના સાધુને ન હોય એ તો હીણાચારીનું કર્ત્તવ્ય.

માંસાહારને માટે જે (૫૬૫) મી કલમ જૈનના સાધુને માટે લાગુ કરવામાં આવી છે તે કોઇ વાતે ઘટીત નથી. કોઇ હીણાચારીનું અયોગ્ય કર્ત્તવ્ય હોય તે આખી સમાજને લાગુ કરવા ધારે તે કેમ કબુલ થાય? માટે એ કલમની શંકા તદ્દન ખોટી છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં શંકાવાળી કલમમાં (૬૦૭) મી કલમ દાખલ કરી છે તો તેમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—તે કલમમાં છ બોલમાં સદાય જીવની ઉત્પત્તિ સંબંધી અધિકાર છે. તેનો ખુલાસો-સાતમા ભાગના ૨૨ મા પ્રશ્નમાં આવી ગયો છે અને મધ ને મદિરા વિષે વધારે સમજુતી આગળ પર કહેવામાં આવશે ત્યાંથી સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૩૯ મું—શિષ્ય-આચારાંગજીના ભાષાન્તરમાં-'પરિહાર્ય મીમાંસા' શંકિત સૂત્રની વિચારણામાં-કલમ (૬૧૯) મીમાં શું કહ્યું છે કે જેને શંકિત (તકરારી) કલમમાં ટાંકવી પડી છે?

ઉત્તર—અહિંયાં એ સૂત્રાના એ કલમના અધિકારે કેટલાક એવી શંકા ધરાવે છે કે માંસ મત્સ્ય ગિલાણના અર્થે સાધુએ માગવા છે; માટે તે વસ્તુ ખપતી હોવી જોઇએ એમ કેટલાક શંકા કરે છે.

પ્રશ્ન ૪૦ મું—આ શંકા ખરી છે કે ખોટી? સૂત્ર પાઠ શું જણાવે છે? અને જો શંકિત પાઠ હોય તો તેનો ખુલાસો સૂત્રના આધારથી થવો જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો-સૂત્ર પાઠ-અને ભાષાન્તર-નીચે પ્રમાણે છે.

से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सेज्जंपुन जाणेज्जा मंसं वा मच्छं वा भज्जिज्जमाणं पेहाए तेल्लपूयं वा आएसाए उवक्खडिज्जमाणं पेहाए णोखद्धं खद्धं उवसं कमित्तु ओभासेज्जा । णण्णत्थ गिलाणणीसाए । (६१८).

મુનિએ માંસ કે મત્સ્ય ભુંજાતા જોઇ અથવા પરોણાને માટે પૂરીઓ તેલમાં તળાતી જોઇ તેના સારૂ ગૃહસ્થ પાસે ઉતાવળા ઉતાવળા દોડી તે ચીજો માગવી નહિ અગર માંદગી ભોગવનાર મુનિના સારૂ (ગરમ પૂરીઓ) ખપતી હોય તો જુદી વાત છે. (૬૧૯)

અહિંયાં ભાષાન્તરવાળાએ માંસ મત્સ્યનો કાંઇ ખુલાસો કર્યો નહિં; તેથી ભાષાન્તર વાંચવાવાળાને ભ્રમણામાં પડવું થાય તે સ્વાભાવિક છે અને ઘણાં લોકો શંકાશિલ થાય; માટે અહિંયાં જણાવવા જરૂર પડે છે કે-માંસ શબ્દે કોઇ પંચેંદ્રિય જીવનો માંસ ન લેવો; તેમજ મચ્છ શબ્દે મત્સ્ય-માંછલા પણ ન લેવા, પણ બન્ને વનસ્પતિનીજ જાતી છે એમ પરંપરાનો આચારાંગજીના ટબામાં ખુલ્લી રીતે જણાવે છે અને બીજા સૂત્રો પણ તે વિષે પુરતી સાક્ષી આપે છે.

પ્રશ્ન ૪૧ મું—પરંપરાનો ટબો તો ઘણું કરી પાયચંદ સુરિજીનો કરેલો છે ને તે તો મહા વિદ્વાન તરિકે ગણાઇ ગયા છે ને તેમનો કરેલો ટબો પણ પ્રામાણિક ગણાય છે; માટે તેમણે મંસંવા મચ્છંવા શબ્દનો શું અર્થ કર્યો છે ને તે વિષે કાંઇ વિશેષ ખુલાસો જણાવે છે?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉપર કહેલા નવમા ઉદેશામાં મંસંવા કહેતાં-મંસ તે ગીર-વનસ્પતિનો ગીર અને મચ્છંવા કહેતાં-મચ્છ ને આકારે વનસ્પતિ કરેલા હોઈ પ્રમુખ. પચતા તળતા દેખીને તથા તેલમાં પુડલા પ્રમુખ તળતા પચતા દેખીને વધુ ઉતાવળો ઉતાવળો આવીને જાંચે નહિ-માગે નહિ [illegible] માર્ગે જાણવા, અને અપવાદ માર્ગે એટલો વિશેષ [illegible] [illegible] તો કદાચિત માગે અન્યથા માગે નહિ. અહિંયા માંસ મચ્છ શબ્દે વનસ્પતિ જાણવી. લોક પ્રસિદ્ધ નામ કહેતાં તેવો અર્થ કરવું [illegible] શું મલે નહિ. યાપના 'જનપદનાંગી જનવરિયા' ઇતિ વચનાત. આ પ્રમાણે પરંપરાના ટબામાં કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૪૨ મું—આ વિષે કાંઇ અધિક ખુલાસો જેવું છે? [illegible] ને પણ જણાવશો?

[illegible]

દળ તથા ગીર તે મંસ-ગીર કહીયે. સાખ પન્નવણા પદ પહેલે बिंट.
कडाहं एयाइ हवंति एग जीवस्स. मच्छंवा० મચ્છને આકારે કારેલા ક
પ્રમુખ તથા મચ્છને નામે વનસ્પતિ भुज्जिज्जमाणं० તળતાં पेहाए० દેખી
અથવા तेलपूयंवा० તેલ પ્રધાન પુડલો आएसाए० પ્રાહુણાને અર્થે એટલે
પ્રકારની વનસ્પતિ ત્રીજો પુડલો એ ૩ उवक्खडिज्जमाणं० તળતા-પચત
पेहाए० દેખીને णोखधं २ ઉતાવળો ઉતાવળો उवसं कमित्तुं० આવીને સહેજ
ભાવે-સ્વાદે ઉભાસેજ્જા૭ માગે નહિ. णणत्थ गिलाण णीसाए० ગિલાણના
પ્રયોગ માટે એટલે ગિલાણ મંદવાડિયાને અર્થે તળ્યું તાવ્યું માગે એ
ત્રણે ગિરાદિક હલવાં તળ્યાં મોઢે લાગે તે માટે પણ ગિલાણ મંદવાડિયાને
માંસ માછિલા સદ્દહે નહિ-પચ્ચે નહિ; માટે અહિંયાં માંસ માછલાનો અર્થ
લાગુ થાય નહિ. જે માંસ, માછલાનો અર્થ કરે છે તે એકાંત સૂત્ર વિરૂદ્ધ
બોલે છે. મંસ મત્સ્યનો અર્થ વનસ્પતિનોજ કરવો, એ તળતાં દેખી.
ગિલાણાદિક માટે માગવાનો સંભવ; પરંતુ માંસ તો ધુરથીજ નિષેદ્ધ છે.
અને મત્સ્ય તે અન્નનું નામ હોય એટલે મત્સ્યને નામે અન્ન હોય. તંદુલ
મચ્છ તથા મત્સ્યને આકારે વનસ્પતિ પણ હોય તે કંટોલા કંકોડા પ્રમુખ
બીજી પણ કાંટાવાળી વનસ્પતિ મત્સ્યને આકારે હોય તે તળી તાવી નીલી
દથા સૂકી વનસ્પતિ તથા પુડલો ગિલાણ ઘરડા મંદવાડિયાને અર્થે માગી
લીએ એ અર્થ શુદ્ધ છે. એ (૬૧૯) મી કલમનો ખુલાસો કર્યો.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—શિષ્ય-શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં 'પરિહાર્ય
મીમાંસા'માં-શંકિત સૂત્રની વિચારણામાં-શંકાવાળી કલમોમાં (૬૩૦) મી
કલમ જે શંકાવાળી મૂકી છે કે-જેની અંદર એવો પાઠ છે કે-मंसगं मच्छगं
भोच्चा अट्ठियाई कंटए गहायसेतं जाव परिट्ठवेज्जा એટલે માંસ માંસ ભખેલા
અહિં અહિં પડવેલા એમ કહેવામાં આવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—અહિંયાં પ્રથમના અધિકાર ઉપર વિચાર કરતાં વનસ્પતિની
જાતિમાં ઘણી વસ્તુ નાખી દેવા યોગ્ય હોય અને થોડી વસ્તુ ખાવા યોગ્ય
હોય તેવી વસ્તુ સાધુએ લેવી નહિ. તે વાત (૬૨૮) મી કલમમાં જણાવેલ
છે; તેમજ આચારાંગજી સૂત્રની બીજી આવૃત્તિમાં-(૬૨૯) મી કલમમાં એજ
ભાવ જણાવ્યો છે કે—

से भिक्खू वा (२) सेज्जं पुन जाणेज्जा, बहु अट्ठियं मंसंवा, मच्छंवा
बहु कंटगं;-अस्सि खलु पडिगाहितंसि अप्पे सिया भोयन जाए, बहु उज्झिय

घम्मिए–तहप्पगारं बहु अट्ठियं मंसं मच्छंवा बहु कंटगं लाभे संते ज[illegible]
पडिगाहेज्जा। ६२९

વળી બહુ ઠળિયાવાળું (પનસ વીગેરે ફળોનું ફળ) ગર્ભ યા[illegible] કાંટાવાળી મત્સ્યાકારની વનસ્પતિ જે લેવાથી થોડું ખાવાનું બને અ[illegible] છાંડવું પડે છે તે પણ ગ્રહણ નહિ કરવા. (૬૨૯)

હવે ઉપર કહેલી વસ્તુ સાધુ ગોચરીયે ગયા છતાં ને કોઈ નિ[illegible] કરે તે સંબંધે નીચેના પાઠમા જણાવે છે.

से भिक्खू वा (२) जाव समाणे सियाणं परो बहु अट्ठिय मं[illegible] मच्छेण उवणिमंतेज्जा " आउसंतो समणा, अभिकंखसि बहु अट्ठियं मंसं प[illegible] गाहेत्तए ?" एयप्पगारं णिग्घोसं सोच्चा णिसम्म से पुव्वा मेव आलो[illegible] "आउसो–त्तिवा भइणित्तिवा, णो खलु मे कप्पइ से बहु अट्ठियं मंसं पडिग[illegible] त्तए। अभिकंखसि मे दाउं, जावइयं तावइयं पोग्गलं दलयाहि, मा अट्ठियाइं।" [illegible] से सेवं वदंतस्स परो अभिहट्टु अंतो पडिग्गहगंसि बहु अट्ठियं मंसं परि[illegible] निहट्टु दलएज्जा; तहप्पगारं पडिग्गहगं परहत्थंसिवा पर पायंसिवा अफासु[illegible] अणेसणिज्जं लाभे संते जाव णो पडिगाहेज्जा। से आहच्च पडिगाहिए सिय, [illegible] तंणो "हि" त्ति वइज्जा, णो "अणहि" त्ति वइज्जा। से–त मायाए एगं[illegible] मवक्कमेज्जा, (२) अहे आरामंसिवा अहे उवस्सयंसिवा अप्पंडए जाव [illegible] संताणए मंसगं मच्छगं भोच्चा अट्ठियाइं कंटए गहाय से त मायाए एगं[illegible] मवक्कमेज्जा। अहेज्झामथंडिलंसिवा जाव पमज्जिय (२) परिट्ठवेज्जा। ६३०

કદાચ મુનિને કોઈ નિમંત્રણ કરે કે "હે આયુષ્મન્ શ્રમણ, તમને ઠળિયાવાળું [illegible] લેવા ઈચ્છો છો?" આવું વાક્ય સાંભળી મુનિએ તરત [illegible] આપવા કે "હે આયુષ્મન યા બહેન! મને બહુ ઠળિયાવાળું [illegible] નથી ખપતું, અગર તમે મને ન દેવા ચાહતા હો તો [illegible] છે તેટલું આપો, ઠળિયા નહિ આપો [illegible] તરત બહુ ઠળિયાવાળું [illegible] મુનિએ [illegible] કારણ કે [illegible] કદાચ [illegible] નહિ કરે, કિંતુ તે [illegible]

અહિંયાં મૂળ પાઠ ઉપરથી કે મૂળ ભાષાન્તર ઉપરથી કોઈને ચમકવા જેવું કે ભડકવા જેવું નથી તેમજ એકદમ કોઇએ અભિપ્રાય પણ આપી દેવા જેવું નથી. પાઠમાં કહેલા શબ્દનો અર્થ લોક પ્રસિદ્ધ ભાષામાં વપરાતો જે છે તે પ્રમાણે ગ્રહણ નહિ કરતાં વનસ્પતિની જાતિમાંજ તે શબ્દો સહિત લાગુ થાય છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—શિષ્ય—અહિંયાં મૂળ પાઠ પ્રમાણે સાધુના પાત્રામાં આવેલી વસ્તુ તેમાંથી ખાધી શું ને પરઠવી દીધી શું તેનો ખુલાસો તો થવો જોઈએ?

ઉત્તર—તેનો ખુલાસો બહુ સારો છે સાંભળો—સાધુ ગૃહસ્થના ઘરે વહોરવા ગયા, દાતારે શાક, અથાણું કે મોરબ્બાનું આમંત્રણ કર્યું. તેમાં કોઇ કાંટા કુળીયા કે ઠળીયા—ગોટલા કે છોડીયા વગેરે ખાતાં ચવાય તેવા ન હોય અને ગળે અટકે તેવા પદાર્થો હોય તે સહિત દાતાર વોરાવે તો પ્રથમ સાધુ ના પાડે કે તે ચીજ લેવા જોગ નથી; પરંતુ જો તમારે મને તે વસ્તુ દેવી હોય તો તેમાંથી ઠળીયા, ગોટલા, છોડીયા કે કાંટા વગેરે ખાવામાં-ચાવવામાં ન આવે તેવા પદાર્થો કાઢી નાખીને ફકત રહેલો મંસ શબ્દે તેનો ગીર-દળ-ગર્ભ વોરાવો. તેમ કહેવા છતાં કોઇ દાતાર ઉતાવળો થઇ એમને એમ સાધુના પાત્રામાં નાખી દે તો ગૃહસ્થને તિરસ્કાર નહિ કરતાં-ઠબકો નહિ દેતાં સાધુ પોતે જેટલા છોડીયા-ઠળીયા વગેરે કાઢી નાખી ખાવા યોગ્ય કુચી વસ્તુને ખાઇ જાય અને બાકીની વસ્તુ પરિઠવે. દાખલા તરીકે-કેરીના અથાણામાં ગોટલા-છોડીયાં હોય, ખારેક, ગુંદાના અથાણામાં ઠળીયા હોય અને કોઇ એવી ચીજ હોય કે—જેમાં કાંટા પણ હોય તેમાંથી ખાવા યોગ્ય વસ્તુને ખાય અને પરિઠવવા યોગ્ય વસ્તુને પરિઠવે; એવો અધિકાર હોવા છતાં તેને અવળાં રૂપમાં અર્થ કરી સાધુને અભક્ષ વસ્તુ ખાવાનો આરોપ મૂકવો તે મહા નુકસાનીનું કર્તવ્ય છે.

પ્રશ્ન ૪૫ મું—સૂત્રમાં મૂળ પાઠે અટ્ઠિયં, મંસ ને મચ્છ એ ત્રણ શબ્દ જે કહ્યા છે તેનો અર્થ તો પંચેન્દ્રિયના શરીર સંબંધીમાં જાય તે તરફી પણ લોકો અવળા વિચાર ઉપર જાય અને શંકાશીલ અને તેના સમાધાનને માટે ઉપર જણાવ્યા મુજબ વનસ્પતિના સંબંધમાં એ ત્રણે ...વે શાસ્ત્રોક્ત દાખલાથી સાબીતી કરી આપો તો [illegible] શંકાનું સમાધાન થાય માટે તે પ્રગટ કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—સાંભળો-પ્રથમ 'अट्ठियं' શબ્દનો અર્થ કરીએ છીએ. અટ્ઠિયંનો અર્થ હાડકા થાતો નથી પણ ઠળીયા થાય છે. જુઓ શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્રનું પાંચમું અધ્યયન-તેની ગાથા ૭૩ મી.

बहु अट्ठियं पुग्गलं, अणि मिसं वा बहु कंट्यं;
अत्थियं तिंदुयं बिल्लं, उच्छु खंडंच सिंबलिं ॥ ७३ ॥

ભાવાર્થ:—જે ફળને વિષે ઘણા ઠળીયા હોય તે પોગળ વૃક્ષનું ફળ તથા સીતાફળ પ્રમુખ, અણમીસનામાં વૃક્ષનું ફળ, જેને ઘણા કાંટા હોય તે, અગથીયાના ફળ, ટીંબરૂના ફળ, બીલીના ફળ, શેરડીના કટકા, સામલી વેલાના ફળ તથા તુરાની પાપડી. ॥ ૭૩ ॥

अप्पसिया भोयण जाए, बहु उज्झिय धम्मिए;
दितियं पडि आइक्खे, नमे कप्पइ तारिसं. ॥ ७४ ॥

ભાવાર્થ:—એ પૂર્વોકત ફળ (ઘણા ઠળીયા તથા કાંટાવાળા) માંહી ખવાય તેવો ભાગ થોડો હોય અને નાખી દેવા જેવો ભાગ ઘણો હોય તેથી તે દાતાર દીએ તે વારે સાધુ કહે તેવો સદોષ આહાર મુજને ન કલ્પે. ૭૪

ઉપર કહેલા આચારાંગની (૬૩૦) મી કલમને આ દશ વૈકાલિક સૂત્રની બન્ને ગાથા વિશેષ સાક્ષીભૂત થાય છે કે-અટ્ઠિયં શબ્દનો અર્થ હાડકા નથી પણ ઠળીયા છે.

તેમજ શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રના પહેલા પદમાં વૃક્ષના અધિકારે આ કહ્યું છે કે—

से किं रुक्खा? रुक्खा दुविहा पन्नत्ता, तंजहा-एगट्ठिया य, बहुबीयगा य ॥ से किं एगट्ठिया? एगट्ठिया अणेगविहा पन्नत्ता, तंजहा-निंबंब जंबु इच्चादि.

એકઅટ્ઠિય એટલે-એક ઠળીયાવાળા વૃક્ષ લિંબ લીંબડો, આંબો, જાંબુ વગેરે ૩૧ જાતના વૃક્ષ કહ્યા છે.

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-પન્નવણાજી સૂત્રમાં પહેલા અધ્યયને-લાલાની છાપેલ પાને (૫૧, મે-૧૧ મી-૧૨ મી-ગાથામાં કહ્યું છે કે—

पुस्सफलं कालिंग, तुंब तउ सेलु वालुकं;
घोसालयं पडोलं, तिंदुयं चेव तिंदूसं. ॥ ११ ॥
बिंट मंस कडाहं, एयाइ हवंति एग-जीवस्स;
पत्तेय पत्ताइंस, केसर मकेसरं मिंजा. ॥ १२ ॥

અર્થ:—પુષ્પ ફળ (કોહલા) કાલિંગડા (તરબુજ) તુમ્બા, ત્રુસડે, ચીભડે, (ખરબુજ) ઘાસડે, (તોસા) પટોલ, તિંદુક-ટીંબરૂ, ટીડસા ઇનકા બિંટ, મંસ-ગિરા-(ઠળ-ગર્ભ) વઉપર કે કડઠા-છાલ, ઇનમેં તીનોકા એક જીવ કહા હૈ. ઇનકે પાન કેસર વૈસેહી કેસરા વિના મિંજ ઇનમેં પ્રત્યેક જીવ જાનના ॥ ૧૧ ॥ ॥ ૧૨ ॥

હવે, અહિયાં તો વનસ્પતિના ઠળીયાને અટ્ઠિયં; તેમજ વનસ્પતિના ગીર-ઠળ કે ગર્ભને મંસ કહિને સૂત્રકારે ખુલ્લી રીતે જણાવ્યું છે-તેમજ વૈદ્યક શાસ્ત્ર "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" માં પાને ૮૭૩ માં કાલિંગાને ગુજરાતિમાં-તડબુચ ને-માંસ ફળ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—જેમ ઉપરની બે બાબતનો ખુલાસો કર્યો તેમ જો મચ્છ-મત્સ્ય વિષેનો ખુલાસો થાય તો વધારે સારૂં; કારણકે કેટલાકનું કહેવું એમ થાય છે કે-મચ્છ શબ્દનો અર્થ મત્સ્ય સિવાય બીજો કોઇ થાતો નથી અને કોઇ કોષમાં પણ બીજો અર્થ નીકળતો નથી; માટે મચ્છનો અર્થ કોઇ સૂત્રમાંથી વનસ્પતિમા નીકળી આવે તો ઘણાં લોકોને તત્ સંબંધી શંકા દૂર થાય.

ઉત્તર—જો કોઇ એમ કહેતું હોય કે-કોઇ કોષમાં મચ્છનો અર્થ બીજો થતો નથી તો શ્રીમાન્ હેમચંદ્રાચાર્યના પ્રસિદ્ધ કોષમાં-અમુક જાતની વનસ્પતિનાં નામ છે તેમાં નીચે મુજબ નામો આપવામાં આવ્યાં છે. "विक्का रिहा कटुर्मत्स्या चक्राणी शकुलादनी." આ છ નામોની અંદર ચોથું નામ મત્સ્યા એવું છે. (પરિહાર્ય મિમાંસા.)

જેમ આચારાંગમાં કહેલા બે શબ્દમાં મંસ ને અટ્ઠિયં, ને મચ્છ ને કંટક શબ્દ લાગુ છે; એટલે મંસ, તે વનસ્પતિના ઠળમાં જેમ ઠળીયાના અંબર વમ મચ્છ શબ્દે તેવી જાતની-તેવા આકારની પણ કાંટાવાળી વનસ્પતિ રૂપ વેશાલિકમાં કહી છે.

તેમજ "શબ્દ ચિંતામણી" (સંસ્કૃત–ગુજરાતી શબ્દ કોષ) માં એકલા મચ્છ-કે મત્સ શબ્દનો અર્થ માંછલું મત્સ્ય થાય છે, પણ તેજ શબ્દને અંગે બીજાં નામો પણ જોવામાં આવે છે. જેમકે—

मत्स्य गंधा–વનસ્પતિ જળપીંપર.

मत्स्यंडी–એક જાતનો ગોળનો વિકાર. (સાકર)

मत्स्य विसा–વનસ્પતિ કટુ રોહિણી, કડુ.

मत्स्याक्षी–૧ એક જાતની ધ્રો, ૨ વનસ્પતિ મરાડી, ૩ વનસ્પતિ બ્રાહ્મી

मत्स्यांगी–એક જાતની વનસ્પતિ.

मत्स्यादनी–જળપીપર.

અને ગુજરાતી શબ્દકોષમાં મચ્છનો અર્થ માછલું, ૨ આકાશમાં જે ધનુષ ખેંચાય છે તે મચ્છ તણાયો એમ કહેવાય છે, ૩ દશ અવતાર-માંનો એક.

એમ મત્સ્યને અંગે જોડાયેલા બીજા ઘણા શબ્દો જોવામાં આવે છે. વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ-પશુ, પક્ષી અને જળચરના નામે વનસ્પતિના ઔષધીઓનાં ઘણાં નામો જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—આચારાંગના ભાષાન્તરમાં પૃષ્ઠ ૧૩૫ મે-(૬૩૦) મી કલમની ફુટનોટમાં એમ જણાવે છે કે—

અહીં ટીકાકાર લખે છે કે મુનિને કોઇ તેવી જાતની વ્યાપી [illegible] હોય તેને મટાડવા વેદના [illegible] મુનિ કદાચ માંસ કે મત્સ્યને શરીર પર [illegible] તે વ્યાપીને મટાડે તેના માટે આ સૂત્ર છે અને અહીં ભુજ [illegible] અર્થ ખાવું નહિ કરતાં શરીર પર લગાડવું એવો કરવો. [illegible] અભિપ્રાયે આ સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરવું. દશ વૈકાલિકની ટીકામાં હરિભદ્ર સૂરિએ [illegible] અને [illegible] તે નામની વનસ્પતિ સમજવી [illegible] પણ કરી છે.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—આ વિષે [illegible] શું જણાવે છે?

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]

શબ્દોનો અર્થ વનસ્પતિ રૂપે કરવો જોઈએ. એમ જણાવીને તેમણે ભુજ્ ધાતુનો ખાવાનો અર્થ કાયમ રાખી બાકીના શક ભરેલા શબ્દોના નીચે મુજબ અર્થ આપ્યા છે.

मांस–(પનસ વગેરે) ફળોનું ગર્ભ.

मत्स्य–એ નામની વનસ્પતિ.

अस्थि–ફળના અંદર રહેલાં ગોટલાં કે ઠળિયા.

पुद्गल–ગર્ભ ગાલો કે ગર.

कंटक–ફળમાં રહેલાં કાંટા.

ટીકાકારે આ સૂત્રને અપવાદ તરીકે ગણીને સદરહુ શબ્દોનો લોક પ્રસિદ્ધ અર્થ કાયમ રાખી ભુજ્ ધાતુનો અર્થ ખાવાનો નહિ પણ બાહ્ય પરિભોગનો ઠેરવ્યો છે. (ભાષાન્તર કર્તા પોતાનો અભિપ્રાય જણાવે છે કે—)

અમે ભાષાન્તરમાં ટીકાને અનુસરતો અર્થ આપ્યો છે; છતાં બાળાવબોધકારના અર્થ સાથે પણ અમારે વાંધા જેવું નથી. વધુ ખુલાસા માટે જુઓ શબ્દાર્થ વિવેક.

પ્રશ્ન ૫૦ મું—શબ્દાર્થ વિવેકમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના વગેરે પૃષ્ટ (૪૦) મે-શબ્દાર્થ વિવેકમાં કહ્યું છે કે—

જે વાકય સંબંધે આ ચર્ચા ઉઠેલી છે તેને માટે ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે-માંસ શબ્દનો ઉત્સર્ગમાં-ગર્ભ અથવા દળ અર્થ સમજવો. પરંતુ કોઇ આપત્ કાળમાં અન્ન, પાણીનો અભાવ હોય અને કોઇ સાધુ રોગીષ્ટ થયો હોય, સંવર માર્ગમાં સ્થિર ન રહી શકતો હોય, ધર્મની હેલના થતી હોય, પોતાની સારી સ્થિતિ ઉપર ઉન્નતિનો આધાર હોય અને પોતાના રોગનું નિવારણ કરવા કોઇ મહાન વૈદ્યનો આગ્રહ હોય, તેવે પ્રસંગે બાહ્ય વિલેપન અર્થે જેમ વાઘ આદિના તેલ વપરાય છે, તે પ્રમાણે અપવાદ માર્ગે વાપરવાનું ટીકાકાર કહે છે. આ જગોએ કોઇ એમ પ્રશ્ન કરે કે આજ પુસ્તકના ભાષાન્તરમાં ત્યારે મત્સ્ય-માંસના અર્થમાં વનસ્પતિ તથા ગર્ભ એવા શબ્દો શા માટે નથી વાપરવામાં આવ્યા? તેનું સમાધાન એ છે કે-પ્રથમ તો આ વાત લાંબો વખત થયાં ચર્ચાય છે, તેમજ ટીકાકારના બાહ્ય ઉપયોગ અર્થે, અમુક સંજોગોએ વાપરવાના અભિપ્રાયને અનુસરી આ બાબત ખાસ પૂર્વાપર દાખલ કરવાની હોવાથી અમોએ પાઠમાં હતા તેવા મૂળ શબ્દોજ રાખેલા છે, માટે માત્ર તે ઉપરથીજ વાંચનારે કશું ધોરણ બાંધી બેસવાનું નથી. શાસ્ત્રોમાં કહેવું છે કે—

शक्ति ग्रहो व्याकरणोपमान–कोशाप्तवाक्याद् व्यवहारतश्च.

અર્થ—વ્યાકરણથી, ઉપમાનથી, કોષથી, આપ્ત વાક્યથી અને વ્યવહારથી અર્થ મનાય છે માટે વર્તમાનકાળના જૈન વૃદ્ધ વ્યવહારીઓ જે અર્થ કહે તે માન્ય રાખવો; એ ભવ્ય જીવનું કર્તવ્ય છે. મત્સ્ય માંસનો બાહ્ય પરિભોગને અર્થે પણ પરંપરાથી નિષેધ ચાલ્યો આવે છે, માટે પરંપરા અને વૃદ્ધ વાક્યોને માન આપી અર્થ ગ્રહણ કરવો એ આસ્તિક પુરૂષોનું કર્તવ્ય છે. એક શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે તે આજ્ઞાકનો કેળવાયેલો તેમજ અભણ વર્ગ બધા સારી રીતે સમજે છે. શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં વનસ્પતિનાં વિચિત્ર નામો આવે છે–અશ્વત્થી અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી, મંડુકી, ઐરાવણી વીગેરે ઘણાં નામો બીજા તીર્થંચોનાં નામને મળતાં આવે છે. વગેરે વગેરે (શબ્દાર્થ વિવેક.)

પ્રશ્ન ૫૧ શું—અહિંયાં એક સવાલ ઉઠે છે કે અહિય શબ્દે હાડકાને બદલે ઠળિયાનો અર્થ લાગુ કર્યો તે સૂત્રપાઠથી જેમ મંસ શબ્દે વનસ્પતિનું દળ–ગીરા–ગર્ભ સાબીત કરી આપ્યું તેમ અહિય શબ્દે હાડકાં નહિ પણ ઠળિયા છે એમ સૂત્રપાઠથી નિર્ણય કરી આપો તેમ છે?

ઉત્તર—હા, છે, સાંભળો–અહિ શબ્દે હાડકા, અને અહિય શબ્દે ઠળિયા સૂત્રપાઠથી જણાવીએ છીએ.

(૧) ભગવતીજી સ. ૨ જે–ઉ. ૫ મે–તુંગીયા નગરીના શ્રાવક કેવા છે–અહિ મિંજ પેમાણુ રાગ રત્તા. હાડ અને હાડનીમિંજ ધર્મના ઉપર પ્રેમના રાગે કરીને રંગાણા છે.

(૨) ભગવતીજી સ. ૨ જે–ઉ. ૧ લે–ખંધકજીનું શરીર કેવું થયું છે–નિમ્મંસે અહિ ચમ્મા વણદ્ધે. માંસ વિનાના અસ્થિ–હાડકાને ચર્મ તે બાંધ્યા છે.

(૩) [illegible] અ. ૧ લે–મેઘકુમારનું શરીર–અહિ ચમ્મા વણદ્ધે. [illegible] માંસ રહિત [illegible] હાડકા વ ચર્મથી બદ્ધ.

(૪) અનુત્તરોવવાઇ–ધન્ના અણગારના [illegible] [illegible] [illegible] અહિ ચમ્મ [illegible] માંસ રહિત અસ્થિ–હાડકા [illegible] [illegible] છે.

(૫) [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

(૬) ઠાણુંગઠાણે ૪ થે-ઉ. ૨ જે—चत्तारि थंभा प० तं० सेल थंभे, अट्ठि थंभे, दारु थंभे, तिणि सलया थंभे—તેમાં હાડકાના થંભ સમાન માન કહ્યું.

(૭) ઠાણુંગઠાણે ૧૦ મે—दशविहे ओरालिए असज्जाइए पणत्ते:— अट्ठि¹, मंसे², सोणिए³ ઇત્યાદિ.

દશ પ્રકારે ઔદારિકની અસઝાય કહી છે તે એ કે-હાડકાં ૧, માંસ ૨, લોહી ૩, અશુચિ (મળમૂત્ર) ૪, મશાણભૂમિ ૫, ચંદ્ર ગ્રહણ ૬, સૂર્ય ગ્રહણ ૭, ઉલ્કાપાત ૮, રાજ વિગ્રહ ૯, અને ઉપાશ્રયના અંદર પડેલું મૃત-કલેવર ૧૦. આ દશ બોલમાં પહેલો બોલ અઠિ શબ્દે હાડકા કહે છે.

(૮) પ્રશ્ન વ્યાકરણના પહેલા અધ્યયનમાં-આશ્રવદ્વારમાં-વિવિધ કારણે હિંસા કરે છે તેમાં अट्ठि मिंजा હડી-હાડ ને હાડની મીંજા અર્થે હિંસા કરનારા કહેલ છે.

(૯) તથા તેજ પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના પહેલા અધ્યયને-નારકીને- अट्ठि पहारु णह रोम वज्जिय, હાડકા, સ્નાયુ, નખ, રોમ રહિત કહેલ છે.

(૧૦) શ્રી આચારાંગ સૂત્રના ભાષાન્તરમાં દશમા અધ્યયનમાં (બીજા સુતસ્કંધના પહેલા અધ્યયનમાં) પિંડેષણા અધ્યયને શરૂઆતમાં-કલમ (૫૨૪ મી) તેમાં કહ્યું છે કે-સાધુને કદિ કોઇ જીવજંતુવાળો આહાર મળે ને તે શુદ્ધ ન થાય તેવું હોય તો પરિઠવવાના પાંચ સ્થાનક કહ્યાં છે તેમાં બીજું સ્થાનક अट्ठि रासि सिवा, હાડકાની રાસિ-હાડકાના ઢગલામાં પરિઠવે કહેલ છે.

એ દશ દાખલે સૂત્રની સાક્ષીએ-સૂત્રના મૂળ પાઠે અઠ્ઠિ શબ્દે હાડકા કહ્યા.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—અઠ્ઠિ શબ્દે હાડકા કહ્યા; એટલે અઠિનો અર્થ જેમ હાડકા બતાવ્યા તેમ અઠિયંનો અર્થ ઠળિયા થાય છે, એવો દાખલો કોઇ સૂત્ર પાઠથી જણાવો તેમ છો? જો અઠિયંનો અર્થ ઠળિયા સૂત્ર પાઠથી સાબીત થાય તો (૬૩૦) મી કલમની શંકા દૂર થાય.

ઉત્તર—સાંકળો-ફ્ળાદિકના પીવણમાં 'અઠિયં' શબ્દે ઠળિયા હોય તો તે પાણી સાધુને લેવું કલ્પે નહિ. તે સૂત્ર પાઠ—

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પિંડેષણા અધ્યયનના આઠમા ઉદેશે કલમ (૫૬૯ મી) તેમાં કહ્યું છે કે—

से भिक्खू वा (२) जाव पविट्ठे समाणे सेज्जं पुण पाणग जातं जाणेज्जा तंजहा; अंब पाणगं वा अंबाड पाणगं वा, कविट्ठ पाणगं वा, मातुलिंग पाणगं वा, मुद्दिया पाणगं वा, दाडिम पाणगं वा, खज्जूर पाणगं वा णालिएर पाणगं वा, करीर पाणगं वा, कोल पाणगं वा, आमलग पाणगं वा, चिंचा पाणगं वा, अण्णतरं वा तहप्पगारं पाणग जातं स अट्ठियं सकणुयं सबीयगं अस्संजए भिक्खु-पडियाए छब्बेण वा, दूसेण वा, वालगेण वा, आवीलियाण पवीलियाण आइट्टु दलएज्जा, तहप्पगारं पाणग जातं अफासुयं लाभे संते णो पडिगाहेज्जा। ५९९

આંબાના ધોવણનું પાણી તે આંબાનું પાણી, અંબાડગ તે અંબાડાના ધોવણનું પાણી, કોઠના ધોવણનું પાણી, બીજોરાના ધોવણનું પાણી, દ્રાક્ષનું પાણી, દાડમનું પાણી, ખજૂરનું પાણી, નાળિયેરનું પાણી, કેળાનું પાણી, બોરનું પાણી, આંમળાનું પાણી, આંબલીનું પાણી, તથા એવીજ જાતનું બીજું કંઈક પાણી, અટ્ઠિયં-કુળિયા-ઠળિયા સહિત, છાલ કે બીજ સહિત હોવાથી ગૃહસ્થ સાધુને માટે વાંસની છાબડી કે કપડાં તથા વાળાથી બનેલું વાસણ (ચારણી) કે સુઘરીનોઘર તેમાં ગળીને કુળિયા બીજાદિક ટાળીને મુનિને આપવા માટે તો મુનિએ તેવું પાણી અપ્રાસુક જાણીને ન લેવું.

ઇત્યાદિક ધોવાણી પાણી તો અચેત છે, સાધુને કલ્પે તેવું છે, પણ ઠળિયા કે બીજ વગેરે તેમાં હોવાથી તે અકલ્પનિક છે, માટે તે પાણી ન કલ્પે. અટ્ઠિયં અટ્ઠિયં શબ્દે ઠળિયાજ [illegible] ઉપર કહેલા ૧૨ પ્રકારનાં ફળમાં ઠળિયા કે બીજ હોય તેમાં દાણા ન હોય, ફળ પોતા-ફળના ધોવણનાં પાણીમાં. અટ્ઠિયં શબ્દે ઠળિયા જાણવા એ પ્રથમ દાખલો.

(૨) બીજો દાખલો—દશ વૈકાલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયન [illegible]—બહુ અટ્ઠિય પુગ્ગલ પણ ઠળિયાવાળાં ફળ કહ્યાં છે

(૩) ત્રીજો દાખલો—શ્રી પન્નવણાજીના પહેલા પદમાં [illegible] મે કિં તં એગટ્ઠિયા ? એગટ્ઠિયા [illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૩ મું—અહિયાં એક સવાલ ઉઠે છે કે જ્યારે ફળના ધોયેલા પાણીમાં ઠળિયા હોવાથી તે પાણી કલ્પે નહિ તેમજ ગાળીને ઠળિયા પ્રમુખ કાઢી નાખીને પાણી વોરાવે તો તે પણ સાધુને કલ્પે નહિ. તો ૬૩૦ મી કલમને અર્થ વનસ્પતિના ફળના ગીરને કે ગર્ભનો ઠરાવીએ તો સાધુ એમ કેમ કહે કે મને ઠળિયા કાઢી નાખી આપો. સાધુના કહેવાથી અગર સાધુની નજરે કોઇ ઠળિયાવાળી ચીજમાંથી ઠળિયા પ્રમુખ કાઢીને વોરાવે તો ખપે કે કેમ?

ઉત્તર—અહિયાં તો એટલુંજ સમજવું બસ છે કે—કોઇ પણ ઠળિયા બીજ વગેરે સચેત વસ્તુને સંગે ગમે તે ચીજ હોય તે સાધુને લેવી કલ્પે નહિ. માંસાદિકનો તો સર્વથા નિષેધજ છે માટે ૬૩૦ મી કલમનો જ્યાં પ્રશ્ન ઉઠયો છે; ત્યાં તેનાં ઉત્તરમાં અમોએ ચોકખું જણાવ્યું છે કે—શાક, અથાણું કે મુરબ્બો કોઇ ફળવાળી—ગર્ભવાળી ચીજનું નિશ્પન્ન થયેલું હોય તે પણ વનસ્પતિની જાતિનું હોય તેમાં કદી અસ્થિ શબ્દે ઠળિયા પ્રમુખ હોય પણ તે વસ્તુ અચેત—સાધુને ખપે તેવું લેવા યોગ્ય હોય પણ ઠળિયા પ્રમુખ પરિઠવવાની ઉપાધી વધવાના સબબે અથાણું પ્રમુખ વોરાવનાર દાતારને સાધુ ચોકખા શબ્દમાં કહે કે—હે ભાઈ! હે બ્હેન! જો તમારે તે વસ્તુ વોરાવવા ઇચ્છા હોય તો તેમાંથી ગોટલાં, છોડીયા, ઠળિયા કે કાંટા વગેરે કાઢીને મને પુદ્ગલ વોરાવો એવો ચોકખો પાઠ છે (એજ મુનિની ભાષા સુમતિ.)

દુનિયાની બોલાવણીમાં કદી અયોગ્ય શબ્દ હોય તો તે શબ્દ સાધુ નહિ વાપરતા યોગતાવાળો શુદ્ધ ને સરલ શબ્દ વાપરે. દાખલા તરીકે કાઠિયાવાડમાં એક જાતની વનસ્પતિનું શાક થાય છે તેનું નામ એવું વિચિત્ર છે કે જો નીચ વરણમાં કે મ્લેચ્છ જાતિમાં તે નામનું શાક સાંભળ્યું હોય તો ઉત્તમ જ્ઞાતિ તો તે નામનો તિરસ્કારજ કરે; પરંતુ જ્યારે શ્રાવકનાં ઘરે તે નામનું શાક સાધુને વોરાવવા આમંત્રણ કરે અને સાધુ વોરે પણ ખરા, પણ ઉપયોગવંત સાધુ હોય તો એમ કહે નહિ કે—એટલે તેનું નામ લઇ માગે નહિ. એવું શાક કયું? તે સાંભળો—નોળકોળનું શાક. જો આનો શબ્દ પ્રસિદ્ધ અર્થ કરીએ તો 'નોળ' એટલે નોળીયો અને 'કોળ' એટલે ઉંદર (ઉંદરની જાતિમાં નોળિયા જેવડી ઘુંસ થાય છે.) એ બન્ને પંચેન્દ્રિની જાતિ છે; તેનું શાક સાધુને બીલકુલ ખપે નહિ—પરંતુ તે બન્ને નામની નોળકોળ એ નામની વનસ્પતિનું શાક કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે ને સાધુ પણ ખાય છે. ત્યાયે ૬૩૦ મી કલમમાં વપરાયેલા શબ્દનું સમજી લેવું.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ઉપરના લખાણથી ૬૩૦ મી કલમના બે શબ્દનો અર્થ તો બરાબર સમજાણો પરંતુ એક મત્સ્ય શબ્દના અર્થ માટે કેટલુંક તો સમજાયું છે તો પણ કાંઇ વિશેષ જાણવા જેવું હોય તો તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—મચ્છ એટલે મત્સ્યનો અર્થ જળચર પંચેંદ્રિય જીવનો થાય છે, અને એ નામની કે એવા આકારની વનસ્પતિનો પણ અર્થ થાય છે. સાધુને પંચેંદ્રિય જાતિના માંસનો તો સર્વ નિષેધજ હોય છે તો પછી મચ્છના ભોગી હોયજ ક્યાંથી? મચ્છના ખાનારા તો કોળી, માછી, ભીલ ધોરી, વાઘરી વગેરે અનાર્ય પ્રજાજ હોય છે. સાધુને તો માંસ મચ્છ વધ થતા હોય તેવા રસ્તે નિકળવાની મના છે તો તેનો ભક્ષ કરવાનું તો હોયજ ક્યાંથી? પણ મચ્છ શબ્દ સાધુના પરિભોગમાં વપરાણો છે તે વનસ્પતિને આશ્રીને વપરાણો છે. જેમ મત્સ્યને કાંટા કહ્યા છે તેમ વનસ્પતિના કેટલીક જાતના ફળને પણ કાંટા થાય છે, કેટલાક ફળને અંદર કાંટા થાય છે ને કેટલાક ફળને બાહિર કાંટા થાય છે. બ્રહ્મદેશમાં 'દુરજન' નામના ફળ થાય છે ને તે નાળીયેર જેવડા મોટા ને ઘણા કાંટાવાળા થાય છે. દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનમાં અણુમીસનામાં વૃક્ષના ફળને ઘણા કાંટા કહ્યા છે એમ ઘણા કાંટાવાળા ફળની જાતિ હોય છે, તેમાં કેટલાક ફળ મત્સ્યને નામે યા મત્સ્યને આકારે પણ હોય છે અને તેવા પ્રકારના શબ્દો પણ સૂત્રમાં તથા અન્ય શાસ્ત્રોમાં વપરાય છે. દાખલા તરીકે—

(૧) શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્રના ચોથા સંવરદ્વારમાં મચ્છંડી કહી છે. તો શું મચ્છની ઇંડી તે ઈંડું સમજવું? સૂત્રમાં તો મચ્છંડી શબ્દે સાકર કહી છે. તેમ "શબ્દ ચિંતામણિ" (સંસ્કૃત—ગુજરાતી શબ્દકોષ)માં મચ્છંડી આ શબ્દનો અર્થ એક જાતનો ગોળનો વિકાર કહ્યો છે.

મચ્છંડી તે કંઈ માછલાથી ઉત્પન્ન થયેલી નથી પણ વનસ્પતિ [illegible] નિપજેલી, અને [illegible] મચ્છંડી [illegible]

(૨) મત્સ્યગંધા—વનસ્પતિ, જલપીંપર અનેવૈધક શાસ્ત્રમાં માછલીના જેવી ગંધવાળી વનસ્પતિ કહી છે.

(૩) મત્સ્ય પિત્તા—વનસ્પતિ કટુરોહિણી, કડુ કહેલ છે. પરંતુ શબ્દ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો મત્સ્યનો પિતા તે પણ મત્સ્યજ કહેવાય, તેમ નહિ કહેતાં વનસ્પતિની જાતિ કહી.

(૪) મત્સ્યાક્ષી—૧ એક જાતની ધ્રો ૨ વનસ્પતિ મરાઠી ૩ વનસ્પતિ બ્રાહ્મી ૪ સોમલતા કહેલ છે, પણ મત્સ્યની આંખ કહેલ નથી. મત્સ્યાક્ષી શબ્દે વનસ્પતિની જાત કહેલ છે.

(૫) મત્સ્યાંગી—એક જાતની વનસ્પતિ કહેલ છે.

આચારાંગજીની ૬૩૦ મી કલમમાં કહેલા અટ્ઠિયં તે હાડકાં નહિ પણ ઠળિયા, મંસ શબ્દે પંચેંદ્રિય તો માંસ નહિ પણ વનસ્પતિનો ગીર—દળ—ગર્ભ વગેરે ફળની અંદરનો કુણો ભાગ અને મચ્છ શબ્દે તેવા નામની કે તેવા આકારની કે તેવા ગુણવાળી વનસ્પતિની જાત કહી.

મચ્છને આકારે વનસ્પતિ હોય તેનું નામ પણ મત્સ્ય કહેવાય ઉપમાવાચક શબ્દ ઉત્તરાધ્યયન અધ્યયન ત્રેવીશમે ગાથા ૧૯ મે સમા ગયા બહુ તત્થ, પાસંડા કોઉગા મિયા; ઘણાં પાખંડી કૌતક જોવાને આવ્યા મિયા૦ મૃગ સરખા. મૃગ इव मृगाः તે કાંઇ મૃગ નથી પણ મૃગ સરખા અવિનય-વંત અને ધર્મના અજાણ માટે મૃગ કહીને બોલાવ્યા. તેમ અત્ર પણ મચ્છને આકારે તથા વર્ણે તથા નામે વનસ્પતિ હોય તેને મચ્છ કહેવામાં આવે એવો શાસ્ત્રનો નિયમ છે. તેનો વિશેષ ખુલાસો આગળ પર આવશે.

પ્રશ્ન ૫૫ મું—શિષ્ય-કેટલાક લોકો એવી શંકા ધરાવે છે કે—ભગવંત મહાવીરને મેંઢી ગામમાં લોહીખંડવાડો થયો વિશેષ વ્યાધીને લઇને સિંહા અણગારને ગુરૂભક્તિએ દિલગીર થવાથી તેને શાંત કરવા રેવતી ગાથા પત્નિને ત્યાં મોકલ્યા ને ભગવંતે જણાવ્યું કે–જે કપોત શરીરનો પાક મારા માટે કરેલો છે તે લઇશ નહિ, આધાકર્મિ માટે અને મંજ્જાર કડએ કુકુડમંસએ એટલે કુકડાના માંસનો પાક તે મારા માટે લેજે, અર્થાત્ તે પાક ભગવંતે વાપર્યો ને આરામ આવ્યો. આ પ્રકારે દુનિયામાં વાત ચાલે છે ને કેટલાક લોકો આક્ષેપો પણ કરે છે, માટે આ સંબંધી

કાંઇ જૈન શાસ્ત્રથી યા અન્ય શાસ્ત્રથી એવો ખુલાસો થવો જોઇએ કે-વાચક વર્ગને તરતજ શંકાનું સમાધાન થઇ જાય. માટે કૃપા કરી-મારી અરજ ધ્યાનમાં લઇ ઉપરની શંકાનું સમાધાન કરવા તસ્દી લેશો.

ઉત્તર—હે ભાઇ ! આ પ્રશ્ન ઘણો ગંભીર છે. શ્રદ્ધાવાનને તો એવી શંકા કદિ થાય નહિ કે મારા ભગવાન કુકડાના માંસનો પાક ખાય; પરંતુ શબ્દ છળને લઇને સૂત્રમાં કોઇ કોઇ એવા શબ્દો રહેલા જોવામાં આવે કે સૂત્રના રહસ્યને નહિ જાણનારા અજ્ઞાત જનોને શંકા ઉત્પન્ન થાય તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ વાચક વર્ગને એક બાજુ જોવાનું નથી તેનો હેતુ પ્રમાણ વસ્તુનો સ્વભાવ તમામ વિચારવાનું છે. જેમ આચારાંગ સૂત્રના મૂળ પાઠમાં અટ્ઠિયં મંસ મચ્છ-(૬૩૦) ની કલમનો મૂળ પાઠનો અર્થ સૂત્રના ન્યાયથી વનસ્પતિનેજ લાગુ થયો છે તેમજ આ શબ્દને માટે પણ તેજ રીતે સમજી લેવાનું છે. જે શબ્દ તત્કાળે વનસ્પતિના સ્વરૂપમાં વપરાતો હતો તે શબ્દ આ કાળે પંચેંદ્રિયના શબ્દમાં વપરાતો જાણીને શંકા ઉત્પન્ન થાય પણ જૈન ધર્મના સાધુ માંસભક્ષી નથી એ સંબંધે પ્રથમ ચોકખો ખુલાસો થઇ ગયો છે તો પછી ખુદ અરિહંત ભગવંત પોતે તેવો અયોગ્ય વસ્તુનો પાક જમેજ કેમ ? કદિ ન જમે.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—આ વિષે મૂળ પાઠમાં શી રીતે કહ્યું છે ?

ઉત્તર—સાંભળો-ભગવતીજી શતક ૧૫ મું-મૂળ પાઠ-આ રીતે છે. શ્રી ભગવંત મહાવીર કહે છે કે—

तं गच्छहणं तुमं सीहा ! मिंढिय गामं णयरं रेवतीए गाहावइणीए गिहे तत्थणं रेवतीए गाहावइणीए मम अट्ठाए दुवे कवोय सरीरा उवक्खडिया तेहिं नो अट्ठो अत्थि ॥ से अन्ने पारियासिए मज्जार कडए कुक्कुड मंसए तमाहराहि एएणं अट्ठो ॥ १४० ॥

શ્રી ભગવંત કહે—અહો સીહા ! તું મિંઢિય ગામ [illegible] [illegible] ૧૪૬.

[illegible]

પ્રશ્ન ૫૭ મું—આ વિષે ટીકાકાર શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે કે—

दुवे कवोया इत्यादि श्रूयमानामेवार्थं के चिन्मन्यंते। अन्येत्वाहुः। कपोतकः पक्षि विशेषः तद्व द्वीफले वर्णसाम्यात्। ते कपोते कूष्मांडे जस्वेकपोतके तेचते शरीरे वनस्पति जीव देहत्वात् कपोतक शरीरे अथवा कपोतक शरीरे इव धूसर वर्ण साधर्म्यात् एते कपोतक शरीरे २ कुष्मांड फले एवते उपस्कृते संस्कृते ॥ तेहिंनो अठोचि। बहु पापत्वात्। परिआसिएचि। परिवासिए ह्यस्तन मित्यर्थः। मज्जार कडए इत्यादि रपि केचित् श्रूयमाण मेवार्थं मन्यंते ॥ अन्येत्वाहुः मार्जारोवायु विशेषः तदुप शमनाय कृतं संस्कृतं माज्जार कृतं अपरेत्वाहु र्माज्जारो बिरालिकाभिधानो वनस्पति विशेष स्तेन कृतं भावितं यत्त तथा किं तदित्याह। कुकुट मांसकं बीजपूरकं कटाहं ॥ आहराहिचि। निरवद्यत्वादिति।

અહિંયાં ટીકામાં એમ જણાવે છે કે—બે કપોતક શરીર સરીખા એટલે કપોત પંખીના શરીર સરખા વરણવાળા બે કુષ્માંડ ફળ તે કોળાના ફળ—એટલે ભુરા કોળાના ફળનો પાક મારા માટે કરેલો છે તે મારે ન કલ્પે તે લઇશ નહિ, અને તેમના ઘરને વિષે અન્યને માટે વાયુ હઠાવવાને બીજોરાનો પાક કર્યો છે તે મારા માટે લાવજે એમ સિંહા અણગારને ભગવંતે કહ્યું છે; એવો ભાવ ટીકામાં જણાય છે, તથા એમ પણ જણાય છે કે—બિરાલિકા નામની વનસ્પતિ અને બીજોરાના ગર્ભ સાથે કરેલો. ઔષધીનો પાક તે નિર્વધ હોવાથી મારે આહાર કરવા યોગ્ય છે તે લાવજે. ઇત્યર્થં—

પ્રશ્ન ૫૮ મું—આ ઉપરના શંકાવાળાં વાક્ય માટે—કપોત—માંજર્જર—ને કુક્કુડ માંસ એ ત્રણ શબ્દ માટે કોઇ વિપરીત અર્થ તો કરતું નથી ના ? અને જો કરતું હોય તો કેવી રીતે કરે છે ? અને તેનો ખુલાસો કેવી રીતે સમજવો ? તે તમામ પ્રગટ કરવા જરૂર છે.

ઉત્તર—તો સાંભળો—સૂત્રનું રહસ્ય તો સમદ્રષ્ટિજ જાણે. બાકીને તો જેવું ભાસે તેવું લખે તે ઉપર લાંબો વિચાર નહિ કરતાં શ્રી નંદી જીના વાક્યનું સ્મરણ કરવું.

ડાકટર હોરનલે ઉપાસક દશાંગ સૂત્રનું ઇંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે તેમાં ગોશાળાના અધિકાર માટે શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું ૧૫ પન્નરમું શતક આખું ઇંગ્રેજીમાં દાખલ કર્યું છે, તેમાં ઉપરની ત્રણ બાબતમાં એમ

જણાવ્યું છે કે–રેવતીએ બે કપોત પક્ષીનો કરેલો પાક તે મહાવીર કહે મારે ન કલ્પે પણ બિલાડીએ મારેલા કુકડાનો જે પાક કરેલો છે તે મારે કલ્પે. આવો અર્થ કર્યો છે.

સંવત્ ૧૯૭૮ ની સાલનું અમારૂં ૭ સાત ઠાણાનું ચોમાસું શ્રી પાલણપુર હતું, ત્યારે ત્યાંના ન્યાયાધીશ પાસેથી ઇંગ્લિશ ઉપાસક દશાંગનો તરજુમો વંચાવતાં ભગવતીજીના પન્નરમા સતકમાં ઉપરની બીના સાંભળી ન્યાયાધીશ ડુંગરશી ભાઇને શંકા ઉત્પન્ન થવાથી તે વાક્યના સમાધાન માટે જુની ડીક્ષનેરીમાંથી શોધન કરતાં જણાયું કે–કપોતનો અર્થ બીજોરૂં અને કુકુટનો અર્થ ભુરૂં કોળું થાય છે; માટે બીજોરા પાક ભગવંત માટે બનાવેલો ન લેવો અને કોળા પાક લેવો, તે નિર્દોષ છે; માટે આ અર્થ બરાબર છે; એમ તેમનું કહેવું થયું હતું. આ સૂત્ર જ્ઞાનની ખુબી ડીક્ષનેરીના શબ્દો તે બુકની અંદર પડખે માર્જીનમાં ટાંકી લીધેલા છે કે જેથી તે બુક વાંચનારાને શંકા ઉત્પન્ન થાય નહિ. વિશેષ સમજુતિને માટે જુઓ લાલાજીવાળા ભગવતીજીના પાને ૨૧૨૩ મે × ચોકડીવાળી ફુટનોટ.

પ્રશ્ન ૫૬ મું—લાલાજીવાળા ભગવતીજીમાં ફુટનોટમાં શું કહ્યું છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારની ફુટનોટમાં એમ જણાવે છે કે- પૃષ્ઠ પર કપોતકા અર્થ, કપોત જૈસે આકારવાલે બીજોરેકા ફલ [illegible] ક્યોંકિ વર્ણ રૂપમેં પત્તાકે જૈસે સદૃશ લિયા હૈ ઔર કુક્કુટ [illegible] અર્થ કોહેલા [illegible] માર્જારક કિતનેક વાયુ વિશેષ [illegible] ઉસકા [illegible] કે લિયે બનાયા હુવા; ઔર કિતનેક માર્જાર [illegible] વનસ્પતિ વિશેષ માનતે હૈં ઇસલિયે ઇસ વનસ્પતિ વિશેષ સે બનાયા હુવા.

અહિંયા કપોતનો અર્થ બીજોરૂં, અને કુકડાનો અર્થ [illegible] માર્જારનો અર્થ [illegible] [illegible] માર્જારનો અર્થ વાયુના [illegible] [illegible] વનસ્પતિનું [illegible]

[illegible]

[illegible]

પણ એજ જણાવ્યું છે કે–કપોત શબ્દે–ભુરા કબુતરના વરણે એટલે ધૂંસર વર્ણે કુષ્માંડ ફળ–ભુરૂ કોહલું કહ્યું છે. કહેવત પ્રમાણે–બાર કોષી ભાષા બદલે, તરૂવર બદલે શાખા; કોઇ દેશમાં કોઇ વસ્તુને કેવા રૂપમાં બોલાવે ને કોઇ દેશમાં તેની તે વસ્તુને બીજા શબ્દમાં બોલાવે; માટે નામ ઉપર આધાર નહિ રાખતાં વસ્તુ ઉપર વિચાર કરવો જોઇએ.

કેટલાક કપોત વર્ણે બીજોરાને કહે છે, અને કેટલાક કપોત વર્ણે કોહલાને કહે છે પણ એટલું તો ચોકસ છે કે ભગવંતના અર્થે કરેલો પાક તો લેવો નિષેદ્ધ છે. હવે માંર્જાર કુકકુડ માંસને માટે તે પાક લેવાનો નિષેદ્ધ નથી. ભગવંતે તે પાક લેવાની આજ્ઞા આપી છે અને તે પાક ભગવંતે આહાર્યો પણ છે; પરંતુ આ બે શબ્દને માટે ઉપરના તમામના અભિપ્રાયથી કાંઇક બીજુંજ સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૬૧ મુ—માંર્જાર કડએ કુકકુડ માંસનો રેવતી ગાથા પત્નીએ જે પાક કરેલો તે પાક ભગવંતને કલ્પતો કહ્યો તે સંબંધે પૂર્વે કરેલા નોખા નોખા અર્થ, નોખા નોખા અભિપ્રાય જે કહેવામાં આવ્યા છે તેથી જૂદો અર્થ કાંઇ થાય છે ખરો? તો તે પણ જણાવો?

ઉત્તર—માંર્જાર કડએ–માંર્જાર નામ બીલ્લી–બીલ્લી નામની વનસ્પતિના ફળ–બીલ્લીના ફળમાં રહેલા ગર્ભને બીલ્લીનો ગર્ભ કહેવામાં આવે છે, ને તે ઉદરની ઔષધીમાં વપરાય છે તે, અને કુકકુડ એટલે કુકકુડવેલ વનસ્પતિની જાતિમાં કહેલ છે તેના ફળનો ગર્ભ તે પણ ઉદરના રોગપર ઔષધીમાં વપરાય છે, એટલે બીલ્લીના ને કુકકુડવેલના ફળના ગર્ભનો કડએ નામ કરેલો પાક તે રેવતીએ પ્રથમ ઘોડા માટે કરેલો (એ વૃદ્ધ વાક્ય છે) તે પાક મારે કલ્પે એમ ભગવંતે કહ્યું.

વૃદ્ધો પૂર્વાપર કહેતા આવ્યા છે કે–ભગવંતે સિંહા અણગારને કહ્યું કે–મારા અર્થે કરેલો પાક જે દો કપોત ફળનો તે ન લઇશ. બીલ્લી અને કુકકુડવેલના ફળનો ગર્ભ (મંસ) નો પાક જે તેના ઘોડા માટે કરેલો છે; તે લાવજે. સિંહા અણગારે તે પાક માગતા રેવતીએ કહ્યું કે, મહારાજ તે પાક થઇ રહ્યો છે. ત્યારે સિંહા અણગારને ભગવંતે ધરાવ્યા પ્રમાણે કહ્યું કે–તે પાક ઘોડાના પડખે ચોટયો છે તે ભગવંતને કલ્પે છે, માટે તે વોરાવો. રેવતીને આશ્ચર્ય થયો કે એક તો ભગવંતના અર્થે કરેલા પાકનું રહસ્ય હું જાણું છું, બીજું ઘરમાં રહેલો પાક હું જાણુની નથી, આ બન્ને વાત તમે શાથી જાણી? તમે જ્ઞાન વડે જાણી કે તપના પ્રભાવે કોઇ દેવના

કહેવાથી જાણ્યો છો ? સિંહાએ કહ્યું કે ભગવંતના કહેવાથી જાણ્યું છું. રેવતીએ તે પાક શુદ્ધ નિર્દોષ વહોરાવ્યો તે વખતે દેવતાનું આઉખું અને પરીત સંસાર કર્યો. વિજયગાથા પતિની પેરે.

ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધોનું કથન ચાલ્યું આવે છે ને તે વાત ન્યાયમાં પણ આવે છે. વૈદ્ય લોકોને પુછતાં ઉપરની બે ચીજો ઉદરના રોગ ઉપર અક્સીર દવા છે, ઝાડાની વ્યાધિ, લોહીખંડવારો, દાયજ્વર વગેરે ઘણા રોગોને મટાડનાર છે, અને જઠરાને પ્રદિપ્ત કરનાર છે ને વાયુને હઠાડનાર છે, એટલે તેનો પાક ઘોડાના ઉપયોગમાં પણ વધારે આવે છે, એમ વૈદ લોકોનો મત લેતા મહાવીર ભગવાનને માટે આ પાક સાબીત થાય છે.

પ્રશ્ન ૬૨ મું—જેમ માંર્જાર કડએ અને કુક્કુડ માંસનો અર્થ વનસ્પતિની જાતિમાં બીજોરીનો અને કુક્કુડવેલનો ઔષધીનો કર્યો તેમ કપોત શબ્દ વનસ્પતિમાં ઔષધીના અધિકારમાં કોઈ ઠેકાણે નીકળે છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-" શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ " એ નામનાં વૈદક શાસ્ત્રમાં પાને ૪૪૭ મે-ખડઅરામી નામની ઔષધીમાં-૨૪ નામ કહ્યાં છે તેમાં-કપોત વેગા, અને કપોત વંકા, એ બે નામની વનસ્પતીની ઔષધી કહી છે.

માટે કપોત શબ્દે કપોત પક્ષી, માંર્જાર શબ્દે બિલાડી, અને કુક્કુડ શબ્દે કુકડો પક્ષી એ અર્થ નહિ લેતાં, એ ત્રણે વસ્તુ ઔષધીઓ વનસ્પતિની જાતિમાં વૈદક શાસ્ત્રમાં કહેલી છે, માટે સૂત્રમાં આવા શાસ્ત્ર શબ્દો ઉપરથી કોઈએ ખરી તપાસ કર્યા વિના અભિપ્રાય આપી દેવો નહિ.

પ્રશ્ન ૬૩ મું—માંર્જાર અને બીલાડીનો ઔષધ અર્થ થાય છે તે ને નામની ઔષધી વનસ્પતિની જાતિમાં કોઈ વૈદક શાસ્ત્રમાં કહી હો તો [illegible] બતાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-"શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ" વૈદક [illegible]

૧૧ [illegible]

[illegible] ૧૦૧ [illegible]

[illegible] ૩૦૧ [illegible] છે.

[illegible] ૯૯૪ [illegible] છે

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૬૪ મું—કુક્કુડ શબ્દ વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીમાં વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં કહ્યો હોય તો તે પણ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-ઉપર કહેલા વૈદ્યક ગ્રંથમાં નિચે પ્રમાણે છે—

પાને ૪૫૬ મે-ગુજરાતીમાં-કુકડવેલ કહી છે.

પાને ૪૬૫ મે-વનસ્પતિની જાતિમાં-(લાલ મુર્ગા) કહેલ છે. હિંદીમે-

પાને ૫૫૧ મે-હિંદી ભાષામેં-લાલમુરગા-એ એક જાતની ઔષધી છે. (વનસ્પતિની જાતિ છે.)

પાને ૬૫૫ મે-ગુજરાતીમાં-અરિઠા-તૈલંગ ભાષામાં કુકડ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મે-ઓટીગણુ નામની શાકની વનસ્પતિમાં-કુર્કુટ, કુકુટ-નામ કહેલ છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કપોત, માંર્જાર અને કુકકુડ ત્રણે તિર્યંચ પંચેંદ્રિયનાં નામે વનસ્પતિની જાતિમાં ઔષધીરૂપે વૈદક શાસ્ત્રમાં કહેલ છે. તે ઉપરાંત વૈદક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચનાં નામની ઔષધીઓ વનસ્પતિની જાતિમાં પુષ્કળ કહેલ છે; તેમજ શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં પણ વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ અને બીજા હાલતા ચાલતા ત્રસ જીવોનાં નામે વનસ્પતિઓ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૬૫ મું—પન્નવણાજી સૂત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચ અને ત્રસ જીવનાં નામે વનસ્પતિ કઇ કઇ કહી છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રી પન્નવણાજી સૂત્રમાં પદ પહેલે વનસ્પતિના અધિકારે મનુષ્ય તિર્યંચ વગેરે ત્રસ જીવોનાં નામ કહ્યા છે તે.

(૧) વૃક્ષની જાતિમાં-પુત્તં જીવ-પુત્તં જીવ તો-પુત્રનો જીવ કહેવાય અને પુત્ર શબ્દ મનુષ્યની જાતિમાં હોય.

(૨) णागरुक्ख-નાગ વૃક્ષ-નાગ તો સર્પ જાતિમાં હોય છે. એ એકઠિયાની જાતિમાં કહ્યું-હવે બહુ બીયાની જાતિમાં કહે છે.

(૩) माउलिंग-બિજોરાને કહેલ છે ને માતા તો મનુષ્ય તિર્યંચને હોય.

(૪) बिल्लेय-બિલાને કહેલ છે ને તેનો અર્થ બિલાડી પણ થાય. એ વૃક્ષની જાતિમાં ચાર નામ કહ્યાં-હવે ગુચ્છાની જાતિ કહે છે.

(૧) पुत्तजा-તુલસી-વનસ્પતિ છે અનેપુત્રનું નામ પણ હોય છે.

(૨) माउलिंगाय-માતુલિંગી-વનસ્પતિ બાકી પૂર્વવત્—

(૩) कुंत्थुंभरि–કોથમીર–કુંત્થુ તે હાલતા ચાલતા ઝીણાં જીવો હોય છે

(૪) पिप्पलिआ–પિંપલીય વનસ્પતિ પિપિલિકા કિડીને પણ કહે છે

(૫) बिल्ली–બલ્લી–વનસ્પતિ_બિલાડીને પણ બલ્લી કહે છે.

(૬) एरावण–વનસ્પતિ છે ને એરાવણ ઇંદ્રના હાથીનું નામ છે.

(૭) गय मारिणि–વનસ્પતિ છે–ગજ નામ હાથીનું છે.

ગુલ્મની જાતિમાં—(૧) बंधु जीव–વનસ્પતિનું નામ–અને વરસાદમાં રાતા મમોલા હાલતા ચાલતા ત્રસ જાતિમાં પણ થાય છે.

વેલડીની જાતિમાં વનસ્પતિનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) वागलिया–વાગલિકા–વાડવાંગુલિકા ઝાડમાં અધર લટકી રહે છે તે પક્ષીની જાતનું નામ છે. અહીં વનસ્પતિની જાત કહી.

(૨) वल्लीय–વનસ્પતિ બિલ્લી–બીલાડીનું નામ છે.

(૩) बिराली–વનસ્પતિ–બિરાલી–શબ્દે બીલાડી પણ થાય.

(૪) गोवाली–ગોપાલી, વનસ્પતિ–અને ગોવાલણીનું નામ પણ થાય

(૫) कागनि–વનસ્પતિ–અને કાગડીનું નામ પણ થાય.

ઘણ જાતની વનસ્પતિમાં (૧) अज्जुन–અર્જુન–વનસ્પતિનું નામ છે અને અર્જુન એ પાંડુ પુત્ર–પાંડવનું નામ છે.

હરી જાતની વનસ્પતિના અધિકારે નીચે પ્રમાણે નામ છે—

(૧) [illegible]–માંજાર–એ નામની વનસ્પતિ છે અને [illegible] [illegible] પણ થાય છે. (૨) मंडुकी–મંડુકી નામની વનસ્પતિ છે અને મંડુકી–દેડકીનું નામ પણ છે. [illegible]

[illegible]

[illegible]

बिरालि–બિરાલી, એવા નામની સાધારણ વનસ્પતિ છે. અને બિરાલીનો અર્થ બિલાડી પણ થાય છે.

તેમજ શ્રી આચારાંગજી સૂત્રમાં પિંડેષણા અધ્યયને–આઠમે ઉદ્દેશે–ફળના ધોવણ કહ્યા છે તેમાં कोल पाणगंवा–કહેલ છે, એટલે કોલ નામના ફળ કહ્યાં છે. અને કોલ શબ્દે ઉંદરની જાતિમાં ઘુંસ થાય છે. તેમ નોળવેલ એ નામની વનસ્પતિ પણ થાય છે. અને નોળ, કોળ એ નામનાં ભુજપર પંચેંદ્રિય જીવ છે. અને તે નામની વનસ્પતિ પણ કહેલ છે. તે વનસ્પતિનું એટલે નોળકોળ નામની વનસ્પતિનું શાક હાલ કાઠિયાવાડમાં વપરાય છે.

આ પ્રમાણે વનસ્પતિની જાતિમાં મનુષ્ય તિર્યંચ નામ રહ્યાં છે તે સૂત્રપાઠથી જણાવ્યાં. તેમજ વૈદ્યક શાસ્ત્રમાં વનસ્પતિની ઔષધીઓનાં નામ ચાલ્યાં છે, ત્યાં પણ મનુષ્ય તિર્યંચ અને દેવોનાં નામ પણ ચાલ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૬૬ મું—વૈદક શાસ્ત્રમાં મનુષ્ય તિર્યંચાદિકનાં નામે ઔષધીઓ કેવી રીતે ને કઇ કઇ ને કયા શાસ્ત્રમાં કહેલ છે તે તમામ સ્વરૂપ જણાવશો ?

ઉત્તર—સાંભળો–વૈદક શાસ્ત્ર "શાલિગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ્" અર્થાત્ બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતૌ–૭ મો ૮ મો ભાગ (વૈદ્યકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોષ:) મુંબાઇ–ખેમરાજ શ્રી કૃષ્ણદાસે વેંકટેશ્વર છાપખાનામાં સંવત ૧૯૬૧ માં એ ગ્રંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ઠનો છપાએલો છે તેમાંનું કેટલુંક ઔષધીના શબ્દનું ટાંચણ કરેલ છે, તે ગ્રંથમાં આટલા પ્રકારની ભાષામાં ઔષધીઓનાં નામ દાખલ કર્યા છે.

(૧) હિન્દી ભાષા, (૨) બંગ ભાષા, (૩) મહારાષ્ટ્ર ભાષા, (૪) ગુર્જર ભાષા, (૫) કર્ણાટકી ભાષા, (૬) તેલંગ ભાષા, (૭) અંગ્રેજી ભાષા, (૮) લેટીન ભાષા, (૯) ફારસી ભાષા, (૧૦) અરબી ભાષા. એ દશ ભાષામાંનું કેટલાક શબ્દનું ટાંચણ નિચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યું છે.

પાને ૬ ઠે–૭ મે–કસ્તુરીનાં નામ–મૃગ નાભિકા, અંડજ, મૃગ નાભી, મૃગમદ, મૃગ, મૃગી, નાભિ, માર્જારી, શ્યામા, કામાન્ધા, મૃગાંડજ, કુરંગનાભિ, ગુર્જર ભાષામેં કસ્તુરી–બંગ ભાષામેં મૃગ નાભી.

પાને ૧૧ મે—ગંધ માર્જાર વીર્ય–કપૂર વર્ગમાં, એ એક ઔષધીનું નામ છે.

પાને ૨૮ મે—વજ્રનું નામ હસ્તિ કહેલ છે.

પાને ૪૦ મે—શેલારસને-કપિનામા, કપિતૈલ, કપિશ, સિંહ, કપિ, કપિજ, કપિ ચંચલ કહેલ છે. (કપિનો અર્થ વાંદરો પણ થાય છે.)

પાને ૪૨ મે—લવીંગને દેવકુસુમ કહેલ છે.

પાને ૪૮ મે—એલચીને મહિલા, કન્યા-કુમારી, કુમારિકા પૃથ્વી કાન્તા, ગર્ભસમ્ભવા, બાળા, બળવતી, ગન્ધાળી ગર્ભ ઔર મદેલા (આટલાં નામ એલચીનાં કહેલ છે)

પાને ૫૧ મે—ચણકબાવાને કોલ કહેલ છે. (અને કોલ પુંસને પણ કહે છે.)

પાને ૫૩ મે—નાગકેસરને-નાગ કહેલ છે.

પાને ૬૭ મે—ગુજરાતી ભાષામાં-ગોરો ચંદન-હીંદી ભાષાને-ગોરોચન (એ ગાયના મસ્તકનું પિત છે.) ઔષધી છે, એમ કહ્યું છે.

પાને ૮૫ મે—ગુજરાતી ભાષામેં-મોરમાંસી એ એક ઔષધિ છે.

પાને ૧૦૬ મે-ગુજરાતી ભાષામાં-આંબળા-તામિલ ભાષામેં-મંડ કહેલ છે.

પાને ૧૧૭ મે—ચણકને કોળ કહેલ છે.

પાને ૧૧૮ મે—ગુજરાતી ભાષામેં-ગજપીપર-અને મરાઠી ભાષામાં મોરવેલી કહેલ છે.

પાને ૧૧૯ મે—સર્પદંડા, સર્પાંગી, પાર્વતી, વંધ્યંતા, [illegible] એ ઔષધીનાં નામ છે.

પાને ૧૨૧ મે—ગુજરાતીમેં-ચિત્રો, સંસ્કૃતમેં-ચિત્રક, [illegible] હિંદી ભાષામેં ચીતા [illegible]-બંગ ભાષામેં-ચિતા એ એક [illegible] વનસ્પતિની ઔષધી કહી છે. તેજ પાને ચિતા નામની વનસ્પતિ-[illegible] કહેલ છે.

પાને ૧૨૩ મે—[illegible]

પાને ૧૮૦ મે—[illegible]

પાને ૧૮૬ મે—[illegible]

પાને ૧૯૮ મે—[illegible]

પાને ૧૯૭ મે—[illegible]

પાને ૨૫૩ મેં—ગુજરાતીમેં—બિલો-બિલું-હિંદીમેં-બેલ બંગાલમેં બેલ કહેલ છે.

પાને ૩૨૦ મેં—ગુજરાતીમેં-ગરણી-હિંદીમેં-સફેદ કોયલ, નીલી કોયલ-મરાઠીમેં-ગોકર્ણી-તેના વિવરણમાં-પાને ૩૨૧ માં કહ્યું છે કે-કોયલ સફેદ ઓર નીલે ફૂલોંકે ભેદસે દો પ્રકારકી હૈ. યહ ખેત, બાગ ઓર ઉપવનોંમે હોતી હૈ પતે છોટે ગુલાબકી સમાન હોતે હૈ ઇસપર ફલી લંબી આતી હૈ.

પાને ૩૨૨ મેં—ઈંદ્રાણી, શક્રાણી-એ નામની વનસ્પતિની ઓષધી છે.

પાને ૩૩૩ મેં—ગુજરાતીમેં-કઉચો, ભેરવની શીંગના બી સંસ્કૃતમેં-કપિ કચ્છુ, આત્મ ગુપ્તા, મર્કટી, શૂકા, ગાત્ર ભંગા, વાનરી, લાંગલી, બદરી, ગુરૂ, વરાહિકા, વનશુકરી ઈત્યાદિ નામ છે.

પાને ૩૩૫ મેં-માંસ રોહિણી-એ વનસ્પતિનું નામ છે.

પાને ૩૬૫ મેં-ગુજરાતીમેં-, કાંસડો,-મરાઠીમેં-કસઈ કહેલ છે.

પાને ૩૭૬ મે-શતાવરીનાં નામ-મહાશીતા, બહુસુતા, નારાયણી, મહાપુરૂષ દંતા, શતપદી, વૈષ્ણવી, વાસુદેવ પ્રિયકરી, મહોદરી, ફુલ્લીજિહવા, બહુપુત્રીકા. (એટલા શતાવરી વનસ્પતિનાં નામ છે.)

પાને ૪૦૬ મેં-ગુજરાતીમેં-એખરો-સંસ્કૃતમેં-કોકિલાક્ષ.-તે માંપણ લાલ કોકિલાક્ષ અને શ્વેત કોકિલાક્ષ-એખરાને કહેલ છે.

પાને ૪૧૬ મેં-પ્રસારણ વેલ્યને (નારી) કહેલ છે.

પાને ૪૧૭ મેં-સંસ્કૃતમેં-સારીવા-ગુજરાતીમેં-કપરી, કાળી વેલ્ય-તેનું નામ જિહવા કહેલ છે.

પાને ૪૨૬ મેં-શિવલિંગી, ઇશ્વરી, સ્વયંભૂ, દેવી, ચંડા, શિવવલ્લી એ એક જાતની વેલીનું નામ છે.

પાને ૪૨૭ મેં-દેવી, ગોકર્ણી, મરાઠીમેં-મોરવેલ, કહેલ છે.

પાને ૪૨૯ મેં-ગુજરાતીમેં-પીલુડી-સંસ્કૃતમેં-કાકમાચી-તેનાં નામ વાયસી, કાક, વાયસા હવા, કાકમાતા, સુંદરી, કાકિની. એ વનસ્પતિની જાત છે.

પાને ૪૩૦ મેં-ગુજરાતીમેં-અપેડી-સંસ્કૃતમેં-કાકજંઘા, કાકનાસિકા, કાકા, કાકનાસા, કાકકગા, કાસી, નદીકાન્તા, કાદી,

પાને ૪૩૪ મેં-ગુજરાતીમેં-હંસરાજ કાળી ડાંડલીનો-સંસ્કૃતમેં હંસપાદી, ગોધાપદી,-હિંદીમેં-હંસપગી-તેનાં નામમાં કીરમાતો.

પાને ૪૩૯ મેં-मत्स्याक्षी वालिका मत्स्यगन्धा मत्स्यादनीतिच ॥ અર્થઃ મત્સ્યાક્ષી, વાલિકા, મત્સ્યગન્ધા, મત્સ્યાદની વિવરણમાં કહ્યું છે કે-મત્સ્યાક્ષી અર્થાત મછેછી કે ક્ષુપ છોટે છોટે હોતે હૈ, પતે ઉડદ કે પતોં કે સમાન હોતે હૈં, ફૂલ-સફેદ ઔર પીલે રંગ કે હોતે હૈં, ઇસમેં મછલી કે સમાન ગંધ આતિ હૈ.

પાને ૪૪૦ મેં-સર્પાક્ષી-એક જાતની વનસ્પતિ છે.

પાને ૪૪૭ મેં-ब्राह्मी वयस्था मत्स्याक्षी सुरसा ब्रह्मचारिणी ॥ અર્થઃ-બ્રહ્મી, વયસ્થા, મત્સ્યાક્ષી, સુરસા, બ્રહ્મચારિણી (મત્યાક્ષી, સરસ્વતી, સુરશ્રેષ્ઠા કપોતવેગા, દિવ્યતેજ, મહૌષધિ, સ્વાયમ્ભુવી, સૌમ્યલતા, સુરેજ, બ્રહ્મકન્યકા, મંડુકમાતા, મંડુકી, મેધ્યા, વીરા, ભારતી, વરા, પરમેષ્ઠિની, દિવ્યા, શારદા, કપોતરંકા, સોમરલ્લી) એ ખડ બરામીનાં નામ છે.-ગુજરાતીમાં-બ્રાહ્મી-ખડબરામી-સંસ્કૃતમાં બ્રાહ્મી, બ્રહ્મમાંડુકી-હિંદીમેં-બ્રાહ્મી બંગાલમેં—બ્રહ્મીશાક-મરાઠીમેં-બ્રાહ્મી. (આ પ્રમાણે ખડબરામીનાં નામ કહ્યા છે.)

પાને ૪૪૮ મેં-"બ્રાહ્મી"ના શબ્દમાં-ગુજરાતિ ભાષામાં-ખડબરામીને બ્રાહ્મી-વિવા બ્રાહ્મી કહેવું છે.-

પાને ૪૫૮ મેં-ગુજરાતીમેં કુકડવેલ-(વનસ્પતિ છે)

પાને ૪૫૯ મેં-ગુજરાતીમેં-ગોપાથારી-સંસ્કૃતમેં-[illegible]

પાને ૪૬૨ મેં ગુજરાતીમેં-ઉંદરકની-સંસ્કૃતમેં-મૂષાકર્ણી-[illegible] [illegible]-[illegible] મરાઠીમેં-ઉંદરકની (આ પણ વનસ્પતિ [illegible]) [illegible]

પાને [illegible] મેં-[illegible] [illegible]-સંસ્કૃતમેં [illegible] [illegible]-મ[illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.)

[illegible]

[illegible] [illegible] હોય છે.

[illegible] [illegible] હોય છે.

[illegible]

પાને ૬૨૫ મેં-કાળુકલિયાને-પાર્વતી, કહેલ છે.

પાને ૬૩૧ મેં-પીપળાને-અશ્વત્થ, ગજાશન, ચૈત્યદ્રુમ, બોધિતરૂ, કૃષ્ણાવાસ, ચૈત્યવૃક્ષ, નાગબન્ધુ, દેવાત્મા, કપીતન, બોધિદ્રુમ, કુંજરાશન, પવિત્રક, બોધિવૃક્ષ, યાજ્ઞિક, વિપ્ર, મંગલ્ય, સત્ય, શુચિદ્રુમ, ધનુર્વૃક્ષ, એવા એવા પીપળાનાં નામ કહેલ છે.

પાને ૬૩૨ મેં-ગુજરાતીમેં-પારસપીપળો-તેને-હિંદીમેં-ગજદંડ-બંગાળી ભાષામેં-ગજશુંડી-કહેલ છે.

પાને ૬૪૨-૬૪૩ મેં-અશ્વકર્ણ-અજકર્ણ-એ નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૪ મેં-અશ્વપુત્રી-ગજવલ્લભા-એવા નામનાં વૃક્ષ કહ્યાં છે.

પાને ૬૪૫ મેં-ગુજરાતીમેં-કડાયો-સંસ્કૃતમેં-અર્જુન-તેને પાર્થ, પાંડવ, કૌન્તેય, કૃષ્ણ સારથિ, વીર, વીરવૃક્ષ, અર્જુન વૃક્ષનાં એ નામ.

પાને ૬૫૩ મેં-બાવળને-ગોશ્રૃંગ, કહેલ છે.

પાને ૬૫૫ મેં-ગુજરાતીમેં-અરિઠા-તૈલંગ ભાષામેં-કુકુડ કહેલ છે.

પાને ૬૫૬ મેં-પુત્ર જીવ-એવું વૃક્ષનું નામ છે.

પાને ૬૬૩ મેં-ખાખરાને-બ્રહ્મવૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૬૭૩ મેં-સાગને-કોલફલ કહેલ છે.

પાને ૬૮૦ મેં-બીજડાનાં વૃક્ષને-મંગલ્યાં, સુભદ્રા, લક્ષ્મી, પવિત્રા, પાપ નાશિની, (એવાં એવાં નામથી બોલાવેલ છે).

પાને ૬૯૬ મેં-ધાતુની જાતમાં-ગુજરાતી ભાષામાં-સીસું-તેને-સંસ્કૃતમાં-નાગ, સીસક કહેલ છે.

પાને ૭૧૨ મેં-મોરથુથાને-મયુર ગ્રીવક, મયુરક કહેલ છે.

પાને ૭૧૭ મેં-ઓતારને-સંસ્કૃતમાં-નાગસત્વ કહેલ છે.

પાને ૭૨૧ મેં-ગંધકને-બલિ, બલરસ, કહેલ છે-અને લૈટિન ભાષામેં-સકકર કહેલ છે.

પાને ૭૨૪ મેં-મણશિલને-સંસ્કૃતમાં-મનઃશિલા, નાગજિહ્વિકા, નાગમાતા, કહેલ છે.

પાને ૭૯૮ મેં-ધાનની જાતમાં-જુવારને-લૈટીન ભાષામાં-હોલકસ બલગેરી, કહેલ છે.

પાને ૮૦૪ મેં-ઉડદને-બલિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં-હિલમોચી નામની વનસ્પતિમાં-મત્સ્યાંગી-મત્સ્યાક્ષી જળબ્રાહ્મી, બ્રાહ્મી-હિંદીમેં-હુરહુલ-તેનાં કુલાદિ કહેલ છે.

પાને ૮૫૦ મેં-ઓટીગણુ નામની શાકની વનસ્પતિમાં-કુર્કુટ, કુકુટ-એવું પણ નામ છે.

પાને ૮૫૫ મેં-ગોભીકા શાકને-ગોજિહ્વા કહેલ છે. (શ્લોકમાં)

પાને ૮૬૪ મેં-ગુજરાતીમાં-કડવી તુંબડી-તેને રાજપુત્રી, નૃપાત્મજા કહેલ છે.

પાને ૮૬૯ મેં-ગુજરાતીમાં-તાંસલિ-એ નામની વનસ્પતિ શાકની તેને બંગ ભાષામાં શંશા કહેલ છે.

પાને ૮૭૦ મેં—ગુજરાતીમાં—ચિભડાં, રાજગરાં, કોઠીંબા—સંસ્કૃતમાં—મૃગેર્વારૂ. મૃગાક્ષી, મૃગાદની, કપિલાક્ષી, મૃગેક્ષણા, ચિત્રા, મૃગચિર્ભિટા, દેવી એવાં નામ શ્લોકમાં કહ્યાં છે.

પાને ૮૭૩ મેં—કાલિંગાને—ગુજરાતીમાં—તડબુચને—માંસફલ કહેલ છે.

પાને ૮૮૯ મેં—ઓંડાને—ચતુષ્પદ કહેલ છે.

પાને ૮૯૩ મેં—ગુજરાતીમાં—ગુવાર—સંસ્કૃતમે—ગોરાણી કહેલ છે.

પાને ૯૦૦ મેં—લસણને—શ્વેતકન્દ કહેલ છે.

પાને ૯૧૦ મેં—રતાળુને—રોહિત, લોહિતાળુ કહેલ છે.

પાને ૯૧૧ મેં—હસ્તિકંદ—ગજકંદ—એ કંદના નામ છે.

પાને ૯૧૩ મેં—મહિષકન્દ, ભેંસકન્દ—કહેલ છે.

પાને ૯૧૪ મેં—હસ્તિકન્દ, ગજકન્દ, નાગકન્દ, હિંગકન્દ, કહેલ છે.

પાને ૧૫ મેં—ગુજરાતીમેં—વારાહીકન્દ—સંસ્કૃતમેં—[illegible] [illegible]—ગુજરાતીમાં [illegible]—તેનાં નામો—[illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] નામ છે.

પાને ૯૧૫ મેં—[illegible], [illegible] કહેલ છે.

પાને ૯૧૬ મેં—[illegible] કહેલ છે.

પાને ૯૧૭ મેં—[illegible], [illegible], [illegible] [illegible] કહેલ છે.

પાને ૯૨૫ મેં—ગુજરાતીમેં—મીંઢડાની બ઼ેરી—તેના નામમાં ભૂમિ
ત્ર કહેલ છે.

પાને ૧૦૧૧ મેં—એરંડના તેલને—અંડકા તેલ, અંડીકા તેલ કહ્યાછે.

પાને ૧૦૨૮ મેં—બેલકા અર્ક, કહ્યા છે તે વનસ્પતિ છે.

પાને ૧૦૨૯-૧૦૩૦ મેં—સફેદ અંડકા અર્ક, લાલઅંડકા અર્ક—
વનસ્પતિની જાતિ છે. (એરંડ જણાય છે.)

પાને ૧૦૩૨ મેં—કોયલીકા અર્ક—એ વનસ્પતિની જાત છે—ઘુઘુ-
ચીકા અર્ક—એ ગુંજાયા ચણોઠીકા અર્ક, સફેદ ઘુઘુચીકા અર્ક કહ્યા છે

પાને ૧૦૩૬ મેં—કાકનાસાકા અર્ક—વનસ્પતિની જાતિનો એ અર્ક.

પાને ૧૦૩૭ મેં—મરકોછીકા અર્ક—એવી વનસ્પતિના નામનો અર્ક.

પાને ૧૦૩૮ મેં—બ્રાહ્મીકા અર્ક—બુદ્ધિ વર્દ્ધક, ઈસકો છ મહીને
વન કરનેસે કવિ હો જાતા હે. ા.

પાને ૧૦૫૧ મેં—ગૌંડ દેશમેં—મત્સ્યંડીકો ગુડ કહેતે હૈ.

પાને ૧૦૫૪ મેં—સાકરને—મીનાંડી, મત્સ્યંડિકા કહેલ છે.

પાને ૧૧૦૮ મેં—વૃક્ષાદિકોમેં સ્રી, પુરૂષ ઔર નપુંસક. યે તીન
દ હૈ.

પાને ૧૧૧૨ મેં—ઔષધી ઉષ્ણ વીર્ય, શીત વીર્ય, કહી છે.
મૂકી આથી.)

પાને ૧૧૮૮ મેં—અંધપુષ્પી નામની વનસ્પતિનું નામ-પેનુ જિહ્વા
ગુજરાતીમાં અંધાહુલી કહી છે.

પાને ૧૧૯૬ મેં—એકવીર, મહાવીર, સૂર્દીર, વીર એને ગુજરાતીમાં
-એકલકંટો—એ નામનું વક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—અમરછાદ્ય—સંસ્કૃતમેં—અમરછદ્દી, હિંદીમેં—
મરછદ્દી—એ નામનાં વૃક્ષ કહેલ છે.

પાને ૧૧૯૮ મેં—અજગંધા, ખરપુષ્પા, કાગરી, પૂતિમપૂષ્કિા,
ધ્રમર્શા, બ્રાહ્મી, તેને ગુજરાતીમેં—તલવડી—સંસ્કૃતમાં—અજગંધા,—
દીમેં—તિલવન—મરાઠીમેં—કાનફોડી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ગોરક્ષી, સર્પદંડી, ગોપઝી તેને ગુજરાતીમેં—
ખરો કહેલ છે.

પાને ૧૨૦૪ મેં—ગુજરાતીમાં પાતાળ તુંબડી—સંસ્કૃતમેં-પાતાલ તુંબી,—મરાઠીમેં—નાગ તુંબી—તથા દેવી, દિવ્ય તુંબી, કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૦ મેં—ગુજરાતીમેં—મામેજવો—સંસ્કૃત તથા બંગાલી ભાષામેં—નાગજિહ્વા કહેલ છે.

પાને ૧૨૧૩ મેં—ગુજરાતીમેં—ઝુમખડાં—સંસ્કૃતમેં—સપ્તપુત્રી-હિંદીમેં-સતપુતી તોરઇ,—બંગાલમેં તથા મરાઠીમેં—સાતપુતી કહેલ છે.

શ્રી આચારાંગ સૂત્રના પિંડૈષણા અધ્યયમાં 'મંસ મત્સ્ય' વિગે શંકાશિલ કલમો તથા શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં કપોત, માર્જાર, અને કુક્કુટ શબ્દ માટે ખોટી શંકાઓ જે ઉઠાવેલી છે તેને દૂર કરવાને પ્રથમ પુસ્તકમાં લખાણ થઇ ગયું છે. તથાપિ આ છેવટના ચાલતા પ્રશ્નમાં વૈદક શબ્દના નિયમ પ્રમાણે જેટલા તકરારી શબ્દો છે તેનું સમાધાન આજ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં થઈ જાય છે. કારણ કે જે શબ્દો સૂત્રમાં કહ્યા છે તેજ શબ્દો વનસ્પતિની જાતિમાંથી નીકળી આવે છે, માટે શંકાશિલ જનોએ ઉપરનું તમામ લખાણ મનન કરીને વાંચવું અને શંકાને દૂર કરવી. શુદ્ધ પવિત્ર આત્મા જૈનના સાધુ ઉપર ખોટો આરોપ મુકવાના અઘોર પાપના (કર્મબંધના) બોજમાંથી બચાવવાને માટે ખાસ કરીને આ ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર પડી છે.

આટલા લખાણ ઉપરથી એમ તો ખાત્રીજ થઇ હશે કે- જૈનના સાધુ પૂર્વે માંસાહારી હતા નહિ, અને અત્યારે પણ નથી આ વાત નક્કી છે.

જૈનના સાધુ જો માંસાહારી હોય અને ગુરુ તેનું ફરમાન કરતું હોય તો પછી નવા નવા તેજ ધર્મના મુનિઓ તેનો નિષેધ કેમ કરી શકે?

પ્રશ્ન ૯૭ મું—કયા સૂત્રમાં, અને કોણ મુનિએ માંસનો નિષેધ કરેલો છે એનો નામવાર કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, શ્રી [illegible] ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના ૧૩ મા અધ્યયનમાં [illegible] ચક્રવર્તિને કહ્યું છે કે [illegible]

અહિંયાં આર્ય કર્મને માટે માંસાદિકનો ત્યાગ ગર્ભિતપણે જણાવ્યો છે. જ્યાંસુધી માંસાહારમાં ગૃદ્ધિપણું હોય-જેને માંસાહારની ટેવ પડેલી હોય છે તેના કોઠામાં દયાનો વાસ થઇ શકતો નથી તેમજ ત્યાંસુધી સમકિતની પ્રાપ્તિ પણ થાતી નથી તોપછી ધર્મનું તો પ્રતિપાલન કરી શકેજ કયાંથી? માંસાહારીને બધા ગુણોની નાસ્તિ છે.

પ્રશ્ન ૬૮ મું—સમકિતી જીવ માંસાહારી ન હોય એવે કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, જી, સાંભળો-"જૈન ગ્રંથ રત્નાકર"-રત્ન ૩ રા-સ્વામી-કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા અથ ધર્માનુપ્રેક્ષા-પાને ૧૧૬ મેં કહ્યું છે કે—

सम्यग्दर्शन शुद्धः, रहितः मद्यादि स्थूल दोषैः;

સમ્યક્દર્શન હૈ શુદ્ધ જાકે ઐસા મદ્યમાંસાદિ સ્થૂલ દોષ રહિત હોતે હૈ. એટલે સમકિતદૃષ્ટિ જીવ હોય તે મદિરા માંસાદિ મોટા મોટા દોષોથી રહિત હોય. એટલે મદિરા માંસ ખાય નહિ, પરદારા ગમન કરે નહિ, અર્થાત્ સાત વ્યસન માહેલું કોઈ વ્યસન સેવે નહિ. દુનિયામાં નિંદાય તેવું કાર્ય સમકિતી કરે નહિ. માંસાહારથી થતી નુકસાની તેનું સ્વરૂપ જાણનારા સમદૃષ્ટિ જીવો તેનું સેવન કદિ કરે નહિ. તોપછી સાધુને માટે સવાલ ઉઠેજ શાનો? સાધુને તો જ્યાં મદિરામાંસ વપરાતો હોય તેવે રસ્તે પણ જવાની ભગવંતની આજ્ઞા નથી.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—માંસાહારથી શું નુકસાન થાય છે તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો—'હિતશિક્ષા' પૃષ્ઠ ૪૭ મેં—લખ્યું છે કે—માંસ ખોરાકથી જે ભયંકર બગાડ થાય છે. તે ધ્યાનમાં લેવા જોગ છે. ડૉ. ટી, એલ, નીકોલસ, એમ. ડી. કહે છે કે—"માંસ ખોરાક કૃત્રિમ જુસ્સો ઉત્પન્ન કરે છે, એ કૃત્રિમ જુસ્સાના પરિણામે માણસ વિષય લુબ્ધ બને છે એથી થાક ઉત્પન્ન થાય છે. થાક દૂર કરવા જુસ્સાની જરૂર પડે છે. અને જુસ્સા માટે તે માણસ પાછો માંસ ખાય છે, અને પરિણામે ભોગ કુંડામાં ફર્યાજ કરે છે, અને વિનાશનું કામ ચાલ્યાંજ કરે છે." આ પ્રમાણે માણસને તામસી વૃત્તિનો બનાવનાર એ (માંસ) ખોરાક મનુષ્યનું મનુષ્યપણું છીનવી લે છે અને નિર્દયતાને બીજી કુદરત જેવી બનાવી દે છે.

એથી વધારે—માંસ ખોરાક (૧) ઘણાં દરદો ઉત્પન્ન કરે છે, (૨) મનુષ્યને તામસી વૃત્તિનો બનાવી નીતિ ભ્રષ્ટ કરે છે, (૩) અને શાસ્ત્રના ન્યાયે જાતનો પણ બિગાડ કરે છે.

પ્રશ્ન ૭૦ મું—માંસાહારીની ગતિ કઇ થાય? આ વિષે શાસ્ત્ર કાંઇ જણાવે છે?

ઉત્તર—હા, છે, સાંભળો— શ્રી ભગવતીજી સૂત્રનું આઠમું શતક નવમો ઉદ્દેશો-તેમાં ગૌતમ ગણધરે નૈરયિક (નારકીનું) આયુ તથા તેના કાર્મણ શરીર પ્રયોગબંધ-બાંધવાનું કારણ પૂછતાં શ્રી મહાવીર ભગવાને માંસાહારને પણ તેનાં કારણ તરીકે ખુલ્લી રીતે જણાવેલ છે, તે સંબંધમાં આ રીતે છે:-મૂળપાઠ-

णेरइयाउय कम्मा सरिरप्पओग बंधेण भंते ॥ पुच्छा ॥ गोयमा, महारंभयाए, महापरिग्गहयाए, पंचिंदिय वहेण, कुणिमाहारेणं, णेरइयाउय कम्मा सरिरप्पओग णामाए कम्मस्स उदयेणं णेरइयाउय कम्मा सरिरजाव पओग बंध॥

ગૌતમ પૂછે છે કે હે ભગવન, નરક યોગ્ય આયુ તથા કાર્મણ શરીર પ્રયોગ શી રીતે બંધાય?

એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, મહાઆરંભ, મહા પરિગ્રહ, પંચેંદ્રિય જીવોનો વધ, અને માંસાહાર. એ ચાર કારણોએ જીવ નરકનું આયુષ્ય તથા કાર્મણ શરીર પ્રયોગ બાંધે છે. અને તેના કારણે નરકમાં જાય છે.

અહિંયાં ભગવતીજીમાં એ ચોખ્ખું કહ્યું છે કે-માંસનો આહાર કરનાર મરી નરકમાં જાય છે. તેમજ ઠાણાંગ સૂત્ર પણ એજ જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૭૧ મું—ઠાણાંગ સૂત્રમાં માંસાહાર વિષે શું કહ્યું છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-ઠાણાંગ સૂત્ર-ઠાણું ચોથું-માંસ ખાઈને નરકે [illegible] કહ્યું છે તે મૂળપાઠ—

'चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति तंजहा महारंभताए महापरिग्गहयाए पंचिंदिय वहेणं कुणिमाहारेणं' इति.

॥ [illegible] ॥

[illegible] જીવ [illegible] વિષે [illegible] છે. મહા આરંભ [illegible], મહા પરિગ્રહ [illegible], પંચેન્દ્રિય [illegible] [illegible]

પ્રશ્ન ૭૨ મું—માંસાહારી વિષે ઉવવાઇ સૂત્ર શું જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉવવાઇ સૂત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણ કરનારને નરક ગતિની પ્રાપ્તિનું વર્ણન કરેલ છે તે સાંભળો-સૂત્રપાઠ —

चउहिं ठाणेहिं जीवा णेरइयत्ताए कम्मं पकरेंति, णेरइयत्ताए कम्मं पकरेत्ता, णेरइएसु उववज्जंति तंजहा महारंभयाए महापरिग्गहयाए पंचिंदिय वहेणं कुणिमहारेणं ॥ इति.

આ સ્થાનકે જીવ નરકમાં જવાનું કર્મ ઉપરાજે છે, નરકમાં જવાનું કર્મ કરીને નરકમાં ઉપજે છે તે કર્મ કયા? તે કહે છે. મોટા આરંભના કરનાર મોટા આરંભે કરી મહા પરિગ્રહના મેળવનાર, પંચેંદ્રિય જીવના વધના કરનાર, અને માંસ ભક્ષણના કરનાર.

ઉપર કહેલા ત્રણ સૂત્રમાં નરકે જવાના ચાર કારણોમાં ચોથું કારણ માંસ ભક્ષણનું જણાવ્યું છે.

જૈન સૂત્રોના પાઠક જૈન સાધુ યા શ્રાવક, ભગવંત મહાવીરના વચનાનુસાર વર્તનારા પોતે સારી રીતે જાણનારા, સૂત્ર વચનને આગળ કરી ચાલનારા ચારે ગતિના ઉત્પત્તિના સ્થાનકના તથાં મોક્ષ ગતિની પ્રાપ્તિના તમામ ઉપાયોના જાણ પુરૂષો મદિરા માંસનું સેવન કરી નરક ગતિનો સ્વીકાર કેમ કરે? અર્થાત્ કદી ન કરે. સાધુની ગતિ તો મોક્ષની કે દેવલોકનીજ હોય છે અને શ્રાવકની ગતિ પણ દેવલોકની કહી છે; માટે જૈન ધર્મના સાધુ ત્રણ કાળમાં પણ માંસાહારી હોયજ નહિ, આ વાત સિદ્ધાંત છે.

મદ્ય માંસાદિ અયોગ્ય વસ્તુના ભક્ષના નિષેધક વચનામૃતથી જેમનું અંતઃકરણ સીંચાયલું હોય છે તેવા નરકાદિ દુર્ગતિમાં નહિ જનાર મોક્ષાર્થી જીવો મદ્ય માંસ ભક્ષણ કર્યા વગરજ નિર્દોષ સાદા અને સાત્વિક ખોરાકથી જ પોતાના જીવનનો નિર્વાહ કરી લે છે. બાકી જેઓ જીભની લાલસાના દાસ થઇને તેનું (માંસનું) ભક્ષણ કરે છે તેઓ એ આજ્ઞાથી કર્મબંધ કરીને નરકમાં પડી પરમાધામીના હાથે ભયંકર દુઃખો ભોગવે છે.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—કોઈ એમ કહે કે અનાજની જાતિમાંથી બનાવેલા ખોરાકને માટે અનેક જીવોનો વિનાશ કરવો પડે છે તેના પરિમાણમાં એક મોટા જીવનો વિનાશ કરી ઘણા જણને ખોરાકના કામમાં આવે તેમાં ઘણું ઓછું પાપ લાગે. આ અભિપ્રાય તમારો ખરો છે કે ખોટો?

ઉત્તર—આ અભિપ્રાય તમારો તદ્દન ખોટો છે. મોટા જીવોને હણનારના હૃદયમાં કોઇ પણ જીવની દયા રહેતી નથી, તેનું હૃદય કઠોર અને નિર્દય બને છે. માંસાહારીઓ પોતાના ખોરાક માટે શિકારી બને છે ત્યારે તે હિંસકોને દેખી ઘણા જીવો ભયભ્રાંત થઇ ત્રાસ પામી નાશ ભાગ કરે છે. પોતાના બાળ બચ્ચાથી પણ વિખુટા પડે છે. કોઇ જીવ વધકોને હાથ પડે તે તે વખતે તે જીવ કંપી ચાલે છે. હિંસકોને એટલો વિચાર થતો નથી કે–જ્યારે હું પ્રાણ જવાના કષ્ટમાં આવી પડું ત્યારે મારા પ્રાણ બચાવવાને જેટલો હું પ્રયત્ન કરૂં અને હું જેમ મરણના ભયથી ત્રાસ પામું છું તેમ તેવીજ રીતે બીજા જીવોને કેમ ન હોય? એટલો વિચાર પણ ઘાતકી જનોને આવે નહિ. એક એ–અને બીજું એ કે–માંસનો ખોરાક લાગણી ઉશ્કેરનાર, દુષ્ટ વિચાર ઉત્પન્ન કરનાર અને ગંદો તથા ઘણી વખત ઝેરી હોય છે. માંસાહારી લોકોને તાવ, મરકી વગેરે રોગો વારંવાર થાય છે. પ્રાણીખોરાક વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે; તેથી તે ખાનાર–માંસાહારી વિષયલુબ્ધ અને દુરાચરણી બને છે વગેરે માંસ ભોગીને ઘણા દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. માંસ ભક્ષીઓ અજ્ઞાનતાને લઇને ફક્ત ઉંઘમાં ચાલવાની પેઠે બોલે કે અમને એકજ જીવનું પાપ લાગે તેવાઓને કાંઇ પણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન હોય એમ જણાતું નથી. શાસ્ત્રમાં તો ચોખ્ખું કહ્યું છે કે–માંસની અંદર અસંખ્યાસંખ્ય જીવની ઉત્પત્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—એવું વળી કયા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેનો જવાબ?

ઉત્તર—સંબોધ–પ્રબોધ વગેરે આદિ જૈન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

आमासुय पक्कासुय, विपच्चमाणासु मंस पेसीसु;
सततं चिय उववाओ, भणिओय निगोय जीवान ॥ १ ॥

અર્થ—આમિષેષુ નહિ પક્વેષુ–કાચા તથા પક્વેષુ–પાકા [illegible]

[illegible]

[illegible]

मज्जे महुं मिमंसंमि, नवणीयंमिय चउथ्यए;
उत्र वज्जंति असंखा; तव्वन्ना तत्थ जंतुणो. ॥ १ ॥

અર્થ:—દારૂ, મધ, માંસ ને માખણમાં તે વર્ણા અસંખ્યાતા જીવ ઉપજે છે. સૂક્ષ્મ શરીરવાળા છે માટે દેખાય નહિ અને અન્ય મતના નગપડલ ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે- मद्य मांसं मधुनि च, नवनीत बहिर्कृते; उत्पद्यंते वीपचंते, सूक्ष्माजंतु रासय. ॥ १ ॥

અર્થ:—મધ, માંસ ને મધુ (મધ) એ ત્રણેને વિષે નિત્ય કહેતાં સદાયે અને નવનીત તે માખણ છાશથી અળગું કર્યા પછી એ ચારે પદાર્થને વિષે સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ (તદ્‌વરણા) જીવોની રાસી ઉત્પન્ન થાય છે અને વિનાશ પામે છે. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે પદાર્થ રહે ત્યાં સુધી તેમાં અસંખ્યાસંખ્ય જીવોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ-ચય ઉપચય થયા કરે છે (એમ પુરાણ સારમાં કહ્યું છે).

અહિંયાં માંસને વિષે પણ અસંખ્યાસંખ્ય જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે. અનાજના જીવની સંખ્યા કરતાં માંસમાં ઉત્પન્ન થતા જીવોની સંખ્યા, ઉપર કહેલા શાસ્ત્રોના ન્યાયે વધી જવાથી માંસ ભક્ષણમાં વિશેષાવિશેષ પાપ રહેલું છે. વળી માંસનો ખોરાક નીચમાં નીચ ગણાય છે, કનિષ્ટમાં કનિષ્ટ કહેવાય છે. સર્વ ધર્મવાળાએ માંસ ભક્ષણને નિંદેલ છે. આ ખોરાક જૈન સાધુને સર્વથા નિષેદ્ધ છે. અને ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યો પણ આવા અભક્ષાભક્ષથી વિમુખ રહે છે. આવા અયોગ્ય ખોરાકના અધિકારી તો નરકગામી અનાર્ય વૃતિવાળાજ હોય છે. આ વિષે જૈન સિદ્ધાંતોના પુષ્કળ દાખલા અપાઇ ગયા છે. તેમજ અન્ય શાસ્ત્રમાં પણ માંસ ભક્ષણના કરવા વાળાને મહા માઠાં ફળ કહ્યાં છે.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—અન્ય શાસ્ત્રમાં માંસ ભક્ષણ વિષે શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-માંસ ભક્ષણના કરવાવાળાને-મહાભારતમાં કહ્યું છે કે-

यावंति पशुरोमाणि, पशुगात्रेश भारतः
तावद्वर्ष सहस्राणि, पच्यते नरके नरः ॥ १ ॥

શ્રી કૃષ્ણોવાચ-હે ભારત! જે માંસાહારી પશુનો વધ કરે છે, તે પશુનાં શરીરમાં જેટલાં રૂવાડાં હોય તેટલા સહસ્ર વર્ષ લગે તે પશુવધક નરકને વિષે પચે છે, એટલે પશુનાં જેટલાં રૂવાડાં હોય તેટલા હજાર વર્ષ સુધી નરકના મહાદુઃખને ભોગવે.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—કોઇ એમ કહે કે અમે પશુવધ કર્યા વિના તૈયાર મળેલા માંસને ખાઇએ તને તો નરકમાં જવું ન થાય કે ના?

ઉત્તર—ઉપર કહેલા ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જણાવ્યું છે કે-

तिल सर्षप मात्रंतु, यो मांसं भक्षते नरः;
ते यांति नरकं घोरं, यावचंद्रदीवाकरौ. ॥ २ ॥

તીલ અને સરસવ જેટલું પણ માંસ કદાપિ કોઇ નર ખાય તો તે ખાનાર મનુષ્ય ઘોર નરકને વિષે જાય, અને જ્યાં સુધી ચંદ્રમા અને સૂર્ય તપે અર્થાત્ ત્યાંસુધી ચંદ્રમા સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી તે માંસાહારી નરકના દુઃખ ભોગવે. એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. (પુરાણ સાર.)

અને માંસાહારી ઘણા કાળ સુધી નરકના દુઃખ ભોગવીને ફરી મનુષ્યભવમાં આવે તો કેવો થાય? તે જણાવે છે.

अल्पायुषो दरीद्रश्च, परकर्मोप जीविनः;
दुःकुलेष्वेव जायंते, ये नरा मांस भक्षका. ॥ ३ ॥

અર્થ—માંસાહારી જીવ નરકનાં દુઃખ ભોગવીને ફરી મનુષ્યપણું પામે તો તે અલ્પ આયુષ્ય પામે, દરિદ્ર થાય, પારકા કર્મે જીવન ગાળે અને નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થાય; જે નર માંસનું ભક્ષણ કરે તે નરક ગતિ-નરકનાં દુઃખ ઉપરાંત મનુષ્યના ભવ પામે તોપણ દુઃખી સ્થિતિને પામે. અને તે ઉપરાંત જીવના વધ કરનારને વિશેષ ફળ કહ્યું છે.

સાંભળો પ્રત્યક્ષ જીવના વધ કરનારને પૂર્વે કહ્યા ઉપરાંત વિશેષ ફળ નીચે પ્રમાણે [illegible] પુરાણમાં કહ્યું છે.

[illegible] जिह्वा रोगी, [illegible] बधिर [illegible];
[illegible] ॥ ४ ॥

અર્થ—[illegible] (પુ. [illegible])

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો-મહાભારતમાં માંસના ત્યાગીને માટે નીચે પ્રમાણે ફળ કહ્યું છે.

याव जीवं च यो मांसं, विषवत् परीवर्जयेत्;
विसीष्टो भगवानाह, स्वर्गलोकेस्य संस्थिति. ॥ १ ॥

અર્થ—શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વિશિષ્ટ પ્રત્યે કહે છે કે-હે વિશિષ્ટ! જે મનુષ્ય જીવિતપર્યંત માંસ ને વિષ સમાન જાણી તેનો ત્યાગ કરે તે મનુષ્ય સ્વર્ગલોકમાં જાય છે અર્થાત્ તે પુરૂષનો વાસ સ્વર્ગમાં થાય છે. એ માંસ ત્યાગનું ફળ કહ્યું. (પુરાણ સાર.)

પ્રશ્ન ૭૯ મું—કોઈએ પેલું માંસ ખાધું હોય અને પછી ત્યાગ કરે તેને કંઈ ફળ ખરૂં કે કેમ?

ઉત્તર— એજ અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો-

यो भक्षयित्वा मांसानि, पश्चादपि निवर्त्तते;
यमस्वामि रुवाचेदं, स्तोपि स्वर्गति नामुयाव्. ॥२॥

અર્થ—અજ્ઞાનપણે કોઈએ પેલું માંસ ખાધું હોય અને પછી તે આંસથી નિવર્તે તો યમ સ્વામી જે વિષ્ણુ ભગવાન એમ કહે છે કે-તેહ પણ સ્વર્ગને પામે. (પુરાણસાર.)

માંસ ભક્ષણથી અળગાં રહેતાં આ દુનિયામાં આપણી પ્રશંસા થાય છે. અને પહેલી દુનિયામાં સ્વર્ગ અને મુક્તિ મેળવી શકાય છે, એમ શાસ્ત્રકાર જણાવે છે.–

આચારાંગ સૂત્રના ભાષાંતરમાં-પરિહાર્ય મિમાંસામાં પાને (૨૧) મે-કહ્યું છે કે-

श्रुत्वा दुःख परंपरा मतिघृणां मांसाशिनां दुर्गतिं,
ये कुर्वंति शुभोदयेन विरतिं मांसादन स्यादरात्;
सदीर्घायु रदूषितं गदरुजा संभाव्य यास्यंतिते,
मर्त्येषूद्भट भोग धर्ममतिषु स्वर्गापवर्गेषु च.

માંસ ખાઉઓની દુઃખમય અને કરૂણા જનક દુર્ગતિ (દુરવસ્થા તથા નરક પ્રાપ્તિ) થતી સાંભળીને જે ભાગ્યશાળી પુરૂષો હિમ્મત ધરી માંસ ભક્ષણનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ નીરોગી રહીને લાંબુ આયુષ્ય પુરૂં કરી આગતા જન્મમાં સુખી ધર્મિષ્ટ અને બુદ્ધિશાળી કુટુંબમાં અવતરશે અને અનુક્રમે સ્વર્ગ તથા મોક્ષ મેળવશે.

પ્રશ્ન ૮૦ મું—કદાપિ કોઇ એમ કહે કે–યજ્ઞાદિ અર્થે પશુવધ તથ માંસાદિક ભક્ષણ કરવાનો નિષેદ્ધ નથી. તેનું કેમ?

ઉત્તર—દરેક ધર્મ દયાનો ઉપદેશ કરે છે–હિંસાનો નિષેધ કરે છે–હિંસા માટે તિરસ્કાર બતાવે છે. હિંદુ ધર્મમાં દયા દાન ને દમન એને મુસલમાન ધર્મમાં મેહેર–મેર ને બંદગી, કહેલ છે. એમ સૌ કોઇ જાણે છે. છતાં તેજ ધર્મના ઉપદેશકો અમુક અમુક નિમિત બતાવીને હિંસાની છુટ આપે અરે! હિંસાનો આદેશ કરે તે કેવી સંતાપજનક વાત? આ કેવળ સ્વધર્મની હલકાઇ કરાવવાનું કામ નહિ તો બીજું શું? અહિંસાના પાયા ઉપર ચણાયલા ધર્મો ધર્મ ખાતરજ હિંસા કરવાનું ફરમાવે એવું શું કોઇ વિચારવાન મનુષ્ય માની શકશે? શું એવા ફરમાન કાઢી બતાવનાર જનોનો ગુપ્ત સ્વાર્થ છાનો રહેશે.

બન્યું છે એમ કે–કેટલાંક ઉપદેશકોએ અજ્ઞાનતાથી, ધર્મ પુસ્તકોનો મર્મ બરાબર નહિ સમજવાથી, અર્થનો અનર્થ કર્યો છે અને કેટલા ઉપદેશકોએ માંસ મદિરાની લાલચથી બીજાઓ તે ખાય અને ગુરૂ ખાય તેથી પોતાની હલકાઇ કહેવાય–નિંદા થાય અને માન–દ્રવ્ય આદિ મળતું બંધ થાય તેમ સમજીને–ધર્મપુસ્તકોમાં પાછળથી અમુક શબ્દો ઉમેરી દીધા હોય તો ના કેમ કહી શકાય?

ધર્મ અર્થે હિંસા (દાખલા તરીકે યજ્ઞ, બકરી ઇદ આદિ) ક્યા સંબંધમાં તે ધર્મો ખુદ પોતે શું મત આપે છે તે હું તમને કહીશ. આપણા કેટલાક બ્રાહ્મણ બંધુઓ અશ્વમેધ, ગોમેધ, અજામેધ વિગેરે યજ્ઞોની હિમાયત કરે છે તે સંબંધમાં શ્રીમદ્ ભાગવત કે જે તેમનું ધર્મ પુસ્તક મનાય છે, અને મનુષ્ય મરી ગયા પછી તેના કરવાનું [illegible] પુસ્તક [illegible] આવે છે, તેમાં જે હકીકત છે તે ખાસ જાણવા જેવી

પ્રશ્ન ૮૧ મું—શ્રીમદ્ભાગવતમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણ કે જે પ્રમાણભૂત પુસ્તક [illegible] છે તેના ૪ થા સ્કંધના [illegible] અધ્યાયમાં [illegible] શ્લોકમાં કહ્યું છે કે–

[illegible]

[illegible] છે–

[illegible]

[illegible]

एते त्वां संप्रतीक्षंते, स्मरंतो वैशसं तव;
संपरेत मयः कूटैः, छिंदंत्युत्थित मन्यवः.

ભાવાર્થ-"હે રાજન્! તેં યજ્ઞમાં હજારો પશુઓને માર્યા છે, તે સઘળાં તારી વાટ જોઇ રહ્યાં છે, અને તને વારંવાર સંભાળે છે સબબ તું મરી જઇશ ત્યારે તેઓ તને તેવાંજ હથિયારો વડે કાપશે" આ પ્રમાણે કહી નારદજીએ પ્રાચીન બર્હી રાજાને પશુઓ નજરે દેખાડયાં, તે જોઇ એ રાજાએ ભયભિત થઇ કહ્યું કે "હવેથી હું તે પ્રમાણે નહિં કરૂં."

(હિતશિક્ષા.)

આ પ્રામાણે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રનાં મોટામાં મોટાં પુસ્તક શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહેલું છે તો તેનું ઉલ્લંઘ કરી યજ્ઞ નિમિતે તથા બીજી કોઇપણ પ્રકારની દેવ નિમિતે હિંસા કરવી એ કોઇપણ સમજુ માણસને યોગ્ય નથી. આ વિષે શિવ પુરાણમાં પણ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૨ મું—શિવ પુરાણમાં શું કહ્યું છે? તે જાણવું જોઇએ.

ઉત્તર—સાંભળો-ઉપરના ચાલતા અધિકારે કહ્યું છે કે-આ ઉપરાંત શિવપુરાણ નામનો ગ્રંથ શ્રીમદ્ ભાગવતે તથા ભારતના તારણરૂપે છે. તેમાં યજ્ઞ અર્થ થતી હિંસા તથા માંસ ભક્ષણ સંબંધે, તેમજ હરકોઇ પ્રકારની જીવ હિંસા સંબંધે, પદેપદે નિષેધ કરેલો છે. તે ટાંકવાથી અત્રે વિશેષ લંબાણ થવાનો ભય રહે છે. (આચારાંગ ભાષાંતર-શબ્દાર્થ વિવેક.)

સ્વામીનારાયણની શિક્ષાપત્રીમાં પણ શ્રી સહેજાનંદજીએ તે વિષે સારી શિક્ષા આપી છે.

પ્રશ્ન ૮૩ મું—સહેજાનંદજીની શિક્ષાપત્રીમાં શું કહ્યું છે? તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-શ્રીમદ્ સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રી સંવત્ ૧૯૫૫ માં છપાએલી છે તેમાં શ્લોક ૧૧ મેં-કહ્યું છે કે-

कस्यापि प्राणिनो हिंसा, नैवकार्यात्र मामकैः;
सूक्ष्म यूका मत्कुणा दे, रपि बुद्धया कदाचन. ११

અર્થ:—હવે તે વર્તવાની રીત કહિયે જેઃ—અમારા જે સત્સંગી તેમણે કોઇ જીવ પ્રાણિમાત્રની પણ હિંસા ન કરવી અને જાણીને તો ઝીણા એવા જૂ, માંકડ, ચાંચડ, આદિક જીવ તેમની પણ હિંસા કયારેય ન કરવી. તેમજ શ્લોક ૧૨ મે-યજ્ઞાદિ અર્થે પણ હિંસાનો નિષેધ કર્યો છે.

સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં કહે છે કે-શ્લોક-

देवता पितृयागार्थ, मप्यजादेश्च हिंसनम् ;
नकर्त्तव्यमहिंसैव, धर्मःप्रोक्तोऽस्तियन्महान्. ॥ १२ ॥

અર્થ—અને દેવતાને પિતૃ તેનાં યજ્ઞને અર્થે પણ બકરા મૃગલાં સસલાં માછલાં આદિક કોઇ જીવની હિંસા ન કરવી. કેમ જે અહિંસા છે તેજ મોટો ધર્મ છે. એમ સર્વ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. તેમજ પતરમાં શ્લોકમાં માંસનો પણ સર્વથા નિષેધ કર્યો છે.

સહેજાનંદજી પોતાની શિક્ષાપત્રીમાં કહે છે કે-શ્લોક-

न भक्ष्यं सर्वथा मांसं, यज्ञ शिष्टमपि क्वचित् ;
न पेयंच सुरा मद्य, मपि देव निवेदितम्. ॥ १५॥

અર્થ—માંસ સર્વથા ખાવું નહિ, અને જે માંસ યજ્ઞનું શેષ હોય તોપણ અથવા આપતકાળમાં પણ કયારેય ખાવું નહિ. અને વળી પ્રાણી સુરાને અગિયાર પ્રકારનું મદ્ય તે દેવતાનું નૈવેદ્ય હોય તોપણ ન પીવું. વળી શ્લોક ૨૨ મે-કહે છે કે-

देवतार्थ मपेयस्य, सुरा मांस निवेदनम् ;
यत्तुंगेऽजादि हिंसाच, न भक्ष्यं तन्निवेदितम्. ॥ २२ ॥

અર્થ:—અને જે દેવતાને સુરા માંસનું નૈવેદ્ય થાતું હોય અને વળી જે દેવતાની આગળ બકરા આદિક જીવની હિંસા થતિ હોય તે દેવનું નૈવેદ્ય ન ખાવું. (ઇતિ શિક્ષાપત્રી.)

પ્રાણીવધ અને માંસાહાર-માંસ ભોજન નિષેધના હિંદુ ધર્મના પવિત્ર પુસ્તકોમાંથી પુરાવા [illegible] આપ્યા છે તેમજ મુસલમાન, [illegible] અને [illegible] ધર્મ પુસ્તકોમાં પણ પ્રાણી હિંસા ને માંસ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આપ્યા છે

[illegible]

[illegible]

વળી રાવજી વોરા જેઓ લોટીઆ વોરા-કહેવાય છે, તેઓ બીલકુલ માંસ ખાતા નથી; તેથી તેઓ-નગોસીઆ અથવા નમાંસીઆ-કહેવાય છે. તેઓની વસ્તી વડોદરામાં પણ છે; તેમજ તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં ફરમાવેલુ છે કે-फला तज अल् बुतून कुम मकाबरल हयवानात ॥ અર્થ-તું પશુ-પક્ષીઓની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ અર્થાત્ તેમને મારીને ખાઇશ નહિ.

કુરાને સરીફના-સુરાઅન-આમ-ની આયત ૧૪૨ માં-અલ્લાતાલ્લાએ સાફ ફરમાવેલું છે કે-व मिनल अन आमे हमू लतं व फर्श। कुलूमिम्मा रजक कुमुल्ला हो ॥

અર્થ:—અલ્લાએ ચોપગાં જાનવરોમાંથી કેટલાંક ભાર ઉપાડવા માટે પેદા કીધાં છે અને આવા માટે જમીનને લગતી વનસ્પતિ તથા અનાજ ઉત્પન્ન કર્યું છે તે તમે ખાઓ-વળી તેજ સૂરા-અન-આમમાં લખેલું છે કે-તમે ન ખાઓ-લોહી અને ડુક્કરનું માંસ, ઘાથી મારવામાં આવે તેનું માંસ અથવા બીજા કોઇ પ્રાણીના મારવાથી મરે તેનું માંસ.

બકરી ઇદને દિવસે બકરી ન મારવા વિષે કુરાનમાં સુરાહહજની ૩૬ મી આયાત્‌માં અલ્લાતાલ્લાએ ખુદ ફરમાવેલું છે કે-માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ પણ એક પરહેજગારી પહોંચશે. (આચારાંગના ભાષાન્તરમાં શબ્દાર્થ વિવેક પાને ૩૮ મે).

પ્રશ્ન ૮૫ મું—ઉપરની હકીકત માટે બીજા કોઇ દાખલા છે?

ઉત્તર—'હિત શિક્ષા' માં-પૃષ્ઠ ૨૪-૨૫ મેં-કહ્યું છે કે—

કુરાન કહે છે કે-"માંસ અગર લોહી મને પહોંચશે નહિ; પરહેજગારીજ માત્ર મને પહોંચશે." (સુરાહ હજ)

वमामिन् दाब्बतिन् फिल अर्देवला तैरुन
यतीरोबजनाहीये इल्लाउममून्अमसालाकुम्

"અને જે પશુ પૃથ્વી ઉપર ચાલે છે-અને જે પક્ષી પોતાની પાંખો વડે ઉડે છે તે બીજું કાંઇજ નહિ પણ તમારા જેવા લોકો છે."—(કુરાન-સુરેઅન્ આમ)

માટે પેગંબર હઝરત મહમદ નબીસાહેબના ખલીફા હઝરતઅલી સાહેબે ફરમાવ્યું છે કે-"તું પશુ કે પક્ષીની કબર તારા પેટમાં કરીશ નહિ"

મુસલમાન ભાઇઓ બકરી ઇદ કરે છે. તેના માટે હિતશિક્ષા પૃષ્ઠ ૩૩-૩૪-મે-કહ્યું છે કે-

મુસલમાનભાઇઓ બકરી ઇદ કરે છે પણ વાઘ ઇદ કોઇએ કર્યું નથી. રાંક બીચારાં બકરાં! આટલાં બધાં પશુ-પક્ષીઓ અને માનવોમાંથી દયાળુ અલ્લાતાલ્લાએ તમનેજ પોતાના ભક્ષ માટે શોધી કહાડયાં? નહિ, નહિ, એ દયાળુ દેવનાં નામ ઉપર હે! મુસલમાનભાઇઓ તમે ખોટું કરો ચડાવશો નહિ. તમે તે સાહેબનો હુકમ બરાબર સમજવા કોશીશ કરો.

ઇબ્રાહીમ પેગમ્બર જ્યારે ઇમાનમાં આવ્યા ત્યારે તેમના ઇમાનની પરીક્ષા કરવા સારૂ અલ્લાએ તેમને કહ્યું કે-"તારી વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ આપ." તે ઉપરથી ઇબ્રાહીમ પેગંબરે પોતાના એકના એક છોકરા ઇસમાઇલને મારવા તૈયાર કર્યો અને જેવો તે પોતાની આંખે પાટો બાંધી તેને છરી વડે મારવા જાય છે તેવોજ અલ્લાએ તે છોકરાની જગાએ ઘેટું (દુમ્બો) લાવી મૂકયું. આમાં હકીકત એવી છે કે, અલ્લાનો વિચાર પેટાંનો ભોગ લેવાનો ન હતો પણ ઇબ્રાહીમનો પોતા ઉપરનો પ્રેમ કેટલો દરજ્જે છે તે જોવાનો હતો, તેથી તો પેટાંને પણ સજીવન કર્યું હતું.

હિંદુ ભાઇઓમાં પણ એવીજ કથા ચાલે છે કે, સગાળશા શેઠે કેલૈયા કુંવરને ખાંડણીઆમાં ઘાલી ખાંડયો હતો, પણ ઇશ્વરે તેને સજીવન કર્યો હતો. આ સર્વ દાખલામાં ઇશ્વરનો હેતુ માંસ ખાવાનો નહિ પણ ભક્તોની કસોટી કરવાનોજ હોવો જોઇએ.

ઇદ કરનાર ભાઇઓએ મન સાથે એટલોજ વિચાર કરવો જોઇએ છે કે જ્યારે આપણે ઇદને તહેવાર ઉપર કેટલા જનાવરને કતલ કરીએ છીએ, ત્યારે પેટાંને નહિ પણ ઇબ્રાહીમની માફક પોતાની વહાલામાં વહાલી ચીજનો ભોગ આપવો જોઇએ. શું તે આપણાથી બની શકશે?

કુરાન. સુરા [illegible] સિપારા ૪, મંજલ ૨, આયત [illegible] [illegible] (હિન્દ [illegible])

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૮૭ મું—પીર કોને કહીયે, પીરનો અર્થ શું ?

ઉત્તર—पीर ताको जाणीए, जाने परकी पींड. જે પારકી પીડા જાણે તેને પીર કહીએ. કિસનબાવનીમાં કહ્યું છે કે-कहा पीर जोंपे पर पीर न वेचारी है. ॥ જે પારકી પીડાનો વિચાર ન કરે તેને પીર કેમ કહીએ? અર્થાત્ જે દુનિયામાં પીરપણે પૂજાય તે પરપીડાના જાણ હોય. કોઇ પણ જીવને દુઃખી દેખી જેનું હૃદય કંપી ચાલે તે પીરપણાની પદવીને લાયક હોય અને સર્વ જીવ ઉપર દયાવાન હોય તેજ પીર કહેવાય.

પ્રશ્ન ૮૮ મું—અલ્લા કોને કહીએ ?

ઉત્તર—अल्ला लाह बुझावता, जन्म जरा और मरण, આ દુનિયામાં જન્મ જરા ને મરણની લા લાગી રહી છે તે પલીતાને બુઝાવી જન્મ જરા ને મરણના દાહમાંથી નીકળી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ મેળવે તેને અલ્લા કહીએ.

પ્રશ્ન ૮૯ મું—ખુદા કોને કહીએ ?

ઉત્તર—खुदा खुनथी उघरे, दाद सुने दीए सरण. દયાહિન એવા અ-ધર્મીઓના હાથથી કપાતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરે–તેને મરણના ભયથી બચાવે, તથા નિરપરાધિ પ્રાણીઓની દાદ સૂણે–તેની અરજ સાંભળે, અને તેને અભય પદનું સરણું આપે એવા દયાળુ દેવને ખુદા કહીએ.

પ્રશ્ન ૯૦ મું—ફકીર કોને કહીયે અને ફકીરનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—ફકીર અને ફકીરનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

ફકીરા ફકીરી કઠન હૈ, જેસી દૂર ખજુર;
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, પડે તો ચકના ચુર. ૧
ફાકા ફ્ક્ત ફરાક દિલ, આશન દ્રઢ ગંભીર;
ફિકિરી ફારી ફકની કરે, તિસકો કહી ફકીર. ૨
મન મારે તન વશ કરે, ઓજે સકલ શરીર;
દયારૂપ કથની કથે, તાકો નામ ફકીર. ૩

પ્રશ્ન ૯૧ મું—કાજીને કલમા શું કહે છે ?

ઉત્તર—કાજી, એ, ઉપદેશક ધર્મ ગુરૂ કલમાના વાંચનાર-કલમાના પઢનાર તેને કલમા કહે છે કે-

કાજી કલમા મત પઢો, કલમા તમકુ ઓલે;
સાહેબ દાતરૂકા હિસાબ માગે, તો જીર મારે કયું છોટે. ૧

પ્રશ્ન ૬૨ મું—અજાનો શું ઉપદેશ છે?

ઉત્તર—અજા-બકરા-મુસલમાનને ઉપદેશ કરે છે કે-

અજા મુસલમાન અવલકા, આપ કરે ઉપદેશ;
શીર કાટયા સો કટાઉંગા, દેખો દાઢી કેશ. ૧

પ્રશ્ન ૬૩ મું—મુસલમાન અને કાફરમાં શો તફાવત?

ઉત્તર—મુસલમાન અને કાફરવચ્ચે હૃદયના દિલનો તફાવત હોય તે જણાવે છે.

મોંમ દીલ મુસલમાન, કઠણ દીલ કાફર;
કાફર મારે જીવકું, એ સબ ખુદાકા મુસાફર. ૧

મુસલમાનનું દીલ મોંમ કેતા મીણ જેવું નરમ હોય, અને કાફરનું દીલ કઠણ હોય. જીવને મારે તે કાફર કહેવાય. ખરો મુસલમાન હોય તે તો સર્વ જીવ ખુદાના મુસાફર છે એમ માને. અર્થાત્ દુનિયાપર રહેલા તમામ પ્રાણી માત્ર ખુદાની ઓલાદ છે, ખુદાના બાલબચ્ચાં છે એમ માની તેનું રક્ષણ કરવું.

પ્રશ્ન ૬૪ મું—બકરી ઇદને દિવસે કેવી રીતે વર્તવું?

ઉત્તર—બકરી ઇદને દિવસે મુસલમાન ભાઈઓને કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ કે તે દિવસે પેરીવાદ કરવી જોઈએ એટલે પેરીવાનો અર્થ [illegible] દેવનો કહેવાય, અને દાનમાં એક દાન તે અભયદાન કહેવાય છે માટે સર્વ જીવને અભયદાન આપવું તેજ ખરી પેરીવાદ છે માટે બકરી ઇદને દહાડે કેવી રીતે વર્તવું તે તે કહેલ છે.

બકરી ઇદને દહાડે, ધરીએ ગરીબ [illegible],
[illegible] જબ [illegible], તે ખુદાકા [illegible] ૧

જ્યારે બકરી ઇદનો દિવસ આવે ત્યારે પોતે ગરીબ અને [illegible] [illegible]

તેનું રક્ષણ કરવું-સર્વ જીવને અભયદાન દેવું તેજ ખુદાની ખરી ી કરી કહેવાય. અને આ પ્રમાણે વર્તે તેજ ખરો મુસલમાન કહેવાય કુરાનનું ફરમાન છે. અને દાદુનું વાકય પણ ખાસ કરીને ધ્યાનમાં જેવું છે.

પ્રશ્ન ૯૫ મું—દાદુનું વાક્ય શું છે તે પણ જણાવશો?

ઉત્તર—દાદુ એક જબરો નેતા ગણાઈ ગયો છે તેના કેટલાક વાકયો સવીઓ ગ્રહણ કરે છે. તે એમ જણાવે છે કે—

દાદુ એક દયા વિના, બત્રીશ લક્ષણ બહાર;
સરોવરમાં નીર નહિ, પછી ભર ઉંચી બાંધે પાળ. ૧

દયા વિના લક્ષણ, ગુણ, ચાતુરી કે જ્ઞાન અથવા કોઈ પ્રકારની ક્રિયા દ કાંઇ પણ ફળીભૂત થતાં નથી. ભલે ઉંચી ને મજબુત પાળનું તળાવ પણ તેમાં પાણી ન હોય તો તે તળાવ નકામુંજ ગણાય, તેમ દયા ા સર્વ નકામુંજ જાણવું.

સર્વ ધર્મ સત્ય અને અહિંસાના બોધનેજ મોખરે મૂકે છે અને ઉપદેશની સફળતા ઉપરજ પોતાના ધર્મના વિજયનો આધાર માને તેમાં પણ સર્વ ધર્મ દયાને પ્રધાન પદ આપે છે. તેમાં પણ વિશેષે ને જૈન ધર્મનો મૂળપાયો દયા ઉપરનોજ છે. અને શાસ્ત્રકાર પણ યત્વે કરીને જ્ઞાની પુરૂષોને જ્ઞાનનો સાર પણ દયાજ જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૯૬ મું—જૈન સૂત્રોમાં દયા માટે જ્ઞાનીને શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—સાંભળો—સુયગડાંગજી સૂત્રના અધ્યયન પહેલે-ઉદેશે ૪ થે ા ૧૦ મી-તેમાં કહ્યું છે કે—

एवं खु नाणिणो सारं, जंन हिंसई किंचणं;
अहिंसा समयं चेव, एतावत्तं वियाणिया. ॥ १० ॥

"જ્ઞાની પુરૂષના જ્ઞાનનો સાર એ છે કે—કોઇ પણ જીવને હણવો હે અને જીવ દયા એજ પ્રધાન એવું વિવેકવત હોય તે જાણે." અને દ પણ એજ જણાવે છે કે—

अहिंसा परमो धर्म, स्तथा हिंसा परमोदमः;
अहिंसा परमं दान, महिंसा परमं तपः ॥ १ ॥

"અહિંસા એજ મોટો ધર્મ છે, એજ દમ છે, એજ મોટું દાન છે ને એજ મોટો તપ છે." (હિતશિક્ષા)

આ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મ અને મુસલમાન ધર્મમાં પ્રાણી હિંસા અને માંસાહારના નિષેદ્ધ સાથે અહિંસા ધર્મનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. તેમજ પારસી ધર્મમાં પણ પ્રાણી વધ તથા માંસાહારનો નિષેદ્ધ કરવા સાથ તેમના ધર્મ પુસ્તકમાં સખ્ત મનાઇ કરેલી જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૯૭ મું—પારસી ભાઇઓના ધર્મ પુસ્તકમાં શું કહ્યું છે? તે જણાવશો?

ઉત્તર—સાંભળો-પારસી ભાઈઓના 'શાહનામા' નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે—

બેત:

નીરત ઝંદ ખુરોને જાનવર જુ,
મનીન અસ્તદીને ઝર દુસ્તનેકુ.

અમારો જરથોસ્તી ધર્મ એવો નેક છે કે પશુઓને મારીને ખાઇ નહિ, અને જનાવરોનો શિકાર કરવો નહિ. પારસીઓના ધર્મ પુસ્તક મજ્જનેના ૩૨ મા તથા ૩૩ માં હામાં લખેલું છે કે— (અસલ ભાગ)

मरदामो अहानरोद ईमो गेमोग मरे दान ओद आमग मेनगि वीमोदुन ॥

मदरीश ममगुवा न देन नो गेमोगवा वानशार ओदान मग ईवन्ते विनरे-बेनरेव गगगम वर्दीवा अट मंवानो ॥

[illegible] (ગુ[illegible]) ને [illegible] આપણમાં-તેને [illegible] કરેલી [illegible] છે, અથવા [illegible] કે [illegible] ભાગે છે [illegible] (પારસીઓના પરમેશ્વરે) [illegible] છે (આ[illegible] છે) [illegible] નહિ [illegible] (ગુ[illegible]) [illegible] (ને [illegible]) [illegible]

આપણે સાંભળીએ છીએ. 'કુટસ એન્ડ ફ્રેનેશીયા' નામનાં પુસ્તકમાં લખેલું છે કે પારસીઓના કદીમ (અસલી) ધર્મગુરૂઓ પોતપોતાનો ખોરાક હમેશાં હમેશાં ફળફળાદિકનોજ રાખતા. પ્લેની નામનો પ્રખ્યાત તત્ત્વજ્ઞાની પોતાના ૧૧ મા પુસ્તકમાં લખે છે કે જરથોસ્ત અલબુરૂજ પહાડની ગુફામાં ખુદા તાલાની બંદગી અને મૌન જાપને સારૂ વીશ વર્ષ સુધી ગુંથાએલો હતો, અને પોતાનું ગુજરાન માત્ર પનીર દૂધનો ખોરાક ખાઇને કરતો. વધારે જુના વખતની વાતો ન શોધતાં હાલ તુરતજ મુંબઇ સમાચારના તા. ૨૫ જુલાઇ સને ૧૯૦૨ ના અંકમાં છપાએલો એક ફકરો જે ભાજી પાલાના ખોરાક સંબંધેજ છે તે વાંચવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ. (આચારાંગજીના ભાષાંતરમાં–શબ્દાર્થ વિવેક–પાને ૩૬ મે.)

પ્રશ્ન ૯૮ મું—પારસી ભાઇઓના ધર્મપુસ્તક સંબંધે વિશેષ કાંઇ જાણવા જેવી બીના છે ?

ઉત્તર—છે, સાંભળો–'હિતશિક્ષા' નામનાં પુસ્તકમાં પાને ૨૫-૨૬ મેં નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે

પારસી ભાઇઓનાં ધર્મપુસ્તક ઇજસ્નને મધ્યે કહ્યું છે કેઃ—

"જેઓ દુનિયાની પેદાશ ઉપર દયા લાવતા નથી તેઓ વગર દયાના 'દેવો' તથા દોઝખી આદમીઓ છે."

તેમજ વળી તે ભાઇઓનાં જરથોસ્તનામામાં લખ્યું છે કે—

बकु शतन नीयारंद कसकु दरेह ।
न आगुस फंदा के वासद बरेह ॥

"કદી કોઇપણ જાનવર મોટું અથવા વૃદ્ધ થયું હોય તેને અથવા નાનાં બચ્ચાંને અથવા કોઇ પ્રકારના જીવતા પ્રાણીને મારવાની સાફ મનાઇ છે.

જેમ જૈનધર્મના શાસ્ત્રમાં જીવ જવાની છેલી ઘડીએ ક્ષમાપના માગવાનો રિવાજ છે તેમ પારસીના ધર્મશાસ્ત્રમાં પણ તે પ્રમાણે માફી માગવાનું કહેલ છે.

'હિતશિક્ષા પાને ૩૫ મેંથી ૩૭ સુધીમાં કહ્યું છે કેઃ—

પારસી ભાઇઓ આપણા હિંદુભાઇઓને ઘણી બાબતમાં આચાર વિચારમાં મળતા આવે છે. તે પણ હિંદુધર્મ જેવો નેક ધર્મ છે. જૈન ધર્મની માફક તેમાં તો એટલે સુધી કહેલું છે કે, "ઓ જરથોસ્ત! તારો જીવ જવાની છેલ્લી પળ આવી લાગે ત્યારે તું મને આરાધજે! અને તે

સાથે વળી મારી તમામ પેદાશને આરાધજે! તે સાથે વળી તમામ ગોસ્પંદોને, પાણીમાં રહેનારાં તમામ પ્રાણીઓને, જમીન પર વસતાં તમામ પ્રાણીઓને હવામાં ઉડતાં તમામ પ્રાણીઓને તથા ખરીવાળાં તમામ પ્રાણીઓને આરાધજે. (ક્ષમાપના માગજે) તો હું તને દોજખ (નર્ક) થી બચાવીશ." આવા નેક ધર્મમાં હિંસાની હીમાયત કે પરવાનગી હોવાનો સંભવજ કેમ હોય? અસોજરથોસ્તે અમુક કામો કરવાં માટે અવતાર લીધેલ હતો કે જે કામોમાં પશુ રક્ષા એ એક હતું. અને એ કારણથી "પશુપ્રાણ જરથોસ્તી દીન" એમ કહેવાયું. પારસી ધર્મશાસ્ત્રો જો હિંસા અને માંસ ભક્ષણની તરફેણમાં હોત તો દર મહીનાના બમન, મોહોર, ગોશ અને રામ એ ચાર દિવસોમાં, બમન માસના જશનના દિવસમાં અને સગાની મરણથી ૩ દિવસ સુધી પારસી ભાઈઓ માંસથી ખાસ દૂર રહે છે તેનું કારણ શું? જરથોસ્તનામ વખતમાં ગુસ્તાસ્પ બાદશાહનો પૌત્ર બહમન અસ્ફંદ્યાર અને શાક સિવાય બીજું કાંઈજ ખાતો નહિ, અને ઇરાની પરહેજગારોની જુદરતી લોકને હાગોઝનીસ, પીથાગોરાસ, પ્લેટો, પ્લુટાર્ક આદિ મહાપુરૂષે પણ માંસ ખોરાક ખાતા નહિ. ઇરાનનો પ્રખ્યાત મુસાફર મ[illegible] જીવન માલમ પડે છે કે, "મેં દાદા અને પરહેજગાર [illegible] [illegible] [illegible] છે કે, જરથોસ્તના બાપ પાસે એક ગાય હતી. તે [illegible] [illegible] [illegible] સિવાય બીજું કાંઈજ ખાતી નહિ અને [illegible] [illegible] તે સિવાય બીજો ખોરાક જરથોસ્તને [illegible] કાંઈજ લેતા નહિ

[illegible] જણાય છે કે, પારસી ધર્મ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પુસ્તકોમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

(હિ[illegible])

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પૃથ્વી ઉપર જે ભાજી પાલો તથા ફળો તને મેં આપેલાં છે તેનો તું ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરજે. વળી હુસીયા અધ્યાય ૮ આયત ૧૫ મામાં પણ કહેલું છે કેઃ—

જ્યારે તમે તમારા હાથ (પ્રાર્થના માટે) લાંબા કરશો ત્યારે હું (ઇશ્વર) મારી આંખો તમારા તરફથી બીજી બાજુ ફેરવીશ અને તમે પ્રાર્થના ઉપર પ્રાર્થના કરશો તોપણ હું ધ્યાન નહિ આપું; કારણકે તમારા હાથ (પ્રાણીને મારવાથી) લોહીલોહાણ છે. (આચારાંગનું ભાષાંતરમાં શબ્દાર્થનિવેદ પાને ૩૭ મેં) (તથા હિત શિક્ષામાં પણ પ્રાણી હિંસા અને માંસાહારના નિષેદ્ધ વિષે ઘણું લખાણુ છે).

“દયા” એ જૈન લોકોનો મુદ્રા લેખ છે. આવા પવિત્ર માર્ગને વિષે—જ્યાં ઝીણા જીવને પણ સહેજ કિલામના થાય ત્યાં જૈનીપણું યોગ્ય નથી; એવું જૈનોના આગમોનું પ્રમાણ છે, તો પછી તે માર્ગમાં પ્રવર્તતા સાધુ મુનિરાજ પોતાના દેહને અર્થે મત્સ્ય માંસવાળા આહાર ગ્રહણ કરે. એવી માન્યતા કરવી એ જૈન સિદ્ધાંતો પર પગ મૂકવા જેવું છે અને જૈન સાધુને મોટું કલંક આપવા જેવું છે.

ઉપર જણાવેલા હિંદુ ધર્મના તેમજ મુસલમાન, પારસી અને અંગ્રેજ ધર્મના અને તેમના ધર્મ શાસ્ત્રના દાખલા આપી, પ્રથમ આપેલાં જૈન ધર્મના સૂત્રોના માંસાહાર નિષેદ્ધના દાખલાને આ બધા દાખલા ખરી રીતે માંસાહાર નિષેધને પુષ્ટી કરતા થવા સાથ જૈન ધર્મના સૂત્રના દાખલાને ટેકો આપનારા થાય છે અને આ ઉપરથી વાચક વર્ગને ખાસ કરીને ધડો લેવાનો છે કે—આવા સાધારણ ધર્મમાં જ્યારે માંસાહારનો નિષેધ ઠારઠાર જણાવે છે ત્યારે દયાના મોખરે રહેલો એવો જૈન ધર્મ કે તેમાં વળી માંસાહારની સાધુ કે શ્રાવકને છુટ હોયજ કયાંથી? અર્થાત્ સ્વપ્નામાં પણ નજ હોય એ વાત ચોકસ માનવી.

જ્યાં માંસનો ત્યાગ ત્યાં મદિરાનો ત્યાગ તો સાથેજ સમજી લેવો. જૈન સૂત્રોમાં મદિરા ને માંસ બન્નેનો સાથેજ નિષેધ કર્યો છે. આ બન્ને વસ્તુ શાસ્ત્રમાં અયોગ્ય અને અપવિત્ર ગણેલ છે; તેમજ લોક વ્યવહારમાં પણ તે વસ્તુનો ઠારઠાર નિષેધ કરવામાં આવે છે. તેમાં પણ જૈન સૂત્રોમાં મદિરા માંસના ભોગીને નરકની માઠી ગતિ ખુલ્લી રીતે કહી છે અને તેના ત્યાગના કરનારા ઉત્તમ ગતિના અધિકારી થાય છે એમ પણ દરેક શાસ્ત્ર જણાવે છે.

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—અહિંયાં એક સવાલ ઉભો થાય છે કે—જૈન ધર્મના સાધુને માટે જૈન સૂત્રોમાં (૫૨) બાવન બોલ અનાચીર્ણ—અન-આચરવા કહેલ છે તેમાં મદિરા માંસ વગેરે કેટલાક શબ્દો જોવામાં આવતા નથી તો તે વિષે શું સમજવું ?

ઉત્તર—શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં ૩ જા અધ્યયનને વિષે સાધુને અનાચીર્ણ બાવન બોલ આચરવા જોગ્ય નહિતે અનાચીર્ણ કહેલ છે તેમાં ત્રીજી ગાથાના બીજા પદને વિષે "रायपिंडे" કહેલ છે. તે રાજપિંડમાં મદિરા૧, માંસ૨, મધ૩ અને માખણ૪ આ ચાર બોલનો સમાવેશ થાય છે. કારણ કે પિંડ શબ્દે આહાર અને આહારમાં જે આહાર રાજા સમાન એટલે પ્રધાન આહાર તે 'રાજપિંડ.' "पिंडानां मध्ये राज इति राजपिंड." જો કે આ ઠેકાણે રાજપિંડ શબ્દ કહ્યો છે તેના ઘણાં અર્થ થાય છે પણ બીજા અર્થ કરતાં આ ચાર બોલ સાધુને આચરણીય કરે તો ઘણા લોકમાં વાંધો ઉઠે. બાવન બોલમાં કોઈ કોઈ સાધારણ બોલને જ્યારે આચરવાની ભગવંતની મનાઈ હોય ત્યારે આવા મહાન દોષવાળા મદિરા માંસ વગેરે અનાચીર્ણ કેમ ન હોય ? અર્થાત્ હોવાજ જોઈએ. માટે આ બોલ લેવા કે જે 'રાજપિંડ' અનાચીર્ણ કહેવામાં આવ્યો છે તે મદિરા, માંસ, મધ, અને માખણને માટેજ સંભવે છે. અને આ ચાર બોલને મહાવિગય કહેલ છે, મહાવિગય સાધુને વાપરવાનો નિષેધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રાજપિંડને કેટલાક રાજાનો પિંડ કહે છે તો રાજાનો પિંડ આચારાંગાદિક સૂત્રમાં લેવાની ભગવંતે ના કહી છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—રાજપિંડના ઘણા અર્થ થાય છે [illegible] [illegible] બાવન અનાચીર્ણમાં 'રાજપિંડ' લેવો નહિ તે [illegible] સાધુનો [illegible] [illegible] [illegible] માટે મહાવિગય જે મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ [illegible] સાધુને [illegible] [illegible] છે.

[illegible]

[illegible]

મુનિએ ચક્રવર્તિ પ્રમુખ ક્ષત્રિયો, રાજાઓ, ઠાકોરો, સરદારો, કે રાજવંશી લોકો, જેઓ શહેરમાં કે શહેર બાહેર રહેતા હોય યા રસ્તે પ્રયાણ કરતા હોય તેમને ત્યાંથી નિમંત્રણ છતાં યા નહિ છતાં આહાર ગ્રહણ ન કરવો. (૫૬૦) આ પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કલ્પે.

ત્રીજે ભાંગે-રાજાનો અભિષેક થતો હોય તે અર્થે આહાર નિષ્પન્ન થતો હોય તે પણ રાજપિંડ સાધુને લેવો ન કલ્પે.

ચોથે ભાંગે-દશ વૈકાલિકમાં રાજપિંડના અર્થમાં રાજા ચક્રવર્તિ વાસુદેવાદિકને જમવાને અર્થે કીધો તે આહાર પણ રાજપિંડ કહ્યો. એવો અભિષ્ટ આહાર મહાવીરના સાધુને લેવો કલ્પે નહિ, પણ વચલા તિર્થંકરના સાધુને લેવો નિષેદ્ધ જણાતો નથી. કારણકે-નેમનાથ ભગવાનના સાધુ છ અણગારે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને જમવાના સિંહકેશરીઆ લાડુ વહોર્યા છે. આ અપેક્ષાએ અનાચીર્ણ રાજપિંડ મહા વિગય ઠરે છે. અને મદિરા માંસાદિક મહા વિગય સર્વ તિર્થંકરના સાધુને નિષેધજ હોય, કારણકે-તે ચારે મદિરા, માંસ, મધ અને માખણ. મહા વિકારના કરવાવાળા માટે નવ વિગયમાં ચાર મહા વિગય પ્રધાન વિગય હોવાથી તેને રા પિંડમાં ગણેલ છે.

હવે નવ વિગય કઇ કહી છે તે જણાવે છે. ઠાણાંગજીના નવમાં ઠાણાને વિષે નવ વિગય કહી છે, नव विगयीओ पन्नत्तातंजहा खरं १, दहिं २, णवणीयं ३, सप्पिं ४, तिल्लं ५, गुलं ६, महु ७, मज्जं ८, मंसं ९. એ નવમે ઠાણે નવ વિગય કહી. તે મધ્યે ચાર વિગય તો મહા વિગય તે મદિરા ૧, માંસ ૨, મધુ ૩, ને માખણ ૪. તે મહા વિગય તે મહા વિકૃતિ મહા વિકારની કરણહારી તે માટે ન લેવી. વલી મદિરા માંસ સહિત ચાર વિગય કહી તેણે કરીને મહા વિગય માટે રાજપિંડ તે માટે તે પણ અગ્રાહ્ય-અનાચીર્ણ. વળી બીજા પણ અવગુણ હશે તે તો વિતરાગ જાણે. પણ આ ચાર વસ્તુનો નિષેદ્ધ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૧૦૨ સું—માંસના નિષેદ્ધની તો પુષ્કળ વ્યાખ્યા કરી તેમ મદિરાના નિષેદ્ધ વિષે સૂત્રમાં કાંઇ જણાવ્યું છે.

ઉત્તર—સૂત્રમાં જ્યા જ્યાં માંસનો નિષેદ્ધ ચાલ્યો છે ત્યાં સાથે મદિરાનો પણ નિષેધ કર્યો છે. અને મદિરા ન પીવા માટે સાધુને નોખો બોધ શ્રી દશ વૈકાલિક સૂત્રના (૫) માં અધ્યયનના બીજા ઉદેશાની ૩૮ મી ગાથાથી ૪૩ મી ગાથા સુધીમાં આપેલ છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

ગાથા–

सुरं वा मेरगं वावि, अन्नं वा मज्जग रसं;
ससरक्खं न पिबे भिक्खु, जसं सारक्ख मप्पणो. ३८

पीया एगइउ तेणो, नमे कोइ वियाणई;
तस्स पस्सह दोसाइं, नियडिंच सुणेइमे ३९

वड्ढई सुंडिया तस्स, माया मोसंच भिक्खुणो;
अयसोयं अनिव्वाणं, सययंच असाहुया ४०

निच्चु विग्गो जहा तेनो, अत्त कम्मेहिं दुम्मई;
तारिसो मरणं तेवि, नाराहेइ संवरं. ४१

आयरिए नाराहेइ, समने आवि तारिसो;
गिहिथा विनं गरहंति, जेण जाणंति तारिसं. ४२

एवं तु अगुन प्पेही. गुणानं च विवज्जउ ;
तारिसो मरणं तेवी, नाराहेइं संवरं. ४१

ભાવાર્થ:-પોતાનો આત્મા વશ કરીને, જે સંજમના [illegible]

સાધુને આરાધે-નહિ, તેહની શિખામણ પણ માને નહિ. તેહવો મદિરાનો પીનાર દુષ્ટ આચારનો ધણી જાણીને ગૃહસ્થી પણ તેહની નિંદા કરે. ॥ ૫ ॥ એ પૂર્વોક્ત પ્રમાદાદિક અવગુણના સ્થાનકનો સેવણહાર, અનેરાના છીદ્રરૂપ અવગુણનો દેખણહાર વિનયાદિક ગુણનો વર્જણહાર તેહવો વેષ ધારી સાધુ મરણાંત લગે પણ સાધુપણાને આરાધે નહિ. (એ પૂર્વોક્ત મદિરાના અવગુણ જાણીને સાધુ પીએ નહિ. ॥ ૬ ॥

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું-અહિંયાં કોઇ કહે કે-શ્રી જ્ઞાતાજીના પાંચમાં અધ્યયનમાં શેલગરાજ ઋષીએ માંદગી વખતમાં મદિરાપાન વૈદ્યની દવારૂપે વાપરેલ છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—સેલગરાજ ઋષીને શરીરે પિત્તજ્વરની વ્યાધી કહી છે. અને તેને માટે વૈદ્યે નિચે પ્રમાણે ઉપચાર કરવા કહ્યું છે.

उसह भेसज्जेणं भत्तपाणेहिं तिगिच्छ आउटेइ, मज्ज पाणयंच से उवदिसंति અહિંયાં ઓષધ તે એક વસ્તુ, ભેષદ તે ઘણી વસ્તુ ભેલવીને નિપજાવેલી. તથા ભાત પાણી હળવો આહાર પાણીએ કરી વૈદું કરે. च पुन : મજ્જ પાનનો ઔષધીના પાણીનો મર્દન કરવાનું કહે. તથા. મજ્જ શબ્દે દીસે મર્દન કરવાનું. ચોપડવાનું, મસળવાનું અને પાણ શબ્દે પીવાનું ઔષધીનું પાણી તે બતાવે તેમ કરવા કહે. એટલે શરીરમાં તથા દીસે પીત્તજ્વરનો થતો દાહ તે ટાળવાને માફક આવે એહવો એટલે ઉપરની ત્વચાની થતી બળતરા ટાળવાને માટે મરદન કરવાની દવા-ઔષધી. અને અભ્યંતરનો-કોઠાનો દાહ-બળતરા-મટે તેના માટે પીવાની દવા. એહવો ઔષધ ભેષધ કાલ્પનિક તે વૈદ્યે કહ્યો. પણ मज्ज पाणंग તે મદિરાપાન અહિ લેવો નહિ. મદિરાપાનથી તો ઉલટી બળતરા વધે-દાહ-પીત જ્વરને વિશેષ બળવાન કરે પણ મટાડે નહિ. વળી સૂત્રમા સાધુને ઠારઠાર મદિરા પીવાનો નિષેધ છે. મદિરા સાધુને અકાલ્પનિક કહેલ છે.

૧. શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનના બીજા ઉદેશે ગાથા ૩૮મીથી ૪૩ સુધીમાં એકંત મદિરા પીવાનો સાધુને નિષેધ કર્યો છે.

૨ શ્રી દશવૈકાલિકના ત્રીજા અધ્યયને રાજપિંડ અનાચીર્ણ કહેલ છે અને રાજપિંડ તે મહાવિગયમાં મદિરા કહેલ છ, તે સાધુને અનાચીર્ણ.

૩. શ્રી આચારાંગજીનાં પિંડેષણા અધ્યયનમાં ૮ મે ઉદેશે મદિરામાં સદાય જીવની ઉત્પતિ કહી છે માટે પણ સાધુને લેવું કલ્પે નહિ.

૪ શ્રી ઠાણાંગજીના પાંચમે ઠાણે-ઉદ્દેશે બીજે-રાજપિંડ ભોગવતા અનુગ્યાતિમ દોષ તે મોટો લાગવો કહ્યો છે. એટલે મદિરાદિક મહાવિગય ભોગવતા મહાદોષ કહ્યો.

૫. સૂત્રમાં ઘણે ઠેકાણે માંસની બરાબર મદિરાને ગણી મદિરા માંસના સરખા દોષ ગણ્યા છે અને મદિરા માંસના ભોગવવાવાળાને માઠી ગતિ પણ સરખીજ કહી છે તેના દાખલા પૂર્વે ઘણા લખાઇ ગયા છે.

આ વખતે જ્યારે વૈદ્યે દવાનું કહ્યું ત્યારે તો મહા વૈરાગ્યવાન હતા વળી પાંચસે મુનિઓ પણ મહા વૈરાગ્યવાન સાથેજ છે તો કદિ વૈદ્ય હોત મદિરા પાન બતાવે તો તે કબુલ કદિ કરેજ નહિ મંડુક રાજાએ પણ વૈદ્યને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે પ્રાસુક નિર્દોષ મુનિને કલ્પે તેવી દવા કરવી, અને મુનિએ પણ નિર્દોષ જાણી દવા શરૂ કરી છે, માટે મદિરાપાન નિર્દોષમાં ન સમાવ તે તો ચોક્કસજ છે મુનિને સદાય અકલ્પનીય છે માટે મજ્જન પાઠ ઉપરથી મદિરા પાન કદિ સમજવું નહિ પણ મર્દન કરવાનું દવાનું જાણી અથવા મર્દન કરવાની તથા પીવાની દવા વૈદ્યે બતાવી.

મજ્જન શબ્દનો અર્થ સ્નાન મંજન પણ થાય છે. જુઓ આજ જ્ઞાતા સૂત્રના પહેલા અધ્યયનમાં મેઘ કુમારની માતા ધારણી રાણીને [illegible] [illegible] ગર્ભ [illegible] નો એવો પાઠ છે. તેના અર્થમાં સ્નાન [illegible] કેમ કહેલ છે. એટલે મજ્જ શબ્દનો અર્થ સ્નાન મંજન-મર્દન [illegible] કરવાનો થાય છે. એટલે [illegible] શરીરે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] થાય છે આ [illegible] [illegible] [illegible] કેમ [illegible] આવે છે

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૨. ચારે મહાવિગયને રાજપિંડમાં ગણી, દશવૈકાલિક સૂત્રમાં રાજપિંડ અનાચીર્ણ કહેલ છે.

૩. શ્રી સમવાયંગજીસૂત્ર તથા દશાસુતસ્કંધ સૂત્રમાં સબળા દોષમાં કહ્યું છે કે-रायपिंडं भुंज माणे सबले ५ તેના અર્થમાં રાજપિંડ તે ચાર મહાવિગય ભોગવે તો સબળો મોટો દોષ લાગે એમ કહ્યું છે, અને ઠાણુંગજીમાં અણુંઘાતિમ મોટો દોષ કહેલ છે.

૪. લાલાવાળા છાપેલા દશાસુતસ્કંધમાં પાને ૪થે લખ્યું છે કે- रायपिण्ड મહાપરાક્રમી આહાર માંસ મદીરાદિ (આદિ શબ્દે મધ, માખણ) ભોગવે તો સબલ દોષ લાગે. એમ કહ્યું છે.

૫. આચારાંગ સૂત્રમાં પિંડેષણા અધ્યયનમાં-ઉદેશે ૮ મે-મધ અને મદિરામાં સદાય ત્રસ જીવની ઉત્પતિ મુળેથીજ-તે વસ્તુ ઉત્પન્ન થઈ ત્યાંથીજ તદ્વરણા ત્રસ જીવની ઉત્પતિ કહી છે તે વસ્તુ સાધુને લેવા યોગ્યજ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—અહિંયાં કોઇ એમ કહે કે-તે સૂત્રે તો એમ કહ્યું છે કે-મધ, મદિરા, ઘૃત અને ખોળ. એ ચાર જુના થયે ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ થવા કહેલ છે માટે તાજું- નવું મધ હોય તેમાં જીવની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી હોય? અથવા ઉનું કરેલું મધ તો નિર્દોષજ ઠરે તે ખાવામાં દોષ નથી એમ કદિ કોઇ કહે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એમ કહે તેને કહેવું કે—તો પછી મદિરામાં જીવની ઉત્પતિ તાજામાં માનશો કે જુનામાં? મધને મદિરા બન્ને બોલ સહચારી છે, અને બન્ને મુળથીજ ચલિત રસ છે, મુળથીજ વિણુઠા છે, મુળથીજ ત્રસ જીવની ઉત્પતિ કહી છે તેમાં જીવ વિણુઠાજ નથી એમ મુળપાઠમાંજણાય છે. અને ઘૃત તથા ખોળ એ બે બોલમાં પુરાણા શબ્દ લખેલ છે. અને ઘૃત પુરાણાને માટે વૈદક શાસ્ત્રમાં "શાલીગ્રામ નિઘંટુ ભૂષણમ" અર્થાત બૃહન્નિઘંટુ રત્નાકરાન્તર્ગતો-૭ મો ૮ મો ભાગ. (વૈદ્યકોપયુક્ત સમસ્ત પદાર્થ નામ ગુણ કોષઃ) આ ગ્રંથ ૧૨૧૬ પૃષ્ટનો છપાયેલો છે. તેના પાને ૯૯૯ મે કહ્યું છે કે—

उमगन्ध पुराणंस्या, दश वर्ष स्थितं घृतम्ः
लाक्षारस निभंशीतं, मपुराण मतः परम् ॥

દશ વર્ષકા રખા હુવા ઔર ઉગ્ર ગંધવાળા તથા લાખ કે રંગ સમાન લાલ રંગકા એસેહી ઘીકા પુરાના ઘૃત કહતે હૈ। દશ વર્ષસે અધિક રખે હુવે ઘીકો પ્રપુરાના ઘૃત કહતે હૈં.–માતાન્તરે–વર્ષાદૂર્ધ્વ મેરેદાનં, પુરાણં ઇત્યિ દોષનુત–ભાવ મિશ્રમેં એક વર્ષ બીત જાને પર ઘીકો પુરાણ કહા હૈ.

જૈન સૂત્ર—'ઉપાસક દશાંગ' માં—આણંદજી શ્રાવકે શ્રી મહાવીર દેવ પાસે વ્રત આદરતાં–સારદ્દપણ ગોધય મંડેળં અવસેસં ઘય વિહિં પચ્ચક્ખાઈ. શરદ ઋતુ–આશ્વિન–આસો કાર્તિક માસનું નિષ્પન્ન થયેલું ગાયનું ઘૃત–ઘી અપે, ઉપરાંત ઘૃતના પચ્ચખાણ–આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે–એક વર્ષ ઉપરાંતનું ઘી પુરાણું ગણાય છે અને તેમાં લાલ રંગની છાંયાપટે ત્યારે તે ઘી વિક્રૃત–ચલિત રસ થયેલું ગણાય, તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ ગ્રંથકારે કહી. એટલે જુના ઘીમાં અને જુના ખોળમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ કહિ છે, તેમ મધ અને મદિરામાં પુરાણાનો શબ્દ લાગુ થતો નથી. તેમાં તો સુનિશ્ચિત ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ કહી છે.

અને નવપદ ગ્રંથમાં તો ખુલી રીતે જીવની ઉત્પત્તિ જણાવે છે.

મજ્જે મંસે મહુમિ ય, નવનીયં ચઉત્થે ;
ઉપ્પજ્જંતિ અણંતા, સુહુમા જંતુ તગ્ગવણ. ૧

મદ્ય માંસ અને મધને વિષે નિત્ય નામ ... [illegible]

[illegible]

પાપ લાગે તેટલું પાપ મધના એક બિંદુનું ભક્ષણ કરે તેને લાગે. એટલું પાપ મધ ભક્ષણમાં કહ્યું છે. માટે બ્રાહ્મણે તો મધ ખાવુંજ નહિ. કારણકે તેની ઉત્પત્તિ પણ કનિષ્ટ પદાર્થથીજ થાય છે.

मेद मुत्र पुरिषा द्यैः, रसाद्यै र्वर्द्धितं मधुः
छर्दि लाला मुख स्रावैः, न भक्षं ब्राह्मणै मधुः ॥ २

ચર્બી, મુત્ર, વિષ્ઠા આદિ અપવિત્ર રસ, તથા રસવાળી અને પ્રવાહી દરેક ચીજ, ઉલટી-વમન થયેલી વસ્તુ અને મુખની લાળ વગેરે અશુભ અને અપવિત્ર કનિષ્ટ વસ્તુને માખીઓ મુખમાં લઈ મધનો વધારો કરે છે મધના પુડાને વધારે છે અર્થાત્ અપવિત્ર વસ્તુથીજ મધ બને છે માટે બ્રાહ્મણોએ મધ ખાવું નહિ.

અહિંયાં બ્રાહ્મણ શબ્દે જૈનના સાધુ અને શ્રાવક પણ ગણાય છે, માટે જૈનધર્મમાં મધ ખાવાનો નિષેદ્ધ છે.

પ્રશ્ન ૧૦૬ મું—જૈનધર્મમાં જો મધુ શબ્દે મધ ખાવાનો નિષેધ હોય તો ભગવતીજીમાં શ્રી મહાવીર મધવાળું ભોજન જમ્યા છે અને શ્રી દશવૈકાલિકમાં તેવું ભોજન જમવાની સાધુને છૂટ આપી છે, એમ કોઇ કહે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ સમજુતિ વિનાનું બોલવું છે, શાસ્ત્રમાં તે પ્રમાણે છેજ નહિ શ્રી ભગવતીજીના શતક ૧૫ મે–ભગવંત મહાવીરની દિક્ષાના બીજા ચોમાસે રાજગ્રહી નગરીમાં ચોથા માસખમણે ચોમાસું પુરૂં થયે કાર્તકી પુનમના પડવે વિહાર કરી કોલ્લાગ સન્નિવેશમાં ગયા ત્યાં બહુલ બ્રાહ્મણને ત્યાં કાર્તિક ચૌમાસીની પ્રતિપદા-પડવાને દિન ઓત્સવને કારણે બ્રાહ્મણોને જમાડવા માટે–महुघय संजुत्तेणं परमण्णेणं–મધુધૃત સહિત (એટલે ખાંડ, ઘી સહિત) વિપુલ પરમ અન્ન (ક્ષીર) કરીને બ્રાહ્મણોને જમાડયા બાદ ભગવંતનું ત્યાં પધારવું થયું અને ભગવંતને પણ મધુ ઘૃત યુક્ત ક્ષીર પ્રતિલાભી વગેરે.

અહિંયાં મધુ શબ્દે મધ નહિ પણ ગળપણવાળી ચીજ ખાંડ–સાકર અને ઘી સહિત ક્ષીર સમજવી. ખીરમાં મધ હોય નહિ પણ ખાંડ હોય એટલે ખીરમાં ખાંડ ઘી નાખવાનો રિવાજ હોય છે.

અહિયાં કોઇ કહે કે-ક્ષીર શબ્દ કયાંથી નિકળ્યો ? તેનો ઉત્તર એ કે-ભગવતીજીની લખેલ ટીકામાં કહ્યું છે કે–तेन परिमन्नेनेति । परिमान्नेन क्षीरेणा એટલે પરમ અન્ન ક્ષીરને કહેલ છે.

વળી દશવૈકાલિક સૂત્રના પાંચમાં અધ્યયનની ૯૭ મી ગાથામાં સાધુને માટે કહ્યું છે કે–હે મારા મુનિઓ ! તમને કહી—

> તિત્તગં ચ કડુયં ચ કસાયં, અંબીલં ચ મહુરં લવણં વા;
> એય લદ્ધ મન્નટ્ઠ પઉત્તં, મહુ ઘયંવ ભુંજિજ્જ સંજએ. ॥૯૭॥

તિખું, કડવું, કસાયલું, ખાટું, મીઠું અને ખારૂં એવા પ્રકારનું ભોજન–અનેરાને અર્થે નિપજેલો એવો આહાર સાધુને સૂત્રોક્ત પ્રાપ્ત થયે તેને ખાંડ–સાકર, ઘીની માફક લેખવી ને આહાર કરે એમ કહેલ છે, પણ મધ ખાવું કહેલ નથી.

મધને તો સૂત્રમાં મદિરાને માંસ બરાબર ગણી ઉત્તરાધ્યયનમાં નરકગતિ કહેલ છે, તે ગાથા—

> તુહં પિયા સુરાસીહૂ, મેરઓય મહૂણિય;
> પાઇઓમિ જલંતીઓ, વસાઓ રુહિરાણિય. ॥ ૭૧ ॥

વૈરાગ્ય પામેલા એવા મૃગાપુત્રને જાતિ સ્મરણ જ્ઞાન વડે જે નરકનું દુઃખ અનુભવેલું તે પોતાના માતા પિતા પ્રત્યે કહી બતાવતા એવો કહે છે કે–મને નરકને વિષે પરમાધામીઓ ઉકેરીને કહેતા કે–તુહં પિયાઇ [illegible] [illegible] (પૂર્વભવે) પ્રિય હતું કેમ ? એમ કહી [illegible] [illegible] મધ [illegible] [illegible] ઉકાળેલ [illegible] [illegible] છે. (આમ ૭૦ મી ગાથામાં કહેલ છે તે પ્રમાણે [illegible] [illegible] છે. તેમજ મદિરા અને મધ વિષે ૭૧ મી ગાથામાં [illegible]

[illegible] મદિરા અને મધુ (મધ) [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

મધુ–૧ મધ, ૨ મદ્ય, ૩ પુષ્પનો રસ, ૪ મીઠો રસ, ૫ પાણી, ૬ પ્રાણીનું શુભાશુભ કર્મ, ૭ દૂધ.

મધુ–૧ વિષ્ણુના કાનના મેલમાંથી પેદા થયેલો એક રાક્ષસ, ૨ તે નામનો એક દૈત્ય, ૩ વસંત ઋતુ, ૪ ચૈત્ર માસ, ૫ એક જાતનું ઝાડ, મહુડાનું ઝાડ, ૬ અશોક વૃક્ષ, ૭ જેઠીમધ, ૮ એક જાતનું પંખી, ૯ બંદિ ભેદ.

મધુ–મીઠું, મધુર–મધુ–જીવતી ઔષધિ. 'નર્મ કોષ'–ગુજરાતી શબ્દ-કોષમાં મધુ વિષે કહ્યું છે કે—

મધુ–૧ મધપૂડાનું મધ, ૨ ફૂલનું મધ, મકરન્દ, ૩ અમૃત, ૪ મૌડાનું ઝાડ.

મધુ–૧ મદ્ય, દારૂ, ૨ વસન્ત ઋતુ.

મધુ–મિઠું, ગળ્યું.

ઉપર કહેલી તમામ વસ્તુનો સમાવેશ મધુ શબ્દમાં થાય છે; માટે મધુ શબ્દના ઉપર કહેલા અર્થમાં જૈનના સાધુને મધ, મદ્ય-દારૂ વગેરે વસ્તુ અકલ્પનીય છે અને કેટલીક વસ્તુ કલ્પનીય છે; પરંતુ માંસ, મદિરા, મધ અને માખણ (છાસથી અલગ થયેલું). આ ચારે પદાર્થનો તો સૂત્રમાં સર્વથા નિષેદ્ધ છે, જૈન મુનિને અગ્રાહ્ય છે, ખાવા જોગ નથી.

પ્રશ્ન ૧૦૮ મું—એક વાત યાદ આવે છે કે-ઉત્તમ દેવ દેવીના ઉપાસકો ઉત્તમ કોમમાં ઉત્પન્ન થયેલા-આર્ય નામ ધરાવનારા, દેવ દેવીને નામે પેટાં બોકડાનો ભોગ આપી પોતે ઇચ્છીત વસ્તુની માગણી કરે છે, તો શું દેવ દેવી તેવો ભોગ માગતા હશે? અને તેવો ભોગ આપનારને ઇચ્છીત વસ્તુ મળતી હશે?

ઉત્તર—હે ભાઇ! એ તો એક જાતની ભ્રમણા છે. દુનિયામાં એવી એક જાતની અજ્ઞાનતા છે. ઉત્તમ દેવ દેવી કાંઇ નિર્દય પ્રણામી હોય નહિ કે ગરીબ અને રાંક બિચારા પેટાં બોકડાનો ભોગ માગે અને કદાપિ નીચ જાતના દેવતા એવો નીચ ભોગ માગે એમ કદાપિ કોઇ માને તો તે વાત પણ ખોટી છે. શું પોતાનો ભક્ષ લેવાને પોતે અશક્તિવાન છે કે બીજા પાસે ભોગ માગે? એ તો માંસાહારીઓએ પોતાનાજ ભક્ષ માટે દેવ દેવીનાં નામને આગળ કરી પેટાં બકરાનો વધ કરી તેનો ભોગ પોતેજ લીએ છે.

જો એમ ન હોય તો કેમ કોઇ દેવ દેવીએ સિંહ, વાઘ કે ચિત્રા દીપડાનો ભોગ ન માગ્યો? એવો ભોગ કોઇ દેવ માગનાર નીકળ્યો હોત તો ભોગના આપનારને ખબર પડત કે કેટલી વીસીએ સો થાય છે? વાઘનો ભોગ આપતા પોતાનો ભોગ અપાઇ જાય એમ સૌ કોઇ સારી રીતે જાણી શકે છે; માટે રાંક બીચારા ઘેટાં બોકડાને નામે દેવતા દેવી ઠગાય છે અને તેવા અધર્મિ-પાપિષ્ટના આશ્રય રહેલા દેવ દેવી પણ નિંદાને પાત્ર થઇ વગોવાય છે ને તે પણ દુર્બળના ઘાતકી ગણાય છે. જુઓ અતિત્ય પુરાણમાં કહ્યુ છે—

न सिंहो नच शार्दूलो, न व्याघ्र शरभो नच;
अजा पुत्रो बलिं दद्यात्, देवो दुर्बल घातकः १

કોઇ સિંહનું, શાર્દુલનું, વાઘનું, અષ્ટાપદનું, ચ શબ્દે કોઇ દીપડાં, ચિત્રાનું બલીદાન આપતું નથી અને દેવ પણ તેનું બલીદાન માગતા નથ. બલીદાનના દેનારાઓ અજાપુત્ર-ઘેટાં બોકડાનું બલીદાન દે છે અને દેવ દેવિ પણ તેવા ગરીબનું બલીદાન માગે છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, દેવો પણ દુર્બળની ઘાતને ઇચ્છે છે.

જેમ મુસલમાન ભાઇઓ બકરી ઇદ કરે છે પણ કોઇ વાર ગાં[illegible]નું નહિ; તેમ હિંદુ કોમમાં દેવ દેવીને ઘેટાં બકરાનું બલીદાન દેવાય છે પણ સિંહ વાઘનું બલીદાન કોઇ માગતું નથી કે દેતું નથી. આનો હેતુ એમ જણાય છે કે-માંસાહારી લોકોએ પોતાના ગુપ્તપણાને ઢાંકવા [illegible] નામ-અમુક દેવી અમુક ભોગ માગે છે એમ [illegible] [illegible] કરી [illegible] ઘેટાનો વધ કરી [illegible] [illegible] પોતાના ગુપ્તપણાને ઢાંકે [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

શરીર સુખને કારણે કોઇ, કરે પ્રાણીનો નાશ;
સુખ તો મળવું દૂર રહ્યું, પણ હોય નરકમાં વાસ.—જોજો૦ ૩
શેર અનાજની ઓજરી માટે, કરે અનેક જીવ હાણ;
ગરીબ વનચર કેરા ત્રાસે, પડે નરકની ખાણ.—જોજો૦ ૪

છપયછંદ.

મારેગા ગરીબકું તો આપ માર ખાવેગા,
ખાયગા હરામકા તો હેરાની મિલેગા;
ચંદા ઓર સુર સો તો સાહેબસેં હરતા હેં,
તેરી કહાં ગુંજાશ ગળે બાંધ કે બોલાવેગા.
કહે હરદાશ હસો ન હિસાબ કરો,
જમકે હજુર કછુ બોલ બીન પાવેગા.-૧

ઇતિ શ્રી પરમપૂજ્ય શ્રી ગોપાલજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ શ્રી હનલાલજી કૃત શ્રી " પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા "-ઉત્તરાર્દ્ધ-ભાગ ૧૦ મો ાસઃ ॥

શ્રીમદ્ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી ગ્રંથમાળા—મણકો ૧૧ મે

પરમ પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય

મુનિ શ્રી મોહનલાલજી કૃત.

શ્રીપ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૧ મો.

શ્રી પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા.

ઉત્તરાર્દ્ધ ભાગ ૧૧ મો.

પ્રશ્ન ૧ લું—કેટલાક કહે છે કે-જૈન ધર્મ વેદ ધર્મમાંથી નીકળ્યો છે. કેટલાક કહે છે કે બૌદ્ધ ધર્મમાંથી જૈન ધર્મ નીકળ્યો છે. અને કેટલાક એમ પણ કહે છે કે-જૈન ધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો છે. આ વિષે શું સમજવું?

ઉત્તર—જૈનધર્મ અનાદિ છે કોઇ પણ ધર્મમાંથી જૈનધર્મ નીકળ્યો. એવી કલ્પના કરવી તે આકાશ પુષ્પવત્ છે. વેદ વગેરે દરેક ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં જૈનધર્મની સાક્ષી મળી આવે છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વેદ વગેરે રચાયેલાં શાસ્ત્રોથી પહેલાનો જૈનધર્મ અનાદિથી ચાલ્યો આવે છે એમ પણ પ્રકારની સાક્ષીની મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૨ જું—વેદ પહેલાનો જૈનધર્મ છે એવી સાક્ષી વેદમાંથી નીકળી આવે તો વેદ પહેલાનો જૈનધર્મ છે એમ એકે પ્રકારે કબુલ કરવું પડે માટે એવો કોઇ વેદ ધર્મનો દાખલો હોય તો પ્રગટ કરી બતાવો?

ઉત્તર—[illegible] જૈનધર્મની પ્રાચીનતાની સાક્ષી "સનાતન જૈન" પુસ્તક ૧ લું-ડિસેમ્બર ૧૯૦૫-અંક ૫ મો-જૈનની પ્રાચીનતા અને [illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૩ જું—વ્યાખ્યા વિલાસમાં શી રીતે કહ્યું છે?

ઉત્તર—વ્યાખ્યા વિલાસ ગ્રંથ-વીર સંવત ૨૪૪૫ માં છપાયું છે તેમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

ॐ पवित्रं नग्नमुप विप्रसामहे एषा नग्ना (नग्नये) जातिर्येषां वीराः इत्यादि वળી વ્યાખ્યા વિલાસમાં યજુર્વેદનો દાખલો આપ્યો છે તેમાં ઋષભદેવ અરિહંતનું નામ છે.

પ્રશ્ન ૪ શું—યજુર્વેદમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—यजुर्वेद २५ अध्याय १९ मो मंत्र—

ॐ नमो अर्हतो ऋषभो ॐ ऋषभ पवित्रं पुरुहूत मध्वरं यज्ञेषु नग्नं परमं माह संस्तुतं वरं शत्रुं जयंतं पशुरिंद्र माहु रिति स्वाहा दीर्घायुस्तायु बलायु र्वा शुभ जातयु. ॥ (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

તેમજ યજુર્વેદમાં-અરિષ્ટનેમીનું નામ પણ જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૫ મું—યજુર્વેદમાં અરિષ્ટનેમિનું નામ કેવી રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે?

ઉત્તર—યજુર્વેદના ઉપર કહેલા ૨૫ મા અધ્યયનમાં-

ॐ रक्ष रक्ष अरिष्टनेमिः स्वाहाः वामदेव शान्त्यर्थमनु विधीयते। सोऽस्माकं अरिष्टनेमिः स्वाहाः (આ અરિષ્ટનેમી જૈનધર્મમાં બાવીશમાં તીર્થંકર થઇ ગયા છે. (વ્યાખ્યા વિલાસ.)

વળી ઋગ્વેદમાં પણ અરિષ્ટનેમિનું નામ જણાય છે.

પ્રશ્ન ૬ ઠું—ઋગ્વેદમાં અરિષ્ટ નેમિ વિષે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર— ऋग्वेद अष्टक १ अ. ६ वर्ग ७६—

ॐ स्वस्ति न इंद्रो वृद्ध श्रवा स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्ता र्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृहस्पतिर्दधातु इत्यादि.

(વ્યાખ્યા વિલાસ.)

ઉપરનાં વેદના દાખલાથી નિશ્ચય થાય છે કે વેદ રચાયા પહેલા જૈનધર્મ મોજુદ હતો તેજ જૈનધર્મના તીર્થંકરોનાં નામ તેમાંથી નિકળે છે, તેમજ પુરાણમાં પણ જૈનના તીર્થંકરોનાં નામ મળી આવે છે.

પ્રશ્ન ૭ મું—પુરાણમાં તીર્થંકરોનાં નામ કેવી રીતે મળી આવે છે?

ઉત્તર—"સનાતન જૈન" પુસ્તક ૧ લું-અંક ૫ મો-જૈનની પ્રાચીનતા વિષે પ્રથમ વેદના દાખલાથી જણાવ્યું હવે પુરાણના દાખલાથી જણાવે છે. પ્રભાસ પુરાણને વિષે કહ્યું છે કે-

રૈવતાદ્રૌ જિનો નેમિઃ યુગાદિ વિમલાચલે;
ઋષીણા આશ્રમા દેવ, મુક્તિ માર્ગસ્ય કારણમ્. ॥

અર્થ:-શુદ્ધ રૈવત નામના પર્વતમાં યુગના આદિભૂત 'નેમિનાથ' નામવાળા જિનદેવ ઋષિઓના આશ્રમથી મુક્તિ માર્ગ (રીતિ) અથવા રસ્તાનું કારણ છે. વગેરે તેમજ વળી યોગવાશિષ્ઠમાં પણ રામચંદ્રજીના ઉદ્ગારો જિનદેવ સંબંધી જાણવા જેવા છે.

પ્રશ્ન ૮ મું—રામચંદ્રજીએ યોગવાશિષ્ઠમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—છત્રીસહજારી શ્લોકવાળા યોગવાશિષ્ઠમાં પ્રથમ વૈરાગ્ય પ્રકરણ છે. તેમાં અહંકાર નિષેધાદિ વિષે વર્ણન અને રામ સંબંધમાં આમ કહ્યું છે

રામ ઉવાચ.-

નાહં રામો ન મે વાંછા, ભાવેષુ ચ ન મે મનઃ;
શાન્તિમાસ્થાતુમિચ્છામિ, સ્વાત્મન્યેવ જિનો યથા.

અર્થ:-રામ કહે છે-નથી હું રામ કે નથી મારી ઇચ્છા પદાર્થોમાં [illegible] અને [illegible] મન [illegible] નથી. જિન દેવની પેઠે પોતાના આત્મામાં શાન્તિ પામવા ઇચ્છું છું.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૧૦ મું—પ્રભાસ પુરાણમાં જૈન સંબંધી શું લેખ છે?

ઉત્તર—પ્રભાસ પુરાણમાં-વ્યાસકૃત સૂત્રને વિષે કહ્યું છે કે—

जैना एकस्मिन्नेव वस्तुनि उभये निरूपयन्ति ।

અર્થ:—જૈની લોક એકજ વસ્તુ (ઇશ્વર) માં કૃતત્વ ભોકતાત્વનું નિરૂપણ કરે છે અર્થાત્ એક પરમાત્માને કર્ત્તા અને ભોક્તા માને છે:— વળી હનુમાન નાટકમાં પણ જૈનશાસનમાં અર્હંત વિષે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૧ મું—હનુમાન નાટકમાં અર્હંત વિષે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—હનુમાન નાટકમાં જૈન શાસનમાં અર્હંત વિષે નીચેનાં લખાણમાં ષડ્ દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવતા કહે છે કે—

यशैवः समुपासते शिव, इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो;
बौद्धा बुद्ध इति प्रमाण पटवः कर्त्तेति नैयायिकाः ॥
अर्हन्नित्यंथ जैन शासम रताः कर्म्मेति मीमांसकाः;
सोयंबो वि विदधातु वांछित फलं त्रैलोक्य नाथः प्रभुः ॥

અર્થ:—જેવી રીતે શૈવ લોક શિવ (મહાદેવ) જાણી ઉપાસે છે, વેદાન્તિ લોક જેને બ્રહ્મ (વ્યાપક પરમેશ્વર) જાણી ધ્યાવે છે, બૌધદેવ જાણી જેને પૂજે છે, પુનઃ પ્રમાણ (યુક્તિ શાસ્ત્ર) માં ચતુર નૈયાયિક લોક જેને કર્ત્તા કહે છે, તથા જૈનશાસનના પ્રેમવાળા લોક જેને અર્હંત્ માને છે; અને મિમાંસક જેથી કર્મરૂપ વર્ણન કરે છે. તે ત્રણ લોકના સ્વામી પ્રભુ ઇશ્વર તમારા લોકોના વાંછીત ફળ (કામના સિદ્ધિ) તે પુરે.-વળી મનુસ્મૃતિમાં યુગની આદિના કરનાર પહેલા જિન કહ્યા છે

પ્રશ્ન ૧૨ મું—મનુસ્મૃતિમાં શી રીતે કહ્યું છે.

ઉત્તર—મનુસ્મૃતિમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે-શ્લોક—

दर्शन वर्त्म वीराणां सुरासुर नमस्कृतः;
नीति त्रितय कर्त्तायो, युगादौ प्रथमो जिनः ॥

અર્થ:—વીરોના માર્ગને દર્શાવતા હતા, દેવ અને દૈત્યથી નમસ્કાર પામવાવાળા અને યુગની આદિમાં ત્રણ પ્રકારની નીતિના કરનાર પહેલા જિન થયા.

વર્ષહરિએ પણ જિનદેવ માટે ઉંચા નંબરનો અભિપ્રાય જણાવેલો છે.

પ્રશ્ન ૧૩ મું—ભર્તૃહરિએ જિનદેવ માટે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ભર્તૃહરિએ વૈરાગ્ય પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે-

एको रागिषु राजते प्रियतमा, देहार्द्धधारी हरो;
निरागेषु जिनो विमुक्तललना, संगोन यस्मात्परः ॥

અર્થ:—રાગી પુરુષોમાં પ્રિયતમા (સ્ત્રી) નું અર્ધા શરીરને ધરનારા (જેનું વામાંગ ગૌરી સ્ત્રી છે એવા) શિવજ શોભે છે. વિરક્તો (વીતરાગીઓ) માં જેણે ત્યાગ્યો છે સ્ત્રીઓનો સંગ એવા જિનદેવથી વિશેષ કોઈ નથી.

પ્રભાસ પુરાણમાં આદીશ્વર ભગવાને જૈનધર્મ ચલાવ્યા સંબંધી જણાવ્યું છે.

પ્રશ્ન ૧૪ મું--પ્રભાસ પુરાણમાં આદીશ્વર ભગવાન માટે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—"તત્ત્વનિર્ણય પ્રાસાદ"—પૃષ્ઠ ૫૦૧ મે-કહ્યું છે કે-પ્રભાસ પુરાણમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે-

[illegible]

[illegible]

परमात्मान मात्मनं, लसत्केवल निर्मलम् ;
निरंजनं निराकारं, ऋषभंतु महा ऋषिम्. १

અને નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટેનું લખાણ છે.

પ્રશ્ન ૧૭ મું—નાગ પુરાણમાં ઋષભદેવ સ્વામી માટે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઋષભદેવ ભગવાન (આદિનાથ ભગવાન માટે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો.

अष्ट षष्ठिषु तीर्थेषु, यात्रायां यत्फलं भवेत्;
आदिनाथस्य देवस्य, स्मरणे नापि तद्भवेत्. ॥ १ ॥

અડશઠ તીર્થની યાત્રામાં જેટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે તેટલું ફળ આદિનાથદેવ-ઋષભદેવ ભગવાનના સ્મરણથી થાય છે. (ઇતિ તત્ત્વ નિર્ણય પ્રાસાદ.)

પ્રશ્ન ૧૮ મું—શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી જૈન ધર્મની પ્રવૃત્તિ થઇ છે એવો કોઇ દાખલો છે?

ઉત્તર—હા, છે, સાંભળો-શ્રી માર્કપુરાણમાં અધ્યાય ૭૩ મે-ગાથા ૧૧ મી-૧૨ મીમાં-કહ્યું છે કે—

प्रथमं ऋषभो देवो, जैन धर्म प्रवर्तकः ॥ ११ ॥
एकादश सहस्राणि, शिष्याणां धारितो मुनिः ;
जैन धर्मस्य विस्तारो, करोति जगतितले. ॥ १२ ॥

અર્થ:—પ્રથમ ઋષભદેવ જૈન ધર્મને પ્રવર્તાવનાર અગિયાર હજાર શિષ્યો સાથે જગતમાં જૈન ધર્મોને ફેલાવશે.

આટલા દાખલે વેદ અને પુરાણના જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી તે અદ્યાપી ચાલ્યો આવે છે; એટલે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી માંડી શ્રી મહાવીર સ્વામી સુધીમાં ચોવીશ તીર્થંકરની પ્રવૃત્તિ અનુક્રમે-नमो चउवीसाए तित्थयराणं उसमाइ महावीर पज्जवसाणं ઇત્યાદિ જૈન ધર્મ પ્રવર્તાવનારા કહ્યા છે; એટલે જે પ્રમાણે જૈન સૂત્રેમાં શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનથી શ્રી મહાવીર દેવ પર્યંત જૈન ધર્મના પ્રવર્ત્તક કહેલ છે તેમજ વેદ પુરાણમાં પણ કહેલ છે.

પ્રશ્ન ૧૯ મું—કેટલાક એમ કહે છે કે-જૈન ધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો છે. એટલે ગૌતમથીજ જૈન ધર્મ પ્રવર્ત્યો છે તેનું કેમ?

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિવ પુરાણમાં ગૌતમ વિષે શું કહ્યું છે? શ્રીમાલ પુરાણમાં અને શિવ પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે એક છે કે જુદા છે?

ઉત્તર—શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે અહલ્યાવાળા અને બ્રાહ્મણોએ તેને ગૌ હત્યારો ઠરાવવાથી તેનો-તિરસ્કાર કરવાથી તે ગૌતમે અહલ્યા સહિત મહાવીર પાસે દિક્ષા લીધી એમ શ્રી માલપુરાણમાં [illegible] છે; તેમજ શિવપુરાણમાં અહલ્યાવાળા ગૌતમને ઋષિયોએ ગૌ હત્યારો ઠરાવ્યો છે ખરો પણ મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધાનો કે-જૈન ધર્મ સ્વીકારવાનો કાંઇ પણ દેખાવ છેજ નહિ તો આ બેમાં કઇ વાત સત્ય માનવી તે તો વાંચક વર્ગનું કામ છે. અમે તો જે વસ્તુ જોવામાં આવે તે રજુ કરી વાંચક વર્ગની પાસે મૂકીએ અને તેનો વિચાર પણ તેમનેજ કરવાનો છે. શ્રી માલપુરાણમાં ઉપરની હકીકત છે; તેમ શિવપુરાણ [illegible] જ્ઞાન સંહીતામાં-અધ્યાય ૫૩ મે-૫૪ મે-[illegible] મહાત્મ્યમાં જુઓ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિવપુ[illegible] જૈન ધર્મ વિષે કાંઇ કહ્યું છે.

ઉત્તર—શિવપુરાણ જ્ઞાન સંહિતા અધ્યાય ૨૧ મો-તેમાં [illegible] કહ્યું છે.

[illegible]

[illegible] ॥ ૨ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ૩ ॥

[illegible]

કરવા ગૌતમ પણ તે વખતે લક્ષ્મીજીના વાકયથી સંતુષ્ટ થઇ શ્રીમાલ ત્યાં ગયો.

પ્રશ્ન ૨૨ મું--મહાવીર પાસે જઇને ગૌતમે શું કહ્યું?

ઉત્તર—શ્રી મહાવીર પાસે ગૌતમ જઇને નીચે પ્રમાણે કહે છે.

भो भो स्वामिन्महावीर, दीक्षा देहि मम प्रभोः
जैन धर्मसंगृहतु, मागत स्तव संनिधौ. ॥६॥

અર્થ:--ગૌતમ કહે, હે સ્વામી મહાવીર મને દીક્ષા આપો. હું જૈનધર્મ ગૃહણ કરવા તમારી પાસે આવ્યો છું.

गौतमो ऽहिल्ययासार्कं, जैन दीक्षा दधे नृप;
गौतमोह्य भवेत् साधु, रहिल्या आर्यका भवत्. ॥२२॥
गौतमो वत्सरा राजन्, द्विषिका नवति स्तदा;
साधुरुपेण भुक्तवाच, ह्यन्ते मुक्ति मवाप्नुयात्. ॥२३॥

અર્થ:--વસિષ્ટ કહે-હે રાજા ગૌતમ અહિલ્યા સાથે જૈન દીક્ષા ધારણ કરતો હતો અને ગૌતમ સાધુ થયો તથા અહલ્યા આર્યા થઇ. હે રાજા ગૌતમ બાણુ વર્ષ જૈન ધર્મ ભોગવી અંતે મોક્ષને પામ્યો.

પ્રશ્ન ૨૩ મું--ગૌતમે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી ત્યાર તેણે કેવો વેશ ધારણ કર્યો અને કેવી રીતે વિચર્યા?

ઉત્તર—તે પણ નીચેના બે શ્લોકથી જણાવે છે સાંભળો-

शिष्यै सहस्रैः सहितो, जैन धर्मः प्रवर्तकः;
आर्यया संयुतो राजन्, दया धर्मेण संयुतः ॥३२॥
दधानो मुमति मुखे, बिभ्राणो दण्ड कंकरे;
शिरसो मुण्डनं कृत्वा, कुक्षौ च कुञ्जिकां दधन्. ॥३३॥

અર્થ:—વશિષ્ટ-હે રાજન ત્યારપછી હજાર શિષ્યો સાથે તથા આર્યા અહલ્યા સાથે દયા ધર્મ યુક્ત થઇ જૈન ધર્મને પ્રવર્તાવનાર ગૌતમ પણ શ્રીમાલ નગરમાં આવ્યો. મોઢે મુહપત્તી બાંધનાર હાથમાં દંડ ધારણ કરનાર માથાનું મુંડન કરાવનાર કાખમાં પીંછી ધારણ કરનાર-(ગૌતમ હતો) ઇતિ. એ પ્રમાણે શ્રીમાલ પુરાણમાં-મૂળ શ્લોક અને તેના અર્થમાં કહ્યું છે.

શિવ પુરાણમાં પણ ગૌતમ વિષે અધિકાર છે ખરો પણ તેમાં ઘણો ફેરફાર જોવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન ૨૪ મું—શિવ પુરાણમાં ગૌતમ વિષે શું કહ્યું છે? શ્રીમાલ પુરાણમાં અને શિવ પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે એક છે કે જુદા છે?

ઉત્તર—શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ તે અહલ્યાવાળા અને બ્રાહ્મણોએ તેને ગૌ હત્યારો ઠરાવવાથી તેનો-તિરસ્કાર કરવાથી તે ગૌતમે અહલ્યા સહિત મહાવીર પાસે દિક્ષા લીધી એમ શ્રી માલપુરાણમાં લખ્યું છે; તેમજ શિવપુરાણમાં અહલ્યાવાળા ગૌતમને ઋષિયોએ ગૌ હત્યારો ઠરાવ્યો છે ખરો પણ મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધાનો કે-જૈન ધર્મ સ્વીકારવાનો કાંઇ પણ દેખાતું છેજ નહિ તો આ બેમાં કઇ વાત સત્ય માનવી? તે તો વાંચક વર્ગનું કામ છે. અમે તો જે વસ્તુ જોવામાં આવે તે રજુ કરી વાંચક વર્ગની પાસે મુકીએ અને તેનો વિચાર પણ તેમનેજ કરવાનો છે. શ્રી માલપુરાણમાં ઉપરની હકીકત છે; તેમ શિવપુરાણમાં [illegible] જ્ઞાન સંહિતામાં-અધ્યાય ૫૩ મે-૫૪ મે-ગંગા મહાત્મ્યમાં જુઓ.

પ્રશ્ન ૨૫ મું—શિવપુરાણમાં જૈન ધર્મ વિષે કંઇ કહ્યું છે.

ઉત્તર—શિવપુરાણ જ્ઞાન સંહિતા અધ્યાય ૨૧ મો-તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

[illegible];
[illegible] ॥ ૨ ॥
[illegible];
[illegible] ॥ ૩ ॥

અર્થ—[illegible]

[illegible]

[illegible]

શિવપુરાણમાં ઉપર પ્રમાણે જૈન ધર્મની વ્યાખ્યા છે ખરી અને જૈન ધર્મને સનાતન ધર્મ માન્યો છે.

પ્રશ્ન ૨૬ સું—શિવપુરાણ અને શ્રી માલપુરાણમાં કહેલા ગૌતમ અને જૈનધર્મમાં કહેલા ગૌતમ એક છે કે જૂદા છે ?

ઉત્તર—પુરાણે પુરાણના ગૌતમની વ્યાખ્યા મળતી નથી તો પછી જૈનધર્મના ગૌતમની વ્યાખ્યા પુરાણ સાથે મળેજ ક્યાંથી ? પુરાણવાળાએ ગાયના વધનો આરોપ મૂકેલો અને અહલ્યા સ્ત્રીવાળો ગૌતમ કહ્યો છે, અને જૈનધર્મના ગૌતમ વિષે શાસ્ત્રમાં એથી બીજીજ વ્યાખ્યા છે. આ ગૌતમ તો શંકરાચાર્ય એટલે શ્રીપાદ પદવીના ધણી હતા, તે સ્ત્રી પરણ્યા હતાજ નહિ. સન્યાસવ્રત પાળતા હતા, અખંડ બ્રહ્મચારી હતા, પોતે ત્રણ ભાઇ સહિત અગ્યાર શ્રીપાદ પદવીવાળા-અપાપા નગરીમાં યજ્ઞાર્થે મળેલા તેમણે મહાવીરને કેવળ ઉત્પન્ન થયાને બીજે દિવસે તે૪ નગરીના પરિર આવ્યા જાણીને તેમની સાથે વિવાદ કરતા તથા તેમના દરેકના હૃદયનો શંસય દૂર થતા વેદવાક્ય પ્રમાણે જૈને અર્હંતે જાણી અગ્યારે જણા પોતપોતાના શિષ્યોના ચુમાલીસેંના પરિવાર સહિત મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી તેમાં પહેલા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ, કે જે ગૌતમનાં નામથી ઓળખાય છે અને મહાવીરના ચૌદ હજાર શિષ્યોના પરિવારમાં જેમણે અગ્રપદ ભોગવ્યું અને છેવટે મોક્ષપદ મેળવ્યું તે ગૌતમ જૂદા અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમ પણ જૂદા.

ઉપરના વેદ અને પુરાણના દાખલાથી એટલું તો સિદ્ધ થયું કે—જૈનધર્મ ઋષભદેવ ભગવાનથી ચાલ્યો આવે છે, અને પુરાણમાં કહેલા ગૌતમે પણ મહાવીરની પાસે દિક્ષા લીધી છે ને આ શાસન પણ મહાવીરનું ચાલે છે, માટે જૈનધર્મ ગૌતમે ચલાવ્યો આ વાત કલ્પિત છે.

પ્રશ્ન ૨૭ મું—કોઇ એવી કલ્પના કરે છે કે-જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત તો કલ્પના માત્ર છે. પ્રથમ વેદ પુરાણના દાખલાથી સિદ્ધ કરી આપ્યું છે કે-જૈન ધર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના વખતથી ચાલ્યો આવે છે; પરંતુ તીર્થંકર મહારાજાઓના બંધારણ પ્રમાણે દરેક તીર્થંકર ચાર તીર્થનું સ્થાપન કરનારા હોવાથી ધર્મની આદિના કરનાર કહેવાય છે; એટલે થઇ ગયેલા તીર્થંકરના શાસનમાં કાંઇ ટીક ઠાક ફેરફાર થઇ ગયેલો હોય તે જ્યારે તીર્થંકરને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે થઇ

પ્રશ્ન ૩૪ મું—નીચેના લેખમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથ પૃષ્ટ ૧૪ મે-લખે છે કે—

શ્રીયુત નથુરામ પ્રેમીદ્વારા અનુવાદિત હિંદી લેખથી—

૧ "જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મસે સર્વથા સ્વતંત્ર હૈ. ઉસકી શાખ યા રૂપાંતર નહીં હૈ.

૨ પાર્શ્વનાથજી જૈનધર્મકે આદ પ્રચારક નહિ થા, પરંતુ ઇસકા પ્રથમ પ્રચાર ઋષભદેવજીને કિયા થા. ઇસકી પુષ્ટીકે પ્રમાણોંકા અભાવ નહિ હૈ.

૩ બૌદ્ધલોગ મહાવીરજીકો નિગ્રંથોકા (જૈનિયોંકા) નાયક માત્ર કહતે હૈં, સ્થાપક નહિ કહતે હૈં. ઇત્યાદિ.

વળી પૃષ્ટ ૧૮ મે-ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં પણ જાણવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—શા વિષે જાણવા જેવું શું છે? તે જણાવશો.

ઉત્તર—ઉક્ત ગ્રંથ પાને ૧૮ મે-નીચે પ્રમાણે લખે છે.

[illegible] [illegible] એમ. એ. વી. એલ. લિખિત "જૈન દર્શન જૈન ધર્મ" જૈન હિતૈષી ભાગ ૧૨ અંક ૯-૧૦ માં છપાવેલ છે તેમાં લખ્યું છે કે—

૧ "વેદ આદિકી તરહ પ્રમાણ પ્રમાણિક હો ચુકા હૈ કિ જૈનધર્મ બૌદ્ધ ધર્મકી શાખા નહિ હૈ. ઉન્હોંને કેવલ પ્રાચીન ધર્મકા પ્રચાર કિયા હૈ

૨ જૈનદર્શનમેં ઇશ્વરકી [illegible] આલોચના હૈ વૈસી અન્ય કિસી દર્શનમેં નહિ હૈ ઇત્યાદિ"

વળી એજ અંકના પાને ૨૦ મે-જૈન અને બૌદ્ધ [illegible] [illegible] રીતે [illegible] છે.

પ્રશ્ન ૩૬ મું—જૈન અને [illegible] છે?

ઉત્તર—[illegible] લખે છે કે-

[illegible]

[illegible] છે કે-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૩૪ મું—નીચેના લેખમાં શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથ પૃષ્ઠ ૧૪ મે-લખે છે કે—

શ્રીયુત નથુરામ પ્રેમીદ્વારા અનુવાદિત હિંદી લેખથી—

૧ "જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મસે સર્વથા સ્વતંત્ર હૈ. ઉસકી શાખ યા રૂપાંતર નહીં હૈ.

૨ પાર્શ્વનાથજી જૈનધર્મકે આદ્ય પ્રચારક નહિ થા, પરંતુ ઇસકા પ્રથમ પ્રચાર ઋષભદેવજીને કિયા થા. ઇસકી પુષ્ટીકે પ્રમાણોંકા અભાવ નહિંહૈ.

૩ બૌદ્ધલોગ મહાવીરજીકો નિગ્રંથોકા (જૈનિયોંકા) નાયક માત્ર કહતે હૈં, સ્થાપક નહિ કહતે હૈં. ઇત્યાદિ.

વળી પૃષ્ઠ ૧૮ મે-ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં પણ જાણવા જેવું છે.

પ્રશ્ન ૩૫ મું—આ વિષે જાણવા જેવું શું છે? તે જણાવો.

ઉત્ત૦—ઉક્ત ગ્રંથ પાને ૧૮ મે—નીચે પ્રમાણે લખે છે.

અજમેરના સરદાર એમ. એ. બી. એલ. લિખિત "જૈન દર્શન જૈન ધર્મ" જૈન હિતૈષી ભાગ ૧૨ અંક ૯–૧૦ માં છપાયેલ છે તેમાં લખ્યું છે કે—

૧ "વેદ અથવા [illegible] પ્રમાણ પ્રમાણિક [illegible] જૈનધર્મ બૌદ્ધ ધર્મકી શાખા નહિ હૈ. [illegible] પ્રાચીન ધર્મકા પ્રચાર કિયા હૈ.

૨ [illegible] આલોચના [illegible]

[illegible]"

[illegible]

[illegible]

પૃષ્ટ ૨૫ મેંથી—વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયના બીજા લેખમાં જૈન અને બૌદ્ધ સંબંધી કેટલીક હકીકત લખેલી છે ને તેમાં બંને ધર્મની ભિન્નતા જણાવી છે.

પ્રશ્ન ૩૭ મું—ઉપાધ્યાયજી શું જણાવે છે ?

ઉત્તર—ઉપાધ્યાયજી પોતાના બીજા લેખમાં સાર રૂપે પ્રસ્તાવના પૃષ્ટ ૨૫ મેથી ૨૮ મા સુધીમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-

ઘણા પંડિતો સાશંક લેખો લખતા રહ્યા છે, એમ કરવાને બીલકુલ કારણ નથી. કારણ જૈનગ્રંથોની યોગ્યતા જોતાં તેના ઉપર અણવિશ્વાસ રાખવાને બીલકુલ કારણ જણાતું નથી. સાધારણપણે સંસ્કૃત ભાષાના ગ્રંથો પ્રાચીન હોય છે. જૈનધર્મના ગ્રંથો તેનાથી પણ પ્રાચીન છે. બૌદ્ધના ગ્રંથો નિર્વિવાદપણે સાધન મનાય છે, ત્યારે બૌદ્ધના ગ્રંથો કરતાં વિશેષ કરી ઉત્તરીય બૌદ્ધ ગ્રંથો કરતાં જૈનગ્રંથોનું ધોરણ ઘણુંજ જુદું જણાય છે. જૈનધર્મના ગ્રંથોની જે વાસ્તવિક યોગ્યતા છે તેનું તેવા પ્રકારનું સ્વરૂપ લોકોના સમક્ષ મૂકવું અગત્યનું છે. (તે વિષે પૃષ્ટ ૨૬ મે-વિશેષ જાણવા જેવી બીના છે.

પ્રશ્ન ૩૮ મું—પૃષ્ટ ૨૬ મે-જાણવા યોગ્ય શી બીના છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા લખાણમાં ઉપાધ્યાયજી લખે છે કે—એ સંબંધી શોધખોળ કરતાં જૈનધર્મના સંસ્થાપક છેલ્લા તીર્થંકર "મહાવીર" નામની ખરેખર કોઇ વ્યક્તિ નથી પણ જૈનધર્મના અનુયાયીઓમાંની આ એક વ્યક્તિ છે. તેનું નિરાકરણ સયુક્તિક થઇ શકે તેવી માહીતી ઉપલબ્ધ થઇ છે આ પ્રમાણે અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિ બતાવી જૈનધર્મના નાયક મહાવીરની અને બૌદ્ધધર્મના નાયક ગૌતમની સર્વથા પ્રકારથી ભિન્નતા બતાવી અંતમાં લખ્યું છે કે મહાવીરના ચરિત્રનું વિવેચન કરવાનું કારણ એટલુંજ કે જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાંથી ન હોઇને બીલકુલ સ્વતંત્ર છે. એનો નિકાલ કરતી વખતે ઉપયોગી થશે, ઇત્યાદિ કહીને પ્રોફેસર બેવરનો બૌદ્ધની શાખા તરીકેનો મત, અનેક પ્રમાણોથી અયોગ્ય થએલો જણાવ્યો છે. પ્રો૦ લેસન પણ જૈનો કરતાં બૌદ્ધને પ્રાચીન ઠરાવવા પ્રમાણો આપ્યાં છે તે યોગ્ય થએલાં નથી. + + +

પ્રશ્ન ૩૯ મું—આ સંબંધે વિશેષ કાંઇ જાણવા જેવું છે ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારમાં પૃષ્ટ ૨૭ માં લખે છે કે—

જૈન ધર્મ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી નીકળ્યો એમ કહેવાને બિલકુલ કારણ મળતું નથી. જુવો કે હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનમાં જ્ઞાનની સંપૂર્ણ અવસ્થા સુધીનાં જુદાં જુદાં પગથીયાં માનેલાં છે, પણ એ વિષે જૈનોનો મત સ્વતંત્ર છે. તેઓની પરિભાષા બ્રાહ્મણો કરતાં અને બૌદ્ધો કરતાં બિલકુલ જુદીજ છે. જૈનોના મત પ્રમાણે યથાર્થ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે. તે આ પ્રકારે—

૧ મતિ જ્ઞાન, ૨ શ્રુત જ્ઞાન, ૩ અવધિ જ્ઞાન, ૪ મનઃ પર્યવ જ્ઞાન, અને ૫ કેવલ જ્ઞાન, એવા પ્રકારનું સામ્ય દર્શાવનારું વર્ણન બૌદ્ધોના આગમ ગ્રંથોમાં કાંઈ પણ દેખાતું નથી. આગળ જતાં જૈન અને બૌદ્ધોના કેટલાક વિચારો બ્રાહ્મણોની સાથે મળતા છે તે બતાવ્યા છે. જેમકે-પૂર્વ જન્મ, પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં કર્મ ઇત્યાદિ પુનઃ જૈનોના તીર્થંકરો બૌદ્ધોના [illegible], આમાં પણ [illegible] કલ્પનાજ પ્રાચીન [illegible] જૈનોને પ્રાચીન ઠરાવ્યા છે.

આમ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કેટલીક બાબતો જૈન ધર્મવાળાની [illegible] અને [illegible] અને કેટલીક જૈનોની સ્વતંત્ર [illegible] [illegible] જણાવવામાં આવ્યું છે કે જૈન ધર્મ એ બૌદ્ધ ધર્મમાંથી [illegible] નહિ [illegible] સ્વતંત્ર [illegible] બૌદ્ધ ધર્મથી [illegible] પણ નહિ [illegible]—(પૃષ્ઠ ૩૦ [illegible] શાસ્ત્રીનો જૈન [illegible])

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૪૨ મું—હર્મનજેકોબી આ સંબંધે કાંઇ વિશેષ જણાવે છે?

ઉત્તર—ઉપરોક્ત ગ્રંથમાં પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૪૨ થી–૪૬ સુધીમાં–નીચે પ્રમાણે જણાવે છે કે–

પૃષ્ઠ ૩૦ થી–ડૉ૦ હર્મનજેકોબીની જૈન સૂત્રો પરની પ્રસ્તાવનાના બીજા ભાગનો સાર–(તેમાં ડૉ૦ હર્મનજેકોબી લખે છે કે–)

જૈન સૂત્રોના મારા ભાષાંતરના પ્રથમ ભાગને પ્રગટ થએ દશ વર્ષ થયાં. તે દરમ્યાન–પ્રો૦ લ્યુમન, પ્રો૦ હોર્નલ, હોપ્રિટણુકર, ડૉ૦ કુહરર, એમ. એ. બાર્થ. મિ. લેવીસ રાઇસ, આદિ યુરોપિયન અનેક વિદ્વાનોદ્વારા જૈન સૂત્રોનાં ભાષાંતર શિલાલેખો વિગેરે બહાર પડવાથી, જૈન ધર્મ અને તેના ઇતિહાસ વિષયક આપણા જ્ઞાનમાં ઘણા મહત્ત્વનો વધારો થયો છે. હવે માત્ર કલ્પનાને–આ વિષયમાં થોડોજ અવકાશ રહેશે.

અહીં કેટલાક વિવાદ ગ્રસ્ત મુદ્દાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા ઇચ્છું છું.

જેઓ જૈન અથવા આર્હતના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ જ્યારે બૌદ્ધ ધર્મ સ્થપાઇ રહ્યો હતો, ત્યારે એક મહત્વશાલી સંપ્રદાય તરીકે ક્યારનાએ પ્રસિદ્ધ થઇ ચૂક્યા હતા. આ વિષયની સિદ્ધિમાં બૌદ્ધનાજ પ્રાચીનમા પ્રાચીન ગણાતા ૧ અંગુત્તરનિકાય, ૨ મહાવગ્ગ, ૩ દીઘનીકાય, ૪ બુદ્ધઘોષની ટીકા આદિ અનેક ગ્રંથોના ઉદાહરણો આપી, સર્વ પ્રકારથી સિદ્ધ કરીને બતાવ્યું છે. જેમકે બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં લખ્યું છે કે 'નાતપુત્ત–સર્વ જ્ઞાન અને સર્વ દર્શન પ્રાપ્ત કરવાનો દાવો કરે છે' એ પ્રકારનું જે કથન છે. તેને પ્રમાણ આપવાની જરૂર નથી. કારણ કે–આતો જૈન ધર્મનું ખાસ એક મૌલિક મંતવ્યજ છે.

પાપ આચરનાર બૌદ્ધના આશય વિષે જૈનોનો અભિપ્રાય ડૉ૦ હર્મનજેકોબીએ સારો આપ્યો છે.

પ્રશ્ન ૪૩ મું—પાપ આચરનાર બૌદ્ધ વિષે શું કહ્યું છે?

ઉત્તર—બીજા ભાગના પૃ. ૪૧ માં લખ્યું છે કે–"પાપ" એ આચરનારના આશય ઉપર આધાર રાખે છે. બૌદ્ધના આ એક મહાન્ સિદ્ધાંતને જૈનોએ મિથ્યા કલ્પિત અને મૂર્ખતા પૂર્ણ ઉદાહરણ સાથે એજવી ઉપહાસ્યપાત્ર બનાવી દીધો છે.

અને પાને (૪૩) ગ્રંથકર્તાએ ફુટનોટમાં પાપ સંબંધી જણાવ્યું છે કે–

૧ જૈનોના સંકેત (પાપ વિષે) અસત્ય નિરૂપણ કરેલું નથી પ[illegible] સત્યરૂપેજ થયેલું છે કેમકે-સૂક્ષ્મ નિગોદના, પૃથ્વી, જળ, આદિ પંચ[illegible] સ્થાવરના, બેઇંદ્રિય, તેરેંદ્રિય, ચોરેંદ્રિય અને છેવટ સન્મૂર્છન પંચેંદ્રિ[illegible] જીવોને મન હોતું નથી, છતાં પાપનો બંધ તો થાય છે; તેથી પાપ[illegible] બંધન કેવળ આશયથીજ થાય છે તેમ નથી, પણ મિથ્યાત્વ અવ્રતિ[illegible] આદિના યોગે આશય વિના પણ પાપ બંધાય છે; તેથી તે વિષયનું ખંડન અયોગ્યપણે થયેલું નથી, એમ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. સંશો[illegible] (ઇતિ ફુટનોટનું ટંચણ).

વળી જૈન વિષે બૌદ્ધોએ કરેલી ભૂલ પણ હર્મન જેકોબીએ ખુલ્લી કરી છે.

પ્રશ્ન ૪૪ મું—બૌદ્ધોએ જૈન વિષે કયા પ્રકારે ભૂલ કરેલી છે?

ઉત્તર—જૈન વિષયે બૌદ્ધોએ કરેલી ભૂલ પૃ. ૪૭ માં-"ચાતુર્યામ" પાર્શ્વનાથને લાગુ પડે છે તેને મહાવીર ઉપર આરોપિત કરવામાં ભૂલ [illegible] બૌદ્ધોની આ ભૂલ દ્વારા મહાવીરના સમયમાં પણ પાર્શ્વનાથ[illegible] [illegible] વિદ્યમાન હતા.

[illegible] ભૂલ-પૃ ૪૮ માં-નાતપુત્રને અગ્નિવેશન [illegible] મહાવીરનો એક મુખ્ય શિષ્ય જે ગુધર્મા હતો તે અગ્નિવેશ્યાયન હતો, [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પુનઃ પૃ૦ ૫૨ માં-મજ્ઝિનિકાયથી સચ્ચકનો દાખલો આપી જણાવવામાં આવ્યું છે કે-નિગ્રંથોનો સંપ્રદાય બુદ્ધના સમયમાં સ્થાપિત થયો હોય તેમ ભાગ્યેજ માની શકાય.

પૃ૦ ૭૨ થી- જૈનધર્મ એ એક પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો ધર્મ હોય, મહાવીર બુદ્ધ કરતાં વધારે જુનો છે. કેમકે-સઘળી વસ્તુ ચૈતન્ય યુક્ત છે એમ બતાવતો સચેતન વાદ છે.

ઉપરની હકીકત "જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન" ની પ્રસ્તાવના મુનિ શ્રી અમરવિજયજીની લખેલી તેમાંથી સાર સાર રૂપે જોઇતી અત્ર ટાંકવામાં આવી છે.

હવે "જૈનેત્તર દૃષ્ટિએ જૈન" પ્રથમ ભાગ-હિંદુ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો માંથી જોઇતા દાખલા પ્રશ્ન રૂપે આની નીચે લેવામાં આવ્યા છે.

પ્રશ્ન ૪૬ મું—મહાવીર અને બુદ્ધ એક છે કે બંને જુદા છે?

ઉત્તર—પ્રથમ ભાગમાં-વાસુદેવ નરહર ઉપાધ્યાયજીએ-'જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ'ના સંબંધે-કેટલુંક લખાણ લખ્યા બાદ પૃષ્ટ ૩૪ મે-લખે છે કે-

જૈન ગ્રંથો સિવાય મહાવીરના ચરિત્રની માહીતી બૌદ્ધોના ગ્રંથોમાં પણ મળી આવે છે. બૌદ્ધ લોકોએ તેને નટ પુત્ર એવું નામ આપીને તે નિગ્રંથનો મુખ્ય અને બુદ્ધનો પ્રતિસ્પર્ધી હતો એવું વર્ણન કર્યું છે. બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મહાવીરનું ગોત્ર અગ્નિવૈશાયન એમ આપ્યું છે. તો હવે ખરૂં જોતાં તેમના શિષ્ય જે સુધર્મા તેનું તે ગોત્ર હતું. મહાવીર અને બુદ્ધ બન્ને સમકાલીન હોવાથી બિંબિસાર અને તેના અભયકુમાર, અજાતશત્રુ, લિખિવામલ, ગોશાલ (મંખલીપુત્ર) વિગેરે રાજપુત્રો પણ તેઓનાજ સમકાલીન હતા. જૈન લોકો તેની જન્મભૂમિ વિશાલીની આસપાસ હતી એમજ કહે છે. તેનો તેની સાથે સારી રીતે મેળ ખાય છે. ઉદક સર્વ જીવમય છે. વગેરે જૈન ધર્મના મતનો અનુવાદ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં કરેલો મળી આવે છે. બૌદ્ધ લોકોએ નટ પુત્રના મૃત્યુનું પંપા (પાવાપુરી) નામનું જે સ્થાન આપ્યું છે તે અચુક બરાબર છે. મહાવીરની બુદ્ધની સાથે સરખામણી કરીએ તો બુદ્ધના અને મહાવીરના આયુષ્ય ક્રમમાં જે વિલક્ષણ સરખાપણું મળી આવે છે તેનું સાહજીક કારણ એવું હતું કે તે બને સંન્યાસીઓ હતા.

પ્રશ્ન ૪૭ મું—ઉપરના લેખથી અધૂરા તો સમજાવે છે તો જુદા પણ મહાવીરના અને બુદ્ધના કેટલાક શબ્દો મળતા આવે છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારે પૃ૦ ૩૫ મે-લખ્યું છે કે

મહાવીરના કેટલાક આપ્ત સંબંધીઓનાં નામો બુદ્ધના આપ્ત સંબંધીઓની સાથે સારી રીતે મેળ ખાય છે. મહાવીરની સ્ત્રીનું નામ યશોદા ત્યારે બુદ્ધની સ્ત્રીનું નામ યશોધરા હતું. મહાવીરના જ્યેષ્ઠ બંધુનું નામ નંદિવર્ધન હતું ત્યારે બુદ્ધના ઓરમાન ભાઈનું નામ નંદ. એ બુદ્ધ રાજ હતા તે વખતે તેનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. ત્યારે મહાવીરના પીતાનું નામ સિદ્ધાર્થ હતું. નામોમાં સામ્ય હોવાનું કારણ એટલુંજ કે તે વખતે એવા પ્રકારનાં નામો રાખવાનો વિશેષ રિવાજ હતો. બન્ને ક્ષત્રિય પુરૂષે બ્રાહ્મણોના ધર્મ વિરૂદ્ધ ધર્મ સ્થાપન કર્યો એમાં આશ્ચર્ય માનવાને લીકુલ કારણ નથી. બ્રાહ્મણો જેમને મિથ્યા સંન્યાસીઓ માનતા હતા તે એ બેઉ જણ હતા.

પ્રશ્ન ૪૮ મું—ઉપરના લખાણથી મહાવીર અને બુદ્ધ કેટલાક બાબતોથી મળતા છે અને કોઈ બાબતથી જુદા પડે છે. જો કે છે તો જુદા પણ તે બન્નેના વ્યક્તિત્વ ખુલ્લી રીતે સમજાવવા જોઈએ?

ઉત્તર—ઉપરના ચાલતા અધિકારમાં તે પણ જણાવ્યું છે કે-

બન્નેમાંના વ્યક્તિત્વ જુદી કરવા માટે હવે આપણે બુદ્ધ અને મહાવીરના જીવન ક્રમમાંની કેટલીક બાબતોનો વિચાર કરીશું.

૧ બુદ્ધનો જન્મ કપિલવસ્તુ [illegible] થયો.	૧ મહાવીરનો જન્મ વિશાલી નગરીની પાસે થયો.
૨ બુદ્ધની માતા તેના જન્મ પછી [illegible] મરણ પામી.	૨ મહાવીરના મા બાપ ઘણી મોટી [illegible] સુધી જીવતા હતા.
૩ બુદ્ધે [illegible]	૩ મહાવીરે પોતાના વડીલોની [illegible]
૪ [illegible]	૪ મહાવીરે [illegible]
૫ [illegible]	૫ [illegible]
૬ [illegible]	

મહાવીરના ચરિત્રનું એટલું વિવેચન કરવાનું કારણ એટલું જ કે, જૈન ધર્મની ઉત્પત્તિ બુદ્ધ ધર્મમાંથી ન હોઇને બીલકુલ સ્વતંત્ર છે કે નહિ એનો નિકાલ કરતી વખતે તેમાંની ઘણી બાબતો ઉપયોગી થઇ પડશે. કેટલાક પંડિતો મહાવીર અને બુદ્ધ એ બન્ને જુદા જુદા મહા પુરૂષો હતા એમ તો માને છે.

આ સંબંધે આ પુસ્તકના ચાલતા લખાણના બન્ને ભાગમાં ઘણું લખાણ છે; પરંતુ જે વિષયની જરૂર છે તેનો કેટલોક વિભાગ પ્રસ્તાવનામાંથી મળી આવ્યો, એટલે પીષ્ટપેષણ કરવું ઠીક નહિ લાગવાથી જરૂરની બાબત ગ્રહણ કરી છેવટનો સારરૂપે દ્વિતીય ભાગમાંનો એક યુરોપીયન વિદ્વાનનો દાખલો આપી વીરમું છું.

પ્રશ્ન ૪૯ મું—તે દાખલો કેવા પ્રકારનો છે તે જણાવશો ?

ઉત્તર—તે દાખલો મહાવીર અને બુદ્ધના સંબંધનોજ છે. તે-(ડા. ઓ. પરટોલ્ડ એમ. એ. પી. એચ. ડી. સાહેબે ધુલિયા મુકામે તા. ૨૧-૮-૨૧ ના રોજે આપેલું ભાષણ) કેટલુંક લખાઇ ગયા બાદ પૃષ્ટ ૯૭ મે-થી-લખે છે કે—

આ વિચારને અધિક સ્પષ્ટ કરવા સારૂ આ વિષયના સંબંધે અનેક મતો એકત્ર કહેવાની જરૂર છે. યુરોપીય પંડિતો પૈકી જુની શાખાના વિદ્વાન લોકો એવું માનતા હતા કે મહાવીર એ ગૌત્તમ બુદ્ધ કરતાં જરાક ઉમરથી મોટા સમકાલીન હતા અને તેમણેજ જૈન ધર્મની સ્થાપના કરી; પરંતુ આજકાલમાં આ મત ભૂલ ભરેલો છે એમ સિદ્ધ થયેલો છે. હાલમાં યુરોપીયન પંડિતોમાં પ્રચલિત થયેલો આ વિષયનો મત એવો છે કે, જૈન ધર્મનો સંસ્થાપક પાર્શ્વનાથ હોઇને મહાવીર એ એક તે ધર્મની જાગૃતિ કરનાર પુરૂષ હતો, પણ ખુદ જૈન ધર્મિઓના પરંપરાગતનો મત એથી જૂદો છે. તેઓના મત પ્રમાણે જૈન ધર્મ અનાદિ હોઇને તે ધર્મને જે અનેક વ્યક્તિઓ તરફથી જાગૃતિ મળી છે તેજ ચોવીશ તીર્થંકરો અથવા જિનો છે. આ જૈનોનો પરંપરાગત મત લક્ષમાં રાખવા જેવો હોઇને તેને નિઃસંશય અસલ ઇતિહાસનો આધાર મળે છે અને મને એમ પત્ર જણાઇ આવ્યું છે કે હિંદુસ્થાનમાંના પ્રત્યેક પ્રત્યેક સાંપ્રદાયિક મતોને ઐતિહાસિક આધાર હોય છેજ. હવે જૈન ધર્મના સંબંધે આ મતને કયો આધાર છે એ કહેવું અત્યારે ઘણું કઠીન છે, કારણકે, આ સંબંધનો શોધ મેં હમણાંજ શરૂ કર્યો છે; તોપણ જૈન ધર્મ અને નીતિ એ વિષય ઉપરના હેરિંગ્સ સાહે-

બના વિસ્તૃત વિવેચનવાળા ગ્રંથમાં અને પ્રો. જેકોબીના નિબંધમાં જે એક વિધાન જોવામાં આવે છે તેના ઉપરથી પ્રસ્તુત વિષયના શોધની યોગ્ય દિશા સમજી શકાય તેમ છે. આ નિબન્ધમાં "જૈનધર્મે પોતાના કાંઇક મતો પ્રાચીન જીવદેવના સ્વરૂપવાળા ધર્મમાંથી લીધેલા હોવા જોઇએ." એવું કહેલું હોવાથી પ્રત્યેક પ્રાણી તો શું પણ વનસ્પતિ અને ખનિજ પદાર્થો પણ જીવ સ્વરૂપજ છે. એવો જે જૈન ધર્મનો તત્ત્વ છે તેની સાથે તે મળતો હોવાને કારણથી તે ઘણો મહત્ત્વનો છે.

આ કારણથી જૈન ધર્મએ અત્યંત પ્રાચીન છે (કોઇ પણ ધર્મ અનાદિનો છે એમ કોઇ પણ વિચારી પંડિત કહેતા નથી) એમ મને ભાસમાન થવાથી તેજ વાતને હું શીઘ્રપણે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી સિદ્ધ કરવાને ગયો. આ ધર્મનું મૂળ હિંદુસ્થાનમાં આર્ય પૂર્વ કાળના પ્રાચીન લોકો સુધી પહોંચીને [illegible] આગળ જતાં તે ધર્મે આર્ય ધર્મમાંથી જેટલું જેટલું અનુકૂળ અથવા હિતકર જે આપણાથી સારૂં દેખાયું તે બધુંએ ગ્રહણ કર્યું અને આર્યધર્મના બ્રાહ્મણીય પંથની અંદર તેમણે પોતાની વૃદ્ધિ કરી લીધી. જૈનોના નિર્ગ્રંથોનો ઉલ્લેખ વેદોમાં પણ છે તે ઉપરથી આ મારા કથનની [illegible] પણ જૈન ધર્મના ઉત્પત્તિના સંબંધે પહેલાં કહેલ તે મત ગ્રહણ [illegible] આ મારો નવીન મત ગ્રહણ કરીને [illegible] તે ધર્મ વિષે [illegible] હું જે અનુમાનો [illegible] નથી. ઇત્યાદિ—

[illegible]

ઉત્તર—સાંભળો—પ્રથમના પ્રશ્નોત્તરમાં વેદ અને પુરાણના દાખલાથી સાબીત તો કરી આપ્યું છે. હવે વિશેષ સાબીતીને માટે—"જૈનેત્તર દ્રષ્ટિએ જૈન" આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં પૃષ્ઠ ૧૪ મે— લખ્યું છે કે—

શ્રીયુત્ તુકારામકૃષ્ણ શર્મા લદ્દુ બી. એ. પી. એચ. ડી. એમ. આર. એ. એસ. એમ. એ. એસ. બી. ઓ. એમ. પ્રોફેસર—સંસ્કૃત શિલાલેખાદિકના વિષયના અધ્યાપક કીંગ્સ કોલેજ બનારસ કાશીના દશમ વાર્ષિકોત્સવ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનમાંથી—"સબસે પહેલે ઇસ ભારત વર્ષમેં ઋષભદેવ નામકે મહર્ષિ હુએ, વે દયાવાન, ભદ્રપરિણામી, પહેલે તીર્થંકર હુએ. જિન્હોને મિથ્યાત્વ અવસ્થાકો દેખકર—સમ્યગદર્શન, સમ્યગજ્ઞાન, ઔર સમ્યગચારિત્ર રૂપી મોક્ષશાસ્ત્રકા ઉપદેશ કિયા. બસ યહહી જિનદર્શન ઇસ કલ્પમેં હુવા. ઇસકે પશ્ચાત્ અજિતનાથસે લેકર મહાવીર તક તેઇસ તીર્થંકર અપને અપને સમયમેં અજ્ઞાની જીવાંકા મોહ અંધકાર નાશ કરતે રહે."

ઉપરની હકીકતને લગતો એક બંગાલી બેરિસ્ટરનો લેખ છે.

પ્રશ્ન ૫૧ મું—બંગાળી બેરિસ્ટરનો લેખ કેવા પ્રકારનો છે?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૭ મે—નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે—એક બંગાળી બેરિષ્ટરે "પ્રેક્ટિકલ પાથ" નામક ગ્રંથ બનાવેલ છે તેમાં એક સ્થાન ઉપર લખ્યું છે કે—"ઋષભદેવકા નાતી મરીચી પ્રકૃતિવાદી થા ઔર વેદ ઉસકે તત્ત્વાનુસાર હોનેકે કારણ હી ઋગવેદાદિ ગ્રંથોકી ખ્યાતિ ઉસકે જ્ઞાનદ્વારા હુઇ હૈ. ફલતઃ મરીચી ઋષિકે સ્તોત્ર, વેદપુરાણાદિક ગ્રંથોમેં હૈ. યદિ સ્થાન સ્થાનપર જૈન તીર્થંકરોંકા ઉલ્લેખ પાયા જાતા હૈ તો કોઇ કારણ નહીં કિ હમ વૈદિક કાલમેં જૈન ધર્મકા અસ્તિત્વ ન માને.

સારાંશ યહ હૈ કિ ઇન સબ પ્રમાણોંસે જૈનધર્મકા ઉલ્લેખ હિંદુઓંકે પૂજ્ય વેદમેંભી મિલતા હૈ.

ઇસ પ્રકાર વેદોંમેં જૈનધર્મકા અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરનેવાલે બહુતસે મંત્ર હૈ. વેદકે સિવાય અન્ય ગ્રંથોમેંભી જૈનધર્મકે પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રગટ કરનેવાલે ઉલ્લેખ પાયે જાતે હૈ. સ્વામીજીને ઇસ લેખમેં વેદ, શિવપુરાણાદિકે કઇ સ્થાનોંકે મૂલ શ્લોક દેકર ઉસ પર વ્યાખ્યા ભી કી હૈ.

ભાગવતાદિ મહાપુરાણોંમે ઋષભદેવકે વિષયમેં ગૌરવયુક્ત ઉલ્લેખ મિલ રહા હૈ. ઇત્યાદિ—

લંડનમાં છપાયેલાં પુસ્તકનો લેખ પણ જાણવા જેવો છે.

પ્રશ્ન ૫૨ મું—લંડનમાં છપાયેલ પુસ્તકમાં શું લખ્યું છે?

ઉત્તર—પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૧૯ મે-નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે કે-

મિ. આબે. જે. એ. ડુબોઇ (ડીસ્ક્રીપ્શન ઓફ ધી કેરેક્ટર મેનર્સ એન્ડ કસ્ટમ્સ ઓફ ધી પીપલ ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ ઓફ ધેર ઇન્સ્ટીટ્યુશન એન્ડ સીવીલ) આ નામના પુસ્તકમાં જે સન ૧૮૮૭માં લંડનમાં છપાયેલ છે તેમાં એમણે જૈનધર્મને ઘણોજ પ્રાચીન જણાવેલ છે, અને જૈનોના ચાર વેદ ૧ પ્રથમાનુયોગ, ૨ ચરણાનુયોગ, ૩ કરણાનુયોગ અને ૪ દ્રવ્યાનુયોગને આદીશ્વર ભગવાને રચ્યા એમ કહ્યું છે અને આદીશ્વરને જૈનીઓમાં ઘણા પ્રાચીન અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષ જૈનીઓના ૨૪ તીર્થંકરોમાં સહુથી પહેલા ગણેલા જણાવ્યા છે.

વળી એ પરમહંસે જૈનધર્મ વિષે સારા ઉદગારો કાઢ્યા છે.

પ્રશ્ન ૫૩ મું—પરમહંસે જૈનધર્મ વિષે કેવા ઉદગારો કાઢ્યા છે?

ઉત્તર—અંગ્રેજી-પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૩૦ મે-પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૮૦ મે-ગેરુ જીવાનંદ પરમહંસે કહ્યું છે કે-પ્રાચીન ધર્મ, પરમ ધર્મ, સત્ય ધર્મ, રહા હો તો જૈનધર્મ થા.

ઉપરના વિષય-"જૈનેતર દૃષ્ટિએ જૈન" પુસ્તકમાંથી લીધેલ છે આ પુસ્તક જૈનધર્મની પ્રાચીનતાને માટે ઘણુંજ ઉપયોગી છે અને દરેક જૈને આ પુસ્તકનું વાંચન કરવા ભલામણ છે.

પ્રશ્ન ૫૪ મું—ત્યારે [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—હે અલખ! એટલે જેનું સ્વરૂપ કોઇ પ્રકારે લખ્યામાં આવે નહિ તેને અલખ કહિયે. ૩

પ્રશ્ન ૫૭ મું—ચિદ્‌ઘન કોને કહીયે?

ઉત્તર—હે ચિદ્‌ઘન! એટલે ચિદ્ કહેતાં જ્ઞાન તેનો ઘન કહેતાં સમૂહ એવું જેનું સ્વરૂપ તેને ચિદ્‌ઘન કહીએ. ૪

પ્રશ્ન ૫૮ મું—ચિદાનંદ કોને કહીએ?

ઉત્તર—હે ચિદાનંદ! ત્યાં ચિદ્ એટલે જ્ઞાન અને આનંદ એટલે ચારિત્ર; એટલે જ્ઞાન અને ચારિત્રમય જેનું સ્વરૂપ છે તેને ચિદાનંદ કહીયે. ૫

પ્રશ્ન ૫૯ મું—નિરંજન એટલે શું?

ઉત્તર—હે નિરંજન! એટલે જેના આત્મ પ્રદેશને વિષે કર્મરૂપ અંજન નથી તેને નિરંજન કહીયે. ૬

પ્રશ્ન ૬૦ મું—વીતરાગ કોને કહીયે?

ઉત્તર—હે વીતરાગ! એટલે વીત કહેતાં વીત્યા છે રાગ અને દ્વેષ જેના તેને વીતરાગ કહિયે. ૭

પ્રશ્ન ૬૧ મું—સત્‌ચિદાનંદ કોને કહેવા?

ઉત્તર—હે સત્‌ચિદાનંદ! એટલે (સત્ કે૦) દર્શન અને (ચિદ્ કે૦) જ્ઞાન તથા (આનંદ કે૦) ચારિત્ર એટલે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમય જેહનું સ્વરૂપ છે તેને સચ્ચિદાનંદ કહિયે. ૮

પ્રશ્ન ૬૨ મું—અરિહંત કોને કહિયે?

ઉત્તર—હે અરિહંત! એટલે (અરિ કે૦) કર્મરુપ વૈરી તેને દ્રવ્ય થકી અને ભાવ થકી જેણે (હંત કે૦) હણ્યા છે તેને અરિહંત કહિયે. ૯

પ્રશ્ન ૬૩ મું તીર્થંકર કોને કહિયે?

ઉત્તર—હે તીર્થંકર! એટલે (તીર્થ કે૦) સાધુ, સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા રુપ ચતુર્વિધ સંઘ, તેની સ્થાપનાના (કર કે૦) કરનાર તેને તીર્થંકર કહિયે. ૧૦

પ્રશ્ન ૬૪ મું—પરમાત્મા કોને કહિયે?

ઉત્તર—હે પરમાત્મા! એટલે (પરમ કે૦) ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ જગતને પૂજવા યોગ્ય છે આત્મા જેનો (અથવા પરમ નામ ઉત્કૃષ્ટ કેવળ જ્ઞાન કેવળ દર્શનમય આત્મા છે જેનો) તેને પરમાત્મા કહીયે. ૧૧

પ્રશ્ન ૬૫ મું—પરમેશ્વર કોને કહિયે?

ઉત્તર હે પરમેશ્વર! એટલે (પરમ કે.) ઉત્કૃષ્ટી (ઇશ્વર કે.) ઠકુરાઇ અર્થાત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ જે લક્ષ્મી, તે જેણે પ્રગટ કરી છે તેને પરમેશ્વર કહીએ. ૧૨ (અધ્યાત્મ સાર પ્રશ્નોત્તર.)

પ્રશ્ન ૬૬ મું—ૐકાર શબ્દ જે બોલવામાં આવે છે તે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો છે?

ઉત્તર—ૐકાર શબ્દ પંચ પરમેષ્ટીના પંચપદમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે એમ દીગમ્બર મતના "જૈન ગ્રંથ રત્નાકર" રત્ન ૩ રા. સ્વામિ કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા-અથ ધર્માનુપ્રેક્ષામાં કહ્યું છે કે-

अरहंता असरीरा आइरिया, तह उवज्झया मुणिणो;
पढमक्खर निप्पण्णो, ओंकारो पंच परमेट्ठी. १

અરિહંત અશરીરા (સિદ્ધ), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, મુનિ આ પંચ પદના પ્રથમના એકેક અક્ષરની સંધી કરવાથી પાંચે પદનો એક ૐકાર શબ્દ બને છે, તેજ પંચ પરમેષ્ટી છે. ઇતિ.

ॐकार बिंदु संयुक्तं, नित्यं ध्यायन्ति योगिनः;
कामदं मोक्षदं चैव, ॐकाराय नमो नमः १

પ્રશ્ન ૬૭ મું—જિનાગમનું લક્ષણ શું?
ઉત્તર—જિનાગમનું લક્ષણ (શ્રીનાગમ.) નીચે પ્રમાણે કર્યું છે.

[illegible]
[illegible] १

[illegible]

[illegible]

પ્રશ્ન ૬૮ મું—અરિહંતનો અર્થ પ્રથમ જણાવ્યો છે કે-કર્મરૂપ વૈરી તેને દ્રવ્ય થકી અને ભાવ થકી જેણે હણ્યા છે તેને અરિહંત કહિયે. તે તો ઠીક પણ પોતપોતાના શત્રુને હણે તે અરિહંત કેમ ન કહેવાય?

ઉત્તર—આત્માનો શત્રુ કોઇ છેજ નહિ, આત્માનો શત્રુ તો કર્મજ છે. જે દ્રવ્ય શત્રુ છે તે પણ કર્મે કરીને થાય છે. દ્રવ્ય શત્રુ હોય તે કોઇ વખત મિત્ર પણ થાય છે ને મિત્ર હોય તે શત્રુ પણ થાય છે, એ શુભાશુભ કર્મની ઘટના છે; માટે ખરો શત્રુ, ખરો દુશ્મન, ખરો વૈરી તો કર્મજ છે. તે કર્મ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. તે વિષે ભગવતીજીની ટીકામાં કહ્યું છે કે—

अठ विहंपि कम्मं, अरि भूयं होइसव्व जीवाणं;
तं कम्ममरिहंता, अरिहंता तेण वुचंति. १

આઠ પ્રકારના જે કર્મ રહ્યા છે તે સર્વ જીવને વૈરી સમાન છે તે કર્મને હણનારા તેને અરિહંત કહીએ.

પ્રશ્ન ૬૯ મું—આઠ કર્મનો સર્વથા નાસ કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—આઠ કર્મનો નાસ સર્વથા કેવી રીતે થાય તે ઉપર દષ્ટાંત શ્રી ભગવતીજીની ટીકામાં કહેલ છે કે-

दग्धे बीजे यथात्यंतं, प्रादुर्भवति नांकुरः ;
कर्म्मे बीजे तथा दग्धे, नरोहंति भवांकुरः २

યથા દષ્ટાંતે જે જે પ્રકારના બીજો રહેલા છે તેને અગ્નિ વડે દગ્ધ કરે અર્થાત્ બાળી નાખે તે બીજનો અંકુરો પણ પ્રગટ થાય નહિ અર્થાત્ ઉગે નહિ. તેમ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વડે કર્મનાં બીજોને દગ્ધ કરેલા એવા અરિહંત ભગવંતને ફરી ભવરૂપી અંકુરા ઉત્પન્ન થાય નહિ. અર્થાત્ કર્મરૂપી અંકુરા ફુટે નહિ તો ભવાંકુર થાયજ કયાંથી અર્થાત્ નજ થાય એમ સૂત્ર ફરમાવે છે. વળી બીજો દષ્ટાંત કહે છે કે—

અગ્નિ અરણીથી નીકળી, બાળે અરણી જેમ;
દેહથી જ્ઞાન પ્રગટ કરી, દગ્ધ બીજ કરે તેમ. ૧

પ્રશ્ન ૭૦ મું—બ્રહ્મા કોને કહીએ ને તેનું સ્વરુપ શું?

ઉત્તર—બ્રહ્માનું સ્વરુપ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.-

ભ્રમ જાળને છાંડીને, તજ્યો સંસાર ભવકૂપ;
બ્રહ્મ જ્ઞાનને પામીયા, તેહ બ્રહ્મા સ્વરુપ. ૧

પ્રશ્ન ૭૧ મું—વિષ્ણુ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—વિષ્ણુ (વૈષ્ણવ)નું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે છે.

ઇંદ્રિ વિષય ચારૂ કષાય, જાને વિષ સમાન;
મન વચ કાયાએ તજે, તે વિષ્ણુ ભગવાન. ૧

પ્રશ્ન ૭૨ મું—મહેશ્વર સ્વરૂપ કોને કહીએ?

ઉત્તર—મહેશ્વર સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.-

महदादी धरत्याग, यो महेश्वर तांगतः;
राग द्वेष विनिर्मुक्तं, वंदेऽहं तं महेश्वरम्. १

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, અને મહેશ્વરનું સ્વરૂપ જણાવ્યું.

પ્રશ્ન ૭૩ મું—કેટલાક કહે છે કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ તે મહેશ્વરની [illegible] સ્વરૂપ છે અને [illegible] સહચારી છે તેનું કેમ?

ઉત્તર—એ વિષે શાસ્ત્રકાર એમ જણાવે છે કે—શ્લોક-

[illegible]
[illegible] ?

[illegible]

[illegible]

"જૈન તત્વસાર"માં લખ્યું છે કે-આત્માને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ લોકાલોકનું સ્વરૂપ જેના જાણવામાં આવે છે. અર્થાત જ્ઞાન એજ આત્મા તે વડે સર્વત્ર વ્યાપવાથી આત્માજ વિષ્ણુ છે. નિજ શુદ્ધ આત્મભાવ જેને પરબ્રહ્મ એવી સંજ્ઞા આપવામાં આવે છે તેની ભાવના ભાવવાથી આત્માજ બ્રહ્મા છે, શિવ-નિર્વાણ-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાથી અને શિવનું કારણ હોવાથી આત્માજ શિવ છે. (આ ત્રણે શબ્દ અર્હંત પદનેજ લાગુ છે.)

પ્રશ્ન ૭૫ મું—મહાદેવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—મહાદેવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.—

महा ज्ञानं भवेद्यस्य, लोकालोक प्रकाशकम्;
महा दया दमोध्यानं, महादेवः सउच्यते. १
राग द्वेषो महा मल्लो, दुर्जयौ येन निर्जितौ;
महादेवं तु तं मन्यं, शेषावै नाम धारकाः. २

અર્થ—મહા જ્ઞાન એવું કેવળ જ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયેલું છે કે જે વડે કરીને લોક અને પરલોકમાં જેનો પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો છે અર્થાત્ લોકાલોક પ્રકાશીતએવા મહા દયાના સિંધુ, ઇંદ્રિયોને દમનારા, મહાધ્યાની હોય તે મહાદેવ કહેવાય. કે જેણે રાગ અને દ્વેષ રૂપી મહા મલ્લ કે જેને જીતવા દુર્જય મહા કઠીન તેને જીતીને જેણે જય મેળવ્યો છે તેજ મહાદેવ કહેવાય. બાકી તો નામ માત્ર જાણવા.

પ્રશ્ન ૭૬ મું—સ્વયંભૂ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—સ્વયંભૂ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. સાંભળો-

स्वयंभूतं यतो ज्ञानं, लोकालोक प्रकाशकम्;
अनन्तं वीर्य चारित्रं, स्वयंभूः सो निगद्यते. १

અર્થ—સ્વયં-પોતાના આત્મજ્ઞાન વડે કરીને ભૂત એવા પ્રાણી-જીવના સ્વરૂપને જાણનાર, અથવા પોતાનાજ આત્મ બળે અનંતજ્ઞાન-કેવળ જ્ઞાન મેળવી લોકાલોક પ્રકાશીત અનંત આત્મશક્તિવાળા અને ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્રવંત હોય તે સ્વયંભૂ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૭ મું—શિવ કોને કહીએ ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—શિવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

प्रशांतं दर्शनं यस्य, सर्व भूताऽभयप्रदं;
मांगल्यं च प्रशस्तंच, शिवस्तेन विभाव्यते. १

અર્થ—પ્રશાંત જેનું દર્શન છે અર્થાત જેની શાંત મૂર્તિ રહી છે એવા, અને સર્વ પ્રાણી ભૂત જીવ સત્વને અભયદાનના દેવાવાળા, સર્વ માંગલ્યમાં શ્રેષ્ટ મંગળ–આત્મ કલ્યાણના કરવાવાળા ઉપદ્રવ રહિત પ્રશસ્ત ગુણ પ્રગટ કરી શિવ પદને પામેલા અર્થાત અચલ પદને પામેલા તે શિવ કહેવાય.

પ્રશ્ન ૭૮ મું—ત્રિવિધ શિવ સ્વરૂપ કહ્યું છે તે કેવી રીતે?

ઉત્તર—ત્રિવિધ શિવ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે–

परमात्मा सिद्धि संप्राप्तौ, बाह्यात्मा तु भवान्तरे
अन्तरात्मा भवेदेह, इत्येष, त्रिविधः शिवः १

અર્થઃ—શિવ પદની પ્રાપ્તિ થનાર જીવને ત્રણ સ્વરૂપ થાય છે. પ્રથમ (શિવપદ પ્રાપ્ત થયા પહેલા) ભવના આંતરે બાહ્યાત્મા–[illegible] હોય છે, અને મોક્ષ પ્રત્યે જનારા જીવને [illegible] રહેતા દેહને વિષે રહેલો આત્મા તે અંતરાત્મા કહેવાય છે, અને કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયે સિદ્ધિ ગતિ–સિદ્ધ પદ પ્રાપ્ત થાય ત્યાંસુધી પરમાત્મા કહેવાય છે. અર્થાત્ સિદ્ધિ પદ પ્રાપ્ત થયે પણ પરમાત્મા કહેવાય છે. એ પ્રકારે શિવ સ્વરૂપ ત્રિવિધ શિવ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન ૭૯ મું—જીવ અને શિવમાં તફાવત કેટલો?

ઉત્તર—જીવ અને શિવમાં તફાવત નીચે પ્રમાણે કહેલ છે–

[illegible]
[illegible]

અર્થ—જીવ એજ શિવ છે અને શિવ એજ જીવ છે, જીવ [illegible]

[illegible]

[illegible]

અર્થ—કેવળ જ્ઞાન અને કેવળ દર્શનના યોગે રહેલો જે આત્મા તેને શાસ્ત્રમાં પરમ નામ ઉત્કૃષ્ટો આત્મા કહેવાય છે. તે પરમ ક્ષાન્તિ એટલે ઉત્કૃષ્ટી ક્ષાન્તિ કે જેણે સોળ કષાય અને નવનોકષાય એ પચીસ ચારિત્ર મોહનીની પ્રકૃતિનો સર્વથા ત્યાગ કરી ઉત્કૃષ્ટી ક્ષાન્તિ નામ ક્ષમા પ્રાપ્ત કરી પરમ અહિંસા રૂપ ક્ષાયક યથાખ્યાત ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે તેજ પરમાત્મા કહેવાય છે. અર્થાત તેમનેજ પરમાત્મા કહેલ છે. ઇત્યર્થઃ—

પ્રશ્ન ૮૧ સું—કેવળ જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કેવી રીતે જાણવું?

ઉત્તર—કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ—"આત્મસિદ્ધિ" માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કેવળ નિજ સ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહિયે કેવળ જ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧

પ્રશ્ન ૮૨ સું—જ્ઞાની કોને કહિએ ને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ "આત્મસિદ્ધિ" માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગ્રત થતાં સમાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧

પ્રશ્ન ૮૩ સું—જ્ઞાનીની દશા કેવી હોય?

ઉત્તર—જ્ઞાનીની દશા નીચે પ્રમાણે કહી છે. સાંભળો—

મોહ ભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી કહિયે ભ્રાંત. ૧
સકળ જગત તે એઠવત, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહિયે જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન. ૨
(આત્મસિદ્ધિ.)

પ્રશ્ન ૮૪ સું—જ્ઞાનીનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—શ્રી ઉપદેશ સાગરમાં—પાને ૧૦૧ મે—ઉપદેશ શતકમાં—શ્લોક ૯૭ મે—જ્ઞાનીનાં દશ લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યાં છે. શ્લોક.—

अक्रोध वैराग्य जितेंद्रियत्वम्, क्षमा दया सर्व जनः प्रियत्वम्;
निर्लोभ दाता भय शोक हर्ता, ज्ञानि नराणाम् दश लक्षणानी. १

ભાવાર્થ—ક્રોધ રહિત હોય, વૈરાગ્યવાન હોય, જિતેંદ્રિય હોય, ક્ષમાવાન હોય, દયાળુ હોય, સર્વને પ્રીયકારી હોય, નિર્લોભી હોય, દાતાર હોય, ભય રહિત હોય, અને શોક રહિત હોય એ દશ લક્ષણે કરીને જ્ઞાની પુરૂષ સમજવા.

પ્રશ્ન ૮૫ મું—સમકિતનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર—સમકિતની પ્રાપ્તિનું સ્વરૂપ ઉત્તરાધ્યયના ૨૮ માં અધ્યયનની ગાથા ૧૪ મી-૧૫ મી માં કહ્યું છે કે-

जीवा जीवाय बंधोय, पुन्नं पावा सवो तहा:
संवरो निज्झरा मोक्खो, संतिए ए तहिया नव ॥ १४
तहियानं तु भावाणं, संझावे उव एसणं;
भावेनं सद्दहं तस्स, समत्तं तं वियाहिय. ॥ १५

અર્થ:—૧ જીવ, ૨ અજીવ, ૩ બન્ધ, ૪ પુણ્ય, ૫ પાપ, ૬ આશ્રવ, ૭ સંવર, ૮ નિર્જરા અને ૯ મોક્ષ. એ નવ તત્ત્વ નવ પદાર્થ. તે નવે પદાર્થને શુદ્ધ આત્મ ભાવે-આત્મ સ્વભાવે અથવા સદ્ગુરૂના ઉપદેશે શુદ્ધ જાણીને શ્રદ્ધે તેને સમકિતની પ્રાપ્તિ હોય એમ ભગવંતે કહ્યું છે.

પ્રશ્ન ૮૬ મું—કોઇ એમ કહે કે શુદ્ધ દેવ ગુરૂને ધર્મની ઓળખાણ તેને પણ સમકિત કહિયે તેનું કેમ ?

ઉત્તર—એ વાત પણ સત્ય છે તે વિષે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

जिन कहियो धम्मो, अट्ठारस दोष विरहिओ देवो;
निग्गंथ गुरुवो, सद्दहणं होइ सम्मत्तं. ॥ १

જિન કથિત કેવળી પ્રરૂપિત ધર્મ, અઢાર દોષ રહિત દેવ અને નિર્ગ્રંથ [illegible] સદ્દહે તેને સમકિત હોય.

પ્રશ્ન ૮૭ મું—વ્યવહાર, નિશ્ચય વ્યવહાર સમકિત [illegible]

[illegible]

ઉત્તર—સમકિત કહો કે દર્શન કહો કે શ્રદ્ધા કહો. એ ત્રણુ એકજ છે. તે પણ નિશ્ચયને વ્યવહારના ભેદથી જાણવું.

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતિત;
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને, જેનું બીજું નામ સમકિત. ૧
વર્ત્તે નિજ સ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતિત;
વૃત્તિ વહે નિજ ભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૨

પ્રશ્ન ૮૯ મું—શ્રદ્ધા સમાધાન કોને કહિયે?

ઉત્તર—શ્રદ્ધા સમાધાનનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

સત્ય દેવ ગુરૂ વાક્ય હેં, શ્રદ્ધા શાસ્ત્ર વિશ્વાસ;
સમાધાન તાકો કહત, મલ વિક્ષેપકો નાશ. ૧

પ્રશ્ન ૯૦ મું—મુમુક્ષુ કોને કહિયે ને તેનું સ્વરૂપ શું?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને મુમુક્ષુ કહેલ છે.

દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય સુજાગ્ય. ૧
જન્મ મૃત્યુ સંસારતે, કૈસે છુટિયે નિત;
સો મુમુક્ષુ કહિયે સદા, યહે વિચારે ચિત્ત. ૨

પ્રશ્ન ૯૧ મું—જિજ્ઞાસુ કોને કહિયે ને તેનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—જિજ્ઞાસુ નીચેના ગુણવાળાને કહ્યા છે.

કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ અંતર દયા, તે કહિયે જિજ્ઞાસ. ૧
તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરૂ બોધ;
તો પામે સમકિતને, વર્તે અંતર શોધ, ૨
(આત્મસિદ્ધિ.)

પ્રશ્ન ૯૨ મું—આત્માર્થી જીવ કોને કહિયે?

ઉત્તર—આત્મસિદ્ધિમાં આત્માર્થી નીચે પ્રમાણે કહેલ છે.

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ. ૧
કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે ખેદ, પ્રાણી દયા, ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ. ૨

પ્રશ્ન ૯૩ મું—સદ્ગુરૂનું લક્ષણ શું?

ઉત્તર—આત્મ સિદ્ધિમાં સદ્‌ગુરૂનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

આત્મ જ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદય પ્રયોગ;
અપૂર્વ વાણી, પરમશ્રુત, સદ્‌ગુરૂ લક્ષણ યોગ્ય. ૧
પ્રથમ મૂળ પ્રાણી દયા, જુઠ ન બોલે જેહ;
ચોરી ત્રિયા પર હરે, દામ ન રાખે એહ. ૧
ક્રોધ માન માયા તજે, લોભને છંડે જેહ;
પાંચે ઇંદ્રિ વશ કરે, સદ્‌ગુરૂ કહિયે તેહ. ૨

પ્રશ્ન ૯૪ મું—મુક્તિનો ઉપાય શું?

ઉત્તર—મુક્તિનો ઉપાય નીચે પ્રમાણે કહ્યો છે.—

મુક્તિ ચહે તો તાત, વિષયનકો ત્યજ્જુ વિષ સરિસ;
દયા સન્તના શોચ, ક્ષમા સત્ય પ્રિય અમિય સમ. ૧

પ્રશ્ન ૯૫ મું—રામ કેટલા પ્રકારના?

ઉત્તર—રામ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

એક રામ દશરથ ઘર ડોલે, એક રામ ઘટોઘટ બોલે;
એક રામ કા જગત પસારા, એક રામ જગતમેં ન્યારા. ૧
દેહ રામ દશરથ ઘર ડોલે, ચૈતન્ય રામ ઘટો ઘટ બોલે;
તેજ રામ કા જગત પસારા, નીરંજન રામ જગતનેં ન્યારા. ૨

પ્રશ્ન ૯૬ મું—[illegible] લક્ષણ શું?

ઉત્તર—[illegible] લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—

[illegible]
[illegible] ૧

પ્રશ્ન ૯૭ મું—[illegible] લક્ષણ શું?

ઉત્તર—[illegible] લક્ષણ નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

[illegible]
[illegible]

પ્રશ્ન ૯૮ મું—[illegible]

ઉત્તર—[illegible]

[illegible]
[illegible]

પ્રશ્ન ૯૯ મું—[illegible]

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને હિંદુ કહિએ-

હિંસાથી જે દુર રહે, હણે ન પરના પ્રાણ;
અભક્ષ્ય ભક્ષ જે ના ભખે, આર્ય હિંદુ તસ જાણ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૦ મું—મુસલમાન કોને કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને મુસલમાન કહીએ-

મુકે સત્ય ને માન ઇમ, દેહાત્મ અભિમાન;
હૃદય સદાય સરલતા, તે ચોકખો મુસલમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૧ મું—રહિમાન કોને કહિએ ?

ઉત્તર—રહિમાન નિચેના ગુણયુક્તને કહિએ-

રાખે રહેમ-દયા સદા, સર્વ જીવ આત્મ સમાન;
મહેર દિલ દમ દીનતા, તે કહિયે રહિમાન. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૨ મું—પીર કોને કહીએ ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણ જેમાં હોય તે પીર કહેવાય છે-

દયા રહેમ અરૂ દીનતા, મોમ દિલ ફકીર;
પીડા જાણે પર તણી, તેહ હમારો પીર. ૧

કિસનબાવનીમાં કહ્યું છે કે-કહા પીર જેપે પર પીર ન બિચારી હૈ. એટલે જે પરની પીડા જાણે નહિ-પર પીડા વિચારે નહિ તે પીર શાનો ? અર્થાત્ પરની પીડા જાણે-વિચારે તેજ પીર કહીએ.

પ્રશ્ન ૧૦૩ મું—અલ્લા-ખુદા-કોને કહીએ ?

ઉત્તર—અલ્લા-ખુદાનું સ્વરૂપ નિચે પ્રમાણે કહ્યું છે-

અલ્લા લાહ બુઝાવતા, જન્મજરા ઓર મરણ;
ખુદા ખુનથી ઓધરે, દાદ સુને દીએ શરણ. ૧

પ્રશ્ન ૧૦૪ મું—ફકીર કોને કહીએ ને ફકીરનું લક્ષણ શું ?

ઉત્તર—નિચેના ગુણવાળાને ફકીર કહેવ છે. સાંભળો-

ફકીરા ફકીરી કઠન હૈ, જેસી દુર ખજુર;
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, પડે તો ચકના ચુર. ૧
ફાકા ફત ફરાક દિલ, આશન દઢ ગંભીર;
ફિકિરી ફારી ફકની કરે, તિસકો કહી ફકીર. ૨
મન મારે તન વશ કરે, ખોજે સકલ શરીર;
દયા રૂપ કથની કથે, તાકો નામ ફકીર. ૩

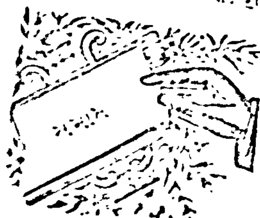
પ્રશ્ન ૧૦૫ મું—કાજીને કલમા શું કહે છે.

ઉત્તર—કાજીને કલમા નીચે પ્રમાણે કહે છે કે-

કાજી હલમા મત રહો. હલમા તમકુ ભાવે;
સાહિબ દાનકા હિસાબ માગે, તો જીવ મારે કયું છો
પ્રશ્ન ૧૦૬ મું--અલ કોણ છે ને તેનો ઉપદેશ શું છે?
ઉત્તર--અલ પોતાનું સ્વરૂપ ઉપદેશે કરી જણાવે છે.-
અલ મુસલમાન અવલમ, આપ કરે ઉપદેશ;
શીર કાટસા તો કટાઉંગા, દેખો દાડી કેશ. ૧
પ્રશ્ન ૧૦૭ મું--મુસલમાન અને કાફરની ઓળખાણ શી?
ઉત્તર--મુસલમાન અને કાફરની ઓળખાણ નીચે મુજબ
અને તેની સાથે બકરી ઇદનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે.
મેહેરદીલ મુસલમાન, કઠન દીલ કાફર;
કાફર માંહે જીવહું, તે સબ ખુદાકા મુસાફર. ૧
બકરી ઇદને હલાલશે, કહીએ ગરીબ કંગાલ;
આપ સમ જાણે સબ, તે સબ ખુદાકા બાલ. ૨
પ્રશ્ન ૧૦૮ મું— દદુ વાક્ય શું કહે છે?
ઉત્તર--દદુ વાક્ય નીચે પ્રમાણે કહેત છે. સાંભળો-
દદુ એક દયા વિના, બત્રીસ લક્ષણ બદાન;
નારૈ.૨ મેં મેર નહીં, પડે મર ઉંધી આખી ખાણ. ૧

ઇતિ શ્રી પ્રશ્ન પૂજ્ય શ્રી ગોપાળજી સ્વામી તત્ શિષ્ય મુનિ
મોહનલાલજી કૃત શ્રી "પ્રશ્નોત્તર મોહનમાળા" ઉપરાંત એકાદશમો
સમાપ્ત. સંવત ૧૯૮૦ ... સુદિ ૩ ને વાર ગુરૂ.

લી. મુનિ મોહનલાલજી

દોહરા.

અન્ય ગ્રંથ દોહન કરી, જૈન સૂત્ર અનુસાર;
પ્રશ્નોત્તરના રૂપમાં, ગુંથી મોહન માળ.
ઓગણીશસો એંશિયે, રાજકોટ ચોમાસ;
પૂર્વાર્દ્ધ પ્રકાશમાં, પ્રીતે કર્યો પ્રયાસ.
ઉત્તરાર્દ્ધ રચના તણી, હતી હોંસ અપાર;
ઓગણીશસો ખ્યાસીમાં, ઉત્તરાર્દ્ધ તૈયાર.
અગ્યારસો ઇઠ્ઠાસી છે, પ્રશ્નો અતિ રસાળ;
અગ્યાર ભાગે ગોઠવી, મનહર મોહનમાળ.
જૈનેતરના શંસયો, તર્ક વિતર્ક અપાર;
દૂર કર્યા આ ગ્રંથથી, ભવ્ય જીવ હિતકાર.
ભર્યું સરોવર જ્ઞાન નીર, અખૂટ ઝરણું એક;
પિપાસુ જનને પોષવા, મોહનમાળ વિશેષ.
ગુરૂ ગોપાળજી સ્વામીના, સુશિષ્ય મોહનલાલ;
જ્ઞાન દાન દેવા રચી, સુંદર મોહનમાળ.
જ્ઞાન દાન મહાન છે, ગુણગંભીર રસાળ;
પીઓ પીવાડે પ્રીતથી, મુનીશ્રી મોહનલાલ.
અધિક ઓછું વિપરિત કદી, જો ભંખાયું હોય;
અજ્ઞપણે ઉત્સૂત્રને, મિથ્યા દુષ્કૃત મોય.
અરિહંત સિદ્ધની સાક્ષીએ, ક્ષમા યાચના હોય;
દોષ જણાયે જો કદી, મિથ્યા દુષ્કૃત મોય.
દોષ દષ્ટિને પરહરી, વાંચો ધરીને વ્હાલ;
સારા સાર સમજી લઇ, ગુણ ગ્રહો તત્કાળ.
મનહર મોહનમાળનો, કરો સદા અભ્યાસ;
મોહનલાલ મુની તણો, થાય સફળ પ્રયાસ.

ભાગ છઠ્ઠો.

[illegible] અશુદ્ધ શુદ્ધ

૩૬ ૨ ખાસ્યે ખસ્યે

૨૩૨ ૨૮ અર્ધ પુદ્ગલ અર્ધ પુદ્ગલ

૨૩૧ ૧૧ ક્રમ કર્મ

૨૩૬ ૨૨ તો ભવ્યનો અભવ્ય નોભવ્ય નોઅભવ્ય

૨૪૪ ૭ મેદ ભાવ ભેદ ભાવ

૨૫૧ ૧૩ મિથ્યાત્વ મોહનીય મિશ્ર મોહનીય

૨૫૭

ભાગ સાતમો.

અજ્ઞાન ન હોવું જોઇએ અજ્ઞાન હોવું જોઇએ

૧૦ નગોયેનં ઉજ્જોયેનં

૨૮૦ ૧૧ વિરાદો ઇરાદો

૩૧૪ ૨૭ અરિહંતની ગુપ્તિ અરિહંતની રૂદ્ધિ

૩૨૦ ૧૪ પુગ્ગલ ગુપ્તિની પુદ્ગલિક રૂદ્ધિની

૩૨૬ ૧૪

ભાગ આઠમો.

૩૨૬

[illegible] લેશુ [illegible] લેશુ

૧૨ [illegible] [illegible]

૩૪૧ ૧૮ [illegible] [illegible]

૩૪૩ [illegible] [illegible] [illegible]

૩૫૦ [illegible] [illegible] [illegible]

૩૭૭ [illegible] [illegible]

૩૮૦ [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

૩૬૫

૩૬૫ [illegible]

[illegible] [illegible]

૪૬૦

૪૩૧

ભાગ ચોથો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૫૫	૨૩	અર્ધ રૂપે	અર્થ રૂપે
૧૫૬	૫	सुयगमो	सुयगडो
૧૫૬	૯	दहिवंइसु	विइवइसु
૧૫૯	૧૬	આચારે	આચાર્યે
૧૬૦	૨૬	मियमामाना	मियमाना
૧૬૬	૨	ભવંતને	ભગવંતને
૧૬૬	૩	શિષ્યોતે	શિષ્યોને
૧૭૫	૭	અણુગારે	અણુગારને
૧૮૦	૧૫	मूत्र	સૂત્ર

ભાગ પાંચમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૯૫	૨૫	दुपहिकंतं	दुपडिकंतं
૧૯૬	૧૭	ચોથા	ચોથા
૧૯૬	૨૧	णइे	णरे
૨૦૫	૧૧	पद्दिमं	पडीमं
૨૦૫	૨૮	દેવના	દેવતા
૨૦૮	૩	निमत्त एवा	निसमीत एवा
૨૦૮	૯	આચાય	આચાર્ય
૨૦૯	૨૪	સજ્જડ	અજડ
૨૧૦	૪	૩પને પુછે	ઉપને ?
૨૧૦	૭	આપણે	આમણે
૨૧૦	૨૪	શ્રાવકનું	શ્રાવક છું
૨૧૨	૧૭	સાત નીનવ	સાત નીહ
૨૧૨	૨૪	પણ	પણે
૨૧૫	૭	મગી	મરી
૨૧૮	૧	રોપીત	દોપીત

ભાગ છઠ્ઠો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખાસ્યે	ખસ્યે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુદ્ગલ	અર્ધ પુગળ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોભવ્ય નોઅભવ્ય
૨૫૧	૭	મેદ ભાવ	ભેદ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત મોહનીય	મિશ્ર મોહનીય

ભાગ સાતમો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોવું જોઇયે	અજ્ઞાન હોવું જોઇએ
૩૧૪	૧૧	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૨૭	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૧૫	અરિહંતની શુધિ	અરિહંતની રૂદ્ધિ
[illegible]	૧૫	[illegible]	[illegible]

ભાગ આઠમો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૧૨	[illegible]	[illegible]
[illegible]	૨૮	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતંમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૩૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	खरं	खीरं
૪૯૪	૨૪	માખણતો	માખણનો
૫૦૧	૮	હરતાહે	ડરતાહે
		ભાગ અગ્યારમો.	
૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	मियातमा	मियतमा
૫૧૧	૬	संगृहतु	संगृहीतु

ઉપકાર પત્ર,

૫૧ શા. લકુભાઇ નાગજી, હા. દલીચંદભાઇ તથા નાથાલાલભાઈ, મુ. ધોલેરા બંદર.

૧૫ બાઇ ઝમકબાઇ તે વોરા ગોવીંદજી લાલજીની વીધવા, હા. કલ્યાણજી ગોવીંદજી મુ. પોરબંદર.

૧૦ મેતા વાઘજી રવજી મુ. રાજકોટ.

૧૦ શ્રી બરીઆદ સ્થાનકવાસી સંઘ મુ. બરીયાદ.

૧૦ શા. નાથાલાલ ગોકળદાસ મુ. દાણાવાડા.

૧૦ શા. ઉકાભાઇ પરમશી હા. વીરજીભાઇ મુ. રણોદ.

૧૦૬

૫૧ શેઠ રતનશી વીરપાળ મુ. વેરાવળ.

ભાગ છઠો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખારચે	ખરચે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુદ્ગલ	અર્ધ પુગળ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તો ભવ્યનો અભવ્ય	નોભવ્ય નોઅભવ્ય
૨૫૧	૭	ભેદ ભાવ	ભેદ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિશ્ર મોહનીય

ભાગ સાતમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોવું જોઈયે	અજ્ઞાન હોવું જોઈયે
૩૧૪	૧૧	[illegible]	[illegible]
૩૨૦	૨૭	[illegible]	[illegible]
૩૨૬	૧૪	અરિહંતની સુધિ	અરિહંતની રૂદ્ધિ
૩૨૬	૧૪	પુણ્ય સુધિની	પુણ્યતિ રૂદ્ધિની

ભાગ આઠમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૧૩	[illegible]	
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	૧૦		
[illegible]	[illegible]		
[illegible]	[illegible]		

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૩૬	૧૬	વસ્તુન	વસ્તુના
૪૩૮	૩૦	આવા	આવતા
૪૪૧	૧૫	સાતમા	આઠમા
૪૪૧	૩૦	૬૧૮	૬૧૯
૪૪૪	૩૧	૩૬૦	૬૩૦
૪૫૯	૧૫	જણાશે	જણાવશે
૪૬૧	૬	૫૫૧	૫૦૧
૪૭૮	૧૪	તે ખાય	તેનખાય
૪૮૧	૧૦	આવા માટે	ખાવા માટે
૪૯૧	૧૭	ક્ષરં	ક્ષીરં
૪૯૪	૨૪	માખણતો	માખણનો
૫૦૧	૮	હરતાહે	ડરતાહે
		ભાગ અગ્યારમો.	
૫૦૫	૧૫	અધ્યયનમાં	અધ્યાયમાં
૫૦૮	૩	પ્રિયાતમા	પ્રિયતમા
૫૧૧	૬	સંગૃહ્તુ	સંગૃહીતુ
૫૨૬	૫	૧૮૬૭	૧૮૧૭
૫૨૮	૨૦	સ્થિતિ	સ્થિત

ઉપકાર.

માસ્તર ઝવેરચંદ જાદવજી આ પુસ્તકમાં મને અવારનવાર કીંમતી સૂચનાઓ આપતા રહ્યા છે માટે તેમનો પણ હું આભાર માનું છું.

મદદ.

રૂા. ૧૫ પોરબંદર વાળા બાઇ ઝકલબાઇ (વોરા ગોવીંદજી લાલજીની વીધવા) હા. કલ્યાણજી ગોવીંદજી.

શ્રી સંઘ સેવક,

ભાવસાર ખીમચંદ ખોડીદાસ.

ભાગ છઠો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૦	૨	ખાસ્યે	ખસ્યે
૨૩૧	૨૮	અર્ધ પુદ્ગલ	અર્ધ પુદ્ગળ
૨૩૬	૧૧	કમ	કર્મ
૨૪૪	૨૨	તે ભવ્યને અભવ્ય	નેભવ્ય નેઅભવ્ય
૨૫૧	૭	મેદ ભાવ	ભેદ ભાવ
૨૫૭	૧૩	મિથ્યાત્વ મોહનીય	મિશ્ર મોહનીય

ભાગ સાતમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૮૦	૧૦	અજ્ઞાન ન હોવું જોઇએ	અજ્ઞાન હોવું જોઇએ
૩૧૪	૧૧	નદ્દોતેનં	ઉદ્દોતેનં
૩૨૦	૨૭	વિતાદો	ઈતાદો
૩૨૬	૧૫	અરિહંતની શુધિ	અરિહંતની શુદ્ધિ
[illegible]	૧૫	પ્રત્યેક શુધિની	પ્રત્યેક શુદ્ધિની

ભાગ આઠમો.

પૃષ્ઠ	ઓળ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
[illegible]	૧૨	[illegible]	[illegible]

જાહેર ખબર.

જૈન લાઈબ્રેરીઓને તેમજ વિદ્વાન મુનિરાજોને આ પુસ્
અર્પણ કરવાનું છે, તો તેવી રીતે મંગાવનાર મહાશયોએ
રૂ. ૦-૧૨-૦ નીચેના શીરનામે મોકલી મંગાવી લેવું.

આ પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં:—

મહેતા ત્રિભુવન વાડીલાલ, લાલજી પારેખની શેરી-ખત્રીવાડ-સુ

બાવીશાર ભીમચંદ ચોથીરામ, પંચુકા થઈને-મુ. ધોલેરા

કોઠારી જીવણલાલ ઉમરશી, ઠે૦—કોઠારી ઓળ નાગજીન
મુ. વડ

શાહ વાડીલાલ મણુભાઈ ઠે૦—સારંગપુર તળીયાની પોળ
મહાદેવનો ખાંચો—મુ.

સૂચના:—'શ્રી ... માળા' પુસ્તકની જુદ ન
... રૂ. ૧-૮-૦ તથા
... રૂ. ૨-૪-૦ ઉપરના શી
...

